INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za ekonomska istraživanja

SEOBE I RAZVOJ

BEOGRAD, 2016.

ISBN:978-86-7093-164-0

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA
Centar za ekonomska istraživanja

SEOBE I RAZVOJ

BEOGRAD, 2016

Uređivački odbor:

dr Veselin Vukotić
dr Danilo Šuković
dr Mirjana Rašević
dr Slobodan Maksimović
dr Vladimir Goati

Izdaje:
Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka

Za izdavača:
dr Goran Bašić

Izdavanje ove knjige finansijski su pomogli:
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Štampa:
Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva, Tehnološko-metalurškog fakulteta, Karnegijeva 4, Beograd

Tiraž:
300 primeraka

ISBN:978-86-7093-164-0

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

314.114(082)
330.341:314.15(082)

SEOBE i razvoj / [uređivački odbor Veselin Vukotić ... [et al.]. -Beograd : Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka, 2016 (Beograd : Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva Tehnološko-metalurškog fakulteta). - 393 str. : graf. prikazi ; 35 cm

Tiraž 300. - Str. 7: Predgovor / Danilo Šuković. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-7093-164-0
1. Вукотић, Веселин [члан уредничког одбора]
a) Миграције - Интердисциплинарни приступ - Зборници b) Миграције - Привредни развој - Зборници
COBISS.SR-ID 223311116

© 2016. Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja
Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovan, presnimavan ili prenošen bilo kojim sredstvom, elektronskim, mehaničkim, za kopiranje ili na bilo koji drugi način, bez prethodne saglasnosti izdavača.

Sadržaj

PREDGOVOR 7

Veselin Vukotić
SEOBE: OD EDENA DO MJESECA 9

Ljubomir Madžar
MIGRACIONI UDAR KAO SPOZNAJNI I JAVNOPOLITIČKI PROBLEM 25

Danilo Šuković
MIGRACIJE I MORALNE I KORISNE 41

Mirjana Rašević
MIGRACIJE U FUNKCIJI RAZVOJA: MOGUĆNOST ILI MIT 50

Čedomir Čupić
Milica Joković
SEOBE I DEOBE – KULTURA ŠOKA ILI RAZVOJA
– antropološko-kulturološki i politikološki pristup – 59

Maja Drakić Grgur
EFIKASNOST ANTI-IMIGRACIONE POLITIKE 69

Petar Đukić
SEOBE I RESURSI, RIZICI I ODRŽIVOST* 77

Branislava Bujišić
MIGRACIJE ILI MOBILNOST? 87

Zoran Đikanović
SHARING ECONOMY - "SEOBA" U EKONOMSKOM MODELU 94

Petar Ivanović
Dragana Radević
Sandra Tinaj
MIGRATIONS AND EU – ECONOMIC PERSPECTIVE 100

Milan Šojić
SEOBE, RURALNI RAZVOJ I URBANIZACIJA 107

Sreten Jelić
Živko Surčulija
Milica Vasić
GLOBALNE MIGRACIJE S OSVRTOM NA SOCIJALNU MOBILNOST
STANOVNIŠTVA SRBIJE 119

Milica Vukotić
Ivana Katnić
BOLONJSKI PROCES I MOBILNOST KAO OBLIK MIGRACIJA 128

Igor Lukšić
Milorad Katnić
SEOBE I DRŽAVA BLAGOSTANJA 136

Neven Cvetićanin
SEOBE I MIGRACIJE KAO „NUŽNO ZLO" LJUDSKE EGZISTENCIJE I KAO USLOV RAZVOJA 146

Jadranka Kaludjerović
MIGRACIJE I LIBERALNA EKONOMSKA MISAO 152

Miroslav Prokopijević
GLASANJE NOGAMA 161

Gordana Radojević
GLOBALNA MOBILNOST FAKTORA PROIZVODNJE – DA LI IMAMO PRAVE PODATKE? 168

Vojin Golubović
SEOBE I EKONOMSKI RAZVOJ KROZ DJELO ERIKA HOBSBAUMA 178

Dragana M. Djurić
POKUŠAJ UTVRDJIVANJA POZITIVNIH I NEGATIVNIH POSLEDICA SEOBA NA RAZVOJ 185

Marijana Maksimović
MEĐUNARODNI MENADŽMENT LJUDSKIH RESURSA: EKSPATRIJATI I INPATRIJATI – KORPORATIVNI MIGRANTI 194

Zorica Mršević
RODNI ASPEKT SAVREMENIH MIGRACIJA 203

Spasoje Tuševljak
KAKO NERAZVIJENE ZEMLJE (NE)MOGU KONTROLISATI SEOBU KAPITALA I LJUDI
- šta (ne)čine Bosna i Hercegovina i Republika Srpska a morale bi - 214

Zoran Lutovac
EVROPSKA UNIJA I MIGRANTSKA KRIZA 230

Milika Mirković
UTICAJ SEOBA NA USPJEH JEVREJA 239

Dejan S. Miletić
Hatidže Beriša
Emina Jermić Marković
KRATAK ISTORIJSKI PREGLED UTICAJA MIGRACIJA NA PROCES GLOBALIZACIJE 246

Nada G. Novaković
MIGRANTI I TRŽIŠTE RADA 254

Jelena Zvizdojević
POLJOPRIVREDA I STANOVNIŠTVO KROZ POLJOPRIVREDNE REVOLUCIJE 262

Milica Daković Tadić
RAZVOJ OPŠTE METODOLOŠKE PLATFORME VEZE POSLOVNOG
RAČUNOVODSTVA I NACIONALNOG RAČUNOVODSTVA 270

Dušan Mojić
SEOBE MLADIH IZ SRBIJE POČETKOM TREĆEG MILENIJUMA 280

Lidija Madžar
EKONOMSKI EFEKTI MIGRACIJE RADA U ERI GLOBALIZACIJE 289

Biljana Prodović Milojković
Bojan Prodović
POVEZANOST ILEGALNE IMIGRACIJE I ORGANIZOVANOG KRIMINALA.....297

Marija Orlandić
SEOBE – POTRAGA ZA RESURSIMA 314

Ivana Božić Miljković
EKONOMSKE POSLEDICE MIGRACIJA VISOKOOBRAZOVANE RADNE SNAGE
NA PRIMERU ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA.....323

Jelena Predojević-Despić
Goran Penev
EMIGRACIONI TOKOVI IZ SRBIJE I ULOGA MIGRANTSKIH MREŽA:
IZGLEDI ZA BUDUĆNOST.....332

Jadranka Glomazić
UTICAJ INFORMATIČKE REVOLUCIJE I SEOBA NA POSLOVANJE KOMPANIJA.....345

Ivana Ostojić
Predrag Petrović
Jelena Zvezdanović Lobanova
EKONOMSKI EFEKTI IZBEGLIČKE KRIZE 352

Vladimir Marinković
SEOBE I POLITIKA I POLITIKA SEOBA.....363

Tatjana Stefanović
FINANSIJSKI ASPEKTI MIGRANTSKE KRIZE 373

Ana Bošković
Marija Radunović
SEOBE U FUNKCIJI GLOBALNOG RAZVOJA 385

PREDGOVOR

Ovogodišnji tematski zbornik radova Centra za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka[1] posvećen je problematici seoba, odnosno, migracija i njihovom uticaju na društveno ekonomski razvoj.

Kao socijalni fenomen, migracije su prisutne od davnina. Javljaju se u svim društvima i neraskidivo su povezane sa istorijom ljudske vrste.

Ekonomisti na migracije obično primenjuju isti princip kao i na slobodnu trgovinu, kojoj se ne protive čak i kada ima negativne posledice. Nesporna je činjenica da slobodno kretanje radne snage vodi maksimalnom poboljšanju rezultata rada. No, pitanje migracije nije samo ekonomsko, već isto tako i od velikog društvenog i kulturološkog značaja.

Imigranti donose novu energiju, ideje i kulturu pa može doći do stvaranja multikulturalnih mesta za život. Pri mešanju veoma različitih kultura mogu se javiti tenzije između manjinske i većinske zajednice i prouzrokovati rasni, nacionalni i verski konflikti.

Zbog toga, borbe o celishodnosti migracija viode se tokom čitave istorije da bi kulminirale današnjih dana kada smo svedoci masovnog priliva izbeglica iz Afrike, Bliskog istoka i Avganistana. Suprotstavljenost politika koje podržavaju migracije i politike njihove maksimalne kontrole danas su, čini se, izraženije više nego ikada. Kao opšte rešenje verovatno se nameće stanovište da je neophodno iskoristiti pun ekonomski i društveni potencijal migracija i predupreditи negativne efekte kako u zemljama porekla, tako i u zemljama dolaska.

Ovaj zbornik, sa oko četrdesetak radova ima za cilj, ne samo da ukaže na specifičnosti fenomena „čoveka koji se seli“, već i da razmatra specifičnosti migracionih faktora kao i demografske, ekonomske i socio-kulturološke posledice koje donose migracije u današnje vreme globalizacije.

Danilo Šuković

---

1 Centar tradicionalno od 1989. godine održava naučne skupove na jednu od aktuelnih tema i objavljuje zbornik radova. Do sada su održani sledeći skupovi:

1. Privredna reforma i ekonomska (re)definicija socijalizma (1989)
2. Socioekonomske prepreke reformi (1990)
3. Transformacija svojinskih odnosa – teorijski i empirijski aspekti (1991)
4. Institucionalna infrastruktura u tranziciji ka tržišnoj ekonomiji (1992)
5. Plasmani banaka i zaštita bankarskog kapitala u uslovima sankcija i hiperinflacije (1994)
6. Zastoji u jugoslovenskoj tranziciji (1995)
7. Svojina i slobode (1996)
8. Ekonomija i demokratija (1997)
9. Ekonomija i pravo (1998)
10. Sistem i korupcija (2000)
11. Globalizacija i tranzicija (2001)
12. Tranzicija i institucije (2002)
13. Politika i slobode (2003)
14. Kultura i razvoj (2004)
15. Pojedinac i država (2005)
16. Biznis i država (2006)
17. Ekonomija i sociologija (2007)
18. Moral i ekonomija (2008)
19. Kriza i globalizacija (2009)
20. Kriza i razvoj (2010)
21. Balkan i EU (2011)
22. Stanovištvo i razvoj (2012)
23. Obrazovanje i razvoj (2013)
24. (Anti)Liberalizam i ekonomija (2014)
25. Globalizacija i kultura (2015)

*Veselin Vukotić**

SEOBE: OD EDENA DO MJESECA

Rezime

Pokretljivost (seljenje) stanovništva je uslov opstanka ljudske vrste na planeti Zemlji. Glad je tjerala i tjera čovjeka da traži nove prostore, nove prilike, nove sredine za život. Samo tako je mogao i može da preživi. Glad je u osnovi razvoja čovjeka i čovjekove misli i duha! Glad, najšire shvaćena, kao biološka i duhovna kategorija je pokretač čovjeka i danas. Glad i zadovoljavanje potreba za hranom spadaju shodno Maslovljevoj hijerarhiji potreba u egzistencijalne potrebe čovjeka. Odnosno, potreba za hranom je u fundamentu opstanka i razvoja svakog ljudskog bića. Glad kao možemo shvatiti kao motiv potrage za hranom, ali i potrage za blagom, zlatom, novim resursima. U osnovi, sva ova traganja su motivisana tom bazičnom potrebom - glađu: glad za hranom, glad za moći, glad za uslovima, glad za učenjem...

Koje su ključne seobe koje su nas od prvog Homoa doveli do današnjeg "modernog" Sapiensa?

Ključne reči: *seoba, homo, civilizacija, nomadizam*

Abstract

Mobility (migrations) of population were the condition for survival of mankind on the Earth. Hunger and the need for food has always been and still is the incentive to discover new territories, to look for new opportunities and new environments for life. That was and still is the only way to survive. The hunger is in the fundament of the development of human thought and spirit. According to Maslow's hierarchy of needs, hunger and the need for food are the basic existential need of a person. In other words the need for food is of essential importance for survival and development of each human being. We can understand hunger as the motive, incentive which move people to search for food, as well as for wealth, gold and new resources. Essentially, search for each of these things is motivated by the hunger as the basic human need - hunger for food, hunger for power, hunger for better living condition, hunger for new knowledge.

What are the crucial migrations and movements which brought the mankind from our first ancestor, the first Homo, to contemporary modern Sapiens?

Key words: *Migration, Homo, Civilization, Nomadism*

1. IDEJA RADA

Pokretljivost (seljenje) stanovništva je uslov opstanka ljudske vrste na planeti Zemlji. Glad je tjerala i tjera čovjeka da traži nove prostore, nove prilike, nove sredine za život. Samo tako je mogao i može da preživi.

Glad je u osnovi razvoja čovjeka i čovjekove misli i duha!

Glad, najšire shvaćena, kao biološka i duhovna kategorija je pokretač čovjeka i danas. Glad i zadovoljavanje potreba za hranom spadaju shodno Maslovljevoj hijerarhiji potreba u egzistencijalne potrebe čovjeka. Odnosno, potreba za hranom je u fundamentu opstanka i razvoja svakog ljudskog bića. Glad kao možemo shvatiti kao motiv potrage za hranom, ali i

* Univerzitet Donja Gorica (UDG), Podgorica; Institut za strateške studije i projekcije, Podgorica; Institut društvenih nauka, Beograd

potrage za blagom, zlatom, novim resursima. U osnovi, sva ova traganja su motivisana tom bazičnom potrebom - glađu: glad za hranom, glad za moći, glad za uslovima, glad za učenjem...

Koje su ključne seobe koje su nas od prvog Homoa doveli do današnjeg "modernog" Sapiensa?

2. ISTORIJA SEOBA

Seobu shvatimo kao spontanu i ogranizovanu akciju premještanja (seljenja) ljudi iz jednog mjesta u drugo, sa jedne teritorije na drugu. Seobu razlikujemo od migracije, tim što su migracije više pojedinačne pojave i često su privremene pojave, za razliku od seoba koje su masovnije i po prirodi dugoročnije. Uz to, seobe (kao i migracije) mogu biti dobrovoljne (svojom voljom) ili prinudne (nasilje). Istorija je puna i jednih i drugih slučajeva.

Prva seoba homo sapiensa je počela kada su Adam i Eva učinili grijeh - pojeli plodove sa drveta saznanja. Do tada su živjeli u raju - nijesu imali potrebe ni za čim da tragaju, da bilo šta rade. Izgleda da su razmišljali o božijoj zabrani: "Sve vam je dozvoljeno, sem da berete plodove sa drveta saznanja." Adam i Eva su vjerovatno razmišljali što će se desiti ako pojedu te plodove. Zato su i probali plodove... Bog ih je izbacio iz Raja i rekao im: "Ispaštaćete ovaj grijeh kupanjem u znoju lica svoga!". Bog ih kažnjava radom! Rad kao prinuda! Rad kao Božija kazna! Rad kao nužnost opstanka! Hiljadama godina kasnije javiće se Karl Marks koji je u svojoj komunističkoj ideji rad vidio kao slobodu, odnosno da rad oslobađa čovjeka kada pređe "s onu stranu nužnosti"... Marksov projekat je propao, a božija kazna čovjeka je još na snazi. Rad je nužnost! Čovjek mora radom da dođe do dobara i usluga koje ga održavaju životu i koje ga čine sposobnim da nastavi svoju vrstu i biološki, i duhovno ideološki. Da bi mogao da opstane - stalno se selio. Istorijski interval je od Edena do Mjeseca odnosno:

Ilustracija 1: Od Edena do Mjeseca

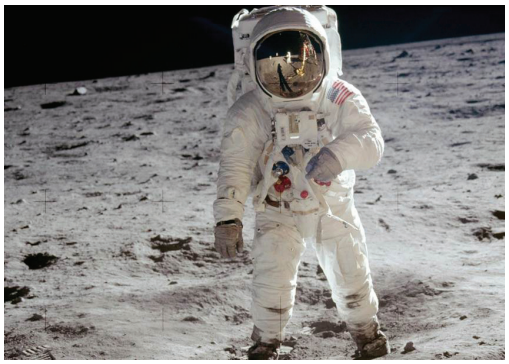

Izvori: www.traditioninaction.org i www.pics-about-space.com

Šta se dešava u međuvremenu?

Ipak, prethodno šta se dešava prije Edena? Otkud Adam i Eva?

3. PRAISTORIJSKE SEOBE - EVOLUCIJA KAO SEOBA, SEOBE PRIJE EDENA

Šta je bilo prije Edena? Edena koji se pojavljuje oko 200.000 godina prije danas? Ljudska vrsta je na planeti Zemlji oko 2-2,5 miliona godina. Po nekima i 4.000.000 godina. To je jedna od najmlađih vrsta nastalih na Zemlji... Zapravo, prije oko 14 milijardi godina desio se Veliki prasak, nastanak energije, materije, ali i vremena i prostora... Tako kažu fizika i geologija- Hemijski i biološki procesi su kroz milijarde godina vrijeme koje je našem mozgu neshvatljivo, pogotovu današnjem mozgu koji funkcioniše na principima Mc Donaldsa ili pritiska na komunikaciono dugme SEND. I sama evolucija, ukoliko je priznajemo, jeste vrsta "seljenja"; od jednog oblika ka drugom, od jednog organizma ka drugom, od jedne vrste ka drugoj vrsti... I evolucija je dinamika odnosno proces stalnog prilagođavanja pritisku spoljašnje sredine. Zar nije isto i sa kasnijim seobama ljudske vrste?

Prvi ljudi su se pojavili u Africi prije oko 2.5 milona godina evolucijom majmuna Australopithecus ("majmun sa juga"). Prije oko 2 miliona godina neki od njih su se selili po čitavom području Afrike, ali i Azije i Evrope. Klima je uticala da ove vrste drugačije evoluiraju: jedan tip evolucije je bio uslovljen hladnom i sniježnom Evropom, a drugi uslovima života u toplim predjelima Azije. Rezultat tih različitih putanja evolucije bile su i različite vrste ljudi[1].

Ljudi iz Evrope i Zapadne Azije evoluirali su u nama poznatog neanderthalensis-a ("čovjek iz doline Neander"), popularno nazvanog "neandertalac". Oni su bili snažniji i jači od Homo Sapiensa. U Istočnoj Aziji se razvio Homo Erectus ("uspravni čovjek"), koji je u tim predjelima "živio čak dva miliona godina, čineći tako ovu vrstu najrasprostranjenijom od svih ljudskih vrsta ikada". [2] Taj rekord neće oboriti niti jedna vrsta, pa ni naša, homo sapiensa... Isto tako, ako je Homo Erectus mogao da tako nestane, prije svega iz klimatskih razloga, da li se slično moglo desiti i Homo Sapiens-u, tj. nama?

Na ostrvu Java živio je Homo Solensis ("čovjek iz doline Sola") prilagođen životu u tropskim krajevima. Na ostrvu Glores (Indonezija) nastala je vrsta patuljastih ljudi - zbog ograničenosti hrane, krupni ljudi koji su tražili više hrane, su umirali i postepeno evoluirali u patuljke tzv. Homo floresiensis, koji nijesu dostigli visinu od 1 m i težinu od 25 kg.[3] Istoremeno, u Africi je nastavak evolucije ljudske vrste. Kolijevka čovječanstva je i dalje njedrila brojne nove ljudske vrste. Npr. tu je Homo Rudolgensis ("čovjek sa jezera Rudolf"), Homo Ergaster ("Zaposleni čovjek" i konačno naša vrsta Homo Sapiens ("razuman čovjek").

Sve ove vrste ljudi su se međusobno razlikovali po fizičkim karakteristikama. Neki su bili krupni, drugi patuljasti, jedni su bili lovci, drugi sakupljači, neki su bili "statični" i živjeli na jednom mjestu, drugi su bili "nomadi", vrlo pokretljivi. Ovo znači da su mnoge ljudske vrste živjele "paralelno", istovremeno, da su različite vrste ljudi naseljavale planetu istovremeno. Znači, ne postoji tačan tzv. linearni model shodno kojem jedna ljudska vrsta prethodi drugoj, odnosno da posljednja nasljeđuje prethodnu. "Istina je da je svijet od otprilike 2.5 miliona godina do prije 10-12 hiljada godina bio u isto vrijeme dom različitim ljudskim vrstama.[4] Da li tu ima nešto čudno? Zar danas na planeti ne postoje različite vrste lisica, medvjeda, vukova, svinja?

1 Harare, H (2014) "Sapiens - kratka istorija ljudskog roda", Biblioner, Beograd, str. 14

2 IBID, str. 14

3 Ibid, str. 15

4 Ibid, str. 15

Prije otprilike šest milenijuma Zemljom je hodalo najmanje šest različitih vrsta ljudi. Pitanje je: kako je **Homo Sapiens (tj. mi) postao tako ekskluzivna - jedina vrsta ljudi na Zemlji?**

4. PRAISTORIJSKE SEOBE - RAT KAO SEOBA

Zašto je Homo jedini u carstvu životinja dobio veliku "mašinu za razmišljanje": mozak?

Kako se ta "mašina" razvijala i kako je uticala na seobe Homo Sapiensa? Mozak, koji je činilo oko 3% tjelesne režine tražio je veliku energiju, čak 25% ukupne potrošnje energije Sapiensa... Glad je tjerala Sapiensa da traži hranu.... Pored mozga, koji je "upravljao" traženjem hrane, ali i pravljenjem oruđa od kamena, Sapiens je imao uspravan hod, što mu je takođe omogućavalo da više vidi u divljini, da primjeti divljač ali i svakog mogućeg neprijatelja. Ali velika težina mozga nije dozvoljavala (kao ni danas) da novorođenče odmah po rođenju ustane na noge (kao kod životinja). Dijete je ostajalo uz roditelje. Tako su se formirale prve društvene zajednice...

Pretpostavka je da su veliki mozak, upotreba oruđa, sve veće sposobnosti učenja i složene društvene strukture bile velike prednosti koje su Sapiensa vodile ka najmoćnijoj životinjskoj vrsti na Zemlji... ali i pored tih prednosti, ljudska bića su milionima godina bila inferiorna i živjela u strahu od krupnijih i snažnijih životinja...

Šta se desilo da je Homo Sapiens izronio iz tog životinjskog carstva... Da se "preselio" iz životinjskog carstva...

Jedan od prvih izuma, za koji istraživači smatraju da je uticao na razvoj Homoa bilo je vađenje koštane srži iz kostiju ubijenih ili uginulih životinja, slično detliću koji se specijalizovao da vadi insekte iz kore drveta. Istina, Homo je do tih kostiju dolazio strpljivim čekanjem, jer su prvu ulovljenu divljač kao hranu uzumali lavovi, potom ptice grabljivice, onda šakali i na kraju su ostale kosti i došao je Homo... Tako se Homo oko dva miliona godina nalazio na kraju lanca ishrane. Tek prije 100.000 godina Sapiens se uzdiže na vrh lanca ishrane - prvo čovjek, pa otpaci ostalima...

Ta "seoba" iz donjeg dijela lanca ishrane na vrh tog lanca je imala ogromne posljedice. Bio je to nagli skok, iako se dešavalo stotinama hiljada godina. Zapravo, lavovi i ajkule su na tu poziciju vrha lanca dolazili postepeno - milionima godina. Tako se uspostavlja eko-ravnoteža: kako je lav postajao se opasniji, tako je gazela evoluirala da trči sve brže. Čovjek se nasuprot tome, na vrh lanca ishrane brzo popeo i eko-sistem nije imao vremena da evoluira tom brzinom. To je izazvalo nagle posljedice koje danas osjećamo u toj narušenoj eko ravnoteži i upravo ta eko neravnoteža je tjerala čovjeka da ide dalje, da se seli po planeti Zemlji. Seljenju je doprinijelo i otkriće vatre i to dvojako. Vatra je bila moćnije sredstvo odbrane od životinja, a s druge strane pečeno i kuvano meso doprinijelo je da se dalje razvija mozak.

Bez obzira na sve ovo, ljudi su, kako navodi Harari do prije 150.000 godina i dalje bili marginalna stvorenja na Zemlji. Po procjenama antropologa, na Zemlji nije bilo više od miliona jedinki Homoa - različitih ljudskih vrsta. Ipak, prije 150.000 godina istočni dio Afrike je bio naseljen našim precima Homo Sapiensa, ljudima koji su izgledali kao mi danas. [5]

Antropolozi dokazuju da je prva seoba Sapiensa prema Evroaziji bila prije 70.000 godina. Tada počinje seoba koja još traje.

5 "Kada bi se, npr. tijelo jednog od njih pojavilo danas u mrtvačnici, lokalni patolog ne bi primijetio neku bitnu razliku. Zahvaljujući svim prednostima koje im je donijela vatra, imali su manje zuba i vilicu od svojih predaka, dok su, s druge strane, umali veliki mozak, jednake veličine kao što ga imaju današnji ljudi." (Harari, 2014, str. 19)

Ilustracija 2: ***Seoba koja traje***

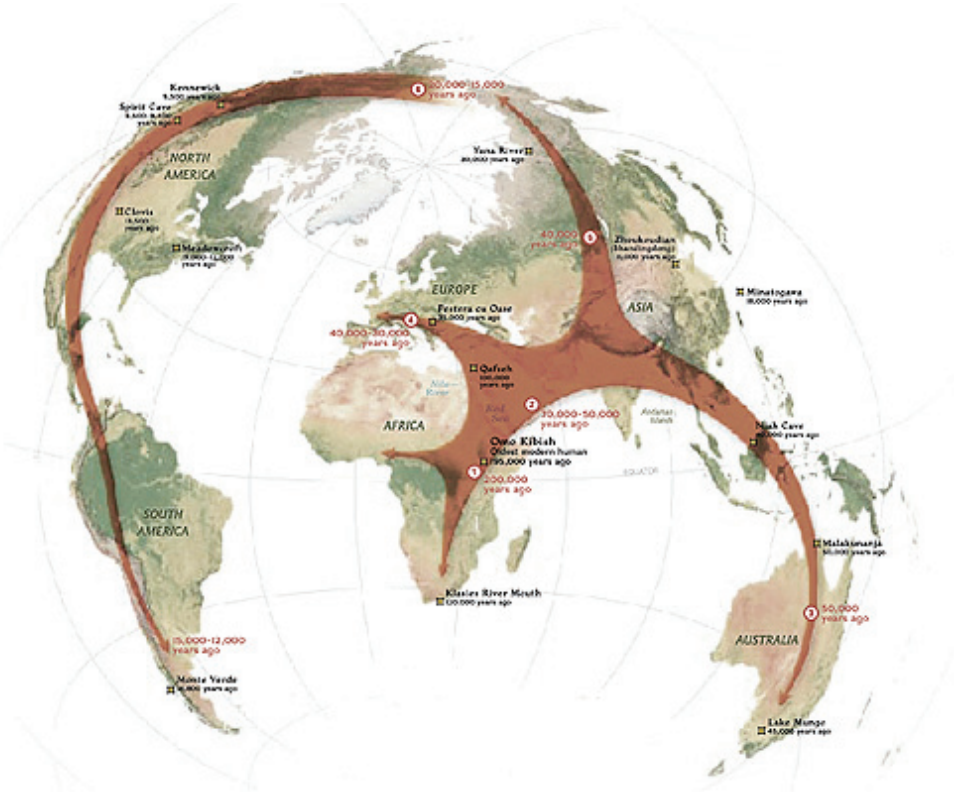

Izvor: Bubnjević, Slobodan "***Seoba koja traje***", Vreme, br. 1124, 19. jula 2014.

Šta se desilo sa ostalim ljudskim vrstama koje su živjele na područjima prije dolaska Sapiensa?

Mnošto je teorija i intuitivnih zaljučaka.

Svakako, jedan od uzroka je **klima**. Mnoge ljudske vrste nijesu mogle da prežive nagle klimatske promjene na Zemlji, i slično dinosaurusima od prije 65 miliona godina, izumrle su.[6]

Ipak, neke vrste su bile otporne. Tako je dolazilo do ratova Sapiensa protiv drugih ljudskih vrsta. Posebno surov rat je bio između Sapiensa i Neandertalca na evro-azijskom kontinentu. Sapiens je pobijedio i postao ne samo dominantna, već i jedina vrsta na planeti Zemlji. Ipak, prije seljenja iz Afrike, Sapiens je, kako se vidi i iz shematskog prikaza, selio širom Afrike. Klima u Adfrcii je naglo postala hladnija, stvoreni su lednici na vrhvima planina, što je dovelo do "kidanja" kontinenta na više zasebnih teritorijalnih cjelina, bez mogućnosti da međusobno komuniciraju. Tako su se naši preci našli zatvoreni u pojedinim predjelima, bez mogućnosti međusobne komunikacije. Kada se neke vrste nađu u "ograđenom" prostoru, shodno Darvinom

6 "Klima je bila suštinska sila koja je oblikovala ljudskiu istoriju" (K. Ponting, Ekološka istorija svijeta, str. 21

"Osim ledenjaka (klima) na ekspanziju ljudi po svijetu uticao je raspored velikih planina, pustinja,... Položaj planinskih masiva bio je isti kao danas, ali je odnos između planina, mora, pustinja zavisno od globalnog klimatskog razvitka" (Emil Heršak "Drevne seobe", Školska knjiga, Zagreb, 2005, str. 26).

učenju, u njenom genetskom sastavu dolazi do promjena. Tako su nastale **četiri etničke grupe** u Africi: afrička, kavkaska (evropska), mongolska (kineska i neke vrste američkih Indijanaca) i aboridžinska (australijska).[7] Ove grupe su se odvojeno selile iz Afrike i raširile po svijetu, noseći sa sobom male genetske razlike. Glad i potraga za hranom Sapiensa je raselila po čitavom svijetu. Glad ga je tjerala da traži nova oruđa, da bude kreativan... Tako je vremenom Sapiens "izumio" splav - i njime došao do Australije. Tako je prije 40.000 godina prvi put naseljena Australija što je ravno podvigu čovjekovog odlaska na Mjesec.

5. VATRA – SEOBA OD INSTINKTA KA RAZUMU

Vatra je jedan od najvažnijih pronalazaka u istoriji Homoa- Neke vrste su je, po procjeni Hararija, koristile i prije 800.000 godina... Ipak, svakodnevno korišćenje vatre počinje kod različitih ljudskih vrsta prije oko 300.000 godina.

Vatra je davala toplotu – mogućnost osvajanja hladnijih predjela... Uz to, vatra je bila efikasno sredstvo borbe protiv jakih životinja (lavovi, tigrovi). Naši preci su palili svoju okolino i tako nakon paljenja dobijali novu hranu iz samoniklih trava i biljaka. Šikare su pretvarali u livade pune divljači. Kada bi se vatra ugasila, oni bi našli spržene životinje, koštunjavi plodovi i krtole, što je mijenjalo njihov "sirovi" jelovnik. To je svakako imalo uticaja na razvoj mozga i ostalih organa. Ipak, momenat kada je Homo počeo da kuva hranu bio je možda odlučujući u njihovom odvajanju od životinjskog carstva. Kuvanje je bilo "aspirin" za razvoj mozga. Za povećanje organa koji je proizvodio mašine, nove ideje, ideje kako da napada i da se brani, kako da se i kuda da se seli...

Kuvanje omogućava veću raznolikost hrane. Uz to, "mnogi naučnici smatraju da postoji direktna veza između pojave kuvanja, skraćenja crijevnog trakta i rasta ljudskog mozga. Pošto su oboje – dugačka crijeva i veliki mozak, značajni potrošači energije teško je imati i jedno i drugo u isto vrijeme. Skraćivanjem crijeva i smanjenjem njihove potrošnje energije, kuvanje je shodno tome otvorilo put velikim mozgovima Neandertalaca i Sapiensa"[8]

Generalno, kada je Homo pripitomljavao vatru, počeo je da razumom lagano pokorava prirodu. Zato možemo smatrati da je pripitomljavanje vatre otvaralo procese ka pripitomljavanju biljaka i životinja, što se desilo tzv. **poljoprivrednom revolucijom prije 12.000 godina**. Očigledno, bez pripitomljavanja vatre ne bi bio pripitomljavanja biljaka i životinja. A bez njih, ne bi bilo današnje civilizacije.

Vatra je "stvorila" mozak! Saznanje... Vatra je uzrok saznajne revolucije. Tek nakon toga dolazi do "tehnološkog razvoja", pravljenja novih oruđa, pripitomljavanja prirode, poljoprivrede. Da li iz ovoga možemo zaključiti da današnjoj tehnološkoj revoluciji, tehnološkim pronalascima prethodi revolucija u mozgu?

Šta je ta nova vatra koja će razvijati mozak današnjeg mekdonaldizovanog Homo sapiensa? Da li je to religija? Škola? Demokratija? Nauka? Filozofija? Umjetnost?

Ili je to opet nešto što je u prirodi oko nas, a što još ne vidimo kao što ni Homo nije "vidio" vatru oko sebe milionima godina? Ne znam odgovor! Jedino znam da je Gete bio u pravu – "Tehnologija nas neće spasiti!"

7 Kristofer Lojd, Kratka povijest zemlje, str. 98

8 Harari, op.cit. str 19.

6. SEOBE OD NOMADIZMA KA CIVILIZACIJI

Homo je stalno tragao za hranom. Bio je sakupljač i lovac. Savremenim rječnikom to je bila sakupljačko-lovačka ekonomija (ako je to uopšte bila ekonomija). Ide od mjesta do mjesta... Luta po planeti... Da li se danas dalako odričemo tog stotinama hiljada godina života naših predaka? Da li smatramo da od tog davnog gena nemamo nasljedstvo? Zašto sa toliko podozrenja govorimo o nomadizmu (stalno seljenje) u korist civilizacije (sjedelački život)?

"Zamislite svijet u kome možete imati baš sve što poželite. Svakoga dana jedete puno svježe i raznolike hrane. Malo trebate i raditi, možda u prosjeku 3-4 sata na dan. U tom svijetu možete spavati i odmarati se kada poželite, provoditi vrijeme sa prijateljima i rođacima, zabavljati se... Ne morate brinuti o novcu, kreditima i dugovima... Nema nikakvih ispita, kvalifikacija, niti borbe za karijere, nema kontrole, istraživanja, nezadovoljstvu... To je svijet u kome nikada ne možete ostati bez posla. Nema sukoba sa zakonom, policije, jer oni ne postoje... U tom svijetu većina današnjih bolesti ne postoje... Ovo danas nije moguće... Međutim, to je način života kakvim su ljudska bića živjela 99% svoje istorije... Veliki broj pronalazaka pokazuje da se tako živjelo u kameno doba."[9]

Ovako se živjelo sve do prije 10.000 godina. To je bio život lovca sakupljača. Nije bilo stalnih kuća i sela. Ljudi su bili stalno u pokretu, lutajući od jednog mjesta do drugoga. Muškarci su lovili, žene sakupljale plodove.

Nomadski život, odnosno putujući život je značio da su ljudi bili bez imovine ili se malo imovine koju su mogli sa sobom nositi. Nosili su samo ono što im treba.[10]

Ljudi su živjeli u tom skladu i u skladu sa prirodom. Lovili su kada su bili gladni, jer nijesu imali prostor za skladištenje hrane... Imali su osjećaj za kulturu i umjetnost. To je bila ta tzv. **pećinska umjetnost**. Mnogi ne mogu da vjeruju da su pronađene pećine i umjetnost u njima djelo ljudi koje nazivamo "primitivnim". Ne treba ni zaboraviti da su mitologija i religija lovaca bile u dubokom poštovanju prirode. Uz to, zbog stalnog seljenja broj rađanja je bio prilično ograničen. Nije dolazilo do naglog rasta broja ljudi. Oko 5 miliona ljudi na Zemlji živjelo je u skladu sa prirodom i međusobno.

Ovaj romantični opis života lovca sakupljača imao je za cilj da čitaocima, posebno mladima skrene pažnju da su ti "primitvni ljudi" naši preci i da su imali duh kulture i umjetnosti, da se od njih ne treba "stidjeti" i od njih moramo mnogo učiti. Šta se dogodilo da se taj "idilični" stohiljadugodišnji život relativno naglo prekine? **Pojavila se hrana**! Bolje reći pojavila se proizvodnja hrane. Zar nije čudno da je upravo hrana prekinula tu idilu čovjeka i prirode? Prije oko 12.000 godina naslućuju se prvi pokušaji čovjeka da kontroliše prirodu i da sebi prilagođava prirodnu evoluciju. Taj početak označava početak poljoprivrede - uzgoj životinja i određenih vrsta biljaka radi proizvodnje hrane.[11]

Do tada, milijardama godina život na Zemlji se određivao prirodnom selekcijom, bez ikakvih od prirode spoljašnjih intervencija. Prije 12.000 godina čovjek je narušio taj evolutivni mir života na Zemlji.

Upravo ta mogućnost vještačke proizvodnje hrane omogućila im je da se nasele na jednom umjestu - odnosno da trajno žive na jednom mjestu budući da su svi hranu mogli proizvesti na

9 Ibid, str. 103.

10 Da li su ti nomadi bili racionalniji od nas danas, jer su sebi postavljali pitanja. Zašto da nosimo nešto što nam ne treba? Da li se tako mi danas pitamo kada se selimo iz stana u stan, ili kada idemo na turističko putovanje? Zar Borhes u pjesmi "Trenuci" ne kaže kada bi se ponovo rodio ne bi nosio toliku punu torbi i kofere kada bi išao na putovanja, kao što je činio o ovom životu.

11 Mnogi pojavu poljoprivrede nazivaju velikom prevarom koja se desila ljudskoj vrsti (Vidi Harari)

jednom mjestu. Počeli su graditi prve kuće i cijelu godinu živjeli u **selima** koja su onda vremenom prerasla u **gradove**, koji su pak postali **države** i na kraju doveli do **nastanka civilizacija**. "Sa pojavom poljoprivrede, došlo je i do prve pojave sjedelačkog načina života, a sa njim i naglog porasta stanovništva, promjene geografije na Zemlji i pojava novih bolesti koje gotovo sve proizilaze iz blizine života ljudi i životinja."[12]

Produktivnost u poljoptivredi je bila makar 10 puta veća nego u sakupljačko-lovačkoj "ekonomiji". To je dovelo do stvaranja **viška hrane**. Upravo višak hrane naglo mijenja "socijalnu" strukturu ljudske zajednice. Dok su ranije svi pripadnici ljudske grupe (pleme, porodica...), shodno svojim mogućnostima, učestvovali u prikupljanju hrane, sada, zahvaljujući višku hrane (odnos između proizvodnje hrane i potrošnje hrane) nastaju nova zanimanja koja nemaju direktnu vezu sa proizvodnjom hrane. Nastaju "misleća zanimanja"... Nastaje **moć:** oni koji nijesu radili morali su imati moć da im oni koji proizvode hranu daju svoj višak njima. Nastaje tzv. "vladajuća" klasa, vojnici, garda, filozofi, vračevi... Uz to, višak hrane stvara uslove za veći broj djece, odnosno djeca postaju osnov ekonomske snage - više ljudi i poljoprivredi - višak hrane. Više djece – više ruku – veća proizvodnja hrane... Tako djeca postaju ekonomski resurs...

Još jedanput primijetite da su pronalazak hrane i višak hrane prekid sa milionima godina Homoa, i počeci civilizacije, i ono što mi nazivmo život u "primitivnim zajednicama". Znači **poljoprivreda dovodi do civilizacije**.[13]

Više oblika civilizacije je nastalo na Zemlji. Razlike su, u osnovi bile uslovljene životnom sredinom u kojoj je svaka od ovih šest cibilizacija nastala, odnosno problem koji im je sredina nametala kao način organizacije da se ti problemi riješe. Ovo ne znači da poljoprivreda nije postojala izvan ovih šest izvornih civilizacija. Ali, ta društva su bila mnogo primitivnija i manje produktivna od organizacije i životne tehnologije u ovih šest civilizacija.

7. TEHNOLOŠKE OSNOVE SEOBA STANOVNIŠTVA

Pokretljivost stanovništva je određena ne samo motivom (glad), već i tehnologijom. Na početku, ta tehnologija je bila hodanje, odnosno noga. Moć kretanja pojedinca i plemena je bila određena snagom i biologijom. Ali sa "tehnološkim izumima" to postaju i neka proizvedena sredstva, još u vremenu mnogo prije pojave civilizacije. Čamac odnosno plovila koja su bila slična čamcu. Čamac je bio važno sredstvo za premošćivanje rijeke, jezera, čak i mora i okeana, kakav je bio slučaj sa "osvajanjem" Australije.

Ipak, prvi veliki pronalazak koji je čovjeku omogućavao da osvaja nove prostore i da se seli bio je **pripitomljavanje konja**.

Pripitomljavanje životinja je bilo važno ne samo zbog proizvodnje hrane, već i zbog dodatne energije koju one pružaju čovjeku. Zapravo, najvažniji izum u poljoprivredi bio je **plug**. Plug su vukli ljudi, a potom tegleća stoka - krave i volovi, a nešto kasnije konj. Međutim, konj kao velika snaga života je postao "sredstvo" za premještanje tereta iz jednog u drugo mjesto, ali pružio je i mogućnost osvajanja novih prostora - važno ratno oruđe!

Čovjek je naučio jahati konja 2000 godina prije nove ere, iako je konj prije toga korišćen kao tegleća životinja više od 3000 godina. Kako mora da je bio uzbudljiv trenutak kada je

12 Kristofer Lojd "Kratka povijest Zemlje", str. 112

13 "To rađanje civilizacije iz poljoprivrede desilo se šest puta u ljudskoj istoriji, u Kini, Mezoamerika i Andi (kao tipične civilizacije nastale iz poljoprivrede), kao i civilizacije Inda, Mesopotamije i Egipta (do čega je dovela nagla promjena socijalnse strukture stanovništva - veći broj birokrata, vojnika, sveštenstva..." (Ponting, str 165)

čovjek uzjahao konja! Skoro da nema razlike u uzbuđenju od uzbuđenja koje su doživjela braća Rajt kada su poletjela avionom ili Gagarin, kada je ušao u Sputnik. "Jašući na konju - čovjek je prvi put u svom životu osjetio da leti... Posebno su bili ponosni nomadi iz Srednje Azije gdje se konj i uzgajanje konja podiglo na sveti pijedestal. Jahač je vidio više od čovjeka, on je za glavu iznad drugih, kreće se zapanjujućom snagom, bio je i izazivao strahopoštovanje."[14]

Konj je stvarao rat. Imao je u istoriji ulogu koju su u II Svjetskom ratu imali tenkovi - rušili su sve ispred sebe. Počelo je sa Hunima, zatim Flandrija, i konačno Mongoli, sa vrhuncem u vrijeme Džingisa Kana. Konjica osvaja teritorije, ona je izazov za nova širenja i dostignuća. Konj je omogućavao čovjeku da "izmisli" rat.

Odnosno borba između nomadskog i sjedelačkog stanovništva je obilježila veliki dio ljudske istorije. Sukob između nomadskog stanovništa i naseljeničkog načina života je stvarala podsticaj razvoju cilivilizacije.

Unapređenje tehnike izrade plovila dovodi do izgranje brodova, ratnih i trgovačkih. More postaje poprište borbe ali i put seljenja od jednog do drugog mjesta. Pronalazak željeznice omogućava lakše kretanje kontinentom, lakše seobe... Posebno važna je bila željeznica za seobe i naseljavanje Sjeverne Amerike. Braća Rajt počinju eru osvajanja vazdušnog puta kojeg ljudi u 20. vijeku takođe koriste za seobe. I što je sredstvo za seljenje bilo savršenije, ljudi su se selili na duže distance i svijet je postajao i postaje sve više mješavina raznih rasa, boja, etnčkih grupa... Sa Sputnikom 1957. godine počinje osvajanje kosmosa i stvaranje mogućnosti za seobe čovjeka na druge planete. Prva turistička grupa za Mars se već priprema...[15]

Čovjek je od najstarijih vremena, pritisnut mukom i oskudicom hrane, iz potrebe da zadovolji glad tražio nova tehnička sredstva koja su mu omogućavala da osvaja nove prostore i nova lovišta hrane. Danas još više nego ikada u istoriji... Globalizaciju zato treba shvatiti kao oblik civilizacije u kome se ukupno stanovništvo na planeti stalno nalazi u pokretu. Nomadizam se ponovo javlja i kao da izgleda da će se nomadska civilizacija nadvladati sjedelačku civilizaciju. Čemu to vodi?

Precizan odgovor nije moguć. Ostaje nada da je čovjekov gen, naviknut na promjene milionima godina i dalje sposoban da upravlja svojom sudbinom i u vremenu današnjih i budućih promjena.

8. SEOBE OD URUKA DO NJUJORKA

Uruk je prvi grad na svijetu - oko 3600 godina prije nove ere i imao je oko 5000 stanovnika. To je bila civilizacija Sumera. Danas je Njujork simbol "najvećeg grada" - oko 25 miliona stanovnika u civilizaciji Zapada. Kako smo došli od Uruka do Njujorka? Kroz šta smo prošli u ti skoro 6000 godina, ili tih 200 generacija Homo Sapiensa?[16]

---

14 "Tokom istorije konj je izazivao strahopoštovanje i strah. Kada su španski konjanici pregazili peruanske armije (koje do tada nijesu vidjele konja) 1532. godine iz golog straha Peruanci su vidjeli konjanike - ljude koji lete. Skiti su takođe ulivali strah a bili su poznati kao vješti jahači. Kada su ih Grci prvi put idjeli mislili su da su konj i jahač jedno i tako je nastala legenda o Kentauru: napola čovjek, napola konj." (Bronovski, Uspon čovjeka, str.67)

15 Najavljeni i izabrani Crnogorac je iznenada odustao... Tako nam i dalje ostaje Njegoševo intuitivno putovanje u Kosmos, opisano u "Luči mikrokozma".

16 Današnji "prosječni građanin" je rijetko mogućnosti da se "sjeti" više od 5 generacija predaka, što je pokazatelj da smo izgubili "istorijsku dubinu", da smo zarobljenici logike da sve počinje sa nama, da tu logiku površnosti prenosimo na sve ostale oblastiživota od škole, znanja, do vizije koja se ne odvaja od "sada", vizije koja se ne odnosi na budućnost, već za sadašnji "McDonalds".

U Uruku je podignuta velika humka kao osnov za hram, poznat kao Zigurat.[17] Humka je stalno uvećavana i hramovi izgrađeni na njenoj osnovi bili su navisočiji u svijetu. Da li je ideja Empajer Stejt Bildinga iz iste osnove: napraviti najvisočiji hram u svijetu? Zaista, da li se istorija ponavlja?

Nekoliko hiljada godina Sumerska civilizacija je privlačila nomade sa visokih azijskih planina, posebno sa Kavkaza. Ipak, klimatske promjene su dovele do postepenog propadanja te civilizacije. Razna plemena su počela da se sele. Traže nove prostore za život... Među tim grupama su bile etničke grupe koje će kasnije biti prepoznati kao Jevreji, uz napomenu da Jevreji nijesu jedna ista etnička grupa. Slično Slovenima, koji imaju više etničkih grupa... Jevrejska plemena su bila najupornija u traženju novih plodnih prirodnih uslova... I tako lutajući stotinama godina po Bliskom istoku došli su do Egipta, jedine civilizacija koja je vjerovatno nastala prije Sumerske... U Egiptu Jevreji su bili građani "drugog reda" - radili su za egipatsku vladajuću klasu - "faraone"... Više od 1000 godina Jevreji su živjeli u slozi sa Egipćanima... Ipak, kako kaže legenda, kada su Egipćani bili napadnuti od nomadskih plemena sa Sinaja, Jevreji su im se pridružili protiv Egipćana... Egipćani su odbili napad, ali su sve Jevreje, osvete radi stavili u klasično ropstvo, uz prethodnu odluku da se pogube sva muška djeca stara do 10 godina, da bi se Jevrejima utro trag... Jedna jevrejska majka, shodno legendi, legendi koja ipak potiče od Sumera, u košaru stavlja svoje dijete i pušta ga niz maticu vode Nila... Mojsije... Dijete pronalazi kraljeva kći... Dijete živi i vaspitava se u kući egipatskog kralja... Sklon pravdi, saznanjem da je jevrejskog porijekla na pogubljenju dva nevina Jevreja u dvorištu kraljeve kuće, pobuni se i spasi ih... To je bio neoprostiv grijeh: spašavanje Jevreja... Da bi izbjegao kaznu, bježi u pustinju... Živi isposnički... Vraća se među Jevreje koji žive u paklu ropstva... Odlučeno je da ih Mojsije odvede preko Sinaja "da traže obećanu zemlju", zemlju koju je Bog obećao Mojsiju za vrijeme njegovih "razgovora" sa Bogom u pustinji... Vjerovatno je to jedna od najvećih seoba u istoriji "civilizovanog" Sapiensa... Civilizacija Zapada vuče korijene i razvija se iz utrobe ove seobe... Zašto je Bog obećao Mojsiju "obećanu zemlju"? Bog je kazao Mojsiju da su Jevreji od Njega izabran narod, narod kome je dao povjerenje da u njihovom ljudskom liku šire njegove ideje na planeti Zemlji. **Izabrani narod** - čovjekoliki i hodajući Bog na Zemlji... Da li ima većeg priznanja za neki narod od toga da bude "izabrani narod"? Jevreji ovu Božiju poruku su ugradili u svoj karakter, ponašanje, viziju svijeta... Koliko god da im je bila podsticajna i ohrabrujuća, ova poruka, ona ih je koštala i mnogih nedaća, nesreća, pogubljenja, stradanja... Mojsije sa mukom vodi 1.500.000 ljudi. Možemo zamisliti sve probleme koje je kao lider seobe imao... Vjerovatno, kada je sve izgledalo izgubljeno, posebno iz moralnih razloga (krađe, ubistva, preljube...), pozvao ga je Bog na vrh planine Sinaj i iz plamstećeg grmena saopštio mu 10 zapovijesti.[18] Deset zapovijesti su vjerovatno najvažnija poruka Homo Sapiensu data od Stvoritelja (Boga). Razumije se, gledano istorijski, 10 zapovijesti se mogu pripisati bistrom umu i snalažljivošću Mojsija! Ubjeđivanje naroda da neki ljudi imaju direktnu vezu sa Bogom, kao Mojsije u ovom slučaju, bio je i ostao osnov svih diktatora u civilizivanoj istoriji Homo Sapiensa. Svi diktatori se pozivaju na Boga, Boga koji se vremenom mijenjao i danas je dobio oblik "javnog mnjenja" koga "nasljednici" Mojsija vješto oblikuju, ne kroz Deset zapovijesti, već posredno preko medija. Tehnika se mijenja, ideja i cilj su uvijek isti.

---

17 Ponting, K, str. 62.

18 Deset Božjih zapovijesti: 1) Ja sam Gospod Bog Tvoj; nemoj imati drugih bogova osim mene; 2) Ne pravi sebi idola niti kakva lika; nemoj im se klanjati niti im služiti; 3) Ne uzimaj uzalud imena Gospoda Boga svojega; 4) Sjećaj se dana odmora da ga svetkuješ; šest dana radi i svrši sve svoje poslove, a sedmi dan je odmor Gospodu Bogu tvojemu; 5) Poštuj oca svojega i majku svoju, da ti dobro bude i da dugo poživiš na zemlji; 6) Ne ubij; 7) Ne čini preljube; 8) Ne kradi; 9) Ne svjedoči lažno na bližnjega svojega; 10) Ne poželi ništa što je tuđe.

Bez obzira na mistično ili zemaljsko porijeklo Deset zapovijesti, važno je shvatanje da je Deset zapovijesti "regulisalo" najveći dio čovječanstva, čovječanstva koje je ljudska osnova današnjeg Zapada hiljadama godina. Dio tog Zapada - Evropsku uniju danas reguliše ne Deset zapovijesti ili knjiga Biblija od par stotina stranica, već oko 220.000 stranica regulišućih propisa, zakona i procedura... Da li je Homo Sapiens tražeći "obećanu zemlju" danas u "nebeskom podzemlju", u Kamijevom Zamku ili možda tehnološki naprednijem svijetu Hakslija "Vrli novi svijet"? I tako Jevreji ugledaše Palestinsku ravnici... I danas se bore da bude njihova... Rat koji traje hiljadama godina... Jevreji su bili sigurni da će im Bog poslati Mesiju - svog sina koji će im uz Božju pomoć dati tu zemlju da bude njihova... Prije toga nastanjuju se u Jerihoni i oko njega... Grade Jerusalim... Čekaju 1000 godina... Pojavljuje se Isus. Marijin i Božiji sin iz staje u Nazaretu... Zašto Isus nije rođen u gradu, nego na selu? Zašto je rođen na selu? U prirodi? Da li danas ova činjenica koju posebno naglašava nešto govori do danas? Da li je možda spas današnje civilizacije u vraćanju selu, prirodi?

Isus je iznevjerio Jevreje. Zato ga nikada i nijesu priznali. Nikada nijesu prihvatili njegovo učenje, religiju... Ostali su vjerni Judeizmu - religiji izabranog naroda...

Bliski istok, odnosno teritorija plodnog polumjeseca je bila vrelo, izvor kasnijeg života na Zapadu, počevši od urbanog razvoja od prije 4000 godina preko Gilgameškog grada i vladavine Huna; od stvaranja prvih gradova-država (Erida, Isin, Lagaš, Lars, Nipur, Sipur, Uma, Ur, Uruk i drugi) i njihovih stalnih ratova, a prije svega zbog vode[19]; kao i uzdizanja Vavilona, prvo kroz Staro, a potom i Novo Vavilonsko carstvo. Tu su i "moderna društva", koja su nastajala pod pritiskom seoba civilizacijskih dostignuća iz "plodnog polumjeseca" sa dodatkom mora - plovidba i razmjena na kojoj je kasnije nastala Feničanska kultura. Prije toga, postojala je Kritska, Mikenska kultura, koja je često opisivana kao Egejska kultura, sa centrom u Troji... Pored toga, što je današnji Bliski istok "ključao" brzinom tog vremena, sa druge strane, iz centra Azije, preko Istočne Evrope i spuštajući se preko Rumunije i današnjeg Balkana, "lutalo" je jedno poludivlje azijsko pleme, koje se zaustavilo na obalama Egejskog mora, na poluostrvu Heladi. Grci stupaju na scenu! Poludivlji, nomadski narod, Grci vrlo brzo uče od svojih učitelja Egejaca, posebno vještinu moreplovstva. Kada su osjetili da su prevazišli svoje učitelje, shodno legendi, na prevaru su uništili njihovo središte, Troju - 1100. godine prije nove ere. Trojanski rat je bio prvi rat koji su Evropljani vodili na azijskom tlu (Aleksandar Makedonski će se pojaviti par stotina godina kasnije). **Sa padom Troje** - **počinje istorija Grčke**, **odnosno Evrope**; **današnjeg Zapada**... Skoro u isto vrijeme kada je pleme poludivljih predaka Grka silazilo ka Egejskom moru, slično varvarsko pleme se "spuštalo" selivši se iz Centralne Evrope ka Jadranskom moru. Oni isto kao i Grci uče od svojih učitelja - Etruraca? Na gazu (plićaku) rijeke Tibar prave svoje prvo naselje Rim... Kada su "pokupili" svo znanje od Etrutaca - nemilosrdno, kao i Grci Trojance, su ih uništili, pogubili, utrli im trag... Tako Evropska civilizacija - civilizacija Zapada nastaje na velikom nasilju njenih utemeljivača - Grka i Rimljana, na velikim prevarama koje su ti "civilizovani varvari" uradili tim "primitivnim narodima" od kojih su učili... Ako je tako, zar je čudno da su dva svjetska rata nastala u Evropi? Da li je čudo da je Zapadna civilizacija (SAD) bacila prvu atomsku bombu na Japansku civilizaciju? Da li je onda čudno da je Evropa (Zapad) bila tvorac kolonijalizma - evropskog i političkog porobljavanja svijeta?... Zar gen nasilja i lukavstva nije u osnovama civilizacije Zapada? Istina i demokratija je dijete Zapada. Da li, zaista između nasilja i demokratije postoji takva istorijska uslovljenost i povezanost?

19 To su bila tzv. hidraulična društva - ko je regulisao izvor i tok vode, taj je imao moć i mogao da živi od rente, odnosno od "koncesija", kako se to naziva danas.

Društva Grka i Rimljana su bila društva (civilizacije) čiji je prirodni, geografski, ekonomski osnov bio Sredozemno more i trgovina i ratovi (posebno Rima sa Kartaginom - kolonijom Feničana) u Sredozemlju. **Sredozemlje je bilo centar svijeta**, kao što je prije toga "**plodni polumjesec**" (**Bliski istok**) bio "pupak" svijeta. Sredozemno more - more u kopnu. Vrhovi planina koji su okruživali to more nijesu dozvoljavali da se moreplovci izgube bez obzira na vrlo skromne navigacione instrumente koje su tada posjedovali. (Zvijezda Danica je bila vrhovni orjentir plovidbe po Sredozemlju). Seobe uslovljene trgovinom u Sredozemlju su dovodile do miješanja Grka, Rimljana, Arapa, Jevreja... Iz te raznolikosti izviru mnogi pronalasci i nova, sigurnija plovidbena sredstva - brodovi, kao i pronalasci prethodnice kompasa i savremene navigacione tehnologije.

Važna trajektorija u istoriji Homo Sapiensa je upravo otvaranje Herkulovih vrata - danas Gibraltar. Homo sapiens je ušao prvi put u otvoreni okean. U bezdan od kojeg se plašio hiljdama godina. Zato je i postavio Herkula da čuve ljude od te okeanske aždaje... Otvaranjem Herkulovih vrata - otvara se Homo Sapiensu novi svijet. Radoznali Homo Sapiens plovi okeanom - Atlantikom, ali se ipak ne udaljava od obale. Na obali formira svoja naselja... Tako nastaju naselja danas poznata kao Španija, Portugalija, Holandija, Engleska... Istina, i Rimljani su sa kopna osvajali ova područja, ali primorski djelovi su uvijek za njih ostali neosvojivi... Počinje da se umjesto spore i opasne trgovine kopnom, unutar današnje Evrope, razvija mnogo brža pomorska plovidba: trgovina iz Sredozemlja se postepeno prebacuje uz zapadne obale Evrope... Od "**pupka svijeta**" (Bliski istok) preko "**srca civilizacije**" (Sredozemlje), dolazi se do "**mozga civilizacije**" (istočne obale Atlantika. U tom novom grotlu, dolazi do mnogih ratova, sukoba, seljenja... Jedna od najvažnijih seoba bila je progon Jevreja iz Španije - svi Jevreji, koji nikada nijesu prihvatili novu hrišćansku vjeru, morali su da napuste Španiju... Odselili su se u Holandiju... **Holandija** u 13, 14, 15. vijku postaje "**akademija nauka**" Evrope (Erazmo Roterdamski, Spinoza, Kepler...). Uz to, Holanđani preko kraljevske loze ulaze u Englesku... Engleska napreduje... Postaje najmoćnija trgovačka sila... Industrijska revolucija se upravo dešava u Engleskoj, a zahvaljujući, prije svega seoskim zanatlijama (kovači, mesari, mlinoovi, kopači kanala)... Po svemu sudeći, za industrijsku revoluciju parna mašina nije više zaslužna od kanala koji su premrežavali Englesku, i kojima se prevozilo drvo, ugalj, informacije, a kasnije svi ti kanali su povezani sa Temzom, a preko nje sa okeanom. Počela je prekookeanska trgovina - i dominacija Engleske.

Uporedo sa ovim promjenama, vođeni merkantilističkom politikom - da imaju što više zlata i srebra, evropski kraljevi, prije svga Portugalski, Španski, Holandski, upućuju svoje tragalačke ekspedicije prije svega prema Indiji, odnosnom tragom morskog puta, umjesto opasnog i sporog kopnenog "puta svile" Marka Pola... Tako Kolumbo dolazi "greškom" do Amerike... Otkriven je novi svijet, nov za Evropljane, nov za one najhrabrije, ali i za kriminalce, zatvorenike, alkoholičare, za gladne i siromašne, za sve one koji su maštali da će drugdje naći sreću za sebe... Počinje borba između "evropskog i američkog Sapiensa"... Dok su doskorašnji udžbenici sa čuđenjem govorili o tome otkuda domoroci na američkom kontinentu, danas je jasno da su to naša braća iz Afrike...

Kao i svaki bratoubilački rat, tako je i rat protiv Indijanaca bio surov, nehuman, necivilizovan... Ali na poprištu tog rata i uništenje Indijanaca nastala je nova civilizacija- Američka. Slično kao što su Grci uništili Trojance i Rimljani Etrurce... Nasilnične osnove nastanka Zapadne civilizacije su nastavljene i nakon Kolumbovog "otkrivanja Indije", Kolumba koji je kao nagradu za "otkrivanje Amerike" dobio zatvor i završio život kao prosjak. Tako se dolazi do Amerike! Novog svijeta! Novog svjetskog carstva! Tako se Uruk sa oko 3000 stanovnika, najveći grad prve civilizacije Sapiensa, razvio u Njujork, najveći grad u današnjoj

civilizaciji sa oko 25 miliona stanovnika. Odnosno, za tih 6000 godina "prijestonica" svijeta je prešla sa jednog, preko drugog na treći kontinent i u međuvremenu je porasla za oko 10000 puta... Da li se put seoba Sredozemlje - Atlantik nastavlja u pravcu **prema Pacifiku**? Da li se rađa novo carstvo u Kini i Indiji? Da li će se ponoviti istorija da zemlje koje imaju veće i brojnije stanovništvo, koje imaju visok rast stanovništva - da su "osuđene" na seobe svog stanovništva i osvajanje praznih i manje naseljenih teritorija? Zaista, ko će biti sljedeći Egejci, Etrurci ili Indijanci? Zar nas sljedeća populaciona mapa ne navodi na to razmišljanje?

Ilustracija 3: Populaciona mapa svijeta[20]

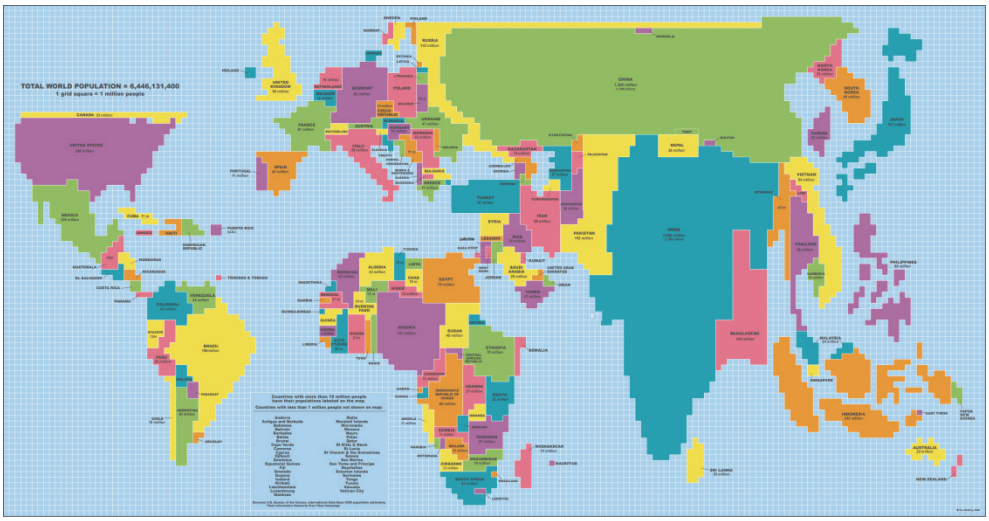

Web izvor: http://www.iflscience.com/

Očigledno, budući tokovi emigracije i imigracije (seoba) su neizvjesni. U osnovi globalizacije, njenoj suštini je upravo sve brža mobilnost stanovništva. Pitanje stoga nije da li ili ne dozvoliti emigracije i migracije, pitanje je da li imamo kulturu integracija ili smo još u starom modelu sudara kultura (Hangtington).

9. SEOBE OD MALTUSA DO DALAJ LAME

Poznati "neprijatelj" ekonomista, Robert Maltus, je u 18. vijeku skrenuo pažnju na opasnost brzog rasta stanovništva. U njegovom (ponovo rehabilitovanom) spisu ***Eseji o stanovništvu***, Maltus tvrdi da stanovništvo, ukoliko nema nekih ograničenja, se razvija po geometrijskoj progresiji (2, 4, 8, 16, 63, 128...) dok se hrana (životna sredstva) razvija po aritmetičkoj progresiji (2, 4, 6, 8, 10, 12, 14...). Tako nastaje gep, neravnoteža između ljudske populacije i životne okoline. Maltus u tome vidi opasnost po opstanak ljudske vrste. Zbog mjera koje predlaže (populaciona politika) i danas je, kako činjenice govore njemu u prilog, još uvijek neprihvaćen.[21]

20 Kako bi izgledale granice država da se one određuju prema broju stanovnika, a ne kao sada, po površini teritorija na kojima se nalaze.

21 Maltus, Robert, Eseji o stanovništvu, Službeni glasnik, Beograd, 2016, str. 77

Slično Maltusu, Dalaj Lama, tibetanski mudrac, humanista, filozof života, ističe da je najveći problem opstanka života na planeti Zemlji, prenaseljenost uz brz rast stanovništva[22]...

Kako izgleda taj porast svjetske populacije?

Tabela 1: Kretanje broja stanovnika na planeti Zemlji

Godina	***Populacija***
1.000.000. g.p.n.e	125.000
10.000. g.p.n.e	1.000.000
3.000. g.p.n.e	100.000.000
1.000. g.p.n.e	300.000.000
0	300.000.000
1250. god	400.000.000
1500. god	500.000.000
1804. god	1.000.000.000
1927. god	2.000.000.000
1960. god	3.000.000.000
1974. god	4.000.000.000
1987. god	5.000.000.000
1999. god	6.000.000.000
2009. god	7.000.000.000
2021. god	8.000.000.000
2035. god	9.000.000.000
2054. god	10.000.000.000
2094. god	11.000.000.000
2200. god	11.600.000.000

Više izvora

Da li su današnji brci za održivi razvoj, za poštovanje ekoloških standarda, borci koji su nakon svega shvatili suštinu ovog problema - gepa između životne sredine i rasta stanovništva ili su u njima našlu zgodne argumente za svoju politiku borbe za moć koja će i dalje uništavati životnu sredinu?

10. ZAVRŠNA MISAO: SEOBA OD GRADA KA SELU, ILI U KOSMOS

Da li je budućnost naših potomaka da će biti seljaci ili ih neće biti? Nikada ne smijemo zaboraviti najveću seobu stanovništva - iz sela u gradove. Ljudi su bježali sa sela... "Ovce su pojele ljude.", jedan je od opisa nestajanja sela u Engleskoj, tog prelaska sa porodice, kao osnovne ekonomske ćelije, na fabriku kao osnovnu ćeliju društva za organizaciju proizvodnje i njemu odgovarajućeg života. Seljak - to je pežorativan naziv za osobu koja je protiv modernih tokova, osobu koja je ophrvana tradicijom, neznanjem, lukavstvom... U posljednjih 300 godina seljak je bio meta svih oblika socijalnog inženjeringa, svih revolucija. Posebnu ulogu imala je Oktobarska revolucija , koja se oslanjala na Marksovo mišljenje da su seljaci "vreća krompira i da je seljački život, život krajnje ljudske gluposti"... Velike istočnjačke civilizacije ("azijske države") koje Marks, "čovjek biblioteke" nije poznavao u njegovoj suštini, smatrao je

22 Žan-Klod Karijer, Razgovori sa Dalaj Lamom, Lom, Beograd, 2012, str. 29

predistorijskim i poludivljim društvima, odnosno zemljoradničkim društvima. Shodno tome, progres se u industrijskim zemljama mjeri sve manjim učešćem seljaka (poljoprivredrednog stanovništva) u ukupnoj populaciji i sve manjim učešćem poljoprivrede u GDP.

Da li su baš tako mislili Tolstoj, Dostojevski, Šolohov? Da li su tako mislili Gandi i Lao Ce? Kome za pravo daje pad Berlinskog zida, a i napadi na "Kule blizankinje"? Da li je u pravu bio Džingis Kan koji je u svim novoosvojenim područjima ubijao i kažnjavao one koje su izgubili sve veze sa seljačkim životom? Da li je, danas sve prisutnija, teorija održivog razvoja teorija povratka ka selu - seljaku? Istina ne tradicionalnom, već seljaku koji je prihvatio najnovije mjere tehnološkog unapređenja poljoprivrede, kao i način savremenog života. Istina, način života prilagođen prirodi, njenoj postepenosti, evolutivnosti, dubini, međuzavisnosti od tzv. modernog života koji diktir loguku McDonaldsa i mobilnog telefona? Zaista, da li će se Homo Sapiens vratiti svojim korijenima, prirodi i ravnoteži sa prirodom, stvaralačkom mišljenju i kreativnom shvatanju prirode ili će vjerovati u "nove vrle ljude" tehnologizovane dvonošce A. Hakslija koji selidbom iz mjesta u mjesto vide uslov svog opstanka. Zato i nije čudo da u seobama u kosmosu vidimo rješenje opstanka života na Zemlji[23]. Ipak, zapitajmo se da li je uslov opstanka velike seobe iz spoljnog svijeta, svijeta koji okružuje Sapiensa u svijet unutar Sapiensa, seoba koja vodi unutrašnjem, duhovnom preobražaju Sapiensa, uslov mira i spasa Sapiensove prirode? Ili ćemo doživjeti sudbinu naše davno nestale braće iz plemena Homo?

LITERATURA

1. Bronovski, J (1984) "Uspon čovjeka", Okeršovski, Rijeka;
2. Crnjanski, Miloš (2015) "Seobe", Laguna
3. Dramond, J (2013) "The World Until Yesterday, Penguine books;
4. Durant, Vil (2004) "Sabrana djela (I - XII)", Narodna knjiga, Beograd;
5. Durez, Colin (2009) "AD 33 - godina koja je primijenila svijet", Lijevak, Zagreb;
6. Gifford, Jonthnan (2010) "History Lessons", McBusiness, 2010;
7. Harari, J.H (2014) "Sapiens - kratka istorija ljudskoga roda", Biblioner, Beograd;
8. Heršak, Emil (2004) "Drevne seobe", Školska knjiga, Zagrab;
9. Kraviček, Pol (2010) "Vavilon", Marso, Beograd;
10. Lal, Vinej, ed. (2012) "Budućnost znanja i kulture", Clio, Beograd;
11. Lloyd, Christopher (2012) "Kratka povijest Zemlje", Mozaik knjiga, Zagreb
12. Maltus, Robert (2016), Eseji o stanovništvu, Službeni glasnik, Beograd
13. McCorwick (2010) "Origins of European Economy AD 300-900", Cambridge University Press.
14. Newth, Eric (2003) "Kratka povijest budućnosti", Mozaik knjiga, Zagreb;
15. Ponting, Klajd (2009) "Ekološka istorija svijeta", Odiseja, Beograd;
16. Vels, H. Dž. (1929) "Istorija sveta", Narodno delo, Beograd;
17. Vels, H. Dž. (1930) "Čovječanstvo - rad, blagostanje i sreća roda ljudskoga", Narodno delo, Beograd;

23 Treba da nas zamisle "istorijske" pouke koje nam šalje revolucije u nastanku i životu Homoa. Tako je prva revolucija u Homo plemenu - saznajna revolucija, odvojila Homo-a od životinjskog svijeta u kome je živio 2-3 miliona godina, potom poljoprivredna revolucija, koja odvaja Homo Sapiens-a od lovca nakon 1,5-2 miliona godina; industrijska revolucija koja odvaja Sapiensa od poljoprivrede, u kojoj je bio ooko 10.000 godina; potom informatička revolucija koja nas odvaja od industrijskog radnika. Što je sljedeće? Što će zaustaviti današnju netokratiju? Da li će to možda biti neka vrsta biološke revolucije? Kako god, vrijeme između revolucija koje su mijenjale život Homo-a je bilo sve kraće i kraće? Da li će biti tako u našem vremenu?

18. Vukotić, Veselin (2011) "Istorija budućnosti", Mediasystem i CID, Podgorica;
19. Vukotić, Veselin (2013) "Antropologija stvaranja", CID, Podgorica;
20. Žan-Klod Karijer (2012), Razgovori sa Dalaj Lamom, Lom, Beograd;
21. Hangtington, Semjuel (1998), "Sukob civilizacija i preoblikovanje društvenog poretka", CID, Podgorica
22. Billings, Lee (2013), "Five Billions Years of Solutude: The Search for Life Among the Stars", The Penguin Books, USA

Ljubomir Madžar[1]

MIGRACIONI UDAR KAO SPOZNAJNI I JAVNOPOLITIČKI PROBLEM

Sažetak

Aktuelni masivni priliv izbeglica sa Srednjeg istoka prema razvijenim zemljama Zapadne Evrope neviđeni je poremećaj koji snažno pogađa privredu celog kontinenta a na svetskom nivou produkuje čak i šire reperkusije. On generiše i široku lepezu ekonomskih i neekonomskih učinaka koje nije lako ni pobrojati a kamoli nešto preciznije izmeriti. Ipak, moguće je orijentaciono proceniti da će dugoročni efekti po svoj prilici biti pozitivni budući da migracije realociraju dragocene ljudske resurse sa zatečenih upotreba gde generišu manju vrednost na nesravnjeno efikasnije alternative u razvijenim zemljama evropskog Zapada. Još snažniji pozitivan efekat može da proistekne iz ubrzavanja difuzije tehničkog napretka i širenja znanja uzetog u najširem smislu reči. Kratkoročni i srednjoročni učinci složeniji su i teži za procenu budući da su deo kompleksnih tranzitornih procesa koji su teorijski zahtevni i empirijski bezmalo nerazrešivi. Neekonomski efekti su takođe raznovrsni i čak manje dostupni tačnijem određenju. Sadašnja intenzivna migracija verovatno će doprineti zdravoj i dobrodošloj konvergenciji razdvojenih kultura, te tako doprineti i političkoj stabilnosti na velikom delu svetske teritorije. S druge strane, ona će povećati heterogenost stanovništva i tako doprineti unutrašnjim, a možda i međunarodnim napetostima koje na političku i društveni stabilnost mogu da se odraze na više načina i u visokom stepenu. Heterogeno stanovništvo lak je plen beskrupuloznih političkih manipulatora i stoga je izvor ozbiljnih političkih hazarda za veći broj zemalja, te tako i za šire prostore koji ih obuhvataju i koji su izloženi njihovim nepredvidivim i rizičnim interakcijama. Autor se polemički suprotstavlja onima koji kritikuju Evropsku uniju zbog nespremnosti da se uspešno uhvati u koštac sa brojnim migracionim izazovima. Nije moguće pripremiti se za događaje koji se nikada nisu odigravali u prošlosti, bar ne u takvom obliku. Takvi događaji ne mogu se u naučnom istraživanju na pravi način analizirati niti im se može, kad se već dogode, sa prikladnim aranžmanima izići u susret na institucionalnom planu. Ne mogu se naučno istraživat stvari koje se nisu događale u prošlosti, budući da i nisu bile deo ekonomske stvarnosti. S druge strane, institucije se pojavljuju samo pod okolnostima u kojima se imaju koordinirati repetitivni procesi, a sadašnji moćni migracioni tokovi sigurno ne zadovoljavaju uslov repetitivnosti niti su [2]deo uobičajenog krajolika.

Ključne reči: *migracija, realokacija resursa, difuzija znanja i akceleracija tehničkog napretka, konvergencija kultura, hazardi heterogenosti stanovništva, spoznajni problemi povezani sa jedinstvenim događajima, odsustvo institucija koje bi odgovarale premijernim događajima, hazardi zloupotrebe etničkih razlika.*

1 Autor je saradnik Instituta za strategijske studije i razvoj „Petar Karić“ BK Alfa univerziteta u Novom Beogradu, gde u dobom raspoloženju i solidnoj kondiciji nastavlja svoj rad. Neumorni Milija Mihailović, izvršni sektetar Naučnog društva ekonomista Srbije, doprineo je da ovaj tekst bude preciznije formuliisan, kompaktniji i sadržajniji. Trebalo bi da za taj doprinos primi i deo odgovornosti, ali to nažalost nije moguće.

THE MIGRATION SHOCK AS A COGNITIVE AND PUBLIC POLICY PROBLEM

Summary

The current massive influx of refugees from the Middle East towards the developed countries of Western Europe is an unprecedented perturbation affecting strongly the economy of the continent and producing even wider repercussions worldwide. It generates a broad range of economic and noneconomic effects which are not easy even to enumerate, not to speak of their to some extent precise measurement. Yet, one could conjecture that the long run economic effects are likely to turn out positive as migrations reallocate the precious human resources from the extant lower value uses to incomparably more efficient alternatives in the advanced countries of the European West. An even stronger beneficial effect might result from an accelerating diffusion of technical progress and spreading the knowledge in the widest sense of the world. The short and medium term effects are more complex and harder to evaluate as they are part of the complex transitory processes which are theoretically demanding and empirically close to intractable. The noneconomic effects are also mixed and even more difficult to ascertain. The present vigorous migration will probably contribute to a healthy and welcome convergence of distinct cultures and thus contribute to political stability of a large part of the world's territory. On the other hand, it will increase the heterogeneity of the population and thus contribute to internal and perhaps international tensions which could affect political and social stability in several ways and at a large scale. Heterogeneous population are an easy prey of scrupleless political agitators and therefore a source of serious political hazards for a multitude of countries and for a wider area encompassing them and being subject to their unpredictable and risky interactions. The author takes issue with those who criticize European Union for unpreparedness in coming to grips with numerous migration challenges. It is not possible to prepare for the events which have never happened in the past, at least not in such form. Such events cannot be properly analyzed in scientific research nor be institutionally countered with appropriate arrangements once they happen. The things that have not occurred in the past cannot be scientifically examined as they have not been part of economic realities. On the other hand, institutions only emerge in the circumstances in which repeated developments are to be coordinated, and the present powerful migratory flows certainly don't satisfy the condition or repetitiveness and are not a part of ordinary landscape.

Key words: *migration, reallocation of resources, diffusion of knowledge and acceleration of technical progress, convergence of cultures, the hazards of heterogeneity of population, the cognitive problems associated with unprecedented events, the absence of institutions meeting the challenges of unprecedented events, the hazards of abuse of ethnic differences.*

1. UVOD

Prvi impuls pri pisanju ovog rada bila je zamisao da se on naslovi tako da se udar iz naslova označi kao *ekonomskopolitički problem*. Ubrzo se, međutim ispostavilo da bi to bilo sasvim necelishodno suženje široke lepeze posledica koje iz tog udara predvidivo proističu, pa tako i osiromašenje jednog problemskog spleta koji daleko privezilazi čisto ekonomske efekte. Dozvoljavajući da su ekonomski efekti najvažniji, a po svoj prilici i najsnažniji, svi ostali, uzeti u svojoj silno izdiferenciranoj ukupnosti, toliko su opsežni i toliko značajni da ne mogu da se zanemare. Ova napomena neposredno se dotiče Vukotićeve (2016) ideje da je pomeranje stanovništva u velikim masama i u planetarnim razmerama toliko krupan fenomen da terminom *migracije* ne može u punoj meri da bude pokriven. Vukotić se nije slučajno opredelio za reč *seobe*, imenicu sa mnogo širim semantičkim opsegom i sa jednim vidom emotivnog naboja koji se u neutralnom terminu *migracije* očigledno ne razabira. Nije slučajno ni to što su jedan poseban ton Vukotićevom tekstu dale reminiscencije koje upućuju na književnost i tako donose poseban sadržaj sa jakim emotivnim nabojem i sugestivnom aluzijom da ta velika pomeranja stanovništva sadrže u sebi nešto sudbinsko i egzistencijalno.

Ovaj tekst je posvećen karakteru i implikacijama najnovijeg talasa neočekivano snažne plime izbeglica iz ratom zahvaćenih zemalja Srednjeg istoka – Sirije, Iraka, Avganistana...– usmerenog ka najrazvijenijim evropskim zemljama lociranim na zapadu i severozapadu kontinenta. Ekonomske posledice ovog, reklo bi se spektakularnog, pomeranja stanovništva su bez sumnje brojne, raznovrsne i značajne, ali je čigledno da to pomeranje ima, uz ostalo, i svoje bezbednosne, socijalne, kulturne, konfesionalne – posledice koje podrazumevaju i čak nalažu ozbiljno angažovanje brojnih politika izvan i pored ekonomske. Jasno je da te ekonomski iscrpene i mentalno prenapregnute ljude treba dočekati i smestiti, da im valja obezbediti sredstva za život, posebno za snalaženje u vremenu neposredno nakon prispeća u odredišnu državu, da ih, potom, treba zdravstveno obezbediti i pružiti promišljeno komponovan i dobro odmeren kompleks obrazovnih usluga, posebno za odrasle kojima je najpreča potreba učenje jezika, a zasebno za decu koja imaju da se uklope u obrazovni sistem bitno različit od onoga ostavljenog u zemlji porekla. To je razlog zbog koga ovaj jedinstveni izbeglički pohod nije samo ekonomsko nego i socijalno, kulturno, bezbednosno i obrazovno pitanje, uključujući i jedan broj drugih aspekata zbog kojih će morati da budu aktivirane i druge komponente javnih politika. Drugim rečima, svi navedeni aspekti, ali i nemali broj onih koji ovde nisu navedeni, impliciraju i odgovarajuće politike, pa se umesto ekonomske politike kao spleta aktivnosti kojim će morati da se odgovori na izazove velikog izbegličkog talasa, mora govoriti o *skupini različitih politika* koje će, dakako, morati brižljivo da se formulišu i, uz sve ostalo, i pomno koordiniraju.

2. EKONOMSKI EFEKTI MIGRACIONOG UDARA

Dobar, može se reći preovalđujući, deo ekonomske nauke razvijen je kao izučavanje i analitička formalizacija velikih ravnotežnih sistema. Osnovne komponente tih sistema su aktivni subjekti kao nosioci upravljačkih funkcija i akteri u moru raznovrsnih procesa poslovnog odlučivanja, zatim resursi kao materijalna i, eventualno, informaciono-kognitivna osnova procesa odlučivanja, potrošačke preferencije iz kojih se u krajnjoj liniji izvodi tržišna i prateći oblici vantržišne tražnje i tehnologija kao nezaobilazni činilac koji proizvodne utroške funkcionalno povezuje sa odgovarajućim ekonomskim rezultatima. Zna se i kako izgledaju standardna ravnotežna stanja sa normativno opredeljenim karakteristikama alokacije resursa koje ta stanja poseduju i prema kojima se i definišu i razaznaju. Potrošači svoje subjektivne stope supstitucije između pojedinih dobara izjednačuju sa tržišno određenim i parametarski ustanovljenim odnosima cena, proizvođači na sličan način svoje tehničke stope supstitucije izjednačuju sa odnosima cena utrošaka, na osnovu datih kombinacija resursa ostvareni su maksimalni neto efekti, a date kolekcije poželjnih efekata ostvarene su uz, na priladan način definisane, minimalne količine utrošaka. Usput su maksimizirane razlike između ukupnog prihoda i troškova, i to na nivou pojedinih privrednih jedinica, a potom – i stoga – i na nivou sistema kao celine. Razume se, uz odgovarajuće pretpostavke koje osiguravaju optimalnost na nivou bazičnih aktera odlučivanja, te tako i na višim nivoima. Granični troškovi resurs izjednačeni su u alternativnim upotrebama, a u analognim formalizacijama i granične korisnosti pojedinih potrošnih dobara po potrošačima obuhvaćenim datim kolektivitetima. Ti kolektiviteti su logički korelat apstraktno modeliranih privreda koje na optimalan način zadovoljavaju potrebe pojedinačnih članova tih kolektivnih mnoštava.

Ovaj sasvim orijentacioni kroki opšte ekonomske ravnoteže, koja je istovremeno i otelovljenje, takođe opšteg, ekonomskog optimuma, data je samo kao generalni fon naspram koga će biti istaknute važne empirijske činjenice na nivou svetske privrede, životne datosti koje drastično odstupaju od upravo skicirane idealizovane slike opšteprivrednog optimuma. Ovde nema potrebe, a ni mogućnosti, da se ulazi u široke i duboke teorijske kontroverze upravljene

na opravdanost i čak smislenost samih pojmova ravnoteže i njoj odgovarajućeg optimuma, uz snažno isticanje motivacione osnove na kojoj se temelji privreda i uz pomeranje konkretnih, merljivih rezultata ekonomskih procesa u daleki drugi plan (up. Vukotić 2014, posebno ss. 24-6). Reč je o alternativnoj paradigmi u kojoj centralno mesto zauzimaju ne fizički, pa ni vrednosno definisani merljivi rezultati, nego institucionalni poredak u kome deluju akteri kao nosioci funkcije odlučivanja: sloboda preduzetništva i sve druge prateće slobode, odgovornost za odluke sa posledicama koje tačno padaju na tačke lokacije ovlašćenja za donošenje odluka, s tim povezana racionalna institucionalizacija rizika...U osobenosti ove alternativne paradigme ovde se, zbog upravo navedenih razloga, neće ulaziti jer je i ona „klasična" dovoljno ekspresivna da izrazi velike kontraste u svetskoj privredi danas, a potom ogromna odstupanja od postulata kojima je definisana opšta ravnoteža. Ona je dovoljna da upečatljvo odrazi i silne oportunitetne troškove postojećih aranžmana koji generišu daleko manje efekte od nekih drugih, takođe postojećih i poznatih, ali nažalost zadugo, pa i trajno van primene. Ekonomski optimalne kombinacije resursa izostaju zbog institucionalnih i kognitivnih zapreka iza kojih stoje determinante višeg reda, sa logički krajnjom lokacijom u sferi političkih uslovljenosti. Reč je o društveno kontraindikovanim predodređenostima izazvanim poznatim jazom između onoga što je ekonomski i opštesistemski racionalno i onoga što je politički rentabilno a nameće se kao merodavno. *Might makes right*, kako bi rekao jedan teoretičar svojinskih prava (Umbeck 1997/1981/).

Ako se na nivou jedne privrede, regulisane državom za koju se pretpostavlja da je orijentisana na koordinaciju odluka i usmeravanje razvoja, a zatim i osposobljena da valjano obavlja te istinski zahtevne funkcije, može i zamisliti neki sklad inherentan normativno okvalifikovanoj opštoj ravnoteži – doduše uvek uz pretpostavke od čije se restriktivnosti ledi krv u žilama (v. npr. Mas-Colell, Whinston and Green 1995, posebno pp. 511-684) – na svetskom nivou od takve usklađene i nalozima efikasnosti prilagođene strukture nema ni traga. Na svetskom nivou nema, pre svega, države sa njenim regulatornim merama i mehanizmima zaštite vlasničkih prava i garantovanja ugovornih obećanja. Nema države kao pribavljača javnih dobara i činioca koji jamči njihovu zaštitu i pouzdanu ekspanziju, niti države koja bi upravljala nekim važnim, dekompoziciji napodložnim makroagregatima na svetskom nivou. Svet je zastrašujuće iscepan, razložen na delove sa nedovoljnom ekonomskom povezanošću i informacionom komunikacijom. Zbog odsustva ovih funkcionalno definisanih veza, to je istovremeno i svet sa nedovoljnim protokom resursa koji bi, zakonito usmereni ka tačkama najefikasnije upotrebe, tendencijski vodili ka izjednačavanju graničnih proizvoda pojedinih resursa u alternativnim upotrebama. Ovaj normativno postavljen princip izjednačavanja raznih graničnih veličina morao bi sa se osigura na *svetskom nivou*, a ne tek na nivou pojedinih geografski zaokruženih celina pokrivenih regulativom odgovarajjućih država.

U prethodna dva pasusa data je jedna opšta pozadina, jedan fon na kome se daju skicirati veliki alokacioni neskladi *na svetskom nivou*, nesrazmere koje imaju za posledicu zapanjujuću neefikasnost u alokaciji *svetskih* resursa, ogromna odstupanja od standardnih uslova optimalne alokacije i zastrašujuće gubitke potencijalnog društvenog proizvoda zbog necelishodno raspoređenih mesta na kojima se resursi angažuju i troše. Ova poslednja komponenta – izgubljeni društveni proizvod – može se tumačiti kao oportunitetni trošak postojeće državne organizacije na planetarnom nivou, trošak prostog postojanja država koje pokrivaju određene prostore, regulišući kako-tako ekonomske tokove na „svojoj" teritoriji ali u isto vreme sprečavajući ekonomski racionalan i potencijalno produktivan protok preko i nezavisno od državnih granica. Da li će se nekad izračunati koristi i troškovi državnih ustrojstava i pratećih struktura, i to tako što će biti obračunati troškovi presecanja i zaustavljanja resursnih tokova na

globalnim relacijama koje obuhvataju i potencijalno povezuju više država ? Tim troškovima morale bi, dakako, biti suprotstavljene koristi od državne regulative i obavljanja širokih snopova raznovrsnih funkcija unutar strogo opredeljenih geografskih celina. Samo se sobom podrazumeva da su te korisne državne funkcije prostorno strogo locirane i da se obavljaju uvek naspram – i odvojeno od – ostalih, striktno razlučenih, uvek zasebno delujućih teritorija.?

Ipak je od izvesnog značaja činjenica da svetska privreda, koja je postojanjem aktuelnih država hendikepirana golom činjenicom da one parcelišu teritoriju i dele je na segmente bez slobodnog protoka potencijalno mobilnih resursa, uprkos svemu funkcioniše *bez svetske države*. Oni koji imaju skeptičan ili čak negatorski odnos prema državi ovu činjenicu mogli bi da potežu kao snažan argument za svoje antietatističke stavove: iako nije savršena, privreda na svetskom nivou, definisana posredstvom interakcija koje se odvijaju između država, ali još i više između aktera lociraih unutar tih država, ipak opstaje i pristojno funkcioniše. To baš i ne mora da bude neki anarhoidni argument za radikalno demontiranje države i njeno odašiljanje u ropotarnicu prošlosti, ali sigurno ima težinu u odmeravanju koristi i efekata koje zemlje ostvaruju zahvaljujući postojanju i delovanju državne mašinerije.

Aktuelne migracije imaju mnoštvo različitih aspekata i produkuju široke lepeze učinaka koji se zadugo neće dati u celosti sagledati ali za koje je već sada jasno da su veoma raznovrsni i da u svojoj ukupnosti sadrže kako one sa pozitivnim tako i druge sa negativnim predznakom. Na prvi pogled i u prvom velikom značenjskom zahvatu nameće se i deluje kao nesagledivo moćan faktor promene činjenica da se putem migracionih tokova ogromne mase resursa – i to onih *radnih* u vezi sa kojima bi se većina ekonomista saglasila da su najvažniji i najučinkovitiji – premeštaju sa mesta gde daju skromne učinke, tj. iz relativno siromašnih zemalja sa nedovoljno razvijenim privredama, u najrazvijenije zemlje Evrope i sveta, gde bi trebalo da daju nesravnjeno veće privredne rezultate.

Za realistično sagledavanje ovog efekta važno je već u prvom analitičkom navratu uočiti zamašne razlike između prosečnog proizvoda radnih resursa koji se u nenadano velikim masama valjaju prema razvijenim zemljama zapadne Evrope. Računica je ovde posve jednostavna i ostaje na nivou elementarne aritmetike: migranti koji se premeštaju prema Zapadu ostavljaju iza sebe skroman prosečan (alternativno granični) proizvod kao meru izgubljene proizvodnje, te tako i oportunitetnog troška, i dolaze u jedan ambijent gde bi njihov i prosečni i marginalni doprinos proizvodnji, odnosno društvenom proizvodu, bio kudikamo veći. To bi, u prvoj aproksimaciji, bila mera ogromnog učinka koji se može očekivati od premeštanja radnih resursa sa tačaka niske produktivnosti na nove tačke, locirane u razvijenim zemljama, sa višekratno višom produktivnošću.

Realokacija resursa, njihovo premeštanje sa tačaka na kojima daju manje učinke na tačke na kojima će njihovi efekti biti kudikamo veći, nije jedini dopunski izvor rasta koji bi bio uslovljen ovim masovnim seobama stanovništva. Značajne, odista krupne efekte treba očekivati i u domenu tehnologije. Tehnologija dobri delom predstavlja javno dobro, dostupno svim zaniteresovanim akterima, ali je takođe poznato da se neke vrlo napredne i natprosečno delotvorne tehnologije brižljivo i – što je posebno važno – sasvim uspešno čuvaju. Transfer tehnologije u živoj privrednoj stvarnosti nailazi na veliki broj nesavladivih prepreka, uključujući i nedostatak znanja da se aktivira i primeni nešto inače dostupno i potencijalno spoznatljivoo na osnovu dovoljno duge praktične primene.

Migracioni tokovi će pokrenuti mnoge razvojne činioce i tako ispomerati mnoga ograničenja, a neke prepreke i sasvim ukloniti. Premeštajući se iz jedne sredine u drugu, kadrovi različitih profila stručnosti steći će, takoreći usput a posebno kad se nađu u ciljanoj sredini, brojna i značajna nova znanja, ono što je bilo nedostupno postaće dostupno kao

nusproizvod masovne seobe ljudi iz jednih zemalja u druge. Difuzija tehnoloških znanja intenziviraće se, opšti nivo tehnologije na širem međunarodnom nivou biće tako podignut i takav napredak daće svoje uobičajene rezultate: iz datih resursa dobijaće se sve veće i veće vrednosti proizvoda. Isti učinak, u načelu na isti način, produkovaće povećana mobilnost u transferu i prihvatanju institucionalnih rešenja. Mnogo toga što se tiče drukčijih, novih i delotvornijih privrednosistemskih ustrojstava biće upoznato i savladano. Nepoznate komponente regulativnih mehanizama postaće poznate, otvoriće se (bar delom!) šanse i opcije za dogradnju i mnogostruko usavršavanje struktura koje omogućavaju ili bar pospešuju koordinaciju privrednih odluka i, makar delimično i selektivno, usmeravanje razvojnih tokova u privredi.

U tom smislu već su se pojavili prvi istraživački rezultati koji sugerišu vidne pozitivne učinke ovog egzogenog i jednokratnog povećanja radne snage. Jednu studiju sa orijentacionim procenama prirasta bruto domaćeg proizvoda (BDP) produkovala je Svetska banka, a slična studija sa pratećim procenama pojavila se nedavno i u Kanadi. Poznato je da je i u Evropskoj uniji izvedena procena učinka ovog nenadanog priliva, uz predviđanje da će ono na dugi rok povećati ukupni BDP, a da će u međuvremenu biti generisana bogata lepeza uticaja i na samu stopu privrednog rasta. Ovde je od značaja činjenica da se u krajnjoj liniji radi o jednokratnom porastu BDP, kakav je i prirast radne snage i, s njom povezane i njome uslovljene, zaposlenosti, a budući da je u pitanju komplikovan proces premeštanja privrede sa jedne razvojne trajektorije na drugu, neminovno se javlja jedan prelazni proces sa komplikovanim i teško predvidivim stopama rasta, uz izvesnost da će u tom (ograničenom!) tranzitornom razdoblju preovladavati *povećanja* te stope s obzirom na okolnost da se privreda premešta na novu, *naviše pomerenu putanju*.

Do preciznijih iako ne osobito pouzdanih nalaza o promenama stopa rasta pojedinih makroekonomskih agregata moglo bi se doći samo detaljnijom i doista pomnom analizom napred pomenutih tranzitornih režima. Za razliku od režima tzv. ravnotežnog rasta, koji se analitički formalizuju kao rešenja prilično složenih diferencijalnih ili diferencnih jednačina, i to kao njihovi partikularni integrali, tranzitorni režimi opisuju se putanjama koje se dobijaju kao opšta rešenja odgovarajućih homogenih jednačina, onih sa zanemarenim tzv. autonomnim delom na kome se partikularno rešenje i temelji. Rešenja tih homogenih (sa odbačenim autonomnom komponentom) jednačina bogato su iznijansirana i u principu nude veliki broj što oscilatornih što raznih drugih putanja (od kojih neke iz perioda u period naizmenično uzimaju pozitivne i negaivne vrednosti) koje silno komplikuju i matematičku obradu i odgovarajuću analizu. Klasični izvor za proučavanje putanja koje se dobijaju kao rešenja pomenutih funkcionalnih jednačina je Allen 1963/1956/, pp. 133-175 i 176-208), a u većem broju iscrpnih i temeljnih udžbenika iz teorije rasta tranzitorni režimi predstavljaju najzahtevnije i najistančanije predmete obrade (v. Barro i Sala-I-Martin 1995, pp. 22-38, 74-87, 161-166, 265-281). U zagradi su naznačena mesta na kojima se obrađuju tranzitorni režimi za različite klase modela rasta.

Ovo usputno pominjanje tranzitornih režima ima samo za cilj da skrene pažnju na ekstremnu kompleksnost tih obrazaca rasta koji se neizbežno javljaju pri svim krupnim jednokratnim promenama. Iz tog nalaza sledi da je prognoza učinaka imigraciono uslovljenog priliva stanovništva i radne snage i sama veoma složena i nedovoljno pouzdana, te da i računice eventualnih neto koristi od tih priliva i same nose to neugodno opterećenje nedovoljne pouzdanosti. To je tek jedna od dodatnih okolnosti koje posložnjavaju položaj recipijentnih zemalja i silno otežavaju napore da se u vezi sa migracionim prilivima formuliše dovoljno svrsishodna i koliko-toliko pouzdana politika.

Pored toga što su veoma teški, pokadšto bukvalno nepristupačni, za analizu i još teži za upravljanje, tranzicioni procesi imaju još i tu nepovoljnu karakteristiku da su visoko rizični. Nema, naime, garancije da će oni uvek ispoljavati praktično neophodnu osobinu stabilnosti, što znači da uz određene konfiguracije vrednosti parametara putanje mogu da budu i nestabilne, te da svojim kumulativnim narastanjem privredu premeste na alternativnu, čak i veoma nepovoljnu razvojnu trajektoriju, za kojoj može da bude i trajno prikovana. Gore od toga, u slučaju nestabilnosti i eksplozivnih kumulativnih kretanja ti procesi mogu da ugroze ceo sistem, te da, uvećavajući verovatnoću pucanja, ugroze i sam njegov opstanak. Neka ovde, potpunosti radi, bude tek pomenuto da migracije daju tranzicionim procesima neke prepoznatljive specifičnosti – one ubrzavaju procese konvergencije ka ravnotežnim putanjama – koje su čak predmet specijalnih modelskih formalizacija (Barro i Sala-I-Martin 1995, p. 287).

Kako to redovno biva, prva aproksimacija je odveć gruba slika stvarnih odnosa između relevantnih ekonomskih promenljivih. U privredi se retko šta događa trenutno. U ovom slučaju potrebno je znatno vreme da radnik premešten u razvijenu zemlju dostigne standarde produktivnosti koji preovladavaju u toj naprednoj sredini. Preduslov za dizanje na taj daleko viši nivo jeste učenje potrebnim veštinama, prikupljanje odgovarajućih znanja i privikavanje na novu sredinu. Pored vremena, za ovladavanje potrebnim znanjima i veštinama moraju da se podnesu i znatni troškovi. Samo učenje iziskuje vreme, a odlaganje uključivanja u radne procese podrazumeva jedan period tokom koga se budući uposlenik angažuje isključivo u ulozi potrošača, bez odgovarajućeg ekvivalenta u dodatnoj proizvodnji. Povoljan izuzetak od ovog pravila jeste učenje uz rad. Pored toga, i sam proces obuke i dodatnog obrazovanja podrazumeva i nameće troškove. To znači da geografska realokacija radnih resursa predstavlja svojevrstan investicioni poduhvat: rezultati se ne javljaju trenutno nego tek sa izvesnim vremenskim pomakom. A u međuvremenu se ulaže i troši – što može da se tretira kao ulaganje u širem smislu – a da odgovarajućih proizvodnih efekata nema sve dok novopridošli uposlenik ne dostigne obrazovni nivo koji mu omogućava radno angažovanje sa novom, očekivano većom produktivnošću. Kao i sve investicije, i ova nosi rizik, pa i neizvesnost. Troškovi su, drugim rečima, izvesni i poznati, a efekti pomereni u budućnost, neizvesni i delom obezvređeni zbog činjenice da vreme nije besplatno i da se budući učinci zbog toga neizbežno diskontuju.

3. DETERMINANTE INTENZITETA I PRAVACA INTEGRACIONIH TOKOVA

Razmatranja iz prethodnog odeljka sugerišu jednostavnu shemu za predviđanje i jačine integracionih tokova i njihovog verovatnog usmerenja. Budući da se kao određujući činilac uzima razlika u produktivnosti između odredišnih zemalja (migraciona destinacija) i zavičajnih područja (zemlje porekla), prirodno je očekivati da će najveći broj migranata biti usmeren prema najrazvijenijim zemljama, onima sa najvišim dohotkom i najvišom razinom produktivnosti rada. Empirijski utvrđena konfiguracija migracionih tokova kao da u grubljim crtama potvrđuje ovu hipotezu. Nemačka i Švedska su se pokazale kao najatraktivnije za migrante sa srednjeg istoka. Tu su ipak upleteni i drugi činioci. Jedan od njih je prosto daljina. Veliki broj migranata skrasio se u susednim arapskim zemljama među kojima ima i takvih koje nisu bogate naftom i od nje ne žive, a do početka februara 2016. u Turskoj se skupilo oko 2,5 miliona migranata, daleko više nego u zapadnoj Evropi. Izračunato je da bi Evropska unija morala da primi oko 15 miliona migranata da bi se u odnosu na ukupno stanovništvo izjednačila sa Turskom. Pravcilnost o kojoj je ivde reč ograničena je na uži krug evropskih zemalja Daljina očigledno igra nemalu ulogu u izboru destinacija prema kojima će se usmeravati migracioni

tokovi. Ovde bi moglo da se doda da nije relevantna samo fizička, geografska daljina, nego i kulturna, tj. mentalna daljina. Turska je muslimanska zemlja, pa, iako nije tako fanatički ogrezla u Islam poput većine zemalja na Srednjem istoku, kulturno je izbeglicama svakako bliža od Zapada i dobar broj izbeglica doživljava je kao prijatnije, gostoljubivije okruženje.

Važna dalja determinanta aktiviranja i održavanja, uz eventualnu akceleraciju, migracionih tokova jeste situacija u zemljama iz kojih se migranti iseljavaju, tj. zemljama porekla. Izgledi realizacije daleko višeg dohotka od onog sa kojim su se zatekli u zemljama porekla koje napuštaju nisu jedini faktor koji ih pokreće. Situacija u zemljama u kojima su se zatekli a koje bi hteli da napuste takođe je veoma važna kao činilac pokretanja migracionih tokova. Kad situacija u zavičajnim zemljama postane nepodnošljiva – a tako nešto se, primera radi, sigurno dogodilo u Siriji – tada se sopstvena zemlja napušta bezmalo po svaku cenu jer ljude, uz ostalo, pritiska i onaj najteži vid neizvesnosti, a to je egzistencijalna nesigurnost. U novijim napisima o migracionim kretanjima javili su se i odgovarajući novostvoreni termini. Oni označavaju okolnosti koje *iz makar i dalekog inostranstva privlače* ljude da napuste svoju zemlju i otisnu se na hazardno putovanje ka dalekim odredištima, kao i one sasvim drukčije okolnosti koje ljude nagone da beže iz svojih zemalja maltene nezavisno od uslova u odredišnim zemljama. Činioci iz prve grupe – oni koji iz, makar i velike, daljine privlače ljude da krenu ka prijatnijim i sugurnijim okoljima – mogli bi da se nazovu *atrakcionim činiocima*. Druga grupa faktora, onih što nateruju ljude da iz vlastitih domova pod pritiskom egzistencijalnih pretnji krenu bilo kuda, mogli bi da se nazovu *propulzionim faktorima*. Reč je o dve grupe različito delujućih, a i bitno različitim mehanizmima uslovljenih činilaca za koje su se u engleskom jeziku ustalili termini *pull and push factors*.

Među činiocima koji stoje iza propulzionih faktora, ali i onima koji opredeljuju oblik i snagu reakcije na atrakcione faktore svakako se nalaze i kvalitet i preduzetnički poriv samih ljudi koji se otiskuju na ta daleka i očito krajnje rizična putovanja. Nema sumnje da se među ljudima koji napuštaju svoja ratom zahvaćena područja automatski i bez ičije svesna intervencije obavlja jedan oblik prirodne selekcije. Na te hazardne poduhvate odlučuju se oni najhrabriji, najmaštovitiji, najpreduzimljiviji i verovatno i najobrazovaniji. Nijedan faktor proizvodnje nije u stvarnosti homogen, a ponajmanje se o homogenosti može govoriti kad je u pitanju radna snaga, tj. ljudski faktor. Ne bi trebalo da je sporno da se kroz migracione tokove obavlja jasno izražena *pozitivna selekcija*, ali i da karakter i svojevrsni kvalitet selekcije zavisi od daljine destinacije za koju se migranti opredeljuju. Što su udaljenije date destinacije, to su maštovitiji, preduzimljiviji a svakako i obrazovaniji migranti koji se za njih opredeljuju. To bi podrazumevalo da najkvalitetniji ljudski faktor dobijaju zemlje na samom obodu zapadne Evrope, one koje su najviše udaljene od migracionih izvorišta lociranih na dalekom Srednjem istoku.

Važan činilac u ovom spletu okolnosti predstavljaju i nesumnjive jezičke barijere i sposobnost pojedinaca da ih savladaju. U zemlje dalekog evropskog Zapada krenuće uglavnom oni koji već znaju neke strane jezike, a to ih već izdvaja kao natprosečno obrazovane pojedince, takve koji u zemlje i područja migracione destinacije donose značajne količine „ljudskog kapitala“!. To su istovremeno i pojedinci koji su ponajmanje vezani svojom (muslimanskom) verom i koji su najpogodniji i po svoj prilici najspremniji za konstruktivan međuverski dijalog. Ta otvorenost prema drugim konfesijama i drugim kulturama takođe je jedna važna dimenzija kvaliteta ljudskog činioca koji tvori materijalni supstrat migracionih tokova. Time je identifikovan jedan zaseban faktor moguće atraktivnosti ovog svakako ranije neanticipiranog priliva stanovništva, činilac privlačnosti sa stanovišta odredišnih zemalja koje ove sve obilnije prilive prihvataju.

Tokovi migracije doneli su i neke novine koje se ne uklapaju automatski u standardne obrasce ekonomskog rezonovanja. Na prvi pogled bi se očekivalo da će migracije biti usmerene ka sredinama sa punom zaposlenošću, jer jedino takve sredine ne samo da obećavaju nego i jemče da će migrant po prispeću u zemlju destinacije uspeti da dobije zaposljenje. To, naravno, nije slučaj: niti se migranti usmeravaju samo ka regionima sa punom zaposlenošću, niti uspevaju da budu zaposleni čim se dokopaju zemlje prema kojoj su se zaputili. Takvo njihovo ponašanje može da se objasni nekolikim okolnostima. *Prvo*, propulzioni faktori mogu da ih nateraju na iseljavanje – a to se često svodi na doslovno bekstvo – sasvim nezavisno od stanja tržišta rada u zemlji destinacije. Priklanjajući se nešto slobodnijem izražavanju, bolje je živ zaposlen nego mrtav u zemlji zavičaja i porekla. *Drugo*, zbog ratnih operacija i egzistencijalnih pretnji u zemlji porekla, stanje u domenu zapošljavanja redovno je mnogo nepovoljnije od analognog stanja u zemlji destinacije. Ako *nezaposlen* pregne da se iseli, ambijent u zemlji destinacije, čak i ako je opterećen izvesnom nezaposlenošću, povoljniji je ambijenta u zavičajnoj zemlji gde je nezapslenost redovno veća. I stanja nepotpune zaposlenosti mogu se rangirati sa stanovišta atraktivnosti: atraktivnije je ono u kome je nezaposlenost manja. *Treće*, migranti opravdano i verodostojno očekuju da po prispeću u zemlju destinacije budu za neko vreme zbrinuti o trošku te zemlje domaćina. Sa stanovišta i po standardima zemlje domaćina, pomoć koja se pruža migrantima može da bude izrazito skromna, što svakako i jeste. No, sa stanovišta migranta, koji uz sve spasava i glavu, ta pomoć može da bude posve zadovoljavajuća i čak privlačna. Mere koje zamlje destinacije preduzimaju na planu zbrinjavanja migranata mogu da se ispolje kao snažan atrakcioni činilac. To će se pogotovo često dešavati ako je ambijent koji migranti napuštaju već poslovno upropašten i ekonomski ogoljen, ako su ne samo dohoci pali ispod egzistencijalnog nivoa nego je i sistem tržišnog snabdevanja u raspadu, sa nestašicama koje potrošačkom okruženju daju svoj opredeljujući ton.

Jedan zanimljiv model migracije – doduše unutrašnje, na liniji preseljenja stanovništva iz ruralnih u urbane sredine, bez prelaska državne granice – razvio je Todaro (1994/1977/, pp. 264-272). Todaro je svoj model zaodenuo u jednu bogato garniranu i silno razuđenu shemu (p. 266), formalizovao ga i kroz jedan prikladan dijagram (p. 268) i propratio ga matematički razvijenom modelskom aparaturom (p. 269), ali je noseća ideja veoma jednostavna i delotvorna. Kao i drugi ekonomisti, Todaro je zapazio da se ljudi u velikom broju prebacuju iz seoskih, na daleko preovlađujuću poljoprivredu orijentisanih, područja u velike gradove i njihovu nedovoljno urbanizovanu i nerazvijenu okolinu (favele, *shack*, *shanty*) i pored toga što su izgledi za zapošljavanje bivali sasvim skromni, a o nekom garantovanom nalaženju radnih mesta da se i ne govori. To je delovalo čudno, kontraintuitivno i protivno ekonomskoj logici.

Oslanjajući se na autore koji su već pisali o tom čudnom fenomenu, Todaro je za tu neočekivanu, na prvi pogled neverodostojnu, kombinaciju nezaposlenosti i usmeravanja migracionih tokova prema tim žarištima nezaposlenosti ponudio sledeće uverljivo i modelski pristupačno objašnjenje. U urbanim sredinama, posebno u široko razuđenim urbanim megaaglomeracijama, koegzistiraju visoka stopa nezaposlenosti i institucionalno fiksiran relativno visok, u tom smislu čak i veoma visok, nivo nadnica. Migrant svoju odluku o eventualnom preseljenju u neko od rasutih predgrađa ogromnih gradova donose na osnovu poređenja sledećih dveju veličina. Prva je prosto nizak, i to izuzetno nizak, nivo ruralnog dohotka sa kojim se potencijalni migrant zatekao u svojoj užoj postojbini, tj. kraju svog rođenja i odrastanja. Druga veličina nije deterministička nego stohastička i predstavlja *očekivanu vrednost dohotka*, tj. najamnine koju bi ostvario u gradu. Ta očekivana vrednost jednaka je umnošku relativno (vrlo) visoke institucionalno fiksirane gradske nadnice i verovatnoće nalaženja posla. Sama verovatnoća zapošljavanja jednaka je razlici između jedinice i količnika

urbane nezaposlenosti i zbira zaposlenih i nezaposlenih u relevantnoj urbanoj regiji. Ako je vanekonomski utvrđen nivo gradskog dohotka dovoljno visok, *očekivana vrednost* dohotka ostvarivog u gradu biće viša od deterministički datog izrazito niskog nivoa dohotka u ruralno području koje migrant napušta. Odluka o migraciji u gradsku sredinu, čak i kad je opterećena visokom nezaposlenošću, pokazuje se kao savršeno racionalna. Nesumnjiva je, prema tome, i racionalno zasnovana motivacija za preseljavanje u prenapučena i znatnom nezaposlenošću opterećena gradska područja.

Todarov model ne traži velike modifikacije da bi poslužio kao osnova za objašnjenje migracionih tokova u zapadne zemlje sa povisokom stopom nezaposlenosti. Dohoci su u zemljama destinacije i po nekoliko puta veći od dohodaka zavičajnih zemalja koje migranti napuštaju. Čak i uz poprilično nezaposlenost, očekivana vrednost dohotka ostvarivog na Zapadu biće daleko veća od determinističkog dohotka koji migrant ostavlja napuštajući zemlju. To utoliko pre što su u nekim područjima ratna razaranja i sveopšta neizvesnost dohotke ostvarive u tim uslovima sveli bezmalo na nulu. S druge strane, obezbeđivanje prihvata u recepijentnim zemljama već na samom početku čini odgovarajuće ambijente u tim zemljama veoma atraktivnim. To će reći da na pokretanje i održavanje migracionih tokova deluju i atrakcioni i propulzioni činioci.

Ovde valja dodati i izglede za povećavanje dohodaka u vremenu čak i ako su oni nakon prihvata u recepijentnim zemljama izrazito niski. Naime, migrant može da se nada da će naporedo sa ovladavanjem potrebnim znanjima i veštinama *pari passu* ostvarivati i odgovarajuće povećavanje zarade. Drugi faktor koji očekivano može da deluje u istom pravcu jeste uspostavljanje kontakta i uključivanje u mreže društvenih interakcija. Nakon što dođe u zemlju destinacije, migrant je, razume se, stranac i to svojstvo verovatno ne prevazilazi sve dok se ne vrati u svoju postojbinu. No, ostajući stranac, on sigurno ne ostaje sve vreme u istom stepenu i na isti način stranac. Atribut koji ga određuje kao stranca sa vremenom se ublažava i na neki način umanjuje. To takođe doprinosi izgledima ostvarivanja višeg dohotka u nešto daljoj budućnosti.

4. BILANS KORISTI I TROŠKOVA U DOMENU VANPRIVREDNIH EFEKATA MIGRACIJE

Ekonomski efekti o kojima je bilo reči u prethodna dva odeljka daleko su od toga da iscrpe sve učinke i posledice ovih snažnih i uveliko neočekivanih migracionih tokova. Neekonomski učinci su i brojni i po svojim posledicama dalekosežni, a njihovo utkivanje u opšta društvene ozračja odredišnih zemalja razlog je njihove nesumnjive važnosti. Otud i potreba da se u evaluaciji opšteg uticaja na društva u celini oni vrlo brižljivo i pomno odvagnu i ocene. Tu sistematsku analizu i ocenu opšteg imigracionog udara lakše je postulirati i preporučiti nego izvršiti. U dva prethodna odeljka dat je opšti pogled na čisto ekonomske koristi i troškove ovog masivnog i masovnog premeštanja stanovništva, ali je ustanovljeno da se i čisto ekonomski efekti mogu naznačiti samo u opštim crtama i da smo daleko – a tako daleko ćemo i ostati – od precizne računice troškova i koristi sa stanovišta odredišnih zemalja kod tih impresivnih realokacija čitavih blokova stanovništva. Sa stanovišta zemalja koje predstavljaju izvorišta ovih snažnih populacionih tokova problem izračunavanja odnosa koristi i troškova ni izdaleka se ne postavlja sa tom oštrinom; u preovlađujućoj masi slučajeva radi se o egzistncijalnoj ugroženosti i spasavanju života a u nemalom broju o izbegavanju najdrastičnijih životnih lišavanja; samo se po sebi razume da je odluka o napuštanju tih područja zastrašujućih hazarda svrsishodna i racionalna.

Ukupno gledajući, međutim, vrlo komplikovana, i uz malu verovatnoću da dovede do pouzdanih rezultata, ostaje, dakle, i čisto ekonomska računica. Kompleksnost i problematična informativnost tih čisto ekonomskih računica neodoljivo se nameće iz razlaganja prezentiranih u prethodna dva odeljka, a to je jedna važna crta ove nepredvidivo iskrsle situacije koja je čini dodatno složenom i lociranom na samoj granici neupravljivosti. Uz jasno sagledavanje svih ovih otežavajućih momenata, mora se uvažiti dalja, jednako nepovoljna ili čak nepovoljnija okolnost da se neekonomski efekti migracije još teže daju specifikovati, a o nekom odmeravanju i numeričkom preciziranju da se i ne govori. Teška okolnost istaknuta u vezi sa prepoznavanjem i, neizbežno grubim i krajnje orijentacionim, proračunavanjem ekonomsih efakata ovim je dodatno otežana. Ona je učinjena dopunski složenom i neizvesnom, te tako i skoro prohibitivnom u iznalaženju pravih *javnopolitičkih* odgovora na ovaj makrosocijalni izazov. Stoga će u prebiranju pozitivnih i negativnih *neekonomskih efekata* morati da se pribegne još opštijem, tu i tam svedenom na nivo pukih nagoveštaja, njihovom razlaganju i obrazlaganju.

Jedan nesumnjivo pozitivan i vazda poželjan učinak procesa migracije jeste mešanje stanovništva i zbližavanje pojedinaca poteklih iz veoma različitih, a često i oprečnih kulturnih ozračja. Istorija pokazuje da su razlike u kulturnoj klimi i društvenoj svesti bile izvor velikih i opasnih napetosti, pa tako i teških konflikata koji su svetu nanosili ogromne štete i nenadoknadive gubitke. Mešanje stanovništva, makar i da je izazvano teškim potresima i razornim konfliktima kao što je i ovoga puta slučaj, smanjuje kulturne distance, omogućava bolje međusobno upoznavanje i, opet međusobno, navikavanje na veoma različite, u nekim dimenzijama i suprotstavljene obrasce ponašanja. Zbližavanje različitih kultura i bihevioralnih osobenosti veliki je dobitak na planetarnom nivou: svet je sigurnije i za život i rad ugodnije mesto ako između pojedinih kultura nema prevelikih razlika i ako je među njima omogućen i na trajnu osnovu postavljen konstruktivan dijalog.

Opšte smanjenje napetosti, netrpeljivosti i agresivne upravljenosti ogroman je dobitak za svet. To je put smanjenja rizika međusobnog sukobljavanja sa posledicama koje su zapanjujuće destruktivne a koje se i u naknadnoj retrospektivi ne daju tačno i u potpunosti sagledati. Alternativni način artikulacije iste ideje jeste da mešanjem naroda izazvana konvergencija kultura smanjuje verovatnoću oružanih sukoba, a svet ništa ne može toliko unazaditi kao uništavajući beskompromisni ratovi. Još jedan način da se izrazi ista ideja jeste da je mir veliki izvor napretka i prosperiteta, svojevrsna proizvodna snaga sa kojom malo šta u svetu može da se poredi.

Ogromna važnost i potencijalni doprinos konvergencije kultura svetskoj stabilnosti možda se najbolje da ilustrovati nekim domaćim istorijskim iskustvima. Nakon oslobođenja od Turaka, u Srbiji je zavladao toliko snažan nacionalni osećaj da je svoj duboki pečat dao celokupnoj društvenoj organizaciji. „Zavetni ciljevi" oslobađanja Srba koji su se zatekli van granica tadašnje Srbije (Perović 2015, s. 427 i *passim*) svu su društvenu energiju usmerili spoljnim prioritetima, uz skoro tragično zanemarivanje „unutrašnjeg razvoja", tj. institucionalnih reformi i privrednosistemskog približavanja Zapadu, što je bio jedini put razvoja jedne drastično nerazvijene, po nekim aktuelnim ocenama beznadno zaostale zemlje. Unutrašnjim oporezivanjem i, osobito, neviđenim spoljnim zaduživanjem resursi su odlazili na naoružavanje i jačanje vojske, na uštrb nasušno potrebnog privrednog razvoja koji je trebalo da teče na, kako se to ponekad kaže, *unutrašnjem planu*.

Taj osećaj nacionalnog identiteta i vlastite posebnosti okrenuo je ceo narod ka dominantnim spoljnim ciljevima prisajedinjenja teritorija na kojima je bilo Srba, ne pitajući za reakcije onih drugih brojnih etničkih celina koje nisu bile srpske i za koje je bilo jasno da ne dele iste nacionalne ciljeve. Orijentacija na oslobađanje teritorija nastanjenih i Srbima uslovila

je državnu organizaciju koja je u visokom stepenu bila militarizovana, u kojoj je vojska imala ogromnu moć izvan i iznad ustava i u kojoj su praktično zaustavljeni ako ne i preokrenuti procesi demokratskog razvoja i jačanja građanskih sloboda (up. Popović-Obradović 2015/2004, ss. 406-7). Ovaj domaći primer naveden ja kao ilustracija faktičke univerzalnosti homogenizacije etničkih i nacionalnih celina oko odgovarajućih nacionalnih ideja i ciljeva. Budući da se slične tendencije javljaju u različitim, delimično izmešanim a potencijalno, pa i stvarno, sukobljenim sredinama, one su izvor ogromnih hazarda, uzročnik brojnih ratova, razlog katastrofalnog uništavanja materijalnih dobara i činilac globalnih potresa u kojima se, zbog pribegavanja ratovima, gube stotine hiljada ljudskih života. Treba se samo setiti simultanih velikodržavnih programa većine balkanskih naroda, a ti programi su, zbog sukobljenih, neusaglašenih i čak neusaglasivih aspiracija mogli da vode samo u rat. Baš onako kako je istorijski i registrovano kao tragični sled događaja na ovim prostorima.

Krajnji uzročnik ovih planetarnih nesreća jeste etnička i kulturna heterogenost stanovništva i nedovoljnost ili čak odsustvo komunikacije koja bi vodila boljem razumevanju i planetarno utemeljenoj toleranciji. A upravo ti hazardi i neviđeno razorni sukobi, istorijski registrovani u ogromnom broju, razlog su i osnova ogromnih koristi koje svet ostvaruje po osnovu veće komunikacije i boljeg razumevanja među narodima. Kad se premesti u jedan novi društveni ambijent i drukčije kulturno ozračje, čovek koji dolazi iz tradicionalne orijentalne sredine postaje u izvesnom smislu posve drukčija osoba. Migracije o kojima je ovde reč upravo doprinose tom razumevanju i bitnom intenziviranju komunikacija, pa je to mehanizam kroz koji i način na koji svetu donose ogromne koristi. Nikad te koristi neće moći precizno da se izmere niti će čak u kvalitativnom smislu moći da se specifikuju do u detalje.

Naročito su slabo vidljivi pozitivni učinci mešanja stanovništva u neposrednoj, kratkoročnoj optici, ali postoje dobri razlozi za procenu da je dugoročni rezultat tog kombinovanja različitih bihevioralnih obrazaca veoma povoljan i da na najširem međunarodnom nivou generiše blagotvorne tendencije šire posmatrane društvene stabilizacije. Doprinos miru, kako lokalnom tako i međunarodnom, spada u one rezultate koji su nemerljivi i najteže se čak daju i kvalitativno specifikovati a mogli bi da budu najvredniji. Verovatno je da će ono što predstavlja najveći doprinos ovih međunarodnih migracionih tokova ostati trajno i nemerljivo i u kvalitativnom smislu, na pukom logičkom nivou, teško dostupno. Uprkos tome, mora se uvažiti okolnost da su blagotvorne posledice približavanja različitih kultura veoma velike i u odmeravanju efekata migracionih tokova moraju ozbiljno da se uzmu u obzir.

U prirodi je svih ljudskih akcija i odgovarajućih događanja da se naporedo sa eventualnim koristima javljaju i troškovi. U slučaju međunarodnih migracija izazvanih generativnim uzrocima koji su pokrenuli aktuelna premeštanja stanovništva sa Srednjeg istoka na evropski Zapad – troškovi su isto toliko nemerljivi koliko i koristi, a nisu neposredno podložni niti dovoljno konkretnim kvalitativnim određenjima. Ipak, nema sumnje da su znatni i čak markantniji od netom naznačenih koristi. Prva komponenta generalisanog troška uzima oblik rizika, i to takvog koji lako može da preraste u krupan destruktivni hazard, a sastoji se u pojavi koja je upravo navedena kao potencijalno izvorište koristi. Reč je o novouvećanoj, migracijama produkovanoj heterogenosti stanovništva.

Malo je prostranstava na planeti koja su heterogena u pogledu stanovništva koje ih naseljava a koja nisu izložena ozbiljnim napetostima, potencijalnim konfliktima, pa i otvorenim, neretko razornim a uvek veoma skupim, sukobima. Heterogenost redovno podrazumeva razlike u stilovima života, ideološkim stremljenjima, političkim preferencijama i verskim opredeljenjima. Sve te razlike imaju za posledicu određenu međusotnu odbojnost, fundamentalno nedopadanje kad se jedna etnička celina susretne sa drugom, različitom, i često želju da se na preferencije i

opredljenja *onog drugog* utiče tako kako bi se on mentalno približio ili čak izjednačio sa ovakvim korifejima prozelitizma. Drugim rečima, javlja se impuls da se drugi promeni tako da bezmalo prestane da bude *drugi*, te da se izjednači i poistoveti *sa nama*. Budući da postoje jaki razlozi za svaku etničku celinu ili kulturom definisanu skupinu da zadrži svoj identitet i nastavi da neguje i razvija vrednosti koje je određuju i izdvajaju u odnosu na *druge*, ovde je već sadržano seme ozbiljnih sukoba. Jer, jaki su impulsi i za menjanje onih koji se od date skupine razlikuju i za odbranu od takvih spoljnih uticaja. Sučeljavanje dveju suprotstavljenih a jakih želja pokazuje se kao put visoko verovatnih sukobljavanja sa ne baš jasno sagledivim ali po pravilu krupnim i društveno pogubnim posledicama.

Čak i letimičan pogled na svet otkriva sukobe, i to otvorene koliko i potencijalne, u svim delovima naseljenim etnički izdiferenciranim stanovništvom. Ta reklo bi se univerzalna pravilnost, koja bi mogla da se okvalifikuje i kao zakonitost, važi čak i za najrazvijenije evropske zemlje: slučajevi Španije, Belgije, Severne Irske...mogu da budu istaknuti kao jarko ilustrativni primeri. Kao kontraprimer mogla bi da bude istaknuta Švajcarska, ali to ne bi bilo sasvim tačno. Prvo, i u Švajcarskoj postoje manjinske partije koje artikulišu interes etnički homogenih a u odnosu na ostatak zemlje *različitih* kantona, što ima za posledicu napetosti koje nisu bez svojih ekonomskih posledica i širih društvenih generalisanih troškova. Važnije od toga, do ovog aktuelnog stanja, koje se odlikuje znatno manjom konfliktnošću u odnosu na njenu nesumnjivu jezičku, versku, kulturnu...heterogenost Švajcarska je stigle nakon teških konfrontacija i krvavih sukoba koji su se protezali na čitave vekove. Do svog, *samo relativnog*, društvenog mira Švajcarska je stigla tako što je procese etničkog usaglašavanja i socijalnog konsolidovanja započela nekoliko vekova ranije od bezmalo svih kritičnij područja na kojima još uvek traju etnički i nacionalni sukobi.

Druga važna, može se reći zastrašujuća, komponenta troškova migracija jeste ona koja je vezana za terorizam. Odmah valja naglasiti da se za migracije, pa i druge oblike mešanja stanovništva različitih kulturnih kodova, ne može vezivati sav trošak koji se danas u svetu javlja zbog terorizma. Terorizam svakako može da se javlja, a faktički se i javlja, nezavisno od migracija i nezavisno od mešanja stanovništva na određenim teritorijama. Poznati su i čak brojni slučajevi terorističkih incidenata koji su i pripremljeni i logistički ispraćeni u zemljama daleko od razvijene Evrope i Amerike a selektivno su pogađali upravo tačke u tim zemljama. Migracijama se, gotovo tautološki, u načelu imaju pripisati troškovi dodatnog terorizma koji se eventualno javlja po osnovu dopunskog kombinovanja i dodatne heterognosti stanovništva uslovljenih samim migracionim tokovima.

Terorizam je pojava koja je daleko od toga da bude na zadovoljavajući način razjašnjena. Najčešća su tumačenja koja ga kvalifikuju kao reakciju na „veliku“ međunarodnu politiku dominantnih svetskih sila, kao neku vrstu osvete za ono što je percipirano kao internacionalno nasilje moćnih država nad nedovoljno razvijenim i u skrajnutim delovima sveta lociranim zemljama. Postoje i družkija, bitno različita tumačenja, ali je teorija i analiza na ovom području još uvek daleko od toga da pruži uverljive i statistički potkrepljene nalaze. Tamo gde nema pouzdane, empirijski potkrepljene teorije, ne može u principu biti ni delotvorne politike. Jasno je jedino da je savremeni svet, uključujući posebno i onaj najrazvijeniji, slabo opremljen za borbu protiv terorizma i vidno neuspešan u njegovom suzbijanju.

Mnogi otkazi u borbi protiv terorizma usko su povezani sa njegovom izopačenom specifičnošću. Terorizam je aktivnost putem koje beznačajno mali broj pojedinaca, koji takoreći predstavljaju nevidljive kapi u širim etničkim celinama, mogu državama, privredi i stanovništvu da nametnu ogromne troškove, upadljivo i drastično van srazmere sa brojnošću terorističkih grupa i količinom pokrenutih, na diverzije usmerenih resursa. Treba se samo setiti koliko je

tokom poslednjih nekoliko decenija zbog terorističke opasnosti promenjen režim prihvata putnika na aerodromima i kolike su troškove nametnule specijalne mere kontrole i predostrožnosti. Slični efekti padaju u oči u gradovima i zemljama u kojima je došlo do terorističkih akcija, uključujući i one koje su se dogodile u Engleskoj i Francuskoj u poslednjih par godina. Reakcija vlasti na terorističke izgrede i nakon njih je masovna i sveobuhvatna. Iz toga se lako zaključuje da su sve te mere, baš zato što su tako sveobuhvatne i preduzimane na najširoj osnovi, veoma skupe i na resursnom planu neobično zahtevne. Migracije znatno povećavaju broj „*onih drugih*" u razvijenim zapadnim zemljama a to znači da se širi osnova na kojoj mogu da se regrutuju novi teroristi. Kad se terorizam poredi sa drugim socijalno rizičnim aktivnostima, ni manjeg broja učesnika ni veće štete koju uspevaju da nanesu. Kad je reč o regrutovanju terorista, dodatni rizici javljaju se po osnovu naglog priliva kulturno obeleženih i ponašanjem izdvojenih stranaca, te tako i teškoća i verovatnih osujećenja u njihovom prilagođavanju novim sredinama i drukčijim uslovima života.

Jedan specifičan trošak migracija javlja se i usled političkih aspekata povećane heterogenosti stanovništva. Novopridošli migranti imaju svoje specifične potrebe, i to kako one vezane za njihov originalni identitet (npr. obezbeđivanje komunikacija na njihovom jeziku, građenje bogomolja shodno njihovoj religiji, osiguravanje nekih rituala koji su implicirani njihovom kulturom...), tako i sasvim nove, uslovljene njihovim migrantskim statusom (organizovanje nastave za učenje jezika zemlje u koju dolaze, gradnja ustanova jezički prilagođenih za njihovu decu, obezbeđivanje specifične ishrane koja će odgovarati njihovim kulturnim obrascima...). Budući da mehanizmi zadovoljavanja tih potreba imaju karakter javnih dobara, te potrebe će poglavito imati da se namiruju kroz političke procese. To ima za posledicu visoku verovatnoću pojave novih, specifično migrantskih političkih organizacija čije će interakcije sa postojećim spletom „domaćih" političkih aktera izazvati nove i osobene napetosti, uz opšte posložnjavanje političkih procesa i rizike povećavanja stepena konfliknosti na raznim relacijama političkog komuniciranja.

Uvećana heterogenost stanovništva stvara i nove, kvalitativno izdiferencirane rizike političkih konflikata. U izmešanom stanovništvu, sastavljenom od pojedinaca različitog verskog opredeljenja i sadržinski udaljenih kulturnih pozadina nepoverenje veoma lako mogu da izazovu politički manipulatori i aktivisti koji ne biraju sredstva u osiguravanju političke podrške za svoje partikularne ciljeve. I najmanje grupe, čak i pojedinci, mogu lako da izazovu neki incident (ubistvo, silovanje, spektakularne pljačke...) koji kod domaćeg stanovništva izaziva podozrenje, strah i mržnju. To je svesno izazvan inicijalni sukob koji veoma lako može da preraste u kumulativni proces rastućeg daljeg sukobljavanja. Tako se stvara atmosfera u kojoj se i na jednoj i na drugoj strani predvidivo javljaju „zaštitnici interesa" suprotstavljenih grupacija i „spasioci naroda" zatečenog u već sukobljenim etničkim celinama. Ukratko, svesno izazivanje sukoba i političko profitiranje na njihovom daljem raspirivanju i destruktivnom usmeravanju stvarna je mogućnost i visoko verovatna opasnost koja se u krajnjoj liniji ispoljava kao krupna i pogubno delatna sastavnica generalisanih društvenih troškova migracija u recipijentnim zemljama.

Novopridošli migranti treba da nađu i zaposlenje. U tom svojstvu oni se na tržištu rada javljaju kao konkurencija brojnim profesionalnim grupacijama unutar domaćeg stanovništva. Taj efekat je možda opasniji od svih ostalih. Ova konkurencija direktno pogađa egzistencijalnu osnovu brojnih društvenih slojeva, ugrožava ih u onome što im je najvažnije i lako može da izazove dalekosežne i oštre reakcije. To bi bio isti efekat koji se, sa dolaskom radnika iz istočnih slovenskih zemalja, pojavio u Nemačkoj dvadesetih i, posebno, tridesetih godina minulog stoleća; to je efekat na kome je tadašnja dobro poznata nedemokratska vlast izgradila veliki deo

svoje političke podrške. Zna se i kakve su posledice u krajnjem proistekle iz takvog sukobljavanja na tržištu rada. Rizik je utoliko veći što su novopridošlim migranskim masama najviše ugroženi, inače uvek brojni, slojevi radnika sa nižim profesionalnim i opštim obrazovanjem, a ti staleži su ponajviše podložni demagoškim harangama i populističkim manipulacijama političara koji svoju partikularnu šansu vide u opštoj nesreći.

*

Migracioni udar je veliki poremećaj i silan potres za celu zapadnu Evropu. Na tako snažan potres nije lako naći dobar – a još mora da bude i brz, gotovo munjevit – ekonomskopolitički odgovor. Jednako su kompleksni i hazardni i ogovori na drugim područjima javne politike. Svedoci smo skoro svakodnevnih kritika zapadnoevropskih vlasti i organa ekonomske politike zbog njihovog tobožnjeg nesnalaženja. Te kritike *nisu* opravdane. Tako jak udar jedinstven je i bez presedana. Niko se ne može blagovremeno pripremiti za ono se događa jednom i dolazi iznenadno i što čak nije moglo ne samo da se predvidi nego i da se nasluti. Kako proučiti, pa na osnovu toga izvršiti pripreme, ako je u pitanju nešto što se nikad ranije nije ni događalo? Štaviše, kad je osobito jak, udar iz osnova, dakle kvalitativno, menja strukturu i funkcionisanje mehanizma koji je postojao kao regulativni okvir privrede. Ako se – i kad – sistem toliko izmeni da se u svojim bitnim sastavnicama menja način njegovog reagovanja na dalje i manje spoljne udare, te kad te reakcije padnu daleko izvan raspona obuhvaćenih stadardnim zakonima verovatnoće („funkcijama gustine") (Mandel'brot i Hadson 2006, ss. 223-4; Sornette 2003, pp. 114-21) postojeća i poznata teorija prestaje da važi i gubi se saznajni osnov za racionalno i celishodno formulisanje odgovarajuće ekonomske (i drugih komponenti javne) politike. U slučaju tektonskih udara, koji sistem izbacuju daleko van dugo važećeg, uobičajenog ležišta, ekonomska stvarnost kakvu poznajemo prestaje da bude repozitorijum poznatih determinanti privrednih zbivanja; ona, naprotiv, i sama biva određena tim globalnim katastrofama koje te sisteme prebacuju na potpuno nove, do tog vremena nepoznate trajektorije (Mandel'brot i Hadson 2006, s. 283).

Naučni razvoj i institucionalni razvitak imaju jednu zajedničku osobinu: odnose se na repetitivne, može se reći bezmalo rutinske događaje. Kod institucija do je sadržano već u njihovoj definiciji (v. Pejovich 2008, pp. 9-12, posebno p. 10): to su standardna i stalna pravila i ustrojstva koja regulišu ponavljane (*repeted*) i redovne interakcije između privrednih (i drugih) aktera. Doista, stabilni i trajni mehanizmi ne bi imali ni smisla ako ne bi bili namenjeni regulisanju međudejstava koja se *ponavljaju*; komplikovanu institucionalnu mašineriju nije ni moguće ni poželjno graditi da bi se izišlo u susret bilo kakvoj *jedinstvenoj* akciji koja odgovarajućim *ponavljanjem* ne bi opravdala napor i trošak uložen u stvaranje tih regulativnih ustrojstava. Jedna krupna i skupa privrednosistemska tvorevina ne gradi se da bi se izišlo u sustet jednom jedinom događaju.

Slično stoji stvar i sa naukom. Naučne teorije i prateće analize nije, pre svega, moguće razvijati za pojave koje se ne ponavljaju i koje tako ne pružaju mogućnost sa prikupljanje iskustvenih svedočanstava kao nezaobilazne osnove za naučna uopštavanja. Sve i kad bi to bilo moguće, kao što nije, to ne bi bilo svrsishodno: graditi trajnu paradigmatsku tvorevinu da bi se objasnila samo jedna pojava, *takva koja se zbog svoje jedinstvenosti ne ponavlja*, očigledno ne bi bilo racionalno. „Fiksni trošak" gradnje naučnih teorija ne bi mogao da bude opravdan pojedinačnim, izolovanim i jedinstvenim primenama. Razvijanje naučnih teorija nema smisla sve dok pojave ne postanu masovne, repetitivne i dovoljno ujednačene da mogu da se svrstaju u jednu kategoriju. Te da tako omoguće potrebna i neizbežna uopštavanja. S obzirom na ogromne promene koje izazivaju veliki udari – a ostaje da se proveri da li je aktuelna migraciona plima

takav opredeljujući udar – i s obzirom na činjenicu da odgovarajuće kvalitativne, duboko strukturne sistemske promene čine važeće teorije neupotrebljivim za dalje tokove događanja, nimalo ne iznenađuje da i Mandel'brot&Hadson (ss. 163-186) i Sornette (pp. 198-208) za proučavanje ovih jedinstvenih, prikladan termin mogao bi da bude *singularnih*, pojava predlažu potpuno nov metodološki postupak, čak zasnovan na potpuno novim matematičkim, tačnije rečeno *geometrijskim*, dostignućima poznatim pod imenom *fraktalna analiza*.

Noseća poruka ovog teksta može ukratko da se rezimira na sledeći način. Migracioni udar je jedinstvena pojava za koju nije bilo ni moguće ni svrsishodno razviti naučnu teoriju koja bi poslužila kao spoznajna osnova za odgovarajuću ekonomsku, pa i šire – javnu politiku. Isto tako nije bilo ni moguće niti celishodno graditi institucionalna ustrojstva da bi se osiguralo racionalno sučeljavanje sa jedinstvenom pojavom ovde razmatranog migracionog udara. U obe prethodne rečenice sadržano je odbijanje da se prihvati jedna oksimoronska implikacija: ona bi podrazumevala razvijanje nečega trajnog da bi se osiguralo delotvorno suočavanje sa *jedinstvenom pojavom*. Nemogućnost kao i posve izostala racionalnost razvijanja nečeg krupnog, skupog i trajnog zarad rešavanja nečeg što je samo jedinstveno i neponovljivo očigledno nije scenario sa kojim se realistično može računati. U pokušajima da prevlada izazove neočekivano intenzivnih aktuelinih migracija Evropska unija će morati da se osloni na improvizacije i munjevito koncipirane manevre jer joj faktički ništa drugo i neće stajati na raspolaganju. Biće ti manevri sa raznih strana kritikovani, ali mnoge od tih kritika u načelu neće biti opravdane.

LITERATURA

1. Allen, R.G. D. (1963/1956/). *Mathematical Economics*. Second Edition. London: Macmillan&Co Ltd. and New York: St Martin's Press.
2. Barro, Robert J. and Xavier Sala-I-Martin (1995). *Economic Growth*. New York: McGraw-Hill, Inc.
3. Mandel'brot, Benua i Ričard L. Hadson (2006). *(Ne)poslušnye rynki – Fraktal'naja revolucija v finansah*. Moskva*Sankt-Peterburg*Kiev: Izdatel'skij dom „Vil'jams".
4. Mas-Colell, Andreu, Michael D. Winston and Jerry R. Green (1995). *Microeconomic Theory*. New York and Oxford: Oxford University Press.
5. Pejovich, Svetozar (2008). *Law, Informal Riles and Economic Performance – The Case for Common Law*. Cheltenham, UK*Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
6. Perović, Latinka (2015). *Dominantna i neželjena elita*. Beograd: Dan Graf i Novi Sad: Javna medijska ustanova „Radio-televizija Vojvodine".
7. Popović-Obradović, Olga. Koreni antimoderne političke kulture u Srbiji. U Perović (2015, ss. 399-409).
8. Sornette, Didier (2003). *Why Stock Markets Crash – Critical Events in Complex Financial Systems*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
9. Todaro, Michael (1994/1977/). *Economic Development*. Fifth Edition. New York&London: Longman.
10. Umbeck, John (1997/1981/). Might Makes Rights – A Theory of the Formation and Initial Distribution of Property Rights. *Economic Inquiry* XIX, January 38-59 Preštampano u Svetozar Pejovich, ed., *The Economic Foundations of Property Rights*. Cheltenham, UK*Lyme, US: Edward Elgar, 122-143.
11. Vukotić, Veselin (2015). Kako do mita o globalizaciji? V. Vukotić *et al.* (članovi Uređivačkog odbora). *Globalizacija i kultura*. Beograd: Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka. 2016). *Seobe i razvoj*. Nacrt plana za ovaj zbornik. Beograd: Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka.

Danilo Šuković

MIGRACIJE I MORALNE I KORISNE

Apstrakt

U radu se razmatra, pre svega, pitanje ekonomskih posledica migracija, sa ciljem da se pokaže da su migracije ne samo moralne već i korisne. Posebno se ukazuje na to zašto ekonomisti podržavaju migracije. Razmatrajući ekonomske aspekte migracija neizbežno pitanje je i odnos migracija i tržišta rada. Za razumevanje fenomena migracija bilo je nužno ukazati i na osnovne teorije migracija: neoklasičnu teoriju, teoriju dualnog tržišta rada, teoriju svetskog sistema, odnosno teoriju globalizacije.

Tokom istorije odnos domicilnog stanovništva prema migracijama se bitno menja, da bi do kulminacije negativnih predrasuda došlo upravo u ovo vreme kada su se seobe naroda iz ratom zahvaćenih područja intenzivirale, dok se istovremeno širi terorizam, koji mnogi u velikoj meri povezuju sa migracijama. Nužno će biti prevazići ove nepovoljne predrasude i podići svest građana i donosilaca odluka da su migracije ne samo moralne već ekonomski i demografski poželjne, posebno u zemljama gde je starenje stanovništva sve izraženije.

Ključne reči: *migracije, tržište rada, stanovništvo, globalizacija*

MIGRATION - MORALLY AND USEFUL

Abstract

The paper analyzes the economic consequences of migration, in order to show that migration is not only morally but also useful. This paper explains why economists support the migration. Considering the economic aspects of migration inevitable question is the relationship between migration and the labor market. It was necessary to explain the basic theories of migration: the neoclassical theory, the theory of dual labor markets, world-system theory and the theory of globalization, to understand the phenomenon of migration.

The attitude of the local population towards migration changes throughout history. The culmination of negative bias occurred just at this time when the migration of people from war-affected areas have intensified, while at the same time the terrorism is spreading all over the world, which many associated with migration. It is necessary to overcome this unfavorable prejudice and raise awareness of citizens and decision-makers that migration is not only a moral but economic and demographic desirable, especially in countries where population aging is more pronounced.

Key words: *migration, labor market, population, globalization*

1. UVOD

Migracije su neraskidivo povezane sa istorijom čovečanstva. Prve seobe naroda datiraju od pre oko 70.000 godina, kada su prve grupe naših predaka napustile toplu Afriku i iz još nepoznatih razloga, naselile jugoistočnu Aziju i Australiju. Posle desetak milenijuma druge grupe naroda stigle su na preostale kontinenete. U modernom društvu koje karakteriše mobilnost ljudi i sve veći protok informacija, migracije postaju sastavni deo života. Njihov obim i obrasci postaju sve složeniji.

Ekonomisti bi, po pravilu, trebalo da podržavaju migracije, jer slobodno kretanje radne snage vodi maksimalnom poboljšanju rezultata rada. Može se reći da sa ekonomskog aspekta, na migracije treba primenjivati isti princip kao i na slobodnu trgovinu kojoj se ne protivimo čak i kad ima negativne posledice. Nepobitno je da su primarne posledice slobodne trgovine pozitivne, dok su negativne sekundarne i one se na razne načine uglavnom uspešno prevazilaze.

Za sagledavanje uticaja migracija na tržište rada, treba se podsetiti da u vreme globalizacije rad posebno dobija na značaju. Za kapital, kao i za predmet rada, nema teritorijalnih prepreka, a kako je rad neodvojiv od čoveka, to je njegova pokretljivost samim tim mnogo više limitirana. Iako mnogi smatraju da globalizacija favorizuje kapital, činjenica je da je danas glavni pokretač privrednog ravoja produktivnost rada koja se zasniva na znanju, inovacijama i pronicljivosti, tj. na razvoju ljudskog kapitala.

Migracije, bez obzira koji je njihov ključni uzrok nastanka, izvesno doprinose većoj mobilnosti radne snage i promenama odnosa ponude i tražnje na tržištu rada. Na stranama koje slede pokušaćemo da ukažemo na neke ključne teorije migracija, osvrnućemo se na odnos migracija i tržišta rada i posebno ukazati zašto su migracije ne samo moralne, već i korisne.

2. TEORIJE MIGRACIJA

Priroda i uzroci migracija su veoma složeni, zbog čega njihovo podrobno razumevanje zahteva multidisciplinarni pristup. Bez pretenzija da ulazimo u široki spektar teorijskih modela kiji pokušavaju da razjasne prirodu migracija, ovde ćemo se osvrnuti na ključne ekonomske teorije koje su usmerene na analizu osnovnih razloga migracionih kretanja stanovništva. Mada Daglas Mesi[1], teoretičar migracija, tvrdi da ne postoji jedinstvena i koherentna teorija međunarodnih migracija, već samo fragmenti koji su razvijeni uvek u okviru neke šire društvene teorije, nezavisno jedan od drugog, ipak u okviru postojećih teorijskih usmerenja u oblasti migracija, može se izdvojiti nekoliko bazičnih teorija, kao što su: neoklasična teorija migracija, teorija dualnog ili segmentiranog tržišta rada, teorija svetskog sistema, teorija socijalnog kapitala i dr.

2.1. Neoklasična teorija migracija

Neoklasična teorija migracija, kao jedna od najstarijih i najpoznatijih teorija, nastala je sa ciljem da objasni uzroke migracije radne snage. Jedan od načina na koji se ljudi bore za svoju dobrobit jeste izlazak na međunarodno tržište rada. Geografske razlike u ponudi i tražnji radne snage i razlike u nivioma nadnica, koje iz tih razlika proizilaze, navode radnike da se sele iz područja sa prekomernom ponudom radne snage i niskim zaradama u područja u kojima se traži dodatna radna snaga i gde su nadnice više. Kao rezultat migracionih kretanja ponuda rada u zemlji gde su veće nadnice, u kojoj se doseljavaju migranti, raste što ima za posledicu pad cene rada, istovremeno ponuda radne snage u zemlji porekla opada, zbog čega cena rada raste. Prema ovoj teoriji, migraciona kretanja prestaju kada se razlike u visini nadnica između zemalja izjednače sa troškovima migracije.

Neoklasična teorija migracija zasniva se na sledećim pretpostavkama:

- međunarodne migracije radne snage prouzrokovane su razlikom u visini nadnica između zemalja imigracije i emigracije;

1 Massy, Douglas et ai (1993): "Theories of Internatiinal Migration: A Review and Appraisal", Population and Development Review, Volume 19, pp. 431-466.

- tržište rada je osnovni mehanizam koji prouzrokuje migracije radne snage, a druga tržišta nemaju značajnije uticaje na međunarodna migraciona kretanja radne snage;
- migraciona kretanja prestaju otklanjanjem razlika u visini nadnica;
- država može uspostaviti kontrolu nad migracionim kretanjem radne snage regulisanjem tržišta rada.

Osnovna zamerka ovoj teoriji sastoji se u tome da međunarodne razlike u zaradama, iako su jedan od bitnijih, svakako nisu i jedini pokretač migracija. Istraživanja su pokazala da veliki udeo migranata ne menja svoje mesto boravka zbog nade da će imati bolju zaradu. Takođe, odluke o migracijama ne donose izolovani, racionalni pojedinci, kao što to predviđa neoklasična ekonomska teorija. Umesto toga, utvrđeno je da međunarodne migracije predstavljaju strategiju društvenih grupa, najčešće domaćinstava, porodice, a nekad i čitave zajednice u trenucima ugroženog materijalnog blagostanja. Uočavajući manjkavosti neoklasične teorije migracija nastala je teorija nove ekonomije migracija, koja se bavi akterom koji se privremeno seli u inostranstvo i šalje devizne doznake kako bi se izborio sa nevoljama kod kuće. Osnovni zaključak nove ekonomije migracija je da razlike u zaradama često nisu dovoljne za pokretanje i održavanje međunarodnog kretanja stanovništva, o čemu svedoči manjak razmene između severa i juga Evropske unije.

2.2. Teorija dualnog tržišta rada

Teoretičari dualnog tržišta rada tvrde da se u ekonomski razvijenim zemljama postojeći dualizam između rada i kapitala prenosi i na tržište rada formirajući dva segmenta. Teorija dualnog tržišta rada zasniva se na pretpostavci da su migracioni tokovi u velikom obimu određeni karakteristikama tražnje na tržištu rada imigracionih zemalja. Tržišta rada razvijenih zemalja obično karakteriše nedostatak radne snage koja treba da obavlja poslove na najnižem nivou hijerarhije zanimanja. U pitanju su tzv. „3D poslovi“, prljavi, opasni i teški poslovi (dirty, dangerous, difficalt jobs). U razvijenim zemljama radna snaga je prevashodno orijentisana na atraktivna visokoplaćena radna mesta, dok ona na dnu lestvice, s obzirom na visoku stopu zaposlenosti, obično ostaju upražnjena. Da bi popunili nepopunjena radna mesta na „3D“ poslovima, poslodavci imaju dve alternative: prvu, da povećaju nadnice za ove poslove i tako privuku domaću radnu snagu, što bi imalo za posledicu i rast cene rada i za ostale kategorije radnika, ili da zaposle migrante i ne povećavaju cene rada za poslove na nižoj hijerarhiji zanimanja. Poslodavci, naravno, prednost daju drugoj varijanti i zapošljavaju migrante na „3D radna mesta“, koji prihvataju postojeću visinu nadnica. Pored toga, ovoj soluciji ide u prilog i činjenica da su imigranti fleksibilniji u prihvatanju nepovoljnijih radnih uslova u odnosu na domaću radnu snagu, koja je zaštićena regulisanim radim uslovima od strane sindikata[2].

Teorija dualnog tržišta rada, mada u osnovi polazi od racionalnog izbora pojedinca koji se rukovodi maksimizacijim očekivanog dohotka, ipak se razlikuje od neoklasične teorije migracije. Ta se razlika ogleda u tome što je u ovom slučaju međunarodna migracija radne snage zasnovana na tražnji za migrantima koja prvenstveno proizilazi iz struktutalnih potreba privrede imigracionih zemalja, što znači da međunarodna razlika u visini dohotka nije dovoljan uslov za ostvarenje migracija, što je osnovni postulat neoklasične teorije.

Na razliku između ovih teorija ukazuje i činjenica da, za razliku od neoklasične teorije po kojoj priliv imigranata utiče na visinu nadnica u imigracionoj zemlji, teorija dualnog tržišta rada ukazuje da je visina nadnice niskoplaćenih poslova pod delimičnim uticajem ponude i

2 Bijak, J., (2006) 10;

tražnje radnih imigranata. Smanjen priliv imigranata u odnosu na tražnju za njihovim radom neće prouzrokovati rast visine nadnice u cilju privlačenja domaće radne snage zbog institucionalne rigidnosti. Ukoliko priliv migranata premaši tražnju za njihovim radom smanjiće se visina nadnice kao rezultat uvećane konkurencije.

2.3. Teorija svetskog sistema

Za razliku od neoklasične teorije i teorije dualnog tržišta rada, teorija svetskog sistema problematiku migracionih kretanja posmatra u širem kontekstu i uzroke migracije nalazi u globalnim tokovima kapitala, dolasku multinacionalnih kompanija u zemlje u razvoju i primeni savremene tehnologije, što prouzrokuje stvaranje viška radne snage. Istovremeno, brz razvoj uslužnog sektora u razvijenim zemljama povećao je tražnju za niskokvalifikovanim radnicima koji obavljaju poslove manje privlačne za domaću radnu snagu. Proces bifurkacije na tržištu rada najuočljiviji je, po ovoj teoriji, u gobalnim gradovima, gde visoka konkurencija intelektualnog rada i bogatstva stvara potrebu za pomoćnim i niskoplaćenim uslugama.

Teorija svetskog sistema zapravo se zasniva na fenomenu globalizacije, zato ona pri analizi međunarodnih migracionih kretanja radne snage polazi od strukture svetske ekonomije, ali ističe i kulturne, istorijske i jezičke veze između bivših kolonijalnih sila i kolonija kao značajne faktore migracija. Zbog toga ona se ne može karakterisati kao samo ekonomska teorija, jer analizira proces migracija u širem kontekstu, koji pored ekonomskih obuhvata i kulturološke, sociološke, politikološke i druge aspekte.

Mada su ekonomski faktori neophodan uslov za voljne masovne migracije, politički faktori su veoma često veoma važan uslov koji im omogućava da se ostvare. Vlade u zemljama emigracije i imigracije vrlo često imaju aktivne uloge u promovisanju migracionih tokova. Države su u početku same inicirale dolazak inostrane radne snage, ali u trenutku kada je priliv migranata prevazišao tražnju, problem je postao politički. Ti su se odnosi danas bitno izmenili, što najbolje ilistruju dramatične najezde izbeglica iz Afrike, Bliskog Istoka i Avganistana, koje se dešavaju upravo u ovo vreme, i svedoci smo kako evropske zemlje na sve moguće načine pokušavau da spreče ulazak migranata u njihove zemlje, ne zadovoljavajući se samo time što uvode sve restriktivnije mere[3]. Promene u zakonodavstvu nisu isključivo posledica samovoljnih odluka političara, već na njih utiču stavovi i interesi poslodavaca i sindikata, nevladinih organizacija i posebno javnog mnjenja kroz koje se izražava odnos domaćeg stanovništva prema imigrantima i strancima.

Kako u poslednje vreme migracije nastaju kao posledica ratova pod kojima se raspadaju države i regije, a lokalno stanovništvo napušta svoja ognjišta ne obazirući se čak ni na to da li put do željene destnacije mogu preživeti, to ekonomski faktori kao uslov migracija sve više gube na značaju. S druge strane, širenje međunarodnog terorizma unosi novu dimenziju u ionako sve komplikovaniju problematiku migracija. Zbog toga će, da bi se u potpunosti razumeo proces savremenih migracija, biti neophodno u analizu uključiti pomenute ostale faktore, kao i političku dimenziju.

3 Mnoge evropske zemlje kao da su izgubile iz vida fundamente na kojima se zasniva sama Evropska unija, koji su propisani ugovorom iz Rima 1957, a to su četiri snažno proklamovane slobode – sloboda kretanja roba, usluga kapitala i ljudi.

3. UTICAJ MIGRACIJA NA GOBALNO TRŽIŠTE RADA

Kao što smo već konstatovali, slobodan protok ljudi doprinosi razvoju svetske ekonomije. Globalna ekonomija zahteva sve veću fleksibilnost radne snage. U tom smislu prognoze brojnih ekonomista i sociologa zasnivaju se na uverenju da će sve veći broj ljudi u budućnosti postati radnici sa portfeljom. Oni će posedovati određeni broj veština i kvalifikacija, koje će koristiti kako bi se u toku svog radnog veka kretali s jednog radnog mesta na drugo. Nužna će biti sve veća mobilnost radne snage, pa će migraciona kretanja stanovništva zapravo bti važan faktor modernizacije tržišta rada.

Radnici vrlo nevoljno menjaju posao i pod uslovom da raspolažu svim relevantnim informacijama i da imaju mogućnost superiornijeg alternativnog zaposlenja u odnosu na postojeće. Postoji više razloga za ovakvo ponašanje radnika. Radnici visoko vrednuju sigurnost zaposlenja i zbog toga su često nespremni da prihvate neizvesnost i da snose rizik eventualnog gubitka posla. Pored toga za određenu dužinu rada u firmi radnici se posebno nagrađuju. Tu se ne radi samo o jednokratnim novčanim nagradama, već i o nizu drugih pogodnosti. Radna mesta koja pripadaju višem nivou hijerarhije, firme obično popunjavaju svojim već zaposlenim radnicima, dok nove radnike primaju na poslovima koji su najslabije rangirani, pa i plaćeni. Zbog toga radnik koji je stekao uspešnu poslovnu karijeru u određenoj firmi ima veoma malo izgleda da bude primljen u drugoj firmi na posao odgovarajućeg ranga.

Posebno veliku barijeru mobilnosti radnika predstavljaju troškovi preseljena, kada zbog novog zaposlenja radnici treba da promene mesto stalnog boravka. Pored troškova preseljenja, tu se javlja problem navikavanja na novu sredinu, kao i niz nepogodnosti koje sprečavaju radnike da menjaju mesto boravka, pa zbog toga i da odustanu od novog zaposlenja.

Isto tako je i mobilnost radnika između zanimanja vrlo ograničena. Za prekvalifikaciju su potrebni i vreme i novac. Pristup određenim vrstama zanimanja i poslova je u velikoj meri ograničen. Neki poslovi su praktično rezervisani za određene ljude. Najčešće se dešava da dete lekara postane kasnije član te profesije, dok dete običnog radnika najviše šansi ima da postane radnik ili eventualno kvalifikovani radnik.

Nastojanja radnika da nađu bolji posao i poslodavaca da nađu bolje radnike, generiše mobilnost radne snage s jednog posla na drugi, kao i geografsko pomeranje sa jednog područja na drugo. Pomeranje radnika sa jednog radnog mesta na drugo predstavlja mobilnost radne snage, dok se njihovo geografsko pomeranje, gde se ne menja samo radno mesto već i lokacija boravka, posmatra kao migracija.

Potraga za boljim uslovima života, što u suštini predstavlja najčešći cilj migracija, uvek je privlačila pažnju stanovništva, i to posebno onog iz siromašnih zemalja. Sasvim je prirodno da stanovništvo siromašnih zemalja privlače ekonomski razvijene i bogate zemlje, pošto oni spas od siromaštva traže u razvijenim zemljama. S toga su, sa stanovišta antropološke analize, migracije jedan od neukrotivih ljudskih nagona.

S toga je i nauka za svoj predmet posmatranja imala migracije u dosta dalekoj prošlosti. Značajan doprinos razvoju ekonomske i politikološke misli o migraciji radne snage dao je merkantilizam. Merkantilisti su, kao što znamo, rast novca i rast stanovništva smatrali glavnim resursima prosperiteta i moći. Zbog toga su se oni zalagali za dolazak stranih radnika, posebno majstora, a bili su i protiv uvoza strane robe. Takođe su ograničavali emigracije svojih radnika u druge zemlje i stimulisali izvoz svoje robe. Ovakva politika merkantilista imala je za rezultat porast ponude radne snage, što je uticalo na smanjenje nadnica.

Krajem XVIII veka došlo je do napuštanja doktrine merkantilista i preovladale su ideje koje su zagovarale individualne slobode i ograničenje moći države. Tako je francuski Ustav, donet dve godine posle Francuske revolucije, proklamovao „slobodu svakome da ide, ostane ili napusti zemlju, bez sprečavanja ili hapšenja, osim ako nije u skladu sa procedurom koja je predviđena u Ustavu". U skladu sa „laissez faire" doktrinom došlo je do liberalizacije tržišta i do slobodnog kretanja radne snage.

Slobodno kretanje radne snage imalo je za rezultat velike prekookeanske migracije stanovništva koje su se desile od sredine XIX veka do početka I svetskog rata. Bile su to migracije radno aktivnog stanovništva koje je išlo u Sjedinjene Američke Države. U periodu od 1901. do 1910. godine u SAD se uselilo oko devet miliona ljudi, a periodu od 1920. do 1980. godine u SAD je imigriralo oko pedeset miliona ljudi, od čega je najviše bilo iz Evrope.

Prvi svetski rat i velika ekonomska kriza prouzrokovali su delimično zatvaranje granica. Uvedene su zabrane na imigraciju pojedinih naroda kao i na uvoz pojedinih roba. Uvedena je imigraciona kontrola, a SAD su uvele kvote za imigrante.

Da bi se obezbedio minimum standardizacije pravila migracije radne snage u svetu, 1919. godine je osnovana Međunarodna organizacija rada (MOR), čiji je osnovni cilj usklađivanje radnih i životnih uslova u svetu. Saglasno tome se u Statutu MOR kao njena dužnost navodi „zaštita interesa radnika kada su zaposleni u drugim a ne u svojim zemljama".

MOR je u cilju zaštite prava radnika migranata doneo više konvencija. Najznačajnije su Konvencija o migraciji radi zapošljavanja br. 97 iz 1949. godine i Konvencija o radnicima migrantima br. 143 iz 1975. godine. Ove kao i druge konvencije i brojne preporuke, obuhvataju sve aspekte rada i života stranaca, kao što su medicinska zaštita, informisanje, uslovi ugovora o radu, carinske olakšice na lična dobra, pomoć za prilagođavanje u novoj sredini, učenje jezika i obučavanje, napredovanje na poslu, sloboda kretanja, učešće u kulturnom životu i negovanje svoje kulture, pomoć protiv nepravednog prestanka rada i izgona iz zemlje, pomoć pri povratku u zemlju i sl.

Za migracione procese u vreme tranzicije bilo je karakteristično kretanje stanovništva u smeru Istok-Zapad. Tako je prema proceni Ujedinjenih Nacija u periodu 1991-1993. iz bivših socijalističkih zemalja emigriralo u razvijene zemlje Zapada između 2,2 i 2,7 miliona građana. Posle pada Berlinskog zida očekivala se prava najezda migranata iz zemalja socijalizma u kojima im je bilo ograničeno kretanje i unutar njihovih zemalja, dok su im bogate evropske zemlje bile totalno nedostupne. Međutim, milioni migranata za koje se očekivalo da će doći iz Istočne Evrope nikada nisu stigli. Deo odgovora na pitanje zašto se veći broj ljudi sa Istoka nije odlučio da se preseli u kapitalističke zemlje zapada, nalazi se u restriktivnim imigracionim politikama koje su sprovodile razvijene države Evrope. Drugi deo odgovora možda bi mogao biti da migranti sa Istoka nisu ni imali nameru da u tako velikom broju napuštaju svoj region.

Za savremene migracione tokove može se konstatovati da je era masovne migracije relativno nisko kvalifikovane radne snage pri kraju, zbog toga što je sve manja tražna za ovom vrstom radne snage, mada je pritisak za useljavanje nekvalifikovane radne snage i dalje veliki. Međutim, tražnja za visoko kvalifikovanom radnom snagom je u porastu, pa se ubuduće može očekivati porast migracije visoko kvalifikovanih osoba. Tražnja za visoko kvalifikovanom radnom snagom je u porastu zbog toga što ekonomski razvoj sve više zahteva specijalistička znanja i iskusne kadrove. Pored toga, znanje kao ljudski kapital, sve više postaje osnovni faktor razvoja, značajniji čak i od samog kapitala i od prirodnih resursa.

4. PRIHVATANJE IZBEGLICA NIJE SAMO MORALNO VEĆ I KORISNO

Emigranti donose novu energiju, ideje i kulturu. Pri mešanju veoma različitih kultura mogu se javiti tenzije između manjinskih i većinskih zajednica i prouzrokovati rasni, nacionalni i verski konflikti. Pored toga kada se ima u vidu da migranti znače i veću ponudu radne snage na tržištu rada gde ionako postoji visoka stopa nezaposlenosti, tada je manje čudno što je današnji masovni priliv migranata iz Afrike, Bliskog Istoka i Avganistana, napravio pravu pometnju u Evropskoj uniji, dovodeći u pitanje njene osnovne principe, kao što je slobodno kretanje ljudi.

Veliki otpori prihvatanju izbeglica prisutni su uprkos pozitivnim iskustvima iz ne tako daleke prošlosti. U Danskoj je nedavno objavljena studija o uticaju jugoslovenskih izbeglica na danske radnike tokom devedesetih godina. „Većina izbeglica bila je nekvalifikovana. Neki nisu imali čak ni srednju školu i kako se moglo očekivati, većina je prihvatala poslove za nekvalifikovane radnike. I onda se dogodilo nešto „čudno". Umesto da se pokrene „trka prema dole", kako su se mnogi pribojavali, taj talas imigranata omogućio je danskoj ekonomiji da postane kompleksnija. Adam Smitova podela rada se intenzivirala, poslovi su postali specijaliziraniji, a zbog toga i produktivniji. Kao rezultst toga, Danci, koji bi inače morali prihvatati poslove niske stručne spreme, one koje su sada prihvatile izbeglice, gurnuti su u složenije, produktivnije i bolje plaćene poslove".[4]

Problem je očigledno to što su pozitivni efekti nesporni posmatrano na dugi rok, dok kratkoročno posmatrano obično preovladaju negativne percepcije. Zbog toga su otpori prijemu migranata iznad svakog očekivanja u većini zemalja Evropske unije. Ali, ima i pozitivih primera, kao što je izjava Stefana Lofvena premijera Švedske, koji je rakao: „Dotok velikog talasa novih izbeglica je izazov, ali je isto tako i potencijal. Ako ih ne prihvarimo sada, imaćemo veliki problem za nekoliko godina"[5]. Premijer Švedske je verovatno imao u vidu činjenicu da je demografska struktura Evrope vrlo loša. Populacija je sve starija i sve je teže obezbediti zdrave finansijske izvore da bi se rešio problem materijalnog obezbeđenja ostarelog stanovništa. Prema nekim procenama, Evropi je potrebno da se poveća populaciju za dodatnih 42 miliona ljudi do 2020. godine, a čak 257 miliona do 2060, kako bi se rešio problem penzija. Zato je dodatna imigracija jedini spas za Evropu od neizbežne dolazeće fiskalne katastrofe.

No, mala je verovatnoća da će veći broj zemalja Evrope u koje masovno pristižu izbeglice iz raspadnutih država, krajeva i kultura, slediti viziju premijera Švedske. Spontano prilagođavanje tržišta rada, kako se to desilo u Danskoj devedesetih godina, sada je teško pretpostaviti da se može ponoviti. Ovaj proces, izvesno, neće biti lak, pogotovu neće biti spontan, pa ćak je pitanje da li je u ovom vremenu i moguć. Za to postoje brojni razlozi.

Veliki talasi migracija, kao što je sada slučaj, nikada nisu postigi nešto što bismo mogli nazvati harmoničnom distribucijom populacija. Međunarodne migracije se kontrolišu protivmerama zemalja domaćina mnogo pre nego li se stvori ravnoteža. Sve dok je kontrola migracija u nadležnosti suverenih zemalja, zemlje koje prihvataju migrante štitiće se od velikih priliva izbeglica zbog straha da će one smanjiti životni standard domaće populacije, bez obzira što bi takvo uravnoteženje u zbiru trebalo da poveća realni dohodak zemlje domaćina i zemlje iz koje potiče migracija. Zbog toga se kulturno i ekonomski pozitivan primer otvorene laissez-faire imigracije u Sjedinjenim Dražavama više ne može ponoviti, jer su nestale analogne mogućnosti harmonične ekonomske, demografske i geografske ekspanzije, koja se desila u XIX veku.

---

4 Navedeno prema: Darko Polšek, Ekonomija masovnih migracija, str. 8. (HTTP://FORBES.HR/AUTOR/DARKO-POLSEK)

5 Ibid

5. UMESTO ZAKLJUČKA

Migracije radne snage nose u sebi veliki potencijal i mogu da doprinesu kako zemljama destinacije tako i zemljama iz kojih potiču, ali i samim migrantima. Migracije mogu biti od velike koristi za smanjenje siromaštva i pokretanje razvoja u zemljama porekla. Inostrano iskustvo i doznake iz inostranstva doprinose ekonomiji, ali i utiču na promene vrednosti, kako na individualnom planu, tako i na nivou zajednice.

Pored toga, imigracije mogu biti pokretač ekonomskog rasta i u razvijenim zemljama. Strani radnici mogu delovati kao katalizator za otvaranje novih radnih mesta, doprinositi prevazilaženju problema nedostatka radne snage i povećanju efikasnosti tržišta rada. Imigracija može doprineti rešavanju nekih vrlo važnih savremenih populacionih izazova, kao što je starenje stanovništva u zemljama destinacije. Takođe, imigranti dovode do kulturne diversifikacije i podstiču interesovanje za druge kulture i regione među domicilnim stanovništvom.

U većini zemalja zapada raširen je stav da su imigranti odgovorni za visoku stopu nezaposlenosti, veliku restrikciju socijalnih programa, ulični kriminal i terorističke napade na civilno stanovništvo. Međutim, stvarnost je pokazala da su migracije ne samo moralne već i ekonomski korisne. Nalazi brojnih istraživanja su nedvosmisleni da je većina očekivanih negativnih posledica migracija znatno manja od očekivane, dok neke nisu čak ni ostvarene.

Dugo je preovladavalo uverenje da imgracije negativno utiču na visini nadnica radne snage u zemlji destinacije, jer povećanjem ponude radne snage dolazi do smanjenja cene rada. Međutim, brojna istraživanja su pokazala da nije pravilo da migracije uvek snižavau nadnice i taj utica je neretko i pozitivan. No, bez obzira da li je uticaj pozitivan ili negativan, on je izvesno veoma mali.

U SAD ilegalinih imigranata ima 11,4 miliona, koji nemaju dokumenta o legalnom boravku. Georrge Borjas[6] analizirajući ponudu radne snage ovih migranata i njihov uticaj na tržište rada, između ostalog je utvrdio da ponuda rada nedokumentovanih radnika ne utiče na promenu nadnica. U stvari, podaci jasno pokazuju da je ponuda rada nedokumentovanih ljudi skoro perfektno neelastična.

Globalizacija uspostavlja nove relacije na svetskom planu, što će sigurno doprineti većoj pokretljivosti ljudi i izvesno podstaći dalju ekspanziju migracija, čak i pod uslovom da brojna ratna žarišta u svetu utihnu i prestanu biti uzrok velikih seoba naroda. Kako je prijem migranata ne samo moralni čin već i ekonomski vrlo koristan za dugoročni ekonomski i demografski razvoj na globalnom planu, to je nužno tekuću politiku prema migrantama prilagoditi ovim ciljevima i prevazići negativne predrasude o imigrantima koje su u zadnje vreme naglo povećane kod stanovništva. Nužno je podizanje svesti građana, ali i donosilaca politika o razvojnom potencijalu migracija.

6 Borjas George, „The labor Supply of Undocumented Immigrants“, Nber Working Paper Series, Working paper 22102, March 2016.

LITERATURA

1. Abramitzky Ran, Boustan Leah Plat (2016), „Imigtation in American Economic History“, NBER, Working Paper 21882;
2. Borjas J. George (2016) , „The Labor Supply of Undocumented Immigrants“, NBER Working Paper 22102;
3. Bruder, J., (2003) „East – West Migration in Europe, 2004 – 2015, Conclusions from Souther Enlargement, „Coference on Enlargement Economics“, University of Paris;
4. Meteljov Sergejevič Igor (2011), „Specifičnost fenomena migracija u savremenom društvu“, Sociološka luča V/I;
5. Neeraj Kaushal, Yao Lu, Nicole Denier, Julia Shu-Huah Wang and Stefan J. Trejo (2016), "Immigrant Employment and Earnings Growth in Canada and U.S.: Evidedence from Longitudinal Data", NBER Woeking Paper 21591;
6. Massey, S. D., at al. (1993), "Theories of International Migration: A Review and Apprasial, "Population and Development Review";
7. Milanović Branko (2016), "Loše posledice migracija", Peščanik, Beograd;
8. Poleti Dunja(2013), "Savremene radne migracije u evropskom kontekstu – ekonomski i politički aspekti", Sociologija, Vol. LV, Beograd;
9. Polšek Darko (2015), "Ekonomija masovnih migracija", Ekonomija (HTTP//Forbes,HR/Ekonomia/);
10. Penava Marija (2011),"Uticaj migracija na europsko tržište rada“, Ekonomska miso i praksa, DBK, God. XX,Br. 2 (335-362);
11. Šuković Danilo (2006), Tržište rada i ekonomske nejednakosti“, Institut društvenih nauka, Beograd.

Mirjana Rašević[1]

MIGRACIJE U FUNKCIJI RAZVOJA: MOGUĆNOST ILI MIT

Apstrakt

Međunarodne migracije su rastuća pojava, i po obimu i po složenosti, koja prožima gotovo sve zemlje sveta. Odnos migracija i razvoja je kompleksan. Da li je nedovoljna razvijenost jedne populacije uzrok emigracije? Da li migracije osujećuju razvoj? Koji je uticaj doznaka iz inostranstva? Da li upravljanje migracijama može doneti značajnu dobit svim zemljama uključenim u migratorni lanac? Ovaj papir diskutuje postavljena pitanja iz perspektive Srbije.

Ključne reči: *spoljne migracije, razvoj, odnos migracija i razvoja, Srbija.*

MIGRATION FOR DEVELOPMENT: POTENTIAL OR MYTH

Abstract

International migration is a growing phenomenon, both in scope and complexity, affecting almost all countries in the world. The migration-development equation is complex. Does underdevelopment cause migration? Does migration impede development? What is the impact of remittances? Can migration promote home country development? Do migration management can bring significant gains to all countries involved in the migratory chain? This paper discusses these questions from the perspective of Serbia.

Key words: *interanational migration, development, migration-development equation, Serbia.*

Doskora se veza između migracija i razvoja razmatrala iz tri ugla. Prvo iz ugla da je emigracija manifestacija nedovoljnog socioekonomskog razvoja jedne populacije. Drugo, proučavao se odlazak visokoobrazovanih i visokokvalifikovanih lica u kontekstu gubitka u razvojnom smislu za zemlju porekla i razvojnog dobitka za zemlju destinacije. Dalje, najveći broj priloga o posledicama migracija kao i vezi između migracija i razvoja odnosio se na razmatranje novčanih doznaka iz inostranstva, transferu novca od emigranata ka njima bliskim osobama u zemlji porekla, kao značajnom benefitu za primaoce i zajednice sa visokim udelom ovog resursa u bruto društvenom proizvodu. Poslednjih desetak godina se smatra da efikasno upravljanje spoljnim migracijama može doneti značajnu dobit svim zemljama uključenim u migratorni lanac (UNDESA, IOM, 2012). Istovremeno se podvlači da migracije treba posmatrati kao integralni deo ne samo nacionalnog, već i globalnog razvojnog procesa (Castilla, 2008). Uz, ne tako retko podsećanje, da migracije same po sebi ne mogu da donesu razvoj (Skeldon, 2008). U radu ćemo razmatrati vezu između migracija i razvoja iz perspektive Srbije.

1 Institut društvenih nauka

O EMIGRACIJI KAO MANIFESTACIJI NEDOVOLJNOG SOCIO-EKONOMSKOG RAZVOJA SRBIJE

Srbija je tradicionalno emigraciona zemlja. Migraciona kretanja predstavljaju jednu od bitnih odlika istorije naroda na ovim prostorima. Emigracija počinje, prema Cvijiću (1966), turskim osvajanjem u XIV veku zbog odmazde kao reakcije na otpor ustanika i osećaja nesigurnosti stanovništva. Predstavljala je deo života velikog broja bezemljaša između Prvog i Drugog svetskog rata, i prisutna je i u savremeno doba. Analiza razvoja međunarodnih migracija u Srbiji u poslednjih šest decenija i društvenog okruženja u kome se on dešavao je istovremeno i analiza odigravanja različitih ekonomskih i političkih kriza na ovim prostorima (Institute of Social Sciences, 2013). Broj emigranata iz Srbije se od sredine 1960-ih kada se ukidaju stroga ograničenja za odlazak u inostranstvo kontinuirano povećavao do nivoa od 270 hiljada lica u 1991, da bi značajno porastao tokom poslednje decenije 20. veka (bilo ih je 415 hiljada prema Popisu iz 2002). Popisom iz 2011. registrovano je njihovo smanjenje za 25% u odnosu na 2002. godinu. Međutim, na osnovu raspoloživih podataka glavnih zemalja prijema, može se zaključiti da je broj emigranata iz Srbije značajno veći (Institute of Social Sciences, 2013).

Pored Nemačke, Austrije, Švajcarske i Švedske, u koje odlaze lica osnovnog i srednjeg obrazovanja, prekomorskih zemalja koje su interesantne za studente i visokoobrazovane, popularne nove destinacije su Italija (privlačna za one sa srednjom školom) i Velika Britanija (popularna kod najobrazovanijih mladih). Među novim zemljama Evropske unije najvažnija odredišta za državljane Srbije su Slovenija i Mađarska. Predstavljena slika o emigraciji iz Srbije je dobijena na osnovu podataka Eurostata i dostupnih podataka nacionalnih zavoda za statistiku (Kupiszewski, Kupiszewski, Nikitović, 2012; Vlada Republike Srbije, 2015).

Emigracioni potencijal Srbije je još uvek veliki. To su pokazali rezultati reprezentativnog istraživanja sprovedenog novembra 2010. godine (Baćević et al, 2011). Anketirano je 1.090 ispitanika starijih od 18. godina. Pored opšteg uzorka od 880 anketiranih, intrevjuisano je i 210 osoba iz posebnog uzorka koji su činili povratnici iz inostranstva, to jest lica koja su provela van zemlje najmanje šest meseci u nekom vremenskom periodu u prošlosti iz bilo kog razloga.

Rezultati su pokazali da bi, u hipotetičkoj situaciji da je Srbija već postala član EU, svaki četvrti ispitanik (26,4%) iz opšteg uzorka "sigurno" potražio posao u nekoj drugoj zemlji EU. "Verovatno", sledeći ponuđen modalitet kao odgovor na dato pitanje, je izabrala svaka šesta anketira osoba (15,2%) iz opšteg uzorka. Ili drugim rečima, 41,6% intrevjuisanih iz opšteg uzorka je pokazalo manifestnu ili latentnu spremnost da potraži posao van Srbije. Povratnici u Srbiju iz inostranstva su u većoj meri izrazili manifestnu spremnost da potraže posao u nekoj drugoj zemlji (svaki treći ispitanik) u odnosu na opštu populaciju (svaki četvrti anketiran). Međutim, ako zbirno posmatramo manifestnu i latentnu spremnost, onda gotovo da nema razlike između opšteg uzorka i posebnog uzroka po pitanju spremnosti anketiranih da se zaposle van Srbije (41,6% i 42,4% respektivno).

Posebnu spremnost da to učine su ispoljili ispitanici mlađi od 30. godina (učenici i studenti), aktivne osobe, nezaposleni, lica iz velikih i siromašnih porodica, oni koji veruju da boravak u inostranstvu ima pozitivan efekat na naše ljude, kao i prozapadno orijentisani ispitanici.

Potencijalni emigranti u zemlje EU su pitani i da li bi planirali da odu van zemlje sami ili sa porodicom. Više od trećine ispitanika bi otišlo samo u inostranstvo (35,2%), a više od petine anketiranih bi otišlo samo sa namerom da im se porodica pridruži kasnije (22,3%), što implicira da bi, najmanje na početku, većina novih emigranata živela u zemljama EU bez članova svojih porodica. Zajedno sa porodicom bi emigriralo 27,6% intervjuisanih.

Većina anketiranih potencijalnih emigranata bi u inostranstvu ostala od jedne do tri godine (26,3%) ili duže od tri godine (24,1%), ali je ne mali broj ispitanika izrazio spremnost da radi van Srbije do penzionisanja (18,8%) ili da zauvek ostane u nekoj od zemalja EU (11,5%). Samo svaki šesnaesti ispitanik ili 6,2% anketiranih bi želelo da radi u inostranstvu kraće od godinu dana.

Na različite načine bi se mogao prikazati socioekonomski momentum Srbije u pokušaju da se odgovori na pitanje zašto je još uvek veliki emigracioni potencijal naše zemlje. Čini se da sintetski odgovor na postavljeno pitanje daje *United Nations Common Country Assessment for the Republic of Serbia*.[2] Ovaj dokument je Vlada Republike Srbije prihvatila sredinom 2015. godine. U njemu je data dijagnoza stanja u ekonomskoj sferi. Ona glasi da se Srbija trenutno suočava sa izazovima ekonomskog rasta, nedovoljne razvijenosti seoskih područja i regionalnih razlika, velikog prisustva industrijskih zagađivača, visoke stope nezaposlenosti, niskog nivoa investicija, nekonkurentnosti privatnog sektora, preopterećenosti javnog sektora i porasta javnog duga. Istaknuto je i značajno prisustvo države u ekonomiji, kao i da državna preduzeća trpe velike gubitke. Posebno je podvučeno da je organizovani kriminal jedan od faktora koji negativno utiču na poslovno okruženje u Srbiji.

U ovom izveštaju se predviđa da se indeks ljudskog razvoja (*Human Development Index* – HDI) može smanjiti u Srbiji u 2014. godini u odnosu na njegovu vrednost od 0,745 iz 2013. Indeks ljudskog razvoja predstavlja sumarnu meru za procenu dugoročnog napretka u tri osnovne dimenzije humanog razvoja: dug i zdrav život, pristup znanju i pristojan životni standard. Na listi HDI za 2013. godinu Srbija se nalazila na 77. mestu od 187 zemalja i teritorija. Hrvatska i Belorusija, zemlje sa kojima se naša zemlja može upoređivati jer ima sličan broj stanovnika, nalazile su se na 47. odnosno 53. mestu.[3]

Pored mesta Srbije na listi prema vrednosti indeksa ljudskog razvoja, prikazaćemo njen položaj na još dve liste. Prva je vezana za *Izveštaj o napretku u tranziciji* Evropske banke za obnovu i razvoj. Napredak u zemljama u tranziciji se meri putem devet indikatora koji obuhvataju najbitnije elemente tržišne privrede: preduzeća, tržište i trgovina, finansijske institucije i infrastruktura. Prema poslednjem Izveštaju u 2013. godini zemlje Istočne Evrope i Jugoistočne Evrope, među njima i Srbija, ozbiljno zaostaju u tranzicionim procesima za zemljama Centralne Evrope i Baltičkim zemljama.[4]

Važan je i *Izveštaj Fridom Hausa* (*Freedom House Report*) koji sadrži ocene vezane za politička prava i građanske slobode u jednoj zemlji. Prema poslednjem Izveštaju, odnosi se na 2014. godinu, Srbija je svrstana u slobodne zemlje i dobila je ocenu 2 za poštovanje političkih prava i, takođe, ocenu 2 za poštovanje građanskih sloboda.[5] Interval u kome se kreće ocena je od 1 do 7, gde 1 znači maksimalni, a 7 minimalni stepen poštovanja političkih prava i građanskih sloboda. Na isti način su od zemalja Jugoistočne Evrope ocenjene Bugarska i Rumunija. Od bivših jugoslovenskih republika, Slovenija je najbolje ocenjena. Ova zemlja je dobila maksimalnu ocenu 1 u obe kategorije.

Prema klasičnom modelu odbijanja i privlačenja svi ljudi su potencijalni migranti ako su životni uslovi na nekom drugom mestu bolji nego u mestu gde pojedinac živi i ako je cena

2 Dokument je dobijen zahvaljući ljubaznosti zaposlenih u Kancelariji Populacionog fonda Ujedinjenih nacija u Srbiji. On će uskoro biti objavljen na sajtu

http://www.unesco.org/new/en/venice/undafcca/

3 http://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/presscenter/pressreleases/2014/07/24/srbija-je-na-77-mestu-od-187-zemalja-na-listi-indeksa-ljudskog-razvoja-.html

4 http://www.ebrd.com/news/publications/transition-report/transition-report-2013.html

5 https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2015/table-country-ratings

preseljenja niža od dobiti koja će se ostvariti migriranjem. Socioekonomski uslovi u Srbiji prelamaju se kroz svest individue i povezani su sa njenom odlukom da emigrira iz zemlje ili imigrira u nju. Posebno treba istaći razmišljanje Melega (Melegh, 2013) koji smatra da je globalna pozicija zemlje porekla i zemlje destinacije važan faktor koji utiče na odluku da se emigrira/imigrira bazirano na nalazima istraživanja koja su pokazala da individua ima vrlo jasnu sliku o ovom pitanju.

ODLAZAK VISOKOOBRAZOVANIH I VISOKOKVALIFIKOVANIH LICA IZ ZEMLJE

Populacione posledice duge istorije iseljavanja iz Srbije u značajnoj broju nisu izučavane u dovoljnoj meri. No, broj iseljenih je sigurno uticao na smanjenje broja stalnih stanovnika Srbije. To nije uticalo na veličinu populacije samo na direktan način. Uticalo je i indirektno. Srbija je direktno gubila ljude koje su emigrirali, ali indirektno i njihovu decu kada su zajedno odlazili i/ili onu rođenu u nekoj drugoj, stranoj zemlji. Pored posledica vezanih za broj stanovnika, iseljavanje je uticalo i na obim nedovoljnog rađanja dece i na populaciono starenje koji su realnost Srbije. Naime, u prirodi procesa emigriranja je da dominantno mladi ljudi odlaze iz zemlje porekla. Starosna struktura popisanih lica spoljnomigrantskog kontingenta 2011. pokazano je da je mlađa starosna struktura stanovništva na radu-boravku u inostranstvu u odnosu na starosnu strukturu stalnog stanovništva Srbije. Najvažnija razlika u ove dve strukture se odnosi na značajno veće realtivno učešće osoba starih između 20 i 39 godina u emigrantskom kontingentu (38,3%), u odnosu na stalno stanovništvo Srbije (26,6%).

Iseljavanje iz Srbije u značajnom broju je sigurno negativno uticalo i na druge strukture stanovništva. U tom smislu je bitan sledeći rezultat dobijen Popisom 2011. Odnosi se na distribuciju lica na radu-boravku u inostranstvu prema vremenu odlaska iz zemlje i tipu naselja iz kojeg su emigrirali. Rezultati pokazuju dominaciju spoljnih migranata koji su u inostranstvo otišli iz neurbanih naselja u svim vremenskim periodima u odnosu na one koji su emigrirali iz gradskih naselja (Stanković, 2014). Najupečatljivija dominacija je utvrđena za period 1971-1980. i za period 1981-1990. (70,7% i 72,3%, respektivno). Ona se poklapa sa najvećim padom ukupnog poljoprivrednog stanovništva u međupopisnom periodu 1971-1981 (indeks 61,9) i velikim smanjivanjem njegovog udela u ukupnom stanovništvu od 42,7% iz 1971. na 17,3% 1981. (Radivojević, 2006).

No kada se razmatraju posledice migracija na razvoj shvaćen u najširem smislu, posebno je bitno otvorili pitanje emigriranja visokoobrazovanih lica, odnosno stručnjaka, istraživača, talenata iz Srbije. U raspravama na ovu temu se često koriste termini kao što egzodus ili "odliv" mozgova. Ovakva terminologija nije primerena, jer stvara antagonizam između visokoobrazovanih i ostalih emigranata, kao i između visokoobrazovanih lica koja su otišla iz Srbije i onih koji su ostali u zemlji. No, upotreba ovih termina je potvrda da je ova tema u srpskom društvu bolna i da se na emotivnoj osnovi uviđaju pre svega negativne posledice odlaska na rad-boravak u inostranstvo lica sa najvišim obrazovanjem. To se može razumeti imajuću vidu broj i tendencije vezane za emigriranje visokoobrazovanih lica iz Srbije.

Popisom 2011. je registrovano više od 41 hiljada ili 15,7% lica na radu-boravku u inostranstvu sa višom ili visokom školom. Moguće je da je ovaj udeo veći, jer za relativno veliki broj popisanih emigranata (12,0%) nije bilo poznato obrazovanje. Kolega Stanković (2014) veruje da su u tridesetak hiljada spoljnih migranata s nepoznatom školskom spremom najzastupljeniji upravo najobrazovaniji.

No i pored toga je broj najobrazovanijih lica na radu-boravku u inostranstvu je povećan za 7 hiljada ili za jednu petinu u poslednjem međupopisnom periodu. U odnosu na broj lica sa višom ili visokom školom popisanih 1971, broj najobrazovanijih na kraju prve decenije 21. veka je uvećan za više od jedanaest puta. Navedeni uporedni podaci reflektuju, između ostalih faktora, bolju obrazovnu strukturu stanovništva Srbije i sve veću tražnju u zemljama prijema za visoko kvalifikovanom radnom snagom.

Kada se diskutuju posledice iseljavanja iz zemlje visokoobrazovanih lica bitno je razmatrati emigraciju u većem broju lica određenih struka. Godinama zdravstveni radnici odlaze iz Srbije u mnoge evropske i vanevropske zemlje, najviše u Nemačku. Zdravstveni radnici su kao i mnogi drugi odlazili u Nemačku između ostalog i po osnovu *Sporazuma o detašmanu sa Nemačkom* sklopljenom još 1988. godine između SFRJ i SR Nemačke. Ovaj sporazum je bio zamrznut 1991. i ponovo obnovljen 2001. U januaru 2013. Nacionalna služba za zapošljavanje Republike Srbije i Nemačka savezna agencija za rad Nirnberga sklopile su *Sporazum o posredovanju u privremenom zapošljavanju srpskih zdravstvenih radnika u Nemačkoj*.[6] Mada postoji potražnja za određenim specijalistima u Srbiji, pre svega za pedijatrima, anesteziolozima i radiolozima, pogotovo van Beograda, dugotrajna je velika nezaposlenost lekara, stomatologa i farmaceuta u našoj zemlji kao i zdravstvenih radnika sa srednjom ili višom stručnom spremom. U oktobru 2015. na evidenciji NSZ bilo je registrovano čak oko 24 hiljade nezaposlenih zdravstvenih radnika.[7]

No, nezaposlenost lekara nije jedini uzrok emigracije ove vrste stručnjaka. Nedavno objavljeni rezultati istraživanja, koje je obuhvatilo oko 500 lekara, su pokazali da je gotovo svaki drugi zaposleni lekar u Srbiji razmišljao/razmišlja o odlasku iz zemlje. Uslovi rada kao što su loši objekti, nedostatak odgovarajuće opreme za savremene procedure, skromne mogućnosti za unapređenje veština su rangirani na višem mestu po važnosti od niskih primanja kao razlog za potencijalnu emigraciju (Krstić, Ljubičić, 2015).

Ovo je jedan od tipičnih primera odlaska visokoobrazovanih i visokokvalifikovanih lica na rad-boravak u inostranstvo, u čije je školovanje država/društvo ozbiljno investiralo. Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj je procenila da zemlje u razvoju ulažu 20.000 USD prosečno po osobi u edukaciju pojedinca koji ima tercijalno obrazovanje (UNFPA, IMP, 2004). Ulaganje u obrazovanje doktora medicine i lekara specijalista je sigurno značajno veće. Ovi nalazi postavljaju više pitanja, među kojima je osnovno pitanje – zašto u Srbiji ne postoji nacionalna strategija za razvoj ljudskih resursa u zdravstvu? No, iseljavanje zdravstvenih radnika smanjuje pritisak na tržište rada koje ne može da apsorbuje stručnjake ovoga profila. Treba, međutim, podvući da je moguće je da će doći do deficita na tržištu rada u našoj zemlji zdravstvenih radnika, ali i drugih struka, kao posledica emigracije visokoobrazovanih i visokokvalifikovanih lica u kombinaciji sa odlaskom u penziju *babyboom* generacija rođenih 1950-ih u godinama koje dolaze. U tom smislu je ilustrativan nalaz istaknut u pomenutom istraživanju o migraciji zdravstvenih radnika, vezan za starosnu strukturu zaposlenih doktora medicine u Srbiji (Krstić, Ljubičić, 2015). Od ukupnog broja lekara specijalista, 28% je starije od

6 Lekarska komora Srbije izdaje Potvrdu o dobroj reputaciji. Ovom potvdom lekar dokazuje da je član Komore, kao i da nije kažnjavan za teško krivično delo uključujući i ono protiv zdravlja ljudi. Reč je o sertifikatu koji je neophodan da bi lekar mogao da radi u inostranstvu. Potvrda se izdaje na engleskom jeziku, ali zbog velikog interesovanja lekara za rad u Nemačkoj daje se i na nemačkom jeziku. U 2015. godini dokument je zatražilo 940 lekara.

http://www.politika.rs/scc/rubrika/3/Drustvo sajt posećen 22.01.2016.

7 Mesečni statistički bilten oktobar 2015, broj 158. Beograd: Nacionalna služba za zapošljavanje Republike Srbije.

http://www.nsz.gov.rs/live/dokumenti/statisti_ki_bilteni_nsz_-_2015._godina.cid18156

55 godina (Vlada Republike Srbije, 2015). Istovremeno, emigracija u većem stepenu smanjuje i veličinu radne snage u zemlji porekla, što dugoročno nije zanemarljiv efekat.

Za potrebe svog istraživanja vezanog za virtuelni dijaspora univerzitet, kolega Filipović (2012) je napravio bazu od 6.400 doktora nauka i studenata doktorskih studija u srpskoj dijaspori u avgustu 2011. godine. Do podataka je došao koristeći različite kanale kao što su internet, lična komunikacija, akademski i istraživački izvori, javni relevantni programi i organizacije, ali i putem registrovanja eksperata iz srpske dijaspore na specijalno dizajniranom web-sajtu. Imajući uvid u njihove sfere obrazovanja, Filipović je zaključio da praktično nema nijednog profesionalnog polja vezanog za najviši nivo obrazovanja u kome srpska dijaspora nije značajno prisutna.

Motivi emigriranja visokoobrazovanih lica, odnosno stručnjaka, profesionalaca, talenata iz Srbije na makro nivou su širi i mogu razvrstati u četiri grupe: 1) politički kontekst koji podrazumeva i stepen demokratizacije zemlje; 2) nivo ekonomskog razvoja vezan pre svega za životni standard i atmosferu prema biznisu; 3) socijalna klima koja se tiče cenjenja znanja i umeća pojedinaca i 4) pozicija nauke u smislu stepena razvijenosti, statusa nauke u društvu, uslova rada, institucionalne podrške, finansijskih transfera (Pavlov, 2011). Ublažavanje uslova na nivou države i društva koji su uslovili odluku ne malog broja najobrazovanijih lica da odu u inostranstvo upravo traži angažovanje najobrazovanijih srpskih građana na polju ekonomije, kulture, nauke, politike u cilju razvoja Srbije.

Negativne posledice emigracije visokoobrazovanih lica po ekonomski rast, produktivnost, i životni standard građana zemlje porekla su jasni. No odlaskom iz zemlje stručnjaci uopšte, pod pretpostavkom da su se zaposlili shodno svojim kvalifikacijama u inostranstvu, čuvaju svoj profesionalni kapital i nadograđuju ga u razvijenijim sredinama. To je potencijalno pozitivna strana emigracije visokoobrazovanih i visokokvalifikovanih lica u smislu mogućnosti povratka ove populacije ili cirkularnih migracija, što bi predstavljalo jasnu dobrobit za državu. Povratkom stručnjaci, pored novih znanja, donose nove tehnologije, nove tehnike rada, nove kontakte, nove ideje, i često direktno investiraju u zemlju porekla što doprinosi njenom ekonomskom razvoju.

DOZNAKE IZ INOSTRANSTVA

Doznake poboljšavaju kvalitet života primaoca i paraleno su instrument za ostvarivanje makro ekonomske i socijalne dobiti na lokalnom i nacionalnom nivou. Čak i kada primaoci doznake troše isključivo na zadovoljavanje elemenatrnih svakodnevnih potreba, ovaj transfer novca, povećavajući zahteve za robom i uslugama, ima šire ekonomske efekte u lokalnoj zajednici. Investiranje doznaka pak u obrazovanje primaoca, njegovo zdravlje, izgradnju kuće/kupovinu stana, kupovinu zemljišta ili za pokretanje biznisa je istovremeno ulaganje u budućnost, kako pojedinca i njegove porodice, tako i investiranje u humani kapital i razvoj zemlje. Otuda se u literaturi doznake smatraju kao instrument za smanjenje siromaštva i ublažavanje socijalnih tenzija u društvu, važan izvor deviza u emigracionim zemljama i ozbiljan generator bruto društvenog proizvoda (BDP). Pored nesumnjivo pozitivnih efekata, doznake mogu imati i niz negativnih posledica. Doznake mogu dovesti do pasivizacije i primaoca i države, kao i do mikro i makro zavisnosti od ove vrste transfera.

Svetska Banka je procenila da su srpski emigranti poslali 3.632 miliona američkih dolara (USD) svojima najbližima u Srbiju. Prema ovom izvoru u periodu od 2007. do 2015. godine u Srbiju je putem doznaka stiglo 34.937 miliona USD. Prosečan procenjen godišnji priliv doznaka iz inostranstva iznosio je 3.882 miliona USD sa rasponom od 3.544 miliona USD u 2008. do 4.648 miliona USD u 2009. godini. U Izveštaju se Srbija nalazi na drugom mestu među

zemljama Evrope i Centralne Azije po apsolutnom iznosu procenjenog priliva doznaka u 2015. godini. Ispred Srbije, i to ubedljivo, je Ukrajina sa 6,2 milijarde USD priliva doznaka.[8] Prema procenama Svetske banke udeo doznaka u BDP Srbije je iznosio 8,4% u 2014. godini. Ovaj indikator još nije procenjen za 2015. godinu. U periodu od 2007. do 2014. godine prosečan procenjen godišnji udeo ove vrste ličnog transfera u BDP iznosio je 9,0%. Najviša vrednost udela od 10,9% je procenjena za 2009. godinu.[9]

Narodna banka Srbije (NBS) procenjuje godišnji priliv doznaka u zemlju. Potrebne su procene priliva doznaka, jer su istraživanja pokazala da jedan deo ovoga transfera stiže u Srbiju neformalnim kanalima. Tako je IOM-ova studija o švajcarsko-srpskom koridoru doznaka na uzorku od 600 migranata iz 2006. godine pokazala da se 75% transfera vršilo neformalnim kanalima (Vlada Republike Srbije, 2015). U okviru neformalnog transfera dominiralo je lično uručivanje novca (87%). To je verovatno deo tradicije. Novac iz Švajcarske se dostavljao i preko autobusa (19%) i putem preporučenog pisma (5%), moguće zbog nedovoljnog poverenja emigranata u srpske finansijske institucije. Studija Svetske banke o nemačko-srpskom koridoru je ukazala da 50% migranata koristi neformalne kanale za slanje doznaka (Vlada Republike Srbije, 2015).

NBS po pravilu procenjuje godišnji priliv doznaka na jasno nižem nivou od Svetske banke. NBS je procenila priliv doznaka u Srbiju u 2015. godini na nivou od 2,8 milijardi evra prema članku objavljenom u dnevnom listu *Politika* od 01. februara 2016. godine.[10] Prema istom izvoru, godišnji priliv doznaka od 2001. godine redovno je bio veći od godišnjih iznosa direktnih stranih investicija. Izuzetak je 2006. godina kada je većinski paket akcija Mobi 3, jednog od operatera mobilne telefonije u državnom vlasništvu, prodat norveškom Telenoru. Najveći deo priliva doznaka stiže u zemlju od srpskih emigranata iz Nemačke, Austrije, Švajcarske i Francuske (Vlada Republika Srbija, 2015).

Dosad nisu kontinuirano sprovođena reprezentativna istraživanja u Srbiji koja se odnose na doznake i profil primalaca i pošiljalaca. Republički zavod za statistiku je sproveo reprezentativno istraživanje tokom 2014-2015. godine o doznakama koje su široko definisane kao ukupni privatni prekogranični transfer od osoba koje žive ili rade u bilo kojoj državi sveta ka osobama u Srbiji. Ciljna grupa su bila domaćinstva koja primaju doznake. Okvir za uzorak je postavljen na osnovu rezultata Popisa 2011. o registrovanom broju domaćinstava sa bliskim članom porodice u inostranstvu. Istraživanje je bilo bazirano na intervjuima koji su obavljeni telefonskim putem sa jednim članom domaćinstva. Istraživanjem je obuhvaćeno 6.867 domaćinstava u Srbiji. U centru istraživanja su bile doznake koje su primane tokom poslednjih 12 meseci.

Rezultati ovoga istraživanja su pokazali da je više od 250 hiljada domaćinstava, ili relativno posmatrano svako deseto domaćinstvo u Srbiji, primalo doznake. Imajući u vidu broj ljudi koji šalje doznake, glavne zemlje iz kojih su doznake stizale su Nemačka (27,5%), Austrija (15,0%) i Švajcarska (7,5%).

Važan rezultat studije je da se samo 43,6% ukupnih novčanih doznaka transferisalo u zemlju formalnim kanalima prema 39,6% doznaka koje su lično uručivane i 1,9% doznaka koje su putem vozača autobusa došle do korisnika.

---

8 http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,,contentMDK:21352016 pagePK:64165401 piPK:64165026 theSitePK:476883,00.html

9 http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS

10 http://www.politika.rs/sr/clanak/348274/Dragi-nasi-lane-bili-sire-ruke

Pored kanala kojim doznake dolaze u Srbiju, u fokusu ovoga istraživanja bila je i struktura njihovog trošenja. Rezultati su pokazali da su se doznake u daleko najvećoj meri koristile za zadovoljenje troškova života i bazičnih potreba (69,8%). U strukturi ove stavke dominira trošenje novca za hranu, komunalije, benzin, cigarete, odeću i obuću (70%), dok se za aparate za domaćinstvo, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje, odnosno zabavu trošilo značajno manje novca (7,3%; 16,4% i 6,0%, respektivno). Rezultati istraživanja su pokazali da se investicije koje se tiču kupovine, gradnje ili renoviranja stana/kuće nalaze na drugom mestu po visini udela trošenja novca koji je poticao iz doznaka (26,0%). Najmanji udeli od primljenog novca ovim transferom su se koristili za ulaganje u biznis (2,9%) i štednju (1,2%). Bitan je i dobijen podatak da se 97,7% od ukupnog ulaganja u biznis odnosilo na poljoprivrednu proizvodnju (SORS, 2015).

Poslednjih godina se izmenilo klasično poimanje doznaka. Od onog koje je podrazumevalo pre svega novac koji migranti šalju svojim porodicama kući, do šire postavke koja pod doznakama podrazumeva transfer resursa od individue u jednoj zemlji ka individui u drugoj zemlji (World Bank, 2005). Pored novčanih doznaka, sve više se podvlači značaj tzv. socijalnih doznaka za emigracione zemlje. Naime, emigranti, pored novca, poklona i grantova, mogu da ponude znanje, veštine, ideje i kontakte zemlji porekla kroz povratak u maticu ili putem različitih oblika transnacionalnih aktivnosti, kao što su transnacionalno preduzetništvo, sponzorisanje mobilnosti mladih, ili pružanje niza ekspertskih usluga.

UMESTO ZAKLJUČKA

Razmatrajući emigraciju kao manifestaciju nedovoljnog rađanja, odlazak profesionalaca iz zemlje i značaj doznaka iz inostranstva pokušali smo da diskutujemo i mogući prostor za ublažavanje negativnih posledica emigracije u kontekstu nove paradigme vezane za migracije kao instrument razvoja. Nagovestili smo samo neke od mogućnosti koje bi gubitke vezane za emigraciju mogli da se pretvore u potencijalne dobitke. One najmanje pretpostavljaju sagledavanje složenog međusobnog, pozitivnog i negativnog, uticaja migracija i razvoja (demografskog i socioekonomskog), definisanje načela migratorne politike Srbije i prihvatanje principa balansirane integracije fenomena migracija u ključna nacionalna razvojna i sektorska strateška dokumenta. No ove preporuke koncepcijske prirode za javne politike u ovoj sferi se ne odnose samo na emigraciju, već uključuju i imigraciju. Demografske pretpostavke u Srbiji, odnosno kriza rađanja, starenje populacije i otvorena depopulaciju, za promenu migracionih tokova od emigracionih ka imigracionim već postoje. Pored demografskih pretpostavki, za promenu smera migracionog modela bitni su i faktori koji se tiču ciklusa socioekonomskog razvoja.

LITERATURA

1. Baćević, Lj. et al. (2011). Democracy in Unstable Social Spaces: Serbia-Report on the Survey Conducted in November 2010 in Serbia. Belgrade: Institute for the Danube Region and Central Europe, University of Vienna, Institute of Social Sciences.
2. Castilla, R. (2008). International cooperation on migration: From Cairo to the GFMD. International Migration and Development, Continuing the Dialogue: Legal and Policy Perspectives. New York: Center for Migration Studies, IOM.
3. Cvijić, J. (1966). Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje: osnovi antropogeografije. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
4. Filipović, J. (2012). Management of a Diaspora Virtual University as a Complex Organization-Serbian Diaspora Virtual University: An Emerging Leadership of a Nation. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.
5. Institute of Social Sciences. (2013). Dynamic Historical Analysis of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Serbia. Country report developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and Its Effects-Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies'.
6. http://seemig.eu/index.php/downloads-project-outputs-historical-analysis
7. Krstić, M., Ljubičić, M. (2015). Migration of Health Care Workers from the Western Balkans-Analyzing Causes, Consequences and Policies: Country report Serbia. Skopje: Health Grouper.
8. Kupiszewski, M., Kupiszewski, D., Nikitović, V. (2012). Uticaj demografskih i migracionih tokova na Srbiju. Beograd: Međunarodna organizacija za migracije-Misija u Beogradu.
9. Melegh, A. (2013). Perceptions of societal developmental hierarchies in Europe and beyond: A Bulgarian perspective. European Sociological Review, 29: 603-615.
10. Radivojević, B. (2006). Poljoprivredno stanovništvo. Stanovništvo i domaćinstva Srbije prema popisu 2002. godine. Beograd: Republički zavod za statistiku, Institut društvenih nauka, Društvo demografa Srbije.
11. Pavlov, T. (2011). The motivation for migration of highly qualified people in Serbia. Mobility and Emigration of Professionals: Personal and Socials Gains and Losses. Belgrade: Group 484 Centre for Migration and Intercultural Studies, Institute for Educational Research.
12. Skeldon, R. (2008). International migration as a tool in development policy: a passing phase? Population and Development Rewiev, 34: 1-18.
13. Stanković, V. (2014). Srbija u procesu spoljnih migracija. Beograd: Republički zavod za statistiku.
14. SORS. (2015). Non-Observed Economy-Remittances. Final Project Report. Data Collection Project No. 19. IPA 12 Multy-beneficiary Statistical Cooperation Programme. Belgrade: Statistical Office of the Republic of Serbia.
15. UNDESA, IOM (2012). Migration and Human Mobility. Geneva: UNDESA, IOM.
16. Vlada Republike Srbije. (2015). Migracioni profil Republike Srbije za 2014. godinu. Beograd: Vlada Republike Srbije.
17. World Bank. (2005). World Development Indicators 2005. Washington DC: World Bank.

Čedomir Čupić[1]
Milica Joković[2]

SEOBE I DEOBE – KULTURA ŠOKA ILI RAZVOJA[3]

– antropološko-kulturološki i politikološki pristup –

Apstrakt

Seobe i deobe sastavni su deo ljudskog života na planeti Zemlji. Bez kretanja ljudi nema ni razvoja ni života. Seobama se ljudi pokreću, a deobama dele svoje različitosti i tako ih umnožavaju. Dve su vrste seoba: seobe vezane za opstanak i preživljavanje i veštačke seobe, koje mogu biti osvajačke ili kolonizatorske. Sa seobama se uporedo odvijaju tri kulturna toka: adaptacija, asimilacija i pluralizacija. Prema kulturnim posledicama seobe i deobe mogu da budu plodonosne, tragične i farsične. Seobe i identiteti. Sa seobama započinje proces mešanja naroda i kultura. Seobe i kulturni šok. Seobe i sukobi. Seobe podstaknute političkim i ekonomskim uzrocima i razlozima. Seobe unose pluralizam i razvoj, a razaraju monolitizam i zatvorenost.

Ključne reči: *seobe, deobe, kultura, kulturni šok, razvoj, sukobi, adaptacija, asimilacija, pluralizacija, identiteti, dijalog.*

MIGRATIONS AND DIVISIONS: THE CULTURE OF SHOCK OR THE CULTURE OF DEVELOPMENT

– Anthropological-Culture and Political Science Approaches –

Abstract

Migrations and divisions are part of human life on planet Earth. Without human migrations, there is neither development nor life. People are moved by migrations, while through divisions they divide their differences through which they multiply. Two kinds of migrations: migrations related to survival and artificial migrations, which can be conquering or colonising. Three cultural processes take place along with migrations: adaptation, assimilation and pluralisaton. By their cultural consequences, migrations and divisions can be: fruitful, tragic and farcical. Migrations and identities. Migrations bring the process of mixing peoples and cultures. Migrations and cultural shock. Migrations and conflicts. Migrations instigated by political and economic causes and reasons. Migrations bring pluralism and development, while they destroy monolithism and closeness.

Key words: *migrations, divisions, culture, cultural shock, development, conflicts, adaptation, assimilation, pluralisaton, identities, dialogue.*

---

1 Redovni profesor Fakulteta političkih nauka i Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

2 Saradnik u nastavi Fakulteta političkih nauka i doktorand treće godine doktorskih studija – Studije kulture i medija Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu

3 Ovaj tekst je pisan za naučni skup „Seobe i razvoj“ koji organizuje Centar za ekonomska istraživanja – Institut društvenih nauka u Beogradu. On je, takođe, uključen u naučno-istraživački projekat Univerziteta u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu (evidencioni broj: 179076), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Seobe i deobe su dublje pretpostavke ljudskog života. One proizilaze iz onoga što su stari Grci označavali kao dinamis, odnosno dinamika ili pokretanje. Dinamika je uopšte princip života, posebno čovekovog života. Sve statično i što u statičnosti dugo ostaje vremenom se okamenjuje ili uparloži. Statičnost bez dinamičnosti završava, u krajnjem ishodištu, u mrtvilu i nestanku. Statičnost i dinamičnost kao dva istovremena procesa iskazuju sve najbolje impulse koji održavaju i razvijaju život. Drugim rečima, bez kretanja, odnosno pokreta nema ni razvoja ni života.

Iz ovoga sledi da su seobe nešto što pokreće život ljudi i što duboko pripada njihovoj i prvoj i drugoj ljudskoj prirodi.[4] U prvoj ljudskoj prirodi održavaju se biološki impulsi koji jačaju ljudsko telo, odnosno temelj na kojem počiva druga čovekova priroda, veštačka priroda, kultura. I biologija i kultura traže pokretanje i razvoj. Tek pokretanjem i razvojem oni iskazuju raznovrsne sadržaje u kojima se život izliva i pokazuje, ali i suštinu koja sintetički povezuje sve te različite sadržaje. Prema tome, seobe pokreću, a deobama se dele različiti sadržaji i pokazuje bogatstvo oblika i sadržaja ljudskog života.

Postoje dve vrste seoba, jedne koje pripadaju opstanku, odnosno preživljavanju, i one su vezane za prirodna stanja prostora i klimatske uslove, i druge, veštačke, koje ljudi smišljaju da bi se razvijali i da ne bi pali u neku vrstu emocionalne, duševne i duhovne umrtvljenosti. Naravno, ove druge seobe, veštačke, mogu biti osvajačke ili kolonizatorske. Osvajačke proističu iz ljudske pohlepe da se pomoću njih obogate i na taj način zagospodare u novom prostoru. One su iznuđivačke i često ne donose razvoj koliko šokantno deluju prema onima koje su osvojile. Druge, kolonizovane, u obliku naseljavanja nepopunjenih prostora traže mir da bi se u novim okolnostima prilagodile i prema prirodnim okolnostima našle mesto za rad i kreaciju. One više insistiraju na donošenju zakona i garantovanju građanskih prava, sigurnosti i sloboda. Zbog toga te seobe hoće da putem poverenja osiguraju zajednicu i zajednički život.

Seobe je dobro opisao Hegel u *Filozofiji istorije* kada je razmatrao naseljavanje dva američka kontinenta, severnog i južnog. Prema njemu, severni je nastao kolonizacijom, a južni osvajanjem. Severni je završio u izgradnji republikanske i federalne zajednice, a južni u krvavom obračunu sa starosedeocima gradeći političku zajednicu koja je počivala na sili, iznuđivanju, samovolji i doprinela da se razviju diktatorski, odnosno autoritarni poreci. Severnu Ameriku činile su seobe u koje su dolazili ljudi različitog etničkog porekla, kultura i religija i sa mnogo sekti. U tom prostoru, po širini, najviše se odomaćio protestantizam kao religija koja je dozvoljavala i omogućavala suživot i drugih kultura i religija. Prema Hegelu, u Južnoj Americi katolicizam je sve različito od njega, druge religije i druge kulture, dovodio u pitanje. Pošto je iza njega stajala sila ona je uspela da se nametne ne samo kao dominantna već kao jedina religija. Drugim rečima, ova religija nije stvorila poverenje između doseljenika i domorodaca, jer ih je pomoću sile potčinjavala i sebe nametnula.[5]

Seobe su tokom istorije izazivale i kulturne šokove i kulturne preporode, ali i svaki drugi razvoj. One su na početku izazvale kulturne šokove, a u najboljim ishodima završavale u kulturnim raznolikostima. Sa seobama odvijala su se uporedo tri toka: jedan je *adaptacija*, drugi je *asimilacija*, a treći je *pluralizacija*.

---

4 Simbol čovekovog kretanja u moderni je stranac. Georg Zimel je stranca definisao kao čoveka „koji danas dolazi a sutra ostaje". Ovoj Zimelovoj definiciji Ulrih Bilefeld dodaje da stranac „postaje idealni tip modernog životnog stila: trajno kretanje. Stranac dinamizuje socijalni prostor". (Ulrih Bilefeld, Stranci: prijatelji ili neprijatelji, Biblioteka XX vek, Beograd, 1998, str. 20)

5 Georg Vilhelm Fridrih Hegel, Filozofija istorije, Fedon, Beograd, 2006, str. 101.

Adaptaciju je pratio kuturni šok i ona je posle šoka završavala ili u asimilaciji ili u pluralizaciji. To je zavisilo ili od okolnosti ili od vremena u kojima se seoba odvijala. Prilikom adaptacije najosetljiviji deo vezan je za identitet. Adaptacijom se stiče ili ne stiče poverenje bitno za identitet[6], a posledice je emocionalni doživljaj prihvatanja nove sredine ili neprihvatanja, kao i odbacivanja od sredine u koju se dolazi. Adaptacijom se uspostavlja ili narušava emocionalna ravnoteža. „Ravnoteža emocija podjednako je bitna za 'zdravlje sveta' kao i 'uravnotežena' krvna slika za zdravlje pojedinca".[7]

Asimilacija je u seobama uvek ostvarivana na silu, uz pretnje, strahove, poniženja i nasilje. Gubljenjem posebnosti asimilovani su nestajali, potpuno se utapajući u novu kulturu. Koji to nisu mogli nestajali su, i fizički i duševno i duhovno. Asimilacija je uopšte bila pogubna po kulturu koja tek u raznovrsnostima pokazuje koliko je sadržajno bogata. Seobe koje su završavale u asimilaciji bile su veliki ljudski poraz. Poraz njihovih različitih sadržaja i različitosti. Asimilacije su uvodile jednoličnost i monolitnost. One su okamenjavale razvoj ljudske duševnosti i duhovnosti, odnosno završavale su u pogubnom dogmatskom mišljenju i načinu života. One porazno deluju po čovekov razvoj jer ga zaustavljaju, a često vode ka njegovom potpunom nestanku. Mnoge civilizacije tokom istorije tako su trajno nestale.

Treći proces, proces *pluralizacije*, pokazivao je najbolje rezultate kada su u pitanju seobe i deobe. Princip pluralizacije omogućavao je svima da ispune sve svoje darove i posebnosti, darujući tako ljudima proširenje, produbljenje i obogaćenje. Pluralizacija omogućava slobodu i stvaralaštvo jer bez slobode i stvaralaštvo postaje skromno. Samo u slobodi ono se oplođuje. Slobodan duh je maštovit i darovit. Princip pluralizma smanjivao je na najmanju meru efekat kulturnog šoka, koga prati svaka seoba. To je bezbolni proces u kojem su se ljudi izmešteni iz starog prostora na najbolji način prilagodili novom, a da pri tome nisu izgubili navike, običaje i druge sadržaje koji čine začine njihovog života. Bez začina sve obljutavi, pa i ljudski život. Život se odvija difuzno, a ne pravolinijski i ta difuznost čini život dramatičnijim, odnosno raznolikim, boljim, pravednijim i lepšim.

Seobe i deobe po posledicama mogu biti plodonosne, tragične i farsične. Plodonosne su kada se u novom prostoru susreću ljudi različitih kultura i u tom susretu nađu jezik razumevanja i sporazumevanja. Posebno kada razvijeniji na kulturnom nivou prihvataju manje razvijene, a po nekim posebnostima potpuno od njih drugačije. Ako tu njihovu različitost uklope u svoju kulturu oni je bogate i čine je raznovrsnijom. Takođe, pokazuju da one koji su došli prihvataju, da im ostavljaju prostor za posebnost, a da spajaju samo ono što im je slično i što ne dovodi u pitanje ni jedne ni druge. Zajednička su im civilizacijska sredstva koja podjednako upotrebljavaju. Podrazumeva se da tim sredstvima ništa od njihove posebnosti ne dovode u pitanje. Tako se još proširuje bogatija kultura, a siromašnija obogaćuje. U tom uzajamnom procesu niko nikoga ne diskriminiše niti dovodi u pitanje i na bilo koji način frustrira.

Pluralitet omogućava da se predrasude i stereotipi potpuno otklone i da u interesu zajedničkog života grade zajednicu tako što u nju ugrađuju svoje posebnosti, a na osnovu njih i novine koje omogućavaju razvoj, ali i kvalitetan život.[8] I ekonomski i politički, ali i socijalni život

6 „Poverenje je očekivanje. Imati poverenja u nekoga znači očekivati da će se on ponašati na određen način. To važi i za poverenje u kolektiv, instituciju ili sistem: očekujemo da će ta celina ili oni koji delaju u njeno ime ispoljiti određeno ponašanje". (Bernhard Šlink, Na granici, Plato books, Beograd, 2013, str. 65)

7 Dominik Mojsi, Geopolika emocija, Clio, Beograd, 2012, str. 29.

8 Erving Gofman dobro je zapazio da „su impersonalni kontakti između stranaca uglavnom svedeni na stereotipne šeme ponašanja". Međutim, „kad dođe do međusobnog zbližavanja, ovaj kategorički pristup gubi na snazi i postepeno se pretvara u razumevanje, prihvatanje, realno procenjivanje kvaliteta osobe". (Erving Gofman, Stigma, Mediteran, Novi Sad, 2009, str. 63)

u mnogome zavise od tih dubljih čovekovih slojeva koji presudno utiču kako će se ove značajne oblasti čovekovog života razvijati. Istorija je pokazala da se razvoj odvijao tamo gde su ti dublji slojevi dolazi do izražaja, gde je bilo za njih više razumevanja i gde su postizani bolji sporazumi i odluke. Nema dobrog i uspešnog praktičnog delovanja bez jakog motiva i jake volje, ali i unutrašnjeg kulturnog nivoa. Kultura je iznad svih ljudskih aktivnosti, ali ona je i u svim ljudskim aktivnostima.[9] Svaki tehnicizam završava u rutinizmu, a iz rutinizma ne može ništa razvojno da se desi. Sve se prvo dešava u glavi, a završava u spoljašnjoj aktivnosti. Spoljašnja aktivnost je neplodna i bez dobrih rezultata ako nije motivisana unutrašnjim stanjima. Istraživači velikih religija kao Emil Dirkem i Maks Veber, svak iz svog ugla, pokazali su da ti dubinski duhovno-kulturni obrasci moćno upravljaju ospoljenim delovanjima, aktivnostima i ponašanjima.[10] Duh pokreće volju, a volja svojom upornošću i izdržljivošću daje razultate.

Seobe i deobe završavaju *tragično* kada u susretu s novim prostorom i ljudima ne uspostavljaju ni unutrašnji ni spoljašnji dijalog. Nespremnost i jednih i drugih ima tragične posledice. I jedni i drugi su u strahu od susreta. Sa strahom dolaze, a strah ih dočekuje. Ti strahovi zatvaraju ljude, homogenizuju ih i zatvaraju u grupe. Tako, među njima otpočinje neprijateljsko raspoloženje. Ako dolaze na silu teško se prihvaju i neprijateljski doživljavaju. Ako dolaze kao nevoljnici nisu prihvaćeni jer druga strana nevoljnike ne prihvata smatrajući da njihova nevolja može i njih da zarazi. Drugim rečima, ako u susretu izostane dijalog onda su i jedni i drugi ukopani u sopstvenim šančevima koji su od samog početka neprijateljski. Tu nema dijaloga njihovih kultura nego se produbljuje osećaj neprijateljstva. Svaka kultura doživljava drugu kao nešto što može da je ošteti i uništi. U takvim situacijama asimilaciju mogu da nametnu oni koji raspolažu silom ili nastaje getoizacija zato što jači nemaju snagu da asimiluju, ali imaju toliku moć da nevoljnike izoluju i drže u getima. U oba primera imamo tragični nesporazum, a samim tim tragične su i posledice. Iz ovih tragičnih susreta često nastaju radikalizmi, ekstremizmi i fanatizmi. To nije susret kultura nego sudar i sukob kultura. Paradoksalno, od jedne sjajne reči, kada su u pitanju ljudska bića, susret, dolaze i sreća i sukob. U ovom slučaju susreti završavaju u sukobima. Nesporno je da je to najopasnije stanje koje je tokom istorije pratilo kulture, civilizacije i države. Mnogi smatraju da će taj sukob kultura i

9 „Ključna oblast modernog života u kojoj kultura ima neposredan uticaj na blagostanje na unutrašnjem planu i na međunarodni poredak verovatno jeste ekonomija". (Frensis Fukujama, Sudar kultura, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997, str. 15–16). Značaj kulture za ekonomski razvoj ističe Marijano Grondona kad piše: „Paradoks ekonomskog razvoja jeste u tome što ekonomske vrednosti nisu dovoljne da bi on bio osiguran. Ekonomski razvoj je suviše značajan da bi bio prepušten samo ekonomskim vrednostima. Vrednosti koje prihvata ili zanemaruje neka nacija spadaju u domen kulture. Mogli bismo otuda reći da je ekonomski razvoj kulturni proces". (Marijano Grondona, „Kulturna tipologija ekonomskog razvoja" u: Zbornik Kultura je važna, priredili Lorens E. Harison i Samjuel P. Hantington, Plato, Beograd, 2004, str. 101)

10 Dirkem konstatuje da „u korenu naših sudova postoji izvestan broj osnovnih pojmova koji vladaju svekolikim našim intelektualnim životom; to su pojmovi koje filozofi, posle Aristotela, nazivaju kategorijama razuma: vreme, prostor, rod, broj, uzrok, supstancija, ličnost, itd. Oni odgovaraju najuniverzalnijim svojstvima stvari. Oni su kao čvrsti okviri koji obuhvataju mišljenje; čini se da ih se ono ne može osloboditi a da se ne razori, jer izgleda ne možemo misliti predmete koji ne bi bili u vremenu ili prostoru, koji ne bi bili brojivi, itd. Ostali pojmovi su kontingentni i nepostojani; nije teško zamisliti da bi mogli nedostajati nekom čoveku, društvu ili dobu; oni prvi čine nam se, pak, gotovo nerazdvojni od normalnog funkcionisanja duha. Oni su kao skelet razuma. Kad se primitivna religijska verovanja metodično analiziraju, prirodno se usput susreću glavne među tim kategorijama. One su rođene u religiji i iz religije, proizvod su religijske misli". (Emil Dirkem, Elementarni oblici religijskog života, Prosveta, Beograd, 1982, str. 10–11). Veber ističe da „koliko god duboki bili ekonomski i politički uslovljeni socijalni uticaji na religijsku etiku u pojedinačnom slučaju, ipak su njoj pečat primarno davali religijski izvori. Pre svega: sadržaj njihovog navešćenja i obećanja. I kad su ova neretko već u sledećoj generaciji temeljno drukčije tumačena, jer su prilagođavana potrebama zajednice, to su redovno opet bila prilagođavanja pre svega njenim religijskim potrebama". Veber zaključuje da je „jednom uobličeni tip jedne religije prilično opsežno vršio uticaj i na način života vrlo heterogenih slojeva". (Maks Veber, Sabrani spisi o sociologiji religije, Tom I, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1997, str. 197)

civilizacija biti prateći deo budućeg života na planeti.[11] Iz tih tragičnih iskustava izvodi se tragično uopštavanje u kojem nema izlaza niti nade i vere da različiti mogu da nađu minimalnu saglasnost koja će im pomoći da se približe, a da pri tome ne unište posebnosti koje izviru iz njihovih dubinskih slojeva. Mera između sličnosti i razlika je ono na čemu bi ljudi trebalo da insistiraju jer samo u toj meri moguće je bolji i razvijeniji život ljudi na planeti.

Kada se obnavljaju tragedije vezane za seobe i deobe one u obnovljenim situacijama postaju *farsične*. To nije ništa drugo nego insistiranje na monolitnosti, superiornosti, a to znači ljudskoj gluposti. Kada gluposti vode ljude oni su onda u situaciji ljudskih farsi. To je stanje licemerstva, neiskrenosti i nepoverenja koje se u spoljašnjem obliku prikazuje kao kulturno i civilizovano ponašanje. U njihovim unutrašnjim životima, međutim, nešto je sasvim drugo: veliko nepoverenje, osećaj straha i strepnje, mržnje, podlosti, laži i lažne finoće. Ta podeljenost spoljašnjeg i unutrašnjeg od ljudi pravi ne samo tragične, nego i farsične figure. Oni žive dvostrukim životom što ih čini društveno podeljenim iznutra, moralno rasutim i psihički dvostrukim.

Sve ove posledice pokazuju koliko su seobe i deobe složene, potresne, ali i inspirišuće i podsticajne da ljudi pronalaze puteve, otvaraju nove nade i veru, odnosno traže neki novi i viši smisao života. U traženju mere često se gubi i pada u nemeru. Taj put je put jednog koraka napred i dva koraka nazad. On pokazuje napretke i padove čovečanstva. Iskustvo pokazuje da se kroz tu prašumu izazova i nepoznanica događa mnogo toga i povoljnog i nepovoljnog. Nesporno je da je put čovečanstva krivudav, uz česte uzlete i padove. On nije jednostran, monolitan i jedinstven, više je u razlikama, problemima, ali i inspirativnim izazovima.

Seobe i deobe snažno utiču i na susret sirovog, jedrog, nagonskog sa prefinjenim, ali isušenim i prilično umrtvljenim. Seobima i deobama nagonski deo života se osvežava. Novom snažnom krvlju, jačinom i vedrinom nagona pospešuje se da posustalo i ostarelo domorodačko bude na pravi način osveženo i obnovljeno. Ljudsko biće nastaje, odnosno „rađa se ne samo unutar prirode nego i, uvek i nužno, unutar jedne kulture“.[12]

Šta je to što seobe i deobe unose u dramatiku življenja? To su lični i posebni kulturni identiteti. Kao biološka vrsta mi smo jedinstveni i slični, kao kulturna bića smo raznovrsni i u toj raznovrsnosti ponekad i jedni od drugih daleki. Upravo tu raznovrsnost donose seobe i deobe. One šire već postojeću kulturu s kulturom koju novi donose. Naša lična i posebna kultura je nametnuta, a ne odabrana. Kada se rađamo mi ulazimo u kulturni milje, ali i kulturu življenja u okolini u kojoj nastajemo. Prvo što nam je nametnuto jeste jezik, a potom i običaji i načini unutrašnjeg i porodičnog života koji se ugrađuju vaspitanjem. U čoveka se uvlači

11 Semjuel Hantington ističe da „glavne razlike u političkom i ekonomskom razvoju civilizacija jasno su ukorenjene u njihovim različitim kulturama. Istočnoazijski ekonomski uspeh svoj izvor ima u istočnoazijskoj kulturi, kao i teškoće istočnoazijskih društava u postizanju stabilnih demokratskih političkih sistema. Neuspeh demokratije da se pojavi u većem delu muslimanskog sveta može da se objasni islamskom kulturom. Razvoj u postkomunističkim društvima istočne Evrope i bivšeg Sovjetskog Saveza oblikovan je njihovim civilizacijskim identitetom. Ona sa nasleđem Zapadnog hrišćanstva napreduju u pravcu ekonomskog razvoja i demokratije; izgledi za ekonomski i politički razvoj u pravoslavnim zemljama su nesigurni; izgledi u muslimanskim republikama su sumorni. Zapad jeste i još mnogo godina će ostati najmoćnija civilizacija. Ipak, njegova moć u odnosu na moć drugih civilizacija opada. Kako Zapad pokušava da potvrdi svoje vrednosti i zaštiti svoje interese, nezapadna društva se suočavaju sa izborom. Neka pokušavaju da se nadmeću sa Zapadom i pridruže mu se. Ostala konfučijanska i islamska društva pokušavaju da prošire svoju ekonomsku i vojnu moć da bi pružila otpor i uspostavila 'ravnotežu' sa Zapadom. Glavna osovina politike posthladnoratovskog sveta je, otuda, interakcija zapadne moći i kulture i moći i kulture nezapadnih civilizacija...Kulturne srodnosti i razlike oblikuju interese, antagonizme i zajednice država. Najvažnije zemlje na svetu dolaze iz različitih civlizacija. Lokalni sukobi koji najverovatnije mogu da eskaliraju u šire ratove su oni između grupa i zemalja iz različitih civilizacija“. (Semjuel Hantington, Sukob civilizacija, CID, Romanov, Podgorica, Banja Luka, 2000, str. 29–30)

12 Cvetan Todorov, Strah od varvara, Karpos, Loznica, 2010, str. 84.

kompletna prošlost. Unošenje te prošlosti je različito. Negde se u naš unutrašnji život prošlost uvlači kao probranost u obliku pozitivnih vrednosti, a negde je to rastegnuto pa nam se iz prošlosti ubacuje i pozitivno i negativno. Čovek je nametanjem opterećen i to opterećenje prati ga celog života. Tokom prvih godina života u čoveka se interiorizuju predeli u kojima se rodio. Tokom odrastanja unosi se i kultura ishrane, ali i sve što pripada užim kulturnim sadržajima kao što su pesme, muzika, rečju ceo mentalni univerzum. Krajolik iz kojeg potičemo duboko u nas urezuje lokalnu toplinu, ali i emocionalnu afektivnost koja nas potom prati celog života. To je osnova čovekovog ličnog identiteta koja se zatim širi obrazovanjem i socijalizacijom u prostoru u kojem odrastamo. Tako nastaju dublji segmenti koji se smeštaju u našoj duši i našem duhu. Od tog unutrašnjeg segmentiranog bogatstva, ali i vezanosti za nametnutu nam kulturu, po rođenju, zavise sve kasnije naše orijentacije. Ti prvi načini života, koji su interiorizovani, prate nas do kraja. Nesporno je da od bogatstva krajolika iz kojeg potičemo proizilazi i naša bolja i kvalitetnija orijentisanost u nove prostore u koje odlazimo, odnosno dolazimo. Ako smo rođeni tamo gde u lokalnoj zajednici postoji mnogo razlika to će uticati i na naš unutrašnji život, odnosno taj osećaj za razlike će se na samom početku formiranja identiteta u nas interiorizovati. To će biti dobra potka za sve kasnije identitete s kojima ćemo se susretati i mnoge od njih prihvatati i s njima živeti. Što je potka siromašnija, to će i naša adaptacija biti teža i tragičnija. Što je idenititetska potka bogatija, to će i naša adaptacija biti lakša i kvalitetnija.

Tokom vekova na celoj planeti tekli su procesi seoba i deoba. Sa seobama su nastajale velike mešavine naroda i kultura. Danas je teško utvrditi, na primer u Evropi, koliko je u bilo kojem Evropljaninu izmešano različitih porekla. Od prvih kretanja unutar Evrope nastajale su mešavine između Romana i Germana, a potom između Germana i Slovena. Dolaskom azijatskih naroda, u hordama, u prvom milenijumu novog veka nastale su nove mešavine i mnogo novog je ugrađeno kod svih evropskih naroda. Kao što se u individualnom identitetu ukrštaju različiti kolektivni identiteti tako i u kulturama nastaju velika ukrštanja koja su nekada plodna, a nekada razarajuća. Cvetan Todorov dobro je konstatovao da „ne postoje čiste kulture i izmešane kulture; sve su kulture mešovite (ili 'hibridne', ili 'ukrštene'). Dodiri između ljudskih grupa sežu u prošlost do porekla vrste, i uvek ostavljaju trag na načinu na koji članovi svake grupe komuniciraju međusobno. Koliko god se daleko vratili u prošlost zemlje kao što je Francuska, uvek nalazimo neki susret nekoliko populacija, dakle i nekoliko kultura: Gala, Franaka, Rimljana i mnogih drugih“.[13]

Svaka posebna kultura je na osnovu istorijskog iskustva ljudske vrste nastala kao mešavina kultura. Ona je u svojoj biti, ali i prirodi, uvek otvorena za nove sadržaje. To je karakteristika i životinja i čoveka jer oni nisu vezani za tlo, oni se tlom kreću. Za razliku od biljnog sveta koji je potpuno stopljen sa tlom, životinjski i ljudski svet se kreće tlom i ono mu služi da se u tom kretanju orijentiše. Tlo je za njega prostor kretanja, odnosno dinamike, a u krajnjem slučaju razvoja. Kulture, pod pretpostavkom da su čiste, odnosno nedirnute u vremenu, postaju mrtve. Drugim rečima, kultura koja se ne menja ili nije sposobna da u sebi primi sadržaje drugih kultura na kraju završava kao mrtva kultura. Možda je najbolji primer jezik, kao sastavni i jedan od najbitnijih delova svake kulture, koji postaje mrtav kada se ne menja. Na evropskom tlu to se desilo sa latinskim jezikom. On je „umro onoga dana kad više nije mogao da se menja“.[14]

U susretu u kojem se zbiva sudar kultura može da nastane kulturni šok. Kulturni šok je odlika nasilnog uticaja kulture u koju dolazi doseljenik ili grupa. Što je došljak ili došljačka

13 Op.cit., str. 86.

14 Op.cit., str. 89.

grupa manje rado prihvaćena ona u tom susretu s novom kulturom doživljava nasilno, odnosno šokantno stanje. Ako se seobom migrant ili emigrant dočeka s blagonaklonošću i uz razumevanje onda on postepeno prihvata obrasce nove kulture do tada za njega nepoznate. On svoje obrasce kulture prilagođava novim okolnostima i tako na fleksibilniji način kod njega nastaje mešavina kultura što izuzetno plodno deluje i za jednu i za drugu kulturu. Na kulturnoj trpezi mešavinom kultura proširuju se sadržaji, ali i produbljuju spoznaje koje omogućavaju da život bude prihvatljiviji i obostrano koristan za sve.

Ono što je u susretu kultura opasnost jeste osećaj poniženja.[15] Iz osećaja poniženja rađa se očaj i ogorčenost koji potom prelaze u netrpeljivost, isključivost i otpor, odnosno spremnost na osvetu. U tom stanju osvetoljubivosti nastaju i pripremaju se ekstremistički i fanatički poduhvati. Poniženje se među ljudima najteže doživljava jer poniženje vređa čovečnost.

U seobama mogu da nastanu velike pukotine i ličnih i kolektivnih identiteta. Premeštajući se prostorno, dolazeći u nova podneblja i novo kulturno sazvežđe, čovek nosi istovremeno svoju nostalgiju i strah od novog. U novoj sredini često nastupaju pukotine u ličnom identitetu. Te pukotine nisu ništa drugo nego nespremnost da se ličnost menja u novom okruženju. Što je nespremnost za promenu veća to doslednost postaje tvrdoglavija. Doslednost je bitan i važan deo ličnog identiteta, ali doslednost u svemu može da bude velika opasnost po ličnost. Doslednost u bitnim svojstvima ne bi smela nikada da se dovodi u pitanje, ali u nebitnom ne bi nikad smela da se održava. Pred novim iskustvima i znanjima koja imaju bolje argumente doslednost se menja i potrebna je promena u ličnosti. Drugim rečima, doslednost ne sme da završi u tvrdoglavosti ili nepromenljivosti.[16] Iz dosledne tvrdoglavosti ne mogu se prihvatiti nove kulture niti njihovi sadržaji i to je ono što pravi u seobama velike probleme i onima koji dolazi i onima kod kojih se dolazi. Tu je izvor nesporazuma i kulturnih šokova. Suprotno, tamo gde se ono nebitno menja stvaraju se uslovi za prihvatanje, odnosno adaptaciju u novim okolnostima, što istovremeno znači i spremnost da se menjaju obrasci kulture i da se na taj način mešaju i menjaju kulture. U ličnosti se tada uliva dah i duh života. Samo kulture spremne na mešanje i promenu omogućavaju i svoj sopstveni razvoj, ali i razvoj ljudi i pospešuju sve druge razvoje neophodne za čovekov opstanak u čovečnom stanju. Takođe, slična je drama i kolektivnih identiteta. Često su uzrok nemešanja kultura kolektivni identiteti, posebno oni koji insistiraju na etničkoj ili religijskoj fundamentalnosti. Oni su u stanju da izazovu veliku netrpeljivost i sukobe koji mogu da završe u ratu i zločinu. Ako se u seobama kolektivni identiteti prihvataju, uz spremnost onih koji ih nose na prilagođavanje, onda oni ne stvaraju kulturne sukobe već omogućavaju suživot kultura, odnosno pluralitet kultura u okviru iste zajednice ili istog društva. To su zajednice i društva tolerancije i spremnosti da vode dijalog u

15 Opisujući kulturu poniženja Dominik Mojsi je zaključio je da je poniženje nemoć. Nemoć je „emocija koja je pre svega posledica osećanja da više nemate kontrolu nad svojim životom bilo kolektivno, kao narod, nacija ili verska zajednica, ili pojedinačno, kao osoba. Poniženje dostiže vrhunac kada ste ubeđeni da je neko Drugi narušio privatnu sferu vašeg života, učinivši vas u potpunosti zavisnim. Poniženje u sebi sadrži osećanje lišavanja u pogledu sadašnjosti, a još više u pogledu budućnosti, budućnosti koja je krajnje suprotna idealizovanoj, slavljenoj prošlosti, budućnosti u kojoj će Drugi uslovljavati vašu politiku, ekonomiju, društvo i kulturu. Poniženje je, u izvesnoj meri, prisutno u svim kulturama i svim društvima". (Dominik Mojsi, Geopolitika emocija, Clio, Beograd, 2012, str. 73–74). Mojsi ističe da „poniženje bez nade izaziva očajanje i stvara čežnju za osvetom koja lako prerasta u destruktivni impuls". (Op.cit., str. 74)

16 Čedomir Čupić, Milica Joković, „Političar i politički identitet", u: Zbornik Politički identitet Srbije u globalnom i regionalnom kontekstu, uredila: prof. dr Vesna Knežević-Predić, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd, 2015, str. 12. O doslednosti, odnosno nedoslednosti sjajan esej napisao je Lešek Kolakovski. Kolakovski piše da „...apsolutna doslednost je identična sa praktičnim fanatizmom, a nedoslednost je izvor tolerantnosti". (Lešek Kolakovski, „Pohvala nedoslednosti" u: Lešek Kolakovski, Filozofski eseji, Nolit, Beograd, 1964, str. 127)

koji ulaze s različitim stavovima, a izlaze s novim i boljim odukama.[17] U takvim zajednicama i društvima kulture se ne gube nego se u mešavini oplemenjuju i obogaćuju. Kulturne posebnosti u takvim društvima i državama postaju privatna stvar, a njihove sličnosti javno dobro u čijim plodovima svi uživaju. Na ovaj način seobe oplođuju i telesno i duševno i duhovno, a da pri tome ništa od posebnih sadržaja ne dovode u pitanje niti gube.

U prirodi kada se elementi spajaju daju mnogo bolje amalgame od njihovih posebnosti. Tako je i sa biljnim svetom. Kalemnjenjem nastaju nove vrste, otpornije i plodonosnije. Nešto slično odvija se i u životnjskom i ljudskom svetu gde se ukrštanjem dobijaju i otpornije i bolje životinjske vrste, ali i ljudski rod postaje otporniji i kvalitetniji.

Ako seobe izazivaju optuživanja, odnosno ako se na osnovu predrasuda oni koji dolaze označavaju kao varvari, kao neki nevaljalci, kao manje vredni, to će snažno uticati da ta grupa to i prihvati i da na način na koji je označena počne da deluje i da se ponaša, odnosno „nevaljalac" postaje još veći „nevaljalac". Na ovaj način opstaju predrasude i formiraju se stereotipi koji onda trajno ne dozvoljavaju da se kulture u dodiru i susretu sporazumevaju i da jedna od druge ponešto primaju i uče. Posledica je agresivnost koja proizvodi nered, a potom se nered guši silom uz demonstraciju velikog nasilja. Ta obostrana negativnost izaziva velike probleme koji se kao vrzino kolo okreću i ne pronalaze nikakav racionalan i razborit izlaz. Takva netrpeljivost okončava u neprijateljstvu i često tragično, u neredima i krvavim sukobima i obračunima. Svaka homogenizacija u okviru neke kulture osuđuje tu kulturu, u krajnjem bilansu, na nestanak, odnosno smrt. To se već događalo tokom istorije. Tako su nestajale civilizacije, imperije, države, etnosi i posebne kulture. Seobe provetravaju ljudski rod, društva i otvaraju nove puteve. Seobama se koncentriše stanovništvo, stvaraju se veliki gradovi i megapolisi. Sa seobama dolazi svežina koju nose najsposobniji i oni spremni da rizikuju. Drugim rečima, u seobama se približavaju i koncentrišu najbolje ljudske mogućnosti. Tu nastaje i njihova razmena koja plodonosno utiče na razvoj. Naravno, uporedo ide i jedna druga negativna posledica seoba, posebno onih na relaciji seosko-gradsko. S jedne strane, pustoše se sela i ostaju osuđeni da ljudska ruka više u njih ne poseže niti ih kultiviše. S druge strane, nastaje i sastanak u gradovima ne samo vrlina nego i svih mana. Niče je sjajno konstatovao da su sve bolesti zakazale sastanak u gradu. U odmeravanju vrlina i mana sa seobama na kraju vrline pobeđuju.

U dalekoj prošlosti čovečanstva, odnosno u njegovoj zori, seobe su najčešće proizilazile iz prostornih nedostataka i klimatskih nepovoljnosti. Tražeći bogatiji prostor i umereniju klimu ljudi su se kretali od prvih oblika svog zajedničkog života, hordi, preko plemenskih zajednica, do formiranja etničkih grupa. Istorija pre nove ere bila je u stalnom kretanju, odnosno traženju povoljnijih i boljih uslova za život. S tim kretanjima i pronalaskom boljih okolnosti nastali su i viši oblici ljudskog organizovanja, prve države, potom imperije pa i cele civilizacije. Novi vek karakterišu seobe čiji su uzroci bili religijski i politički. Da bi posle industrijske revolucije u 19. i 20. veku nastale pretežno ekonomske seobe, odnosno ekonomske emigracije. Svaki od ovih uzroka još živi i prožima savremeni svet. Naravno, danas su najčešće seobe podstaknute političkim i ekonomskim uzrocima i razlozima. I jedan i drugi razlog tragične su činjenice koje podstiču ljude da iz njih izađu i nađu neka bolja i povoljnija utočišta. Savremene seobe kreću putevima od nerazvijenih ka razvijenima, od bežanja od nasilja ka potrazi za mirom, odnosno sigurnošću i stabilnošću. Poslednje godine pokazale su, kada je svetom protutnjala velika

17 „Odbiti razgovor sa drugom kulturom, znači odbiti mogućnost da se nešto novo nauči, da se obogati vlastita kultura. Ko se poistovećuje samo sa vrednostima svoje kulture, taj je slep za sve druge kulture – on je čovek jedne kulture, osuđen da duhovno ne raste. Zato je razgovor osobina visoke kulture, koja je otvorena i stvaralačka". (Đuro Šušnjić, Dijalog i tolerancija, Čigoja štampa, Beograd, 2007, str. 51)

ekonomska kriza, da su se seobe obnovile i da na put kreću milionske mase. Nešto što je posebno omogućilo da seobe budu dinamičnije jeste globalizacija, odnosno procesi globalizacije na planeti. Globalizacija je tehničkim i tehnološkim sredstvima omogućila da seobe budu i ogromne i uspešnije. Ekonomske seobe pospešene su i potrebama razvijenih za novom radnom snagom koja će postojećoj dati dinamizam, ali i omogućiti da se na mnogo jeftiniji način stiče profit, odnosno velike zarade. I podela poslova podstiče ekonomske seobe. Za poslove nižeg reda, odnosno „prljave" poslove, potrebno je uključiti spremne da ih obavljaju, a to su upravo ekonomski emigranti. Razvijeni preko njih još više se razvija, ali i vremenom i emigrante podstiče na razvoj. Onaj unutrašnji koji podiže nivo njihovih potreba, a samim tim i kvalitetnijeg uključivanja u civilizacijske tokove. Na taj način dobija se dvostruka korist: onima kojima je potrebna nova radna snaga, a radnoj snagi da se u razvijenoj zemlji i sami razvijaju u civilizacijskom smislu. Ono što ostaje sporno i bolno jesu mentalna stanja i jednih i drugih, odnosno njihovi obrasci kulture. Jer, svi su prepadnuti da će izgubiti nešto od svoje kulture i mentalnog stanja. Procesi, međutim, pokazuju na duži rok da tu niko nije na gubitku već da su svi na dobitku. Mešanjem kultura i jedni i drugi obogaćuju svoje kulture. Naravno, to nije lak proces, spor je i potrebno je ne samo vreme jedne generacije nego i više generacija koje su se seobama susrele i dodirnule.[18] Uporedo uvek idu i oni koji sve to doživljavaju pesimistički i mračno. Iz njihovih zatvorenosti i začaurenosti proizilaze problemi, nekad povremeno, a najčešće postaju opasni kad nastupi kriza. Severnoamerički konzervativci u strahu su od Hispanoamerikanaca koji polako osvajaju jug Sjedinjenih Američkih Država, a preko velikih gradova ulaze u unutrašnju utrobu. Osvajajući velike gradove, posebno megalopolise kojima su oni potrebni, ali koji ih polako pritiskaju i osvajaju. Nešto slično odvija se i u razvijenim zemljama Evrope. Evropa je u poslednje dve decenije pritisnuta sa dve velike emigracije: jedne iz istočnoevropskih i balkanskih država, posebno onih koje su pripadale sovjetskom bloku, i druge iz siromašnih azijskih zemalja i zemalja Bliskog istoka i severne Afrike koji dolaze zbog političkih problema izazvanih ratovima, ali i iz ekonomskih razloga.

Nesporno je da su seobe menjale stanja širom planete unoseći novu energiju, ali su i praćene velikim strahovima i podozrenjima. Za sada su seobe, mereno rezultatima, pomagale razvoj. Učestvujući u razvoju i doprinoseći da se razvoj širi i produbljuje i pored svih otpora na koje su nailazili. Dolazeći doživljavali su i jedni i drugi kulturne šokove, a živeći pokazivali su da su njihove kulture, odnosno obrasci kulture, otvoreni za mešanja, odnosno za suživot. Seobe su unosile pluralizam, a razarale monolitizam i zatvorenost. One su otvarale zatvorene svetove i u njih unosile novu svetlost i energiju pokrećući zatvorena društva ka razvoju i ulivala im novu nadu i veru u neposrednu budućnost.

Sa seobama nastaju i deobe.[19] Seleći se mi se delimo, a deleći se, preko seoba, umnožavamo. Drugim rečima, seobe i deobe idu ruku pod ruku. U tom kretanju i deljenju rađaju se darovi u obliku razvoja u svakom pogledu: mentalno, odnosno duševno i duhovno, i ekonomski i kulturno. Seobe i deobe oživljavaju posustala tela i lenje i umorne duhove. One kao prolećni povetarac bude kod ljudi inspiracije, podstiču maštovitost i kreativnost. Oni koji se kreću prostorno pokazuju sposobnost za razne druge vrste kretanja. Dok se krećemo dotad i živimo.

---

18 „Zato bi trebalo da bude prirodno da nekoga, ko živi blizu nas, mada dolazi izdaleka i ukorenjen je u drugoj kulturi, prihvatimo, da kao Drugi postane integralni deo celine kojoj pripadamo. Uz sve teškoće i – činilo bi se nerešive – dileme, koje će ovaj proces pratiti, jedno je sigurno: čovek ponovo staje pred šansom i istovremeno strahom da prevaziđe sebe. Govoreći o prihvatanju Drugoga, ovde mislimo o procesu viđenom u perspektivi dugog trajanja". (Kšištof Čiževski, Etos pograničenja, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010, str. 256)

19 „Ostaje činjenica da prostor, vreme i duh imaju nešto zajedničko: podležu deljenju!" (Đuro Šušnjić, „Povlačenje granica – bolan rez", u: Zbornik Granice, ur. Božidar Jakšić, Forum za etničke odnose, Beograd, 1997, str. 374)

LITERATURA:

1. Bilefeld, Ulrih, *Stranci: prijatelji ili neprijatelji*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1998.
2. Čiževski, Kšištof, *Etos pograničenja*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010.
3. Čupić, Čedomir, Joković, Milica, „Političar i politički identitet", u: Zbornik *Politički identitet Srbije u globalnom i regionalnom kontekstu*, uredila: prof. dr Vesna Knežević-Predić, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd, 2015.
4. Fukujama, Frensis, *Sudar kultura*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997.
5. Grondona, Marijano, „Kulturna tipologija ekonomskog razvoja" u: Zbornik *Kultura je važna*, priredili Lorens E. Harison i Samjuel P. Hantington, Plato, Beograd, 2004.
6. Dirkem, Emil, *Elementarni oblici religijskog života*, Prosveta, Beograd, 1982.
7. Gofman, Erving, *Stigma*, Mediteran, Novi Sad, 2009.
8. Hantington, Semjuel, *Sukob civilizacija*, CID, Romanov, Podgorica, Banja Luka, 2000.
9. Hegel, Georg Vilhelm Fridrih, *Filozofija istorije*, Fedon, Beograd, 2006.
10. Kolakovski, Lešek, „Pohvala nedoslednosti" u: Lešek Kolakovski, *Filozofski eseji*, Nolit, Beograd, 1964.
11. Mojsi, Dominik, *Geopolitika emocija*, Clio, Beograd, 2012.
12. Šlink, Bernhard, *Na granici*, Plato books, Beograd, 2013.
13. Šušnjić, Đuro, *Dijalog i tolerancija*, Čigoja štampa, Beograd, 2007.
14. Šušnjić, Đuro, „Povlačenje granica – bolan rez", u: Zbornik *Granice*, ur. Božidar Jakšić, Forum za etničke odnose, Beograd, 1997.
15. Todorov, Cvetan, *Strah od varvara*, Karpos, Loznica, 2010.
16. Veber, Maks, *Sabrani spisi o sociologiji religije*, Tom I, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1997.

Maja Drakić Grgur[1]

EFIKASNOST ANTI-IMIGRACIONE POLITIKE

Rezime

Nesporno je oduvijek želja za boljim životom pokretala ljude da se sele i nastanjuju nove prostore. Ipak, u odnosu na prve seobe i kretanja naših predaka, danas se mnogo toga promijenilo. Stremljenja, puteve i destinacije nekada su usmjeravali tehnologija, odnosno "prevozna sredstva" i geografske prepreke. Danas su od mnogo većeg značaja pasoši, vize i radne dozvolje... Autor se u ovom preglednom radu bavi pitanjem da li regulativom i zakonima treba ograničavati bilo kakav oblik kretanja ljudi.

Ključne riječi: *migracije, sloboda, ugovor, svojinska prava, država blagostanja*

Abstract

It is indisputable that people moved and settled new territories motivated by desire to live better. However, many things have changed in comparison with first human migration of our ancestors. Tendencies, paths and destinations once were determined by technology and means of transportation. Passports, visas and working permissions are much more important today... Author of this paper is raising the question whether regulation and laws should put limits on human migration.

Ključne riječi: *migration, freedom, contract, property rights, welfare state*

1. UVOD

"Gdje smo? Odakle smo? Kuda idemo?"[2] Vrijeme kada je jedan od najvećih problema sa kojima se suočava Zapadna civilizacija pitanje "migrantske krize" samo po sebi se nameće pitanje kako su naši preci došli na teritoriju na kojoj smo rođeni? Da li su oni stigli u nekoj migrantskoj "krizi"? Možda je bolja jezička odrednica "izbjeglički zbjeg"... Ili o njihovom dolasku razmišljamo kao o seobi? Da li se proces naseljavanja određenih prostora u istoriji vezuje za pojam krize? Zašto o nekim migracionim procesima razmišljamo kao o seobama, a danas govorimo o krizama? Kako u doba vrlo restriktivnih imigracionih politika većine razvijenih zemalja, tumačiti vrlo blagonaklon doček mladih obrazovanih ljudi iz manje razvijenog dijela svijeta da nastave svoje obrazovanje ili rade u tim istim zemljama?[3] Kako objasniti ovako nekonzistentnu imigracionu politiku većine razvijenih zemalja?

Nesporno je oduvijek želja za boljim životom pokretala ljude da se sele i nastanjuju nove prostore. Ipak, mnogo toga se promijenilo. Stremljenja, puteve i destinacije naših predaka usmjeravala su "prevozna sredstva" i geografske prepreke. Danas su od mnogo većeg značaja pasoši, vize i radne dozvolje... Autor se u ovom preglednom radu bavi pitanjem da li regulativom i zakonima treba ograničavati bilo kakav oblik kretanja ljudi.

---

1 Fakultet za međunarodnu ekonomiju, finansije i biznis (FMEFB), Univerzitet Donja Gorica (UDG)

2 Vukotić, Veselin (2015) "Razmišljajući hodogram", Univerzitet Donja Gorica, knjiga na podu

3 Tzv. "brain-drain" (eng.) – odliv mozgova

2. POLAZIŠTE

Teorijsko polazište autora su postulati klasičnog ekonomskog liberalizma. U najkraćem, polazi se od pretpostavke da svaki čovjek rađa slobodan i da su njegova prirodna prava pravo na život, slobodu i svojinu. Sloboda djelovanja jednog čovjeka ograničena je samo i isključivo slobodom drugih ljudi. Slobodno tržište je najefikasniji mehanizam koordinacije ekonomskih aktivnosti. Uloga države je da obezbijedi apsolutnu zaštitu slobode, svojine i ugovora, ali ne i bilo koji oblik intervencije na tržištu.

Hipoteza koja se pokušava istražiti je da država ne treba bilo kakvim oblicima regulacije da ograničava slobodu kretanja ljudi i migracije, bilo da su u pitanju emigrantske ili imigrantske tendencije, ukoliko ovakva kretanja ne ugrožavaju pravo svojine ili kršenje ugovora.

Iako se "sloboda kretanja ljudi" među ekonomistima, i ne samo njima, ističe kao nešto što u velikoj mjeri doprinosi ekonomskom i svekolikom društvenom razvoju[4], u praksi gotovo da ne postoji zemlja koja nekih oblikom regulacije ne ograničava ovu slobodu. Najčešći oblik ograničavanja slobode ulaska ljudi na teritoriju jedne zemlje su različite vrste imigracionih barijera, vize, dozvole za boravak ili radne dozvole za strance. Neke zemlje su kroz istoriju, ali i danas direktnim i indirektnim mjerama ograničavale i odlazak ljudi sa svoje teritorije (npr. Sjeverna Koreja).

Fokus pažnje autora u ovom radu biće usmjeren na analizu nekoliko teorijskih dimenzija migracija. Cilj je da se ispitaju argumenti na kojima se zasniva anti-imigraciona politika koja je danas restriktivnija nego ikada u istoriji ljudske civilizacije, u teorijskom, ali i empirijskom smislu. Ono što se danas karakteriše kao "migrantska kriza" dovodi u pitanje održivost takve politike u praktičnom smislu. Da li postoje politike, regulacije i zakoni kojima se mogu spriječiti hiljade i hiljade ljudi koje su namjerile da promijene mjesto svoje naseobine? Da li možemo sagledati sve konsekvence takvih ograničenja? Da li je možda potrebno da nacionalne države urade upravo suprotno – da otvore granice vodeći računa samo i isključivo o zaštiti prava na život, slobodu i svojinu svakog pojedinca u toj državi, što je esencijalna uloga države u društvu?

Prije toga je važno naglasiti još jednu bitnu odrednicu konteksta analize u ovom radu. Bez obzira što je jasno definisano teorijsko polazište autora, među pristalicama ekonomskog liberalizma, ali i kod njihovih protivnika, zagovornika intervencionizma, protekcionizma i socijalizma, ne postoji saglasnost u pogledu toga da li je ograničavanje imigracije poželjno. Ni kod pristalica slobodnog tržišta, ni kod protekcionista i intervencionista, nema jedinstvenog stava po osnovu toga da li države treba da otvore svoje granice i omoguće slobodno kretanje ljudi.

Tako su npr. Džon Stjuart Mil i Adam Smit bili zastupnici ideje o slobodnom protoku kapitala i ljudi kao izvoru ekonomskog progresa[5]. Slično je na pitanje slobode kretanja ljudi i međunarodne mobilnosti gledao i Ludwig von Mises.[6] Danas među zastupnicima ekonomskog liberalizma i promoterima ideje slobodnog tržišta postoje autori koji su oponenti otvorene imigracione politike.[7] Na drugoj strani, Karl Marks, iako se nije na sistematski način bavio

4 Tome u prilog idu mnoge empirijske studije rađene, npr. studije OECD-a. Vidjeti više: OECD Migration Policy Debates (2004) "Is migration good for the economy"

5 Dalmia, S (2012) "An Argument for Opening America's Borders", Reason Foundation, USA

6 Mises, Ludwig von (2011) "The Clash of Group Interests and Other Essays", Mises Institute, USA, str. 19-22 (esej: "The Freedom To Move as an International Problem").

7 Hoppe, H.H. (1998) " The Case For Free Trade And Restricted Immigration", Journal of Libretarian Studies, 13:2 (Summer 1998): 221-233, Center for Libertarian Studies

analizom uticaja mobilnosti radne snage u okviru razvoja svoje radne teorije vrijednosti, ipak nije bio zagovornik slobodnog kretanja ljudi i slobodnih imigracionih procesa. Uprkos tome, među ekonomistima koji su zastupnici intervencionizma i protekcionističke politike i sljedbenici Džona Majnarda Kejnza, postoje oni koji se zalažu za otvaranje granica.[8]

Pitanje otvorenosti imigracione politike je jedno od najkontoverznijih tema kada je u pitanju ekonomska teorija.

Konflikt između pristalica i oponenata anti-imigracione politike može se posmatrati i sa aspekta ekonomske filozofije. Stanovište pristalica anti-imigracione politike može se tumačiti kao pretpostavka da čovjek svojim djelovanjem zapravo samo "traći" resurse na određenoj teritoriji, dok zastupnici otvorenih granica polaze od pretpostavke da je čovjek kreativno biće koje svojim djelovanjem od naizgled neupotrebljivih resursa, stvara bogatstvo ("od neupotrebljive prljavštine je stvorio metal", a od "pijeska kompjuterski čip"), prkoseći na taj način Maltusovom pesimizmu. [9]

3. MIGRACIJE I ZAŠTITA INDIVIDUALNIH PRAVA ČOVJEKA

Ljudi su se od svog nastanka selili i nastanjivali nova područja u želji za boljim životom. Glad je pokretala čovjeka i njegove pretke da traže nova područja. "Do prije 10.000-12.000 godina skoro da nije bilo stalnih kuća i sela, a kamoli gradova. Ljudi su neprestano bili u pokretu, seljenju. Nomadi! Muškarci su lovili životinje, žene prikupljale divlje plodove i orahe. Nomadski život je značio da su ljudi imali malo imovine - ono što su mogli nositi sa sobom - u rukama, na leđima... "[10] Preci današnjeg čovjeka su se kretali po dostupnim predjelima planete Zemlje toga doba, tražeći bolje uslove života. Jedina ograničenja su bile geografske i prirodne prepreke... Naseljavanje do tada nenastanjenih područja nije donosilo velike probleme "pridošlicama". Kada svojim dolaskom nijesu ugrožavali ničiju slobodu i prava, mogli su se slobodno nastanjivati u određenim područjima. Naseljavanje do tada neosvojenih teritorija omogućavalo je "prisvajanje", odnosno korišćenje određenih resursa...

Proizvodnja hrane i poljoprivredna revolucija, otkriće kamenog pluga vezale su ljude za određene prostore i nastaju prva naselja.[11] Ova promjena društvenih odnosa uslovljava uspostavljanje novog koncepta svojine. Pojava prvih naselja nije spriječila ljude da se i dalje sele, odnosno migriraju u želji da pronađu nove teritorije koji će im omogućiti bolji uslove života. Ukoliko su svojim naseljavanjem ugrožavali stanovništvo koje je već živjelo na određenim područjima dolazilo bi do ratova i konflikata, koji bi bili razriješeni na način da pobjednici "prisvajaju" određene teritorije i područja. U savremenoj literaturi se često navodi primjer Rimskog carstva, koje je bilo željena destinacija mnogih ljudi tog doba. I dok neki autori i studije ukazuju da je upravo intenzivna imigracija doprinijela propasti Carstva, brojni su i oni koji tvrde da je mudra politika "asimilacije" imigranata uticala na činjenicu da je Rim

8 To se može zaključiti na osnovu navoda iz pisama koje je Karl Marks slao 1870. godine u kojima se osvrće na uticaj dolaska irskih radnika u Englesku toga doba, koji je uticao na smanjenje plata i pogoršavanje "materijalne i moralne pozicije engleske radničke klase tog doba" (Marx to Sigfrid Meyer and August Vogt In New York, "Karl Marx and Friedrich Engels Selected correspondence", Progress Publishers, 1975, pp. 220-224);. Ova logika je u osnovi pristupa koji danas zastupaju protivnici slobodnog kretanja radne snage u međunarodnim tokovima kroz argument da radnici iz manje razvijenih zemalja "uvoze siromaštvo" u razvijene ekonomije (vidjeti više: Dalmia, 2012).

9 Shodno Dalmia, S (2012)

10 Vukotić, Veselin (2015) "Razmišljajući hodogram", Lovac – sakupljač – prvi naučnik i istraživač, 2.500.000 p.n.e, Univerzitet Donja Gorica, knjiga na podu

11 Ibid, "Pojava proizvodnje hrane - prva manipulacija Sapiensa evolucijom" (25.000 p.n.e); "Poljoprivredna revolucija" (12.000 p.n.e)

vjekovima bio najrazvijeniji dio svijeta.[12] Imigraciona politika Rimskih imperatora se često navodi kao primjer na koga treba da se ugledamo danas.[13]

Ukoliko se vratimo u istoriju, oblici anti-imigracione politike koji postoje danas, nijesu ni mogli postojati prije pojave savremene nacionalne države u 16. vijeku.[14] Prvi zakoni kojima se eksplicitno uređuju pitanja migratacija se mogu vezati za 19. vijek, međutim to, kao ni sadržaj ni oblici antimigracionih mjera nijesu predmet naše analize u ovom radu.

Analiziraćemo održivost svih mjera anti-imigracione politiku sa stanovišta zaštite individualnih prava čovjeka. Osnovna prava čovjeka su, kako je već istaknuto, pravo na život, slobodu i vlasništvo. Kad govorimo o individualnim pravima čovjeka moramo istaći da postoji razlika između dva teorijska pristupa. Shodno tzv. negativnoj koncepciji[15] osnovna prava čovjeka definišemo u negativnom smislu: svaki čovjek ima pravo da ne bude ubijen, lišen slobode ili opljačkan. Shodno negativnoj koncepciji postulat da svaki pojedinac ima pravo na život, slobodu i vlasništvo možemo interpretirati kao: svaki čovjek ima pravo da ne bude ubijen (pravo na život), da ne bude lišen slobode (pravo na slobodu) i da ne bude opljačkan (pravo na svojinu). Ovakav pristup definisanju fundamentalnih prava čovjeka ne ostavlja prostor za konfliktnost između ostvarivanja ovih prava. U negativnoj koncepciji sva ostala individualna prava čovjeka su izvedena iz fundamentalnih prirodnih prava. Tako pravo da pojedinac koristi svojinu na način na koji želi, predstavlja pravo na razmjenu i sklapanje ugovora. Pravo na ugovor kao dobrovoljnu saglasnost dvije ugovorne strane kroz koji se razmjenjuju svojinska prava je direktno izvedeno iz prava na svojinu. Ovaj pristup definisanju prava omogućava djelovanje principa odgovornosti, što je i osnov ekonomskog liberalizma. U praktičnom smislu, to znači da je uloga države u društvu da štiti ostvarivanje ova tri fundamentalna prava: na život, na slobodu i na svojinu. Naravno, zaštita svojinskih prava podrazumijeva i zaštitu ugovora kao mehanizma za dobrovoljnu razmjenu predmeta svojine, što je jedan od tri osnovna svojinska ovlašćenja.[16] Sve ostalo je u domenu odgovornosti pojedinca, koji treba da svojim individualnim akcijama i odlukama čiji rizik sam preuzima, sebi omogući ostvarivanje životnih ciljeva i stremljenja.

Druga koncepcija tumačenja ljudskih prava je tzv. pozitivna koncepcija. Shodno ovom konceptu ljudska prava se definišu u pozitivnom smislu i širi se dijapazon prava koja pripadaju čovjeku. Npr. ako kažemo "čovjek ima pravo na rad". "Pravo na rad" je zapravo izvedeno pravo iz prava svojine. Svaki pojedinac ima pravo da donese odluku o načinu na koji će koristiti svoje "radne sposobnosti". To je svojinsko pravo pojedinca i on ga može svojom odlukom "iznajmiti" je poslodavcu za ugovorenu mjesečnu naknadu. Cijeneći načelo da država treba da obezbijedi pojedincima ostvarivanje ljudskih prava, ukoliko definišete ovo pravo u pozitivnom smislu i kažete "čovjek ima pravo na rad", automatski implicitno sugerišete da je država dužna da pojedincu obezbijedi posao. Ovakvo rezonovanje je dovelo do stalnog širenja dijapazona funkcija države i otvorilo put državi blagostanja koja postaje neodrživa.

---

12 Claudia Moatti,. Translation, migration and communication in the Roman Empire: three aspects of movement in History. Classical Antiquity, University of California Press, 2006, 25 (1), pp.109-140.

13 Vidjeti više u npr. Murphy, Cullen (2007) Roman Empire: gold standard of immigration, Los Angeles Times; ili Beard, Marry (2015) "Ancient Rome and Today's Migrant Crisis", Wall Street Journal

14 Vukotić, Veselin (2015) "Razmišljajući hodogram" "Rađanje savremene nacionalne države" (1540. godine)

15 Vidjeti više: McGee, Robert (1993) "Essay: Some Thoughts on the Relationship Between Property Rights and Immigration Policy", Cleveland State Law Review, USA, pp.

16 Drakić, Maja (2010) "Svojina i ekonomski razvoj", Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti, Ekonomski razvoj, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, str. 201-239.

4. ARGUMENTI POBORNIKA ANTI-IMIGRACIONE POLITIKE

Primjenom anti-imigracionih mjera se direktno i nedvosmisleno ugrožavaju individualna prava migranata, jer se njima direktno ograničava jedna od osnovnih sloboda čovjeka - sloboda kretanja. Država mjerama sprečavanja ulaska određenih kategorija imigranata na svoju teritoriju, može da, bez obzira na to da li se tim kretanjem ugrožavaju ili ne slobode drugih ljudi (ljudi na domicijelnoj teritoriji), direktno ugrožava slobodu kretanja nekih pojedinaca (imigranata).

Glavni argument pristalica anti-imigracione politike je zaštita domaćih građana. Država svojim mjerama pokušava zaštititi različite dimenzije života domaćih građana, nalazeći argumente za širenje svojih funkcija i nadležnosti. To znači da su "prava" domicijelnog stanovništva implictno pretpostavljena pravima imigranata, što je u suprotnosti sa osnovnim postulatom da svi ljudi trebaju da budu ravnopravni pred zakonom. Dakle u svojoj osnovi, ovako postavljen argument krši princip zaštite individualnih prava čovjeka.

Kad raščlanimo ovako široko postavljen argument, pristalice anti-imigracione politike navode nekoliko razloga za uvođenje restrikcija u pogledu ulaska određenih kategorija stranaca na teritoriju neke države[17]. U fokusu pažnje u ovom radu biće nekoliko ekonomskih razloga. To su zaštita svojinskih prava domicijelnog stanovništva, zaštita domaće radne snage i zaštita prava poreskih obveznika. Svakako, ne smije se zaboraviti argument vezan za pitanje uticaja migracija na zaštitu kulture i nacionalnog identiteta zemlje.

Zaštita svojinska prava "domaćeg stanovništva"[18], vrlo često se navodi kao razlog za uvođenje restriktivne anti-imigracione politike. Nesporno je da zaštita svojinskih prava treba da bude jedna od osnovnih funkcija države. Postavlja se pitanje da li država u želji da zaštiti svojinska prava svojih građana, anti-imigracionim mjerama djeluje upravo suprotno - ugrožava svojinska prava domicijelnog stanovništva.

Jedna od najznačajnijih odrednica privatne svojine je pravo vlasnika da isključi druge iz korišćenja predmeta svojine koji mu pripada[19]. Ako govorimo o vlasništvu nad zemljom, to znači da svaki privatni vlasnik ima pravo da ograniči ulazak nepoželjnima na svoj posjed. Funkcija države je da obezbijedi ostvarivanje ovog prava. Anti-imigracionim mjerama država ograničava ulazak određene kategorije[20] imigranata na cijelu teritoriju. Time implicira da je njeno pravo da odlučuje o tome ko će boraviti u okviru njenih granica, bez obzira na prava ili želje privatnih vlasnika. Dakle, i u slučaju kada privatni vlasnik nema ništa protiv toga da imigranti borave na njegovom posjedu, ili kada je situacija suprotna - kada vlasnik želi da im omogući ulazak ili korišćenje onoga što mu pripada - država može svojom odlukom da zabrani takvu aktivnost. Ako živite u pograničnom području, i želite da ugostite na večeri prijatelja iz susjedne zemlje, a anti-imigracione vlasti mu ne dozvoljavaju ulazak u zemlju, da li time vlast (država) štiti Vaša prava?

---

17 Profesor Brajan Kaplan, sa američkog Džordž Mejson Univrerziteta je razloge kojim se pokušavaju argumentovati anti-imigracione mjere u SAD svrstao u nekoliko kategorija, a koje koriste pristalice restriktivne imigracione politike svuda: 1) Zaštita američkih radnika; 2) Zaštita američkih poreskih obveznika; 3) Zaštita domaće (američke kulture; 4) Zaštita domaće (američke) slobode; 5) Zaštita svojinskih prava. Vidjeti više: Caplan, Bryan (2012) "Why Should We Restrict Immigration?", Cato Journal, Vol. 32, No. 1, Cato Institute, Washington DC, USA

18 Ovdje se po strani ostavlja pravljenje razlike "domaći građanin" vs. "imigrant", koje može da ukazuje na nepoštovanje principa ravnopravnosti svih ljudi, pojedinaca pred zakonima jedne zemlje.

19 Vidjeti više: Drakić, Maja (2010) "Svojina i ekonomski razvoj".

20 Diskreciono je pravo države, odnosno vlade, da donese odluku o tome ko su kategorije imigranata ili pojedinci koji mogu ući ili raditi na njenoj teritoriji što se realizuje kroz vizni režim i/li radne dozvole.

Da li anti-imigracione mjere zaista štite domaće radnike? Ukoliko analiziramo ovaj argument sa teorijskog stanovišta, restriktivne anti-imigracione mjere, koje često podrazumijevaju i ograničavanje mogućnosti zapošljavanja stavljaju svaki oblik zapošljavanja imigranata u domen ilegalne aktivnosti. Drugim riječima, čak i ukoliko su domaći proizvođači ili vlasnici kompanija spremni da zaposle imigranta, takvo djelovanje bi bilo protivzakonito i nije dozvoljeno, uprkos obostranoj spremnosti, Vas kao vlasnika domaćeg preduzeća i stranog radnika? Da li je to zaštita individualnih prava - i Vas kao vlasnika preduzeća i Vašeg potencijalnog zaposlenog?

Ukoliko analiziramo empirijske rezultate studija koje su se bavile pitanjem uticaja migratornih kretanja na tržište rada, argument zaštite domaće radne snage postaje neodrživ. Pitanje koje se nameće je da li se otvaranjem granica i većim uplivom inostrane radne snage, odnosno kroz rast ponude na tržištu rada i posljedično obaranje cijena rada, nužno utiče i na smanjenje životnog standarda. Empirijske studije ukazuju na to da slobodna imigracija, iako dovodi do smanjenja nivoa zarada za niskokvalifikovane poslove, koje obično obavljaju upravo imigranti, ne dovode do smanjivanja prosječnih zarada na nivou cijele ekonomije.[21] Međutim, na dugi rok se potire i taj kratkoročni efekat smanjenja plata niskokvalifikovanih radnika,[22] što i sa empirijskog stanovišta čini argument zaštite domaćih radnika neodrživim.

Zaštita domaćih poreskih obveznika pitanje je koje pobornici anti-imigracionih mjera sa pravom postavljaju, jer imigranti postaju korisnici programa socijalne pomoći i time opterećenje za budžet. Međutim, isto pitanje treba postavljati u vezi drugih aktivnosti i programa koji opterećuju poreske obveznike. Isticanje ovakvog argumenta u prilog uvođenja mjera anti-imigracione politike, čija primjena takođe iziskuje trošak, a zanemarivanje troškova poreskih obveznika uslovljenih nekim drugim aktivnostima države se može u najmanju ruku okarakterisati neetičnim. U najkraćem, sa stanovišta teorijskih postulata ekonomskog liberalizma svi programi i aktivnosti države van ostvarivanja njenih osnovnih funkcija – zaštite slobode, svojine i ugovora, predstavljaju opterećenje za poreske obveznike i utiru put državi blagostanja koja postaje neodrživa.

Mnoge empirijske studije su se bavile neto fiskalnim efektima imigracije. Tako istraživanje OECD ukazuje da je neto fiskalni efekat migrantskih talasa u zemljama članicama tokom prethodnih 50 godina bio u prosjeku oko nule, i da se kretao oko 0.5% GDP u pozitivnom ili negativnom smjeru.[23] Ova empirijska istraživanja ukazuju da imigranti na dugi rok ne predstavljaju opterećenje za budžet. Slične studije koje su ispitivale neto fiskalne efekte imigracije na kratak rok ukazuju na pozitivan efekat[24], što je i razumljivo zbog toga što su je u pitanju mlada i zapošljiva populacija. Sve ranije studije ukazuju i na to da migranti uglavnom naseljavaju nova područja, ne samo zbog socijalne pomoći, već da bi radili i što bolje se uklopili u novu sredinu, što naravno utiče i na pitanje fiskalnog opterećenja.[25]

21 Kerr, S.& Kerr, W (2011) "Economic Impact of Immigration: a Survey", NBER, Working paper no 16736.

22 Vidjeti više: Caplan, Bryan (2007) "Borjas, Wages, and Immigration: The Complete Story", dostupno na http://econlog.econlib.org/archives/2007/03/borjas_wages_an.html

23 OECD Migration Policy Debates (2004) "Is migration good for the economy";

24 Vidjeti više: Dalmia, S (2012);

25 Vidjeti više: Caplan, B (2012);

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Cilj autora u ovom radu je da kroz nekoliko teorijskih razmatranja, a polazeći od postulate ekonomskog liberalizma, istraži opravdanost uvođenja mjera anti-imigracione politike. Svi argumenti iznijeti u radu nedvosmisleno idu u prilog postavljene hipoteze da država ne treba bilo kakvim oblicima regulacije da ograničava slobodu kretanja ljudi i migracije, naravno ukoliko migracije i migranti ne ugrožavaju slobodu bilo kog pojedinca, pravo svojine ili kršenje ugovora na teritoriji zemlje u koju su došli.

Svaki od teorijskih argumenata je poduprt i empirijskim nalazima i rezultatima studija koje su se bavile ovim pitanjima. Tako se npr. "u izvještaju Svjetske banke iz 2005. godine navodi se da bi "labavljenje" anti-imigracionih mjera u zemljama članicama OECD, koje bi omogućilo rast radne snage za 3% rezultirao povećanjem prihoda građana u siromašnim zemljama ("trećeg svijeta") za oko 300 miliona dolara, što je za 230 miliona dolara više u odnosu na pomoć koju im doniraju razvijene zemlje. Potpuno otvaranje granica za protok ljudi na globalnom nivou udvostučilo bi svjetski GDP. "[26]

U najkraćem, nalazi istraživanja u ovom radu su ukazali da postoji potreba preispitivanja postulata na kojima počiva moderna anti-migraciona politika. Da li se nacionalne države mogu odbraniti zatvaranjem ili je rješenje u otvaranju granica, pri čemu država samo treba da vodi računa o zaštiti individualnih prava slobode, svojine i ugovora?

LITERATURA

1. Beard, Marry (2015) "***Ancient Rome and Today's Migrant Crisis***", Wall Street Journal
2. Caplan, Bryan (2007) "***Borjas, Wages, and Immigration: The Complete Story***", dostupno na http://econlog.econlib.org/archives/2007/03/borjas_wages_an.html;
3. Caplan, Bryan (2012) "***Why Should We Restrict Immigration?***", Cato Journal, Vol. 32, No. 1, Cato Institute, Washington DC, USA;
4. Dalmia, S (2012) "***An Argument for Opening America's Borders***", Reason Foundation, USA;
5. Drakić, Maja (2010) "***Svojina i ekonomski razvoj***", ***Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti, Ekonomski razvoj***, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica;
6. Hoppe, H.H. (1998) " **The Case For Free Trade And Restricted Immigration**", Journal of Libretarian Studies, 13:2 (Summer 1998): 221-233, Center for Libertarian Studies
7. Kerr, S.& Kerr, W (2011) "***Economic Impact of Immigration: a Survey***", NBER, Working paper no 16736;
8. Marx, K, Engels F (1975), "***Karl Marx and Friedrich Engels Selected correspondence***", Progress Publishers,
9. McGee, Robert (1993) "***Essay: Some Thoughts on the Relationship Between Property Rights and Immigration Policy***", pp. 495-505, Cleveland State Law Review, USA;
10. Mises, Ludwig von (2011) "***The Clash of Group Interests and Other Essays***", Mises Institute, USA;
11. Moatti Claudia (2006) "***Translation, migration and communication in the Roman Empire: three aspects of movement in History***" Classical Antiquity, University of California Press, 2006,

26 Shodno Dalmia, S (2012);

12. Murphy, Cullen (2007) ***Roman Empire: gold standard of immigration***, Los Angeles Times;
13. OECD Migration Policy Debates (2004) "***Is migration good for the economy***", OECD;
14. Vukotić, Veselin (2011) "***Istorija budućnosti***", Mediasystem i CID, Podgorica;
15. Vukotić, Veselin (2013) "***Antropologija stvaranja***", CID, Podgorica;
16. Vukotić, Veselin (2015) "***Razmišljajući hodogram***", Univerzitet Donja Gorica, knjiga na podu;

Petar Đukić[1]

SEOBE I RESURSI, RIZICI I ODRŽIVOST*

Rezime

Seobe ljudi, porodica, pojedinaca pa i čitavih etničkih zajednica, bile su i ostale jedna od osnovnih karakteristika razvoja privrede i kulture ljudskog društava. Proističu iz bioloških i ekonomskih postulata ljudske egzistencije. Okolina u kojoj su se ljudi zatekli, uvek je više ili manje prihvatljiva za pojedince i grupe koji hoće više i bolje od života, a potraga za boljim pretpostavkama života predstavlja prirodnu posledicu kretanja ka prihvatljivom ambijentu.

Seobama se mnogo više pripisuju politički nego ekonomski uzroci. A stvarnost govori suprotno. Tako na primer, klimatske promene verovatno će uskoro biti dominantan faktor seljenja stanovništva, ali se ono po prirodi stvari ispoljava prema zakonima ekonomije. Reflektovanje na oskudne resurse kao što su prostor za stanovanje, radna mesta, zaposlenost, viši dohodak, izgrađena infrastruktura, povoljniji uslovi za školovanje i zdravstvenu zaštitu, multikulturalnost itd., podiže cenu napretka ka cilju, ali podstiče ljude na promenu uslova u kojima žive.

Pojam i struktura resursa se menjaju kao što se manja i sadržaj ekonomske aktivnosti. Ljudi će i dalje težiti ka promenama i seobama, kao što je najnoviji migracioni talas ljudi iz pojedinih zemalja Afrike, Azije ka Zapadnoj Evropi. Međutim, to je samo je jedna od epizoda u moru seoba koje će ostati kao trajna i manje više normalna posledica neravnomernog razvoja sa jedne strane, i težnje dela ljudi da naprave iskorak i prevaziđu ograničenja lokalnog prostora u kome se u rođeni, sa druge.

Razume se da je seobe uvek generišu probleme uklapanja i preraspodele resursa, posebno onih iz javnih fondova, pa i korišćenja javnih dobara u zemljama i krajevima koji su naveći motivi za preseljenje. Migracione turbulencije održivih tokova ekonomije, finansija, demografije, trgovine, kulture..., ostaju kao izazov čovečanstvu, posebno onima koji teže održivom razvoju u celini. „Odliv mozgova“ se, često pogrešno i jednostrano, tretira samo kao gubitak. U slučaju Srbije i Balkana on je oduvek doprinosio privrednom i kulturnom približavanju i ekonomskom prosperitetu ljudi. Globalna i lokalne zajednice ljudi moraće ubuduće mnogo više pažnje da posvete održivim, kontrolisanim seobama ljudi, kako one ne bi ugrozile osnovni koncept i praksu održivog razvoja uopšte.

Ključne reči: *ciljevi seoba, okruženje, resursi „odliv mozgova“, obrazovanje, održivi razvoj, preraspodela ili kreiranje resursa, održivost seoba*

MIGRATIONS AND RESOURCES, RISKS AND SUSTAINABILITY

Summary

Migrations of people, families, individuals, even the entire ethnic communities, have always been one of the basic characteristics of the development of the economy and culture of human society. They arise from biological and economic postulates of human existence. The environment in which people have found themselves has always been more or less acceptable for individuals and groups who want more from life,

1 Redovni profesor, Tehnološko-metalurški fakultet, Univerziteta u Beogradu

* Ovaj rad rađen je u okviru projekta “Modeliranje razvoja i integracije Srbije u svetske tokove u svetlu ekonomskih, društvenih i političkih gibanja”, evidencioni broj 179038, koji finansira Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

and a quest for better prerequisites of life represent a natural consequence of moving towards an acceptable environment.

Migrations are much more attributable to political than economic reasons. However, reality proves otherwise. For example, climate change assumptions will probably soon be the dominant factor in the migration of the population, but it is by nature expressed by the laws of economy. The reflection on scarce resources such as housing space, jobs, employment, higher income, built infrastructure, more favorable conditions for education and health care, multiculturalism, etc., raises the price of progress towards the goal, but it also encourages people to change their living conditions.

The concept and the structure of resources are changing the way the content of economic activity changes. People will continue to strive for change and migrations, as is the case with the latest migration wave of people from some countries of Africa and Asia to Western Europe. However, that is only one episode in a sea of migrations which will remain a permanent and more or less normal consequence of uneven development on the one hand, and the tendency of some people to take a step forward and overcome the limitations of the local area in which they were born.

It is understood that the migrations always generate problems of integration and allocation of resources, especially those from public funds, as well as public goods in the countries and regions that provide the highest motives for relocation. The migration turbulence of sustainable flows of economy, finance, demographics, trade, culture..., remain a challenge to humanity, especially to those who aspire to sustainable development on the whole. The "brain drain" is often wrongly and unilaterally treated only as a loss. In the case of Serbia and the Balkans, it has always contributed to the economic and cultural rapprochement and economic prosperity of the people. In the future global and local communities will have to pay a lot more attention to sustainable, controlled migrations of people so that they do not jeopardize the basic concept and practice of sustainable development in general.

***Key words**: migration goals, environment, resources, the "brain drain", education, sustainability, risks, redistribution or creation of resources, the sustainability of migrations*

UVODNE NAPOMENE

Niko ne može sa sigurnošću da pretpostavi šta će biti ključni budući resursi za razvoj ekonomije i društva. Šta više, čini se da je osnovni problem „čitanja“ elementarnih signala budućnosti to što je ona u glavama ljudi, najčešće „ekstrapolirana prošlost i sadašnjost“. Prepoznavanje novih i prekretničkih pojava, faktora i trendova od globalnog, pa i lokalnog uticaja, nije svojstveno ljudima, jer su mogućnosti suviše otvorene, a neizvesnosti su utoliko prisutnije. Upravo onako kako se to dešava danas, a sva je prilika da se tako dešavalo odvajkada. Uprkos ogromnim pozitivnim učincima nove tehnologije, posebno komunikacija i globalne razmene, kao da se recidivi prošlosti vraćaju u ciklusima. Tako se dešava da ponovo zatutnje (iz istorije) potisnute teme i problemi kao što su verski i rasni sukobi, etnička netolerancija, neofašizam, nepremostiva socijalna diferencijacija, kulturne razlike, ili možda samo nešto drugačiji, a odavno poznati „šokovi budućnosti“ (Tofler). Da li su to samo vatre koje su tinjale, a za koje se samo činilo da su davno bile pogašene?

Kriza rasta, nezaposlenost, ekološka kriza, iscrpljivanje resursa, tržišna nestabilnost, klimatske promene..., pa i drugi rizici u porastu, samo podstiču recidive „tamne“ prošlosti. Tako se na globalnoj i lokalnim scenama, ponovo ukazuju sile netolerancije ksenofobije, isključivosti, traganja za etničkim, verskim ili kulturnim „čistotama“, koje prate seobe. To zahteva posebnu vrstu socijalne i političke kontrole, kojoj današnje političke suprastrukture nisu dovoljno dorasle.

1. SEOBE: ISTORIJA, MITOVI I STVARNOST

Ljudi se, po definiciji, sele u potrazi za „mestom pod suncem“, bilo iz političkih, socijalnih, kulturnih ili ekonomskih razloga. Istorijski se mnogo više od ostalih pominju i pamte ovi prvi. Razumljivo je da njihovi recidivi deluju u novim ili izmenjenim formama. Političke opcije krajnje desnice, pa i one naci-fašističke, su u porastu u mnogim razvijene zemljama Evrope, pa čak i u onim koje su bile izrazite žrtve hitlerovskog nacizma, kao što su Poljska, Ukrajina, Rusija, ili zemlje Balkana na primer. Ključni indirektni uzroci pomenutih pojava po pravilu su nezaposlenost, ekstremna socijalna diferencijacija, osećaj besperspektivnosti ili nemoći pred nepravdom, kriza ili konfuzija društvenih vrednosti, kolaps ili posrnuće morala pred naletima pragmatizma.

Jedan od posrednih uzroka širenja ovih pojava i latentnih društvenih sukoba širih razmera po tom osnovu, su seobe, pomeranja (migracije) ljudske populacije, doseljavanja na nove kulturne prostore. To, između ostalog, uzrokuje, dodatnu konkurenciju za korišćenje pomoći javnih fondova, kao i posebno povećanje konkurencije na tržištu rada. O tome dovoljno govore izveštaji o migracijama stanovništva, koje vode Ujedinjene nacije.

Ali, zadržimo se još koji trenutak na istorijsko-geografskoj dimenziji seoba, kao večite teme koja se tiče traganja za boljim životom. Crnjanski je na odličan način podstakao literarna promišljanja seoba, kao kulturnog i socio-psihološkog fenomena. Pri tome je, na manje ili više očigledan način, demonstrirao vojno-političke uzroke seljenja ljudi u velikim povorkama, dominantno sa juga Balkana ka severu, kao i njihova lutanja „od nemila do nedraga“ u potrazi za dovoljno gostoljubivom sredinom za zasnivanje novog načina stacionarnog života.

Slika Paje Jovanovića „Seoba Srba“ je vizuelno,gotovo na perfektan umetnički način, ovekovečila istoriju velikih seoba Srba tokom XVII i XVIII veka. Činjenica da je njen autor Pavle Jovanović rođen u Vršcu (tada Austrougarska) 1859. a preminuo u Beču 1957., dovoljno govori u ulozi seoba u razvoju onog vitalnijeg dela kreativnog etničkih grupa i pojedinaca.[2] Dakle, Paja je bio potomak Srba koji su se doselili preko Save i Dunava, u nekoj od prethodnih velikih seoba iz balkanskog dela tadašnje Turske u Austrougarsku, ali je iz istočnog Banata, u potrazi za boljim uslovima za kulturno-umetnički rad i stvaralaštvo dospeo do Beča, prethodno prestonice velike Austrougarske monarhije, a kasnije u vreme njegove smrti, tek samo glavnog grada, po površini i populaciji relativno male, ali ekonomski i kulturno veoma jake Austrije. Dakle, baš Paja Jovanović, ključni predstavnik istorijskog realizma u Srbiji, svojom slikom iz 1896. godine (slika 1.) ostvario je nezaboravnu vizuelizaciju fenomena balkanskih seoba. Svejedno da li se radi o Srbima, ili pripadnicima nekog drugog naroda, suština je bila o ostala ista.

Seobe su bile reakcije ugroženih ali i hrabrih, što se na slici veoma dobro može uočiti. Zahvatale su mnoge društvene slojeve, od vitezova, vojnika i ratnika, preko sveštenika do seljaka i sirotinje. Oni su krenuli u nepoznato sa svom pokretnom imovinom uključujući krupnu i sitnu stoku. Istoričar Sima Ćirković je u njegovim naučnim radovima odlično prikazao kako je u tim, za Srbe skoro večitim seobama, sve od srednjeg veka, ono što se dešavalo ranije, ostalo „u senci seobe pod Čarnojevićem“[3]. Ključni razlog je nedovoljan broj podataka, slaba evidencija i neumitni društveni zaborav. Naime, zapisi govore da je usred prodora Turaka u Anadoliju,

2 https://sr.wikipedia.org/sr/Паја_Јовановић, pristup 13. 04. 2016. Paja Jovanović je bio student istorijskog slikarstva i đak velikih likovnih pedagoga evropskog formata, najpre profesora Maholca, kao i velikih likovnih pedagoga Kristijana Gripenkerla, profesora Leopolda Karla Milera, kao i partner i korisnik fondacije čuvenog galeriste Valisa, u Londonu, pa je jedno vreme i živeo u Londonu, Minhenu, zatim Parizu, do a bi se ponovo vratio u Beč, gde je sastavio svoj životni krug.

3 U jednoj povelji iz Dušanovog vremena izričito se spominje „kada su plenili Turci Anatoliju, tada su došli slobodni ljudi iz Grka na crkvenu zemlju u vreme svetoga kralja“(Ćirković 2012.)

došlo do velikog pomeranja naroda, ali po modelu „nagnutosti od juga ka severu“, odnosno iz Mediterana ka Panoniji i Srednjoj Evropi. Međutim, pomeranje stanovništva se beleži i povodom gotovo svakog osvajanja, tako svedočenja Jovana Kantakuzena u vreme Dušanovih govore o tome da je „Dušan posle osvajanja Bera (Verija) oterao stare stanovnike i doveo svoje ljude: Većinu njih (tj. žitelja Verije) ako ne i sve, Kralj osvojivši grad progna, a pošto se još uvek plašio od odmetanja grada, naseli ne malo vojnika i neke od svojih velikaša“ (Ćirković 2012).

Slika 1. Paja Jovanović, Seoba Srba (1896) ulje na platnu 190 x 126

Prisilno preseljenje stanovništva tokom istorije, kao vrsta „populacione politike“, proteže se sve do danas. U stvari, ovo je bio instrument političke kontrole teritorije i ljudi, kao i sistem planiranja i realizacije nacionalne odbrane, kome su sve više pribegavali ugarski kraljevi a kasnije Habzburgovci. Naravno da je ključni test takvih projekata uvek bila ekonomska održivost, pa su tako nastajale „krajine“, „slobodni gradovi“ i sl, u kojima se naseljenim strancima omogućavala određena ekonomska aktivnost, ustupana zemlja na obradu, pod obavezom da se uključe u odbranu tog prostora od moćnog neprijatelja.

Tako se, još u vreme kralja Matije Korvina, u Ugarsku u drugoj polovini XV veka„dovlačenjem“ bilo porobljenih ili preseljenih (hrišćanskih) porodica i naroda, vodila odbrambeno-populaciona strategija. Kralj je dovedenim porodicama dozvoljavao obradu zemlje, pa im čak obezbeđivao posebne povlastice oslobađanja pri plaćanju (dela) crkvenog desetka, garantujući im slobodu veroispovesti, za šta je jednom prilikom tražio oproštajnicu od pape[4].

4 Hrišćanska savest nije dozvoljavala, porobljavanje, pa je kralj Matija je zbog toga dobio od pape oproštajnicu, koja bi izričito dozvoljavala da se ljudi uhvaćeni u neprijateljskoj zemlji mogu dovesti, naseliti u njegovoj zemlji ili držati kao

Uporedo sa ratnim izbegličkim preseljenjem populacije, dešavale su se i one seobe, pa i masovni egzodusi populacije, usled gladi ili bolesti. Tako je sredinom XV veka, zabeleženo da su se „grupe izgladnelih jadnika uputile u Dubrovnik da bi tu našle spas ili se ukrcale u brodove i prešle na drugu obalu Jadrana... Dubrovnik je pred ovim „gladnicama" (famelici), naročito brojnim 1454. godine, zatvarao kapije u strahu od zaraza i nereda". Zar se iste pojave ne ponavljaju i danas pred granicama Mađarske, pa i pred prestonicama razvijenih zemalja Evropske Unije. Samo, sada su u pitanju povorke nenaoružanih ljudi žena i dece sa sirijskog, iračkog i dugih ugoroženih prostora, kojima prete ratna stradanja, nemaština i glad. Izbeglički problem kulminirao je milionskim talasima izbeglica, opet sa „Juga" ka „Severu" u 2015. i 2016. godini? I što je najgore, problemu se ne nazire kraj.

Inače prva naseljavanja delova Ugarske od strane Srba, beleže se još 1395. iz post-nemanjićkog perioda kada su, nakon smrti prilepskog velikaša kralja Vukašina njegovi sinovi Andraš i Dmitar, razišavši se sa bratom Markom, najpre otišli za Dubrovnik, a odatle, zahvaljujući ostavštini oca kupili u Ugarskoj velike posede i od kralja dobili plemićke titule i upravu[5]. Kasnije su povorke prema severu bile uobičajeni istorijski scenario, uporedo sa prisilnim odvođenjem roblja u Tursku od strane turskih osvajača. Tako su pri prvom osvajanju Despotovine (1438-1440) Franjevci iz Carigrada javljali da je „iz Srbije 1438 odvedeno oko 60.000 duša, iz Erdelja iste godine 30—40.000, iz cele Jugoistočne Evrope za dve godine 1439—40. ukupno 160.000, odnosno za period 1436—1442. isti izvori procenjuju da je odvučeno više od 400.000 ljudi". Ćirković sumnja u verodostojnost ovih „velikih brojeva", ali je i pri kasnijim osvajanjima, i tokom prvog (1521.) i tokom drugog osvajanja Beograda (1806.) beleženo masovno odvođenje stanovništva u roblje, prema Anadoliji. Razume se da je u tom slučaju pri seljenju na sever bilo daleko više socijalnih i ekonomskih elemenata i uzroka, nego vojno-političkih.

Tim pre što su u čitavom svetu prisutne ogromne razlike na relaciji Sever – Jug koje traju i dan-danas. Upravo usled te činjenice, u seobama današnjeg i negdašnjeg svata, treba videti i mnoštvo pozitivnih učinaka, počev od većih mogućnosti za ostvarenje principa ekonomske efikasnosti na širem konkurentskom prostoru, pa do činjenice da kroz seobe ljudi dolazi do razmene njihovih iskustava, znanja, kultura. Tokom svojih dugih, nikad ne okončanih, seoba i srpski narod postao i deo jednog istorijskog toka evropskih kulturnih i ekonomskih promena, priključujući se tako zajednici evropskih naroda. Sima Ćirković, tako i Vladimir Ćorović, objašnjavaju da su se tako zapravo vojna previranja pretvarala u velika etnička pomeranja koja su vodila mešanju kultura.

Danas bi retko koji stanovnik Beča ili državljanin Austrije, poželeo ponovo da živi u jednoj obnovljenoj i velikoj Habzburškoj monarhiji, koja je vekovima pre svog okončanja vodila rat za ratom za očuvanje teritorijalne celovitosti i koherentnosti složene ekonomsko-političke i administrativne zajednice različitih evropskih naroda. Razume se da tako ne stoje stvari u svakom pojedinačnom slučaju. Naime, širom sveta prisutne su aspiracije obnove velikih teritorijalnih zajednica poput neoosmanskog projekta prisutnog u međunarodnim nastojanjima zvanične Turske, ili novog „Sovjetskog Saveza" u spoljnoj politici Rusije, širenju „odbrane demokratije i slobode" od strane SAD. Da li to ima veze sa seobama i njihovim velikom uticajem na preraspodelu resursa?

---

roblje. Koliko se može razabrati, ta kontroverza je proistekla iz mešanja argumenata, zemlja je bila neprijateljska, ali su stanovnici bili hrišćani (Ćirković 2012.).

5 Zabeleženo je da je Dmitar postao kastelan grada Vilagoša i župan zarandske županije.

2. EKONOMSKA AKTIVNOST, RESURSI I RIZICI SEOBA

Današnja zvanična literatura u većoj meri govori o ekonomskim i socijalnim uzrocima seljenja naroda, kao pripadnika onog dela populacije koji traga za poslom (OECD International Migration Outlook (2009). Tako se u zvaničnim izveštajima mogu naći podaci o tome da je iz istočnog u zapadni svet prešno mnoštvo ljudi usled poznatih socio-ekonomskih trauma ekonomske tranzicije. Međutim, i daleko pre perioda zvanične tranzicije, mnoštvo ljudi, pojedinaca i porodica iz zemalja koje su to dozvoljavale, išle su trbuhom za kruhom, put Zapadne i Severne Evrope, Severne Amerike. Iz bivše Jugoslavije se odlazilo legalno, gastarbajterski (na tzv. privremeni rad) a iz ostalih zemalja disidentski, navodno samo u potrazi za političkim slobodama. Suština je razume se, pretežmno bila u ekonomskoj motivaciji.

Mada se zemlje OECD-a nalaze geografski i na istoku (Japan, Južna Koreja, Australija..) pojam Zapada u ekonomsko-političkom smislu, vezuje se pre svega za iskorak u industrijalizaciji i tehnološkom razvoju koji je velikom delu zemalja Zapadne Evropa, a kasnije i Severne Amerike, doneo strateške ekonomske prednosti u međunarodnoj podeli rada odnosno današnjim rečnikom u globalnoj konkurentnosti. Šta je sve uticalo na te prednosti - na to pitanje nije dat definitivan odgovor ali je sigurno da se među faktorima nalaze sklonost ka promenama (tehnološki progres), traganje za boljim rešenjima organizacije ekonomske inovativnosti (preduzimljivost) i zaštita i sigurnost vlasništva, imovine i privatnosti uopšte (vladavina institucija). Oni koji se upućuju u nepoznato, nisu po definiciji pripadnici konzervativnog i neobrazovanog dela društva, niti osobe zatvorenog uma. Rizik je sastavni deo njihovog života, koji oni ne žele da opovrgnu, već njime da upravljaju. Promene su za njih izazov, rizik i šansa. Upravo tu se krije veliki deo odgovora na pitanje šta seobe donose svetu i ljudima, odnosno čovečanstvu uopšte.

Sa druge strane, socio-psihološka dimenzija seoba ogroman je izazov, posebno u okolnostima razdvajanja delova porodica. Preovlađuju predstave o seobama, kao o prinudnom preseljenju, ali u suštini iz socio-ekonomskih poriva, dakako i o tuđoj zemlji kao „tuzi pregolemoj". Tako na primer, pečalba je u Makedoniji bila inspiracija za najlepšu poeziju i veoma osećajne narodne muzičke tvorevine[6]. Opet, sa druge strane, ako bi iko pokušao da sve „pečalbare" motiviše da se vrate u zemlju ili mesto rođenja, postavlja se pitanja šta bi oni tamo uradili. Uostalom, o rodnom kraju se uglavnom priča iz vizure nekih boljih vremena ili sa emocijama „žala" za nečim što je prošlo, ako ništa drugo, ono za nepovratnom mladošću.

Promene današnjeg sveta, u ekonomskom smislu, najviše su povezane sa novom strukturom proizvodnih faktora i drugačijom kompozicijom upotrebljivih resursa. Ono što se činilo kao da su neekonomske determinantne privrednog razvoja, danas postaje čitav splet resursa, koji su po definiciji agensi faktora proizvodnje. Njih je na veoma dobar način uočio i svetu prikazao u svojim radovima Piter Draker. Prvi je progovorio o novom društvu koje je negde nazivao „društvo znanja", a kasnije čak i „postkapitalističko društvo" (Drucker 1993, 1996). Pod ovom drugom kategorijom, kako kaže, nipošto nije mislio na antirtžišno niti na „marksističko" društvo, već na ekonomiju u kojoj primarni resurs postaje, ne fizički ili finansijski, već ljudski kapital. Time je hteo da kaže da su ključni faktori rasta i tehnološkog napretka, već u II polovini XX veka postali preduzetničke sposobnosti i inicijativa, znanje, informacije. Tome su se priključili mnogi novi autori koji razmatraju uticaj institucija, kulture, političkog sistema na ekonomski razvoj.

6 Verovatno najpoznatija makedonska literarna tvorevina je pesma „Tga za jug", braće Miladinov, ali ništa manje nisu popularne setne (muzičke) narodne i gradske pesme o pečalbarima, odnosno „tugina ke odam": „Laži Vere", „Pileto mi pee", „Kaleš bre Ando, „Ako odam vo Bitola" i mnoge druge.

Međutim, poznato je, da se ljudi uglavnom pozitivno odnose prema promenama koje osećaju kao urgentne, a daleko manje obraćaju pažnju na ono što dolazi u budućnosti kao dugoročna tendencija. Tom fenomenu je sa posebnim interesom prišao britanski sociolog Entoni Gidens koji ga je, pomalo neskromno, nazvao „Gidensov paradoks" (Gidens 2010). Povod je bio analiza klimatskih promena ili bolje rečeno političkih reakcija na klimatske promene. Dobro ja zaključio da će se političari sveta uglavnom deklarativno zalagati za sveobuhvatnu strategiju suprotstavljanja aktivnostima koje podstiču klimatske promene i da će to nastojanje voditi ka mnogim političkim akcijama. Tako je i bilo. Akcija za klimu dominirala je svetskom medijskom scenom do završetka 2015, ili tačnije do decembarskog pariskog Samita o klimi. Nekako u to vreme, desile su se velike i gotovo spektakularne akcije terorista koji su napadima u Parizu i našto kasnije u Briselu, potisnuli vesti o klimi, globalnoj krizi, ratnim žarištima, suprotstavljenim interesima velikih sila.

3. ODRŽIVI RAZVOJ, BEZBEDNOST I RIZICI SEOBA

Rizik je verovatnoća događanja negativnog ishoda. Svaki ekonomski subjekt, institucija i porodica današnjeg društva, treba da upravlja rizicima sopstvene egzistencije. To je moguće samo ako su subjekti potpuno svesni proširenja lepeze rizika današnjeg sveta. Upravljanje rizicima podrazumeva dobru procenu rizika, njihovo pojedinačno vrednovanje sa isticanjem prioriteta, organizaciju čitavog procesa i merenje učinaka. Mreža tih aktivnosti doprinosi, sa jedne strane, manjem ispoljavanju rizika, i njihovoj prevenciji sa druge (Slika 2.).

Jedan model: prevencije rizika migracija

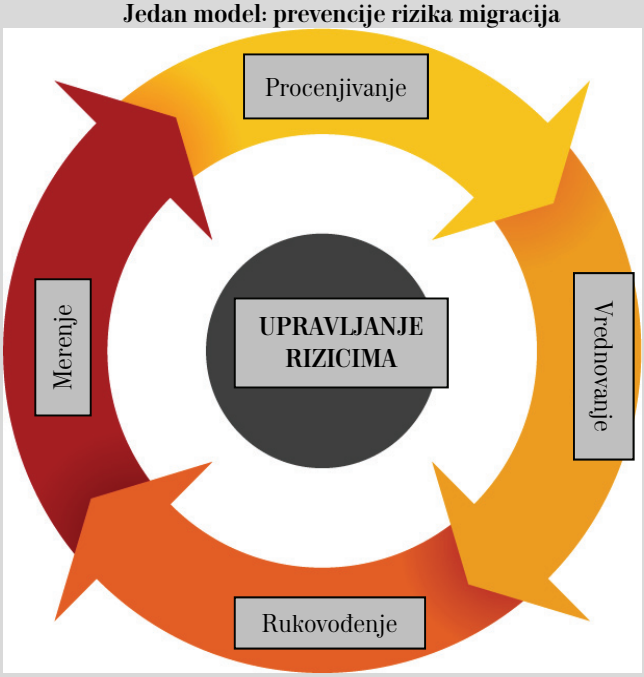

Slika 2. Shema postupaka sistema u upravljanju rizicima. Izvor: https://www.google.rs/search?q=Risk+assessments&client

Migracije su podstakle mnoge tehnološke promene, pre svega komunikacijska revolucija, koja je ohrabrila mnoge da krenu putevima koji su do juče bili veliki izazov i nepoznanica. Umesto da se čelnici ključnih odluka u današnjem svetu većoj meri pozabave socijalnim posledicama migracionih promena, u daleko većoj meri su se iscrpljivali u međusobnom rivalstvu, oko geopolitičkih, teritorijalnih i geostrateških aspiracija. Međutim, obrazovaniji i obavešteni deo populacije iz rizičnih područja više ne čeka da se oko njega dešavaju stvari koje ne može da kontroliše. On prihvata manji rizik, mirnodopskog traganja za boljim životom. Sa decom i malim zavežljajima u rukama, preko Turske, Grčka, Makedonije i Srbije, ti ljudi uporno, manje više transparentno hrle ka obećanoj zemlji, odnosno stimulativnim destinacijama Evropske unije. Osnovni cilj tih ljudi je život u okolnostima izdašnijih resursa, i višeg nivoa bezbednosti. Rastuća potražnja za tim, kao i za svim ostalim resursima sveta uostalom, po ekonomskim zakonitostima vodi ka oskudnosti ponude tih resursa odnosno do njihove sve više marginalne korisnosti. Rizik seoba, bilo političkih, ili onih budućih (klimatskih) potrebno je razumeti, proceniti i izmeriti na vreme. Tek onda dolazi u obzir efikasno rukovođenje, pre svega sistemom prevencije i suočavanja sa posledicama, minimizacijom troškova. Ako su ljudi svesni porasta rizika, njihova svest biće bliže održivim rešenjima, za koja nisu dovoljni samo apeli. Na javnim ustanovama je pre svega registrovanje opasnosti, kao i uspostavljanje standarda gradnje, saobraćaja, vodosnabdevanja.

4. KULTURA, SEOBE I RAZVOJ

Seljenje i razmena ljudi, po naučnom ili kulturno-umetničkoj osnovi doprinelo je da se odigraju ključni emancipatorski procesi u XX veku, a i prethodno. Budućnost znanja i kulture zavisi i danas od bezbednosti migracija ljudi. Novi vek je vek otvorenog društva, a kultura je most uz pomoć koga se traga za odgovorom „kako živeti u različitim i često kontroverznim svetovima“ (Lal, Nandi 2010, str. 384).

Da li su seobe vodile ka globalizaciji, ili je globalizacija podsticala seobe - to je manje više svejedno. Globalizacija je odgovorna i za otkrivanje, osvajanje i kolonizaciju mnogih kasno otkrivenih delova sveta od strane onih najrazvijenijeg. To znači da su s*eobe i njihova organizacija na izvestan način odgovorne za tip kolonizacije i enkulturacije* (sažimanja kultura) starih i novih svetova.

Šta je uslovilo ogromne razlike u razvoju? Zašto su neke prekookeanske teritorije i zemlje ostale u začaranom krugu siromaštva, korupcije, slabog obrazovanja, kriminala, a druge ne? Institucije su, prepoznate kao ključni odgovor na pitanje: „Zašto narodi propadaju“. Autori istoimene knjige (Asemoglu i Robinson, 2013) pokazali su koliki je uticaj politike, odnosno izgradnje i održanja inkluzivnih (dobrih) institucija, umesto ekstraktivnih (loših), bitno za dugoročni i održivi ekonomski rast i razvoj, kao i za opstanak civilizacije. Pri tome su se seobe gotovo uvek postavljale kao ključna pretpostavka za uspostavljanje i održavanje tih institucija.

E sada je preostalo da se današnje globalne institucije konstituišu na osnovama inkluzije, koja bi podstakla kooperativne a smanjila špekulativne i druge štetne sklonosti ljudi, to bi moglo daleko više da pomogne od političkih odluka da se izbeglice tretiraju na manje ili više strog način, vraćaju ih nazad u pojedine zemlje, ili zadržavaju u njima po osnovu političke trgovine (slučaj Turske).

5. DIJASPORA SRBIJE KAO (NE)POVOLJNA EKONOMSKO-SOCIJALNA I KULTURNA ČINJENICA

U današnjem svetu „odliv mozgova" prepoznat je uglavnom po lošim posledicama. Za Srbiju se obično tvrdi da je to nenadoknadiv trošak, pri čemu se s pravom navodi gubitak učinaka stotina hiljada najobrazovanijih mladih ljudi koji se bave visokom naukom i strukom u razvijenom svetu. Seobe ovog dela populacije za mnoge nacionalne ekonomije predstavljaju gubitak ljudskog kapitala (Jovanović Gavrilović Biljana, 2015). Međutim, pri tome se mnogi od analitičara ne pitaju šta bi kojim slučajem bilo sa njima da im je put ostao zatvoren. Na mnoštvu primera mnogoljudnih zemalja kao što su Kin, Indija, Indonezija, Filipini..., pokazuje se da je odliv dela mlađe populacije u svet u potrazi za stručnim angažmanom dobrodošao. jer rasterećuje tržište rada, pritisak na socijalne fondove, Doznake predstavljaju ogroman ekonomsko-finansijskih resurs koji pritiče u zemlju od strane dijaspore.

Za Srbiju postoje procene samo godišnje vrednosti doznaka koje se kreću u vrednosti od 2 - 3 milijarde evra (8% BDP). U slučaju da su svi ti ljudi ostajali ovde, veliko je pitanje da li bi BDP Srbije zahvaljujući njima bio 8% veći. Pre će biti da su ti ljudi u povoljnijim institucionalnim, infrastrukturnim, pravnim, kulturnim i drugim uslovima, odnosno u drugačijem poslovnom okruženju daleko produktivniji nego što bi ovde uopšte mogli ikada da budu. To dokazuju mnogi pokušaji vrhunskih naučnika, istraživača, lekara da u Srbiji svoje znanje, sredstva, opremu i entuzijazam pretvore u posao. Zanemarljiv procenat u tome i uspeva. Srbija je u svetu prepoznata kao zemlja koja ne uspeva da zadrži mladi stručni kadar i na listama konkurentnosti po tom pitanju po pravilu zauzima neko od poslednjih mesta među rangiranim zemljama. Na osnovu toga, mnogi brzopleto zaključuju da je to ključni razlog ekonomskog zaostajanja i socijalne nestabilnosti. Posmatrano sa druge strane, stvari stoje dosta drugačije.

Dijaspora Srbije je možda ključni faktor evropskih i globalnih integracija za Srbiju (Grk, 2015). Ona podiže standarde, uključuje mlade ljude pre u napredne standarde ekonomije, organizacije i zaštite životne sredine koji vladaju u svetu. Dijaspora podstiče naše ljude da promišljaju pozitivno i ulažu u većoj meri u projekte održivog razvoja u zemlji. Bezbroj je primera o tome kako neki ljudi koji su nešto naučili i stekli u razvijenim zemljama Zapada, pokušavaju da primene tzv. „zelene" principe „cirkularne ekonomije" u Srbiji (Delić, Komazec, 2015).

Za sada to nisu baš profitabilni projekti, jer nemaju podsticajne zakonske i uopšte institucionalne uslove, niti odgovarajuću tražnju, odnosno visinu dohotka. Ali, projekti „zdrave" hrane, energetske efikasnosti i obnovljivih izvora energije, reciklaže i novih eko-reciklabilnih materijala, uštede i prečišćavanja vode, „ozelenjavanja" prostora, „čistije proizvodnje" prirodnog i tradicionalnog etno-turizma, obnove starih zanata i kulturnih vrednosti predstavljaju šansu za zemlju i okruženje da vide održive koristi od seoba. Te koristi su podsticajne i sasvim izvesne.

LITERATURA

1. Antonijević, D. Stranac ovde, stranac tamo: Antropološko istraživanje kulturnog Asemoglu Daron, Robinson A. Džejms (2014.), Zašto narodi propadaju, Clio, Beograd
2. Ćirković Sima (2012), Seobe Srba u kraljevinu Ugarsku u XIV i XV veku, http://www.poreklo.rs/2012/07/03/seoba-srba-u-kraljevinu-ugarsku-u-xiv-i-xv-veku/
3. Delić Dragana, Komazec Ljubica, (2015), „Cirkularna ekonomija kao stub održivog razvoja", zbornik radova Svet i Srbija – izazovi i integracije (urednik Snežana Grk), Institut društvenih nauka, Beograd, str. 117-130
4. Drucker F. Peter, (1991), Inovacije i preduzetništvo, Privredni pregled, Beograd,
5. Drucker F. Peter, (1995) Postkapitalističko društvo, Privredni pregled, Beograd
6. Đukić Petar (2015)., „Kulturne determinante globalizacije i održivi razvoj", časopis Economics, Bijeljina, Republika Srpska, br. 4, 4. juni 2015. str. 109-124, el. izdanje http://www.oikosinstitut.org/economics4/11.pdf
7. Grk Snežana, ur. (2015) Svet i Srbija – izazovi i integracije (urednik Snežana Grk), Institut društvenih nauka, Beograd
8. Jovanović Gavrilović Biljana (2015) „Ljudski kapital: teorijsko metodološki pristup i empirijska analiza na primeru Evropske unije i Srbije", zbornik radova Svet i Srbija – izazovi i integracije (urednik Snežana Grk), Institut društvenih nauka, Beograd, str. 41 -58
9. Kanaton Džejms (2009), Ekstremna budućnost, Clio, Beograd
10. OECD International Migration Outlook (2009), SOPEMI , Special Focus: Managing Labour Migration beyond the Crisis
11. Stiglic Jozef, (2015) Velika podela, Akademska knjiga, Novi Sad
12. UNDP (2002) Human Development Report 2002 Deepening democracy in a fragmented world, New York Oxford , Oxford University Press 2002
13. Vinej Lal, Ašis Nandi, (2014) Budućnost znanja i kulture- Rečnik za 21. vek, Clio, Beograd
14. Vladimir Ćorović, (2016) Velika seoba Srba u Austriju, http://www.rastko.rs/rastko-hu/istorija/istorija/Corovic_Seobe.html
15. https://www.google.rs/search?q=Risk+assessments&client

Branislava Bujišić[1]

MIGRACIJE ILI MOBILNOST?

Rezime

Pojam migracije je skoro nemoguće odrediti van istorijskih i prostornih posebnosti. Rigorozno odredjenje ovog fenomena moglo bi se dobiti tek ukrštanjem njegovih pojavnih oblika. Postoji manje-više konsenzus da migracije imaju pozitivne efekte na (dobrovoljne) migrante, ali je pitanje ekonomskih i socijalnih efekata na zemlje prijema i zemlje porekla obeleženo brojnim kontroverzama. Američka studija Kartera i Sača iz 1999. godine koja se odnosi na period od 80 godina zaključuje da povoljni efekti migracija preovladjuju. Ekonomski efekti u zemljama emigracije se takodje mogu oceniti kao pozitivni posebno imajući u vidu monetarn transfer emigranata. Jedna od posledica migratornih kretanja je i rastuća diversifikacija savremenih društava. Ovaj neekonomski efekat ima uticaj i na ekonomiju. Migratorna politika je rezultat potrebe određenih zemalja za dodatnom radnom snagom, dakle ima utilitarne korene. Postoje predlozi za većim uključivanjem imigranata u politički život zemalja prijema davanjem punih političkih prava kako bi postali građani u punom smislu reči.

Ključne reči: *migracije, mobilnost, ekonomski efekti, multikulturalizam, granice*

MIGRATION OR MOBILITY?

Abstract

The term migration is almost impossible to determine regardless historical and geographical characteristics. Rigorous determination of this phenomenon could be obtained only by crossing its different forms. There is almost a consensus that migration has positive effects on the (voluntary) migrants, but the question of economic and social effects on the host country and the country of origin is marked by numerous controversies. Some research relating to the period of 80 years shows that the beneficial effects of migration are prevailing. The economic effects in the countries of emigration can also be assessed as positive especially considering the monetary transfer of immigrants. One of the consequences of migratory movements is the growing diversification of contemporary societies. This non-economic effect has an impact on the economy strictly speaking. A migratory policy is the result of the needs of certain countries for additional labor, it means that it has utilitarian roots. There are proposals for greater involvement of immigrants in the political life of host countries by providing them full political rights to become citizens in the full sense of the word.

Key words: *migration, mobility, economic effects, multiculturalism, borders*

UVOD

Pojam migracije je skoro nemoguće odrediti van istorijskih i prostornih posebnosti. Rigorozno odredjenje ovog fenomena moglo bi se dobiti tek ukrštanjem njegovih pojavnih oblika: prisilne-dobrovoljne migracije, ekonomske-neekonomske, dugoročne-periodične, masovne-umerene, ruralno-urbane, unutrašnje-spoljne, sve to u datom vremenskom i

1 Partner-konsultant, Kancelarija Milanović

prostornom kontekstu. Svaka istorijska epoha ima različitu kombinaciju ovih faktora i u svakom istorijskom periodu značaj pojedinih faktora je različit.

Istorijske migracije uglavnom ne mogu da objasne savremena migratorna kretanja. Čoveku starog ili srednjeg veka je nedostajala jasna svest o drugoj destinaciji „tamo negde", postojale su samo nesigurne informacije o boljim uslovima života. Kretanje je uglavnom bilo masovno a dobrovoljnost i odluka pojedinaca igrala je malu ulogu – migranti nisu bili potpuno svesni akteri i nisu imali ideju o socijalnim i političkim posledicama preseljavanja. O modernim migracijama se može govoriti tek od 14 veka kada se stvaraju jake države sa stabilnim granicama unutar kojih postoji čvrsta politička, socijalna i institucionalna struktura a politički i socijalni odnosi su stabilizovani tako da se migracije iniciraju zbog jasnih političkih, ekonomskih i socijalnih ciljeva.

Prvi pokušaj konceptualizacije problema migracija pripisuje se E.R. Ravensteinu[2] koji u tekstu iz 1885 sugeriše 7 migracionih pravila (zakona). To su zapravo formalizovane činjenice izvučene iz analize podataka raspoloživih u to vreme. Teorija migracije bi trebalo da objasni zašto ljudi migriraju (uzroci) i drugo, u kojoj meri i pod kojim uslovima migracije ostvaruju postavljene ciljeve (efekti).

Izmedju 1960. i 1980. sučeljavaju se dve grupe eksplikativnih teorija: mikro-individualna koja akcenat stavlja na ekonomsku racionalnost[3], i makro-strukturalističke koje akcenat stvljaju na tražnju strane radne snage izazvane transformacijama svetske kapitalističke ekonomije.[4] Mase (Massey)[5] u analizi kojom su obuhvaćeni svi regioni (osim Afrike) zaključuje da svaka teorija objašnjava jedan aspekt procesa migracija. Pri tom su zavisno od regiona i od perioda posmatranja, neke teorije delotvornije za tumačenje ovog fenomena u datom regionu ili datom periodu.

Posle 1980, dolazi do intenziviranja medjunarodne razmene roba, usluga, kapitala i ljudi, pod uticajem dva faktora: tehničko-tehnološke revolucije i vladajuće neo-liberalne doktrine Dosledno pridržavanje neoliberalnih principa bi zahtevalo da se koncept *migracije* zameni konceptom (i praksom) *mobilnost*. Medjutim, neočekivanim obrtom istorije, pitanje sirijskih, avganistanskih, iračkih izbeglica i izolacionistički stav evropskih zemalja, razotkrili su fundamentalnu protivrečnost politika većine evropskih zemalja - promovisanje neo-liberalnih principa i zalaganje za slobodnu cirkulaciju kapitala, roba i usluga uz istovremeno protekcionistički model upravljanja migracijama. Pitanje koje se nameće je sledeće: koliko dugo će ta protivrečnost moći da opstane, tj. koliko dugo će moći da funkcionišu savremena društva sa globalizovanim kapitalom i nacionalnim, (praktično) zatvorenim tržištem rada?

2 Ravenstein, Ernst Georg (1885), The laws of migration, Journal of the Statistical Society, London, 48(2), 167-227. Zakoni Ravenštajna nisu u pravom smislu teorija ali su unicirali i ukazali na pravce kojima su se potnja istraživanja usmerila.

3 Na mikro-ekonomskom nivou model push-pull se oslanja na individualna „racionalna" ponašanja u smislu standardne ekonomske teorije: „potencijalni emigranti" procenjuju troškove i koristi od odlaska na alternativne medjunarodne destinacije i emigriraju tamo gde je neto prinos migracija najveći s obzirom na planirani vremenski horizont.

4 Wood C.H.,1982, "Equilibrium and historical-structural perspectives on migration", International Migration Review, 16(2), p.298-319.

5 Massey D. A, et ali,1998, Worlds In Motion: Understanding International Migration at the End of the Millenium, Oxford, Clarendon Press.

TEORIJSKO OBJAŠNJENJE MIGRACIJA

Posle pionirskih radova Ravenštajna, tokom prošlog veka se razvijaju teorije migracija koje čine jedan heterogen skup. Ta heterogenost se objašnjava različitim istorijskim kontekstom u kome su nastale i posledično razlikama u posmatranim fenomenima. Istovremeno te teorije su odraz širih teorijskih sistema i ideoloških pravaca u društvenim naukama, posebno ekonomskoj teoriji – klasike, marksizma, funkcionalizma... u čijem konceptualnom okviru su se razvile, ali i raznih disciplina – geografije, demografije, ekonomije, antropologije koje se takođe bave migracijama.

Analitički okvir za proučavanje migracija obuhvata tri osnovna aspekta ovog fenomena: a) zemlju polaska i zemlju destinacije, b) nivoe analize (mikro, mezo, makro, globalni) i c) dimenzije analize (ekonomsku, socijalnu, političku). Za zemlju polaska relevantni faktori su nivo razvoja, industrijalizacija, urbanizacija, stepen skolarizacije, politički sistem, klima. Za zemlju destinacije - ekonomski i demografski uslovi, segmentacija tržišta rada, stepen pluralizma u društvu, nivoi diskriminacije, urbanizacije i stratifikacije, tražnja radne snage i vladina politika imigracije.

Individualne pre-migratorne karakteristike obuhvataju pre svega ljudski kapital (obrazovanje, profesionalne kvalifikacije, radno iskustvo), socijalno poreklo i demografske odlike. Isti je slučaj i sa „post-migratornim" karakteristikama.Varijabla „mreže" odnosi se na porodicu, crkvu, etničku zajednicu... Svi ovi faktori objašnjavaju, svaki na svom nivou, ekonomske i socijalne efekte migracija.

EKONOMSKI EFEKTI MIGRACIJA

Postoji manje-više konsenzus da migracije imaju pozitivne efekte na (dobrovoljne) migrante, ali je pitanje ekonomskih i socijalnih efekata na zemlje prijema i zemlje porekla obeleženo brojnim kontroverzama.

Polivalentnost fenomena migracija i stoga složenost primenjenih metodoloških postupaka, ne omogućavaju da se donesu definitivni i pouzdani zaključci o efektima migracija čime se objašnjavaju velike razlike u nalazima počev od pozitivnih, preko neutralnih do negativnih.[6] Drugu prepreku predstavlja činjenica da se najveći broj analiza odnosi na kratak rok mada se koristi/štete migratornih kretanja manifestuju u srednjem i dugom roku.[7] Američka studija Kartera (Carter) i Sača (Sutch) iz 1999. godine)[8] jedna je od retkih koja je istraživala dugoročne efekte migracija na zemlju prijema, konkretno SAD. Studija se odnosi na period od 80 godina (1820-1900) i zaključuje da povoljni efekti migracija preovladjuju. I novije studije stoje na stanovištu da su na globalnom nivou efekti u zemljama prijema pozitivni, kako u pogledu ekonomskog rasta tako i u pogledu fiskalnih prihoda.

U vidjenju istraživača koji primenjuju marksisitički pojmovni aparat, migracije, odnosno zapošljavanje stranih radnika, su način da se u zemlji prijema poveća stepen eksploatacije ukupne radne snage putem smanjivanja prosečnih nadnica. Strani radnici imaju ulogu

6 Zimmermann and Bauer ilustruju stanje debate i naročito razlike u u prceni efekata eknomskih .(Zimmermann K.F., Bauer.,2002, the Economics of Migration,4 vol.,Cheltenham (UK) and Brockfield (US), Edward Elgar Publishing Limited

7 Goldin I. et ali. 2011, Exceptional People: How Migration shaped our World and Nwill Define our future, Princeton, Princeton University Press

8 Carter S.B., Sutch R. 1999, Historical Perspective on the economic consequences of immigration into the United States, in Hirschman C., Kasinitz P. (eds) The Handbook of International Migration: The American Experience, New York, Russel Stage Foundations

stabilizatora ekonomske konjunkture i sezonskih varijacija aktivnosti što ima za posledicu da su njihovi uslovi rada nadprosečno nesigurni. Imigracija je rešenje za nedostatak nekvalifikovane radne snage u razvijenim kapitalističkim zemljama tokom perioda ekstenzivnog rasta. Strukturni i stalni nedostatak nekvalifikovane radne snage tokom faze ekspanzije blokira akumulaciju kapitala. Imigracija omogućava da se taj nedostatak prevazidje i obnovi rast i profitabilnost kapitala. Radovi ove teorijske orijentacije koji istražuju mikro efekte migracija, najčešće se koncentrišu na analizu nadnica domaćih radnika, insistirajući na negativnom efektu koji je rezultat postojanja hijerarhije poslova na tržištima razvijenih zemalja što ima za posledicu klasnu podelu radnika.

Ekonomski efekti u zemljama emigracije su dugo bili usmereni na istraživanje efekata na regione ili zemlje destinacije a manje na zone emigracije. Manmohan (1980) skreće pažnju na analizu monetarnih transfera koji prema njemu predstavljaju jedan od neosporno pozitivnih efekata za privredu zemalja porekla emigranta[9] i ključni faktor za istraživanje efekata emigracije na zemlje u razvoju. Neki autori podsećajući da su situacije u tom pogledu veoma heterogene i da produktivna upotreba novčanih transfera zavisi od navika i tradicije pojedinih zemalja ali i od opšteg ekonomskog i socijalnog konteksta koji omogućava ili onemogućava njihovu produktivnu upotrebu. Finansijska sredstva koja su predmet transfera često prevazilazi pomoć medjunarodnih organizacija upućenu tim zemljama. Osim toga transferi ukazuju da veza emigranata sa sredinom porekla nije prekinuta pa se govori o transnacionalizmu koji daje pozitivnu sliku migracija - u velikoj meri prihvaćenu od međunarodnih organizacija, Svetske banke, Međunarodne organizacije za migracije, i različita tela UN.

Mikroekonomski efekti migracija u zemljama prijema pokreću dva pitanja. Prvo, kakvi su efekti na stopu zaposlenosti i visinu nadnica, i drugo, ako su ti efekti negativni, da li su sve grupe domaćih radnika na isti način pogodjene. Rezultati empirijskih istraživanja govore da je uticaj migracija na stopu zaposlenosti mali ili nepostojeći, i da one ne utiči na mogućnost zapošljavanja i visinu primanja domaćih radnika na istim poslovima ali da imaju negativne efekte na druge emigrante

MIGRACIJE I MULTIKULTURALIZAM

Jedna od posledica migratornih kretanja je i rastuća diversifikacija savremenih društava. Stvaranje novih manjina koje su proizašle iz nekoliko generacija migranata sa sopstvenom kulturom i tradicijom je proces koji ruši postojeće koncepte nacionalnog identiteta i ima posledice na društvenu koheziju i kulturnu homogenost zemlje prijema. Pitanje koje se postavlja je sledeće: da li ove neekonomske posledice imaju u krajnjoj instanci uticaj i na ekonomiju?

Branko Milanović smatra da imaju i da su one negativne. U tekstu „Loše posledice migracija“[10] navodi sledeće tri: (1).*Uticaj kulturne ili verske heterogenosti na formulaciju ekonomskog programa.* Razne grupe se nadmudruju oko programa i projekata korisnih za svoje članove i to u uslovima kada je iz verskih ili etničkih razloga medjusobno poverenje na niskom nivou. (2) *Kulturne razlike mogu izazvati urušavanje države blagostanja.* Država blagostanja je uvek imala izrazito nacionalističke korene i oslanjala se na zajedničke norme i afinitete članova

9 Oberai A., Manmohan S.,1980, “Migration remittances and rural development: findings of a case study in the Indian Punjab”, International Labor Review, Prema nekim istraživanjima više od tri četvrtine poslatih sredstava se troši na hranu i odeću, zatim porodične ceremonije a samo oko 6% ima produktvnu upotrebu.

10 Branko Milanović, Loše posledice migracija, Politika, 2. februar 2016

zajednice. Ako to zajedništvo više ne postoji otvara se mogućnost kršenja odredjenih normi na kojima je država blagostanja sazdana i ona počinje da se urušava. Zato se trenutni restriktivni potezi nordijskih zemalja prema migrantima mogu shvatiti i kao odbrana države blagostanja kojima ona štiti domaće stanovništvo. (3) *Loš uticaj migracija na zemlje iz kojih potiču.* Te zemlje gube veliki broj lekara, medicinskih sestara, inženjera koji se sele u bogatije zemlje zapadne i severne Evrope.Viša primanja u Mađarskoj bi možda zadržala domaće lekare ili privukla lekare iz drugih delova sveta, recimo iz Nigerije. Ali ovaj pristup zanemaruje činjenicu da je potrebno mnogo vremena ne samo da se lekari obuče, nego i da signali tržišta stignu do njih.

Ovo razmatranje Milanović završava stavom da negativne posledice migracije nisu dovoljne da ponište njene pozitivne efekte ali da ih ne treba ni sasvim zanemarivati.

Konačno, neekonomski efekti migracija imaju pored ovog globalnog i individualni aspekt. Na individualnom planu skoro svi radovi o faktorima integracije sugerišu da diskriminacija i rasizam igraju veliku ulogu u mogućnosti uključivanja pojedinih grupa migranata, posebno kada su u pitanju „vidljive manjine".

MIGRATORNA POLITIKA, BIOPOLITIKA I „WIN-WIN-WIN" STRATEGIJA

Sve savremene migratorne politike se zasnivaju na postulatu da je imigracija privilegija a ne pravo. Imigraciona politika je rezultat potrebe određene zemlje za radnom snagom, dakle zasniva se na jasnom utilitarističkom principu. Početkom 2000. ovaj pristup je počeo da se preispituje kao suprotan proklamovanim demokratskim principima i ideologiji ljudskih prava, pa se javljaju ideje o „migraciji bez granica"[11] protiv koje (prema tom vidjenju), ne postoje ni politički, ni ekonomski ni socijalni argumenti. Mada većina autora smatra da bi slobodno prelaženje granica bilo nerealno, mnogi se zalažu za multilateralni pristup i svetsko upravljanje migracijama. Time se, medjutim, ne rešava osnovni problem – davanje svih gradjanskih prava imigrantima kako bi konačno postali politički subjekt a ne objekt ekonomske politike zemlje prijema.Mada na nivou svetske zajednice nisu ustanovljena globalna rešenja, u okviru EU i zemalja Zapadne Afrike je stvoren regionalni odgovor na taj problem.

Rastuća medjuzavisnost država stimuliše dalje stvaranje ovakvih regionalnih migratornih politika. Rezultati dosadašnjih multilateralnih inicijativa u ovladavanju migratornim procesima su bili relativno skromni. Nezavisno od ovih nedovoljno ohrabrujućih iskustava, koncept „migration management" ima dosta zastupnika. Zasniva se na ideji da migracije, ukoliko se njima dobro upravlja, mogu da budu pozitivne za sve – zemlju emigracije, zemlju imigracije i migrante. To je tzv *„win-win-win strategija"*. Za uspeh ove strategije bile bi potrebne tri grupe mera[12]: 1) efikasnija kontrola granica usmerena na zaustavljanju migranata pre nego što uđu u EU, 2) sporazumi sa graničnim i tranzitnim zemljama kako bi se primorale da sprečavaju nelegalne migrante i da dozvole povraćaj tih uhvaćenih migranata u njihove zemlje, 3) izrada programa zajedničkog razvoja i partnerstva sa zemljama emigracije i/ili tranzita. U središtu te politike bi trebalo da budu medjunarodne organizacije, pre svega Medjunarodna organizacija za migracije.

„Win-win-win" strategija predstavlja samo tehničko poboljšanje postojećih migratornih politika ne menjajući pri tom njihovu utilitarističku prirodu. Govoreći jezikom biopolitike,

11 Pecoud A., De Guchteneire P.(dir.), 2009, Migrations sans frontières: essai sur la libre-circulation des personnes, Paris, Unesco, coll. «Études en sciences sociales ».

12 Geiger M., Pécoud A .(eds), 2012, The New Politics of International Mobility: Migration Management and its Discontents, Osnabrück, IMIS–Beiträge.

„migranti se i dalje pojavljuju kao metafora savremenog zapadnog sveta gotovo bez ostatka, jednog otuđenog sveta bez staništa, sveta ljudske izmeštenosti i neprestane borbe za preživljavanje, sveta koji, svesno ili nesvesno, pokušava da uništi multiplicitet subjektiviteta i identiteta."[13]

GLOBALNI RAD NASPRAM GLOBALNOG KAPITALA?

Da li se u bliskoj budućnosti može očekivati konstituisanje globalizovanog rada koji bi u globalizovanoj ekonomiji bio partner i sagovornik globalizovanom kapitalu? Da li bi u tom slučaju migratorne politike izgubile smisao i značaj? Da li bi se umesto migracija/seoba, moglo govoriti samo o fenomenu mobilnosti. "Ako komparativne prednosti i podela rada išta znače, onda one važe za ceo svet, a ne samo unutar (proizvoljno) iscrtanih nacionalnih granica." „Logičan zaključak je da isti princip slobodnog kretanja (rada) mora važiti i u medjunarodnim razmerama."[14] Mada je logično ali u stvarnosti se taj princip primenjuje selektivno i parcijalno.

Gornja pitanja i dileme se postavljaju pre svega pred zemlje Evropske unije jer su se SAD, Kanada i Australija jasno definisale kao zemlje imigracije tako da imaju čvrsta pravila kvota i dozvola za prijem migranata. Polemike oko prijema izbeglica (kao i ranije polemike oko širenja Unije i prijema Turske u članstvo), učinile su vidljivom suštinsku protivrečnost evropskog integrisanja: nemogućnost Evrope da prevlada suprotnost izmedju nadnacionalne ideje na kojoj je nastala i negiranja te ideje zatvaranjem u evropski okvir. EU je preteča globalističke, nadnacionalne filozofije, ali, ako bi tu filozofiju sprovela dosledno i do kraja, to bi značilo njeno samoukidanje kao evropske zajednice i pretvaranje u globalnu evro-azijsko-afro-atlantsku tvorevinu. S druge strane, sadašnja pozicija - funkcionisanje na nadnacionalnim, globalističkim principima ali u evropskim okvirima, neodrživa je ne samo iz principijelnih razloga već i iz razloga logike tržišnih institucija i društvenih mehanizama. Institucionalna konfuzija koja vlada na »jedinstvenom« evropskom prostoru izraz je tih nejasnoća i protivrečnosti.

LITERATURA

1. Carter S.B., Sutch R. 1999, Historical Perspective on the economic consequences of immigration into the United States, in Hirschman C., Kasinitz P. (eds) The Handbook of International Migration: The American Experience, New York, Russel Stage Foundations
2. Geiger M., Pécoud A. (eds), 2012, The New Politics of International Mobility: Migration Management and its Discontents, Osnabrück, IMIS–Beiträge.
3. Goldin I. et ali. 2011, Exceptional People: How Migration shaped our World and Nwill Define our future, Princeton, Princeton University Press
4. Koljević B., Migranti kao fenomen savremene biopolitike, NSPM, 27.12.2015
5. Massey D. A, et ali, 1998, Worlds In Motion: Understanding International Migration at the End of the Millenium, Oxford, Clarendon Press.
6. Milanović B., Loše posledice migracija, Politika, 2. februar 2016
7. Oberai A ., Manmohan S.,1980, "Migration remittances and rural development: findings of a case study in the Indian Punjab", International Labor Review

13 Bogdana Koljević, Migranti kao fenomen savremene biopolitike, NSPM, 27.12.2015

14 Branko Milanović, Loše posledice migracija, Politika, 2.02.2016

8. Pecoud A., De Guchteneire P.(dir.), 2009, Migrations sans frontières: essai sur la libre-circulation des personnes, Paris, Unesco, coll. «Études en sciences sociales ».
9. Ravenstein, Ernst Georg (1885), *The laws of migration*, Journal of the Statistical Society, London, 48(2), 167-227
10. Wood C.H., 1982, "Equilibrium and historical-structural perspectives on migration",
11. International Migration Review, 16(2), p.298-319.
12. Zimmermann K.F., Bauer., 2002, the Economics of Migration,4 vol.,Cheltenham (UK) and Brockfield (US), Edward Elgar Publishing Limited

Zoran Đikanović [1]

SHARING ECONOMY - "SEOBA" U EKONOMSKOM MODELU

Apstrakt

Ovim radom se razmatra promjena u ponašanju vlasnika čiji resursi nisu u dovoljnoj mjeri iskorišteni i ponašanju korisnika koji imaju povremenu potrebu za takvim resursom. Da li se model povremenog pristupa resursima može ostvariti prema svim vrstama roba ili usluga? Koje tržišne sile podstiču rast ekonomskog modela "sharing economy"? Koliko kontekst nepoverenja potrošača i finansijske teškoće utiču na ideološku orijentacija ka "pristupu imovini" u odnosu na vlasništvo nad imovinom? Istraživanja i analize u oblasti "sharing economy" ukazuju da kultura i karakteristike na lokalnim tržištima utiču na uspjeh ovog modela poslovanja, kao i da postoje nejasnoće u primjeni regulative na ovim nekonvencionalnim tržištima.

Ključne riječi: *sharing economy, (ne)povjerenje, resursi, pojedinac*

Abstract

This paper discusses the change in the behavior of the owner whose resources are of the occasional access to resources can be achieved for all kinds of goods or services? What market forces encourage economic growth of "sharing economy "? How the context of mistrust and financial difficulties of consumers affects the ideological orientation towards "property accessibility" in relation to property ownership? Researches and analysis in the field of "sharing economy " indicate that the culture and characteristics of the local markets affect the success of this business model, and that there are uncertainties in the application of regulations to these unconventional markets.

Key words: *Sharing Economy, (Dis)Trust, Resources, Individuals*

UVOD

Na tradicionalnim tržištima, potrošači kupuju proizvode i stiču vlasništvo.

"Sharing economy" je ekonomski model u kojem su pojedinci u mogućnosti da, bez sticanja vlasništva, koriste imovinu drugoga tako što je pozajme ili iznajme. Iako je uvek bilo kolaborativne ekonomije koja se odnosi na zajedničke kupovine ili upotrebu robe, ono što omogućava eksplozivan rast "sharing economy" danas je internet. Prepreke za dijeljenje (vrijeme, prostor, geografske barijere) postaju irelevantne u digitalnom dobu slobodnih mobilnih aplikacije koje povezuju ljude preko vremenskih zona, kultura i jezika.

Najrasprostranjeniji model poslovanja koji koriste "sharing economy" preduzeća je online tržište kroz koje se potražnja za određenom robom ili uslugom korisnika uparuje sa vlasništvom tih roba i usluga od strane drugih učesnika na tom tržištu.

U modelu "sharing economy" potrošači imaju moć da direktno sklapaju transakcije jedan sa drugim, kojim se redefinišu tradicionalni tržišni odnosi i utiče na ranije sveprisutni poslovni model proizvodnje, distribucije i potrošnje.

1 Fakultet za međunarodnu ekonomiju, finansije i biznis, UDG

MODEL "PRISTUPA IMOVINI"

Kroz sistem korištenja imovine koji se bazira na pristupu, potrošači sve više plaćaju za privremena prava na pristup proizvodu ili robi. U okviru ovih poslovnih modela baziranih na pristupu postoji trend ka "peer-to-peer" platformama koje omogućavaju korisnicima da pristupe vlasništvu ili vještinama drugih učesnika.

Smatra se da kompanije imaju poslovni model baziran na pristupu za "peer-to-peer" tržišta onda kada se dodatna vrijednost stvara u uparivanju korisnika koji ima vlasništvo nad određenim resursom i korisnika koji ima potrebu za tim resursom, u određenom trenutku i po adekvatnim troškovima transakcije.

"Peer-to-peer" tržišta se mogu ostvarivati za skoro sve vrste roba ili usluga u vlasništvu drugog korisnika, nudeći rješenja, naročito za prevoz, smještaj, ugostiteljske i druge vrste usluga, i zadovoljavajuči iste potrebe po znatno nižoj cijeni. Danas se može voziti za Uber ili Lyft, iznajmiti svoje mjesto stanovanja na Airbnb, prodavati proizvode direktno na Etsy, ili nuditi svoje usluge na Upwork.

Pored toga, "peer-to-peer" tržište omogućava korisnicima tog tržišta da iskoriste svoju imovinu i vještine pružajući im priliku za preduzetništvo na mikro planu i smanjenje ukupnih troškova vlasništva. Transakcija na "peer-to-peer" tržištu omogućava ljudima da efikasno realizuju i prerasporede neiskorišćenu vrijednost iz nedovoljno korištenog sredstva, "kapitalizujući na našoj novootkrivenoj mogućnosti korišćenja Interneta za uparivanje miliona onih koji imaju i miliona onih koji želi, odmah i efikasno"[2]

RAST EKONOMSKOG MODELA "SHARING ECONOMY"

Rast ekonomskog modela "sharing economy" podstiču tri tržišne sile: društvene sile, ekonomske sile i tehnološke sile.[3]

a) Društveni pokretači

Danas više od sedam milijardi ljudi živi na planeti. Stanovništvo i urbanizacija nastavljaju da rastu, i očekuje se da do sredine XXI vijeka globalna populacija premaši devet milijardi. Ovakav pristisak na resurse upućuje na mogućnost usvajanja alternativnih načina ponašanja potrošača, sa motivom da se poveća efikasnost korišćenja resursa.

Predviđa se da će 2050. godine oko 75 odsto stanovništva živjeti u gradovima. Ta gustina naseljenosti će kreirati kritičnu masu i, sljedstveno, mogućnost potrebnu za kreiranje tržišta pogodnog za model "sharing economy".

Ovaj tehnološki razvoj će redefinisati što znači poslodavac, zaposleni, i klijent ili potrošač.

Nekad je bilo uobičajeno da zaposleni provode većinu svog radnog vijeka u jednoj kompaniji, ali sada prosečno radnik ostane oko 4,4 godine na jednom poslu. Najmlađi radnici ostati samo pola od tog perioda.[4]

---

2 Rinne, A., et al. (2013). Position Paper: Young Global Leaders Sharing Economy Working Group. World Economic Forum Young Global Leaders Taskforce: Circular Economy Innovation & New Business Models Initiative. preuzeto iz Katie Finley, Trust in the Sharing Economy: An Exploratory Study, Centre for Cultural Policy Studies, The University of Warwick, 2013

3 Owyang, J. (2013, June 4). The collaborative economy. Altimeter Research, pp. 1-27, preuzeto iz Katie Finley, Trust in the Sharing Economy: An Exploratory Study, Centre for Cultural Policy Studies, The University of Warwick, 2013

4 TX ZHUO, The Sharing Economy Isn't a Niche. It's the Future of Market Capitalism, https://www.entrepreneur.com/article/253070, 2015

U međuvremenu, tehnologija bazirana na platformama omogućava rast "sharing economy". Troškovi povezivanja radnika po ugovoru sa zahtjevima potrošača su veoma niski. Platforma ima mali obim obaveza, nije obavezna da plaća minimalnu platu niti da plaća ostale doprinose za zasposlene. Kompanije i zaposleni se kreću u istom pravcu, u kojem je zaposlenost prilično fluidna i do nje može doći iz brojnih i različitih izvora. Umjesto da nude pozicije sa punim radnim vremenom, kompanija će sve više nuditi posao u različitim segmentima vremena i trajanja jer imaju mogućnost da angažuju talentovane pojedince kad im oni zatrebaju.

b) Ekonomski pokretači

Jedan od takvih pokretača je smanjenje povjerenje potrošača u korporativni svijet, što je posledica finansijske i ekonomske krize. Pored toga, stopa nezaposlenosti je porasla a kupovna moć potrošača je pala. Zato ljudi imaju potrebu da iznađu načine da se zaradi ili uštedi novac, zbog čega su potrošači trenutno više osetljivi na "peer-to-peer" poslovni model usmjeren na potrošačevu potrebu, bilo kao potencijalnog dobavljača bilo kao kupca.

Finansijska kriza 2008. godine izazvala je prilično rasprostranjeno nepovjerenje prema tradicionalnim brendovima i modelima. To u osnovi mijenja ponašanje potrošača i stimuliše promjenu sistema vrijednosti. U izmijenjenom sistemu vrijednosti ljudi procjenjuju što ih čini srećnim i kako da najbolje ostvare ono što žele i trebaju. Pojava "peer-to-peer" firmi nakon recesije je pragmatično rješenje za ekonomsku krizu i promjenu sistema vrijednosti. U širem kontekstu nepoverenja potrošača i finansijskih teškoća, dvije ekonomske teme su isplivale na površinu: moć kapitalizovanja resursa koji se nedovoljno koriste i, s tim u vezi, ideološka orijentacija ka "pristupu imovini" u odnosu na vlasništvo nad imovinom.

Potrošači sve više prepoznaju da sami imaju u vlasništvu dosta imovine koja miruje, koja se ne koristi - stvari, prostor, vještine, vrijeme, zemljište - a koja može da se stavi u funkciju dijeljenjem pristupa i da se monetizuje. Kapitalizovanje resursa koji se nedovoljno koriste ukazuje na centralni koncept modela "sharing economy": prioritet pristupa imovini u odnosu na vlasništvo nad imovinom.

Omogućavanje pristupa imovini koja se nedovoljno koristi donosi benefite za obije strane u transakciji.

c) Tehnološki pokretači

Svaki aspekt rastućeg modela "sharing economy" je ubrzan i olakšan tehnologijom.

Društvo je u velikoj mjeri povezano. Već je 33% svjetske populacije povezano sa Internetom, a procjenjuje se da će 70% pismenog dijela populacije do naredne godine posjedovati "pametni" telefon.

Dostupnost podataka čini transakcije jeftinim i jednostavnim; kompanije koje posluju po modelu "sharing economy" korišćenjem društvenih mreža mogu "definisati i isporuči visoko tražene, vrlo lične roba i usluge, u pravo vrijeme i na pravom mjestu".[5]

Prateća tehnološka unapređenja u sistemima plaćanja omogućavaju da se razmjena odvija sa još manje zastoja. Većina preduzeća koja posluju po modelu "sharing economy" koriste e-commerce i platforme za plaćanje kako bi gotovo neprimjetno posredovale između vlasnika i korisnika. Već se 27 od 30 preduzeća koja posluju po modelu "sharing economy" oslanjaju na online ili mobilne sisteme plaćanja.

[5] Gansky, L. (2010). The Mesh: Why the Future of Business is Sharing. New York: Penguin, Group preuzeto iz Katie Finley, Trust in the Sharing Economy: An Exploratory Study, Centre for Cultural Policy Studies, The University of Warwick, 2013

Osim toga, tehnologija potrebna za održavanje onlajn "peer-to-peer" tržišta je, u poslednjih nekoliko godina, postala dostupna po razumnoj cijeni. Kao rezultat toga, potencijal modela "sharing economy" je značajan, sa procjenom godišnjeg rasta koja prelazi 25%.[6]

Vjesnici razvoja ove vrste ekonomije su platforme koje su, kao na primjer Youtube, skoro u potpunosti uklonile troškove proizvođača pri objavljivanju i publikovanju sadržaja, kao što su Uber i Airbnb učinili isto za svoje industrije. Džeremi Rifkin u knjizi "The Zero Marginal Cost Society" ukazuje da platform koje omogućavaju milionima ljudi da se povežu i dijele imovinu sa minimalnim troškom smanjuju marginalne troškove preduzećima i potrošačima skoro na nulu.[7]

Iako ove kompanije mijenjaju poslovne modele, ono šta se stvarno dešava nije uklanjanje troškova već se dešava promjena izvor troška.

PROBLEMI KOJI OTEŽAVAJU "SHARING ECONOMY" MODEL POSLOVANJA

Pored pokretača ovog trenda, postoji niz pitanja i problema koji otežavaju klijenatima prihvatanje poslovnih modela "peer-to-peer". Većina ovih pitanja i problema su povezani sa nedostatkom povjerenja i nepoznavanjem online baziranog "peer-to-peer" modela od strane klijenata.

Ključni faktor na kojem je zasnovan kontinuirani rast "sharing economy" je poverenje. U isto vrijeme, i najveći izazov iz perspektive klijenta je nedostatak poverenja u onlajn aktivnosti i transakcije. Kompanije stoga pokušavaju da osmisle aktivnosti kako bi povećale poverenje, kao na primjer "peer-to-peer" rejting sistem i provjera identiteta.

Poverenje javnosti u online aktivnosti i transakcije igra ključnu ulogu za preduzimanje inovacija u segmentu "sharing economy". U SAD tržište "peer-to-peer" usluga postoji već nekoliko godina. Stanovnici SAD su već imali priliku da se naviknu na "peer-to-peer" usluge. U Evropi, korisnici se osjećaju manje ugodno prilikom ugovaranja da stranac preko interneta za njih obavlja poslove. Pojedini segmenti klijenata, posebno starija populacija, nisu upoznati sa načinom na koji online "peer-to-peer" platforme posluju. Ovi klijenti nemaju vještine u obavljanju online aktivnosti, a još manje u obavljanju online transakcija. Zato se kompanije trude da licenciraju svoje korisnike (kroz, na primer, provjeru identiteta) i upravljaju sistemom ocenjivanja korisnika. Ovo pomaže da se stvori poverenje među kupcima.

Još jedna ključna prepreka za razvoj "peer-to-peer" tržišne platforme je privlačenje kritične mase korisnika. Iz perspektive klijenta, za funkcionisanje bilo kojeg oblika platforme, bilo da se radi o uslugama, kreditiranju u novcu ili pozajmljivanju predmeta, potrebna je dovoljna baza klijenta kao i dovoljna baza dobavljača da bi bilo koja od stranaka ostvarila korist. Bez potrebe ljudi da pozajmljuju novac, nema puno koristi za investitora da se registruje na platformi. Isto važi i za potencijalnog korisnika kredita, koji ne može očekivati da se njegova potreba ispuni bez značajnog broja raspoloženih investitora.

Dodatno na ovaj problem je da mnoge kompanije iz segmenta "sharing economy", kao jednu od svojih ciljnih tržišnih grupa, targetiraju rane adolescenate. Ovi pojedinci imaju tendenciju da lakše prihvataju online model poslovanja i aktivnosti. Prema istraživanju Pew Research Centra, samo 19% od "milenijalaca" kažu da se može verovati većini ljudi, u poređenju sa 31% populacije "generacije X" i 40% generacije "baby boomers".[8] Ali, skoro polovina "milenijalaca" su

6 Tomio Geron, Airbnb And The Unstoppable Rise Of The Share Economy, Forbes, February 2013

7 TX ZHUO, The Sharing Economy Isn't a Niche. It's the Future of Market Capitalism, https://www.entrepreneur.com/article/253070, 2015

8 Pew Research Center, Millennials in Adulthood Detached from Institutions, Networked with Friends, 2014

optimistični o budućnosti i smatraju da tek dolaze najbolje godine. Prevazilaženje prepreka da se ne veruje jedni drugima će zahtijevati promjenu kulturnih vrijednosti.

Zbog toga je ova grupa i najviše ciljani tržišni segment uopšte. Iz perspektive klijenta, teško je sagledati kvalitet među brojnim reklamama namijenjenim online tržištima i zajednici.Zato je vrlo teško da se ovoj grupi potencijalnih kupaca prenese poruka bez trošenja previše novca.

Iz perspektive klijenta, najjači pokretač tržišta je sama moć koju to tržište nudi njima kao pojedincima. Ovo osnaživanje je dvostrano, jer učesnik može da postane istovremeno i kupac i dobavljač u "sharing economy".

USVAJANJE "PEER-TO-PEER" POSLOVNIH MODELA

Ključna determinanta za uspjeh i usvajanje "peer-to-peer" poslovnih modela je kultura i karakteristike na lokalnim tržištima.

Kultura igra ključnu ulogu, jer direktno utiče na stepen u kojem se poslovni modeli prihvataju od strane zajednice. Kako su skoro sve "peer-to-peer" platforme nešto nekonvencionalno u odnosu na ustanovljene prakse poslovanja, poseban izazov za njihov uspjeh je prihvatanje od strane korisnika. Lokalna i nacionalna kultura koja je otvorenija za ove vrste platformi pokazuju veće stope prihvatanja, a samim tim veće stope uspjeha. Ovo bi moglo biti zbog veće sklonosti onlajn aktivnostima uopšte. Stoga je ključ za uspjeh preduzeća koja obavljaju aktivnosti da svoje ponašanje prilagode određenoj lokalnoj kulturi.

Uspon ovog novog poslovnog modela postavlja pitanja ne samo o budućnosti preduzeća, već i o kulturi ovih novih platformi. Kako grade svoju kulturu? Da li oni to rade slično tradicionalnim kompanijama ili ne?

Ne postoji jedinstven odgovor, ali postoji dosta izvora koji upućuju na zaključak da većina kompanija grade svoju kulturu slično načinu na koji to rade tradicionalne kompanije. U tom modelu izgradnja korporativne kulture je proces od vrha ka dnu, gdje kultura odražava osnovne vrijednosti i viziju osnivača, uz veoma mali doprinos glavnih korisnika platforme. Od korisnika se očekuje da usvoje kulturu platforme.

Kada je u pitanju "peer-to-peer" model, ovaj model izgradnje kulture se može pokazati kao pogrešan i neefikasan. Takav način građenja kulture je čak i teža misija ako se radnici tretiraju kao nezavisni ugovarači, a ne kao zaposleni.

REGULACIJA PROMJENE PARADIGME

Nije jasnio da li se konvencionalni propisi koji regulišu konvencionalno tržište i industriju mogu primijeniti na "peer-to-peer" tržišta.

Za "sharing economy" u cjelini, bilo bi korisno da ima poseban tretman zakonskih inicijativa u različitim oblastima. Postojeće zakonodavstvo ne pokriva određene aktivnosti i transakcije, ili se zakoni razvijeni za konvencionalne industrije pogrešno primenjuju na tržišta "sharing economy". Na konvencionalnom tržištu kompanije uglavnom imaju jaču pregovaračku poziciju u odnosu na potrošače, zbog svojih značajnih resursa. Veliki dio propisa koji regulišu konvencionalno tržište ima za cilj da zaštiti slabiju stranu, potrošača. Na "peer-to-peer" tržištu, ova razlika u moći pregovaranja ne mora da bude prisutna.

U principu, postoji nedostatak prilagođenog okvira politike za regulisanje novih "sharing economy" segmenata poslovanja. Odsustvo ovih okvira može dovesti do neželjenog ponašanja kompanija koje pokušavaju da iskoriste rupe u zakonodavnom okviru, čime bi se nanijela šteta povjerenju potrošača. Stvaranje i očuvanje povjerenja potrošača je posebno važno za "sharing economy".

U odsustvu adekvatnog okvira politike, donosioci odluka bi mogli neprimjereno primjeniti uobičajene industrijske standarde i zakonodavstvo. Iako "peer-to-peer" kompanije omogućavaju slične proizvode i usluge kao što se ostvaruje na tradicionalnim tržištima, način isporuke robe ili usluge se veoma razlikuje.

Drugo pravno pitanje odnosi se na teškoće u razlikovanju aktivnosti "sharing economy" i konvencionalne poslovnog ponašanja. Na primer, da li je pojedinac koji dijeli 10 automobila putem online platforme korisnik "peer-to-peer" tržišta, ili jedničlano privredno društvo koje se bavi izdavanjem automobila?

Ključno je da kreatori politike treba da obezbijede jasnoću po ovom pitanju. Osnivači start-up-a koji žele da ulažu u izgradnju platforme i stvaranje zajednice korisnika trebalo bi da znaju da li će njihovo tržište i dalje postojati nakon godinu dana ili će propis učiniti nemogućim da se konkuriše postojećoj konvencionalnoj industriji.

ZAKLJUČAK

"Sharing economy" tržište se brzo širi. To je tržište koje transformiše društvene i ekonomske prakse.

Mnogi ljudi nisu zadovoljni trenutnim stanjem u ekonomiji i sistemom poslovanja, a ovaj novi tip ekonomije može biti koristan za honorarne radnike, nezaposlene, roditelje koji su prinuđeni da rade od kuće, a i ljude koji se nalaze u procesu traženja novog posla. To je veliki izvor mogućnosti za "peer-to-peer" ekonomiju.

Nalazimo se u velikoj tranziciji, a to je neugodno vrijeme. "Sharing economy" je jedan od najzanimljivijih načina na koji se testira način na koji živimo i načina na koji se testiraju propisi.

LITERATURA

1. Business Innovation Observatory, The Sharing Economy, Accessibility Based Business Model for Peer-to-Peer Markets, European Commission, 2013
2. Eichengreen Barry, *Economic and Culture in the Writing of Financial History*, Interantional Monetary Fund, Research Department, Washington, May 1997
3. Encyclopædia Britannica. Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopedia Britannica, 2014
4. Forbes magazine, izdanje februar 2013
5. Katie Finley, Trust in the Sharing Economy: An Exploratory Study, Centre for Cultural Policy Studies, The University of Warwick, 2013
6. Macey J. R, *Regulatory Globalization as a Response to Regulatory Competition*, Emory Law Journal, 2003
7. Pejovich S., *Why is Culture Important?*, Preduzetnička ekonomija, Vol. 2, Podgorica, 2003
8. Pew Research Center, Millennials in Adulthood Detached from Institutions, Networked with Friends, 2014
9. Rothbard M., *Šta je država uradila našem novcu*, Novi Sad *Global book, 1999*
10. Vukotić V., *Teorijske osnove crnogorske ekonomske škole*, Podgorica, decembar 1999. godine
11. Vukotić V., *Istorija budućnosti*, Podgorica, Mediasystem, 2011
12. Vukotić V, $S=Z*I^2$, Zbirka predavanja, UDG
13. https://www.entrepreneur.com/article/253070

Petar Ivanović[1]
Dragana Radević[2]
Sandra Tinaj[3]

MIGRATIONS AND EU – ECONOMIC PERSPECTIVE

Introduction

The scientific study of migration, and of migrants, has a long history in anthropology, genetics, and medicine (Boas, 1912; Chakraborty and Szathmary, 1985; Crawford, 1976, 1984; Morton et al., 1982). It has been an over decade since the publication of Goldstein and Chikhi's (2002) review the relevance of human migration and population structure studies in anthropological genetics and even longer since the appearance of Fix's (1999) volume on migration, colonization, and microevolution.[4] The goal of this paper is to put some light on migration from economic perspective, focusing on EU context.

Although nothing is certain in the Western world as death and taxes, the issue we are discussing is brother and equally certain. The simple fact is that everything around us is changing. Even EU, without any doubts, is changing. EU will change no meter of our today's discussion or possible conclusions. And there is nothing wrong with the change, if it is in a right direction.[5] Consequently the key question is not is EU going to change, but in which direction will change? We assume that one of the goals of the today's conference is to provide intellectual platform for the ideas that may illuminate course that will bring stronger economic progress, faster development and better standards of living.

Speaking about the standards, a man was given the job of painting the white lines down the middle of a highway. On his first day he painted six miles, the next day three miles and the following day less than a mile. When the foreman asked the man why he kept painting less each day, he replied: "*I just can't do any better. Each day I keep getting further and further away from the paint bucket.*" Following the logic of the joke, one may ask is perhaps EU each day getting further away from the bucket filled with the components of progress? Is there consensus between EU members about the key elements of progress, or perhaps the final goal? Is harmonization way forward or is it competition? Does equality based on redistribution, rather than on the efforts, encourage investors to come or to leave EU? Is EU safe place for the business and for the people to live? And what are we going to do about it?

LOGIC OF MIGRATIONS

Migrations are motivated by a simple economic fact: the conditions of production are not the same in all places. Natural and human conditions change constantly, and as a result, the productivity of land, labor, and capital do so as well. Therefore in order to take advantage of

1 University Donja Gorica
2 University Donja Gorica
3 University Donja Gorica
4 Michael H. Crawford & Benjamin C. Campbell, Causes and Consequences of Human Migration - An evolutionary Perspective, Cambridge University Press, 2012, p 527.
5 Winston Churchill

changing conditions and produce in the most productive ways possible, people must constantly migrate to those places where their contributions are most valuable.[6]

When we talk about commodities, most of economists will agree that free movement of goods is good for the economy as it channels the progress. Commodities will be moved only if doing so is to the advantage of producers. The importer is looking for the new market where he can sell commodity with higher price than on the local market, while the exporter is looking for competitive product that has lower price and same or better quality than one at the local market. When we talk about services, most of economists will agree that investments in missing services in any country will also channel the progress. Telecommunication or banking services for example are enabling people not only to communicate easier or to have easier access to finance, but to do and develop their businesses. Are people differing from commodities and services? Is migration of workers from poor to rich countries channel or barrier to progress? Should governments seek to exploit and encourage or discourage such trends? Are migration based on the same logic as movement of goods and services? If people are free to move or stay put, they will move only if doing so is to their advantage, regardless of nationality or religion.

If people were goods, the solution to different wage and employment levels would be obvious: encourage the transfer of 'surplus' people from poorer to richer nation states, which should benefit individuals whose incomes rise, increase global GDP, and promote convergence in wages and opportunities between sending and receiving areas that eventually reduces migration pressures.[7] Therefore, from the economic perspective there are no differences between human, commodities or services, and costs and benefits are obvious. The differences appear on political side as migration arouses great political controversy.

Effects that look like benefits from the liberal economic point of view become costs when viewed with politics in mind.[8] Still the question remain are we blurred with politics in mind and is there a free market solution for migration? According to Ludwig von Mises, liberal thinking must permeate all nations, liberal principles must pervade all political institutions, if the prerequisites of peace are to be created and the causes of war eliminated. As long as nations cling to protective tariffs, immigration barriers, compulsory education, interventionism, and etatism, new conflicts capable of breaking out at any time into open warfare will continually arise to plague mankind.[9]

Until the Second World War anyone could come to United States and look for the job. Most of the people were welcoming immigrants. Seventy years later most of the people are very much against immigrants. The questions remain why people changed their mind in relatively short period of time? Could the possible answer be related to the issue of welfare state? It seems that it is one thing that migrants are coming to one country seeing the job, and another thing seeking for welfare. If any state in Europe is promising to its resident certain amount of income regardless of whether he/she works or no, regardless of whether he/she produces or no, than mobility of labor is not caused by policy based on market economics, but welfare economics.

---

6 Ludwig von Mises, Nation, State, and Economy – Contributions to the Politics and History of Our Time, The Institute for Humane Studies, 1919, p 84-85.

7 Philip Martin of the University of California,

8 The Economist, Migration and development: Easing the movement of people across borders is a political challenge more than an economic one, May 6th 2016

9 Ludwig von Mises, Liberalism in the Classical Tradition, The Institute for Humane Studies and Cobden Press, 1985, p 141

While channeling economic progress are migrations causing any offset? It is clear that migrations are increasing the income of migrants as well as return to capital in the receiving countries. But, are migrations going to shrink labor supply in poor countries depleting human capital or influence on the wages in the receiving countries? What is the net result of migrations? Moving 100 million migrants from poor to rich countries, other things being equal, would raise global GDP by 8%. At present, to put that figure in context, some 175 million people, or roughly 3% of the world's population, were migrants who have lived outside their countries of birth or citizenship for a year or more. This number roughly doubled between 1975 and 2000. It has been estimated that entirely unrestricted migration, sufficient to equalize wages and the marginal productivity of labor across the 179 countries considered, could more than double global GDP: the change would have added between $5 trillion and $16 trillion to global income of $8 trillion (in 1977).[10]

Dani Rodrik argued problems in international trade and finance arise from too much globalization, not properly managed. Freeing up migration would contribute gains grater than those coming from liberalizing trade. "By contrast, one large segment of the world economy is not globalized nearly enough. Further economic openness in the world's labor markets could potentially provide huge benefits, especially to the world's poor. Even a minor liberalization of the advanced countries' restrictions on the use of foreign workers would produce a large impact on global incomes. In fact, the gains would outstrip comfortably any other proposal currently on the table... Labor markets are the unexploited frontier of globalization".[11]

MOBILITY OF LABOR

In his book Liberalism, Ludwig von Mises wrote: There cannot be a slightest doubt that migration barriers diminish the productivity of human labor.[12] And if the productivity of human labor is lower, a consequence is reduction in the supply of goods. Thus, the effects of restricting free movement of labor have the same effects as protective tariffs.

The same worker may be more productive simply by being in a different place with different capital, infrastructure and institutional framework. As the labor costs are different around the globe, workers in US make four times more than identical workers in Mexico or 14 times more than in Nigeria. Both sides enjoy benefits if workers from Mexico migrate to US and makes more than in mother country, but less than workers in US.

Migrants contribute significantly to labor market flexibility in Europe. They fill important niches both in fast-growing and declining sectors of the economy and account for 70% of the increase in the workforce in Europe over past ten years.[13] According to the OECD research, young immigrants are generally more educated than immigrants nearing retirement, but both play an important role in the most dynamic sectors of the economy (science, technology, engineering and mathematics). Not only that immigrants are filling labor needs by taking up jobs regarded by domestic workers as unattractive or lacking career prospectus, but migrants contribute more in taxes and social contributions than they receive in individual benefits.[14]

10 Ibid

11 Dani Rodrik, The Globalization Paradox, Norton paperback, 2012

12 Ludwig von Mises, Liberalism in the Classical Tradition, The Institute for Humane Studies and Cobden Press, 1985, p 139

13 OECD Migration Policy Debates, 2014

14 Ibid

Some researchers (Pekkala and Kerr 2011) suggest that immigration affects the wages of the host country in several ways. Abstracting from lower participation rates, immigration increases the labor force of the receiving country. This growth in labor supply affects average wages in the economy if other factors of production like capital are fixed due to changes in relative scarcities. Even if other factors of production adjust, this labor growth directly affects the average wage due to simple composition effects if the distribution of educations and skills of immigrants differs from the native population. For most European economies, this composition effect has reduced the average wage as immigrants were of lower average skill than native workers.[15]

On the other hand, recent UK research suggests that immigration has a small impact on average wages of existing workers but more significant effects along the wage distribution: low-wage workers lose while medium and high-paid workers gain. For both wages and employment, short run effects of immigration differ from long run effects: any declines in the wages and employment of UK-born workers in the short run can be offset by rising wages and employment in the long run.[16]

According to economist Giovanni Peri, the data shows that immigrants tend to increase specialization in the economy, contributing to higher levels of productivity. That is, immigrants' skills tend to *complement* those of native workers. As a result, real wages of natives tend to increase in response to immigrations.

A recent study conducted by The Center for Research and Analysis of Migration found that the net fiscal effect of unrestricted Romanian and Bulgarian immigration to Sweden was "substantially positive."[17]

Analyzing the impact of migrants on US economy, Nobel Prize-winning economist Milton Friedman concluded that illegal immigration from Mexico to US is good thing for the immigrants, for US as a country and for its citizens, but is a good thing so long as it is illegal. Explaining this paradox, he claimed that illegal immigrants do not qualify for the welfare, social security or other social benefits. As they don't qualify for social benefits immigrants seek for jobs and take jobs that most of the US citizens are not taking. On the other hand legal immigrants immediately enjoy the benefits of welfare politics. It seems that policy change over time was influencing change of the immigration pattern. And not only that, but bad regulation influenced on the morality of the society in general.

According to economist Michael Clemens ending government restrictions on the movement of labor would result in global income increasing on the order of 100%. That is, the total amount of goods and services produced on planet earth every year would *double*. In real terms, this would mean that global income per person would rise from $16,100 to somewhere between $26,887 and $39,767.

15 Sari Pekkala and William Kerr, Economic Impacts of Immigration: A Survey, Harvard Business School, 2011

16 Martin Ruhs and Carlos Vargas-Silva, The Labor Market Effects of Immigration, University of Oxford, 2015

17 Joakim Ruist, The Center for Research and Analysis of Migration, The fiscal consequences of unrestricted immigration from Romania and Bulgaria

MOBILITY OF INVESTORS

Most of the debates today are focused on human migration ignoring that at the same time capital migrations are taking place. Living in Europe, we are probably not worried because millionaires are leaving Chicago more than any other city in the United States on a net basis.[18] About 3,000 individuals with net assets of $1 million or more (not including their primary residence) moved from the city last year, representing about 2 percent of the city's high net worth individuals. It is unclear where they went. Seattle and San Francisco saw a net inflow of millionaires. So, why millionaires are moving from Chicago to San Francisco? As factors in the decision among the reasons for leaving many said rising racial tensions and worries about crime.

On the other hand we may be worried that millionaires are leaving Europe as well. We should be even more worried because three out of the four cities that saw the biggest net outflows of millionaires in the World in 2015 were European: Paris, Rome and Athens. The French capital saw the biggest net outflows, losing 6 percent of its millionaire population, or around 7,000 people. Millionaire migration may provide an indicator of upcoming trends among the rest of the population, as the wealthy are typically more geographically mobile than others. Millionaire emigration also hits government tax revenues and may be associated with loss of jobs and money outflows that can impact property prices and the financial markets. Rome lost 5,000 millionaires while Athens lost 2,000. Millionaires are leaving France, Germany and Belgium in "large numbers", with Australia and Israel among the most popular destinations.

Sydney and Melbourne enjoyed the biggest net inflows in the world, adding 4,000 and 3,000 millionaires each in 2015, while Dubai, San Francisco and Vancouver gained 2,000 each. Tel Aviv, Israel's financial capital enjoyed net inflows of 2,000 millionaires during the year. Around 80 percent of the millionaires that moved to Israel last year were from Europe.

Australia appealed because of its safeness, strong education and health systems, small population and pleasant climate. With economic growth seen averaging 2.6 percent per year in 2016-20 by the Economist Intelligence Unit, its strong economy is another attraction. According to luxury real estate agency Knight Frank the price of prime residential properties in Sydney rose by 14.8 percent in 2015, while those in Melbourne gained 11.9 percent. These were among the biggest gains seen in any of the world's leading property markets. By contrast, prices for prime residences in Paris declined by an average of 2.1 percent during the year.

Among the reasons for leaving their former hometown many European millionaires said rising religious tension and concerns about the sluggish economy and the influx of migrants from Syria as factors in the decision. France and Germany have the largest Islamic populations among European Union countries, with around 4.7 million Muslims living in each.[19]

There are approximately 3.9 million wealthy individuals living in Europe, with combined wealth holdings of $19.6 trillion. But, perhaps surprisingly for many, Poland was the top performing European country for new wealthy individuals between 2000-2015 with growth of 220 percent. According to the New World Wealth, Malta is expected to be the fastest growing European market for high-net-worth individuals over the next 10 years, while high-net-worth individuals numbers in Europe are expected to rise by one million over next 10 years, reaching approximately 4.9 million by 2025. However, China has created a million new millionaires in

18 The New World Wealth report 2016

19 Pew Research Center Report

one year only, and the total private wealth of the Asia-Pacific region has surpassed Europe's. It's on track to leave North America in the dust by 2016. According to the Boston Consulting Group the number of millionaires in China rose from three million to four million in 2014. Private wealth in the Asia-Pacific region, which doesn't include Japan, increased by 29 percent in 2014 only. Going one step higher moving from millionaires to billionaires we have to note that despite the country's economic slowdown, stock market plunge and crackdown on corruption, China now has the most billionaires in the World. Although The Hurun Report differ from Forbes and other wealth research firms, it says that China now has 568 billionaires versus the United States' 535. For the first time, Beijing has also passed New York as the billionaire capital of the world, 100 to 95. The report said China has the largest number of billionaires under age 40. China also has the largest number of self-made women.

It is not only about the number of millionaires but about the age, gender and unemployment as well. Unemployment has reached 25.0 percent in Greece and 22.1 percent in Spain. Median age of the EU 28 in 2014 was 42.2 (3 years more than ten years ago) in comparison to Turkey where the median age was 30.4. Fertility rate of the EU 28 in 2014 was 1.58. The share of older persons in the total European population will increase significantly in the coming decades, as a greater proportion of the post-war baby-boom generation reaches retirement. This will, in turn, lead to an increased burden on those of working age to provide for the social expenditures required by the ageing population for a range of related services.

FINAL REMARKS

Large inflow of migrants doesn’t have the same effect on the country as large outflow of money. While the first one may have the positive effects on productivity, wages and economic progress, the second one may have negative effect on stock market, currency and property market. Prevailing welfare policy is sending two different signals – one to the immigrants and another one to the investors. If both processes are happening simultaneously the negative impact of the capital outflow may overcome the positive impact of human capital inflow and influence economic progress over the long period of time. It seems that this is exactly what is happening in Europe.

EU has many problems starting from security and safety for the people and investors, over population aging, to slow and inefficient economy. If EU wants to survive and to booster its economic development, it needs to transform its social economy based on redistribution to entrepreneurial economy based on competitiveness. It needs to change education and health systems. But what is the most important it needs to change current mindset.

LITERATURE

1. Ludwig von Mises, Nation, State, and Economy – Contributions to the Politics and History of Our Time, The Institute for Humane Studies, 1919
2. Ludwig von Mises, Liberalism in the Classical Tradition, The Institute for Humane Studies and Cobden Press, 1985
3. Dani Rodrik, The Globalization Paradox, Norton paperback, 2012
4. Michael H. Crawford & Benjamin C. Campbell, Causes and Consequences of Human Migration - An evolutionary Perspective, Cambridge University Press, 2012
5. Sari Pekkala and William Kerr, Economic Impacts of Immigration: A Survey, Harvard Business School, 2011
6. Martin Ruhs and Carlos Vargas-Silva, The Labor Market Effects of Immigration, University of Oxford, 2015
7. Joakim Ruist, The Center for Research and Analysis of Migration, The fiscal consequences of unrestricted immigration from Romania and Bulgaria
8. The Economist, Migration and development: Easing the movement of people across borders is a political challenge more than an economic one, May 6th 2016
9. OECD Migration Policy Debates, 2014
10. The New World Wealth Report, 2016

Milan Šojić[1]

SEOBE, RURALNI RAZVOJ I URBANIZACIJA

Rezime

Poljoprivredna proizvodnja i proizvodnja prehrambene industrije u Republici Srbiji je znatno ispod mogućnosti. Među teže posledice nedovoljne poljoprivredne proizvodnje i proizvodnje hrane u nas spadaju svakako: zapostavljen razvoj sela; seobe ruralnog stanovništva u veće ili manje urbane centre ili iseljavanje u inostranstvo; sasvim nepovoljna starosna struktura seoskih domaćinstava; demografska regresija ruralnih područja, odnosno negativan prirodni priraštaj ruralnog stanovništva; pražnjenje širih ruralnih prostora; niži izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda od potencijalnog i brojne druge posledice.

Među ključne faktore koji uzrokuju nepovoljan razvoj sela i ruralnih područja u Republici Srbiji su, pored ostalih, svakako sledeći: neadekvatan sistem finansiranja primarne poljoprivredne proizvodnje i proizvodnje hrane i nedovoljno budjetsko subvencionisanje poljoprivredne proizvodnje; ubrzana liberalizacija uvoza; nedovoljna zaštita domaće poljoprivrede i prehrambene industrije; prekomeran uvoz visoko subvencionisanih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda; nizak stepen navodnjavanja i odvodnjavanja; nerešeno pitanje poplava obradivog i drugog poljoprivrenog zemljišta; slabosti u politici zaštitnih cena primarnih poljoprivrednih proizvoda; oslabljena funkcija robnih rezervi; ciklusi u poljoprivredi i dr.

Ovde treba napomenuti i činjenicu da Evropska unija, u skladu sa svojom „Zajedničkom poljoprivrednom politikom" (Common agricultural policy), ulaže veliki iznos iz budjeta u subvencionisanje svoje poljoprivredne proizvodnje, dalji ruralni razvoj i zaštitu životne sredine. Tako su izdaci budjeta EU za navedeno subvencionisanje u sedmogodišnjem periodu 2014-2020. godine projektovani u iznosu od oko 420 milijardi evra ili blizu 39% ukupnog budjeta EU. Time je poljoprivreda i proizvonja hrane u zemljama EU postala znatno konkurentnija na svetskom tržištu, uključujući naše tržište i tržišta zemalja u usponu. To svakako treba ozbiljno uzeti u obzir pri sprovođenju usvojene strategije razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja do 2024. godine i daljem razvoju domaće poljoprivredne proizvodnje i proizvodnje hrane u narednom srednjeročnom i dugoročnom periodu.

Ključne reči: *ruralni razvoj, seobe, urbanizacija, neto migracije, subvencije u poljoprivredi*

MIGRATION, RURAL DEVELOPMENT AND URBANIZATION

Abstract

Agricultural and food production in the Republic of Serbia is significantly below potential. The most striking consequences of insufficient agricultural and food production are reflected in: neglect of rural development: migrations of rural population into larger or smaller urban centres or permanent migration abroad: unfavourable age structure of rural households; demographic regression of rural areas, i.e. negative birth rate in rural population; the emptying of waste swathes of countryside; underperforming exports of agricultural products and food, etc.

1 član Naučnog društva ekonomista Srbije

The key reasons behind such unfavourable trends in rural communities and areas in the Republic of Serbia lie in the inappropriate system of funding of primary agricultural and food production and insufficient budget subsidies to agricultural production; accelerated liberalisation of imports; inadequate protection of domestic production; excessive imports of highly subsidised agricultural and food products; poor irrigation and drainage systems; unresolved issue of flooding of arable and other agricultural land; weaknesses of the policy of protective primary agricultural product prices; impaired function of commodity reserves; agricultural cycles, etc.

A worthwhile fact in this context is that the European Union, in line with its Common Agricultural Policy, allocates a substantial amount from its budget for subsidies to agricultural production, rural development and environmental protection. For instance, budget spending on the said subsidies in the seven year period 2014–2020 is projected at around EUR 420 billion, which is close to 40% of total EU budget. Such support makes the agricultural and food production of EU countries considerably more competitive in the global market, including the market of Serbia and other emerging economies. State support and its implications for the overall performance and competitiveness is definitely something that should be taken into serious consideration when implementing the adopted *Strategy of Agriculture and Rural Development until 2024* and generally, when thinking about medium- and long-term prospects for the development of domestic agricultural and food production.

Key words: *rural development, migration, urbanization, net migration, agricultural subsidies*

UVOD

Potencijali u poljoprivredi i prehrambenoj industriji u Republici Srbiji nisu dovoljno iskorišćeni. To se odnosi i na biljnu proizvodnju i na stočarstvo, kao i na prehrambenu industriju. To je svakako jedan od ključnih razloga znatnog zaotajanja ruralnog razvoja, kao i seoba seoskog stanovništva u veće ili manje urbane centre u Srbiji ili seobe u inostranstvo. Ovde **ocenjujemo da je potreban program reagrarizacija**, kao što je ranije Vlada Republike Srbije usvojila **program reindustrijalizacije**.

Poljoprivredna proizvodnja je u Srbiji u protekle dve decenije bila stagnantna i nestabilna, imajući u vidu brojne nerešene probleme, uključujući i poplave i suše i nedovoljno navodnjavanje i odvodnjavanje. U narednom pregledu je dato kretanje realnog bruto domaćeg proizvoda (BDP) poljoprivrede, vodoprivrede i ukupne privrede Srbije od 2001-2015 godine:

*Stope realnog rasta BDP poljoprivrede, vodoprivrede i ukupne privrede Republike Srbije**
(2001-2015)

Godina	Poljoprivreda	Vodoprivreda	BDP-ukupna privreda
2001.	17.3	-10.5	5.0
2002.	-6.8	-6.4	7.1
2003.	-6.9	11.2	4.4
2004.	19.1	1.0	9.0
2005.	-4.8	7.7	5.5
2006.	-0.1	0.6	4.9
2007.	-7.9	2.8	5.9
2008.	8.7	-6.7	5.4
2009.	-4.8	0.3	-3.1

2010.	6.4	12.8	0.6
2011.	0.9	4.3	1.4
2012.	-17.3	0.3	-1.0
2013.	20.9	-0.8	2.6
2014.	2.0	1.2	-1.8
2015.*	-7.5	0.6	0.8

Izvor: RZS i NBS. *Procena za 2015.godinu.

Biljna proizvodnja u Republici Srbiji u 2015. godini je kod većine proizvoda bila ispod maksimalno dostignutog nivoa u ranijim godinama, počev od II svetskog rata naovamo.

Tako je, prema podacima zvanične statistike, proizvodnja pšenice u 2015. godini bila za oko 35% ispod maksimalnog nivou počev od 1947. godine naovamo; ječma je bila manja za 16,5%; kukuruza je bila manja za 32,3%; ovasa za oko 54%; raži za 85.8%; uljane repice za 39,9%; šećerne repe za oko 55,6%; suncokreta za 14,8%; soje za 16.8%; duvana za 51.2%; krompira za 44,3%; paradajza za 40%; kupusa i kelja za 24,4%; crnog luka za 77,6%; pasulja za 87,5%; dunja i lubenica za 45,3%; šargarepe za 36,8%; krastavca za 28%; belog luka za 79,8% i lucerke 65,7%.

U narednom pregledu je data biljna proizvodnja u Republici Srbiji u 2015. godini i maksimalna biljna proizvodnja nakon II svetskog rata, odnosno nakon 1947. godine naovamo:

Biljna proizvodnja u Republici Srbiji u 2015. godini i maksimalna biljna proizvodnja nakon II svetskog rata

	Maksimalna proizvodnja, t	Proizvodnja u 2015. god., t	Indeks (2)/(1)
	(1)	(2)	(3)
Pšenica	3736503	2428203	65.0
Ječam	433910	362205	83.5
Kukuruz	8062020	5454841	67.7
Ovas	191830	88288	46.0
Raž	93620	13258	14.2
Uljana repica	55610	33402	60.1
Šećerna repa	4920600	2183194	44.4
Suncokret	512839	437084	85.2
Soja	545898	454431	83.2
Duvan	17993	8776	48.8
Krompir	1148660	639410	55.7
Paradaiz	244960	147021	60.0
Grašak	43970	43970	100.0
Kupus i kelj	381720	288698	75.6
Crni luk	202860	45538	22.4
Paprika	166690	165195	99.1
Pasulj	101030	12581	12.5
Dinje iu lubenice	441710	241576	54.7
Šargarepa	101180	63925	63.2
Krastavac	73116	52664	72.0
Beli luk	34890	7059	20.2
Lucerka	1402030	481003	34.3

Izvor: RZS, bez podataka za Kosovo i Metohiju nakon 1999.godine

Znatne su neiskorišćene mogućnosti i **u stočarstvu** Republike Srbije. Tako je, prema podacima zvanične statistike, broj grla u stačarstvu Repblike Srbije u 2014. godini bio manji od maksimalnog broja grla nakom II svetskog rata i to: broj goveda je manji od ranije evidentiranog maksimalnog broja za 59,4%; broj svinja je manji za 41,1%; broj ovaca za 66,2%; broj koza za 58,4%; broj živine za 42,7%, što je detaljnije dato u narednom pregledu:

Broja grla u stačarstvu Reublike Srbije u 2014. godini i maksimalan broj grla ***nakom II svetskog rata***

	Maksimakan godišnji broj grla, u 000	Broj grla u 2014. god. u 000	Indeks (2)/(1)
	(1)	(2)	(3)
Goveda	**2264**	**920**	**40.6**
- Junad	593	170	28.7
- Krave i steone junice	1207	505	41.8
- Bikovi	30	5	16.7
Broj konja	**483**	**16**	**3.3**
- Kobile i ždrebne omice	205	8	3.9
Svinje ukupno	**5492**	**3236**	**58.9**
- Krmače i suprasne nazimice	992	379	38.2
- Nerastovi	53	23	43.4
- Svinje u tovu	1831	1533	83.7
Ovce ukupno	**5173**	**1748**	**33.8**
- Ovce do jedne godine	1500	377	25.1
- Ovce za priplod	3616	1266	35.0
- Ovnovi i jalove ovce	433	93	21.5
Koze ukupno	**526**	**219**	**41.6**
Živina ukupno	**29942**	**17167**	**57.3**
Broj košnica pčela	**677**	**677**	**100.0**

Izvor: RZS, bez podataka za Kosovo i Metohiju nakon 1999.godine

Samo u periodu od 2006. do 2014. godine, broj uslovnih grla stoke je, prema podacima zvanične statistike, u Srbiji smanjen za 13,1%.

Broj uslovnih grla stoke u Republici Srbiji (2006-2014)

	Broj uslovnih grla stoke, u 000
2006	**2206**
2007	**2132**
2008	**2029**
2009	**2065**
2010	**1946**
2011	**1883**
2012	**1871**
2013	**1839**
2014	**1916**
Indeks 2014/2006	**86.9**

Izvor: RZS, bez podataka za Kosovo i Metohiju nakon 1999.godine

Može se reći da među teže posledice nedovoljne poljoprivredne proizvodnje i proizvodnje hrane u nas spadaju svakako: zapostavljen razvoj sela; seobe ruralnog stanovništva; neprekidno pogoršanje starosne strukture seoskih domaćinstava; sve masovniji celibat; negativan prirodni priraštaj seoskog stanovništva i demografska regresija ruralnih područja; pražnjenje širih ruralnih prostora; niži izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda od potencijalnog i niz drugih socio-ekonomskih posledica.

Među ključne faktore koji uzrokuju nepovoljan razvoj sela i ruralnih područja u Republici Srbiji su, pored ostalih, svakako sledeći: neadekvatan sistem finansiranja primarne poljoprivredne proizvodnje i proizvodnje hrane; nedovoljno budjetsko subvencionisanje poljoprivredne proizvodnje; ubrzana liberalizacija uvoza; nedovoljna zaštita domaće poljoprivrede i prehrambene industrije; prekomeran uvoz visoko subvencionisanih inostranih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda; nizak stepen navodnjavanja i odvodnjavanja; nerešeno pitanje poplava obradivog i drugog poljoprivrenog zemljišta i čestih suša; slabosti u politici zaštitnih cena primarnih poljoprivrednih proizvoda; nedovoljna funkcija robnih rezervi; ciklusi u poljoprivredi i drugi faktori.

Usled procesa industrijalizacije nakon II svetskoh rata i nerešenih pitanja u poljoprivredi i razvoju sela, ubrzan je **proces deagrarizacije** u Republici Srbiji. **Brz porast urbnizacije** je započet od 1953. godine, naovamo. Tako je, prema podacima zvanične statistike-na bazi podataka iz popisa stanovništva, udeo gradskog stanovništva u 1953. godini iznosio samo 22,5%, da bi zatim u 1991. godini prešao preko polovine ukupnog stanovništva. U 2011. godini, udeo gradskog u ukupnom stanovništvu Republike Srbije (bez podataka za KiM) dostigao skoro 60%.

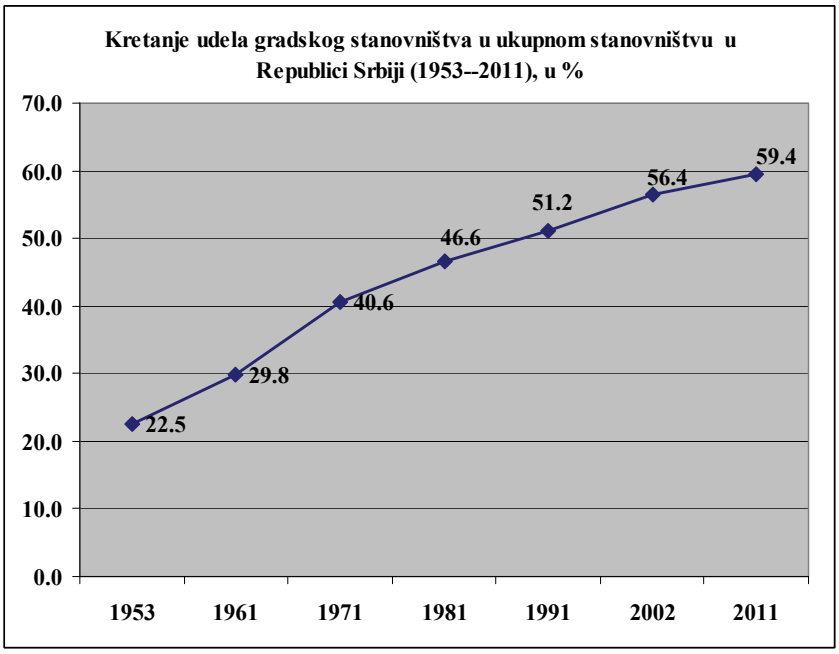

Izvor: Popisni atlas 2011, RZS, Beograd

Prema rezultatima poslednjeg popisa stanovnika iz 2011. godine, broj seoskih područja ispod 500 stanovnika u Republici Srbiji je bio 2.955 ili oko 62,8% od ukupnog broja naselja. U navedenim naseljima ispod 500 stanovnika je u 2011. godini živelo oko 558,8 hiljada stanovnika ili svega 7,8% od ukupnog broja stanovnika Srbije. Zatim slede seoska područja sa 500 do 999 stanovnika, kojih je u 2011. godini bilo 848 ili oko 18% od ukupnog broja naselja u Republici Srbiji. U navedenim naseljima od 500-999 stanovnika je u 2011. godini živelo oko 601,3 hiljada stanovnika ili oko 8,4% od ukupnog broja stanovnika Srbije.

Naselja u Republici Srbiji prema broju stanovnika u 2011. godini

	Naselja- broj stanovnika	Udeo u %	Broj stanovnika	Udeo u %
Manje od 500 stanovnika	2955	62.8	558828	7.8
500 - 999	848	18.0	601317	8.4
1000 - 1999	468	9.9	654150	9.1
2000 – 4999	271	5.8	830472	11.6
5000 – 9999	87	1.8	609616	8.5
10.000 - 19.999	38	0.8	562932	7.8
20.000 - 49.999	25	0.5	778487	10.8
50.000 - 99.999	13	0.3	858500	11.9
100.000 - 199.999	2	0.04	333999	4.6
200.000 - 299.999	1	0.02	231798	3.2
300.000 - 999.999	- - -	- - -	- - -	- - -
Preko 1.000.000	1	0.02	1166763	16.2
Ukupno	**4709**	**100.0**	**7186862**	**100.0**

Izvor: Popisni atlas 2011, RZS, Beograd

Republika Srbije je subvencionisala poljoprivredu iz budjeta u nizu proteklih godina, uključujući 2016. godinu. Subvencije u poljoprivredi Srbije su u periodu 2004-2016 nominalno povećavane sa nivoa od 20,14 milijardi dinara u 2004. godini, na 45,39 milijardi dinara (oko 387 miliona evra) u 2014. godini, a zatim su smanjene na nivo od 41,43 milijarde dinara (oko 343 miliona evra) u 2015. godini i na 27,95 milijardi dinara (oko 227 miliona evra) u 2016. godini. Usled bržeg rasta ukupnih budjetskih rashoda, udeo subvencija u poljoprivredi je smanjen sa maksimalnog nivoa u 2006. godini od 5,45% ukupnih budjetskih rashoda Republike Srbije, na 2,58% budjetskih rashoda u 2016. godini.

Subvencije u poljoprivredi Republike Srbije (2004-2016)

Iznosi u milijardama dinara

	Subvencije u poljoprivredi, u milijardama dinara	Ukupni rashodi budžeta Republike Srbije, u milijardama dinara	Udeo subvencija u poljoprivredi u ukupnim budžetskim rashodina RS, u %
2004	20.14	407.2	4.95
2005	18.98	400.8	4.74
2006	27.54	505.8	5.45
2007	26.10	595.5	4.38
2008	27.63	696.0	3.97
2009	25.62	748.8	3.42
2010	31.58	825.9	3.82
2011	33.68	850.1	3.96
2012	40.88	1033.2	3.96
2013	44.70	1051.8	4.25
2014	45.39	1112.5	4.08
2015	41.43	1115.7	3.71
2016	**27.95**	**1085.3**	**2.58**

Izvor: Budžet Republike Srbije (sa rebalansiranim budžetima) od 2004.do 2016.godine

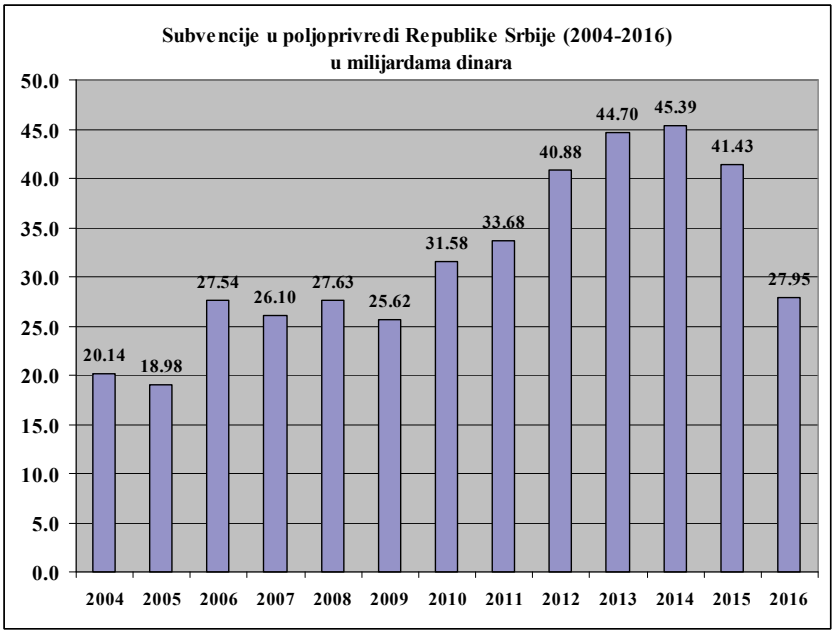

Pri tome napominjemo da Evropska unija posvećuje posebnu pažnju u svom ekonomskom i društvenom razvoju agrarnom kompleksu, ruralnom razvoju, gazdovanju vodama, šumarstvu, ribarstvu, zaštiti prirodnih resursa, zaštiti bio-diverziteta i životne sredine. **Evropska unija ima visoke subvencije poljoprivredne proizvodnje i ruralnog razvoja**. To svakako ima znatnog uticaja na poljoprivrednu proizvodnju u Republici Srbiji, kao i na buduća kretanja na domaćem tržištu, kao i na cene domaćih agro-industrijskih proizvoda u nas. Inače, ukupan budžet

Evropske unije je u sedmogodišnjem periodu od 2007-2013, bio projektovan 993,6 milijardi evra po tekućim cenama, a zatim je taj iznos realizovan na oko 975,8 milijardi evra, što predstavlja oko 1,12% bruto nacionalnog dohotka zemalja članica EU.

U skladu sa usvojenom „**Zajedničkom agrarnom politikom``** (Common agricultural policy-CAP, Council Regulation (EC) No 1290/2005), **za subvencije u poljoprivredi i ruralni razvoj** (pod nazivom: prirodni resursi) u periodu 2007-2013 godine, je u ukupnom budžetu Evropske unije bilo namenjeno **412,6 milijardi evra.** To obuhvata: direktna plaćanja subvencija u poljoprivredi; podsticaj ruralnog razvoja; ribarstvo i zaštitu okoline i istraživanja. To znači da je **udeo ukupnih subvencija u poljoprivredi EU** i za ruralni razvoj, ribarstvo, zaštita prirodne sredine i istraživanja činio čak oko **42,3% ukupnog budžeta EU u periodu 2007-2013. godine.**

U sedmogodišnjem periodu **od 2014-2020 godine**, **ukupan budžet Evropske unije** je projektovan na iznos od 1.082,6 milijardi evra u tekućim cenama iz 2014. godine ili 1,04% bruto nacionalnog dohotka 28 zemalja članica Evropske unije.

Ukupna sredstva namenjena za subvencije u poljoprivredi i za ruralni razvoj, u okviru Zajedničke poljoprivredne politike-ZPP, pod nazivom prirodni resursi, su u budžetu Evropske unije **2014-2020**, projektovana na **420,0 milijardi evra**, iskazano u tekućim cenama iz 2014. godine ili prosečno oko 38,8% ukupnog budžeta Evropske unije. Od toga su direktna plaćanja subvencija (u okviru ZPP) u poljoprivredi projektovana na iznos od 312,7 milijardi evra. U tom iznosu, namenjenom za poljoprivredu i prirodne resurse, je i deo sredstva za finansiranje razvoja vodnih resursa i njihovu zaštitu. Struktura projektovanih sredstava za subvencije u poljoprivredi u budžetu Evropske unije za srednjeročni period od 2014-2020, po pojedinim godinama je data u sledećem pregledu:

Projektovana sredstava za subvencije u poljoprivredu i ruralni razvoj ***u budžetu Evropske unije od 2014-2020,***

(U milijardama evra-tekuće cene iz 2014.godine)

	2014	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**Ukupno 2014-2020**
Subvencije u poljoprivredi (prirodni resursi)	**59.30**	**59.60**	**59.91**	**60.19**	**60.27**	**60.34**	**60.42**	**420.03**
u tome: direktna plaćanja u poljoprivredi	44.13	44.37	44.63	44.86	44.89	44.92	44.94	312.74
Ukupan budžet EU- odobrene aproprijacije	**142.54**	**146.48**	**150.22**	**154.40**	**158.37**	**162.95**	**167.60**	**1.082.56**
Ukupan budžet EU, % od BDP	**1,06%**	**1,05%**	**1,05%**	**1,04%**	**1,03%**	**1,03%**	**1,03%**	**1,04%**

Izvor: Financial framework 2014-2020, The Council and the European parliament. (Article 6 of Council Regulation No 1311/2013 laying down the multiannual financial framework for the years 2014-2020).

Subvencionisanje poljoprivrede i prirodnih resursa u ukupnom budžetu Evropske unije su visoka stavka i projektovani su na nivou od 59,3 milijardi evra u 2014. godini po cenama iz 2014.godine, a zatim na 59,6 milijardi evra u 2015. godini; 59,9 milijardi evra u 2016. godini; 60,2 milijardi evra u 2017. godini; 60,3 milijardi evra u 2018. godini; 60,3 milijardi evra u 2019. godini; 60,4 milijardi evra u 2020. godini.

Podsticanje ruralnog razvoja, pored unapređenja poljoprivredne infrastrukture i životnog standarda stanovnika ruralnih područja, podrazumeva i **unapređenje i racionalno upravljanje vodama**, zaštitu zdravlja životinja, podršku mladim farmerima, unapređenje stočarstva i razvoj organske poljoprivredne proizvodnje i subvencionisanje agrarne proizvodnje u planinskim područjima.

U proteklom sedmogodišnjem periodu od 2007.do 2013.godine, u nizu zemalja Evropske unije (EU-27) su **subvencije u poljoprivredi po osnovu direktnih plaćanja i za ruralni razvoj** (1. stub i 2. stub finansiranja) iznosile od **300 do 500 evra po hektaru** obradive površine godišnje, a u delu zemalja od **200 do 300 evra po hektaru** godišnje. Slična je situacija u pogledu subvencionisanja poljoprivrede i u periodu od 2014. do 2020.godine.

Ovde ćemo, na bazi podataka Svetske banke, navesti još neke činjenice o **seobama stanovništva u inostranstvo**, koje su jednim delom znatno povezane i sa slabim razvojem poljoprivrede i agrarnog sektora, kao i sa zaostajanjem ruralnog razvoja. Naime, u periodu tranzicije, ekonomskih sankcija i ratnih sukoba, došlo je do seobe stanovništva iz Srbije u inostranstvo i iz većine zemalja bivše SFRJ. Isto tako, u periodu tranzicije, došlo je do seobe stanovništva u inostranstvo i iz drugih zemalja srednje i jugo-istočne Evrope i Baltika.

Prema podacima Svetske banke, zemlje bivše SFRJ su u periodu od 1993. do 2012. godine, imale **negativan neto migracioni saldo** (uključujući odliv mozgova) od oko -1,3 miliona stnovnika i to: BiH -124 hiljade stanovnika; Hrvatska -233,2 hiljade stanovnika; Makedonija -30,3 hiljade stanovnika; Crna Gora -35,1 hiljade stanovnika; Srbija oko -961 hiljada stanovnika; dok je Slovenija imala pozitivan neto migracioni saldo od oko 70,4 hiljade stanovnika.

Takođe, u periodu 1993-2012. godine, negativan neto migracioni saldo je, prema podacima Svetske banke, iznosio: u Albaniji oko -700 hiljade stanovnika; u Jermeniji oko -514 hiljade stanovnika; Bugarskoj oko -323 hiljade stanovnika; Gruziji oko -1.285 hiljade stanovnika; Kazahstanu oko -1.156 hiljade stanovnika; Kirgiziji oko -396 hiljade stanovnika; Litvaniji oko -506 hiljade stanovnika; Latviji oko -281 hiljade stanovnika; Moldaviji oko -235 hiljade stanovnika; Poljskoj oko -275 hiljade stanovnika; Rumuniji oko -2.412 hiljade stanovnika i Ukrajini oko -198 hiljade stanovnika. Češka republika, Mađarska i Belorusija su u tom periodu imali pozitivan neto migracioni saldo i to : 374; 270 i 234 hiljade stanovnika, reaspektivno. Pozitivan neto migracioni saldo su u istom periodu imali i Kipar i Slovačka od oko 194 i 9 hiljada stanovnika. Grčka je od 1993. do 2012. godine imala pozitivan neto migracioni saldo od oko od oko 355 hiljade stanovnika, dok je, u periodu krize od 2008. do 2012. godine, imala negativan neto migracioni saldo od oko -136 hiljade stanovnika. Detaljniji podaci o neto migracijama su dati u narednom pregledu:

Neto migracije po zemljama

(u hiljadama)

	Ukupno 2008-2012	Ukupno 1993-2012	Prosečno godišnje 2008-2012	Prosečno godišnje 1993-2012
Albanija	-91.8	-699.7	-18.4	-35.0
Jermenija	-9.9	-513.7	-2.0	-25.7
Bugarska	-50.0	-322.6	-10.0	-16.1
BiH	-2.5	-124.0	-0.5	-6.2
Belorusija	120.5	234.2	24.1	11.7
Kipar	35.0	194.3	7.0	9.7
Češka rep.	30.0	374.3	6.0	18.7
Gruzija	-296.3	-1284.9	-59.3	-64.2
Grčka	-136.3	354.9	-27.3	17.7
Hrvatska	-20.0	-233.2	-4.0	-11.7
Mađarska	30.0	270.5	6.0	13.5
Kazahstan	159.8	-1155.8	32.0	-57.8
Kirgizija	-114.0	-396.2	-22.8	-19.8
Litvanija	-169.5	-506.1	-33.9	-25.3
Latvija	-73.4	-281.3	-14.7	-14.1
Moldavija	-9.5	-234.8	-1.9	-11.7
Makedonija	-5.0	-30.3	-1.0	-1.5
Crna Gora	-2.4	-35.1	-0.5	-1.8
Poljska	-73.8	-274.5	-14.8	-13.7
Rumunija	-437.2	-2412.1	-87.4	-120.6
Srbija*	-100.0	-961.5	-20.0	-48.1
Slovačka	1.2	9.0	0.2	0.5
Slovenija	4.3	70.4	0.9	3.5
Ukrajina	195.0	-197.5	39.0	-9.9
Svega	**-1015.8**	**-8155.7**	**-203.2**	**-407.8**

Izvor: World Development Indicators-WDI, World Bank, February 17, 2016

*Za period 1993-2012 godine, prema WDI, World Bank.

Neto migracioni saldo je u gore navedenim zemljama u periodu 1993. do 2012. godine je iznosio je čak oko -8,2 miliona stanonvnika ili oko -408 hiljada stanovnika prosečno godišnje. Istovremeno je Evropska unija, prema podacima Svetske banke, u periodu od 1988. do 2012. godine imala pozitivan neto migracioni saldo i to oko 21,8 miliona stanovnika; SAD oko 28,5 miliona stanovnika; Kanada oko 4,9 miliona stanovnika; Rusija oko 9,8 miliona stanovnika, a zemlje OECD-a ukupno čak 63,7 miliona stnovnika.

Koliko je **urbanizacija uzela maha u svetu**, može se zaključiti iz sledećih nekoliko podatka. Prema dostupnim podacima, u 494 grada u svetu živi čak 1,71 milijardi ljudi, odnosno blizu jedna četvrtina ukupnog stanovništva na planeti. Gustina stanovništva u tim gradovima je preko 4.500 stanovnika na 1 kvadratni kilometar. Isto tako, u svetu ima u 75 gradova preko 5 miliona stanovnika. U 79 gradova u svetu živi blizu 980 miliona stanovnika.

Ovaj rad bismo, **umesto zaključka**, završili rečima lekara Dobrosava Nikodinovića, objavljenim u dnevnom listu ,,Politika`` od 18. marta 2016. godine, koje glase: ,,ko spase srpsko selo, spasao je Srbiju``. U osnovi, ocenjujemo da je u Republici Srbiji **neophodan plan reagrarizacije**, **zajedno sa planom reindustrijalizacije**, koji je ranije usvojila Vlada Republike Srbije.

LITERATURA

1. Biljna proizvodnja u Republici Srbiji 1947-2004, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2015. godine.
2. Dva veka razvoja Srbije-Statističi pregled, RZS, Beograd, 2008.
3. Marković prof. dr Petar (1993-1994): Poljoprivredni atlas Srbije, I-III tom, Beograd, 1993. godine
4. Marković prof. dr Petar i Babović dr Jovan: Srbija na pragu novog veka, Pogledi na budući razvoj poljoprivrede i sela, Beograd, 1999.
5. Marković prof. dr Petar: Srbija na pragu novog veka, Budućnost sela i seljaštva, Beograd, 1999.
6. Mitrović prof. dr Milovan: Sela u Srbiji, promene strukture i problemi održivog razvoja, Popis stanovništva 2011, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova, Republički zavod za statistiku, 2011.
7. Miterović dr Milovan (2002): Srpsko selo i poljoprivreda izmedju preživljavanja i razvoja, Zbornik: Srbija krajem milenijuma: razvoj društva, promene i svakodnevni život, prir. S. Bolčić i A. Milić, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu (ISIFF), Beograd, str. 195-
8. Mitrović dr Milovan (2010): Razaranje društva i nove srpske elite; Nacionalni interes br.3
9. Popisni atlas 2011, RZS, Beograd, 2014.
10. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011
11. Poljoprivreda Srbije 1947-1996, RZS, Beograd,1998.
12. Poljoprivreda u Republici Srbiji, Popis poljoprivrede 2012, knjiga I i II, RZS, Beograd, 2013.
13. Popović dr Rade: Stočarstvo u Republici Srbiji, Popis poljoprivrede 2012, Poljoprivreda u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014. godine
14. Prostorni plan Republike Srbije (1994): Beograd
15. Rašević, dr Mirjana (2006): Fertilitet ženskog stanovništva u: Stanovništvo i domaćinstva Srbije prema popisu 2002. godine, Beograd, str. 53-69
16. Saopštenje o poslovanju privrede u Republici Srbiji u 2014. godini, Agencija za privredne registre, Beograd, oktobar 2015. godine
17. Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014-2024 godine, Vlada Republike Srbije, Beograd, jula 2014. godine.
18. Ševarlić prof. dr Miladin (2002): Analiza stanja i pravaca razvoja zemljoradničkog zadrugarstva u Srbiji, Zbornik: Pespektive razvoja sela (urednik dr Škorić), Odbor SANU za selo, Beoograd, 201-218
19. Ševarlić prof. dr Miladin: Poljoprivredno zemljište -Popis poljoprivrede 2012. godine u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2015. godine.
20. Šojić prof. dr Milan, „Liberalizam i tranzicija-Iskustva Srbije i okolnih zemalja„ Institut društvenih nauka, Naučni skup „(Anti) Liberalizam i ekonomija", Beograd, 2014.
21. The Millennium Development Goals Report 2015, United Nations Development Programme, July 06, 2015.
22. UN-Millennium Development Goals-Indicators, 2016
23. Uporedni pregled broja domaćinstava i stanova 1971, 1991, 2011. Podaci po naseljima, RZS, Beograd, 2014

24. Uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1991, 2002. i 2011. Podaci po naseljima, RZS, Beograd, 2014.
25. World Development Indicators, World Bank, February 17, 2016.

Sreten Jelić[1]
Živko Surčulija[2]
Milica Vasić[3]

GLOBALNE MIGRACIJE S OSVRTOM NA SOCIJALNU MOBILNOST STANOVNIŠTVA SRBIJE

Rezime

Migracije su kompleksan fenomen, i stara društvena pojava, prisutna već u dugom predistorijskom periodu, ali i industrisjkom i modernim postindustrijskim informacionim društvima, gde poprima oblike globalnih regionalnih i lokalnih migracija. One su u žiži interesovanja danas. Naša zemlja suočena je sa talasom migracija jer se nalazi na strategijski značajnom pravcu kretanja stanovništva iz pojedinih zemalja Afrike i Azije prema zemljama Evropske Unije. Istraživanje o migracijama i mobilnosti (pokretljivosti) stanovništva Srbije, može se posmatrati kao izazovan zadatak.

U protekle dve decenije Republika Srbija je pod uticajem velikih društvenih i političkih dešavanja. Dramatični događaji koji su usledili 90-ih godina imali su teške posledice na životni standard stanovništva, što je dovelo i do socijalne mobilnosti stanovništva. Trendovi 90-ih beleže dolazak izbeglica iz zemalja bivše Jugoslavije i interno raseljenih lica sa AP Kosova i Metohije, ali i odlazak velikog broja građana kako u zemlje Evropske unije, tako i u prekomorske zemlje. Poslednjih nekoliko godina, sve je veći broj azilanata, ilegalnih migracija i povratnika, sa kojima se Srbija suočava. Međutim, Srbija kao zemlja srednje razvijenosti, koju karakteriše socijalna nejednakost, depopulacija ruralnih oblasti i visoka stopa nezaposlenosti predstavlja primarno zemlju emigracija i tranzita za imigrante.

Ključne reči: *globalne migracije, socijalna mobilnost, stanovništvo, trendovi, Srbija*

GLOBAL MIGRATION WITH REFERENCE TO SOCIAL MOBILITY SERBIAN POPULATION

Abstract

Migration is complex phenomenon and old social phenomenon and is present in long prehistoric period, but also in the industrial and post-industrial modern and information societies, where takes on the shape of global regional and local migration. They are the focus of today. Our country is confronted with a wave of of migration because it is at strategic important on the direction movement population from some the countries of Africa and Asia towards the countries of the European Union. Research about migration and mobility of the Serbian population can be viewed as a challenging task. In the past two decades Republic Serbia was under the influence of large social and political events. The dramatic events which followed the 90s, had heavy consequences on the living standards population, which led to social mobility. Trends 90s recorded arrival of refugees from former Yugoslavian countries and internally displaced

1 prof.dr, Univerzitet u Beogradu, Poljoprivredni fakultet Zemun,Nemanjina 6, Beograd, Republika Srbija, sjelic@agrif.bg.ac.rs

2 prof.dr Univerzitet u Beogradu, Tehnološko metalurški fakultet Beograd

3 doktorand, msc, Univerzitet u Beogradu, Poljoprivredni fakultet Zemun,Nemanjina 6, Beograd, Republika Srbija, micikav1991@gmail.com

persons from the AP of Kosovo and Metohija, but also the departure a large number citizens in EU countries and to overseas countries. Last years, an increasing number asylum seekers and illegal migration and returnees which Serbia is confronted. But, Serbia as a country of medium development, characterized by social inequalities, depopulation of rural , and high rate of unemployment is primarily a country of emigration and transit for immigrants.

Key words: *global migration, social mobility, population trends, Serbia*

UVOD

Savremeni svet zapljusnut je snažnim talasima velikih seoba naroda, posebno na pravcu Bliski Istok-Evropa. Mi ćemo, obzirom da sociologija kao nauka češće barata pojmom migracije, i datu mogućnost da sami odaberemo pojam koji ćemo upotrebljavati, u svom prilogu najčešće koristiti pojam migracije. Poput naučnog rukovodioca skupa, i mi smatramo da su, iako su snažni talasi kretanja, preseljenja, seoba, odnosno migracija stanovništva, tokom prošle i ove godine bili vrlo impozantni i dramatični, migracije su vrlo stara društvena pojava. Znači večna, i vezana za egzistenciju, potrebe čoveka, i društveni razvoj, od homosapiensa do danas, od dugog vremenskog perioda predistorijskih društava, preko privremenog vezivanja čoveka za zemlju (tokom agrarne revolucije), do industrijske revolucije, koja snažno podstiče lokalne, regionalne, ali i planetarne talase migracija stanovništva. Pretvaranje starih industrijskih društava u moderna industrijska, a danas i postindustrijska i informatička, definitivno je dovelo ne samo do masovnog odvajanja čoveka od zemlje, putem migracije selo grad već i do jakih procesa globalizacije migracija, kao dela opštih procesa globalizacije. S tim u vezi sve su češće upotrebe pojma globalne migracije u istraživanjima i delima vodećih svetskih sociologa. (Gidens 2003; M.Haralambos, M. Holborn, 2002).

Kolonijalna osvajanja od strane visokorazvijenih evropskih država uticale su na stvaranje globalnih planetarnih migracija stanovništva. Poslednjih sedamdeset godina, opisujući glavne migracione pokrete stanovništva, nauka je utvrdila četitri osnovna modela migracija (Gidens, 2003: 274). Prvi je kolonijalni model, koji su koristile Francuska i Velika Britanija, primajući pre svega veliki broj imigranata iz nekadašnjih kolonija. Drugi je klasični model migracionih kretanja, koji su prihvatile zemlje poput Kanade, SAD i Autralije, razvijajući se kao tzv useljeničke države. Bio je to i put stvaranja etničkih složenih država i društava, koje obično, za razliku od klasičnih, tzv. nacionalnih država, nazivamo i „države nacije". Treći je model migracija radnika na privremenom radu u inostranstvu, koji su osim Nemačke i Švajcarske, vremenom primenile i mnoge druge Evropske zemlje, pogodne za procese i migracije.

Bivša SFRJ bila je, nakon pokušaja privredne reforme polovinom šezdesetih, i sedamdesetih godina, zatim tokom konflikata devedesetih, i skoro trodecenijske tranzicije, zemlja izuzetnog iseljavanja stanovništva, s tim što bi trebalo istaći, da je šezdesetih i sedamdesetih i osamdesetih godina odlazilo stanovništvo nižeg obrazovnog statusa, a od početka devedesetih do danas iseljava se pretežno urbano stanovništvo višeg obrazovnog nivoa (tzv. „odliv mozgova").

Kastels i Miler (1993.), kao Holborn i Haralambos (2003), smatraju da se od početka sedamdesetih godina prethodnog veka lagano menjaju modeli i obrasci migracija. Nakon poskupljenja nafte 1973. godine, i jake recesije privrede Evrope, je nešto manje useljenika u razvijene zemlje, ali osamdesetih i devedesetih kao i u novom milenijumu, pod uticajem procesa ekonomske i druge globalizacije, i konflikata na bliskom istoku, privremeni useljenici sve lakše postaju legalni useljenici i stanovnici Evropske Unije. I četvrti model je ilegalni model imigracije, koji je sve uobičajniji nakon pooštravanja uslova za legalno uselenje u visokorazvijene zemlje Evrope. Sa poslednjim imigrantskim talasima, i globalnim migracijama,

iz konfliktima zahvaćeni zemalja bliskog istoka, dominantno s većinskim muslimanskim stanovništvom, Evropska Unija, smatraju mnogi, u mnogo čemu, nije se najbolje snašla.

Svaka promena mesta boravka koja je trajnog karaktera predstavlja migraciju, pod uslovom da je prekoračena granica nekog naselja. Analizirani su migracioni trendovi i tokovi iz Srbije i prema Srbiji od 90-ih do danas. Predmet analize je sagledavanje i pokretljivosti stanovništva Srbije sa obe svoje komponente (imigracije i emigracije), utrvđivanje polazne osnove imigracionih tokova i izučavanje selektivnosti migranata prema polu, starosti, obrazovanju i socijalno-ekonomskim karakteristikama.

U radu će biti detaljno analizirana i razmatrana migraciona politika, prvenstveno u oblastima prisilnih migracija, politike azila, zbrinjavanje izbeglica i interno raseljenih lica (IRL), kao i reintegracija povratnika po sporazumima o readmisiji. Republika Srbija je zemlja ekonomske emigracije, a početkom 90-ih doživljava i priliv imigranata, pre svega etničkih Srba sa teritorije SFRJ. U radu će biti predstavljeni podaci dobijeni od relevantnih izvora koji ukazuju na tendencije migracija i imigracija, kao i procene o broju migrantskih lica. Ukazuje se na komplikovanost posmatranja migracija kao društveno-socijalnog-ekonomskog problema i fenomena, pogotovo na teritoiji Republike Srbije zbog dramatične istorije, politike i ekonomskih i tranzicijskih reformi. Istraživanje migracija je kompleksan i naporan poduhvat, ukoliko govorimo o teritoriji Republike Srbije, jedna od determinanti su granice države, i ono što je osamdesetih predstavljano kao unutrašnja migracija u 2016. godini, uzevši u obzir teritorijijalnu promenjenost granica države, može se klasifikovati kao međunarodna migracija.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Migracije su nezahvalne za istraživanja i posmatranja jer je nemoguće precizno odrediti šta, kad, gde i ko se posmatra, jer to uglavnom nisu planirani i najavljeni procesi. Značajniji istraživački poduhvati na temu migracija odvijaju se osamdesetih godina dvadesetog veka a značajnost ove teme u poslednjih par godina je veoma velika. Minimalan je broj sistematskih istraživanja na temu međunarodnih migracija. Preporuka Međunarodne organizacije za migracije (IOM) je da se vodi računa o terminima koji se koriste za migracije. Glavni tokovi kretanja ljudi i dalje se protežu od manje razvijenih ka razvijenim zemljama sveta. Prema širini i obimu migracije su veoma intenzivne. Globalni tokovi migracija usmeravaju se prema Evropi i Severnoj Americi. Intenzitet međunarodnih migracija raste, brzina individualne mobilnosti je izrazito visoka zahvaljujući razvoju saobraćajnog sistema u svetu. Više od 60% svih imigranata nastanjuje se u najrazvijenijim zemljama sveta, te je stanovništvo zemalja centra u velikom obimu imigrantskog porekla.(Bobić, M., Babović,M 2013: 213) Razlikuju se puš i pul, odnosno privlačni i potisni faktori koji podstiču emigraciju i pokretljivost stanovništva Srbije. Praćenje emigracionih tokova je teško usled nedostatka podataka kako zemalja porekla, tako i zemalja destinacija. Pod emigracijom se podrazumeva iseljavanje iz stalnog mesta boravka u jednoj zemlji i useljavanje na teritoriju druge zemlje, na period od najmanje 12 meseci (EZ, 862/2007). Najznačajniji istorijski primeri koji pokazuju uticaj političkih odluka na obim i tokove migracija su: lica na privremenom radu u inostranstvu, planske "kolonizacije" Srbije, odnosno Vojvodine, iz drugih regiona (danas država) Kraljevine SHS odnosno SFRJ; iseljavanje nepoznatog broja ljudi iz Srbije tokom ratnih sukoba na prostoru SFRJ; izbegličke imigracije na teritoriju Srbije. (Nikitović, 2009). Fenomen ekonomskih migranata u Vojvodini se otvorio kao istraživačka tema u okviru kompleksnih istraživanja pojedinih naselja kao celina, koja su bila specifična baš po ovoj pojavi. Međunarodni migracioni tokovi se posmatraju u kontekstu polu-periferijskog položaja Srbije u globalnom sistemu, kao i sputanih procesa socio-ekonomske transformacije i razvoja. Migracije se analiziraju na makro nivou, prema ključnim dimenzijama

kao što su intenzitet, pravci tokova i karakteristike migranata. Analiza je utemeljena u osnovnoj klasifikaciji na tokove iz Srbije i prema Srbiji (emigracija i imigracija), uključujući i one koje sadrže obe komponente predstavljajući tranzitne migracije iz nerazvijenih prema razvijenim zemljama preko teritorije Srbije. Unutar ove osnovne podele, migracioni tokovi se proučavaju diferencirano u zavisnosti od njihovog legalnog statusa, onako kako je definisan aktuelnim međunarodnim i nacionalnim normativnim okvirom, kao i u zavisnosti od razloga za migriranje. Pored analize glavnih migratornih trendova, pažnja je u tekstu usmerena i na savremene politike upravljanja migracijama. (Bobić, Babović, 2013: 209). U Srbiji su se odvijala značajna kretanja populacije u periodu od 1990. do 2000. godine, usled raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Ovaj period beleži veliki broj izbeglica poreklom iz drugih bivših Jugoslovenskih republika koji je došao u Srbiju, ali uz istovremeno napuštanje određenog broja mladih iz zemlje koji su bili u strahu od vojne mobilizacije. Neto migraciona stopa se u ovom periodu udvostručila.

Demografske odlike karakteristične za Srbiju su niske stope fertiliteta, jaka interna migraciona kretanja i emigracija. Kontinuirani ekonomski napredak velikih gradskih centara koji je usledio 2000-te godine je uticao na privlačenje migranta iz drugih regiona. Teritorijalna pokretljivost neškolovanog i školovanog stanovnoštva nije istog inteziteta. Školovano stanovništvo je u većoj meri obuhvaćeno migracijom i znatno je mobilnije. Do 90-ih osnovni vid emigracije stanovništva Srbije bio je privremeni rad u inostranstvu gde se tražila nekvalifikovana i polukvalifikovana radna snaga. Međutim, od 90-ih pa sve do danas "odliv mozgova" je uobičajna karakteristika srpske emigracije, naročito prema prekomorskim zemljama. U poslednjem izveštaju Svetskog Ekonomskog Foruma, Srbija je rangirana u prvih deset zemalja koji su pod uticajem "odliva mozgova". Što se tiče evropskih zemalja, emigracija visokoobrazovanih iz Srbije uglavnom je usmerana ka Velikoj Britaniji, obzirom da je engleski jezik najrasprostranjeniji među mladima u Srbiji. Dok je za lica sa srednjim ili osnovnim obrazovanjem, Italija i danas najprivlačnija destinacija. Pored Italije za lica srednjeg i osnovnog obrazovanja, tradicionalno emigrantske zemlje su Austrija, Nemačka, Švajcarska i Švedska. U poslednje dve decenije Srbija gubi značaj broj mlade i visokoobrazovane populacije. Presudni faktori koji utiču na socijalnu i profesionalnu pokretljivost u našim usolvima su sticanje obrazovanja i dokvalifikacija

Polna struktura emigranata je uravnotežena, izuzev Slovenije gde dominiraju muškarci (Morokvašić, 2010). Karakteristično je da u migracijama na kraće distance dominantnije žensko stanovništvo, dok u migracijama na duže staze preovlađuje muška populacija stanovništva. Migracijom su najviše pogođene sledeće grupe stanovništva: deca, odrasli iz udaljenih područja, izbeglice, intreno raseljena lica i prisilni povratnici (Grečić, 2012). Deca su sklona delikventnom ponašanju, ukoliko ostanu u zemlji bez roditelja, dok su deca povratnici suočena sa mnogobrojnim preprekama u svom kasnijem obrazovanju. Prisilni povratnici, izbeglice i interno raseljena lica se suočavaju sa problemima u ostvarivanju određenih prava.

Od tradicionalnih emigrantskih zemalja za državljane Srbije su Nemačka, Austrija, Švajcarska i Švedska i dalje veoma atraktivne. Proces emigracije u zemlje Evropske unije olakšan je početkom 2010. godine, kada je Srbija ušla na takozvanu „belu šengensku listu" – listu zemalja od čijih se državljana ne zahtevaju vize da bi putovali u države unutar Šengenske zone. Među novim zemljama članicama Evropske unije, najvažnija odredišta za državljane Srbije su Slovenija i Mađarska. Slovenija je bila atraktivna destinacija za srpske državljane čak i tokom perioda postojanja zajedničke države SFRJ. Relativno visok odliv u Mađarsku uglavnom se može pripisati etničkim Mađarima. Najintenzivniji odlivi odigrali su se tokom 1993. i 1999.

godine (Nagy, 2006). Nakon 2000. godine, javila se tendencija stalnog porasta emigracije ka Mađarskoj (Takač i Kincses, 2010).

Zemlje koje primaju migrante iz Srbije, ali o čijem obimu tokova se teško dolazi do podataka su Bugarska, Rumunija, Grčka, Rusija, kao i zemlje zapadne Azije i Afrike. Srpski državljani koji migriraju u Rusiju, zapadnu Aziju i afričke zemlje, prema popisu iz 2002. godine, uglavnom su angažovani u građevinarstvu. Tokovi ka afričkim i azijskim zemljama koji su počeli 60-ih godina prošlog veka sa osnivanjem Pokreta nesvrstanih, mogu se smatrati tradicionalnim.

Na osnovu podataka Eurostata, koji se odnose na 2011. godinu iz Srbije najviše lica je migriralo u Nemačku (81.381) i Italiju (25.148) sa razlogom spajanja porodice, zbog školovanja je 917 lica otišlo u Austriju. Rad kao razlog za migraciju najvećem broju migranata iz Srbije bio je u Italiji, Sloveniji i Nemačkoj. Najviše migrantskih lica iz Srbije (5.442) ima izbeglički status u Francuskoj.

Prema „Zakonu o dijaspori i Srbima u regionu", dijaspora obuhvata državljane Republike Srbije koji žive u inostranstvu, kao i pripadnike srpskog naroda, iseljenike sa teritorije Republike Srbije i iz regiona i njihove potomke (Sl. Glasnik RS 72/2009). Populacija srpskog porekla koja obuhvata već četvrtu generaciju iseljenika čini 2.774.500 lica (IOM, 2012). Iseljenici pretežno žive u SAD-u i Kanadi (1.200.000), a zatim u SR Nemačkoj (500.000) i u Austriji (300.000). Istraživanja pokazuju da je iz dijaspore 2012. godine u Srbiju poslato 2,7 milijardi evra kroz doznake. Procenjuje se da je ovaj iznos i veći usled slanja novca neformalnim putem. Najveći priliv doznaka potiče iz zemalja u kojima živi najveći deo dijaspore (SR Nemačka, Austrija, Švajcarska, SAD, Francuska). Nakon uvođenja bezviznog režima RS sa državama članicama EU, Srbija postaje značajno izvorište neregularnih migracija. Javlja se problem lažnih azilanata, prema podacima Eurostata u 2010. godini, Srbija je bila na trećem mestu po broju zahteva za azilom u zemljama EU. U slučaju nezakonitog boravka državljanina Srbije, država u kojoj je uhvaćen podnosi Srbiji zahtev za readmisiju. Ukoliko se dokaže da je reč o srpskom državljaninu zahtev se odbrava, u suprotnom se odbacuje. Nemačka, Mađarska i Švedska su podnele najveći broj zahteva za readmisiju RS. Najviše je povratnika Romskog porekla, i to 45,7% od ukupnog broja , a zatim slede Bošnjaci sa 28,6%, Srbi sa 8% i Albancii 1,4% (KIRS, Migracione politike u Republici Srbiji, izveštaj za 2011. godinu). Broj podnetih zahteva za readmisiju raste sa 3.706 u 2010. godini na 7.698 zahteva u 2012. godini. Takoće je za dve godine skoro udvostručena saglasnost za vraćanje državljana Srbije, dok se broj vraćenih lica u Srbiju koji je u 2010. godini iznosio 4.434 lica povećao u 2012. godini na 6.740 lica. (*Izvor: Ministarstvo unutrašnjih poslova RS)*

Početkom 90-ih Srbija je prima veliki broj izbeglica i interno raseljenih lica. Prinudne imigracije i tražioci međunarodne zaštite u Srbiji su od 90-ih intezivirane. Posledica sve većeg broja prinudne migracije su ratni sukobi u bivšim jogoslovenskim republikama. U Srbiju je pristigao najveći broj izbeglica u periodu od 1991. do 1995. godine i interno raseljenih lica sa Kosova i Metohije usled bobmardovanja 1999. godine.

Sredinom 90-ih u prvom popisu ove populacije registrovano je preko 600 hiljada izbeglica iz Hrvatske i BIH, dok je ukupan broj raseljenih sa Kosova i Metohije iznosio 210 hiljada. Broj onih koji su se vratili na Kosovo i Metohije (KiM) je vrlo nizak. Prema podacima UNHCR (Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice) svega 12.043 interno raseljenih lica iz Srbije se vratilo na Kosovo u periodu od 2000. do 2011. godine. Prema IOM u 2012. godini, oni su činili 22.2% ukupnog migrantskog stanovništva Republike. Međutim, zvanični broj izbeglica u Republici Srbiji se smanjio za više od 85% u periodu između 1996. do 2010. godine.

Trenutno na teritoriji Srbije bez KiM obitava 210 hiljada interno raseljenih lica sa KiM prema registraciji Komesarijata za izbeglice Republike Srbije. Kategoriju interno raseljenih lica čine 32 etničke grupe prema popisu iz 2002. godine, i to: 75% Srba, 10,87% Roma, 3,9% Crnogoraca, 2,5% Muslimana i Bošnjaka, 1,5% Goranaca, dok su ostali ispod 1% - Albanci, Aškalije, Mađari, Makedonci, Turci, Hrvati, itd. (Republički Zavod za Statistiku, 2003). Vlada Republike Srbije, 2009, KIRS, 2011.godine navode sledeće glavne probleme koje otežavajnu povratak IRL u njihove domove: nedostatak bezbednosti, ograničena sloboda kretanja, ograničen pristup javnim službama i školama za decu, nedostatak ekonomske perspektive za povratnike i poteškoće u povraćaju imovine. Nedostatak pouzdane migracione statistike u Srbiji čini neophodnom procenu međunarodnih tokova emigracije i imigracije iz/u Srbiju pomoću podataka objavljenih od zemalja koje prihvataju migrante iz Srbije. Dodatni problem odnosi se na promene političkih granica. Do raspada bivše SFRJ, neki migracioni tokovi koji su prethodno bili unutrašnji, postali su međunarodni. To je sad veliki problem kod objašnjavanja migracija ukoliko se uzme višedecenijski period, i nisu podaci relevantni iz ranijih perioda ako se ne naglasi ovaj teritorijalno-politički aspekt. U periodu 2008–2010. godine oko 32.600 osoba godišnje emigriralo je iz Srbije, dok je 19.500 lica imigriralo u Srbiju, što je rezultiralo neto emigracijom iz zemlje od oko 13.100 lica na godišnjem nivou. Najviši saldo neto migracija od –2.426 lica na godišnjem nivou rezultirao je iz migracionih tokova sa Italijom. Procena neto emigracije od 13.100 lica ne uključuje imigracijusa Kosova u centralnu Srbiju i Vojvodinu. Migracioni tokovi sa Kosova u Srbiji posmatraju se kao unutrašnje migracije. Statistika unutrašnjih migracija u Srbiji pokazuje da je bilo 131.700 doseljenih lica i 127.200 odseljenih lica tokom 2010. godine, što daje bilans od 4.500 lica.

Prema poreklu izbeglička populacija u Srbiji je najvećim delom iz bivše SFRJ, prema podacima Komesijatra za izbeglice i migracije. Najveći broj je iz Hrvatske i BiH, sa tendencijom opadanja iz godine u godinu. Zvanični podaci o broju lica koja se vraćaju u Srbiju iz inostranstva u skorijem periodu ne postoje. Podaci postoje samo za ukupan broj primalaca penzija iz inostranstva prema proceni Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje i on iznosi 114 hiljada. Tako da se imigracija ka Srbiji u skorijem periodu uglavnom sastoji od srpskih državljanina koji su se vratili da uživaju u svojoj penziji nakon završetka svoje radne karijere u inostranstvu. To su uglavnom povratnici iz Nemačke, Austrije, Švajcarske i Francuske. Najveće imigracije u Srbiju, u pomenutom periodu bile su iz Kine, Rusije, Libije i bivših Jugoslovenskih Republika (Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Makedonije). Prema Međunarodnoj organizaciji za migraciju glavni razlozi za emigraciju bili su spajanje porodica sa 47% i zapošljavanje sa 40%. Za razliku od polne strukture emigranata koja je uravnotežena, kod imigraciju u Srbiju ona je dosta neujednačena. U potrazi za poslom dominiraju muškarci sa 85%, dok žene koje imigriraju u Srbiju to uglavnom rade radi spajanja porodice i to sa 64,3%. Imigranti iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske su najbrojniji u obe kategorije (Vlada Republike Srbije 2011).

Među imigrantima iz prthodno navedenih zemalja u 2011. godini, žene su bile zastupljenije, a u 2012. godini kod imigranata iz Rumunije je ostala izrazito visoka zastupljenost ženske populacije.

Prema migracionom profilu Republike Srbije, na kraju 2012. godine 8.095 stranaca je imalo odobren privremeni boravak po osnovu rada. Dok je u 2011. godini, ovaj broj iznosio 7.213, tako da se broj stranaca u Republici Srbiji po osnovu rada povećao. Na prvom mestu se nalazi Kina, a zatm slede Ruska Federacija i Italija. Za isti period, broj stranaca sa odobrenim privremenim boravkom po osnovu školovanja iznosio je 1.041 lica. Ovde se takođe beleži rast u odnosu na

2011. godinu kada ih je bilo registrovani 868, a u odnosu na 2010. godinu ovaj broj se udvostručio. Najveći broj ovih lica je iz Libije.

Broj stranaca u potrazi za azilom sa područja zahvaćenim ratnim sukobima sve je veći. Najviše ih je iz Avganistana i Somalije a zatim iz Sirije, Pakistana, Alžira i Eritreje. Podaci ukazuju na činjenicu da većina stranaca traži utočište i regularni boravak u Srbiji ali dalje nastavlja put ka drugim zemljama šengenske zone. Najveći broj tražilaca azila od ukupnog broja lica i dalje dolazi iz Avganistana (29,50%) i Somalije (18,50%).

Politika upravljanja migracijama postaje sve važnija oblast javnih politika kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou. Propisi su sve složeniji, pa se u Srbiji posle 2000. godine sve intezivnije radilo na stvaranju i usklađivanju zakonskih okvira u nastajanju da upravljanje migracijama bude što efikasnije. Pored „Zakona o upravljanju migracijama", usvojeni su novi ključni zakoni koji su važni jer definišu različite oblike migracije i predlažu procedure njihovog regulisanja, u skladu sa definicijama EU. Među ključnim zakonima treba napomenuti najvažnije, a to su „Zakon o strancima", „Zakon o zaštiti državne granice", „Zakon o azilu" i „Krivični zakon RS" koji reguliše neregularne aktivnosti povezane sa migracijama, kao što je na primer trgovina ljudima.

Komesarijat za izbeglice i migracije kome su povereni svi poslovi koji se tiču upravljanja migracijama, Vladi predlaže sve mere i politiku upravljanja. Za sprovođenje mera i programa pored komesarijata, uključeni su i drugi organi državne uprave. U oblasti regulisanja međunarodne zaštite i suzbijanja neregularnih migracija, veoma važnu ulogu ima Ministarstvo unutrašnjih poslova. Dok je na pokrajinskim i lokalnim nivoima vlasti, nadležnost u aktivnostima upravljanja migracijama poverena Savetima za migraciju. Ključni ciljevi i mere iz oblasti neregularnih migracija i politike azila definisani su strategijom za upravljanje migracijam. Pored ove strategije, usvojene su i druge strategije kojima se definišu specifične migracione politike, kao što su „Strategija suprotstavljanja ilegalnim migracijama u RS za period 2009-2014. Godine", „Strategija integrisanog upravljanja granicom u RS", „Strategija reintegracije povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji", „Strategija borbe protiv trgovine ljudima". Krajem 90-ih, pitanja emigracije visokoobrazovane radne snage privlače sve veću pažnju kreatora državnih politika u Srbiji. Međutim, Srbija nije uspela da napravi strategiju za iskorišćavanje potencijala svojih građana koji su zaposleni van granica naše zemlje, iako su prilivi doznaka iz inostranstva veliki (13% od DBP u 2010.) nisu uspostavljene veze za transfer znanja koje srpska dijaspora poseduje (Pejin, Grečić, 2012). Prisilne migracije su bile glavna tema migracionog profila za 2011. godinu. Analizirane su integracije i povratak izbeglica, mogućnosti poboljšavanja uslova života IRL, readmisija i reintegracija povratnika po sporazumu o readmisiji, azil i suzbijanje trgovine ljudima. Republika Srbija kontinuirano radi na omogućavanju ostvarivanja prava svih migranata. Usvojila je nekoliko strategija i politika kojima se regulišu emigracije, održava tekući nivo migracija, smanjuju negativne posledice unutrašljih migracija i strategija kojima se daje podsticaj za povratak, i to posebno visoko obrazovanih ljudi (Pejin, Grečić, 2012.). „Zakon o upravljanju migracijama" treba da pomogne rešavanje kako untrašnjih tako i preteranih međunardnih migracija, iako su nekad migracije iz opravdanih razloga. Lokalne institucije se, uglavnom, bave posledicama problema uprkos tome što su u nekim opštinama i gradovima usvojene strategije i lokalni akcioni planovi. U iščekivanju najavljenih sistematskih koraka u rešavanju sumorne i sve gore demografske slike Srbije i dalje gledamo kako se gradovi po Srbiji prazne.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Migracije, kompleksna pojava prisutna u dugom vremenskom periodu su danas poprimile oblike globalne i lokalne. U Srbiji su migracije povezane sa socijalnom isključenošću i životnim standardom, ali i sa političkim položajem pa je iz tog razloga sistematsko proučavanje migracija veoma važno. Srbiju, kao tranzicionu zemlju srednje razvijenosti odlikuje visok stepen emigracija. Usled ratnih sukoba doživljava i veliki priliv imigranata sa teritorije bivše SFRJ. Današnje migracije se u odnosu na migracije iz prethodnih perioda razlikuju u mnogim karakteristikama. Populacija migranata raste po stopi višoj od rasta ukupne populacije.

Intezitet i obim migracija raste iz perioda u period i to naročito od 90-ih pa do danas. Pravci najmasovnijih kretanja su promenjeni, pa su tako od devedesetih bile prisutne emigracije ka prekomorskim zemljama a kasnije su migracioni tokovi preusmereni ka Evropi. Motivi emigracija kao i obrazovavana struktura emigranata je takođe promenjena u analiziranom periodu. Naime, emigracije u Srbiji su podtsaknute pretežno ekonomskim faktorima, ali 90-ih godina veliki uticaj na emigrante su imali i politički faktori. Dok je ranijih godina osnovni vid emigracija bio privremeni rad nekvalifikovane i polukvalifikovane radne snage, od 90-ih do danas Srbiju odlikuje odliv visokobrazovanog stanovništva.

Srbija je pre svega zemlja emigracije koju karakterišu brojne preprekama u ostvarivanju održivog razvoja, pa nije primamljiva zemlja destinacija. Srbija je zemlja tranzita za migraciona kretanja prema razvijenim zemljama EU, osim kineskih državljana ona ne privlači stalnu radnu snagu. Od 90-ih u Srbiji su intenzivirane prinudne migracije usled velikog broja izbeglica i interno raseljenih lica sa Kosova i Metohije. Još uvek su aktualna pitanja izbeglica i IRL. Broj izbeglica se u poslednjih par godina smanjuje, ali broj IRL ostaje nepromenjen. Pretežno imigrira ženska populacija sa vodećim migracionim motivom, spajanja porodice.

Migracioni proces su dugoročni procesi sa sopstvenom dinamikom i determinantama na koje je jako teško uticati, bez obzira na primenjenu politiku upravljanja. Srbija, uz pomoć EU pokušava da ublaži probleme sa kojima se suočavaju izbeglice i IRL, ali je potrebno uložiti još veće napore. Vlada pre svega mora poboljšati proces planiranja i da sprovede niz drugih mera uz pomoć državnih institucija koji su takođe uključeni u realizaciji postavljenih ciljeva.

LITERATURA:

1. Bobić, M., Babović, M., (2013), Međunarodne migracije u Srbiji – Stanje i politike, časopis Sociologija, LV, No2, Beograd;
2. Casels Stephen and Markk J. Miller, 1993, The Age of migration, International Population, in the modern worldm London;
3. Cohen Ronib, 1997, Global diasporas abd intradiction, London; UCL Press;
4. Giddens Anthpny, Sociologija, 20003, Beograd, Ekonomski fakultet;
5. IOM-Migracije u Srbiji (2012), Migracioni profil Republike Srbije za 2010. godinu, Beograd: Dosije studio;
6. Haralambos Michael, Sociologija, Halborn Martin;
7. KIRS (2012), Migracione politike u Republici Srbiji, Izveštaj za 2011. godinu.
8. Kupiszevska, D., Kupiszenjski, M., Nikitović, V., (2012), Uticaj demografskih i migracionih tokova na Srbiju, međunarodna organizacija za migracije, Misija u Beogradu, Projekat "Jačanje kapaciteta institucija Republike Srbije za uoravljanje migracijama i reintegraciju povratnika";
9. Morokvašić, M. (2010) Feminizacija migracija, Stanovništvo, br.2, Beograd: CDI IDN;

10. Nikitović, V. (2009), Srbija kao imigraciona zemlja – očekivana budućnost, Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd;
11. Pejin, Lj., Grečić, V. (2012), Socijalni uticaj emigracija i migracija selo-grad u Centralnoj i Istočnoj Evropi, Finalni izveštaj za Srbiju;
12. Penev, G. (2011), Migracije, krize i ratni sukobi na balkanu s kraja 20. Veka, Društvo demografa Srbije, DemoBalk;
13. Vlada RS (2012), Migracioni profil Srbije za 2010. godinu, Komesarijat za izbeglice RS;
14. http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8824
15. http://www.iom.int/
16. http://www.mladizavladu.rs/
17. http://www.kirs.gov.rs/docs/Zakon_o_upravljanju_migracijama.pdf
18. http://www.kirs.gov.rs/docs/migracije/Uticaj_demografskih_i_migracionih_tokova_na_Srbiju.pdf

*Milica Vukotić**
*Ivana Katnić***

BOLONJSKI PROCES I MOBILNOST KAO OBLIK MIGRACIJA

Apstrakt

Internacionalizacija predstavlja strateški prioritet za ustanove visokog obrazovanja. Ona ustanovama visokog obrazovanja omogućava unaprijeđenje i promociju kvaliteta svojih nastavnih i istraživačkih aktivnosti. Odlazak u inostranstvao radi školovanja omogućava pojedncima da razviju i unaprijede svoje znanje i vještine i time povećaju svoje mogućnosti za zaposlenje. Ipak, sistem priznavanja akademskih kvalifikacija dobijenih u inostranstvu je u prošlosti predstavljao problem. U ovom radu analizira se pitanje da li Bolonjski proces olakšao priznavanje akademskih kvalifikacija. Koje su osnovne prepreke za povećnje mobilnosti nastavnog kadra i studenata koji dolaze, odnosno odlaze sa visokoškolskih institucija u Crnoj Gori? Da li je mobilnost studenata povezana sa primanjima domaćinstava? Koje su zemlje u kojima bi crnogorski studenti željeli da nastave svoje školovanje? Ovo je samo dio pitanja koja će biti analizirana u ovom radu.

Ključne riječi: *obrazovanje, Bolonjski proces, mobilnost studenata i nastavnika*

THE BOLOGNA PROCESS AND ACADEMIC MOBILITY AS A WAY OF MIGRATION

Abstract

Higher-education institutions recognize that following international trends and cooperating with international institutions is crucial for their development. Investing in these activities improves and promotes the quality of teaching and research at these institutions. At the same time, from a perspective of individuals, studying at or visiting institutions abroad enables them to widen their knowledge and skills and, consequently, enhances their future employment prospects. Although gaining academic qualifications abroad is often desirable, the recognition process of these qualifications has been quite complicated. Some of the questions that we tackle in this paper are: Did adaptation of Bologna process make the recognition process easier? What are the main obstacles that limit the mobility of academic staff and students to and from higher-education institutions in Montenegro? Does mobility of students depend on their household's income? Which countries/institutions are most appealing for Montenegrin students who decide to continue their education?

Key words: *education, Bologna process, mobility of students and teachers*

* milica.vukotic@udg.edu.me, Fakultet za informacione sisteme i tehnologije, Univerzitet Donja Gorica (UDG), Institut za strateške studije i projekcije (ISSP), Podgorica

** ivana.stesevic@udg.edu.me, Fakultet za međunarodnu ekonomiju, finansije i biznis, Univerzitet Donja Gorica (UDG), Institut za strateške studije i projekcije (ISSP), Podgorica

1. UVOD

Bolonjska deklaracija potpisana 1999. godine kao jedan od osnovnih ciljeva definisala je promociju mobilnosti. Promocija mobilnosti podrazumijeva prevazilaženje „prepreka ka djelotvornoj primjeni slobodnog kretanja, sa posebnom pažnjom na: za studente, pristupu mogućnostima studiranja i obuke i srodnim uslugama; i za nastavnike, istraživače i administrativno osoblje, priznavanju i valorizaciji perioda provedenog u evropskom kontekstu istraživanja, nastave i obuke, bez predrasuda u pogledu njihovih statutarnih prava".[1] Mobilnost podrazumjeva odlazak u inostranstvo radi studiranja ili određenog usavršavanja. U dokumentima Evropske unije definisano je da je cilj da se „procenat studenata visokog obrazovanja koji završavaju svoje studiranje ili određeni trening u inostranstvu poveća na 20% do 2020. godine".[2] S tim ciljem definisan je i novi program za obrazovanje i usavršavanje Erasmus +.

Cilj ovog rada je da, korišćenjem rezultata istraživanja *Primjena Bolonjske deklaracije u Crnoj Gori u svijetlu evropskih integracija* bude odgovoreno na pitanje koje su osnovne karakteristike i problemi povećanja mobilnosti studenata i nastavnika u Crnoj Gori.

Rad se sastoji od dva dijela. U prvom dijelu dat je pregled osnovne literature i dokumenata koji analiziraju mobilnost studenata i nastavnika u Evropskoj uniji. U drugom dijelu dat je dio rezultata istraživanja sprovedenog u Crnoj Gori.

2. PROMOCIJA MOBILNOSTI U BOLONJSKOM PROCESU

Međunarodna mobilnost studenata i nastavnog kadra smatra se osnovnim oblikom internacionalizacije visokog obrazovanja. Putem mobilnosti studentima se omogućava sticanje novih znanja i kompetencija, dok nastavni kadar dobija nove vještine, metode i ideje. Isto tako, mobilnost studenata i nastavnog kadra usmjerava visokoobrazovne institucije ka konstantnom unarijeđivanju njihovih usluga, menadzmenta i administracije. Evropski prostor visokog obrazovanja (EHEA), uveden Bolonjskim procesom doveo je do velikih promjena i omogućio olakšanje mobilnosti. Upravo zahvaljujući standardizaciji visokog obrazovanja kroz ECTS, sistem kvalifikacija i sistem osiguranja kvaliteta došlo je do povećanja mobilnosti studenata. Kod mobilnosti je izuzetno važno istaći da nije porasla samo među zemaljama članicama Evropskog prostora visokog obrazovanja, već, što je još značajnije, i od trećih zemalja prema članicama Prostora.

Godine 2009. godine definisano je da do 2020. godine procenat onih koji studiraju ili imaju dodatna usavršavanja u inostranstvu bude najmanje 20%. Obzirom na različite startne pozicije zemalja i različite odnose i aktivnosti u vezi sa mobilnošću, ministri su kroz dokument *2012 Strategija mobilnosti* naglasili da bi zemlje članice trebalo da razviju njihove sopstvene strategjie internacionalizacije i mobilnosti koji bi uključivale mjerljive i realne ciljeve. Podaci iz *Izvještaja o primjeni Bolonjske deklaracije* iz 2015. godine ukazuju da je svega 16 zemalja od njih 48 uključenih u sistem usvojilo nacionalne strategije za povećanje mobilnosti. Tako su npr. „Francuska, Italija, Jermenija, Litvanija, Norveška, Portugal i Slovenija definisali ciljeve koji su identični cilju EHEA- 20%. Austrija, Belgija (Flemanska zajednica), Danska, Njemačka i

1 Evropska komisija, Bolonjska deklaracija, Zajednička deklaracija evropskih ministara obrazovanja okupljenih u Bolonji 19. juna 1999. godine, str. 2

2 European Ministers Responsible for Higher Education (2009) The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, str. 2

Luksemburg su definisali mnogo ambicioznije ciljeve u vezi sa mobilnošću studenata koji odlaze iz zemlje- Austrija, Danska i Njemačka su postavile cilj da taj procenat bude 50%, dok je Belgija (Flemanska zajednica) definisala cilj 33%. Luksemburg, poseban slučaj, stavio je da taj cilj bude 100% za prvi ciklus studija. To je trenutno ostvareno obzirom da svi studenti prvog ciklusa moraju imati iskustvo studiranja u inostranstvu. Azerbejdžan. Finska, Makedonija, Mađarska, Moldavja i Turska su svoje ciljeve definisale brojem studenata koji trebaju poći u inostranstvo."[3] Definisanje ciljeva o procentu, odnosno broju studenata koji trebaju doći u određenu zemlju i ciljeva koji se odnose na mobilnost nastavnog kadra uradio je mnogo manji broj država.

Analiza prikazana u dokumentu Evropske komisije *Evropski prostor visokog obrazovanja: Izvještaj o primjeni Bolonjskog procesa* iz 2015. godine pokazuje da je u 2011/2012. godini bilo ukupno 37,2 miliona studenata koji studiraju na Evropskom prostoru visokog obrazovanja (47 zemalja). Isti izvještaj ukazuje da od ukupnog broja stranih studenata koji studiraju na teritoriji Evropskog prostora visokog obrazovanja, skoro četiri petine njih pohađa univerzitete u šest dražava: Velikoj Britaniji, Francuskoj, Njemačkoj, Rusiji, Italiji i Španiji što ukazuje na to da je nivo mobilnosti u ostalim zemljama značajno niži. Slično preferencijama najvećeg broja studenata koji dolaze izvan EHEA prostora, i studenti koji učestvuju u programima mobinosti unutar EHEA prostora kao destinaciju za nastavak školovanja najčešće biraju Veliku Britaniju (čak 19% studenata). Potom slijede Njemačka, Francuska, Rusija i Austrija.

Dakle, na osnovu analize trenda mobilnosti studenata, može se zaključiti da EHEA bilježi impresivne rezultate kada je mobilnost studenata i internacionalizacija visokog obrazovanja u pitanju, ali da postoji prostor za poboljšanje kada je riječ o mobilosti studenata u okviru same EHEA teritorije

Osim prethodno pomenutih oblika mobilnosti studenata i nastavnog kadra, proces internacionalizacije obuhvata i osnivanje, akreditaciju i implementaciju zajedničkih programa među institucijama iz različitih država (joint programmes and joint degree), potom „Massive open online courss (MOOCs)", zatim otvaranje kampusa u inostranstvu i sl.

U djelu *Teorija neobrazovanosti* Leissmann je čitavo jedno poglavlje posvetio temi: Bologna: Praznina europskog visokoškolskog prostora.[4] U tom djelu autor kritikuje Bolonjski proces i principe na kojima on počiva. Visoka mobilnost i međusobno priznavanje studija prema njegovom mišljenju nijesu zaživjeli, a mogli su se postići i drugim mnogo jednostavnijim mehanizmima. Autor je skeptičan i smatra da je želja autora Bolonjske deklaracije podstaknuta težnjom da države troškove obrazovanja visokoškolaca smanje kroz brže sticanje diplome.

Osim toga, autor postavlja pitanje da li je evropsko objedinjavanje studijskih programa „... pri kojem se ne vodi računa o različitim akademskim kulturama jedini put podsjpešavanja mobilnosti i uzajamnog priznavanja studija".[5] Poseban osvrt autor daje na ECTS sistem (evropski sistem transfera kredita) kojim se mjeri utrošak rada koji je studentu neophodan kako bi savladao određeni nastavni cilj. ,,U ironiji svjetske povjesti spada činjenica da Marksovo učenje o vrijednosti rada koje su ekonomski znanstvenici s gnušanjem stavili u zapećak u evropskoj planskoj ekonomiji obrazovanja doživljava radosno uskrsnuće. Vrijednost studija mjeri se prema za nj utrošenom prosječnom radnom vremenu".[6]

3 Evropska komisija (2015) Evropski prostor visokog obrazovanja: Izvještaj o primjeni Bolonjskog procesa, Evropska komisija, Brisel, str. 227

4 Liessmann, Konrad Paul (2009) Teorija neobrazovanosti, zablude znanja društva, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb

5 Ibid, str. 90

6 Ibid, str. 94

Istovremeno, pojedini autori vjeruju da Bolonjski proces, u pozadini, ima skrivenu namjeru bogatih država Zapadne Evrope da povećavanjem mobilnosti i standardizovanjem obrazovanja bez sopstvenih troškova privuku najbolje kadrove iz drugih, manje razvijenih država. Iako bi to moglo značiti više mogućnosti i prilika za visokoškolce da nađu kvalitetnije uposlenje, na gubitku bi bile države i ekonomije država iz kojih bi odlazili najtalentovaniji i najobrazovaniji.

3. MOBILNOST STUDENATA I NASTAVNOG KADRA U CRNOJ GORI- REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Istraživanje: *Primjena Bolonjske deklaracije u Crnoj Gori u svijetlu evropskih integracija* rađeno je u sklopu projekta koji je finansiran od strane Ministarstva nauke, Vlade Crne Gore.[7]

Istraživanje je sprovedeno u novembru 2014. godine i obuhvatilo je anketiranje profesora i asistenata sva tri crnogorska univerziteta (200 ispitanika) i studenata sva tri crnogorska univerziteta (650 studenata).[8] Veličina i reprezentativnost uzorka zadovoljavaju uslove za primjenu odgovarajućih statističkih postupaka i izvođenje zaključaka i generalizacija. U nastavku rada biće dat pregled osnovnih rezultata dobijenih istraživanjem, a koji se odnose na temu koja se obrađuje u ovom radu.

Na pitanje „Koje su po Vašem mišljenju osnovne prepreke za povećanje mobilnosti- studenata koji dolaze/odlaze u/iz Vašu/e instituciju/e" profesorima i asistentima su bili ponuđeni sljedeći odgovori koje su oni trebali rangirati:

finansiranje ____
priznavanje položenih ispita ____
jezik ____
nedovoljna motivacija ____
neinfomisanost studenata ____

Profesori i asistenti smatraju da je najveći problem studenata koji dolaze: jezik (njih 49 od 150 anketiranih je ovu prepreku rangiralno na prvom mjestu), potom neinformisanost studenata, zatim finansiranje studija, nedovoljna motivacija i na posljednjem mjestu je priznavanje položenih ispita. Ovim odgovorima potvrđeni su prethodno analizirani rezultati drugih istraživanja da je Bolonjska deklaracija olakšala mobilnost studenata i priznavanje položenih ispita.

Što se tiče studenata koji odlaze, profesori i asistenti smatraju da je najveća prepreka finansiranje (čak 63 pojedinca od 150 anketiranih je ovu prepreku rangiralo na prvom mjestu). Potom slijede nedovoljna motivacija i neinformisanost studenata, zatim jezik i na posljednjem mjestu rangirano je takođe priznavanje položenih ispita.

Treba naglastiti da je u dokumentu *Evropski prostor visokog obrazovanja: Izvještaj o primjeni Bolonjskog procesa* takođe naglašeno da je nedostatak sredstava najčešće navođeni razlog za povećanje broja studenata koji učestvuju u programima mobilnosti. „Ipak, za mobilnost studenata koji dolaze jezičke barijere se smatraju jednako bitnim kao i finansiranje... U nekim

7 Autori ovog rada predstavljali su dio tima koji je radio na ovom projektu i to: prof. dr Milica Vukotić je bila rukovodilac ovog projekta, dok je mr Ivana Stešević bila član istraživačkog tima.

8 Osim profesora, asistenata i studenata crnogorskih univerziteta anketirano je i 150 poslodavaca. Rezultati dobijeni istraživanjem stavova poslodavaca su izostavljeni iz ovog rada.

slučajevima uspješni studenti moraju naučiti jezik zemlje „domaćina" što zahtjeva vrijeme i rezultira u povećanju finansijskog opterećenja".[9]

Osim o mobilnosti studenata, profesori i asistenti su bili anketirani i o preprekama za povećanje mobilnosti nastavnog kadra. Pitanje je bilo formulisano na sljedeći način: „Koje su po Vašem mišljenju osnovne prepreke za povećanje mobilnosti nastavnog kadra koji dolazi/odlazi u/iz Vašu/e instituciju/e (rangirajte: 1- najviše značajno, 5 - najmanje značajno):

finansiranje ___
jezik ___
nastavni plan ___
nedovoljna motivacija ___
neinformisanost ___."

Shodno odgovorima profesora i asistenata, osnovna prepreka povećanja mobilnosti nastavnog kadra koji dolazi je finansiranje, potom slijede neinformisanost i nedovoljna motivacija, a onda jezik i nastavni plan. Čini se da je uvođenje Bolonjske deklaracije omogućilo „za nastavnike, istraživače i administrativno osoblje, priznavanje i valorizaciju perioda provedenog u evropskom kontekstu istraživanja, nastave i obuke, bez predrasuda u pogledu njihovih statutarnih prava" što je i jedan od definisanih ciljeva same Bolonjske deklaracije.[10]

U pogledu prepreka povećanja mobilnosti nastavnog kadra koji odlazi isti su rangirani na sličan način kao i kod prepreka za povećanje mobilnosti nastavnog kadra koji dolazi. Najznačajnijom preprekom smatra se finansiranje, potom slijede nedovoljna motivacija i neinformisanost, a kao najmanje značaje prepreke profesori i asistenti prepoznaju jezik i nastavni plan.

Osim profesora i asitenata, anketirani su i studenti o njihovom učešću u programima mobilnosti. Posebno važnu ulogu u promociji mobilnosti imaju visokoobrazovne institucije. Na pitanje „Da li ste tokom Vašeg školovanja od Vašeg fakulteta/Univerziteta dobijali informacije o mogućnostima nastavka školovanja u inostranstvu, na drugim visokoobrazovnim institucijama" 28% ispitanika je dalo odgovor „Da, često", njih 36% je odgovorilo „Da, ali rijetko", a isto toliki procenat (36%) je bio onih koji su odgovorili „Ne". Obzirom na značaj mobilnosti, činjenica da je čak 36% ispitanih studenata dalo odgovor da nijesu dobijlali informacije o mogućnostima nastavka školovanja u inostranstvu predstavlja isuviše visok procenat.

Studenti su ispitivani o tome da li su učestvovali u programima mobilnosti. Svega 9,2% anketiranih studenata je učestvovalo u nekom od programa mobilnosti. Ipak, poražavajući je podatak da preko 25% anketiranih studenata nije učestvovalo, niti planira da učestvuje u programima mobilnosti.

Informacije dobijene od studenata koji su učestvovali u programima mobilnosti su veoma dragocjene. Stoga se jedno od pitanja postavljenih toj grupi studenata odnosilo na izvore finansiranja njihovog učešća u programima mobilnosti. Najveći broj ispitanih studenata odgovorio je da je porodica finansirala njihovo učešće u programima mobilnosti, potom slijede oni koji su učestvovali u programima putem određenih fondova, zatim država, dok je najmanji procenat onih koji su samostalno finansirali svoje školovanje u inostranstvu.

9 Evropska komisija (2015) Evropski prostor visokog obrazovanja: Izvještaj o primjeni Bolonjskog procesa, Evropska komisija, Brisel, str. 244

10 Evropska komisija (1999), Bolonjska deklaracija, Zajednička deklaracija evropskih ministara obrazovanja okupljenih u Bolonji 19. juna, 1999. godine, str. 2

Najveći broj studenata je učestvovao u programima mobilnosti koji su trajali manje od 3 mjeseca, potom slijedi grupa studenata koja je boravila na školovanju u inostranstvu koje je trajalo 3 do 6 mjeseci, zatim slijede oni koji su bili jednu godinu, dok je najmanji procenat studenata koji su na školovanju u inostranstvu proveli više od godinu dana.

Na pitanje „Koje su po Vašem mišljenju osnovne prepreke za povećanje mobilnosti studenata bili su ponuđeni sljedeći odgovori koje su oni trebali rangirati:

finansiranje ____
priznavanje položenih ispita ____
jezik ____
nedovoljna motivacija ____
neinfomisanost studenata ____.

Studenti smatraju da je najveća prepreka za povećanje mobilnosti studenata finansiranje (čak 362 studenta od anketiranih 738 je ovu prepreku rangiralno na prvom mjestu). Potom slijedi neinformisanost studenata, nedovoljna motivacija, priznavanje položenih ispita i na posljednjem mjestu je jezik. Ovim odgovorima, kao i odgovorima profesora i asistenata, potvrđeni su prethodno analizirani rezultati drugih istraživanja da je Bolonjska deklaracija olakšala mobilnost studenata i priznavanje položenih ispita.

Jedna od definisanih hipoteza testiranih istraživanjem glasila je „*Mobilnost studenta uslovljena je dohotkom domaćinstva*." Kako bi bila testirana ova hipoteza izvršena je krostabulacija odgovora o mjesečnim prihodima domaćinstava i odgovora o tome da li je student učestvovao u programima mobilnosti. Najveći procenat studenata koji su učestvovali u određenom programu mobilnosti pripada kategoriji koja ima mjesečne prihode domaćinstva od 500€ do 1000€ (njih 33,8%), potom slijede studenti koji su u dohodovnoj kategoriji 1000€ do 2000€ (njih 29,4%), zatim oni čija mjesečna primanja domaćinstva prelaze 2000€ (22,1%), dok je najmanji procenat onih koji imaju mjesečne prihode domaćinstva na nivou do 500€ (11,8%). Dobijenim rezultatima odbacuje se definisana hipoteza: Mobilnost studenata je uslovljena dohotkom domaćinstva. Dodatno, ista hipoteza je testirana i odgovorima o tome ko je finansirao učešće u programima mobilnosti krostabulacijom varijabli: ko je finansirao učešće i mjesečni prihodi domaćinstva. Dobijeni rezultati ukazuju da čak u kategoriji studenata koja je učestvovala u programima mobilnosti i koje je finansirala njihova porodica najveći procenat je onih koji pripadaju dohodovnoj kategoriji sa mjesečnim prihodima od 500€ do 1000€. Stoga, i ovim odgovorima odbacuje se definisana hipoteza: *Mobilnost studenata je uslovljena dohotkom domaćinstva*.

Na kraju ankete studenti su ispitivani o tome da li planiraju da nastave svoje školovanje. Najveći broj ispitanika (njih 81,3%) je odgovorio potvrdno, dok je svega njih 3,4% dalo odgovor „ne". Ostatak ispitanika (njih 16%) dalo je odgovor „ne znam". Od onih koji su odgovorili da planiraju da nastave svoje školovanje, najveći broj ispitanika je odgovorio da planiraju da nastave školovanje „van Crne Gore", potom slijedi grupa studenata koji će svoje studije nastaviti u Crnoj Gori, na istom fakultetu, dok je najmanji broj studenata dao odgovor da će svoje studije nastaviti u Crnoj Gori ali na drugom fakultetu. Studenti su bili ispitivani u kojoj zemlji Evrope bi nastavili svoje školovanje. Najveći broj studenata naveo je odgovor da bi svoje školovanje nastavili u Velikoj Britaniji, potom slijede Italija i Njemačka, a zatim Austrija, Španija, Francuska i Rusija. Ovi podaci dodatno potvrđuju da je mobilnost studenata, kao jedan od ciljeva Bolonjske deklaracije povećana. Isto tako, zemlje koje su ispitanici definisali kao

poželjne zemlje za nastavak studija slične su zemljama u kojima se nalazi najveći procenat „stranih" studenata.

4. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada je bio da ispita da li je primjena Bolonjske deklaracije značajno uticala na internacionalizaciju, koja je strateški prioritet za ustanove visokog obrazovanja. Rezultati sprovedenog istraživanja nedvosmisleno pokazuju da je mobilnost kako studenata, tako i nastavnika, povećana kao rezultat primjene Bolonjske deklaracije. Međutim, postoji prostor za unaprjeđenje i povećanje ovog broja, jer značajan broj ispitanika ne da nije bio obuhvaćen nekim programom razmjene, već nije ni informisan o istom.

Glavni razlog neodlaska u inostranstvo, i u grupi nastavnika, i u grupi studenata, jeste nedostatak finansijskih sredstava. Ipak, mobilnost nije uslovljena dohotkom domaćinstva.

Kao nastavak ovog rada, biće sprovedeno dodatno istraživanje koje će se baviti uticajem primjene Bolonjske deklaracije na seobe, jer je i ovo istraživanje ukazalo na mogućnost postojanja značajne veze između ova dva procesa.

5. LITERATURA

1. Europan Commission (2010) Focus on the higher education in Europe 2010, The impact of the Bologna Process, Europan Commission;
2. Evropska komisija (1999), Bolonjska deklaracija, Zajednička deklaracija evropskih ministara obrazovanja okupljenih u Bolonji 19. juna 1999. godine;
3. Evropska komisija (2009), Progress towards the common European objectives in education and training (2010/2011)- indicators and benchmarks, Evropska komisija, Brisel;
4. Evropska komisija (2012), Preispitivanje obrazovanja: Ulaganje u vještine za bolje društveno ekonomske rezultate, Evropska komisija, Strazbur;
5. Evropska komisija (2015) Evropski prostor visokog obrazovanja: Izvještaj o primjeni Bolonjskog procesa, Evropska komisija, Brisel;
6. European Ministers Responsible for Higher Education (2009) The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve.
7. Geuna, Aldo (1996) Evropski Univerziteti: istorija, Univerzitet Limburg;
8. Liessmann, Konrad Paul (2009) Teorija neobrazovanosti, zablude znanja društva, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb;
9. McMahon, Frank (2008) The Impact of the Bologna Process on the Design of Higher Education Programmes in Europe, Dublin Institute of Technology;
10. Preduzetnička ekonomija, časopis postdiplomskih studija »Preduzetnička ekonomija«, volume I- volume XIX, 2002-2014;
11. Sadlak, Jan; Cai, Liu Nian (2009) The World-Class University as Part of a New Higher Education Paradigm: From Institutional Qualities to Systemic Excellence, UNESCO European Centre for Higher Education, Shanghai Jiao Tong University, Cluj University Press;
12. Šušnjić, Đuro (2007) Metodologija, kritika nauke, Čigoja, Beograd;

13. Teichler, Ulrich; Kehm, Barbara; Schomburg, Harald (2008) The effects of the Bologna Process on the European higher education systems, University of Kassel, International Centre for Higher Education Research Kassel, Kassel;
14. Terry, Laurel S. (2008) The Bologna Process and Its Impact in Europe: It's So Much More than Degree Changes, Vanderbilt journal of transnational law;
15. The European Higher Education Area in 2012 (2012): Bologna Process Implementation Report, Education, Audiovisual and Culture Executive Agency; http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice;
16. The European Students' Union (2012) Bologna with students eyes 2012, The European Students' Union, Brisel;
17. Vukotić Veselin (1985) Statistička analiza produktivnosti rada, Univerzitetska riječ, Titograd;
18. Vukotić, Veselin (2011) Istorija budućnosti, Mediasystem i CID, Podgorica;
19. Vukotić, Veselin (2013) $S=z*i^2$, u Institut društvenih nauka, Obrazovanje i razvoj, Institut društveni nauka, Centar za ekonomska istraživanja, Beograd, str. 9-22;
20. Vukotić, Veselin (2013) Almanah nastave na UDG, UDG, Podgorica;
21. Westerheijden, Don F, (2008) The Bologna Process Independent Assessment: The first decade of working on the European Higher Education Area, Volume 1- Detailed assessment report, Center for Higher Education Policy Studies;
22. Zgaga, Pavel (2003) Bologna process- between Prague and Berlin, Report to the Ministers of Education of the signatory countries, Berlin.

Igor Lukšić[1]
Milorad Katnić[2]

SEOBE I DRŽAVA BLAGOSTANJA

Apstrakt

Nije nam dato da biramo neke od najvažnijih odluka u životu. Kada i gdje ćemo se roditi obilježava i opredjeljuje naš život. Warren Buffett, jedan od najvećih investitora ikada, rekao je da za sve dobro što mu se dogodilo u životu može zahvaliti cˇinjenici da je rođen u pravoj zemlji u pravo vrijeme – Sjedinjenim Američkim Državama, 1930-te. Slično, poznati američki pisac i satiričar P.J. O'Rourk vjeruje da je bio srećnik, kao dobitnik na lutriji, zato što je rođen u Sjedinjenim Američkim Državama. Takođe je izjavio, "Ja ne mogu zamisliti da sam rođen u Siriji". Ipak, mnogi su imali usud da budu rođeni u Siriji. I mnogi zbog toga nijesu srećni. Zato su izabrali da se presele. Bježeći od rata i ubijanja, gladi i siromaštva oni se sele.[3] Njihovu odluku u koju državu da se nasele determinišu mnogi faktori, a najznačajniji su bezbjedonosni i ekonomski. U najvećem broju slučajeva oni biraju mirne i bogate države Evrope. Najčešće, države blagostanja sa izdašnim socijalnim sistemima. Pojedinačno, oni obrazovaniji, sposobniji i spremniji da rizikuju biraju države u kojima mogu jednostavnije da se integrišu, da slobodnije rade, zarade i troše.

U fokusu ovog rada su pitanja seoba, posmatrana kroz prizmu ekonomskih uzroka i posljedica. Istražujući ova pitanja dolazi se do razmatranja održivosti politika država blagostanja, u kontekstu novih masovnih i pojedinačnih seoba. U završnim razmatranjima su predložene grube skice ekonomskih reformi koje države blagostanja treba da sprovedu kako bi postale ne samo konkurentnije, već i poželjnije mjesto za život i biznis.

Ključne riječi: *Seobe, država blagostanja, porezi, reforme.*

Abstract

We are not given to choose some of the most important decisions in our life. When and where to be born defines and determines our life. Warren Buffer, one of the greatest investors ever, has said that anything good that happened to him could be traced back to the fact that he was born in the right country at the right time - the United States, 1930. Similarly, the famous American writer and satirist PJ O'Rourke believes he was lucky, as the lottery winner, because he was born in the United States. He also said, "I cannot imagine that I was born in Syria". However, most have had the fate to be born in Syria. And most are not happy because of it. Therefore, they decide to migrate. They try to run away from wars and killing, hunger and poverty.[4] A lot of factors determine their decision in which country to inhabit, but the most

1 Prof. dr Igor Lukšić, Univerzitet Donja Gorica, Vlada Crne Gore

2 Prof. dr Milorad Katnić, Univerzitet Donja Gorica, Societe Generale banka Montenegro.

3 Naučni rukovodilac skupa prof. Vukotić naznačio je u uvodnom pismu za Konferenciju: "U etimološkoj dubini, seobe shvatamo kao sveobuhvatno i nepovratno seljenje naroda i etnicˇkih cjelina, dok pojam migracije mene više asocira na pojedinacˇne odluke, na mogućnost povratka, na miješanje migranata sa domicilnim stanovništvom". Ipak, u radu se terminološki ne pravi razlika između seoba i migracija, već se oba pojam uzimaju kao sinonimi, tako da oba termina obuhvataju ono što objedinjuje engleska riječ "migration"– trajno ili privremeno preseljenje sa jednog na drugo mjesto življenja.

4 Science president of meeting – prof. Vukotic has indicated in the introductory letter to the Conference: "Etymologically, migration are understood as a comprehensive and irretrievably movement of peoples and ethnic entities, but for me, the concept of migration is associated with the individual decisions, possibility of returning and migrant mixture with the local residents". However, this paper terminologically does not distinguish between movement and migration, and two terms are used as synonyms, so both terms include determinants of English word "migration" - permanent or temporary relocation from one to another place.

important are security and economic one. In most cases they choose the peaceful and rich countries of Europe. Most often, those are the welfare states with plentiful social systems. Individually, those who are educated, capable and willing to risk pick the states in which they can easily integrate, work, earn and spend.

This work focuses on migration issues, seen through the prism of economic causes and consequences. Exploring these questions open up the question of the welfare state sustainability, in the context of new mass and individual migrations. The concluding remarks suggest rough economic reforms agenda which welfare state should implement in order to become more competitive as well as desirable place to live and do the business.

Key words: *migration, welfare state, taxes, reforms*

USUD ROĐENJA

Možda su Buffett i O'Rourk imali veliku sreću da se u pravo vrijeme rode na pravom mjestu. Međutim, od njihovog rođenja, svijet se značajno izmijenio.

Kada je prvi put, prije više od 25 godina objavljeno istraživanje Where to be born in 1988 u vezi sa najboljim mjestom za rođenje, među 50 rangiranih država, SAD su bile na vrhu.[5] Nakon cˇetvrtine vijeka SAD su potonule duboko na ljestvici, zauzimajući 16. mjesto. Najpoželjnije zemlje za mjesto rođenja sada su male, mirne i homogene, liberalne ekonomije. Na vrhu liste je Švajcarska, koja je prije četvrt vijeka bila na 13. mjestu. Siromaštvo, nasilje i/ili nedostatak slobode definiše zemlje u kojima se nije poželjno roditi. Najgora zemlja u kojoj se možete roditi je Nigerija. Ovo su podaci iz istraživanja Where to be born in 2013 Economist Intelligence Unit-a (EIU)[6], "sestra kompanije" The Economist-a, koje je objavljeno 2013. godine u okviru publikacije The World in 2013.[7]

Male ekonomije dominiraju u prvih deset država u kojima se najbolje roditi. I obično su na Zapadu. U prvoj trećini liste najviše je država Evrope. Ipak, samo je jedna iz eurozone – Holandija (8. mjesto). Kriza je poništila geografske prednosti Grcˇke, Portugala i Španije, a ni najveće evropske ekonomije Njemacˇka, Francuska i Velika Britanija nijesu prošle narocˇito. Nordijske države blistaju – Norveška je rangirana na 3. mjestu, dok mediteranske države (krizom pogođene države juga Evrope) poput Grčke, Portugala i Španije zaostaju, iako imaju prednost odlične klime i lokacije. Niti jedna od BRIC zemalja (Brazil, Rusija, Indija i Kina) nije

5 The Economist Intelligence Unit, Business International Surveys: Forecasting Services, Cost of Living; The Economist Publications: World in Figures, World Human Rights Guide, preuzeto sa: http://www.digijeff.com/wp-content/uploads/2013/06/wheretobeborn.jpg

6 EIU mjeri kvalitet života na bazi jedinstvene metodologije koja povezuje rezultate subjektivnih anketa o zadovoljstvu životom i objektivnih determinanti kvaliteta života među državama. Polazna osnova za istraživanje je predstavljala Gallup Poll analiza o zadovoljstvu životom za 2006. godinu koja je obuhvatala 130 država. Istraživanje EIU se oslanja na 11 subjektivnih i objektivnih indikatora koji, osim materijalnog bogatstva uzimaju u obzir zdravstvene, kulturne, geografske i društvene karakteristike pojedine države, koje sve zajedno uticˇu na kvalitetu života. Pored istorijskih podataka, koriste se i projekcije za budućnost – ekonomska predviđanja do 2030. godine, kada se očekuje da će djeca rođena 2013. godine dostići punoljetstvo. Nezavisne varijable koje uključuje model obuhvataju: materijalno blagostanje mjereno BDP-om po glavi stanovnika; ocˇekivano trajanje života na rođenju; kvalitet porodicˇnog života, koji se prvenstveno temelji na stopi razvoda; stanje politicˇkih sloboda; sigurnost posla (mjereno stopom nezaposlenosti); klimu; ocjenu licˇne fizicˇke bezbjednosti (prvenstveno se temelji na stopama ubistava i ocjeni rizika od kriminala i terorizma); kvalitet života u zajednici (na bazi cˇlanstva u društvenim organizacija); upravljanje (mjereno kroz ocjene korupcije); i ravnopravnost polova (mjereno udjelom mjesta u parlamentu koja pripadaju ženama). Kako Kekić (2012) navodi, neki od jedanaest indikatora su fiksni poput geografije, dok se drugi mijenjaju kroz vrijeme (poput demografije, socijalnih i kulturnih karakteristika), a neke zavise od politike i stanja globalne ekonomije.

7 Kekic, Laza (2012), International – The Lottery of Life, Where to be born in 2013, preuzeto sa: http://www.economist.com/news/21566430-where-be-born-2013-lottery-life

se impresivno pozicionirala, dok su dva super bogata azijska grada Hong Kong i Singapur, kao i Tajvan pripadaju vrhu liste.

Bivša Jugoslavija 1988. godine dobila je, shodno tadašnjoj metodologiji, visoke ocjene pismenosti i očekivanog vijeka života stanovništva, ali je zbog inflacije i materijalnog siromaštva pozicionirana na relativno nisko 39. mjesto (57 bodova). Dvadeset pet godina kasnije EIU pokazuje da Slovenija i Hrvatska relativno ni manje ni više nisu poželjnija mjesta rođenja, nego što je bila bivša država.

Nije iznenađenje da Švajcarska pored toga što predstavlja najbolju državu za mjesto rođenj,a takođe predstavlja najbolje mjesto za biznis. Najboljom lokacijom za biznis Švajcarsku ne čini samo povoljan položaj u srcu Evrope ili privlac ˇan poreski sistem, već postoje i mnogi drugi razlozi. Među njima se izdvajaju kvalitetna infrastruktura i obrazovana radna snaga. Švajcarska je 7 godina za redom na vrhu liste Izvještaja o globalnoj konkurentnosti, koji publikuje Svjetski ekonomski forum, uključujući i posljednji izvještaj za 2015/2016. Između ostalog, niska stopa inflacije, dugoročno niska cijena kapitala, odli čna investiciona klima, čvrste javne finansije i praktično nepostojanje štrajkova karakterišu i determinišu ovaj atraktivni biznis ambijent. Istovremeno, vladavina prava, nizak nivo korupcije, te sloboda trgovine i investiranja, prema kriterijumima Heritidž fondacije i Frejzer Instituta, svrstavaju Švajcarsku i među top 5 država koje promovišu ekonomske slobode.

Pored navedenog, prema istraživanju Cornell univerziteta, INSEAD-a i Svjetske organizacije za intelektualnu svojinu (WIPO), Švajcarska je već 5 godina za redom i na vrhu liste najinovativnijih država svijeta (istraživanje Global Innovation Index). Značajne investicije u ljudski kapital, visok kvalitet istraživačkih institucija, velika izdvajanja kompanija u istraživanja i razvoj, te saradnja akademskog i privatnog sektora, samo su neki od uzročnika visokog nivoa kreativnosti i preduzetničkog duha Švajcaraca.

Na osnovu kvantitivnih podataka i nalaza istraživanja, Švajcarska bi trebala biti poželjna destinacija za život i biznis. Da li to znači da bi većina migranata trebala da se preseli u Švajcarsku, a to ne čini iz nekog razloga? Da li to osporava prethodne podatke i istraživanja ili govori o ljudskoj (ne)racionalnosti? Ili su drugi motivi i podsticaji u pitanju?

SEOBE

Za one koji prije 25 godina nijesu imali sreću da se rode u SAD ili danas u Švajcarskoj, da li je racionalan izbor da se presele? Ako jeste, zašto to onda svi ne učine? Da li zbog toga što čovjek nije potpuno racionalno biće ili mu na tom putu stoje i druge prepreke? I zašto oni koji se masovno danas sele dominantno ne biraju Švajcarsku?

Prije odgovora na ova pitanja, najprije o seobama. I to onim masovnim. Zapravo, čitava ljudska istorija priča je o seljenju. Od nastanka čovječanstva ljudi su se selili. Tragali su za sigurnijim i udobnijim mjestima za život. Ima i onih koji se sele u traganju za novim, drugačijim, neotrkrivenim. Ili se jednostavno sele iz dosade. Ljudi će nastaviti da se sele bez obzira na prilike i neprilike. "Bilo je seoba i biće ih vječno..." (Crnjanski, 2004: 796).

Seljenjem ljudi su mijenjali sebe, ali i mjesta iz kojih su odlazili i u koja su dolazili. Neke od najbogatijih država, poput SAD, Kanade i Australije, nastale su doseljavanjem stanovništva. Prije oko 200 godina tek je oko 10% današnje Sjeverne Amerike tamo živjelo. Sa migracijama i industrijalizacijom, došao je i prosperitet. To su i danas preferirane zemlje za one koji odlučuju da se presele. Područje Zapadnog Balkana je mjesto doseljavanja, odseljavanja i dinamičnih migracija, počev od doseljavanja starih Slovena, seoba u Rusiju, koje opisuje Crnjanski, pa do skorašnjih seoba i migracija usljed ratnih sukoba i traganja za boljim životom.

Po pravilu ljude koji se sele zadesile su teške društvene i socijalne okolnosti, primoravajući ih da napuste mjesta življenja. Oni bježe od nemaštine, gladi, tiranskih gospodara i krvoločnih kriminalaca ili ekstremista. Nijesu srećni zbog svog seljenja. Napuštaju svoja istorijska ognjišta, svoje navike, kulturu, svoju porodicu i prijatelje, koji su odlučili da ostanu. Upuštaju se u rizično putovanje. Putovanje koje desetine hiljada neće preživjeti. Postaće plijen krijumčara ili surovih vremenskih prilika. Ipak ti ljudi biraju radije da migriraju nego da ostanu.

Po pravilu oni koji se sele iz nestabilnih i nebezbjedonosnih područja su mirni i dobronamjerni ljudi. Oni su se odlučili da odu umjesto da ubijaju, odnosno budu ubijeni. Traže mir i traže srećniji i uređeniji život. Biraju tuđu zemlju i nastavljaju svoj život među strancima. Često su to ljudi koji su ostavili za sobom svoje razorene zemlje, kuće, imovinu. Tragaju za sigurnijim i udobnijim mjestima za život. Troše i zadnji novac da bi platili krijumčare da ih prevezu do druge obale, ilegalno prebace preko granice ili dovezu na željenu destinaciju.

Globalni geopolitički i ekonomski tokovi suočili su nas sa novim velikim seobama. Velike seobe su pokrenuli ratni sukobi, terorizam i bezizlazna ekonomska situacija u zemljama centralne Afrike, Bliskog Istoka i Srednje Azije. Milioni ljudi su u potrazi za sigurnijim utočištima u kojima mogu obezbijediti egzistenciju za sebe i svoje potomstvo. Procjena je da je ukupno oko 65 miliona ljudi u pokretu usljed ratova i drugih katastrofa što je najviše od II svjetskog rata. Međutim, to je trenutno samo najvidljiviji oblik seoba - migracija. Još desetine million drugih ljudi želi promijeniti mjesto života. Paralelno sa masovnim seobama odigravaju se pojedinačne seobe i migracije najbogatijih, najsposobnijih ili tek onih koji su spremni da preduzmu najveći rizik. Globalizacija, otvorenost i digitalne tehnologije su omogućile seljenje rada i bez fizičkog preseljenja. Pojedinci iz svojih stanova i kancelarija izbjegavaju nacionalne prepreke, regulativu, nemanje posla i prilika i rade virtuelno.

Zbog važnosti i aktuelnosti, pitanje seoba - migracija je na vrhu agenda nacionalnih vlada i međunarodnih organizacija. Svijet se po prvi put usaglasio oko razvojne agende. Ciljevi održivog razvoja (SDG i Agenda 2030) su kompleksni, ali su za razliku od milenijumskih ciljeva (MDGs) rezultat bottom up pristupa i inkluzivnosti.[8] Među njima kao značajno mjesto zauzimaju seobe odnosno migracije.[9]

MASOVNE SEOBE

Za milione ljudi koji su napustili Siriju, Irak, Avganistan i druge ratom zahvaćene teritorije, države Evropske Unije su poželjan izbor. Ali države Evropske Unije, suočene sa svojim problemima, sa iscrpljujućom dugotrajnom ekonomskom krizim, institucionalnom krizom i krizom upravljanja, kao i bezbjedonosnim izazovima, nijesu spremne da migrante dočekaju pruženih ruku. Iako se svi zalažu za rješenje problema, prvi suštinski potezi u većini država su bili restriktivni. U pojedinim državama rastu antimigrantski politički pokreti, a javna podrška politikama otvorenosti je od početka migrantske krize sve manja. Tako, pred masovnim prilivom migranata, države Evropske Unije zatvaraju granice, podižu zidove i bodljikave žice. Osim pojedinih istupa liberalnog karaktera, suštinska zebnja se tiče nekontrolisanog priliva migranata i rizika po bezbjednost. Prisutan je i strah da će migranti biti konkurencija domaćoj radnoj snazi, da će koristiti socijalna davanja, besplatno obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i

8 International Organization for Migration, Migration Initiatives 2016, Migration Governence and Sustainable Development, preuzeto sa: www.iom.int

9 Ujedinjene nacije su u Rezoluciji usvojenoj na Generalnoj Skupštini 27. jula 2015. pod tačkom 40. prepoznale pozitivan doprinos migranata za inkluzivan rast i održivi razvoj kako za države porijekla tako i za države tranzita i finalnog utočišta.

druge benefite države blagostanja. Tako su za Evropu migranti prije roba nego ljudi. I to nepoželjna roba koja ugrožava domaću. Zato Evropa zatvara granice i računa kvote. Birokratski planovi u brojkama i kvotama. Raspravljaju birokrate koliko koja država treba da primi migranata, gdje da se ko rasporedi, kako da se vrate odakle su došli ili u treće zemlje.[10] Evropska unija se zatvara i postaje tvrđava. Sve više zatvorenih granica, sve češće i detaljnije kontrole ne predstavljaju samo barijere za kretanje migranata, već i poslovnih ljudi, turista i robe. Tako je zaustavljena ne samo sloboda kretanja ljudi, već i ugroženo evropsko jedinstveno tržište.

Ipak, sve prepreke i jasna nedobrodošlica ispoljena kroz ksenofobične politike i masovne ili pojedinačne incidente ne sprečava migrante da biraju države Evropske Unije. Zašto migranti masovno i dominantno biraju države EU kao poželjnu destinaciju? Zašto uprkos tome što nijesu dobrodošli? Koji su to pull faktori koje države Evropske unije čine posebnima?

Ono što izdvaja pojedine države EU koje su najpoželjnije destinacije za migrante je izdašna država blagostanja sa svojim brojnim redistributivnim funkcijama i zaštitom socijalno ugroženih.[11] Evropske države počev od pedesetih godina razvile su države blagostanja koja pored besplatnog zdravstvenog osiguranja i besplatnog obrazovanja nude i razne programe socijalnih pomoći, pomoći za nezaposlene, pomoći za stanovanje, penzijski sistem međugeneracijske solidarnosti i sl. Danas veličina države i socijalnih davanja u državama blagostanja Evrope bitno prevazilazi njihovu brojčanu i ekonomsku snagu.[12]

Države blagostanja koje imaju izdašna socijalna davanja i kvalitetan sistem besplatne zdravstvene zaštite, obrazovanja, pomoći za obezbjeđenje smještaja i sl. privući će (socijalne) migrante koji su u potrazi za egzistencijom. Ako je u tim državama tržište rada zatvoreno i rigidno, a istovremeno porezi su visoki zbog velike javne potrošnje onda ove države neće biti poželjno odredište za mlade, radno sposobne i talentovane. Oni će tražiti odredišta gdje će moći da se lakše integrišu na tržište rada.

INDIVIDUALNE (POJEDINAČNE) SEOBE

Na individualne migracije utiču sposobnosti i očekivanja migranata, kao i politike i perspektiva država iz kojih se sele i u kojima će se doseliti. Sposobniji i hrabriji, oni koji više vjeruju u sebe i spremni su da rizikuju traže odredišta koja im mogu pružiti više – gdje se mogu dokazati, mogu zaraditi i mogu trošiti bez mnogo ograničenja. Pri istim drugim uslovima (geografski, bezbjedonosni, društveni, socijalni, klimatski...) biraće države u kojima mogu više i slobodnije raditi i više i slobodnije trošiti. Oni se sele iz država koje više oporezuju i više troše u one koje pružaju više ekonomskih sloboda. Na što država troši, kako i koliko uzima od građana je važan faktor u njihovom izboru.

U stara vremena proširivanje poreske osnove najčešće je vršeno osvajanjem teritorija. Pokoreni narodi morali su plaćati nametnuti danak, harač, odnosno porez vladaru. Mobilnost ljudi i kapitala bila je niska pa stanovnici pokorene države, osim smrću[13], teško da su mogli

10 EU komesar za migracije Dimitris Avramopoulos je saopštio: "Ne mogu migrant ili izbjeglice da biraju gdje da idu". Što to znači? Da neko drugi treba da bira i odlučuje u njihovo ime?

11 Borjas (1999) je prvi ustanovio tezu o privlačnosti država blagostanja za migrante. On je u svom radu zaključio da će programi država blagostanja privući migrante. Pozitivnu vezu je dokazivao kroz razne socijalne programe u različitima državama SAD.

12 Ilustrujući ovu situaciju, njemačka kancelarka Angela Merker je saopštila da Evropska Unija ima oko 7 procenata svjetske populacije, 25 procenata svjetskog BDP, ali da troši 50 procenata svjetske welfare potrošnje.

13 Nerijetko je i smrt kažnjavana porezom na sahranu.

izbjeći nametnute poreze. U današnjem modernom svijetu poreska osnovica se povećava širenjem broja ljudi i preduzeća koja plaćaju porez u okviru nacionalnih granica. Danas umjesto što vladari idu poreskim obveznicima snagom sile, poreski obveznici dolaze vladarima i vladama privučeni "snagom" konkurentnih poreskih sistema. Time ponovo na djelu imamo princip dobrovoljnosti oporezivanja. Poreski obveznici sa svojim kapitalom biraju poreski sistem koji im najviše odgovara. Glasanjem nogama i kapitalom oni odlučuju gdje će i koliko platiti poreza.

U djelu "Za dobro i zlo - Uticaj poreza na kretanje civilizacije", Adams (2006) navodi bogatu istorijsku građu koja dokazuje da porezi, od samog nastanka, imaju uticaja na mjesto življenja fizičkih lica. Pod pritiskom poreskog tereta, bez obzira na vladara i državno uređenje, vršene su seobe pojedinaca. Građani su "bježali" u sisteme u kojima su bili manje kažnjavani za svoj rad i bogatstvo. O seljenju građana iz Rimskog Carstva usljed pretjeranog oporezivanja svjedoči istoričar Lactantius: "Sredstva vlasnika malih poljoprivrednih dobara bila su iscrpljena pretjeranim teretom svih poreza; polja su napuštena i plodna je obradiva zemlja ostala neobrađena". Adams dodaje da su mnogi građani Rimskog Carstva bježali u zemlje varvara izbjegavajući surovi teret pretjeranog oporezivanja. Slična dešavanja obilježila su moćnu Španiju imperiju početkom XVII vijeka. "Godinama i decenijama hiljade i hiljade španskih seljaka i radnika odlazili su u mjesta i na poslove koji su bili izuzeti od oporezivanja. Taj je stalni odliv bio najvažniji uzrok smanjivanja broja stanovnika u Kastiliji".[14]

Sa povećanjem bezbjednosti i slobode putovanja, seljenje u jeftinije poreske juridikscije danas je rasprostranjeno više nego ikada. Statistika zemalja EU, a posebno SAD ovo potvrđuje. Veder (2001) ukazuje da je veći rast populacije u američkim državama sa niskim porezom rezultat masovne migracije iz država sa visokim porezima na dohodak i zaključuje da se: "Jedna od većih migracija u ljudskoj istoriji desila - a većina Amerikanaca čak ni ne zna za to!".

Većina ljudi koji su pobjegli u poresko utočište učinili su to jer su bili siti fiskalnih ili poreskih zakona u svojoj domovini. Multimilionerski preduzetnik E. P. Taylor preselio se na Bahame kako bi "izbjegao oštru kanadsku zimu". Poznato je da je on zapravo otišao kako bi izbjegao oštre kanadske poreze. Švedski teniski šampion Bjorn Borg, kao i njegov zemljak Ingemar Stenmark, skijaška zvijezda, zbog istih su se razloga iz Švedske preselili u Monako. The Rolling Stones-i su napustili Englesku 1971. godine. U dnevniku Washington Post o razlozima svog odlaska rekli su: "Britanske su nas vlasti pristojno prisilile da donesemo odluku: živjeti u Engleskoj (i zbog visokih poreza) i ne imati mogućnosti da kupimo nove žice za gitare ili se iseliti i očuvati sastav".[15]

Lewis Hamilton, vozač formule 1 preseljenjem iz Velike Britanije u Švajcarsku želio je uštedjeti 4 od svojih 10 miliona funti zarade. Godišnji porez koji je u godini preseljenja plaćao u Švajcarskoj iznosio je 180.000 funti, dok je u Britaniji bio u obavezi da plati četiri miliona funti. Hamilton nije usamljen primjer među "najbržima". Preseljenjem je postao susjed (25 milja udaljen) od svog bivšeg rivala iz McLaren-a Fernanda Alonsa.

Mnogi naivno smatraju da će pojačan nadzor i kampanje za efikasnije ubiranje poreza riješiti problem. Ipak, obično su rezultati ne u povećanim prihodima, već u pojačanom iseljavanju najbogatijih. Taj trend je prisutan i u najuređenijim i najprosperitetnijim državama. Engleski Independent[16] konstatovao je da se u 2006. godini dogodio najveći egzodus Njemaca u posljednjih 60 godina. Podaci Njemačkog Federalnog Zavoda za statistiku pokazuju da je

14 Adams (2006), str. 196.

15 Preuzeto od Adamsa (2006), str. 416

16 Pogledati na veb stranici: www.news.independent.co.uk/europe/article2600489.ece.

emigriralo 155.290 Njemaca, uglavnom visokoobrazovanih, doktora, pravnika, menadžera, naučnika. Kao finalna odredišta na prvom mjestu su: Švajcarska, SAD i Austrija. Njemački analitičari kao glavne razloge, pored visoke stope nezaposlenosti, koja u pojedinim oblastima iznosi 17%, vide u visokim porezima i pretjeranoj birokratiji.

Jedno istraživanje koje je objavio Bloomberg, je ukazalo da je broj Amerikanaca koji su se odrekli državljanstva 2011. godine porastao sedam puta u odnosu na 2008. godinu (sa 235 na 1.780), od kada je pokrenuta pojačana kampanja oporezivanja. Većina njih je "utočište" našlo u Švajcarskoj, pa je administracija Berna morala reorganizovati svoje službe kako bi mogli izaći u susret povećanom broju Amerikanaca koji su se željeli odreći svog državljanstva. Otkazivanje američkog državljanstva je jedini način da se izbjegne plaćanje poreza SAD jer je to jedina država članica OECD-a koja oporezuje svoje građane gdje god živjeli.

Francusku je krajem 2012-te potresao talas iseljenja velikog broja bogatih građana koji su u Švajcarskoj, Velikoj Britaniji, Belgiji i drugim državama bježali od namjere predsjednika Olanda da uvede marginalnu poresku stopu od 75%. Bernauld Arnaud, najbogatiji Francuz i CEO LVMH je zatražio belgijsko državljanstvo, ali je istovremeno demantovao da je razlog motivisan oporezivanjem. Brojne polemike u javnosti izazvala je vijest da će poznati glumac Depardje upravo zbog poreza uzeti neko od ponuđenih državljanstava Rusije, Belgije ili Crne Gore. Dok su predstavnici ljevice optuživali glumca za nepatriotski čin, desnica je kritikovala vlast za promašenu poresku politiku koja ima za posljedicu iseljavanje najbogatijih ljudi iz zemlje. Glumac se našao na udaru tadašnjeg francuskog premijera Žan-Marka Eroa koji je njegovo preseljenje u Belgiju protumačio kao izbjegavanje povećanih poreza u svojoj rodnoj Francuskoj. "Njegovo preseljenje preko granice je jadno. Pravi Francuz voli svoju zemlju i pomaže domovini da opet stane na svoje noge, a ne bježi u drugu zemlju", rekao je na francuskoj televiziji premijer Ero. Depardje je u otvorenom pismu, odgovoru premijeru Ernou napisao: "Nikada nikog nisam ubio, ništa nisam zgrešio, platio sam porez od 145 miliona evra državi u poslednjih 45 godina, zaposlio 80 ljudi. Ne očekujem ni grdnju ni pohvalu, ali ne dozvoljavam da me bilo ko naziva jadnikom". Takođe je napisao: "odlazim zato što Vi vjerujete da uspjeh, kreacija i talenat, bilo što drugačije mora biti sankcionisano". Jedan od opozicionih lidera Jean-Francois Cope kritikovao je poteze Vlade sljedećim riječima: "Žao mi je što sam svjedok kako socijalistička Vlada urušava našu državu. Fiskalno batinjanje uništava naše talente, naše umjetnike, kreatore, istraživače i preduzetnike – to je ludost".

Zaključak svih ovih istraživanja i konkretnih primjera je da države sa visokim porezima, osim što ostaju bez najsposobnijeg dijela stanovništva, postaju sve siromašnije. Od visokih poreskih stopa imaju sve manje poreske prihode. U situaciji visokih poreza, manje sposobni građani, ili oni čiji su transakcioni troškovi seljenja veći od eventualnih koristi seljenja, prestaju da rade, zapošljavaju se u državnoj administraciji ili vrše utaju poreza. Time, najmanje sposobni, najmanje obrazovani i najsiromašniji postaju još siromašniji, odnosno postaju dodatno breme za poreske obveznike.

EKONOMSKE POSLJEDICE SEOBA

Veza sa državom je uvijek dvostruka i dvosmjerna. Istovremeno smo i poreski obveznici i korisnici usluga države. Isto je i sa rezidentima i sa onima koji su se privremeno ili trajno doselili. Ako troše svoju ušteđevinu, bilo rezidenti, bilo migrant, plaćaju porez na potrošnju (PDV, akcize, carine i sl.), a ako su formalno zaposleni, plaćaju porez na dohodak. Dodatno, u državama blagostanja, formalno zaposleni će plaćati i socijalne doprinose uključujući i penzijske za sadašnje generacije penzionera. Oni koji ne rade, obično očekuju i od države traže socijalna davanja. Neki od njih će trebati zdravstvenu zaštitu, a onima koji imaju djecu biće

potrebno besplatno obrazovanje. Svi oni će koristiti fizičku infrastrukturu i zaštitu života, imovine i ugovora, kao javna dobra. Da li će više plaćati državi ili dobijati od države zavisiće od statusa (imovinskog i radnog), integracije i politika države blagostanja. Rezultati studija koji pokušavaju da proniknu u ovu računicu zavise od pretpostavki i interpretacije, a ni jedna do kraja ne može biti precizna.[17]

Površno mjereći na kantaru logike, čini se da će neto doprinositi oni koji više troše i više rade, a neto koristiti državu oni koji nemaju imovine niti (formalnog) posla. Korist od onih koji imaju znanja i vještine koje tržište traži će posebno biti značajna u državama koje vape za radnom snagom, usljed smanjenog broja produktivnog stanovništva, zbog pritiska negativnih demografskih trendova. Radno sposobni i obrazovani koji mogu naći mjesto na tržištu rada, ne samo da će pozitivno uticati na produktivnost, već će popunjavati rupu u penzijskom sistemu međugeneracijske solidarnosti. Ako su mladi i radno aktivni logično je da su i zdravi. I kao takvi biće neto kontributori. Vjerovatno da će oni stariji i oni čija znanja i vještine nijesu odgovarajući, uključujući i one kojima treba zdravstvena njega biti neto korisnici – grubom budžetskom terminologijom opisani, postaće fiskalni teret.

Kada bi države blagostanja mogle da biraju mlade obrazovane migrante onda bi vjerovatno bile na dobitku, kao što je Velika Britanija imala koristi od evropskih migranata u posljednjoj deceniji XX vijeka. Istraživanje Dustmana i Fratinija (2014), došlo je do zaključka da su migranti iz evropskih država, u periodu od 1995. do 2011. imali veći pozitivni uticaj na budžet Velike Britanije od rezidenata. Migranti su sa sobom donijeli veći stepen obrazovanja u odnosu na prosječnog Britanca (radnika rođenog u Britaniji), a za njihovo obrazovanje Britanija nije plaćala. Pored toga što su bolje obrazovani, obično su bili mladi i motivisani da rade i da se unaprjeđuju tako da su kroz duži period postali neto kontributori budžetu Britanije. Interesantno je da su autori došli do zaključka da su plate ovih migranata u Velikoj Britaniji rasle brže nego rođenim Britancima tako da su oni u prosjeku plaćali više poreza. Autori su naveli da se rezultati njihovog istraživanja podudaraju sa rezultatima studije OECD-a (2013), koja ukazuje da je Velika Britanija imala veće neto fiskalne koristi od migranata u odnosu na skandinavske države.

U studiji OECD-a (2013) procijenjeno je da je fiskalni uticaj migranata u većini država veoma mali u procentima BDP-a i da se u prosjeku za države OECD-a kreće oko nule. Najveći pozitivni uticaj imaju Švajcarska i Luksemburg u kojima su migranti neto kontributori u iznosu od oko 2% BDP-a, dok u većini drugih država migranti imaju manji pozitivan uticaj nego rezidenti tih država. Razlike među državama su obično rezultat politika oporezivanja i socijalnih benefita, kao i kompozicije migrantske populacije u dijelu godina starosti, obrazovanja, vještina i radnih sposobnosti. U državama u kojima je većina migranata radno sposobna i može naći mjesto na tržištu rada, neto fiskalni uticaj je obično pozitivan u odnosu na države u kojima su migranti uglavnom humanitarni slučajevi. Radna aktivnost je pojedinačno najznačajnija determinanta fiskalnog uticaja migranata, posebno u državama sa velikodušnim socijalnim benefitima. Zato je radna integracija migranata i njihove djece ključno pitanje.

Evropske države blagostanja su zabrinute da bi masovni priliv migranata iz neevropskih država po njih mogao imati izrazito negativne fiskalne i ekonomske posljedice. Ova pretpostavka je bazirana na strukturi i karakteristikama migranata, koja ukazuje da su oni u prosjeku nižeg obrazovanja i radnih kvalifikacija, te da će njihova integracija u ekonomski život

17 Za tri uobičajena metoda mjerenja fiskalnog uticaja migranata pogledati studiju OECD-a (2013).

kao "proizvođača" i kontributora biti teška. Zato se procjenjuje da će većina njih biti neto korisnici socijalnih davanja.[18]

ZAKLJUČAK

Milton Fridman je u svom pismu Henryk Kowalczyk-u[19], oktobra 2006. godine, prepoznao rizik neograničenog priliva migranata u države blagostanja koje istovremeno vode politiku "otvorenih granica". Milton Fridman nije smatrao otvorenost pogrešnom već je ukazao da je država blagostanja nekompatibilna sa otvorenošću. Masovne seobe kojima smo svjedoci daju za pravo Fridmanu. Ako bi se svi oni koji su siromašni, nemoćni, bolesni i svi drugi koji su u potrazi za socijalnom sigurnošću mogli slobodno preseliti u države koje će im obezbijediti kvalitetnu socijalnu i zdravstvenu zaštitu, a za njihove potomke besplatno obrazovanje, oni će to i učiniti. Izabraće da žive tamo gdje im je sigurno i ugodno. "Sve bi krenulo da može. Ko ne bi krenuo, kad bi znao da nas negdje nešto ljepše čeka" (Crnjanski, 2004: 342).[20]

Današnje seobe iskušavaju evropsku državu blagostanja. Evropske države blagostanja su poželjno odredište migranata zbog sigurnosti, stabilnosti i svojih izdašnih socijalnih sistema. Međutim, birokratizovana država blagostanja u stagnaciji nije poželjno mjesto za život i rad najtalentovanijih i najbogatijih koji se sele (uzimaju državljanstva) tamo gdje njihov rad i bogastvo manje kažnjavaju. Evropi bez seoba prijeti marginalizacija. Dok broj stanovnika globalno raste, u Evropi opada - procjenjuje se da će sredinom XXI vijeka broj stanovnika u Evropi smanjiti se sa 740 na 600 miliona. Pri tome, stanovništvo Evrope je sve starije - sada je 1/6 stanovnika starija od 65 godina, a 2040. će biti trećina. Papa Franjo je u govoru pred evropskim parlamentarcima krajem 2014. godine istakao: "Evropa postaje starija i oronulija, a velike ideje koje su inspirisale mnoge zamijenile su birokratske tehnikalije i njene institucije". Uz sadašnje politike, Evropi uz seobe prijeti i marginalizacija i pretvaranje u tvrđavu. Evropa je na prekretnici. Ili će postati marginalna tvrđava zatvorena za one kojima je potrebna fizička i socijalna zaštita, a koju će napuštati najsposobniji i najhrabriji ili će se reformisati i postati sigurna i potentna za život, rad i stvaranje.

Evropi je potrebna kvalifikovana – produktivna radna snaga, ali je dominantan strah da će migranti donijeti povećanu nezaposlenost, siromaštvo i dodatan socio-ekonomski teret. Zato se većina evropskih država protivi prijemu izbjeglica. Umjesto politka ograničenja, kvota, zatvaranja granica, striktnih kontrola i deportacija, Evropi je potrebna reforma države blagostanja – fleksibilno tržište rada koje ohrabruje dolazak i lako integriše pridošlice; socijalna davanja koja su usmjerena i uslovljena; manji porezi koji ne kažnjavaju rad i preduzetništvo, slobodna trgovina koja olakšava trgovinske tokove i efikasnija regulativa koja razbija, a ne favorizuje monopole. Uz te politike migranti će biti više od kratkoročnog troška i problema. Postaće kreativni potencijal koji će obogatiti Evropu. To nije pitanje očekivanja već i naučenih lekcija iz prošlosti. Zato je potrebno strukturnim reformama transformisati birokratizovanu i neodrživu evropsku državu blagostanja u vitalnu, konkurentnu i brzorastuću ekonomiju. Za to

18 Margot Wallstrom, ministarka spoljnih poslova Švedske, je 2015. izjavila da Švedska ne može sačuvati svoj sistem ako će svake godine doći 190 hiljada migranata na postojećih 9,8 miliona stanovnika, te da će se u dugom roku sistem urušiti. Zato, kako ona ističe, politike otvorenosti i dobrodošlice ne mogu biti popularne i dobiti podršku.

19 http://www.freedomofmigration.com/wp-content/uploads/2012/02/Friedman-20061016.pdf

20 Procjena je da bi sobodno naseljavanje migranata kada bi bilo moguce podiglo svjetski BDP. Medjutim, to bi istovremeno neke države učinilo bogatijima, a neke druge još siromašnijima što može podstaći konflikte, a time i voditi neto ekonomskim gubicima u dugom roku.

je potrebno da Evropa postane poželjna destinacija za najtalentovanije, najsposobnije i najbogatije.

LITERATURA

1. Adams, C. (2006), Za dobro i zlo - Utjecaj poreza na kretanje civilizacije, Institut za javne financije, Zagreb;
2. Borjas, G. J. (1999), Immigration and Welfare Magnets, Journal of Labor Economics, Vol. 17 (4): 607 – 637, preuzeto sa: http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic803549.files/Week%209-November%203/borjas_immigration.pdf;
3. Crnjanski, M. (2004), Seobe, Daily Press, Podgorica;
4. Dustmann, F. (2014), The fiscal effect of immigration to the UK, The Economic Journal, Doi: 10.1111/ecoj.12181, preuzeto sa: http://www.cream-migration.org/files/FiscalEJ.pdf;
5. International Organization for Migration, Migration Initiatives 2016, Migration Governence and Sustainable Development, preuzeto sa: www.iom.int;
6. Kekic, L. (2012), International – The Lottery of Life, Where to be born in 2013, preuzeto sa: http://www.economist.com/news/21566430-where-be-born-2013-lottery-life;
7. OECD (2013), The fiscal impact of immigration in OECD countries, International Migration Outlook OECD, Chapter 3, preuzeto sa: http://www.globalmigrationgroup.org/sites/default/files/Liebig_and_Mo_2013.pdf;
8. Schulzek, N. (2012), The impact of welfare systems on immigration: An analysis of welfare magnets as a pull-factor for asylum seekers and labour migrants, Migration Studies Unit London School of Economics and Political Science, Working Papers No. 2012/02;
9. The Economist Intelligence Unit, Business International Surveys: Forecasting Services, Cost of Living; The Economist Publications: World in Figures, World Human Rights Guide, preuzeto sa: http://www.digijeff.com/wp-content/uploads/2013/06/wheretobeborn.jpg;
10. United Nations, Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development, Resolution adopted by General Assemblu on 27 July 2015;
11. Vedder, R. (2001), Taxes and Economic Growth, Ohio University.

Neven Cvetićanin[1]

SEOBE I MIGRACIJE KAO „NUŽNO ZLO“ LJUDSKE EGZISTENCIJE I KAO USLOV RAZVOJA[2]

Apstrakt

Rad predstavlja kratak esejistički osvrt koji ispituje vezu između, na jednoj strani, migracija i seoba i, na drugoj strani, razvoja – bez obzira da li će se raditi o ličnom ili kolektivnom razvoju. Rad dolazi do zaključka da će u raznim slučajevima vrediti pravilo da su iskušenja poput migracija i seoba istovremeno i šansa za razvoj i da će je iskoristiti samo oni koji uspešno savladaju ova iskušenja. Koristeći ovaj bazični zaključak do koga je rad došao – da je svako iskušenje istovremeno i šansa – iznosi se sud da je aktuelna migrantska kriza kojoj je izložena Evropa istovremeno i iskušenje, ali i šansa za razvoj, te da će ovo iskušenje postati nesavladivo ukoliko se pred naletom ljudi iz drugačijeg kulturnog miljea Evropa zatvori u sebe i poveruje da se stvari mogu vratiti na staro vraćajući se starim, opasnim, ekstremnim i klaustrofobičnim ideologijama. Nasuprot tome, iznosi se mišljenje, da Evropa treba suočavajući se sa migrantskom krizom da savlada iskušenje sopstvene inertnosti i da pristane da se menja i da u tom menjanju napravi mesto za učestvovanje migranata u evropskoj ekonomiji. Konačno, zaključuje se da migrantska kriza, kao svojevrsno „stanje nužde“ i „vanredno stanje“ može predstavljati, shodno osnovnoj tezi koja je izložena u radu, šansu za razvoj, jer je ljudska istorija, kao što je rad jezgrovito izložio, prevođenje raznih stanja nužde u šanse za razvoj novih sila i snaga.

Ključne reči: migracije, seobe, nužda, sila, razvoj, migrantska kriza, Evropa, iskušenje, šansa, prilagodljivost

Abstract

The work presents a brief essay that examines the link between, on the one hand, migration and, on the other hand, development - regardless of whether it is personal or collective. The work comes to the conclusion that the temptation such as migration at the same time represents an opportunity for development and will be used only by those who successfully overcome these temptations. Using this basic conclusion - that every temptation is at the same time an opportunity – this work comes to specific opinion on current migrant crisis in Europe - as temptation for Europe, but also a chance for development, if Europe preserve itself from closing into the old, dangerous, extreme and claustrophobic ideologies in facing with this crisis. Finally, it is concluded that the migrant crisis, as a sort of "state of emergency", may represent, according to the basic thesis that is exposed in the work, a chance for development of our continent and chance to strenght its economy.

Key words: migration, state of necessity, force, development, migrant crisis, Europe, temptation, opportunity, flexibility

1 Naučni saradnik, Institut društvenih nauka

2 Rad je deo istraživanja na projektu: III 47010 „Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup“ koji je finansiran od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Imanuel Kant, jedan od najznačajnijih filozofa u istoriji ove discipline, čitav svoj vek je proveo mirno i spokojno u rodnom Keningsbergu, ne zakoračivši iz rodnog mesta čak ni u dalji komšiluk. Autor jednog od najimpozantnijih opusa u istoriji svetske filozofije nije se praktično pomerio od kućnog praga, osim do bližeg komšiluka, čime upravo možemo i tumačiti toliku količinu sistematski iznešenih misli u njegovim spisima, za šta je svakako bio potreban spokojan, miran i predan život na jednom mestu. Iako su postojali i oni filozofi, poput na primer, Dekarta, koji su bili avanturistički nastrojeni i koji su dosta putovali, a koji su i pored toga ostavili značajan opus, ozbiljnom naučnom radu će uvek više pogodovati mirni i sređeni uslovi života, nego nomadski život u bilo kakoj vrsti iznudice, što je, verovatno, pogodnije za stvaranje umetničkih dela, nego za sistemski naučni rad, koji traži mirno okruženje, naravno, samo uz uslov da su naučniku raznim putevima dostupne informacije za njegova istraživanja. Te informacije su bile dostupne Kantu iz njegove bogate prepiske, kao i preko susreta sa ljudima koji su putovali svetom, svraćali u Keningsberg, te se tamo susretali sa najumnijom glavom toga grada, kako bi joj saopštili svoja zapažanja, što je sam Kant prilježno beležio i, kasnije, obrađivao, posebno u onom delu svojih spisa koji je bio posvećen filozofiji istorije i politike. Jednostavno govoreći, Kanta bilo kakva nužda nije terala na putovanje, te je on, pokazaće se, sasvim opravdano, smatrao, da je za njegov naučni rad dovoljno da sedi u jednom mestu, što je, konačno, vreme i potvrdilo, čineći njegove teze klasičnim.

Iz ovoga uvodnog primera možemo zaključiti da se čovek ne pomera iz jednog u drugo mesto bez preke potrebe, odnosno on se pomera uglavnom po nuždi, poslom ili bilo kakvom drugom vrstom iznudice, iako je u svim vremenima bilo onih koji su putovali iz zadovoljstva i znatiželje, ali je svakako kroz istoriju bio mnogo manji broj ovakvih ljudi koji su bili dovoljno materijalno i egzistencijalno obezbeđeni da mogu da putuju iz čistog zadovoljstva, od onih koji su putovali zbog bilo kakve konretne potrebe. Da spokojan i miran čovek, poput Kanta, uglavnom sedi u jednom mestu i ne odlazi, bez bilo kakve preke potrebe, u bilo kakvu manju ili veću „migraciju" potvrđuje i Ivo Andrić svojim pasažom o putovanjima iz njegovih *Znakova pored puta* beležeći:

„Putovanje je, sad to dobro uviđam, uvek bilo više zamor tela, opijanje duha i rasipanje vremena i snage nego išta drugo. Srećni i pametni malo putuju i u tim retkim putovanjima nalaze sve ono što im treba: što čovek od putovanja želi i može da dobije. A nesrećni kruže i krstare svetom, i uzalud tražeći i nikad ne nalazeći svoje putovanje, nemaju koristi ni utehe od onog što vide na svom stranstvovanju. Ono što svaki čovek treba da nađe ostajući kod svoje kuće, to ne može naći u svetu, pa da oči istočiš po tuđim horizontima."[3]

Na prethodnu misao Andrić nadovezuje i sledeću u kojoj u ispovednom tonu kaže:

„Ja sam na putovanja trošio ne samo novac i vreme nego i snagu živaca i mašte, jer u putovanja treba uračunati i duge, uglavnom izlišne pripreme u mašti i u stvarnosti... A koliko sam se u tim putovanjima trošio, vidi se najbolje po tome što sam za vreme dva velika rata (1914–1918. i 1941–1944), kada sam bio prisiljen da sedim na jednom mestu, napisao gotovo najveći deo svojih radova."[4]

Ovaj Andrićev pasaž potvrđuje tezu koju smo izneli u uvodu o razlozima veze između Kantovog obimnog filozofskog opusa i njegove statične apstinencije od bilo kakvih dužih putovanja, uz predanu vezanost za svoj rodni grad, što se sada potvrđuje i kod Andrića, te,

3 Ivo Andrić, Znakovi pored puta, Politika-Narodna knjiga, 2005, str. 115.

4 Ibid.

konačno, rukovođeni mislima ove dvojice značajnih mislilaca, možemo zaključiti da izvesna arhetipska mudrost savetuje čoveku da štedi svoju energiju, koju mu svakako oduzima bilo kakav oblik manje ili veće „migracije“, bez obzira da li se radi o nekom profanom putovanju ili o pravim migracijama ili, pak, o čitavim seobama.

No, ukoliko je to zaista tako i ukoliko arhetipska mudrost zaista sugeriše čoveku da ne rasipa svoju energiju i da „sedi u jednom mestu“ možemo se zapitati zašto onda uopšte ljudi putuju, migriraju i sele se? Odgovor na prethodno pitanje je koliko jednostavan, toliko i prozaičan. Jednostavno, ono što čoveka tera na pokret su nužda i potreba. Još od najranijih vremena ljudske zajednice išlo se u lov, trgovinu, nabavku i ostale vrste aktivnosti iz jednog mesta u drugo kako bi se nadomestilo ono što nedostaje za egzistenciju i preživljavanje. Jednostavno govoreći, sama priroda života čoveka tera na pokret i srećni su oni koji koji su u najmanjoj iznudici da se pokreću po različitim geografskim tačkama, kao što, nisu srećni oni koji su prinuđeni da, terani raznoraznim nuždama putuju, sele se i migriraju, što je vidljivo već iz poslednje migrantske krize koja upravo trese Bliski Istok i Evropu. Jednostavno govoreći, pokret iz jednog mesta u drugo je za čoveka najčešće „nužno zlo“ kome je on izložen da bi zadovoljio neku svoju potrebu – od bazičnih potreba za bezbednošću i materijalnom sigurnošću, do nešto naprednijih potreba kao što je npr. bolji životni standard, sve do najfinijih potreba kao što su usavršavanje, istraživanje, znatiželja i niz ostalih kompleksnijih potreba koje može imati čovek. Potpuno jednostavno govoreći, *nužda* i *potreba* teraju čoveka u pokret i to je ono što ga pogotovo tera u najogoljenije migracije i seobe, što za čoveka, kao i za čitave narode uvek predstavlja napor, ali što sa druge strane jača njihovu otpornost, snagu i izdržljivost. Petar II Petrović Njegoš je u *Gorskom vijencu* zapisao da „nove nužde rađu nove sile“ dodajući da „djeistvije naprežu duhove“ i da „stjesnenija slamaju gromove.“[5] Ovako dolazimo do specifične dijalektike „nužde“ i „sile“ (tj. snage), odnosno dijalektike ljudskih „migracija“ i „pokretanja“ bilo koje vrste i njihovog uticaja na čovekov razvoj i snagu, pa i snagu čitavih naroda.

Jednostavno govoreći, ukoliko je čovekovo kretanje, putovanje, migriranje i seljenje uzrokovano pretežno njegovim nuždama i potrebama, onda to, shodno Njegoševom citatu koji smo ponudili, utiče na njegov razvoj, bez obzira da li je reč o individualnom razvoju ili o razvoju čitavih naroda, društava i ostalih socioloških kolektiviteta. Već u Starome Zavetu imamo najplastičniji primer u knjizi Izlaska (Egzodusa)[6] koja opisuje „izlazak“ (zapravo „migracije“ i „seobe“) Izrailjaca iz Misira (Egipta) pod Mojsijevim vođstvom, bez čega oni ne bi dobacili do nivoa istorijskog naroda sa sopstvenim subjektivitetom. Na ovom arhetipskom strozavetnom primeru jedne od najpoznatijih seobi naroda u istoriji se vidi dijalektika „nužde“ i „snage“, gde se u seobe i migracije odlazi iz nužde, kako bi se spasilo ropstva i kako bi se preživelo, što je u prvom momentu rizik, neizvesnost i kocka, ali što konačno postaje trijumf i oslobođenje i, naposletku, realizacija novih, srećnijih, društvenih okolnosti. Nakon Izrailjaca koji su migrirali iz Egipta, mnogi narodi će se kroz istoriju seliti, prolazeći uvek iznova ovaj arhetipski *Via Dolorosa*, koji će im nakon probitnih tegoba, napora i neizvesnosti konačno doneti trijumf i preobraženje njihove društvene egzistencije. Tako je jedna od najrazvijenijih država današnjice – Sjedinjene Američke Države – zapravo produkt migracija i nasleđe migranata – pionira koji su imali hrabrosti, preduzimljivosti i petlje da pređu okean i da započnu novi život u Novome svetu, otkrivajući u sebi nove sile i snage, gradeći time jedno vitalno društvo. Bez obzira da li se radi o starim, arhetipskim, primerima ili o onim novim, modernim i upravo savremenim, radiće se o jednoj te istoj stvari – migracije i seobe će u isti mah biti i iskušenje i šansa za one koji se u

5 Petar Petrović II Njegoš, Gorski vijenac/Luča Mikrokozma, Čigoja štampa, Beograd, 1996., str. 113.

6 Sveto pismo, Druga knjiga Mojsijeva

njih upuste. One uvek nastaju po nuždi i potrebi, ali se iz te nužde i potrebe rađaju, kao što je dobro prepoznao Njegoš, „nove sile“, te stoga migracije i seobe predstavljaju koliko neprijatan, toliko i „nužan“ uslov razvitka ljudskih društava, koja su naprosto uvek iznova upućena na prevazilaženje sopstvene statičnosti kako bi se konstituisala, potom se razvila i, konačno, preživela. Ukoliko je Kant mogao da priušti sebi da čitav život, manje-više komotno, sedi u Keningsbergu, takvu statičnost sebi nije mogla da priušti većina ljudi u profanoj i realnoj istorijskoj egzistenciji, koji su bili upućeni na pokret i seobe, jer je istorija civilizacije zapravo istorija seoba.

Istorija je, naposletku, dinamična stvar, što je prezentovano u mnogim filozofijama istorije od Hegelove *Filozofije istorije*[7], preko Tojnbijevog *Proučavanja istorije*[8] sve do uvida o istoriji koji su imali savremeni mislioci, poput Henrija Kisindžera[9], koji su imali i retku, praktičnu mogućnost da utiču na njene tokove, zauzimajući uticajne političke pozicije. Ono što je zajedničko većini relevantnih filozofija istorije je podvlačenje veze između „nužde“ i „sile“, odnosno teza da pojedinci ili čitavi narodi napreduju ka sopstvenoj sili i snazi, samo preko „istorijskih iskušenja“ koja moraju da savladaju, pri čemu su ta iskušenja uglavnom prepoznata u sasvim prirodnoj ljudskoj težnji ka inertnosti. Kod čoveka, u ljudskom društvu naprosto, kao i u prirodi, deluje zakon inercije, te će pojedinačni ljudi, kao i čitavi narodi, kroz istoriju morati da uvek iznova pobeđuju taj zakon inercije, jer će jedino tako moći da dođu do potpunog razvoja sopstvenih potencijala. Istorija, na žalost, nije mirno, statično i harmonično kretanje, već je pre jedna nemirna bujica u kojoj će pojedinci i narodi biti u permanentnoj neizvesnosti, naterani na borbu za sopstveni opstanak, čega će biti pošteđeni samo oni pojedinci, poput Kanta iz uvoda našeg rada, koji će se svesno skloniti u neku istorijsku „zavetrinu“ i koji će, zahvaljujući pre svega srećnim okolnostima, moći da se u toj „zavetrini“ održe. Većina ostalih, sa manjim znanjima i talentima i uz nepogodnije okolnosti kojima su bili izloženi će morati da krenu istoriji u susret, poput čitavog niza ljudi koji su kroz istoriju bili naterani na migracije i seobe, bez obzira da li će se raditi o individualnom ili kolektivnom planu. No, upravo je u tome veliki obrt situacije i njena unutrašnja dijalektika, jer će ovi pojedinci, kao i čitavi narodi, koji neće moći da mirno realizuju svoje potencijale poput Kanta u „nekom svom Keningsbergu“, iz nužde migrirajući i seleći se, ući u teško i zahtevno, ali nadasve korisno iskustvo sopstvenog razvoja. Takva će biti iskustva raznih pojedinaca – od „naših“ Nikole Tesle i Mihajla Pupina, koji bi, da su ostali na „rodnoj grudi“ ostali tek oštroumni provincijalci umesto svetski priznatih naučnika, sve do iskustava čitavih naroda poput pomenutog jevrejskog koji je pronašao način da sve svoje seobe i migracije pretvori u sopstvenu snagu. Živeći na Balkanu, gde su, usled nestabilnog i nemirnog istorijskog koda, migracije i seobe „po nuždi“ i „iz nužde“ uvek moguće, koristi nam da u percepciji ove problematike ne budemo jednostrani, već da pokušamo da dobacimo do njene unutrašnje dijalektike. Ta dijalektika pokazuje, kao što smo opisali u ovome kratkome ogledu, da su migracije i seobe u isti mah i iskušenje i šansa za one koji se u njih upuste, što se može videti na mnogim ličnim i kolektivnim primerima, od kojih smo tek neke egzemplarno naveli u ovome radu. Konačno, ovim se, nakon ovog kratkog, ali jezgrovitog esejističkog osvrta, može doći do zaključka o vezi između – na jednoj strani – migracija i seoba i – na drugoj strani – razvoja – bez obzira da li će se raditi o ličnom ili kolektivnom razvoju, o onom materijalnom ili pak o onom unutrašnjem duhovnom. U svim slučajevima će vrediti pravilo koje vredi, između

7 G.V.F.Hegel, Flozofija povijesti, Naprijed, Zagreb, 1966.

8 A.Tojnbi, Proučavanje istorije, Službeni list SRJ-CID, Beograd-Podgorica, 2002.

9 O Kisindžerovoj filozofiji istorije u studiji Tomasa Noera; Noer, Thomas J., Henry Kissinger's Philosophy of History, Online Edition https://isistatic.org/journal-archive/ma/19_02/noer.pdf

ostalog, i u svim ostalim sferama života – da su iskušenja istovremeno i šanse i da će ih iskoristiti samo oni koji ih uspešno savladaju.

Naposletku, ovo nam može pomoći da formiramo sud o toku trenutne migrantske krize koja trese Bliski Istok i Evropu, ne ulazeći u razloge njenog izbijanja i ne donoseći etičke i vrednosne sudove o odgovornosti za bliskoistočnu krizu koja je izazvala onu migrantsku, što je uvek stvar subjektivnog stava autora koji na stvari gleda iz svoje perspektive za koju je, najčešće, spreman da argumentuje da je jedina ispravna. U takvu vrstu subjektivizma ne želimo da ulazimo i ne smatramo za shodno da uzimamo pravo da moralistički, što je najčešće i površno, sudimo i presuđujemo o odgovornosti po izbijanje bilo koje krize, pa i ove migrantske, jer u svakoj od njih, u njenom formiranju, učestvuje mnoštvo faktora. Ovde tek želimo da koristeći zaključke iznešene u dosadašnjem toku rada, formiramo jedan objektivan pogled na moguće posledice aktuelne migrantske krize po naš Kontinent i, konačno, po ljude, koji u njoj učestvuju. Koristeći bazični zaključak do koga smo došli – da je svako iskušenje istovremeno i šansa – možemo da dalje zaključimo da je migrantska kriza po Evropu i njen dalji razvoj istovremeno i iskušenje, ali i šansa, te da će to iskušenje postati nesavladivo ukoliko se pred naletom ljudi iz drugačijeg kulturnog miljea Evropa zatvori u sebe, postane malodušna i paranoična, te, konačno, poveruje da se stvari mogu vratiti na staro vraćajući se starim, dobro poznatim, opasnim i ekstremnim ideologijama koje bi prebrojavale krvna zrnca prodošlicama i gledale boju njihove kože, čime bi Evropa skočila sama sebi u usta i presekla granu na kojoj stoji. Ovakve ideologije ne bi donele ništa osim atmosfere sukoba, koji bi, konačno, vodili ka ekonomskoj stagnaciji i, dugoročno, neodrživosti evropskog projekta kao takvog, a evropska ekonomija bi, ukupno, postajala sve slabija i imala bi sve manje šansi da se takmiči sa velikim svetskim ekonomijama, poput npr. one kineske.

S druge strane, Evropa će iskušenje u koje je stavljena migrantskom krizom, moći da pretvori u šansu i da je iskoristi za sopstveni razvoj jedino ako ostane pri trezvenom i pragmatičnom uvidu da populacioni „udar“ na Evropu sa Bliskog Istoka predstavlja mogućnost priliva onih socijalnih slojeva (sa Bliskog Istoka je uglavnom većinski migrirala srednja klasa, među kojom ima obrazovanih ljudi) koje može staviti u funkciju sopstvenog razvoja. Naravno, za ovo je potrebno razdvojiti žito od kukolja, i strogim bezbednosnim proverama onemogućiti bilo kakve neželjene terorističke posledice koje mogu proizaći iz migrantske krize (za šta je najbolji način rešavanje bliskoistočne krize, budući da je najbolji način borbe protiv terorizma otklanjanje uslova koji ga prozivode), postupajući prema onim migrantima koji su prošli bezbednosne provere kao prema građanima koji mogu da doprinesu razvoju društava u koja su prispeli. Jednostavno govoreći, Evropa treba da savlada iskušenje sopstvene inertnosti i da pristane da se menja i da u tom menjanju napravi mesto za učestvovanje migranata u evropskoj ekonomiji, što će, već, na ovaj ili onaj način regulisati sam život, ukoliko to ne reguliše evropska birokratija. Izgleda da su ove pouke najpre postale belodane u poslovično pragmatičnoj Nemačkoj, odnosno u vodećoj evropskoj ekonomiji, gde se već traže načini za inkorporiranje pridošlih migranata u ekonomske tokove, obzirom da je nemačka ekonomija u višegodišnjem deficitu nekih stručnih profila, različitog nivoa kvalifikacija.

Bilo kako bilo, migrantska kriza je „nužno zlo“ kome je izložena Evropa i njena ekonomija, te ovo „nužno zlo“ predstavlja *prima facie* iskušenje koje može delovati destimulišuće po evropsku stabilnost i po njen razvoj. No, posmatrano *cum grano salis*, migrantska kriza, kao svojevrsno „stanje nužde“ i „vanredno stanje“ može predstavljati, shodno osnovnoj tezi koju smo izložili u ovome radu, i šansu za razvoj, jer je gotovo čitava ljudska istorija, kao što smo jezgrovito izložili tokom rada, prevođenje raznih stanja nužde u šanse za razvoj novih sila i snaga. Istorija nije statična, kao što statična nisu ni ljudska društva, te je moguće da statično živi

tek neki posvećeni naučnik poput Kanta sa početka našeg teksta i to tek ako mu srećne okolnosti to dopuste, no u profanoj realnosti ljudi su, kao i čitavi narodi, najčešće prinuđeni da se bore za opstanak i za sopstveno „mesto pod suncem". Njega mogu zaslužiti tek ukoliko pobede u sebi inerciju i ukoliko idu u korak sa dešavanjima, izlazeći im u susret, mesto da beže od njih i zatvaraju se u veštačke okvire. Tako i Evropa, u suočavanju sa tekućom migrantskom krizom kao jednim od najkrupnijih iskušenja kojima je bila izložena u poluvekovnoj istoriji evropskog institucionalnog jedinstva, može da ovo iskušenje pretvori u šansu za sopstveni razvoj jedino ako pobedi sopstvenu inertnost i, pre svega, iskušenje da postojeća etnička distanca koja je sve vidljivija u Evropi, preraste u otvorene etničke sukobe što bi imalo katastrofalne posledice po evropsku stabilnost i ekonomiju. U svakom slučaju, nakon migrantske krize kao svojevrsnog „nužnog zla" ništa u Evropi više neće biti isto, te nam ostaje da vidimo da li će ovo „nužno zlo" biti stavljeno u funkciju razvoja, za šta je pledirao ovaj rad, ili će biti povod da u Evropi startuju destruktivni procesi koji bi dekonstruisali njenu ekonomsku snagu, što je uvek moguće i na šta, kroz istoriju, nisu bile imune ni vitalnije civilizacije od današnje Evrope.

LITERATURA:

1. Andrić, Ivo, *Znakovi pored puta*, Politika-Narodna knjiga, 2005.
2. Noer, Thomas J., Henry Kissinger's Philosophy of History, Online Edition https://isistatic.org/journal-archive/ma/19_02/noer.pdf
3. Njegoš, Petar Petrović II, Gorski vijenac/Luča Mikrokozma, Čigoja štampa, Beograd, 1996.
4. Sveto pismo, prev. Đura Daničić i Vuk Stefanović Karadžić, Izdanje biblijskog društva, Beograd
5. Tojnbi, Arnold, Proučavanje istorije, Službeni list SRJ-CID, Beograd-Podgorica, 2002.

Jadranka Kaludjerović[1]

MIGRACIJE I LIBERALNA EKONOMSKA MISAO

Apstrakt

Pitanje migracija jedno je od rijetkih za koje se ne može predvidjeti nečiji odgovor na bazi njegove ideološke orjentacije. Naime, to što neko sebe smatra (ili ga drugi smatraju) liberalnim misliocem ne znači nužno da se zalaže za liberalnu migracionu politiku i otvorene granice. To nije slučaj sa viđenjima i stavovima o javnim politikama kao što su fiskalna, socijalna a naročito politika spoljne trgovine. Upravo zbog pomenutog neslaganja unutar libretarijanskih redova interesantno je analizirati argumente suprotstavljenih strana, posebno u vrijeme najnovijih migracionih trendova u kojima je od 2009. do 2015. godine preko 3,3 miliona ljudi tražilo azil u nekoj od država Evrope dok nove izbjeglice još uvijek pristižu i čekaju na granicam južnoevropskih zemalja.

Ključne riječi: liberalna ekonomska misao, migracije, slobodano kretanje stanovništva

Abstract

Migration issue is one of those on which you cannot predict someone's opinion depending on his ideological background. The fact that someone is considered (by himself or others) as libertarian does not mean that he or she will be for liberal migration policy and open borders. This is not the case with attitudes about other public policies such as fiscal, social or foreign trade policy. Due to this, it would be interesting to analyze arguments of different liberal thinkers especially in the time of recent migrations trends in which during the period 2009 and 2015. more than 3.3 million migrants came to Europe while new are coming or are waiting on the borders of the south European states.

Key words: liberal economic tought, migrations, free movement of people

Liberalna ekonomska doktrina, nepravedno optuživana za mnoštvo negativnosti ekonomskog i društvenog života sa kojima se suočavamo, još uvijek predstavlja konzistentno i cjelovito viđenje načina funkcionisanja društva u čijem je centru pojedinac i njegova prava i slobode. Kao pravac koji je nastao u 17. a posebno se razvijao u 18. i 19. vijeku imao je tu mogućnost da posmatra, opaža i komentariše različite društvene procese u različitim epohama. Migraciono kretanje kao društveni fenomen koji je oduvijek ostavljao posljedice i na ekonomske tokove zaokupljao je pažnju kako ranijih liberalnih mislilaca (Smita i Bastijata), tako i onih srednje generacije (Misesa, Rothbarda) ali i savremenika (Hoppea, Blocka). Međutim, kod odgovora na pitanje da li kretanja stanovništva trebaju da budu potpuno slobodna uočava se značajna oprečnost mišljenja među ovim teoretičarima. Debatu o migracionim kretanjima posebno interesantnom čini bogatstvo argumenta kojima teoretičari brane svoje različite stavove. Naravno, na aktuelnost ovog pitanja posebno utiču skorašnji događaji u Evropi koji po svojim karakteristikama prije podsjećaju na masovna kretanja naroda to jeste seobe, nego na migracije. Dodatno, nije samo problematičan obim ovih kretanja već i njihov karakter koji se ogleda u značajnim kulturološkim razlikama između domicilnog stanovništva i migranata, što otvara brojne dileme među kojima se izdvajaju pitanja sigurnosti, društvene uključenosti i uticaja na ekonomsku situaciju ali i kulturu i običaje u zemljama primaocima.

1 Institut za strateške studije i projekcije i Univerzitet Donja Gorica

Ovo su razlozi zbog kojih se u ovom radu bavimo fenomenom migracija u kontekstu liberalne ekonomske misli, analizrajući stavove nekoliko generacija liberalnih teoretičara i prateći razvoj debata koje su se odvijale unutar njihovih redova.

LUDWIG VON MISES – OSNOVNI ZAKON MIGRACIJA

Pitanje migracije u svjetlu liberalne ekonomske teorije vraća nas na jednog od osnivača Austrijske ekonomske škole, Ludwiga von Misesa. On je jedan od prvih ekonomskih teoretičara liberalne orjentacije koji se detaljnije bavio ovim fenomenom, kako u svojoj knjizi *Nation, State and Economy* tako i u nekoliko eseja. S obzirom na vrijeme u kojem je živio i stvarao, Mises je fenomen migracija posmatrao u svijetlu slobode stanovnika evropskih zemalja da imigiraju u druge zemlje svijeta, prije svega Sjevernu Ameriku i Australiju. Iako se danas prije svega bavimo pitanjem slobode imigracije u Evropu (ili pak u Sjevernu Ameriku), suština dileme ostaje ista – da li možemo i smijemo zabraniti ove procese?

Mises u objašnjenju fenomena migracija polazi od činjenice da su uslovi života na različitim mjestima na zemaljskoj kugli različiti.[2] Zbog toga ljudi uvijek pokušavaju da imigriraju ka onim teritorijama za koje smatraju da će im ponuditi bolje životne uslove. Odnosno kako navodi Mises: „Svjetska istorija je u stvari istorija nacionalnih migracija“. [3]

Mises u svojim objašnjenjima migracija polazi od činjenice da Evropljani žele[4] da se presele u druge zemlje jer u njima mogu ostvariti veću zaradu. Dakle, radna snaga teži da imigrira u one oblasti u kojima su bolji uslovi rada. Sa druge strane, kapital teži da se preseli u one zemlje odnosno one teritorije u kojima su niži troškovi rada.

U situaciji u kojoj su ljudi spriječeni da emigriraju to ne znači da oni neće biti upošljeni u zemlji porijekla. Naprotiv, ljudi će u svojim matičnim zemljama imati zaposlenje ali u manje povoljnim uslovima u odnosu na zemlje u koje žele da imigriraju. Svakako, zbog toga će ta radna snaga biti privlačnija kapitalistima iz drugih zemalja koji uvijek, prema zakonima tržišta, teže da snize troškove proizvodnje. Međutim, iskustvo pokazuje da zemlje obično nastoje da zaštite domaću industriju od inostrane konkurencije, te stoga uvode različite protekcionističke mjere. Time se onemogućava eksploatacija jeftinije radne snage, odnosno stopira se djelovanje tržišnih procesa kojima se podstiče korišćenje resursa na onim mjestima gdje je njihova upotreba najefikasnija. Posljedično, nivo bogatstva koji se stvara niži je od potencijalnog, a time i vrijednost udjela svake zemlje u kreiranom bogatstvu.

Ovako opisan zakon migracije omogućava da, shodno Misesovom misljenju, razvijemo i primjenimo koncept relativne «prenaseljenosti». Prema ovom zakonu zemlja iz koje ljudi emigriraju, može se smatrati prenaseljenom u apsolutnom smislu, ukoliko je dostigla takvo stanje da svako povećanje broja ljudi znači smanjenje ukupnog bogatstva. Zemlja (teritorija) se smatrati relativno prenaseljenom ukoliko su, zbog velikog broja stanovnika koji žive u njoj, uslovi rada manje povoljni nego u drugim zemljama (teritorijama). U uslovima sobodnog kretanja ljudi uvijek će postojati zainteresovanost određenog broja ljudi da emigriraju sa teritorije koja bilježi relativnu prenaseljenost na drugu teritoriju (onu u kojoj su uslovi proizvodnje povoljniji), čime se disproporcije među ovim teritorijama smanjuju.

2 Von Mises, L. (1919,1983). Nation, state, and economy, page 68

3 Ibid

4 Von Mises, L. (1978). The Clash of Group Interests and Other Essays. New York, New York: The Center for Libertarian Studies.

Ovako opisan koncept migracija liberalna ekonomska teorija analizira u kontekstu svojih osnovnih ideja: slobode izbora za pojedince, ograničene državne moći, vladavine prava, slobodne razmjene i otvorene tržišne ekonomiju[5]. U osnovi idealnog društva, prema viđenju liberalnih teoretičara je pojedinac sa svojim ličnim izborom i ličnom slobodom odnosno pravima. Zagovornici liberalizma insistiraju na tome da se nikakav autoritet ne miješa u život pojedinca - ni crkva, ni feudalni gospodari ni kraljevi a ni država i istrajno insistraju na zaštiti privatne sfere. [6]

Ipak, ukoliko bismo željeli da odredimo jedan od ključnih aksioma na kojima počiva ovaj pravac političke filozofije a koji je od bitnog značaja za odbranu stava potpune slobode kretanja ljudi među državama odnosno pro otvorenih granica, onda bi to mogao biti takozvani «aksiom ne-agresije» koji podrazumjeva da nijedan čovjek ili grupa ljudi ne mogu izvršiti agresiju protiv drugog čovjeka ili njegove imovine.[7] Naime, ukoliko se slažemo sa ovim aksiomom u načelu smo za to da svaki pojedinac može otići gdje želi ukoliko ne ugrožava nekog lično ili ne narušava nečiju privatnu svojinu. U slučaju migracija to znači da kada imigranti ne vrše agresiju na nečiju privatnu svojinu onda imaju pravo da imigriraju u tu zemlju. Posmatrano u današnjim uslovim, svaki imigrant iz Sirije ima pravo da imigrira u bilo koju zemlju, na primjer Crnu Goru, i da ostane u njoj samo pod uslovom da nije na nečijem privatom posjedu ili da ne prijeti lično nekom.

Drugi važan argument liberala u korist slobode kretanja ljudi i otvorenih granica vezan je za prednosti i koristi slobodne trgovine. Naime, prema liberalnoj doktrini slobodna trgovina doprinosi ekonomskom progesu na način što omogućava prelazak robe iz ruku onih koji ih manje vrednuju u ruke onih koji je više vrednuju. Dodatno, slobodna trgovina omogućava specijalizaciju, saradnju, podjelu rada kao i korišćenje prednosti ekonomije obima. Na sličan način i slobodno kretanje ljudi među teritorijama može dovesti do povećanja ukupnog bogatstva. Znači, ukoliko se zalažemo za slobodnu trgovini na bazi istih principa trebamo se zalagati za slobodne migracije.

HANS HERMAN HOPPE - PRISLINA INTEGRACIJA I RETSRIKTIVNA IMIGRACIJA

Dva prethodno navedena argumenta su služila i kao osnova za diskusiju onim liberalnim misliocima koji se nisu slagali za potpuno slobodu migracija. Jedan od njih, koji je najdetaljnije objasnio drugačiji pogled na slobodno kretanje ljudi, je i Hans Hermann Hoppe. Hope[8] u svojim analizama polazi od objašnjenja fenomena migracija Ludviga von Misesa i analizira ih kroz dva aspekta: odnosa slobodnih migracija i prisilnih integracija i odnosa slobodne trgovine i restrikitivnih migracija.

Svoju analizu, koja ima za cilj da ukaže na to da su slobodne migracije u stvari prisilne integracije, Hope započinje prigovorom na objašnjenje migracija u skladu sa austrijskom ekonomskom školom. Naime, on smatra da se u ovim objašnjenima ne uzima u obzir jedna veoma važnu činjenicu a to je kretanje vlasništva nad teritorijom sa koje ljudi emigriraju ili na koju imigraraju. Analiza austrijske škole polazi od činjenice da ta teritorija nije nečije vlasništvo što, kao što objašnjava Hope, u realnosti nije slučaj. Zbog toga on smatra da analiza problema

5 A dictionary of economic terms. (2010). Austrian Economic centar and University of Donja Gorica.

6 Lakićević, D., Stojanović, B., & Vujačić, I. (2007). Teoretičari liberalizama. Beograd, Serbia: Službeni glasnik

7 Rothbard, M. N. (2006). For a New Liberty: The Libertarian Manifesto. Auburn, Alabama: Mises Institute. p. 23

8 Hoppe, H. H. (2001). Democracy-the God that Failed. New Brunswick,, New Jersey.: Transaction. ISDN:0-7658-0088-8

migracija u realnom svijetu zahtijeva novo promišljanje i sa tim ciljem razvija nekoliko scenarija.

Prema jednom koji je u stvari anarho-kapitalistički scenario, sva teritorija je nečije privatno vlasništvo. U takvom scenariju, kao što on navodi, ne postoji uopšte fenomen slobodnih migracija već postoji samo mogućnost da jedna ili više privatnih valsnika odobri ili isključi druge iz korišćenja svoje imovine. U drugom scenariju postoji vlada koja ima mogućnost agresije odnosno oprezivanja na određenoj teritoriji. U tom slučaju pitanje migracija dobija potpuno novu konotaciju. Naime u tom slučaju, moguće je da vlada dozvoli nekom da udje ne njenu teritoriju ali da se ne nadje nijedan privatni vlasnik koji želi tu osobu na svom posjedu. Prema Hoppeu u ovom slučaju je riječ je o prisilnoj integaciji. Takodje, moguće je da postoji neki privatni vlasnik koji želi da tu osobu primi i omogući joj da boravi na njegovom posjedu, ali da vlada to ne dozvoljava. U tom slučaju riječ je o prisilnoj isključenosti.

Hoppe zatim analizira još dva slučaja: prvi u kojem je vlada ili bolje rečeno pravo da oporezuje sve druge na određenoj teritoriji u privatnim rukama (na primjer monarhija) i drugi u kojem to pravo pripada javnosti odnosno građanima. U prvom slučaju privatni vlasnik ili monarh bi bio motivisan da poveća vrijednost svog kraljevstva i to bi mogao učini tako što će onemogućiti da oni koji su produktivni napuštaju zemlju i obezbjediti iseljenje onih koji su neproduktivni i koji nanose štetu društvu. Sa druge strane, vladar bi takođe težio da omogući da produktivni ljudi sa drugih teritorija dolaze na teritoriju za koju je on odgovoran i da onemogući odnosno zabrani ulazak onih koji su neproduktivni. Hoppe kao istorijski primjer za upravo ovakve migracione politike navodi Englesku sa kraja 18. i početka 19. vijeka i Njemačku sa kraja 19. vijeka. U ovakvom slučaju, zaključuje Hoppe, monarsi bi bili potpuno selektivni i bili bi isključivo vođeni idejom da povećaju vrijednost ljudskog kapitala u zemlji u cilju povećanja bogatstva.

Međutim, u slučaju kada je vlada javna, odnosno kada onaj koji je trenutno na vlasti teorijski može biti bilo koji građanin, motivi se značajno mijenjaju a posljedično i migraciona politika. Naime, onaj koji je trenutno na vlasti zainteresovan je samo za tekuću vrijednost kapitala koji zemlja posjeduje odnosno za svoj tekući prihod koji zavisi od broja glasova koji on ima. S toga u demokratskim društvima kakva mi danas poznajemo, one koji su na vlasti ne interesuje da li će građani zemlje biti manje ili više produktivni jer svaki građanin na izborima znači glas. Štaviše, kako diskutuje Hoppe, vrlo često je slučaj da oni koji glasaju za one koji su na vlasti nisu oni najobrazovaniji i najproduktivniji već oni kojima je lakše manipulisati. Takođe, oni koji su na vlasti neće prezati ni od toga da omoguće ljudima da imigriraju na njihovu teritoriju bez obzira o koliko «kvalitetnom» ljudskom potencijalu se radi, jer oni mogu značiti nove glasove ali prije svega aktuelizaciju različitih socijalnih pitanja koja su pogodno tlo za pridobijanje glasačkog tijela. U ovakvoj situaciji domaći vlasnici su primorani da žive sa doseljenicima bez obzira što postoji mogućnost da oni to, iz različitih razloga, ne bi željeli. Na kraju, zaključuje Hoppe, rezultat migracione politike u demokratijama jesu prisilne integracije. Moguće riješenje ovog problema bi bila decentralizacija odluka o tome da li neko može ili ne da živi na određenoj teritoriji, odnosno prenošenje odgovornosti za ove odluke sa centralnog na lokalni nivo ili još niže, na nivo udruženja privatnih vlasnika ili onih koji žive u određenim rezidencijalnim oblastima.

Međutim, s obizom da živimo u društvima koja su demokratska i u kojima postoje i vjerovatno će još dugo postojati demokratske vlade, treba stvoriti sistem u kojem bi se oni koji su na vlasti ponašali »kao da« su privatni vlasnici zemlje odnosno «kao da» donose odluke o tome koga će pustiti na svoju privatnu imovinu ili ne. To u krajnjem znači da bi vlade ipak

trebale primjenjivati politiku diskriminacije koja će favorizovati one koji posjeduju bolje vještine, znanja i karakter.

Drugi dio debate koju inicira Hoppe analizira odnos slobodne trgovine i slobodnih migracija. On smatra da zalaganje za slobodnu razmjenu roba i usluga ne mora značiti zalaganje za slobodno kretanje ljudi. Upravo suprotno, on smatra da su slobodna trgovina i ograničene migracije potpuno konzistentne politike koje se čak i međusobno podržavaju. Pri analizi slobodnih migracija, prema mišljenju Hoppea, austrijska ekonomska škola na čelu sa Misesom ne primjenjuje dosljedno princip subjektivizma odnosno ne insistira na stavu da ono što je «dobro» ili «korisno» definiše svaki pojedinac sam za sebe. Hoppe naime tvrdi da ukoliko prihvatamo takav stav i dosljedno ga primjenimo onda ne možemo izvesti zaključak da su slobodne migracije korisne bez obira što one u krajnjem mogu dovesti do povećanja realnih zarada i blagostanja. Odnosno, vrlo je moguće da nekim pojedincima donosi više «koristi» to što žive na određenoj udaljenosti od nekog nego to što imaju veće zarade. Dodatno, činjenica da neko ne želi da živi u blizini pripadnika druge grupacije ili nacije ne znači da on ne želi da trguje sa njima «iz daljine», što je još jedna potvrda nepodudarnosti stavova «za slobodnu trgovinu» i «za slobodne migracije».

Polazeći od ranije već navedenog osnovnog principa migracija, da rad (radna snag) teži da ide u one teritorije u kojima je više plaćen dok kapital teži da pređe na one teritorije u kojima je radna snaga jeftinija, Hoppe zaključuje da sobodna trgovina narušava ove tendencije u slučaju slobodnih migracija. Na primjer, tvrdi on, u situaciji u kojoj meksički proizvodi mogu lako i brzo dospjeti na teritoriju Sjedinjenih Američkih Država (SAD) Meksikanci su manje motivisani da pređu na teritoriju SAD-a. Odnosno, ukoliko američki prozvodi mogu slobodno biti plasirani na meksičkom tržištu podsticaji za američke prozivođače da presele svoj kapital u Meksiko se smanjuju. Dodatno, ukoliko se država na svojoj teritoriji fokusira na sprovođenje slobodnih trgovinskih politika odnosno ukoliko se bavi omogućavanjem uslova za obavljanje slobodne razmjene a ne razvojem socijalnih programa, to će ona biti manje interesantna za migrante. To u krajenjem prema Hoppeu znači da kad god država sprovodi politike koje podstiču slobodnu trgovinu kako na međunarodnom tako i na domaćem tržištu, pritisak imigranata iz zemalja u kojima su radnici manje plaćeni se smanjuje. I sa druge strane, ukoliko država sprovodi protekcionističku politiku na međunarodnom nivou i socijalnu politiku blagostanja kod kuće onda ona postaje interesantna destinacija za imigrante iz drugih manje razvijenih zemalja.

Interesatna je razlika koju Hoppe uočava između slobodnog kretanja roba i slobodnog kretanja ljudi, odnosno slobodne i ograničene trgovine i slobodnih i ograničenih migracija. Kad neko odluči da emigira to je jednostrana odluka, sa druge strane niko se ne mora složiti da će tu osobu primiti. U slučaju trgovine imamo dvije strane koje su se usaglasile o trgovini, znači riječ je o dvostranom odnosu. Dodatno, u slučaju slobodne trgovine govorimo o slobodi da pojedinci ili firme donose odluke o svojoj imovini odnosno o tome da li će nekog pozvati da sa njim razmjenjuje imovinu, dok ograničena trgovina znači umanjenje slobode pojedinaca i firmi da donose odluke koje se odnose na njihovu imovinu a ne sprečavanje drugih da nepozvani stupaju sa vlasnicima imovine u određeni odnos. U slučaju migracija, slobodne migracije znače slobodu da pojedinac svojevoljno odluči da izvrši invaziju na određenu teritoriju dok ograničene migracije podrazumjevaju određenu zaštiti imovine pojedinaca i firmi od neželjene invazije. S toga smatra Hoppe, slobodna trgovina i ograničene migracije znače jedno te isto to jeste zahtjevaju poziv od druge strane i zaključuje «seobe za razliku od pošiljke proizvoda nisu same po sebi događaji od kojih imaju koristi obje strane zbog toga što nisu uvijek-neophodno i

nepromjenljivo- rezultat dogovora između primaoca i pošiljaoca». [9] S toga on smatra da zadatak države mora biti da štiti imovinu svojih građana i ukoliko niko od njih ne želi da dopusti migrantima da se nastane na njihovoj imovini onda država nema pravo da dozvoljava slobodne migracije već mora sprovoditi politiku ograničenja ovog prava.

NAJNOVIJA GENERACIJA LIBERALA- POTPUNO OTVORENE GRANICE

Nakon analize Hoppeovih stvova i argumentata interesantno je izložiti argumente najnovije generacije zagovornika liberalnih ekonomskih ideja koji su se bavili analizom problema migracija.

Tako na primjer, Jan Krepelka pokušava da polemiše sa prethodno prezentiranim agrumentima Han Hermann Hoppea stavljajući ih u kontekst vlasničkih prva. Naime, prema mišljenu Krepelke izloženom u jednom od eseja[10] argumentacija koja govori u prilog ograničenja migracija mora pružiti odgovor na pitanje « koga država treba da pusti u zemlju» i da dobro objasniti razloge zbog kojih država treba drugačije da tretira ljude koje žive u njenoj zemlji od ljudi koji dolaze iz drugih zemalja. Naime, smatra on svi, to jeste sva ljudska bića, imaju identična prava a jedno od ovih prava je da «rade šta žele sa onim što posjeduju». Kako ističe Krepelka, pravo svojine je identično pravu da nekog isključite iz korišćenja te svojine i to pravo vam niko ne može oduzeti. Znači, dvije osobe mogu da rade šta žele sve kod ne ugrožavaju prava neke treće osobe. S toga na primjer, zabrana zapošljavanja stranaca znači diskriminaciju ne samo onih iz drugih zemalja koji žele da rade već i onih u zemlji koji bi te strance zaposlili. Time što stranac preuzima posao «domaćem» stanovništvu ne ugrožava se ničija imovina jer posao nije imovina, to je ugovor, napominje Krepelka. Traba imati na umu i da je pravo na migracije negativno pravo odnosno pravo da ne budete zaustavljeni na svom putu. On zaključuje da ni jedan argument kontra slobodnih migracija ne daje validno objašnjenje zbog čega bismo trebali strance odnosno ljude sa drugih teritorija tretirati drugačije od onih koji žive na teritoriji naše države. Takodje, ovaj autor se pita ukoliko su restriktivne politike efikanse zbog čega imamo situaciju u kojoj milioni Meksikanaca ilegalno prelaze granicu da bi ušli u Sjedinje Američke Države. Nadalje, pita se on, ukoliko država stvarno ne želi te ljude zbog čega im pruža socijalnu pomoć.

Naravno, napominje on, pitanja kriminala, glasanja, države blagostanja i anti-diskriminatorne politike otvaraju značajan pitanja i možda i opravdanu zabrinutost. Kada je riječ o kriminalu prema njegovom mišljenju država treba da vodi računa da zaštiti građane i njihovu imovinu od kriminalaca bez obzira odakle su oni. Kada je u pitanju odnos države blagostanja odgovor je jasan, nije problem u migracijama već u državi blagostanj. Ukidanjem države blagostanja odnosno subvencija i pomoći za svakog građanina ovo pitanje postaje potpuno irelevantno. Na samom kraju svog izlaganja Krepelka pocrtava da je svaka odluka subjektivna. Tako kada kažemo da država treba da oludči koga treba pustiti na njenu teritoriju postavlja se pitanje «ko je država»? Državu, takodje, predstavlja skup pojedinaca koji mogu imati različita viđenja po pitanja toga na koji način treba ograničiti migracije. Znači, smatra Krepelka tražiti od države da se ponaša «kao da» je privatan vlasnik uopšte nije moguće.

Walter Block jedan je od predstavnika anarho-kapitalazma koji se bavi kako malim tako i velikim problemima sa kojima se surijećemo u modernom svijetu i sva rješenja ovih problema

9 Hoppe, H. H. (2001). Democracy-the God that Failed. New Brunswick,, New Jersey.: Transaction. ISDN:0-7658-0088-8, str 161.

10 Krepelka, J. (2010). A Pure Libertarian Theory of Immigration. Journal of Libertarian Studies, 22, 35-52

vidi u omogućavanju veće slobode. Isto je i sa migracijama. U diskusiji na temu libretarijanskog pogleda na migracije Block nas ponovo upozorava da je suštinski argument od kojeg moramo poći narušavanje principa ne-agresije. Ukoliko utvrdimo da u bilo kojem smislu migracije narušavaju ovaj princip onda moramo biti protv migracija, ukoliko pak migracije ne narušavaju ovaj princip odnosno ukoliko migracije ne znače agresiju na nečiju imovinu onda se svi oni koji se smatraju libretarijancima moraju zalagati za slobodne migracije i potpuno otvorene granice. Znači ukoliko migracija znači invaziju ona se mora zabraniti, ukoliko je legitimna onda se mora u potpunosti dozvoliti. Block analizira procese emigracije (odlaska iz zemlje), migracija (odnosno kretanja unutar zemlje) i imigracije (dolaska u drugu zemlju) i zaključuje da ukoliko kretanje jedne osobe iz mjesta A u mjesto B unutar zemlje nije invazija onda po istom principu nije invazija ni prelazak osobe iz zemlje A u zemlju B. Takođe, navodi Block skoro uvijek u nekoj zemlji će postojati i postoje oni koji su spremni da svoje vlasništvo daju, ustupe, iznajme ili prodaju onima koji dolaze iz drugih zemalja. Takodje, ukoliko se radi o zemlji koja nije u ničijem vlasništvu svako može imati pravo da dođe na tu zemlju i da je počne koristiti u produktivne svrhe. Ovo se odnosi, kako navodi on, i na domaće stanovništvo i na imigrante. I na samomom kraju, pita se Block ukoliko prihvatimo stav da migracija znači invaziju da li to znači da su svi osim naših davnih predaka (koji su i sami morali odnekle doći) u stvari okupatori.

Block se nadalje upušta u defisanje odgovora na najčešće prigovore slobodnim migracijama koji su slijedeći: slobodne migracije su isto što i dopuštanje strane vojske da napadne zemlju, slobodne migracije povećavaju nezaposlenost i dovode do smanjenja realnih plata zaposlenih u zemlji, povaćavaju criminal i promovišu redistribuciju putem sistema socijalne pomoći. Dodatno jedan od prigovora je da je nemoguće sprovoditi politiku otvorenih migracija ukoliko svi preduslovi za tu primjenu nisu omogućeni kao i da slobodne migracije dovode do narušavanja institucija koje su temelj slobodnog društva. Kao kontra argumnete na ove primjedbe Block navodi slijedeće: kada govorimo o migracijama govorimo o mirnim migracijama odnosno mirnom, neoružanom seljenju ljudi sa jedne teritorije na drugu; migracije utiču na zaposlenost isto kao i tehnologija i njen napredak pa niko i ne razmišlja da tehnološki napredak ograniči i zaustavi: istina je da migracije mogu dovesti do smanjanja zarada ali ljudi imaju mogućnost odnosno pravo na fizičke aspekte svoje imovine ali ne i na vrijednost te imovine jer se ona određuje na tržištu od strane drugih; migracije nisu problem već sistem socijale pomići i zaštite koji su države razvile i koji treba ukinuti i u krajnjem problem sa kriminalnom se može riješti liberalizacijom nekih aktivnosti kao i privatizacijom zatvora.

U zaključku svog eseja o migracijama Block navodi da ukoliko je neko protiv migracija postoje načini koji su u skladu sa libretarijanskom teorijom kojima može uticati na obim migracija. Naime slobodna trgovina ili slobodan protok roba može djelovati demotivišuće na migracione procese, što se djelimično podudara sa ranije iznijetim Hoppeovim stanovištem. Međutim, prema mišljenju Blocka sa libretarijanskog stanovišta migracije mogu biti ili opravdane ili neopravdane, srednjeg puta ili kompromisa o ovom pitanju nema. I pored toga on smatra da libretarijamnci prave kompromis u dvije druge dimenzije: jednoj koja tvrdi da su imigracije moguće ukoliko postoje privatni vlasnici koji su spremni da prime imigrante i drugoj u kojej se ne podržavaju u potpunosti otvorene granice.

ZAKLJUČAK

Rad je imao za cilj da analizira stavove po pitanju migracija nekoliko teoretičara koji se mogu smatrati teoretičarima liberalne orjentacije i to ne na bazi sprovedenih empirijskih istraživanja koji nude praktične dokaze za različite stavove, već na osnovu izloženih teorijskih argumenta. Analiza je jasno pokazala da je po ovom pitanju kako kaže Block, postignuto nesaglasje odnosno potpuna različitost u stavovima.

Teoretičari koji se zalažu za ograničavanje slobodnog kretanja ljudu među zemljama pozivaju se na činjenicu da u slučaju migracija mora postojati osoba koja poziva drugu stranu da bude na njegovoj imovini, dok u situaciji u kojoj imigranti naseljavaju javne površine oni koji su vlasnici javnih površina odnosno vlade trebaju da se ponašaju «kao da» su privatni vlasnici odnosno da sprovode migracione politike kojima se omogućava povećanje vrijednosti humanog kapitala u zemlji i u krajnjem bogatstva zemlje i njenih stanovnika.

Teoretičari koji se zalažu za slobodne migracione politike smatraju da prilikom migracija ne dolazi do narušavanja principa ne–agresije ta da ih zbog toga ne treba ograničavati. Dodatno oni smatraju da imigranti imaju potpuno pravo da naseljavaju onu imovinu čiji vlasnik ne postoji ili nije poznat, na primjer teritorije na koje nikada ranije nije kročila ljudska noga. Takođe, u slučaju kada imigranti naseljavaju javne površine oni na to imaju potpuno pravo jer ne narušavaju ničije privatno vlasništvo. Istina, ovi teoretičari se slažu da situcija u kojoj bi veliki broj imigranata došao i naselio javne površine kao što su parkovi, trgovi ili ulice, može biti problematična ali rješenje vide ne u migracionim politikama već u potpunoj privatizaciji. Sumirano rečeno za ove teoretičare rješenje o problematičnim pitanjima koja se otvaraju u slučaju migracija treba tražiti u drugim politikama kao što su privatizacija, ukidanje države blagostanja, legalizacija droga a ne nikako u migracionoj politici.

S obzirom na skorašnje migracione tokove čini se da će debata o migracijama tek dobiti na značaju. U kojem pravcu će se ona dalje razvijati i koja će sve nova teorijska ali i praktična pitanja otvoriti, neizvjesno je. Ipak jedno je sigurno, migracija će uvijek biti jer će uvijek biti ljudi koji će željeti da žive bolje i misliće da je to moguće ostvariti ne u svojoj već u nekoj drugoj zemlji. Da li i na koji način tu slobodu treba ograničiti suštinsko je pitanje. S toga kao efektan zaključak ali prije svega kao još jedna crtica za promišljanje mogu poslužiti slijedeće riječi Waltera Blocka:

«U našoj istoriji bilo je imigranata koji su neprocjenljivo poboljšali naše slobode. Imena Ludwig von Mises, Friedrich A. Hayek, Israel Kirzner, William Hutt, Ludwig Lachmann, Hans Hoppe, Yuri Maltsev, Kurt Leube, James Ahiakpor, George Ayittey, Nathaniel Branden, Barbara Branden, Sam Konkin, Harry Watson, David Henderson, i Ayn Rand neka su od onih koja prav padaju na pamet. Politika zatvorenih vrata u prošlosti mogla je onemogućiti ovim ljudima da daju svoj doprinos našem društvu".

LITERATURA

1. A dictionary of economic terms. (2010). Austrian Economic centar and University of Donja Gorica.
2. Block, W. (1998). A Libertarian Case Fore Free Immigration. Journal of Libertarian Studies, 13, 167-186
3. Block, W. (2010). Building Blocks for Liberty. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute, ISDN:978-1-933550-91-6
4. Hoppe, H. H. (2001). Democracy-the God that Failed. New Brunswick,, New Jersey.: Transaction. ISDN:0-7658-0088-8

5. Krepelka, J. (2010). A Pure Libertarian Theory of Immigration. Journal of Libertarian Studies, 22, 35-52
6. Lakićević, D., Stojanović, B., & Vujačić, I. (2007). Teoretičari liberalizama. Beograd, Serbia: Službeni glasnik
7. Rothbard, M. N. (2006). For a New Liberty: The Libertarian Manifesto. Auburn, Alabama: Mises Institute
8. Von Mises, L. (1919,1983). Nation, state, and economy
9. Von Mises, L. (1978). The Clash of Group Interests and Other Essays. New York, New York: The Center for Libertarian Studies
10. Vukotić, V. (2013). Antrologija stvaranja, Podgorica, CID

Miroslav Prokopijević

GLASANJE NOGAMA

Sažetak

'Glasanje nogama' označava promenu životne sredine u potrazi za boljim životnim prilikama. Ono je rezultat loših prilika u sredini iz koje se odlazi i boljih prilika u zemljama i krajevima u koje se dolazi. Pojedici koji 'glasaju nogama' suočavaju se sa visokim transakcionim troškovima, a troškova nisu pošteđene ni zemlje iseljavanja i useljavanja.

Ključne reči: *'Glasanje nogama', migracija, transakcioni trošak, trošak zemalja.*

Summary

'Voting with the feet' is related to a change of the jurisdiction in search for better living condition. It indicates the poor economic and political conditions in emigration's country and more attractive opportunities in immigration country or territory. Individuals 'voting with the feet' face high transaction costs, and despite that they change living environment. Some costs also bear the emigration and immigration country.

Key words: *'Voting with the feet', migration, transaction cost, countries' costs.*

UVOD

Izraz glasanje nogama nastao je da bi opisao situaciju u kojoj pojedinci napuštaju jednu zemlju, region, opštinu ili teritoriju i idu u drugu, jer smatraju da će im tamo biti bolje. 'Glasanje'se naziva tako u analogiji s biračkim pravom, a 'noge' simbolišu promenu mesta. Promene mesta života stalno se odvijaju, ali obično teku neprimetno. Ljudi iz manje razvijenih opština se sele u razvijenije, verujući da će tamo pre i lakše naći posao, a i da će im ostali životni uslovi biti bolji. Slično je sa migracijama između država. Ima i pokretanja ljudi koja su izazvana velikim životnim neprilikama, kao što su represija u zemlji ili sukobi i ratovi. Takva masovna pokretanja od jedne do druge zemlje su haotična i javno vrlo vidljiva, za razliku od ne manje masovnih koja se odvijaju stalno i motivisana su željom da se dođe do boljih životnih prilika.

Čak i kada pojedincima ne nedostaje motiva da se isele, sam čin iseljenja nije uvek moguć. Mnogi režimi su sprečavali svoje građane da se iseljavaju, a i mnogi danas kontrolišu taj proces, ograničavaju ili čak zabranjuju useljavanje ili čak i preseljenje iz jednog regiona u drugi u okviru iste zemlje. Ovo je slučaj u današnjoj Rusiji, a obično je vezano za vrlo represivne režime. Iseljavanje se doživljava kao okretanje leđa ili čak izdaja, a useljavanje kao ugrožavnje prava domicilnog stanovništva i opterećenje za socijalne i druge fondove jedne države ili regiona. Što neka zemlja ima razvijenije socijalne fondove, to je osećaj ugroženosti useljavanjem novih pojedinaca snažniji.

Glasanje nogama ima razne oblike u zavisnosti od toga šta ga podstiče. Loše ekonomske prilike i politička represija čine da iseljavanje bude tiho, ali stalno i masovno. Ratovi čine da iseljavanje bude masovno i naglo. Nagla i masovna su i iseljavanja prate podelu teritorija, pri čemu etničke i druge grupe obično napuštaju teritorije gde su manjine i idu za svojim većinama. Zato su najveće migracije u Evropi u novije vreme zabeležene posle II Svetskog rata, kada je oko 12 miliona Nemaca napustilo svoje dotadašnje domove i krenulo ka Nemačkoj sa

novoiscrtanim granicama, koje su omeđivale značajno manju teritoriju. Od njih 2 miliona nikada nisu stigli na svoj cilj. U veće migracije spada i iseljavanje više miliona Jevreja iz zemalja Istočne Evrope u Izrael poslednjih decenija XX veka, kao i iseljavanje istočno-evropskog stanovništva u ostatak sveta tokom i posle pada komunizma. Raspad bivše Jugoslavije takođe je pokrenuo veliki migrantski talas prema svetu i matičnim zemljama nastalim raspadom bivše Jugoslavije. Naravno, poslednjih nekoliko decenija bilo je i drugih velikih migracija u Evropi, Africi i Aziji.

MOTIVI 'GLASANJA NOGAMA'

Kada bi život u svim zemljama bio isti ili bar sličan, pojedinci ne bi imali racionalnog interesa da se sele iz jedne u drugu zemlju. Ali, pošto su zemlje raznih pravila igre, raznih nivoa razvoja, političkih režima, visine poreza, različite lokacije, izgleda, običaja, kulture, jezika, itd., pojedinci imaju mnogo razloga da se sele iz jedne u drugu zemlju tragajući za prilikama koje im više odgovaraju. Prilike mogu biti vrlo različite i u okviru iste zemlje. Deo pojedinaca se 'glasanjem nogama' kreće u okvirima svoje zemlje, a deo iz jedne u drugu zemlju. Tako 'glasanje nogama' ima i nacionalnu i internacionalnu dimenziju.

Kao što kupci mogu da daju sugestije prodavcima i menadžerima u radnji gde se snabdevaju, da ih u slučaju nezadovoljstva kritikuju ili čak da im okrenu leđa i snabdevaju se drugde, tako i birači imaju široku lepezu iskazivanja volje i uticaja na svoje predstavnike i vlast uopšte. I birači mogu da glasaju, predlažu, kritikuju, organizuju demonstracije ili građanske inicijative, bojkotuju, lobiraju i na druge načine odobravaju ili protestuju. Mogu i da se otcepe od ranije države ili teritorije, što bi bio slučaj secesije.[1] Ako nisu zadovoljni rezultatima uticaja njihovih protesta protiv tekuće politike, birači mogu da posegnu za nekim drugim merama, kao što su preseljenje u drugi grad, opštinu, okrug ili federalnu jedinicu. Naravno, mogu i da se presele u neku drugu državu.

Ovakvi potezi imaju smisla budući da se politike, prilike za zaposlenje, životni sadržaji, porezi i slično mogu znatno razlikovati od jednog do drugog kraja zemlje. Negde je represija snažna, negde je nema. Negde je posao teško naći, drugde je to mnogo lakše. Neke zemlje imaju loše socijalne, obrazovne i zdravstvene usluge, druge ih imaju mnogo bolje. Recimo, neke savezne države u SAD nemaju porez (eng. *state tax*), što nudi jednu vrstu pogodnosti za preduzetništvo, druge imaju dobru nutricionističku službu i visoke standarde za artikle ishrane što pogoduje maloj deci, starijim i osteljivim pojedincima, itd. Zemlje često daju investicione i druge pogodnosti svojim nerazvijenim delovima, upravo da bi se privukli kapital, radna snaga i poreske platiše. Dakle, motiva za 'glasanje nogama' ne nedostaje, a na pojedincima je da odluče da li se isplati pokretati ili ne.

FISKALNI FEDERLIZAM

Administrativna, politička, nacionalna, religiozna ili fiskalna diversifikacije teritorije ide u prilog 'glasanju nogama', jer su u takvim prilika razlike neminovne, tako da pojedinac migracijama može da traži okolinu koja najbolje odgovara njegovim preferencijama.[2] Pojava razlika među teritorijama i zemljama koja pokreće ljude sa jednih na druge naziva se fiskalni federalizam. Termin možda nije odgovarajući, jer se odnosi na pojavu fiskalne konkurencije

1 Up. Prokopijević 1995.

2 O tome veoma lepo govori Talokova knjiga (1992).

među istim i različitim nivoima jedinica vlasti. Pored fiskalnog federalizma za istu pojavu se koriste i termini poreska ili fiskalna konkurencija. Za pokretanje ljudi s teritorije na teritoriju ima mnogo više raloga od isključivo fiskalnih. Termin 'fiskalni federalizam' je takav, jer je pojava najpre proučavanja na primeru međusobne konkurencije američkih saveznih država. Može se razlikovati vertikalna i horizontalna poreska konkurencija.

Vertikalna poreska konkurencija se odnosi na međusobno takmičenje raznih nivoa vlasti u obavljanju pojedinih poslova, kao i za odgovarajuća sredstva. Recimo, ona ide od mesne zajednice, opštine, grada, okruga, regiona, federalne jedinice, do nivoa centralne države ili Evropske unije. Ne mogu se naravno sve nadležnosti obavljati na svim nivoima, ali neke mogu na različitim nivoima. Zato se postavlja pitanje koji nivo vlasti je najpovoljniji za obavljanje pojedinih nadležnosti. Osnovno pravilo za alokaciju nadležnosti (i sredstava) kaže da ne treba prenositi na viši nivo ono što efikasnije može da se obavi na nižem, niti treba spuštati sa višeg nivoa ono što jedino tamo može efikasno da se obavi. Naravno, to je samo opšte regulativno načelo, pa kod dobrog broja nadležnosti samo konkretna analiza slučaja može da kaže koji je pravi nivo za lociranje neke nadležnosti.

Još važnija je horizontalna konkurencija koja se odvija među jedinicama vlasti istog nivoa.[3] Opštine mogu tražiti mere kojima će privući ulaganja ili imućnije pojedince. To su institucionalni eksperimenti sa ciljem da se poboljšaju uslovi poslovanja i života u nekoj jedinici i tako privuče više mobilnih faktora poslovanja, posebno kapitala i rada.

Pokretljivost pojedinaca, postojanje alternativa i saznanje o njima i otsustvo prohibitivno skupih eksternalija spadaju u pretpostavke 'glasanja nogama'. Posebno su veće i diversifikovane teritorije pogodne za 'glasanje nogama', kao što to pokazuju iskustva SAD ili Evropske unije, gde je ekonomsko, političko, kulturno i geografsko okruženje dosta različito u zavisnosti da li pojedinac živi u Njujorku ili Teksasu, u Britaniji ili Grčkoj.

U slučaju da pojedinac procenjuje da su njegove šanse vrlo slabe na teritoriji čitave države i da bi bile bolje u nekoj drugoj zemlji, on se može odlučiti za iseljavanje ili emigraciju, što je takođe oblik 'glasanja nogama'. Ljudi se iseljavaju iz neke zemlje iz raznih razloga, mada dominiraju privredni i politički motivi. Usled toga zemlje sa valjanim privredno-političkim režimima predstavljaju privlačan imigracioni cilj, a zemlje sa lošim privredno-političkim prilikama pojedinci napuštaju, tako da se one mogu smatrati emigracionim. U svim tim slučajevima se kaže da pojedinci 'glasaju nogama', jer je njihovo fizičko pokretanje od kraja do kraja ili od zemlje do zemlje rezultat njihovog nezadovoljstva lokalnim prilikama i uverenja da se ono neće brzo i značajnije popraviti.

TIBUOV MODEL

Usled manje efikasnosti javnog sektora i javnih finansija, stalno se postavljalo pitanje o tome da li bi oni mogli da budu više nalik privatnom sektoru, kako bi bili efikasniji. Drugim rečima, koji uslovi bi morali da budu zadovoljeni, da bi „glasanje nogama" bilo efikasno. Ekonomista Tibu (Charles Tiebout) je 1956. ukazao da bi tržište moglo rešiti problem javnih dobara (javnih finansija), ako bi bili zadovoljeni neki uslovi:

- Ako država ne stvara eksternalije, tj. ako država ne stvara prenosne efekte, tj. efekte koji imaju delovanje na treću stranu a nisu pokrivene kalkulacijom troškova u transakcijama.
- Ako postoji puna pokretljivost pojedinaca.

3 Up. Sinn 1992.

- Ako su stanovnici savršeno obavešteni o javnim uslugama i porezima.
- Ako postoji dovoljan broj različitih zajednica, tako da pojedinci mogu da odaberu tačno onu koja im odgovara.
- Ako je trošak po jedinici javnih usluga stalan (udvostručenje stanovništva iziskuje udvostručenje usluga).
- Ako se javna dobra finansiraju proporcionalnim porezom na imovinu.

Tibuov model počiva na standarnim pretpostavkama neoklasične teorije. Problem sa Tibuovim modelom je u tome što je idealtipski model, tj. što se zasniva na pretpostavkama od kojih je većina teško ostvarljiva. Recimo, nema zemlje u kojoj ne nastaju negativne eksternalije. Dalje, idealna pokretljivost pojedinaca je nemoguća, kao ni savršena obaveštenost pojedinaca o uslugama i porezima. Pitanje je i da li danas postoji dovoljna raznovrsnost zajednica, kada je u pitanju ponuda javnih dobara. Jedini lakše ostvarljiv zahtev bi mogao biti trošak po jedinici javnog dobra ili njihovo finansiranje proporcionalnim porezom. Kao što je poznato, realni svet javnih dobara se veoma razlikuje od zahteva koje je Tibu izneo, a koji bi mogli dovesti do tržišnog rešenja za javna dobra. Tibuov model je svakako važan jer i u njegovoj verziji koj je prilagođena realnom svetu ukazuje na analogiju tržišnih i vantržišnih pojava.

VISOK IZLAZNI TROŠAK

Već je pomenuto da se migranti i emigranti suočavaju sa visokim transakcionim troškovima i pri izlasku iz zemlje u kojoj su živeli i pri ulasku u zemlju gde žele da nastave život. Obično su troškovi iseljavanja viši. Mnogi su skloni da zameraju nelojalnost pojedincima koji 'glasaju nogama'. Iz nedemokratskih, diktatorskih režima je često čak i zabranjeno iseljavanje ili je to moguće tek posle podmirenja izvesnih troškova, kao što su troškovi školovanja, profesionalnog usavršavanja ili zdravstvego i socijalnog osiguranja, pa čak i korišćenja infrastrukture. Visinu troškova određuje režim i oni treba da deluju prohibitivno, tj. da podstaknu pojedince da se ne iseljavaju.

Ipak, takvi troškovi ili čak zatvaranje granica domicilnom stanovništvu za izlazak iz neke zemlje, ne mogu da spreče pojedince u izbegavanju loših prilika i u potrazi za boljim životnim prilikama. Takve prakse su moguće samo u situacijama gde vladaju diktatorski ili čak totalitarni režimi zasnovani na kolektivističkim ideologijama, koji se smatraju nekom vrstom vlasnika nad pojedincem po modelu "od kolevke pa do groba", ali ne i pri normalnom, a poseno ne pri liberalnom ili individualističkom poimanju stvari. Istočna Nemačka (DDR) je početkom 1960-ih čak podigla i zid i minska polja sprečavajući svoje građane da se iseljavaju, pre svega u Zapadnu Nemačku (SRN), a i u ostatak sveta. Slično je uradila Severna Koreja, dok Rumunija u vreme Čaušeskua nije podizala zid, ali je tražila visoku nadoknadu od iseljenika. Ti mehanizmi su svakako smanjili broj iseljenika, ali nisu sprečili ljude da se iseljavaju, makar bežeći na jako čudne načine.

U situaciji kada neki pojedinac menja kraj ili zemlju, njegovi troškovi i rizici su veći od rizika i troškova bilo koga drugog. Troškovi njegove države, opštine, grada ili religiozne komune usled iseljavanja su praktično zanemarivi u odnosu na lične troškove tog pojedinca. Sa stanovišta pojedinca koji se iseljava stvar je jasna. On iseljavanjem poručuje kako smatra da će mu negde drugde biti bolje. Pri tome on ima da savlada visok transakcioni trošak, čiji deo postoji pri iseljavanju, ali i useljavanju.

Naravno, ako se iseljava mnogo pojedinaca, gubici zajednica primetno rastu. Obično se iseljavaju mlađi, obrazovaniji i preduzetniji, dok oni drugi ostaju u zemlji. To dugoročno ima veoma loše posledice po zemlje iseljavanja, jer menja demografsku strukturu, broj zaposlenih, političku orijentaciju, pa čak i genetsku strukturu, jer zemlja sistematski gubi najproduktivnije stanovništvo.

Ako se pojedinac izlaže visokim troškovima iseljavanja, to znači da on ne vidi drugi izlaz. Svi oni koji takvim pojedincima prigovaraju da su nelojalni, svoj prigovor treba da adresiraju u sasvim drugom pravcu, tj. prema vlastima i zakonodavstvu opštine, federalne jedinice ili zemlje iz koje postoji iseljavanje, jer su problemi koji ga izazivaju tamo locirani. Pojedinci ne bi odlazili i izlagali se velikim troškovima preseljenja da su prilike u krajevima koje napuštaju normalne. Prema tome, ako nekome treba zameriti radi 'glasanja nogama' to ne bi bili pojedinci, nego sredine koje oni napuštaju.

Pojedinci koji 'glasaju nogama' izlaze iz jedne i ulaze u drugu zemlju ili kraj. Povećana frekvencija ulazaka u neki kraj ili zemlju govore o pogodnim okolnostima za život koji tamo postoje.[4] Osnovni pravac kretanja je uvek od diktatura i komandnih privreda ka tržišnim demokratijama. To znači, od bede i neslobode ka slobodi i blagostanju. Pojedinci se retko sele iz SAD ili Evrope u Afriku, ali ima mnogo pojedinaca iz Afrike koji su se preselili u Evropu i SAD. Razvijene zemlje usled 'glasanja nogama' stiču dodatni dohodak, jer dobijaju produktivne grupe pojedinaca. Veliki broj ulazaka može znatno da poremeti početne ravnoteže i optereti socijalne fondove, pa kao rezultat toga mnoge tipično imigracione zemlje nameću čitav niz ograničenja za ulazak i useljavanje, koji se mogu tumačiti i kao podizanje cene useljavanja, kako bi se zaštitile od prevelikog priliva i troškova koji su sa tim povezani. Naravno, u nekim zemljama su životne prilike tako užasne da je nemoguće dovoljno visoko podići cenu u imigracionim zemljama da bi se useljavanje iz tih zemalja onemogućilo.

MIGRANTSKA KRIZA 2015

Migrantska kriza u Evropi, koju su pokrenuli ratovi na Bliskom Istoku, a posebno u Siriji, jedna je od ilustracija prethodnog, tj. primer tako loših životnih uslova koji ljudima ne ostavljaju veliki izbor.

Iako je migrantska kriza ugrozila 'Šengen', pored evra jedan od dva ključna simbola evro-integracija, nije bilo saglasnosti među članicama EU o njenom rešavanju. Tako su sve zemlje počele da traže rešenja za sebe, a to se uglavnom svodi na isti skup mera, kao što su kontrola granica, ograničenja ulaska i boravka, itd. Naravno, razlikuju se procene situcaije i troškova pojedinih operacija.

Hans Verner Zin (Hans Werner Sinn), najuticajniji živi nemački ekonomista, kaže da bi trošak obnavljanja granične kontrole za Nemačku, što bi značilo i dupliranje personala u carini i graničnoj kontroli, bio oko 2mlrd evra za Nemačku, dok je trošak za održavanje i prihvat izbeglica u Nemačkoj mnogo viši. Predlog o zatvaranju granica pojedinih zemanja EU rezultat je nemogućnosti dogovora među članicama EU o podeli troškova migrantske krize. Takođe se pokazalo nemogućim sklapanje dogovora s Turskom oko smeštaja izbeglica na njenoj teritoriji do okončanja krize, a uz materijalnu nadoknadu toj zemlji. U EU se smatra da bi takvim dogovorom Turska došla u položaj da ucenjuje EU. To nije daleko od istine, jer glavni zahtev Turske na pregovorima sa EU o rešavanju migrantske krize nije bio vezan za novac, već za viznu liberalizaciju.

4 Up. Mulholland & Young 2016.

Zatvaranje granice ili njena bolja kontrola samo preusmervaju izbeglice prema prohodnijim putevima. Španija je boljom kontrolom granica smanjila broj migranata iz Severne Afrike, tako da se u njenim vodama 2015. udavilo oko 100 nezakonitih imigranata iz Severne Afrike, dok je u italijanskim vodama u istoj godini nastradalo oko 2900 ljudi, uglavnom oko ostrva Lampeduza. Naravno, rešenje nije zatvaranje granica, već rešavanje problema koji su doveli do izbegličkog talasa.

Različita su mišljenja o tome koliko su izbeglice ekonomski korisne. Razvijene zemlje Evrope su usled pada nataliteta prinuđene na useljavanje, da bi održale populaciju i popunile radna mesta. Grubu kalkulaciju nekih osnovnih troškova ilustrovaćemo na primeru populaciono najveće evropske zemlje. Do 2035. Nemačka će imati 7,5 miliona penzionera više nego 2015, a 8,4 miliona zaposlenih manje nego što ih ima danas. Ipak, njena vizija ekonomske korisnosti izbeglica iz novijih talasa je negativna. Izbeglice imaju nizak nivo pismenosti, 2/3 njih je na ili ispod nivoa P1 na Piza testu. Da bi došli do posla, polovini izbeglica treba 7 godina, a tek posle 15 godina oko 70% njih nađe posao. U međuvremenu su upućeni na socijalnu pomoć, tako da su u Nemačkoj 25% korisnika socijalne pomoći 2015. bile ranije izbeglice i migranti.[5]

S druge strane, izbeglice mnogo koštajuNemačku. Jedan milion izbeglica tokom čitavog života košta 450 milijardi evra, tj. 450.000 po glavi – izračunao je frajburški profesor Bernd Rafelhišen (Bernd Raffelhüschen) metodom koji se zove bilans generacija, a Zin navodi njegove rezultate. U osnovi se računa kolko jedan pojedinac tokom čitavog života uplati poreza i socijalnih doprinosa, kada se od toga odbiju socijalni transferi, penzije i trškovi njegovog korišćenja infrastrukture. Suma od 450 milijardi evra predstavlja jedan ipo godišnji budžet nemačke centralne vlade. Ta računica važi samo pod pretpostavkom da se današnje izbeglice jednako brzo integrišu u nemačko tržište rada, kao što su to činili raniji useljenici. Naravno da je to nemoguće i zbog nižeg obrazovnog nivoa današnjih izbeglica i zbog veće kulturne razlike današnjih migranata u odnosu na nekadašnje useljenike. Takozvane *Gastarbeiters* su birale nemačke firme prema potrebnim kvalifikacijama i oni su dolazili većinom iz zemalja Južne i Istočne Evvrope.

Tako Zin dolazi do zaključka: „U osnovi s toga važi da je liberalno i otvoreno društvo moguće samo uz ograde, nikako bez njih“. Zaključak je vrlo pesimističan, ne samo u pogledu vizije društva kao zatvorene tvrđave, nego i zbog očite kolektivističke pretpostavke. Socijalno-ekonomska prava i pogodnosti teku na osnovu kolektivnog identiteta (državljanstvo, nacionalnost), pa ih prekomerna useljavanja ugrožavaju. S druge strane, razvijene zemlje su upućene na useljavanje iz demografskih i ekonomskih razloga. Tako ’glasanje nogama’ stvara probleme i emigracionim i imigracionim zemljama, kao što ih stvara i migrantima i domicilnom stanovništvu. Iako se standardno očekuje da to bude obrnuto.

5 Up. Sinn 2016.

LITERATURA

1. Mulholland, S.E. & Young, A. T. (2016)Occupational licencing and interstate migration, Cato Journal, god. 36, br.1, s. 17-31.
2. Plickert, Philip (2016) Sinn ist fuer nationale Grenzkontollen, FAZ, 1. mart.
3. http://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/wirtschaftspolitik/ifo-praesident-hans-werner-sinn-redet-ueber-fluechtlinge-14098916.html (pristupljeno 10. marta 2016).
4. Prokopijević, M. (1995) Secession: What Matters?, u: Karlsson, M./ Troper, M. (Eds) Law, Justice, and the State. Materijali 16-og "World Congress in Philosophy of Law and Social Philosophy". Reykjavik 1993, Stuttgart: F. Steiner, s. 122-132.
5. Prokopijević, M. (2000) Konstiticionalna ekonomija, Beograd: E-press.
6. Sinn, S. (1992) The taming Leviathan. Competition among governments, Constitutional political economy, god. 3, br. 2, s. 171 i d.
7. Tiebout, C.M. (1956) A pure theory of local government expenditures, Journal of political economy, god 64, br. 5, s. 416-424.

Gordana Radojević [1]

GLOBALNA MOBILNOST FAKTORA PROIZVODNJE – DA LI IMAMO PRAVE PODATKE?

GLOBAL FACTOR MOBILITY – DO WE HAVE A RIGHT NUMBERS?

Apstrakt

Globalizacija uz razvoj tehnologije intezivirala je međunarodnu razmjenu, ne samo sirovina, rada i kapitala, već i tradiconalno nerazmjenjivih usluga. Izmještanje poslovih funkcija van granica države kreilralo je mrežu globalnih lanaca vrijednosti o čemu govori sve značajnije učešće poluproizvoda u ukupnoj spoljno-trgovinskoj razmjeni. U tim uslovima, jedan isti proizvod se više puta uvozi odnosno izvozi, pri čemu se njegova vrijednost evidentira po bruto principu uvijek kada pređe granicu, što dovodi do višestrukog obračuna. Stoga, tradicionalni metodološki koncept statistike spoljne trgovine nije dovoljan da kvantifikuje sve oblike ekonomske globalizacije. Sa tog aspekta, cilj ovog rada jeste da analizira spoljno-trgovinsku razmjenu poluproizvoda na primjeru Crne Gore, potom da ukaže na nedostatke klasičnog koncepta statistike spoljne-trgovine i pruži preporuke za primjenu koncepta dodate vrijednosti.

Ključne riječi : *poluproizvodi, globalni lanci vrijdnosti, statistika spoljne trgovine*

1. MEĐUNARODNA TRGOVINA POLUPROIZVODIMA - NEDOSTACI SADAŠNJEG KONCEPTA

U periodu ood 1990 do 2008. godine, svjetska trgovina porasla je za 65% više od svjetskog outputa, a kao razlog ovog rasta navodi se razmjena intermedijalnih dobara i usluga. Danas, trgovina intermedijalnim inputima čini 56% ukupne svjetske trgovine robama i 73% ukupne trgovine uslugama. Ekstrernalizacija biznisa ili izmještanje poslovnih funkcija van granica nacionalne države postaje sve češći vid poslovanja, tako da danas možemo više govoriti o međunarodnoj trgovini „zadacima i fazama proizvodnje“, nego li trgovini „robama i uslugama“. U takvim uslovima, nacionalne granice, kao glavno obilježje statističkog posmatranja nacionalnog računovodstva gube na značaju. Kao najčešći primjer koji se koristi u literaturi u cilju objašnjenje današnjih obrazaca globalnog poslovanje jeste primjer strukture vrijednosti telefona IPhone. Taj primjer, ne samo da otkriva složenost globalne proizvodnje i strukturu globalnog lanca vrijednosti, već i pokazuje da statističke podatke o spoljno-trgovinskoj razmjeni treba uzeti sa određenom rezervom. Naime, analiziranje spoljno-trgovinske statistike došli bi do zaključka da je Amerika najveći uvoznik IPhonea, a najveći izvoznik Kina.[2] Međutim, sagledavanjem strukturu vrijednosti IPhonea, dolazimo do potpuno drugačijih zaključaka.

---

1 student doktorskih studija, Fakultet za međunarodnu ekonomiju, finansije i biznis, UDG

2 Kenneth L. Kraemer, Greg Linden, and Jason Dedrick (2011): Capturing Value in Global Networks: Apple's iPad and iPhone, University of California, Irvine, University of California, Berkeley and Syracuse University

Grafik 1. Raspodjela vrijednosti IPhonea, 2010

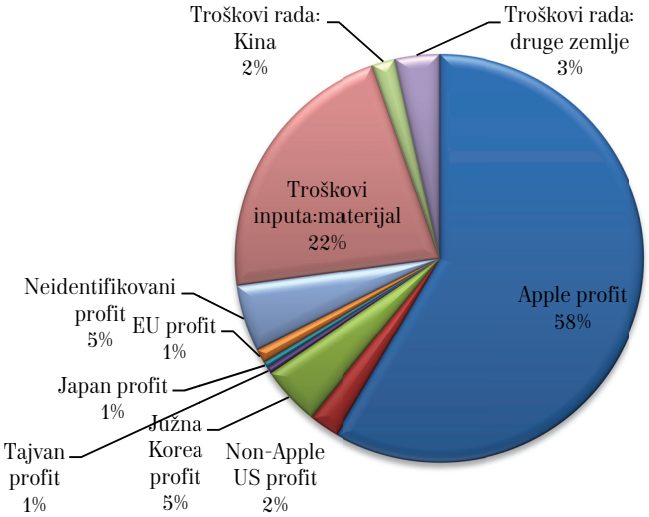

Izvor: Kenneth L. Kraemer, Greg Linden, and Jason Dedrick (2011), str 6.

U proizvodnji djelova potrebnih za proizvodnju IPhonea učetsvuje 9 preduzeća iz pet država: SAD-a, Njemačke, Japana, Južne Koreje i Tajvan. U Kini se obavlja sklapanje svih tih djelova, nakon čega se IPhone izvozi kao finalni proizvod.

Tabela 1. Struktura vrijednosti IPhone prema osnovnim komponentama

Države	Vrijednost djelova	Struktura ukupne vrijednosti
Kompanije iz Japana	60,6 $	33,9%
Kompanije iz Njemačke	30,15 $	16,8%
Kompanije iz Koreje	22,96 $	12,8%
Kompanije iz USA	10,75 $	6,0%
Ostale kompanije	48 $	26,8%
Troškovi djelova	**172,46 $**	**96,4%**
Troškovi sklapanja-Kina (kompanija iz Tajvana)	**6,5 $**	**3,6%**
UKUPNO	178,96 $	100,0%

Izvor: Yuqing Xing and Neal Detert (2010)

Ukupna vrijednost svih djelova procjenjena je 2009. godina na 172,46 dolara, najveću vrijednost imaju djelovi iz Japana i Njemačke (52,6% ukupne vrijednosti). Za sklapanje djelova Kina naplaćuje 6,5 dolara, pa ukupni troškovi po komadu iznose 179 dolara. [3] Prodajana cijena IPhone u tom periodu kretala se oko 500 dolara po komadu.

3 Yuqing Xing and Neal Detert (2010): How the iPhone Widens the United States Trade Deficit with the People's Republic of China, Asian Development Bank Institute, str. 4

Kako je Kina posljednja destinacija u kojoj se IPhone finalizuje, prilikom izvoza tog proizvoda iz Kine, shodno tradiconalnoj statistici spoljne trgovine on će se vrednovati po bruto principu. Tako je prema podacima iz 2009. godine, trgovinski defict USA i Kine na osnovu IPhone iznosio oko 2 milijrade dolara, međutim uvažavajući strukturu vrijednoti koja je prikazana prethodnom tabelom, možemo zaključiti da USA posredno uvezla robe iz Japana za 677 mil. dolara, iz Njemačke za 336 mil. dolara, Koreje 256 mil. dolara, Kine 72,6 mil. dolara. Prema istoj studiji, ako bi se IPhone sklapao u Americi, troškovi rada bi skočili za 68 dolara, profit Apple kompanije bi se i dalje zadržao na oko 50%, dok bi cijena ostala ista.[4]

Primjer IPhone pokazuje da u uslovima globalne proizvodne povezanosti, jedan isti proizvod se više puta uvozi odnosno izvozi, pri čemu se njegova vrijednost evidentira po bruto principu uvijek kada pređe granicu (sastavni djelovi IPhone evidentirani su prvi put kao izvoz u zemljama koje potiču, drugi put u zemlji u kojoj su dorađeni, treći put u Kini gdje su se ti djelovi skopljeni u finalni proizvod). Pomenuti način dovodi do višestrukog obračuna u uvozno-izvoznim tokovima na globalnom nivou. Više istraživanja (OECD, WTO, EK) ukazalo je da, ukoliko bi se eleminisao višestruki obračun odnosno kada bi se obračunavala međunarodna trgovina shodno konceptu dodate vrijednosti (razlika bruto vrijednosti izvoza i inputa koji su uvezeni), bilateralni trgovinski bilansi između zemalja dobili bi potpuno drugačiju strukturu u odnosu na onu kako izgleda danas. Kada bi se koristio koncept dodate vrijednosti trgovinski bilans US-Kina bio bi za oko 40% manji ili za 50% manji u slučaju EU15-Kina. Iako, agregatno vrijednost trgovinskog bilansa za posmatranu zemlju ostaje ista, po navedenom konceptu mijenja se struktura deficita po zemljama što stvara drugu osnovu za kreiranje politike međunarodne razmjene. U suštini, primjenom koncepta dodate vrijednosti u obračunu spoljne trgovine, umanjit će se značaj zemalja koje su na kraju globalnog lanca proizvodnje (kao npr. Kina), a koje uvoze veliki dio inputa dodajući im malu vrijednost, i iste izvoze kao finalne proizvode trećim zemljama, obračunavajući izvoz po bruto-pricipu i označavajući ga sa „Made in“ iako je u datoj zemlji završena samo jedna faza proizvodnje i često stvorena najmanja dodata vrijednost.

2. MEĐUNARODNA TRGOVINA POLUPROIZVODIMA – CRNA GORA

Prema sistemu nacionalnih računa, poluproizvodi predstavljaju inpute koji se u cjelosti troše u proizvodnom procesu (reprodukaciona ili intermedijalna potrošnja). U cilju sagledavanja učešće ove vrste proizvoda u spoljno-trgovinskoj razmjeni, za potrebe ovo rada koristila se BEC klasifikacija (Klasifikacija po opštim ekonomskim kriterijumima) koja omogućava da se napravi razlika između toga da li proizvodi koji se uvoze koriste dalje za proizvodnju (intermedijalna potrošnja) ili se koriste za finalnu potrošnju (ličnu i investicionu). BEC klasifikacija prepoznaje tri vrste proizvoda: kapitalna dobra, poluproizvode i potrošna dobra, a poseban značaj ova klasifikacija dobila je zbog sve većeg učešća intermedijalnih proizvoda u svjetskoj trgovini, što je aktuelizovalo istraživanja o globalnim tehnološkim lancima (Global Value Chain) koja ispituju upravo lanac reprodukcione potrošnje uvezenih (ili

4 Charles Duhigg and Keith Bradsher (2012): How the U.S. Lost Out on iPhone Work, The New York Times, Jan 21, 2012, na pitanje predsjednika Amerike Barak Obame: “Kako poslove vezane za IPhone možemo vratiti Americi?”, Stiv Džobs je odgovorio: “Ta radna mjesta se ne vaćaju kući”. Izmještanje usluga Apple tim ne objašnjava jedino nižim troškovima radne snage, već i drugim sposobnotima stranih radnika (fleksibilnost, marljivost i industrijske vještine) koje nadmašaju domaću radnu snagu. Za njih opcija “Made in USA” nije održiva za većinu Apple proizvoda.

izvezenih) proizvoda kroz industrije koje su locirane u različitim zemljama.[5] Najnovija verzija BEC klasifikacije koja je usvojena 2016. godine, spoljno-trgovinsku razmjenu roba i usluga posmatra u odnosu na 7 širih kategorija (hrana i poljoprivredni proizvodi; energija, ruda, osnovni metali i hemijski proizvodi; tekstil i odjeća; transposrtna oprema i usluge putovanja; ICT, poslove, finansijske usluge i mediji; zdravlje, sport, kultura i zadravlje; Država i ostalo) u odnosu na kategorije krajnje upotrebe (reprodukciona potrošnja, investiciona ili lična potrošnja). Takođe pomenute kategorije koje služe intermedijalnoj potrošnji u sledećem nivou klasifikacije sagledavaju se u odnosu na stepen obrade (primarni i obrađeni – opšti ili specifični), dok se kategorije koje služe ličnoj potrošnji posmatraju u odnosu razmjenljivost (razmjenljivi i nerazmljenljivi).

Za potrebe ovog rada, shodno BEC klasifikaciji u poluproizvode svrstane sledeće grupe i podgrupe proizvoda: (111) hrana i pića, primarna, uglavnom za industriju; (121) hrana i pića, prerađena, uglavnom za industriju; (21) industrijske sirovine, (22) primarne; industrijske sirovine, prerađene; (31) goriva i maziva, primarna; (322) goriva i maziva, prerađena, sem motornih goriva; (42) delovi i slopovi kapitanih dobara, sem transportnih sredstava i (53) delovi i sklopovi transportnih sredstava.[6]

Tabela 2. Struktura uvoza i izvoza prema BEC klasifikaciji[7] Crna Gora i EU28, 2013

Proizvodi	izvoz, u mil. EUR	uvoz, u mil. EUR	**% učešće u uvozu**	**% učešće u izvozu**	% učešće u uvozu za EU 28	% učešće izvoza za EU 28
Intermedijalni proizvodi	806,1	287,6	**45,5%**	**76,6%**	66,44%	50,87%
Kapitalni proizvodi	228,8	10,5	**12,9%**	**2,8%**	13,88%	21,43%
Proizvodi široke potrošnje	738,5	77,5	**41,6%**	**20,6%**	18,48%	26,05%
UKUPNO	1.773,4	375,6	**100%**	**100%**	100%	100%

Izvor: Zavod za statistiku, proračun autora

Od ukupnog uvoza koji je ostvaren 2013. Godine u Crnoj Gori, 45% se odnosi na uvoz materijala i sirovina za dalju proizvodnju i 41% na uvoz proizvoda lične potrošnje, dok se 12,9% proizoda odnosi na investicionu potrošnju. Ako strukturu uvoza Crne Gore uporedimo sa zemljama EU, kao i sa zemljama OECD-a, dolazimo do značajne razlike kada je u pitanju uvoz robe za široku potrošnju (u Crnoj Gori veći za 23 p.p), dok je uvoz repomaterijala u Crnoj Gori manji za 21 p.p. Sa druge strane, u izvozu najviše učestvuju robe za dalju proizvodnju (sirovine i poluproizvodi) sa 76,6%, što je za 25 p.p veće od prosjeka EU 28, dok izvoz kapitalnih dobara čini 2,8% ukupnog izvoza (u EU 28 21,2%).

5 UN Department of Economic and Social Affairs Statistics Division (2016): Classification by Broad Economic Categories, New York, ST/ESA/STAT/SER.M/53/Rev.5, str.10: "U pregledu literature koja se odnosi na period 1971-2015. godina, više od 500 članaka i izvještaje imalo je za revefrencu BEC, među kojima više od 80% se odnosi na period posle 2000. godine."

6 Ključni problem klasifikovanja proizvoda u odnosu na krajnju upotrebu proizilazi iz činjenice da se isti proizvod može koristiti i u finalnoj i u reprodukcionoj potrošnji (npr. voće može biti finalna, ali može biti i reprodukciona potrošnja ili putnički automobil može biti investiciona ili lična potrošnja), što je djelimično riješeno BEC klasifikacijom. Određene grupe proizvoda BEC klasifikacijom nijesu klasifikovane. Autor je u tom slučaju koristio odnos 30:70 (lična vs reprodukciona potrošnja). Ovo pravilo je primjeneno kod putničkih automobila i kod motornih goriva.

7 Za potrebe ovo rada korstila se klasifikacija BEC Rev.4

Tabela 3. Uvoz robe 2012-2013 u mil.eura i % učešće, prema BEC klasifikaciji

Grupe proizvoda	Vrsta proizoda/ potrošnje	2012	2013	2014	% ušeće	% učešće	% učešće
UKUPNO:	**poluproizvodi**	**893,8**	**806,1**	**792,9**	**49,1%**	**45,5%**	**44,4%**
Hrana i piće za dalju proizvodnju	*Reprodukaciona*	*93,6*	*82,1*	*75,5*	*5,1%*	*4,6%*	*4,2%*
Industrijski materijal	*Reprodukaciona*	*428,7*	*419,4*	*421,8*	*23,5%*	*23,7%*	*23,6%*
Goriva i maziva za dalju proizvodnju	*Reprodukaciona*	*287,5*	*223,6*	*214,0*	*15,8%*	*12,6%*	*12,0%*
Djelovi i sklopovi osnovnih sredstva	*Reprodukaciona*	*54,5*	*53,9*	*57,0*	*3,0%*	*3,0%*	*3,2%*
Djelovi i pribor transposrtnih sredstava	*Reprodukaciona*	*29,6*	*27,2*	*24,7*	*1,6%*	*1,5%*	*1,4%*
UKUPNO:	**kapitalni**	***219,1***	***228,8***	***218,9***	**12,0%**	**12,9%**	**12,3%**
Kapitalna dobra (osim transportne opreme)	*Investiciona*	*129,1*	*133,7*	*149,3*	*7,1%*	*7,5%*	*8,4%*
Transportna sredstva i njihovi djelovi i pribor (kapitalna dobra)	*Investiciona*	*90,0*	*95,0*	*69,6*	*4,9%*	*5,4%*	*3,9%*
UKUPNO:	**potrošački**	***707,9***	***738,5***	***772,3***	**38,9%**	**41,6%**	**43,3%**
Hrana I piće za široku potrošnju	*Lična*	*311,7*	*334,6*	*369,4*	*17,1%*	*18,9%*	*20,7%*
Goriva i maziva za licnu potrsonju	*Lična*	*27,9*	*25,0*	*22,5*	*1,5%*	*1,4%*	*1,3%*
Transportna sredstva i njihovi djelovi I pribor	*Lična*	*24,3*	*23,5*	*22,9*	*1,3%*	*1,3%*	*1,3%*
Roba široke potrošnje, nigdje ne pomenuta	*Lična*	*344,0*	*355,3*	*357,5*	*18,9%*	*20,0%*	*20,0%*
UKUPNO:	-	*1.820,9*	*1.773,4*	*1.784,2*	*100,0%*	*100,0%*	*100,0%*

Izvor: Zavod za statistiku, proračun autora

Najveći dio uvoza repromaterijala odnosi se na industrijski materijal i goriva i maziva (40% ukupnog uvoza), dok se na hranu i piće u cilju dalje proizvodnje uvozi svega 5,1% od ukupnog robnog uvoza. Uvoz investicionih dobara čini 12,9% u 2013. godinu od ukupnog uvoza.

Tabela 4. Odnos uvoza poluproizvoda sa BDP i ukupnim izvozom, Crna Gora

Godina	Uvoz poluproizvodi /BDP	Uvoz poluproizvodi/izvoz
2012	0,28	2,44
2013	0,24	2,15
2014	0,23	2,38

Izvor: Zavod za statistiku, proračun autora

Sagledavajući odnos repromatrijala u odnosu na ukupnu dodatu vrijednost (BDP), dolazimo do zaključka da bi se stvorio 1 EUR dodate vrijednosti potrebno je u prosjeku uvesti 0,30 EUR reprodukcionih i kapitalnih inputa. Ili, ako uvoz repromaterijala sagledamo u odnosu na izvoz, da bi se stvorio 1 EUR robnog izvoza potrebno je uvesti 2,38 EUR robnih inputa. Odnosi ukazuju na veoma visoku uvoznu zavisnost (u zemljama EU odnos ukupnog uvoza repromaterijala u odnosu na izvoz prema podacima iz 2013. godine iznosi 0,7 EUR).

Tabela 5. Izvoz robe 2012-2013 u mil.eura i % učešće, prema BEC klasifikaciji

Grupe proizvoda	Vrsta proizvoda/ potrošnje	2012	2013	2014	% ušeće	% učešće	% učešće
UKUPNO:	**Poluproizvodi**	**280**	**288**	**219**	**76,4%**	**76,6%**	**65,8%**
Hrana i piće za dalju proizvodnju	*Reprodukaciona*	5,18	4,32	8,44	1,4%	1,1%	2,5%
Industrijski materijal	*Reprodukaciona*	216,01	169,18	155,3	58,9%	45,0%	46,6%
Goriva i maziva za dalju proizvodnju	*Reprodukaciona*	44,05	100,84	43,20	12,0%	26,8%	13,0%
Djelovi i sklopovi osnovnih sredstva	*Reprodukaciona*	12,16	11,19	11,24	3,3%	3,0%	3,4%
Djelovi i pribor transposrtnih sredstava	*Reprodukaciona*	2,77	2,10	1,01	0,8%	0,6%	0,3%
UKUPNO:	**Kapitalni**	**9,13**	**10,45**	**8,28**	**2,5%**	**2,8%**	**2,5%**
Kapitalna dobra (osim transportne opreme)	*Investiciona*	5,90	6,36	5,15	1,6%	1,7%	1,5%
Transportna sredstva i njihovi djelovi i pribor (kapitalna dobra)	*Investiciona*	3,23	4,09	3,13	0,9%	1,1%	0,9%
UKUPNO:	**Potrošački**	**77,61**	**77,51**	**105,6**	**21,2%**	**20,6%**	**31,7%**
Hrana i piće za široku potrošnju	*Lična*	48,96	45,63	76,82	13,3%	12,1%	23,1%
Goriva i maziva za licnu potrsonju	*Lična*	6,54	7,74	6,23	1,8%	2,1%	1,9%
Transportna sredstva i njihovi djelovi I pribor	*Lična*	1,24	1,13	0,99	0,3%	0,3%	0,3%
Roba široke potrošnje, nigdje ne pomenuta	*Lična*	20,87	23,02	21,65	5,7%	6,1%	6,5%
UKUPNO:	-	366,90	375,59	333,1	100,0%	100,0%	100,0%

Izvor: Zavod za statistiku, proračun autora

Najveći dio izvoza odnosi se na izvoz sirovina i poluproizvoda odnosno robe za dalju repodukcionu potrošnju oko 70% i 20% na izvoz robe za široku potrošnju. Veliko učešće repromaterijala u ukupnom izvozu ukazuje na nerazvijane prerađivačke kapacitete u Crnoj Gori. U strukturi izvoza dominiraju sirovinsko intezivni proizvodi (ruda, drvo-neobrađeno, otpad, ugalj,..), dok je učešče tehnološko zahtjevnijih proizvoda značajno manje (aluminijum, struja). Sa jedne strane, malo učešće repromaterijala u ukupnom uvozu (i to uglavnom industrijskog materijala i goriva), a sa druge veliko učešće repromaterijala i proizvoda niskog stepena obrade u ukupnom izvozu ukazuje na nisku tehnološku zavisnost unutar crnogorske privrede i veliku zavisnost od inostrane privrede. U cilju detaljnijeg sagledavanja strukture izvoza i uvoza poluproizvoda, trebalo bi analizirati sadržaj inostrane dodate vrijednosti u ukupnom izvozu Crne Gore kako bi se sagledala vrijednost domaćih faktora proizvodnje koji su ugrađeni u domaći proizvod, što ne omogućava tradicionalna statistika spoljne-trgovine.

3. NOVI STATISTIČKI OKVIRI ZA ANALIZU SPOLJNE-TRGOVINE

Izmještanje određenih faza proizvodnje od strane multinacionalnih kompanija širom svijeta, uslovilo je nove vidove tehnološke međupovezanosti i stvorilo teško „uhvatljive" procese i odnose u proizvodnji, spoljnoj trgovini i potrošnji. Savremeni nivo međuzavisnosti ostvorio je niz problema u sagledavanju međunarodne razmjene. Sadašnji pristup koji se koristi u obračunu nacionalne statistike, ne omogućava sagledavanje globalnih kretanja i efekata koji imaju globalni lanci vrijednosti. Međunarodne institucije pokrenule su više inicijativa koje za cilj imaju jasnije sagledavanje kretanja faktora proizvodnje kroz globalne lance vrijednosti.

Globalne Input-Output tabele. Prva, sveobuhvatna globalna input-output tabela, kreriana je i objavljenja krajem aprila 2012. godine. „World Input-Output Database " (WIOD). Tabela obuhvata 40 zemalja: 27 zemalja EU i 13 ostalih važnih zemalja (Kanada, US, Brazil, Meksiko, Kina, Indija, Japan, Južna Koreja, Australija, Turska, Indonezija, Rusija) za period 1995-2009. godine. U sklopu projekta WIOD koji je finansiran od strane EK, a podržan od strane WTO-a i OECD-a, uključena je bila najšira naučna zajednica na izradi integrisane baze podataka. Projekat je trajao od 2009-2012. godine, a osnovni cilj projekta bio je *„analiza efekata globalizacije na obrasce trgovine, ekološke pritiske i društevo ekonomski razvoj kroz odnose širokog skupa zemalja"*.[8] Nakon toga, 2012. Godine OECD i WTO objavili su bazu podataka za 61 državu. Od 2017. godine, EUROSTAT planira objaviti integrisanu input-output tabelu za EU 28 i integrisati je u globalnu input-output tabelu.

Spoljna trgovina po konceptu dodate vrijednosti. Svjetska trgovinska organizacija u saradnji sa OECD-om pokrenula je inicijativu «Made in World», koja je rezultirala objavom TiVA (trgovina po konceptu dodate vrijednosti) baze podataka 2012. godine, a koja sadrži podatke za 61 državu (OECD, E28, G20 i većina Istočinih i Sjevernoistočnih zemalja Azije). Baza sadrži podatke o učešću inostranih proizodnih faktora u ukupnom izvozu, što je otvorilo poptuno novi pogled na međunarodne odnose. Analize WTO i OECD-a na bazi TiVA indikatora, pokazuju značajne razlike u odnosu na tradicioanalni koncept statistike spoljne trgovine. Naime, prema klasičnom koceptu Kina je bila prepoznata kao zemlja najznačajniji svjetski izvoznik, međutim, prema konceptu spoljne trgovine po dodatoj vrijednosti učešće Kine u ukupnom izvozu se značajno smanjuje (zbog velikog učešća inostranih faktora proizvodnje u ukupnom izvozu), dok se povećava učešće SAD i EU. Za dalji razvoj i unapređenje TiVa indikatora OECD je osnovao ekspertsku radnu grupu za proširene tabele ponude i upotrebe koja do kraja 2016. godine treba da objavi rezultate istraživanja i predloge za unapređenje.

Proširene međunarodni i globalni računi. Uporedo sa poboljašnjem biznis statistike, pokrenute su i incijijative za ravoj sveobuhvatnih sistema kao računa. Statistička komisija UN formirala je radnu grupu koja trenutno radi na razvoju metodologije proširenog statističkog okvira globalnih ekonomskih računa odnosno na razvoju «Sistema proširenih međunarodnih i globalnih računa - SIEGA».[9] Uporedo sa ovom inicijativom statistička kancelarija EK-EUROSTAT radi na razvoju proširenog okvira tabela ponude i upotrebe za EU – FIGARO projekat.[10] Glavni cilj projekat je da razvije održiv metodološki okvir za redovno proizvodnju EU multinacionalnih tabela ponude i uupotrebe odnosno input-output tabela (EU-MC-SUIOTs) i da integriše EU-MC-SUIOTs u Globalne (Svjetske) tabele ponude i upotrebe odnosno input-output tabele u saradnji sa OECD-om i UN-om.

8 WIOD (2012): World Input-Output database, Contents, Sources and Methods, EK, 2012. godina

9 Landefeld, Steven (2015): Handbook for a System of Extended International and Global Accounts (SEIGA), United Nations Statistical Division, New York

10 FIGARO- Full International and Global Accounts forResearch in Input-Output Analysis

Integrisanje poslove statistike i statistike međunarodne trgovine. Evropska unija odnosno statistička kancelarija EK je kroz projekat «»Modernizacija evrospke statistike preuduzeća i trgovine» - MEETS progra, u periodu od 2009-2013. godine analizirana izazove sa kojima se suocava biznis statistika i statistika trgovine u kontekstu globalizacije. Najznačajnije aktivnosti odnose se na: (i) «Euro Group Registers» koji ima za cilj da obezbjedi konzistantan okvir za statistiku visokog kvaliteta koja se odnosi na globalizaciju. Sadrži podatke o svim multinacionalnim kompanijama (kompanije koje imaju najmanje dva preduzeća ili pravne jedinice u više različitih država), prema posljenjim podacima iz 2012. godine registar sadrži oko 10 000 multinacionalnih kompanija i ima za cilj da obuhvati sve multinacionalne kompanije u Evropi, (ii) profilisanje se odnosi na razvoj, testiranje i primjenu standardne metodologije za profilisanje velikih i kompleksnih multinacionalnih preduzeća i (iii) moderinizacija statistike međunarodne trgovine.

4. ZAKLJUČAK

Danas, sve češći vid poslovanja - ekstrernalizacija biznisa ili izmještanje poslovnih funkcija van granica nacionalne države, stvorilo je globalne lance ponude i jaku tehnološku povezanost geografski disperziranu. U svakom koraku tog lanca, proizvođač ulažući određene inpute dodaje sopstvenu vrijednost odnosno dodatu vrijednost inputu i prenosi (prodaje) ga drugim učesnicima u lancu snadbjevanja. To utiče da jedan isti proizvod više puta prolazi nacionalnu granicu čime biva višetrsuko obračunat u globalnom izvozu odnoso uvozu. Iako je razvijena metodologija i prvi rezultati objavljeni 2012. godina preko kojim možemo da sagledamo sadržaj stranih faktora proizvodnje u izvoznim proizvodima, a time i čistu dodatu vrijednost koja je nastala angažovanjem domaćih faktora proizvodnje, dalja poboljšanja su neophoda u pravcu stvaranja globalnih računovodstvenih statističkih okvira. Objavljivanje rezultata shodno proširenoj metodologiji nacionalnih računa ka globalnim statističkim računima očekuje se od 2018. godine, kada ćemo po prvi put sagledati globalno kretanje faktora proizvodnje kroz standardizovani i globalno harmonizovati set računa, što će dati osnov kreiranju globalne makroekonomske politike.[11]

11 Attali Jacques i Marc Guillaume (1974): Anti-ekonomika, Institut društvenih nauka, Beograd str. 52: makroekonomija i statistički aparat na koji se oslanja „uglavnom usmjereni na funkciju regulisanja ekonomskog sistema koju treba da obezbjedi javna vlast...pojava i jačenje statističkog aparata uvijek bila i jeste povezana sa nekom državnom intervencijom“

LITERATURA

1. Ali-Yrkko, Jyrki and Rouvinen Petri (2011): Who Captures value ind Global Supply Chains – case Nokia N95 smartphone, Discussion Papers No. 1240, Research Institute of the Finnish economy
2. Backer, Koen and Yamano Norihiko (2008): The measurement of Globalization using international Input-Output tables, Working paper 2007/8, OECD, Directorate for Science, Technology and Industry, Paris
3. Charles Duhigg and Keith Bradsher (2012): How the U.S. Lost Out on iPhone Work, The New York Times, Jan 21, 2012
4. Eugene Garfield (1986): "Wassily Leontief: Pioneer of Input-Output Analysis" in: Essays of an Information Scientist, Vol: 9, Institute for Scientific Information, str. 277
5. EUROSTAT (2008): Manual of Supply, Use and Input-Output Tables, Luxembourg
6. EUROSTAT (2013): Global Value Chains and Economic Globalization - Towards a new measurement framework, Report to Eurostat by Dr. Timothy J. Sturgeon Industrial Performance Center, Massachusetts Institute of Technology
7. Horvat, Branko (1962): Međusektorska analiza, Narodne novine, Zagreb
8. Kennedy E. Rober i Ajar Sharma (2010): Premještanje usluga, MATE, Zagreb
9. Kenneth L. Kraemer, Greg Linden, and Jason Dedrick (2011): Capturing Value in Global Networks: Apple's iPad and iPhone, University of California, Irvine, University of California, Berkeley and Syracuse University
10. Leontief, Wassily (1984): Why Economics need a Input-Output tables, interview was conducted by Richard Bartel, Executive Editor of Challenge, New York
11. Leontief, Wassily (1974): „Structure of the World Economy – Outline of a Simple Input-Output Formulation" in: American Economic Review, Vol. 64. No.6 str 823-834
12. Leontief, Wassily (1936): „The fundamental assumption of Mr. Keynes' monetary theory of unemployment " in: The Quarterly Journaale of Economic, Vol.51, No. 1, str: 192-197
13. Landefeld, Steven (2014): Implications and Challenges Associated With Developing a New System of Extended International Accounts, Discussion paper, United Nations Friends of the Chair Meeting on the Measurement of International Trade and Economic Globalization, Aguascalientes, Mexico, 2 Oct 2014
14. Landefeld, Steven (2015): Handbook for a System of Extended International and Global Accounts (SEIGA), United Nations Statistical Division, New York
15. Miller, Ronald and Balir Peter (2009): Input-Output Analysis: Foundations and Extentions, Cambridge University Press, New York, 2nd edition
16. Ohmae, Kenichi (2007):Nova globalna pozornica, MATE, Zagreb
17. OECD (2012): OECD Observer "New approaches for a new future", No 290-291, Paris
18. OECD (2005): Measuring globalisation: Handbook on Economic Globalization Indicators, OECD, Paris
19. OECD and WTO (2011): Trade in values-addes: concept, methodologies and challenges, Jonit OECD-WTO note, Paris
20. Rivoli, Pietra (2008): Putovanje jedne majice globalnom ekonomijom, VBZ, Zagreb
21. Sekulić, Mijo (1968): Primjena strukturnih modela u planiranju privrednog razvoja, Narodne novine, Zagreb
22. Steven Pressman (1994): Quesnay's tableau economique, a critique and
23. Swedberg, Richard (2008): Načela ekonomske sociologije, MATE i CID, Zagreb i Podgorica

24. UNECE (2011): The impact globalisation on the national accounts, UN New York and Geneva
25. UN (2010): System of National accounting 2008, UN, New York
26. Vukotić, Veselin (2010): „Kvantna ekonomija“, u: Ekonomija i razvoj, Institut društvenih nauka, Beograd str. 13-32
27. Vukotić, Veselin (2007): Makroekonomski računi i modeli, CID, Podgorica
28. Vukotić, Veselin (1985): Statistička analiza produktivnosti rada, Univerzitetska riječ, Titograd
29. Vukotić, Veselin (2006): Opasne riječi, CID, Podgorica
30. Yuqing Xing and Neal Detert (2010): How the iPhone Widens the United States Trade Deficit with the People's Republic of China, Asian Development Bank Institute
31. WTO (2011): Globalization of industrial production chain and measurement of trade in value adeed, Paris
32. WIOD (2012): The World Input-Output databases – concept, sources and methods

Vojin Golubović[1]

SEOBE I EKONOMSKI RAZVOJ KROZ DJELO ERIKA HOBSBAUMA

Apstrakt

Seljenje staniovništva je kroz istoriju bilo jedno od ključnih fenomena koji je uzrokovao brojne promjene u svim oblastima društvenog života, kako u zemljama u koje je stanovništvo dolazilo, tako i u onim zemljama iz kojih se selilo. Stoga, seobe nijesu uvijek bile samo na agendi vlada država i političkih partija, već i u fokusu filozofa, istoričara društva i teoretičara društveno-ekonomskog razvoja. Cilj ovog rada da prikaže značaj seoba za ekonomski razvoj u kasnom 18. i 19. vijeku kroz djelo istoričara Erika Hobsbauma, ali i da se ukaže na povratni odnos, tj.uticaj ekonomskih promjena na seobe. Takođe, cilj je da se ukaže na međuzavisnosti između seoba i ostalih oblika društvenog života koji su takođe uticali na način razmišljanja ljudi tog doba.

Ključne reči: *migracije, kapitalizam, liberalizam, otvorenost, razvoj*

Abstract

Migration of population has historically been one of the key phenomena that caused numerous changes in all fields of social life, both, in the countries where the population is coming, and in sendind countries. Therefore, the migration has been not only on the agenda of state governments and political parties, but also in the focus of philosophers, historians of the society, and theorists of socio-economic development. The aim of this paper is to show the importance of migration for the economic development in the late 18th and 19th century, through the work of the historian Eric Hobsbawm, but also to point out the reverse relationship, i.e. the impact of economic changes on migrations. Also, the goal is to emphasize the interdependencies between migration and other forms of social life which also influenced the way of thinking in that period.

Key words: *migrations, capitalism, liberalism, openness, development*

UVOD

Ljudi su oduvijek mijenjali svoja prvobitna staništa što zbog progona i opasnosti, što zbog traganja za boljim uslovima života. Ta činjenica je uticala da seobe postanu predmet brojnih rasprava i sukoba misli, teorija, politika koje su se zasnivale na koristima od seoba ili traženju argumenata koje bi išle u prilog protiv njih.[2] Stoga se dinamika ekonomskih kretanja sa kraja osamnaestog i tokom devetnaestog vijeka mora posmatrati u širem istorijskom kontekstu, što zahtijeva istraživanje raznih društvenih okolnosti, razvoja, procesa koji su uzrokovali do tad nezapamćen uspon kapitala i stvaranje novog ekonomskog sistema koji još uvijek oblikuje društvenu i ekonomsku stvarnost. Takođe, nemoguće je tvrditi da su ti procesi samo podstakli ekonomski rast i razvoj i stvaranje kapitalizma, već se tvrdi da je ta veza bila dvosmjerna –

1 Institut za strateške studije i projekcije

Fakltet za međunarodnu ekonomiju i finansije, Univerzitet Donja Gorica

2 Vidjeti Hass, H. (2008) Migration and Development, A theoretical perspective, International Migration institute, Oxford University, Working Paper 9

podstaknuti ekonomski napredak je usmjeravao i dalje oblikovao i procese i fenomene koji su do njega doveli, a kapitalistički sistem je stvorio novi način razmišljanja koji se manifestovao u svim sferama društvenog života.

Jedan od bitnih procesa su bile i seobe stanovništva u posmatranom periodu, ali i nakon njega. Na značaj seoba ukazuje istoriografski opus Erika Hobsbauma, istoričara koji je među rijetkim uspio da ukaže na brojne međuzavisnosti u razvoju društva u devetnaestom vijeku, istoričara koji je istoriju pratio kao dinamiku procesa, stalnu promjenu, a ne hronološki slijed događaja. On posmatra istoriju svijeta, pa samim tim daje i pregled najznačajnijih kretanja stanovništva na globalnom nivou, što istraživaču omogućava da sagleda korijene takvih kretanja i ispita njihov uticaj.

KASNI OSAMNAESTI I RANI DEVETNAESTI VIJEK

Najvažniji rane seobe dogodile u Aziji, posebno Kini i Bliskom Istoku. Od kraja šesnaestog vijeka migracije u Evropi su porasle isključivo kao rezultat promjene ekonomske i vojne dinamike u regionu, naročito usljed političkih sukoba u Istočnoj, Južnoj i Centralnoj Evropi, koji su uzrokovali pomjeranja velikih etničkih grupa, a u dobu merkantilizma migracije su se djelimično dešavale i pod uticajem seljenja obučene radne snage. Kasnije, tokom sedamnaestog i u prvoj polovini osamnaestog vijeka jedan od značajnih uzroka migracija je bila i trgovina robljem preko okeana.

Ipak, seobe nikad u istoriji čovječanstva nijesu bile tolikog intenziteta i obima i što je možda još značajnije, s tolikim uticajem na društveno-ekonomske procese i oblike društvene svijesti, kao one sa kraja osamnaestog i početka devetnaestog vijeka.

Tehnološka dostignuća i izumi iz druge polovine osamnaestog vijeka su našli svoju široku upotrebu što je doprinijelo industrijalizaciji. Ipak, kako Hobsbaum navodi „traženje poticaja za industrijalizaciju samo je jedna strana zadatka istoričara. S druge strane, treba sliejditi mobilizaciju i novo usmjeravanje privrednih izvora, prilagođavanje privrede i društva novim potrebama, koje je bilo nužno da bi se održao novi i revolucionarni tok.“[3] To prilagođavanje privrede i društva je podrazumijevalo ogromnu radnu snagu koja se jedino mogla, u još uvijek zatvorenoj Evropi, dobiti masovnim unutrašnjim migracijama iz sela u gradove, što se i dogodilo, najprije u Velikoj Britaniji[4] (olakšano lošim uslovima na selu i usljed gladi), a kasnije i u drugim zemljama Zapadne Evrope. „U teoriji, zakoni i uređenje finansija i trgovine u Britaniji bili su komplikovani i zamišljeni prije da sprečavaju nego da pomažu ekonomski razvoj...Francuska revolucija stvorila je u Francuskoj, a zahvaljujući njenom uticaju i u cijeloj kontinentalnoj Evropi mnogo racionalniji i efikasniji pravni mehanizam u prilog ekonomskom razvoju. U praksi, Englezi su se snalazili odlično, zaista mnogo bolje nego njihovi suparnici. Na taj gotovo slučajni, neplanirani i empirijski način izgrađena je prva velika industrijska privreda.“5 Sa druge strane, rat i revolucija su Fransusku ekonomiju sputali, tako da je stvorena „nepristupačna citadela malih i srednjih seljaka, malih obrtnika i trgovaca, ekonomski nazadnih, ali strastveno odanih revoluciji i Republici, koji će od tada dominirati životom zemlje.

3 Hobsbaum, E. (1962) Doba revolucija 1789-1848, Školska knjiga-Stvarnost, Zagreb, 1987, str. 57.

4 Prema dostupnim podacima, britanska trgovina u tom periodu je dva puta nadmašivala francusku trgovinu po obimu u prvoj polovini 19. vijeka, dok su prije Francuske buržoaske revolucije bile na skoro istom nivou. Prednjačila je po proizvodnji i upotrebi željeza, pamuka, a politika otvorenosti, za razliku od glavnih ekonomskih konkurenata, joj je omogućila dividende i narudžbe iz svih krajeva svijeta. Hobsbaum za Veliku Britaniju tog perioda koristi izraz „radionica svijeta“.

5 Hobsbaum, E. (1962) Doba revolucija 1789-1848, Školska knjiga-Stvarnost, Zagreb, 1987, str. 60.

Kapitalistička transformacija poljoprivrede i malih poduzeća - glavni uslov bržeg ekonomskog razvoja - bila je usporena do puzanja, a s njom i brzina urbanizacije, širenje domaćeg tržišta"6.

Brz rast gradova i depopulacija sela u Velikoj Britaniji, uz veliki prirodni priraštaj su stvorili problem ogromne potrebe za hranom, što je povratno vodilo daljem razvoju – primjeni tehnoloških dostignuća u poljoprivredi i njenoj modernizaciji (pojava agronomije i agrotehnike), ali i drugačijem odnosu prema zemlji – socijalnoj revoluciji. To je zahtijevalo otvaranje uma i ukidanje barijera koje su stojale na putu rješenju agrarnog problema (ukidanje tzv. „žitnih zakona" u Britaniji). Suočeno sa ukidanjem protekcionizma, seosko stanovništvo je bilo primorano ili na usvajanje novih rješenja, ili na seljenje u gradove i rad u fabrikama koje su vapile za radnom snagom. „Odvajanje ljudi od korijena, što je, možda, najznačajniji pojedinačni fenomen 19. stoljeća razrušiće duboki, stari lokalni tradicionalizam seljačkih masa."7 Čak i sam Hobsbaum se slaže da je „ta društvena transformacija bila veliki uspjeh" sa aspekta privredne transformacije na putu ka kapitalističkom sistemu koji je bio zasnovan na liberalnim ubjeđenjima. U svakom slučaju „devetnaesti vijek bila je ogromna mašina za kidanje veza seljaka s rodnim krajem. Većina ih je odlazila u gradove, ili su barem napuštali tradicionalni svijet sela da bi se snalazili kako su najbolje znali u neobičnom i zastrašujućem Novom svijetu, koji im je ipak davao neograničene nade."[8]

„Privući dovoljan broj radnika bio je jedan problem, a pronaći dovoljan broj radnika potrebnih kvalifikacija i vještina drugi problem"[9], jer su radnici sa sela morali „naučiti raditi na način prilagođen industriji". Inicirani ekonomski rast je bio toliko ekspanzivan i zahtjevan da je bila potrebna dodatna radna snaga, koja je mogla doći jedino iz ostalih zemalja. Takve migracije su olakšali i političkа nestabilnost (period velikih emigracija političkih neistomišljenika) i loš socijalni položaj sirotinje u još uvijek netransformisanim privredama. Putevi su uglavnom vodili ka Britaniji i Belgiji (u to vrijeme drugoj po veličini industrijalizovanoj privredi), a kasnije i prema SAD, novoj rastućoj ekonomiji.[10]

Početkom devetnaestog vijeka intenzivna borba za ekonomske slobode je vodila primjeni liberalne teorije u praksi, većim migracijama, seobama radne snage koja je bila u osnovi ogromnog rasta. Ipak, te seobe su još uvijek usporavane upornošću tradicionalnih režima (naročito u katoličkim zemljama u kojima je Crkva i dalje bila veliki zemljoposjednik). „Promjene u sferi vlasništva nad zemljom bile su politički vid rušenja tradicionalnoga seoskog društva, a ekonomski vid te promjene bio je prodor novog tipa poljoprivrede[11] i svjetskog tržišta."[12]

Ipak, u ovom periodu privredni preobražaj još nije bio završen, a masovne seobe su još uvijek bile ograničene na Srednju i Zapadnu Evropu i djelimično SAD.[13] Ipak, ekonomski rast

---

6 Ibid, str.74.

7 Hobsbaum, E. (1962) Doba revolucija 1789-1848, Školska knjiga-Stvarnost, Zagreb, 1987, str. 121.

8 Hobsbaum, E.(1975) Doba kapitala 1848-1875, "Školska knjiga"-"Stvarnost", Zagreb, 1989, str. 160.

9 Ibid, str 59.

10 Hobsbaum navodi primjer njemačkih emigranata koji su prolazeći kroz Avr, govorili da odlaze u SAD, koje su već 30-ih godina postajale zemlja snova za evropsku sirotinju, zato što „tamo nema kralja". Seobe u SAD su bile najznačajnije tokom 40-ih godina devetnaestog vijeka, kad je prema raznim podacima gotovo 2 miliona ljudi iz Evrope otišlo preko Atlantika.

11 Ipak, Hobsbaum navodi da su u posmatranom periodu nove metode zemljoradnje izvan prostora uspješne kapitalističke poljoprivrede sporo prodirale na selo.

12 Hobsbaum, E. (1962) Doba revolucija 1789-1848, Školska knjiga-Stvarnost, Zagreb, 1987, str. 147.

13 Ako se napravi osvrt na zemlje Balkana i čitave Južne Evrope, u ovom periodu nije bilo značajnijih seoba, što je bio rezultat uspostavljene društvene strukture u kojoj su „muškarci i žene živjeli su ondje gdje i njihovi preci; ako su ih

zasnovan na novim proizvodima kao što je čelik i njegova primjena u izgradnji željeznice, doprinio je daljoj globalizaciji privrede, novim globalnim migracijama i razvoju duha i misli koji su stajali iza takvog progresa. Razvoj novih vrsta saobraćaja i migracije koje je potpomogao su dali doprinos stvaranju jedinstvenog svjetskog tržišta.

Ono što je bitno razumjeti kao značajno za ovaj period nije sam obim ekonomskih promjena, jer je on posmatran iz današnje pozicije (čak iako se posmatra s kraja devetnaestog vijeka) bio mali, već je bitno da su se događale konstantne promjene, suštinske promjene koje su stvarale uslove za do tad neviđen rast i upotrebu kapitala, globalne migracije i promjenu kulture u svim oblicima. „Prva među njima bila je demografska promjena“[14] koja je podrazumijevala ubrzan rast svjestke populacije, naročito u područjima pod uticajem „dvojne revolucije“. Broj stanovnika se od kraja osamnaestog do sredine devetnaestog vijeka povećao nekoliko puta u SAD, Velikoj Britaniji, Pruskoj, evropskom dijelu Rusije, Norveškoj, Danskoj...dok je rast populacije bilježen i u većini ostalih evropskih i azijskih zemalja. Postavlja se pitanje da li je takav rast stanovništva, naročito u razvijenijim zemljama Evrope dodatno stimulisao ili bio potaknut ekonomskim razvojem koji je nastao u okviru kapitalističke privrede? Hobsbaum smatra da je izuzetni porast stanovništva neizmjerno potakao privredu, iako bismo ga trebali smatrati prije posljedicom nego uzrokom ekonomske revolucije s kraja 18. i početkom 19. vijeka, jer da nije bilo nje, brzi rast stanovnitšva ne bi mogao potrajati duže vrijeme15 i kao argument navodi primjer Irske. Čini se da je ovdje teško razdvojiti uzroke i posljedice jer su to dva procesa koja su se međusobno uslovljavala i prožimala. Mlade generacije koje su dolazile značile su pored nove radne snage i novu tržišnu nišu, tako da su masovne migracije tog stanovništva i sa tog aspekta bile poželjne. Takve migracije su, sa druge strane bile pomognute i ubrzanim komunikacijama i transportom, iako su i ta unapređenja u pomenutom periodu bila uglavnom ograničena na nekoliko evropskih zemalja i SAD. Sve te promjene su se upravo i odrazile na opseg trgovine i migracije. U periodu koji se posmatra, a koji Hobsbaum opisuje kao doba „dvojne revolucije“, počeo je „veliki pokret ljudi i dobara“.[16]

MIGRACIJE I EKONOMSKI RAZVOJ U „DOBU KAPITALA“

Doba revolucija, odnosno ekonomske, demografske, sociološke i tehnološke promjene koje su se desile u tom periodu su bile uvod u do tad nezamisliv ekonomski rast i razvoj, kao i nove, obimnije migracije, nova tehnološka dostignuća, nove institucije, klase, novu kulturu, riječju sveukupnu transformaciju svijeta u čijoj osnovi su bili širenje slobode na svim poljima, liberalni preduzetnički duh ljudi u pokretu i kapitalistički način privređivanja.

Iako nema zvanične statistike iz perioda druge polovine devetnaestog vijeka brojni izvori ukazuju da je to doba početka najvećih migracija u istoriji čovječanstva. Hobsbaum navodi podatke prema kojima je za četvrt vijeka, do 1875. godine Evropu napuštilo (i uglavnom otišlo u SAD) gotovo deset miliona ljudi, šestostruko više nego za prethodnih pola vijeka. Kako navodi

zadesile velike nedaće, tamo su i umirali od gladi.“ Masovnije seobe iz ovih krajeva biće omogućene tek krajem devetnaestog i tokom dvadesetog vijeka.

14 Hobsbaum, E. (1962) Doba revolucija 1789-1848, Školska knjiga-Stvarnost, Zagreb, 1987, str. 148.

15 Ibid.

16 Hobsbaum navodi da je između 1816. i 1850. oko pet miliona Evropljana napuštilo svoje zemlje (gotovo četiri petine otišle su u Sjevernu i Južnu Ameriku), a povećavala se i migracija unutar pojedinih zemalja. Između 1780. i 1840. godine ukupna međunarodna trgovina zapadnog svijeta povećala se više nego tri puta, a između 1780. i 1850. više nego četiri puta.

Hobsbaum „činilo se da ono što je prije izgledalo kao sve brža rijeka iznenada postaje bujica“.[17] „Migracije i industrijalizacija pojavljuju se zajedno jer moderni ekonomski razvoj svijeta zahtijeva velike promjene u rasporedu stanovništva, omogućuje jednostavnije i jeftinije putovanje uz pomoć novih i usavršenih sredstava komunikacija, te u svjetskim razmjerima pruža mnogo većem broju ljudi mogućnosti za život.“[18]

U ovom periodu migracije su se nastavljale u mnogo većim razmjerama u odnosu na ranije periode, iako su bile zavisne od ekonomskih prilikama u zemljama iz kojih su ljudi odlazili, kao i od uslova u zemljama koje su ih primale“. Ukidanje trgovine robljem je dodatno pospješilo prekookeanske migracije, jer se morala nabaviti jeftina radna snaga kao supstitut za robove. Ova radna snaga je u SAD obično dolazila iz Indije i Kine. Masovne interkontinentalne seobe su pogodile i Evropu iz koje su u najvećoj mjeri emigrirali Britanci, Irci i Nijemci, Norvežani i Švođani.[19] Hobsbaum navodi i činjenicu da se stanovnici istočne Evrope katolici kao i pravoslavci, nijesu mnogo kretali, samo su se Jevreji doseljavali u provincijske gradove, koji ih dotad nijesu primali, a zatim i u veće gradove[20], što ukazuje i na značaj kulture naroda u periodima novih okolnosti i neizvjesnosti.

Migracije su podstakle urbanizaciju, ali su dovele i do toga da se veliki broj sezonskih radnika u nekim gradovima (naročito u oblasti građevinarstva) pretvori u stalne radnike i stanovnike tih metropola. Takođe se mijenjala i struktura radnika u određenim djelatnostima, pa čak i u oblastima kao što je prostitucija.[21]. Doseljenici, riješeni da se izvuku iz bijede iz koje su dolazili, sa sobom su donosili i preduzetnički duh čvrsto riješeni da iskoriste sve što im Novi svijet pruža. To je rezultiralo time da je među domaćim stanovništvom bilo znatno više siromašnih nego među doseljenicima.

Sa usavršavanjem komunikacija i transporta „tržište radne snage, pogotovo za ljude s višim kvalifikacijama, širilo se sve više, dok nije obuhvatilo čitav industrijski svijet.“[22]„Simbol širenja kapitalističke privrede“ - željeznica, imala je ogroman uticaj na migracije u posmatranom periodu jer su prvo graditelji – preduzetnici i kapital krenuli u nova osvajanja nedostupnih prostira, a za njima i oni koji su u tom poslu vidjeli svoju egzistenciju (britanski i irski predradnici, kvalifikovani radnici i pripadnici radničke elite koji su često i ostajali u novim zemljama[23] i koji su bili „most između seoskog i industrijskog života“[24]

SAD su bile prostor za zarađivanje i magnet za radnike i preduzetnike iz čitavog svijeta jer je postojala velika tražnja za radnom snagom, naročito za rad u izgradnji željeznica i rad u rudnicima. Problem koji se ogledao u nepoznavanju uslova u zemlji u koju odlaze od strane migranata, omogućio je i razvoj i specijalizaciju poslova posrednika raznih vrsta na kojima se i danas baziraju brojne djelatnosti u sektoru usluga. Prekookeanske migracije pomognute su i uvjerenjem buržoazije da je „evropski kontinent prenaseljen sirotinjom“. Vladalo je mišljenje da „što se više siromašnih otputi u inostranstvo, to bolje za njih (jer će se njihovi životni uslovi

17 Hobsbaum, E.(1975) Doba kapitala 1848-1875, "Školska knjiga"-"Stvarnost", Zagreb, 1989, str. 155.

18 Ibid.

19 Stanovništvo ovih evropskih zemalja se najviše selilo u SAD, Australiju i Kanadu.

20 Hobsbaum, E.(1975) Doba kapitala 1848-1875, "Školska knjiga"-"Stvarnost", Zagreb, 1989, str. 159.

21 Hobsbaum navodi primjer prema kojem je olakšani transport u liku željeznice doveo do migracija prostitutki iz Bretanje u Pariz gdje su potisnule one iz Lorene.

22 Hobsbaum, E.(1975) Doba kapitala 1848-1875, "Školska knjiga"-"Stvarnost", Zagreb, 1989, str. 165

23 Hobsbaum navodi primjer osoblja indijskih željeznica koje su sačinjavali velikim dijelom evroazijci, tj. djeca indijskih žena i britanskih radnika.

24 Među ovim emigrantima se prvi put javljaju i oni iz prostora Južne Evrope i balkanskih zemalja.

popraviti), kao i za one koji ostaju (jer će tržište radnom snagom biti manje opterećeno).[25]Ovakvo vjerovanje je i danas predmet brojnih rasprava. Ono što je izvjesno je da je ekonomija SAD imigracijama mnogo dobila, kao i sami emigranti. Takođe, dobijeno je i puno i na kulturološkom planu.

Lošiji životni uslovi kao i promjena tehnologije i brojna unapređenja su mijenjala i spremnost pojedinih grupa da emigriraju.[26] Vremenom su se ljudi navikli na mogućnost migracija poučeni tuđim ili sopstvenim iskustvom. „Kako su masovne migracije postale dio svakodnevnog iskustva, napuštanje rodnog kraja prihvatalo se kao životno rješenje koje je moguće izabrati na osnovu razumne procjene prilika, a ne više kao nužda na koju ljude tjeraju sile sudbine.“[27] Mogućnost zarade, znatno brži i jeftiniji transport, kao i druge (ne)prilike su postepeno ljude oslobađali „vezanosti uz rodni kraj“, što je za posljedicu imalo da su krajem devetnaestog vijeka imigranti bili većinsko stanovništvo u SAD, Australiji, ali i u velikim evropskim metropolama poput Berlina, Budimpešte, Stokholma, Rima, itd. „Gradovi i nove industrijske zone bili su magneti koji su ih privlačili“[28]

ZAKLJUČAK

Savremeni svijet je suočen sa demografskim megapromjenama i neizvjesnostima koje će zahtijevati novo promišljanje o budućim seobama stanovništva i njihovom uticaju. „Kako će izgledati nova preraspodjela stanovništva u svijetu? Da li će se istorija migracija stanovništva u svijetu ponavljati?“[29]

„Iako se istorija nikad ne ponavlja, njene pouke su upotrebljive“.[30] Kraj osamnaestog i devetnaesti vijek su obilovali promjenama na svakom polju ljudskog djelovanja i privređivanja. Socijalne, demografske, tehnološke i ekonomske promjene su se prožimale i uslovljavale kao nikad u dotadašnjoj istoriji svijeta, što je uzrokovalo masovne seobe stanovništva, kako unutrašnje iz sela u gradove, tako i spoljašnje ka zemljama u kojima su ljudi vidjeli šansu za bolji život.

Svakako da je opisani period bio period uspona kapitala, pobjede liberalizma, probuđene ljudske svijesti o slobodi kretanja, trgovine i upuštanja u neizvjesnosti biznisa na bazi novih tehnoloških dostignuća, nesputavanog konkurentskog preduzetništva, limitiranog miješanja politike (države) u ekonomiju, pobjede slobodnomislećeg pojedinca. Spontanost procesa je vodila stvaranju ekonomskom sistemu zasnovanom na kapitalističkoj privredi, a povratna sprega se ogledala u masovnim seobama ljudi i kapitala, što je dalje vodilo međuetničkom, kulturnom, lingvističkom, vjerskom miješanju, toleranciji i boljem svijetu za svakog pojedinca.

Nakon ovog perioda je uslijedio period u kojem je država (naročito evropske države) uvidjela moć zasnovanu na miješanju u ekonomiju, sprovođenju (anti)migracionih politika i moć zasnovanu na oblikovanju kolektivne svijesti.

---

25 Hobsbaum, E.(1975) Doba kapitala 1848-1875, "Školska knjiga"-"Stvarnost", Zagreb, 1989, str. 163.

26 Tako su u Norveškoj zanatlije bili spremniji da emigriraju nego zaposleni u fabrikama; kasnije, kada su jedrenjake zamijenili parobrodi, počeli su odlaziti mornari, a kada su motorni čamci zamijenili barke na vesla i ribari.

27 Hobsbaum, E.(1975) Doba kapitala 1848-1875, "Školska knjiga"-"Stvarnost", Zagreb, 1989, str. 164

28 Hobsbaum, E.(1975) Doba kapitala 1848-1875, "Školska knjiga"-"Stvarnost", Zagreb, 1989, str. 165.

29 Vukotić, V. (2012) Demografske megapromjene, Institut društvenih nauka, Centar za ekonomska istraživanja, Beograd, 2012, str.11

30 Rodrik, D. Politika gneva (www.pescanik.net)

LITERATURA

1. Backhouse, R.E. (2002), The Penguin History of Economics, Penguing Books, London
2. Hardy, J. (2009) Migration, migrant workers and capitalism, International Socialism, Isue 122
3. Hass, H. (2008) Migration and Development, A theoretical perspective, International Migration institute, Oxford University, Working Paper 9
4. Hobsbaum, E. (1962) Doba revolucija 1789-1848, Školska knjiga-Stvarnost, Zagreb, 1987,
5. Hobsbaum, E.(1975) Doba kapitala 1848-1875, "Školska knjiga"-"Stvarnost", Zagreb, 1989
6. Hobsbaum, E. (2014) Kako promijeniti svijet, Naklada Ljevak, Zagreb
7. Hobsbaum, E. (2003) O istoriji, Otkrovenje, Beograd
8. Page Moch, L. (2011) Internal migration before and during the Industrial Revolution: the case of France and Germany, EGO.
9. Subotić, Milan (2009) Erik Hobsbaum: Istoričar u potrazi za budućnošću, Filozofija i društvo, 1/2009, Institut za evropske studije, Beograd
10. Vukotić, V. (2012) Demografske megapromjene, Institut društvenih nauka, Centar za ekonomska istraživanja, Beograd, 2012
11. www.pescanik.net

Dragana M. Djurić

POKUŠAJ UTVRDJIVANJA POZITIVNIH I NEGATIVNIH POSLEDICA SEOBA NA RAZVOJ

Rezime

Iako su migracije unutar jedne države brojnije od onih iz jedne u drugu državu u radu se posvećuje pažnja ovoj drugoj.Uprkos brojnim istraživanjima koja se poslednjih godina umnožavaju, veoma je teško sa sigurnošću oceniti njihov uticaj na ekonomski razvoj zemalja u koje dolaze. Kakav će njihov uticaj biti razlikuje se od države do države i uglavnom zavisi od imigracione politike u njima. U radu se ukazuje na pojedine segmente uticaja, kao što su uticaji na tržište rada, visinu nadnica,na poreske prihode države, na promenu kvalifikacione strukture, na demografske promene, na brain drain, na doznake i sl. na osnovu kojih je moguće dati ocenu o njihovom pozitivnom ili negativnom uticaju na ekonomski razvoj.

Ključne reči: migracija, brain drain, tržište rada, fiskalni uticaj, ekonomski razvoj

Abstract

Though internal displacements are much larger than migrations from one State to another, this article shall focus on migration in between States only. In spite significant reseach over last years, it Is very difficult to evaluate a real impact on migrations on economic development of Host Countries. It depends a lot from caracteristics of the State and its immigration politics.

This article demonstrates how migration influences labour market, hourly wage, tax income, professional qualifications and demographic changes, as well as on its impact on brain drain, aggregate demand etc. which might contribute to evaluate its positive and negative influences on economic development.

Key words: migration, brain drain, labour market, fiscal impact, economic development

1. UVOD

Velike seobe narode u drugoj deceniji XXI veka (iz Sirije, Avganistana, Iraka i iz zemalja Severne Afrike koje su uživale u „ arapskom proleću“) su verovatno po obimu najveće u istoriji i podstakle su istraživače na veća istraživanja potencijalnih efekata ovih seoba na društveno – ekonomski razvoj.

Seobe naroda nisu ni nova pojava niti je ova koja je uzdrmala svet poslednja. Iako je tokom XX veka bilo nekoliko talasa većih seoba, one, veće su uglavnom bile „prinudne“, uzrokovane nepodnošljivim životom iz raznih razloga u zemljama iz kojih su se migranti kretali (vojni konflikti, nasilje, ali i prirodne nepogode, hemijske i nuklearne nesreće, glad i sl). Iako su migracije sastavni deo savremenog sveta, medju većim migracijama treba pomenuti one iz Libana u periodu 1975-1990, sa Balkana tokom sukoba iz 1990 tih godina, iz Alžira takodje tokom 90 tih godina prošlog veka, iz Iraka od početka 80-tih do kraja 2000., iz Libije od 2011., i najnovije iz Sirije od aprila 2012., kojim su se priključili i migranti iz Iraka i Avganistana.

Pored ovih uslovno nazvanih eksternih seoba, ceo XX vek i početak XXI veka karakterišu i interne seobe, odnosno seobe unutar jedne države, iz sela u gradove, koje su isključivo determinisane ekonomskim razlozima, boljim uslovima za zapošljavanje i za život u gradovima.

Istraživanja su uglavnom relativno malo bila usmerena na ocenu ovih kretanja na ekonomski razvoj, bila su parcijalna, a različitost u definicijama pojmova i slabi i nepotpuni odgovarajući statistički pokazatelji su otežavali generalne zaključke.Zaključci istraživanja su oscilirala od veoma skeptičnih , pa optimističkijih, pa ponovo skeptičnih i bili su pod uticajem ne uvek ekonomskih pokazatelja, već pod uticajem strahova o promeni demografske stukture, od poremećaja na tržištu rada, a u novije vreme i zbog straha od terorizma i rastuće skenofobije.

Kilometarske kolone izbeglica koji se kreću kao obećanim zemljama EU kroz kišu, blato, ili ostaju zauvek u morima su prvobitno izazvale empatiju, da bi dugotrajnost, nemoć sagledavanja kraja i odsustvo na globalnom planu otklanjanja uzroka nastale pojave, povećalo nezadovoljstvo, strah i animozitet.

Iako su interne seobe do sada bile dinamičnije, u radu će se o njima govoriti mnogo manje, iako one verovatno pružaju pozitivniju sliku o uticaju seoba na ekonomski i drugi razvoj u zemljama u kojima se odvijaju, a mnogo više o eksternim. Pokušaće se na bazi dosadašnjih istraživanja da identifikuju pozitivne i negativne posledice, sa uverenjem da će ovaj predmet istraživanja dobijati na značaju u budućnosti i da će shodno tome zaključci biti pouzdaniji.

2. BROJ IZBEGLICA, MOTIVI I GEOGRAFSKA DISTRIBUCIJA

Postoje razlike izmedju seoba od sela ka gradovima unutar jedne države koje su konstantna pojava. Procene su da se svake nedelje u svetu iz sela u gradove kreće oko 3 miliona ljudi i prema OECD u 2010 su one činile 40% ukupnih seoba u svetu.[1] Motivi ovih seoba su uglavnom ekonomske naravi. I pri internim seobama dolazi do ozbiljnih poteškoća vezanih za integraciju migranata u novu sredinu, ali su one u osnovi manje, jer se radi o istom ili prepoznatljivom socioekonomskom ambijentu, o istoj kulturi i jeziku.

Broj interno raseljenih lica je u 2013 bio za tri i po puta veći od broja medjunarodnih migranata. U velikim gradovima, kao što su London, Sidnej , Njujork trećinu stanovnika čine izbeglice, čak ih je polovina u Briselu, a u Dubaju 83%.[2]

Do 2050. se očekuje da će u gradovima živeti čak 63% ukupnog svetskog stanovništva (U Kini ćak 70%) što sugeriše zaključak da će i interne i eksterne seobe uglavnom biti ka gradovima, što će , pored već uočenih i dokazanih pozitivnih posledica na njihov razvoj i porast konkurentnosti podrazumevati i potrebu drugojačijeg vodjenja ukupne politike gradova, od većih izdataka za zdravstvo, obrazovanje do mera koje će biti neophodne za zaštitu čovekove okoline.

Evropa i Azija su u 2014. absorbovale najveći broj migranata (2/3 ukunog broja).

Prema podacima MMF[3] Izmedju 2011. i 2014. broj migranata se povećao za 40%, da bi u 2014. bio najveći po broju od 1990. koja je po najvećem broju registrovanih migranata referentna godina.Ovo dinamiziranje seoba koincidira sa dogadjajima koji su poznati kao „ arapsko proleće“ i nakon toga sa sukobima u Siriji, koji su eskalirali u sukobe ne samo izmedju hrišćana i muslimana, već izmedju samih muslimana ,šiita i sunita.

Tzv. geografija seoba se takodje menjala, zavisno od ekonomskih ciklusa i ona važi za ekonomske migrante.Geografija seoba je od 2010. determinisana geopolitičkim procesima koji

1 IMF, International Organization for Migration :World Migration Report ,2015, Migrant and Cities, New Partership to Manage Mobility.

2 International Organization for Migration , ibid.

3 IMF, International Migration: Recent Trends, Economic Impact and Policy Implication, November 15,2015.

su koincidirali ili imali za posledicu i ekonomsku devastaciju regiona sa kojih se kreću migranti. Prema procenama Migration Policy Institute 51 miliona migranata danas u svetu su prinudni migranti.

U ranijim seobama neprinudne naravi, većeg ili manjeg obima, je dolazilo onda kada je u zemljama migranata dolazilo do ekonomskog razvoja, boljeg obrazovanja, lakšeg dolaženja do viza. Internet i mediji su u tom smislu imali značajnu podsticajnu ulogu. Motivi njihovih seoba su bile zemlje OECD, u kojima su mogli da očekuju zaposlenje, bolje napredovanje u karijeri, bolje obrazovanje za decu, bolju zdravstvenu zaštitu, jednom rečju bolju budućnost. Ako se analizira kvalifkaciona struktura migranata koje gravitiraju ka zemljama OECD, jasno se pobija stereotip da su izbeglice samo oni koji su nižeg obrazovanja. Istraživanje pokazuju da oko 34% ima primarno, 36% sekundarno i 34% tercijarno obrazovanje.[4]

3. UTICAJ SEOBA ZA EKONOMSKI RAZVOJ

Istraživanja koja postoje uglavnom su vezana za odredjene zemlje i rezultate nije moguće sa pouzdanošću uopštavati. Razlozi su brojni a nalaze se u različitim definicijama istih pojmova, kvalitetu i ažurnosti pokazatelja, do različitih efekata uzrokovanih različitim politikama prema migrantima,različitim tipovima migranata (privremeni i stalni), ne malom broju neregistrovanih koji su u sivoj zoni i sl.

Genaralno domaće stanovništvo ne gleda sa velikim simpatijama na migrante, a posebno na one koji su druge konfesije. Razlozi su u strahu od potencijalne distorzije na tržištu rada, od promena demografske stukture, terorizma i sl. Iako medju razlozima za odbojni stav domaćeg stanovništva postoje i oni koji su opravdani, istraživanja ukazuju na postojanje izvesnih dugoročnih pozitivnih efekata na društvenoekonomski razvoj, diversifikaciju ponude robe i usluga. U daljem radu će pokušati da se ukaže na posledice seoba na tržište rada, na poreske prihode, na ekonomski razvoj generalno posmatrano. Negativne posledice seoba će biti izložene u posebnom delu.

3.1 Uticaj seoba na razvoj gradova

Seobe, interne i eksterne ka gradovima su kako su istraživanja pokazala doprinosila njihovom razvoju i pokazale su se značajnijim od stope fertiliteta i stope mortaliteta. Projektovani udeo stanovništva koji živi u gradovima u ukupnom broju stanovništva koji će rasti će dramatično uticati na porast tražnje za robama i za uslugama posebno u zdravstvu zbog starenja stanovništva. Četvrta tehnološka revolucija dodatno komplikuje strateški razvojna opredeljenja, kao i strategije obrazovanja.

Primera radi udeo lica starijih od 65 godina u Japanu je 2010. bio 23% ukupnog stanovništva a 2035.se očekuje porast na 33,4%. kojima će biti potrebna zdravstvena nega, više doktora, bolničara, bolnica, lekova. U Njujorku je udeo migranata u ukupmom broju stanovnika oko 37%, u Londonu živi 20 nacija od kojih je 38% onih koji su rodjeni van Velike Britanije.

Kakav će uticaj migranti imati na ekonomski razvoj gradova zavisi od politike koje se u njima vode, uspešnosti njihove integracije u društvo, sposobnosti da se iskoriste njihovi specifični talenti i kreativnost. Adekvatna koheziona politika, što su pokazali mnogi pojedinačni slučajevi na svim meridijanima, bi mogla da doprinese dugoročnom njihovom pozitivnom doprinosu na razvoj.

4 Hein de Hass(2016) Human Migration: Myth, Histery and Facts

3.2 Migranti i uticaj na tržište rada i visinu nadnica

Uvreženo je mišljenje da migranti uzimaju radna mesta domaćim radnicima i da budući da su spremni da rade za niže nadnice doprinose i smanjenju nadnica. U uslovima krize i visokih stopa nezaposlenosti ovi sterotipi se dižu na pijedestal aksioma.

Da bi se utvrdili uticaji migranata na tržište rada treba napraviti nekoliko razlika: da li je radna snaga komplementarna ili substitutivna, kakve su razlike u kvalifikacionim stukturama, da li migranti doprinose smanjenju nadnica na domaćem tržištu rada, kakva je starosna struktura, da li su porodični ljudi ili samci, da li je reč o privremenim ili stalnim migrantima? Pored toga, važne su i kakve su imigracione politike u pojedinim zemljama. Ukoliko su one pretežno dizajnirane ka integraciji migranata u društvo i ukoliko se ulaganje u migrante ne shvata kao trošak već kao investicija i kratkoročni i dugoročni efekti će biti ekonomski delotvorniji.

Brojne poslove u razvijenim zemljama domaći radnici ne žele da rade ili nisu obučeni za njih i ta mesta popunjavaju migranti. Visokokvalifikovana i srednje obrazovana radna snaga koja najvećim delom učestvuje u ukupnoj radnoj snazi koje nude migranti popunjavaju radna mesta za koja nema dovoljno domaće ponude na tržištu rada. U razvijenim zemljama su to uglavnom doktori, bolničari, ekonomisti, ali i frizeri, radnici u gradjevinarstvu i poljoprivredi.

Dolazak migranata ima posredne pozitivne efekte na razvoj.Na primer, dolazak u SAD žena migranata sa nižim obrazovanjem koje su pod povoljnim uslovima nudile usluge u domaćinstvima je uzrokovao rast broja Amerikanki koje su se opredeljivale za visoko obrazovanje.

Izvesni migranti kreiraju sopstvena radna mesta i u proizvodnji robe i usluga povećavanjem njihovog broja doprinose boljitku zajednice u koju su došli.

Velike koristi od nacionalnog diversiteta imaju na primer FIFA svetski kup koji se često navodi kao primer komplementarnog zapošljavanja, ali i Google, Njujorška filharmonija i sl. u kojim slučajevima migranti ne oduzimaju radno mesto domaćem stanovništvu, ali doprinose konkurenciji i porastu kvaliteta u odredjenim oblastima.

Generalni zaključak koji proizilazi iz do sada izvršenih istraživanja uglavnom sugerišu da migranti ne deluju negativno na tržište rada, kao i da svojim radnim angažmanom ne doprinose smanjenju nadnica (Peri and Orden.) Istraživanja su pokazala da su efekti na nadnice mali , kao i na zaposlenost. Uticaj na nadnice je bio u SAD u periodu 1990-2006. samo 0,6%, u Francuskoj 1990-2000. 0,3% i 0,8% u Velikoj Britaniji. (Ottariano and Peri,2008) Sa druge strane su druga istraživanja utvrdila da oni mogu da doprinesu poboljšanju kvalifikacione strukture u pojedinim zemljama. (R.F.Friedberg and J Hunt ,2002) Tako na primer, učestvivali su sa 31% u porastu vosokokvalifikovane radne snage u Kanadi sa 31%, SAD sa 14% i u Evropi sa 22%, odnosno u SAD sa 22% a u Evropi sa14 % u delatnostima koje vuku razvoj – u nauci, tehnologiji, zdravstvu, inžinjerstvu i matematici.[5] Medjutim, migranti ne mogu da reše probleme starenja stanovništva i smanjenja fertiliteta.[6] u zemljama u koje se doseljavaju.

3.3. Promene u imigracionim politikama zemalja OECD

Uprkos zaključcima koji se odnose na tržište rada i nivo nadnica, nove imigracione politike u zemljama OECD najveću pažnju posvećuju potencijalnim efektima na tržište rada ali

5 H.d Albis,E.Boubtane and D.Coulibaly, Immigration Policy and Macroeconomic Performances in Framce, Dec. 11,2013, MPRA, Munich Personal RoPEC Archive

6 Hein de Haas, ibid.

strateškim razvojnim ciljevima zemlje, sa ciljem da u zemlju ulazile oni migranti za kojima postoji tražnja na tržištu rada. To drugim rečima znači i da oni ne predstavljaju konkurenciju domaćoj radnoj snazi. Drugo, one pokazuju i zaokret u politikama u pravcu preduzimanja značajnijih mera koje su fokusirane na integraciju migranata, čime se pokušava da oklone negativna iskustva iz prošlosti.

Udeo nerezidenata u ukupno zaposlenim u Japanu je 2014. bio 1,6% što je ispod svetskog proseka, koji je 3%. Do nedavno Japan nije imao nikakvu imigracionu politiku i primenjivao je stroga pravila o kvotama i ograničenom roku zapošljavanja stranih radnika u odredjenim delatnostima (gradjevinarstvo, poljoprivreda). Poslednjih godina imigraciona politika je postala liberalnija posebno prema nekim zanimanjima, kao što su bolničari (zbog starenja stanovništva). Pored toga je utvrdjeno devet strateških zona kojima je sugerisana deregulacija i ubrzanje procedure za angaožanje migranata u delatnostima koje mogu da doprinesu ekonomskom razvoju.

U EU od 2009. postoji zajednička politika prema migrantima.[7] Pojedina pravila nije prihvatila Danska, dok su Irska i Velika Britanija prihvatile princip rešavanja slučaj po slučaj , kako kada je reč o viznom režimu, tako i o odobravanju azila.

Uglavnom se kao značajan element u novim imigracionim politikama uočava opredeljenje zemalja za prihvatanje migranata koji su traženi na tržištu rada, a ne postoji domaća radna snaga i olakšavanje bržeg uključivanja se pokušava da postigne stavljanjem akcenta na učenje jezika, na treninge, upoznavanje sa kulturom zemlje i sl.

U Francuskoj je uveden sistem le passeport talent koji se odobrava kvalifikovanim radnicima i njihovim porodicama za ulazak i zapošljavanje u zemlji u periodu od 4 godine.U Švajcarskoj je imigraciona politika relaksirana sa ciljem bržeg uključivanja migranata u društveni život, obukama i obrazovanjem,uvodjenjem in house project koji im omogućava da rade od kuće i da saradjuju sa drugim kompanijama u zemlji uz pomoć ovlašćenih švajcarskih organa. U Nemačkoj se predvidja smanjenje čekanja na posao, kao i povećanje sredstava i poboljšanje drugih usluga migrantima, a pre svega, putem učenja jezika, treninga, pružanjem pomoći u povezivanju sa poslodavcima i sl.

U SAD je zbog toga što je ocenjeno da imigraciona politika nije dala zadovoljavajuće rezultate, učinjen interesantan zaokret.[8] Ideja je da se iskoristi potencijal migranata za porast konkurencije SAD.Migranti se stimulišu na javno-privatno partnerstvo, odnosno da sredstva koja su zaradila investiraju u ekonomiju SAD. Takvim rešenjem SAD pokušavaju da pozitivno deluju na platni bilans (jer bi se smanjio odliv doznaka), a sa druge strane iskoristili dodatni kapital i potencijali migranata za razvoj sopstvene ekonomije.

Migranti su imali veoma značajnu ulogu u revitalizaciji gradova ili područja koja su ostala depopulizovana u SAD, kao što su Ohajo, Detroit, St Luis, Čikago i sl.[9]

3.4. Migranti, poreski prihodi i ekonomski razvoj

Uticaj migranata na poreske prihode su relativno skromni, budući da veliki deo njih obavlja poslove koji su niže plaćeni.[10] Takodje je njihov uticaj na ekonomski rast posebno na kratak rok skroman, dok na duži može da bude značajniji.Iako imaju manja primanja ponudom nove robe i

7 Treaty of the Functonning of the EU (2009)

8 For America to Thrive: An Immigration 2020 Agenda, June 2015, National Immigration Forum

9 O ovim iskustvima konsultovati International Organisation for Migration, Annual Report, 2015.

10 Hein de Haas, ibid

usluga na tržištima zemalja u kojima borave povećavaju i obogaćuju ponudu. Sa druge strane svojim prihodima, koji moglu da budu i skromniji u odnosu na domaće stanovništvo povećavaju agregatnu tražnju, koja je po nekim ekonomskim ekspertima (Krugman) od ključnog značaja za obezbedjenje održivog ekonomskog rasta.

OECD je tek 2013. prvi put pokušao da napravi komparativnu analizu o uticaju migranata na fiskalne prihode u zemljama OECD.[11] Istraživanja su naišla na brojne prepreke koje nisu bile samo statističke naravi. Primera radi brojne zemlje ne obuhvataju pod taj pojam sve migrante, kao što je slučaj sa Nordijskim zemljama i Holandijom, koje statistički obuhvataju samo migrante koji dolaze iz zemalja koje nisu „zapadne".

Koliki će doprinos fiskusu biti zavisi od toga da li su migranti legalno zaposleni (oni na sivo, naravno nisu obuhvaćeni), od toga da li su porodični ljudi ili samci, od toga kakve su kvalifikacije, godine starosti ali i od kvaliteta evidencije zemlje u koju imigriraju. Primer dobre evidencije je Australija koja evidentira sve za migrante relevantne informacija i može da ih prati tokom vremena.

Analize i rezultai do kojih se došlo koje treba uzimati sa rezervom ukazuju da je doprinos fiskusu pozitivan ili negativan, ali da retko prelazi 0,5% GDP,izuzev Švajcarske i Luksemburga gde je oko 2% GDP, zahvaljujući politikama integracije koje se u ovim zemljama primenjuju.

Doprinos penzionim fondovima je sličan fiskalnom i kreće se oko 1% GDP.

4. UTICAJ SEOBA NA ZEMLJE IZ KOJIH DOLAZE

4.1 Doznake

Najčešće kada se govori o migracijama u zemljama njihovog porekla prvo se pomisli na doznake. Doznake koje migranti šalju u zemlje svog porekla doprinose smanjenju siromaštva i pozitivno utiču na poboljšanje platnog bilansa, pa indirektno i na ukupni ekonomski razvoj.

Smanjenje siromaštva povećava ulaganja u ljudski kapital, poboljšava obrazovanje i pružanje zdrastvenih usluga. Istraživanja su u pojedinim zemljama pokazala veoma veliki uticaj na zdravlje dece (Senegal, Uganda), na smanjenje smrtnosti dece i porast nataliteta(Meksiko),generalno na antropometričke efekte, odnosno rast i težinu kao indikatore zdravlja dece od 1-5 godine i sl. Ipak iako značajni, uticaji na smanjenje siromaštva su relativno skromni i različiti su od zemlje do zemlje.

Osobenost doznaka su da one predstavljaju relativno stabilan devizni priliv za zemlju porekla migranata. Druga njihova osobenost je da doznake od 2002. prevazilaze volumen finansijskih sredstava koja dolaze po osnovu SDI i po osnovu pomoći za razvoj (ODA).Prema OECD u 2013. su doznake tri puta bile veće od ODA i ako se izuzme Kina i znatno prevazilazile tokove SDI.[12] Ova osobenost je uočena i u Srbiji u kojoj je udeo doznaka u GDP iznosio 7,8% u 2014. odnosno 8,7% u 2015.

Sa transferom doznaka još uvek postoje prepreke, koje se ispoljavaju u visokim transakcionim troškovima i u odsustvu želje banaka da se bave ovim transakcijama. Glavni razlog se nalazi u činjenici da na ovaj način može da dodje do pranja novca. G-8 je 2009. prvi put postavila pitanje transakcionih troškova kada je postavila i cilj 5x5 odnosno sniženje

11 The Final Impact of Immigration in OECD Countries, Migration Outlook, 2013.

12 OECD, Migration and Remmittances:Recent Developments and Outlook, October 6,2014.

tadašnjih 10% na 5%, što bi po procenama povećao priliv u 35 vodećih po doznakama zemalja sa 16 mlrd USD godišnje.[13]

Ovaj problem se poslednjih godina sa online bankarstvom smanjuje, mada su za afričke zemlje još uvek visoki. Pored online bankarstva verovatno je na smanjenje transakcionih troškova uticala i inicijativa Financial Action Task Force iz 2001. koja se sastojala u preporuci zemljama da regulišu načine registracije i dozvola pružalaca usluga transfera novca, koji su omogućavali transfer sa računa na račun i transakcije činile transparentnijim. Pojedine zemlje (Holandija, V, Britanija) su takodje donele zakone kojima se poslodavci obavezuju da migrantima plaćaju preko računa i da pružaju dokaze o izvršenim isplatama, čime se pokušava smanjenje tokova novca sivim kanalima, smanjuje opasnost od potencijalnog finansiranja terorizma tim novcem, ohrabruju banke da vrše transfer i utiče na smanjenje transakcionih troškova. Projekcije koje su date ukazuju da zemlje primacoci doznaka zbog visokih transfernih troškova su imale manji priliv za oko 60 mlrd USD godišnje.Uprkos izvesnim smanjenjem transakcioni troškovi su još uvek visoki i u junu 2015 su u proseku iznosili 7,68% vrednosti trandfera(OECD)

Doznake utiču na smanjenje siromaštva ali je taj uticaj reativno skroman imajući u vidu globalni, a posebno u manje razvijenim zemljama porast siromaštva, pouzdaniji zaključak bi bio da su više u funkciji obezbedjenja socijalne stabilnosti.

O uticaju doznaka na ekonomski razvoj zaključci istraživanja su kontroverzni i efekti će zavisiti od toga da li se oni koriste za investicije i kakve investicije (na primer u Srbiji ulaganje u izgradnju velikih zgrada pretežno da bi se komšijama pokazalo kako se uspelo u inostranstvu, nego što te zgrade služe za stanovanje ili proizvodnju) ili za ličnu potrošnju.

Budući da pozitivno deluju na platni bilans, mogu da doprinesu porastu rejtinga zemlje, te njenom olakšanom i povoljnijem pristupu tržištu kapitala, kao i privlačenju stranih i portfolio investicija.

Potencijalno negativni uticaji priliva doznaka mogu da budu u aprecijaciji deviznog kursa i shodno tome smanjenju konkurentnosti, ali se oni sterilizacijom mogu da otklone.

Ima autora koji u prilivu doznaka vide nepovoljan uticaj na vlade da izvrše neohodne reforme jer krive sliku o ekonomskim performansama, u negativnom uticaju na korisnike doznaka prema štednji ili u pokretanju sopstvenih poslova. Ipak ove potencijalne nedostatke treba relativizovati kada se imaju u vidu zemlje koje su najveće korisnici doznaka - Indija 72 mlrd USD, Kina 30 mlrd USD i Filipini 30 mlrd USD-kojima ove doznake pretežno služe za umanjenje siromaštva.

4.2 Brain drain

Odlazak mozgova u zemlju u koji dolaze migranti je višestruko koristan, a medju najznačajnijim je što one dolaze do kvalifikovanih radnika, bez da su u njihovo obrazovanje ulagale, što im poboljšavaju globalnu za zemlju kvalifikacionu strukturu, a u nekim zemljama i zbog aktivnog ućešća u R&D i porastu konkurencije ekonomije.

Zemlje iz kojih odlaze migranti gube neophodnu kvalifikovanu radnu snagu za ekonomski razvoj, kao i smanjenje sopstvene populacije, jer su migranti pretežno mladi ljudi.

Upravo iz ovih, ali i drugih razloga (stečeno znanje bi povratkom u zemlju mogli da transferišu i doprinesu razvoju) artikulisanjem potsticajnih politika pokušavaju da ih vrate u zemlju.One su mogu smatrati teškim , dugotrajnim (jer se sve veći broj migranata odlučuje da

13 The Worl Bank(2009) About Remmittance Prices Worldwide

duže ili definitivno ostane u zemljama u koje su imigrirali) a možda i nemoguće ostvarivim zadatkom.

5. ZAKLJUČAK

Iako su kretanja migranata poslednjih godina impresivna, oni konstantno čine oko 3% svetske populacije. Intra državne seobe su značajnije od eksternih. Prve su isključivo ekonomske prirode, a ove druge i ekonomske i prinudne. Zabrinjava što je sve veći broj prinudnih migranata, jer ta činjenica ukazuje na ozbiljne greške u imigracionim, a posebno u spoljnim politikama vodećih svetskih zemalja, koje su jedan deo populacije druge konfesije učinile savršenomm metom za manipulacije i indokrinaciju .

Istraživanja o uticaju migranata na ekonomski razvoj su u porastu zadnjih godina. Medjutim, brojne pojmovne razlike, metodološki problemi i statističke manjkavosti i nemogućnosti uporedivosti ne daju dovoljno osnova za pouzdana uopštavanja.

Uz sve te ograde, neki izvesno ne svi zaključci bi mogli da budu:

- migranti doprinose revitalizaciji depopulizovanih gradova ili regiona,
- migranti popunjavaju tržište rada , radeći i niže plačene poslove za koje nije zainteresovana domaća radna snaga ili nema odgovarajuće kvaifikacije,
- imajući u vidu da oko 70% migranata ima sekundarno i tercijarno obrazovanje oni doprinose razvoju R&D i porastu konkurentnosti u zemljama u koje dolaze
- zbog visoke stope fertiliteta doprinose rastu populacije u zemljama destinacije,
- migranti , mogu ako su politikama stimulisani da koriste svoje talente da doprinesu porastu ponude robe i usluga na tržištima zemalja destinacije
- migranti povećavaju agregatnu tražnju, koja je prema nekim ekonomistima od ključne važnosti za obezbedjenje dugoročno stabilnog ekonomskog rasta,
- suprotno uvreženim stereotipima ne utiču na smanjenje nadnica, odnosno uticaj je zanemarljiv, kao i na zapošljavanje,
- njihov doprinos fiskalnim prihodima je relativno skroman i uglavnom ne prelazi 0,5% GDP,
- njihov doprinos penzionim fondovima je takodje skroman i iznosi oko 1% GDP,
- za zemlje porekla migranata doznake kao stabilan izvor prihoda doprinose smanjenju siromaštva i pozitivno deluju na platni bilans, sa svim drugim pozitivnim efektima na privlačenje stranog kapitala, na povoljnije uslove kreditiranja, na ekonomski razvoj,
- pozitivan je uticaj dolaska kvalifikovane radne snage u zemlje destinacije, dok je on negativan za zemja iz kojih dolaze migranti, a koja je neophodna za ravoj. Njihov negativan uticaj je i na smanjenje stanovništva.

LITERATURA

1. Boubtane E. and J.C.Dummont (2013) Immigration and Economic Growth in OECD Countries 1986-2006.
2. Caglar Orden, A Long Commute, Finance and Development, March, 2015.
3. F. Ortega and G.Peri (2009) The Corses and Effects of International Migratin:Evidence from OECD countries 1980-2005, NBER Working Paper
4. For America to Thrive: An Immigration 2010 Agenda, June 2015, national Immigration Forum.
5. H.d Abis, E.Boubtane and D.Conlibaly, Immigration Policy and Macroeconomic Performance in France, Dec 11, 2013, MPRA.
6. Hein de Haas and Katharina Natter, The Determinants of Migration Policies;does the political Orientation of Government Matter?, Working Paper, Paper 117,July 2011.
7. IMF, International Migration: Recent Trenda. Economic Impact and Policy Implication, Nov.12, 2015
8. International Organization for Migration, World Migration Report,2015, Migrant s and the Cities: New Partership to Manage Mobility
9. Philippe Fargues, The European Response to the Syrian Refugee Crisis, Research Report, MPS Research Report 2012/14
10. R.M. Friedberg and J.Hunt (1995) The Impact of Immigration on Hosta Cuntries Wages, Employement and Growth, Journal of Economic Perspectives.
11. The Fiscal Impact of Immigration in OECD Countries, OECD Migration Outlook, 2013.
12. Timotty J. Hatton and Massimiliano Tani, Immigration and inter-regional mobilityx in UK, 2014.

Marijana Maksimović[1]

MEĐUNARODNI MENADŽMENT LJUDSKIH RESURSA: EKSPATRIJATI I INPATRIJATI – KORPORATIVNI MIGRANTI

Apstrakt

Upravljanje ljudskim resursima u velikim kompanijama veoma je kompleksno i zahteva mnogo znanja i veština. U fazi internacionalizacije akcenat je na ekspatrijatima, u fazi globalizacije sve više dolaze do izražaja inpatrijati. I jedni i drugi predstavljaju neku vrstu korporativnih migranata. Za njih se vezuju međunarodna iskustva, liderske veštine, transfer znanja kroz kompaniju kao i koordinacija poslovne prakse. Kada se biraju kandidati za ove dve kategorije zaposlenih nailazi se na dosta prepreka i teškoća, čije savladavanje direktno utiče na što uspešniji odabir i što manje odustajanje od internacionalnih zadataka. Ekspatrijati i inpatrijati predstavljanju strateški izvor ljudskog kapitala za strane podružnice i olakšavaju transfer znanja kroz MNCs, olakšavaju komunikaciju i pružaju pomoć prilikom razumevanja kulturnih različitosti u okviru jedne međunarodno orijentisane kompanije.

Ključne reči: *međunarodno upravljanje ljudskim resursima, ekspatrijati, inpatrijati, znanje, poslovna praksa*

INTERNATIONAL HUMAN RESOURCES MANAGEMENT: EXPATRIATES AND INPATRIATES – CORPORATE MIGRANTS

Abstract

Human resource management in large companies is a very complex and requires a lot of knowledge and skills. In the phase of internationalization emphasis on expatriates in the phase of glaobalization are increasingly coming to the fore inpatriates. Both represent a kind of corporate migrants. Both require international experience, lidership skills, knowledge transfer through a company as coordination. When the selection of candidates for these two categories of employees comes to a lot of obstacles and difficulties whose overcoming directly affects the more successful selection and less retired from international tasks. Expatriates and inpatriates presenting a strategic source of human capital for foreign subsidiaries and facilitate the transfer of knowledge through MNCs, facilitate communication and provide assistance in understanding cultural diversity in the context an internationally oriented company.

Key words: *international human resource management, expatriates, inpatriates, knowledge, business practices*

1 Dr Marijana Maksimović, stručni savetnik, Institut društvenih nauka, Beograd. Rad je rezultat istraživanja na projektu 149038 Srbija i Evropa – ekonomske analize i prognoze, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 2011, Republika Srbija.

1. MEĐUNARODNO OKRUŽENJE I UPRAVLJANJE LJUDSKIM RESURSIMA

Internacionaliizacija poslovanja je intenzivirana u poslednjim godinama XX veka, a taj trend je nastavljen i u prvim decenijama XXI veka.Međunarodno okruženje se razlikuje po kulturnim faktorima, tj. zemlje se razlikuju po kulturama i vrednostima, načinima na koje se te vrednosti ispoljavaju kao i metodama rada. Razlikuju se po ekonomskim sistemima – na primer postoje razlike od zemlje do zemlje u načinu otpuštanja radnika, negde je puno ograničenja, negde su prisutne slobode. Razlikuju se po pravnim i industrijskim odnosima, a to podrazumeva različito regulisanje odnosa između zaposlenih, poslodavaca i sindikata. Na primer, u Nemačkoj zaposleni i menadžment odlučuju o korporativnoj politici, a slično je i u Japanu, dok u SAD o tome odlučuju poslodavci samostalno ili u pregovorima sa sindikatima.

Prema nekim istraživanjima globalni izazovi međunarodnog menadžmenta ljudskih resursa su: *raspoređivanje* – koje podrazumeva da se iskoriste potrebne veštine tamo gde su potrebne bez obzira na geografsko poreklo; *širenje znanja i inovacija* – širenje znanja i inovacija kroz celu globalnu kompaniju, ne uzimajući u obzir njihovo poreklo i otkrivanje i razvoj talenata potrebnih globalnoj organizaciji. Za ostvarenje ovih zadataka na globalnom nivou potrebno je sprovesti izbor kandidata, odrediti čuvanje dokumentacije o njihovom premeštanju u određenom roku, obuku vezanu za kulturu i jezik zemlje u kojoj će raditi, dalji razvoj karijera, isplata prihoda, ali i rešavanje mnogih pitanja vezanih za njihove supružnike i druge članove porodice. Osim navedenog, neophodno je predivdeti izvesne neuspehe predstavnika u inostranstvu. Naime, ustanovljeno je da one osobe koje su ekstrovertne, prijatne i emocionalno stabilne manje žele da odustanu od posla u inostranstvu u ranoj fazi. I namera osobe da izgradi karijeru u inostranstvu podrazumeva da će se ta osoba potruditi da se prilagodi novoj sredini i uslovima rada. Zahtevni zadaci vezani za rad u inostranstvu zahtevaju uporne, istrajne i posvećene zaposlene. Njima je neophodna podrška supružnika koji takođe treba da se prilagode, te uspeh prilagođavanja zaposlenih zavisi i od porodice. Stoga je važan realističan prikaz onoga što ih očekuje u inostranstvu, ali ukoliko je potrebno može doći i do skraćenja trajanja rada u inostranstvu (Dessler. 2007).

U multinacionalnom kontekstu, menadžment ljudskih resursa obuhvata četiri pristupa međunarodnim ljudskim resursima: etnocentrični, policentrični, geocentrični i regiocentrični pristup (Dowling, Welch, Schuler. 1999).

Etnocentrični pristup podrazumeva da se personal matične zemlje nalazi na svim ključnim pozicijama u multinacionalnom poslovanju kompanija. Ovaj pristup je uobičajen kada firme uspevaju da internacionalizuju svoje poslovanje. Kada je multinacionalna kompanija stekla firme u drugim zemljama, može želeti inicijalnu zamenu zaposlenih nacionalnosti zemlje domaćina sa zaposlenim nacionalnosti matične zemlje, ukoliko se lociraju kadrovi koji nemaju zahtevani nivo kompetencija. U ovom pristupu preovlađuje mišljenje da su menadžerski stil, znanje i procene personala matične zemlje superiorniji u odnosu na ono što druge zemlje mogu da ponude.

Policentrični pristup podrazumeva regrutaciju zaposlenih nacionalnosti zemlje domaćina u organizovane podružnice u njihovim sopstvenim zemljama, dok zaposleni nacionalnosti matične zemlje zauzimaju radne pozicije u korporativnom štabu. Zapošljavanjem zaposlenih nacionalnosti zemlje domaćina privlači se visok kvalitet kandidata, a izbegava rotiranje ključnih menadžera koje je bilo prihvatljivo u etnocentričnom pristupu. U ovom pristupu vlada uverenje da samo domaći menadžeri mogu da razumenju kulturu i ponašanje tržišta.

Geocentrični pristup koristi najbolje ljude u ključnim poslovima kroz celu organizaciju, bez obzira na nacionalnost. Uspešna implementacija geocentričnog pristupa zahteva vođenje personala u dugom vremenskom periodu i njihovu centralizovanu kontrolu. Implementacija geocentrične politike bazira se na nekoliko pretpostavki, a najvažnije je da postoji visoka sposobnost zaposlenih širom kompanije i spremnost menadžera sa visokim potencijalima i ambicijama za promociju kroz konstantnu spremnost za premeštaj iz jedne zemlje u drugu. Dakle, provereni su svi menadžeri u kompaniji iz svih delova sveta, te su odabrani najbolji za dato radno mesto.

Regiocentrični pristup definiše se kao funkcionalna racionalizacija bazirana na više od jedne zemlje. Jedan od načina multinacionalnog poslovanja je podela ovih operacija po geografskim regionima i transfer kadrova unutar ovih regiona. Na primer, SAD je osnovala firmu koja će moći da posluje u evropskom, američkom i azijsko-pacifičkom regionu. Evropski personal treba da bude transferisan i rotiran kroz evropski region - Englezi u Nemačku, Francuzi u Belgiju i Nemci u Španiju. Jedan od motiva za korišćenje regiocentričnog pristupa je obezbeđivanje interakcije u okvirima rotacije ljudi iz regionalnog štaba i podružnica u regionu i upostavljanje komunikacije regionalnog štaba i nacionalnosti matične zemlje.

Data klasifikacija dodatno se komplikuje postojanjem dva važna principa koja se odnose na poslovanje internacionalnog osoblja, a to su da se ne podrazumeva uspeh posedovanih veština na različitim lokacijama, kao i da se ne sme podcenjivati uticaj lokalne kulture i lokalne sredine na osoblje u multinacionalnoj kompaniji. U svakom slučaju, poželjne personalne osobine koje menadžment čine uspešnim su: postojanost i strpljenje, fleksibilnost, inicijativa, visoka otpornost na menadžment stres, sposobnost komunikacije, jaka motivacija i jasno postavljeni ciljevi. Međunarodno upravljanje ljudskim resursima čini sve ono što čini bazično upravljanje ljudskim resursima po definiciji, zatim tri tipa država na kojima se obavlja poslovanje i najposle pomenuta četiri tipa zaposlenih (Maksimović, 2004).

Međunarodno upravljanje ljudskim resursima uključuje kombinaciju i koordinaciju strategijske prakse upravljanja ljudskim resursima, a to znači da uključuje selekciju, zadržavanje, trening, razvoj i performanse menadžera i odgovara za promene usled internacionalizacije u zemlji u kojoj je sedište preduzeća, u zemlji domaćinu podržnice ili nekoj trećoj zemlji. Strateško uravljanje ljudskim resursima podrazumeva integraciju ključnih procesa menadžmenta ljudskih resursa sa poslovnom strategijom i korporativnom kulturaom vođenom vizijom na dugi rok. Odabir kandidat za internacionalno poslovanje podrazumeva selekciju kandidata prema godinama starosti, fizičih sposobnosti, etničkoj i religijskoj pripadnosti, polu, edukativnom i kulturnom nivou. Takozvana Generacija X (rođeni između 1960-1970) i Generacija Y (rođeni između 1980-1990) rade u dinamičnom globalnom poslovnom okruženju, dinaminčijem okruženju nego onom koje je postojalo za prethodne generacije, a profesionalci i praktičari ljudskih resursa imaju zadatak da izađu u susret potrebama svih zaposlenih, bez obzira na godine starosti. U ovakvim uslovima, tehnološka poboljšanja su prihvatljiva i koriste se samo kao pomoć pri radu s kandidatima (Yasin, Pinar, Mattzhew, 2014).

2. INTERNACIONALNO UPRAVLJANJE LJUDSKIM RESURSIMA: EKSPATRIJATI I INPATRIJATI

Internacionalno upravljanje ljudskim resursima neophodno je kod onih kompanija koje su prevazišle poslovanje u svojoj zemlji, koje su se izdvojile kao međunarodno konkurentne i žele da ostvare nastup na inostranom tržištu ili se već na njemu nalaze. U takvim preduzećima

potrebni su zaposleni – menadžeri sa širokim spektrom sposobnosti koji mogu dovesti do specifičnog ljudskog preimućstva. Zaposleni koji su određeni za poslovanje u internacionalnom kontekstu su ekspatrijati ili inpatrijati. Ovo je važno za kompaniju stoga što uključuje: osobite odnose sa zaposlenima koji su dugo razvijani i specifične informacione kanale i znanje koje je potrebno za internacionalne aktivnosti kompanije. To je ona vrsta zaposlenih koja ima uspešnu uzajamnu poslovnu saradnju s kompanijom u kojoj radi dugo i koja je tako stekla radno iskustvo (Festing, 1997, Maksimović, 2004).

Za odlazak na rad u inostranstvo, tj.upućivanje u neku drugu zemlju koja može biti izvor rada ili finansiranja, biraju se ljudski resursi iz liderske klase menadžera. U multinacionalnim preduzećima liderstvo je veoma bitno zbog internacionalne dimenzije i obima njihovog poslovanja koji proces rada i upravljanja čine složenim. Od menadžera na liderskim pozicijama očekuje se da budu aktivni istraživači i da što efektivnije iskoriste tržišne prilike za kompaniju na globalnom nivou. Pojam ekspatrijata i inpatrijata najčešće se u literaturi objašnjava preko liderstva, jer oni zapravo predstavljaju lidersku klasu menadžera (Maksimović 2004. str 56). Naime, velike kompanije uglavnom i nemaju finansijskih problema, one su globalni igrači, ali ono što njima nedostaje su ljudi sa „potrebnim globlanim liderskim sposobnostima" (Gregersen, Morrison, Black, 1998). Ono što karakteriše liderski tip zaposlenog je ljubopitljivost, harizmatičnost, istraživačke crte ličnosti, želja za konstantnim učenjem, pritom zdrav razum i integritet. Najkraće rečeno liderski tip zaposlenih integriše u sebi pravičnost i posvećenost. Usmerena emocionalnost podrazumeva iskreno interesovanje za druge, stvarno slušanje ljudi i razumevanje različitih tačaka gledišta. Samim tim ona pomaže da se izbegnu mnogi konflikti i da se otklone smetnje efektivnom liderstvu. Mora se naglasiti da se neki lideri teško prilagođavaju novonastalim okolnostima i ulogama, a drugi veoma lako savladavaju novine i potreškoće i lako prebrode period adaptacije. Obogaćivanje znanja, povećan uticaj i mogućnosti jesu nešto na čemu se zasniva liderstvo. Ono što eventualno može da ometa efektivno liderstvo su loša motivacija i loš rad sa podređenima, stres, konflikti (Maksimović 2004). U Tabeli 1 dat je pregled najvažnijih izazova za globalnu kompaniju koji se odnose na zaposlene i njihovo funkcionalno obavljanje radnih zadataka.

Tabela. 1 Najvažniji izazovi upravljanja ljudskim resursima za globalnu kompaniju

Troškovi zadatka Upravljanje karijerom Pronalaženje odgovarajućih kandidata Usklađenost sa lokalnim zahtevima Kontrolisanje odstupanja od politike	Zadržavanje kandidata Nemogućnost korišćenja iskustva nakon povratka Mobilni timski resursi Nedostatak tehnološke mobilnosti Nespremnost zaposlenih da se preseli

Izvor: Prema Ivancevich, M John, Konopaske, Robert. 2013. *Human resource management*, McGraw Hill Companies, Inc.

2.1 Ekspatrijati

Ekspatrijati su osobe zaposlene u velikim kompanijama koje se upućuju na rad u inostranstvo u neku od podružnica te kompanije. Oni odlaze iz zemlje u kojoj je sedište kompanije na rad u drugu zemlju u ime i za račun te kompanije. Selekcija je utvrđena na osnovu njihovih znanja, veština i sposobnosti, ali je neophodno i da njihova porodica pokaže spremnost da se iseli u inostranstvo. Tamo gde je organizacija rada razvijenija i jasno definisana, uklapanje ekspatrijata je mnogo bolje, ali vreme koje je potrebno za uklapanje je individualno, i može da traje duže od šest meseci, što se inače smatra prosečnim vremenom

koje je potrebno za adaptaciju. Poželjno je da adaptacija bude uspešna, ali neophodna je i stalna komunikacija sa sedištem kompanije. Tražene osobine ekspatrijata su da su emotivno zrele, stabilne, fleksibilne ličnosti, snalažljive, da poseduju diplomatske veštine, ali i sposobnost empatije. Za ekspatrijate su važne i tehničke kompetencije, kao i to da iz dana u dan izgrađuju dobre odnose sa drugima (Wayne 1992).

I u pogledu ekspatrijata i u pogledu inpatrijata, odabrani „kandidat mora da poseduje tehničko znanje i veštine potrebne za obavljanje posla, kao i odgovarajuću inteligenciju i interpersonalne veštine". Osim toga, potrebno je da je osoba prilagodljiva, kao i čitav niz drugih veština koji se vide u Tabeli 2. Mnoge MNCs (*Multinational Companes/Corporations - multinacionalne kompanije)* poštuju pravilo „da se sve objasni" tj. da se predoče prednosti, mane, specifičnosti posla karakteristične za određenu zemlju (Dessler. 2007).

Slika 2. Pet faktora s prikazom konkretnih osobina koje su važne za uspeh predstavnika u inostranstvu

I Poznavanje posla i motivacija ✓ menadžerska sposobnost ✓ organizaciona sposobnost ✓ mašta ✓ kreativnost ✓ veštine upravljanja ✓ opreznost ✓ odgovornost ✓ vrednoća ✓ inicijativa i energija ✓ visoka motivisanost ✓ iskrenost ✓ posvećenost cilju i poslu ✓ istrajnost **II Veština komunikacije** ✓ poštovanje ✓ učtivost ✓ sposobnost da se pokaže poštovanje ✓ ljubaznost ✓ empatija ✓ tolerancija ✓ integritet ✓ samopouzdanje	**III Prilagodljivost** ✓ snalažljivost ✓ sposobnost da se podnese stres ✓ fleksibilnost ✓ emocionalna stabilnost ✓ spremnost na promenu ✓ prihvatanje različitosti ✓ prilagodljivost ✓ nezavisnost ✓ pouzdanost ✓ političke veštine ✓ pozitivna predstava o samom sebi **IV Otvorenost za druge kulture** ✓ brojna interesovanja izvan posla ✓ interesovanje za kulturu stranih zemalja ✓ otvorenost ✓ poznavanje jezika zemlje u kojoj je podružnica ✓ društvenost i ekstrovertnost ✓ inostrano iskustvo **V Porodična situacija** ✓ prilagodljivost supružnika i porodice ✓ pozitivan stav supružnika ✓ spremnost supružnika da živi u inostranstvu ✓ stabilan brak

Izvor: Prema Dessler, Gary. 2007. *Osnovi menadžmenta ljudskih resursa*, Data status, Beograd.

Proces prilagođavanja ekspatrijata odvija se kroz programe vezane za globalno upravljanje ljudskim resursima u MNCs. Kolika je važnost ekspatrijata za takve kompanije vidi se kroz to što oni treba da doprinesu da se što više proizvede i proda proizvoda na tržištima širom sveta, na tršištima gde postoje različite kulture i žive različite nacije. Najčešće su ekspatrijati menadžeri iz grupe *„host country nationality"* odnosno zaposleni nacionalnosti matične države gde je sedište kompanije i njihov značaj i broj u budućnosti će se samo povećavati. Isto tako povećavaće se i broj stranaca koji dolaze u zemlje gde se nalazi sedište kompanije u cilju razvoja globalnog upravljanja ljudskim resursima (Ivancevich, M John, Konopaske, Robert. 2013).

2.2 Inpatrijati

Osim ekspatrijata i inpatrijati su strateški izvor ljudskog kapitala za strane podružnice. Naime, kontinuirana ekspanzija MNCs sa ciljem pronalaženja novih poslovnih prilika je evidentna u poslednjim decenijama XX veka. Potrebno je da zavisna preduzeća, podružnice posluju u skladu s ciljevima MNCs kroz transfer pomenutih iseljenika – ekspatrijata, ali i inpatrijata. Kao što je rečeno, menadžeri iz zemlje u kojoj je sedište kompanije šalju se u inostrane podružnice na određeno vreme i imaju određene zadatke i funkcije. Ti zadaci i funkcije mogu biti vršenje kontrole nad zavisnim podružnicama, koordinacija njihovih aktivnosti s onim u sedištu kompanije, kao i transfer znanja u iste. Danas, u prvim decenijama XXI veka, kada se poslovanje velikih kompanija globalizuje i kada one nastoje da usmere svoje poslovanje u zemlje u razvoju, ovakva politika se pokazala nedovoljnom. Velike, globalne kompanije više ne šalju samo ekspatrijate - iseljenike u inostranstvo, zbog teškoća prilikom prilagođavanja i razumevanja prilikom ostvarivanja svojih zadataka, već angažuju inpatrijate, i tako smanjuju svoje troškove poslovanja. Inpatrijati su zaposleni nacionalnosti zemlje gde se nalazi podružnica, oni dobro poznaju lokalne poslovne uslove i prilike. Tako inpatrijati, prenose znanje iz svojih zemalja u sedište kompanije, ali i vrše transfer specifičnih znanja iz sedišta kompanije u svoje matične zemlje gde se nalazi podružnica. I dok jedni ovakve zadatke vide kao dugoročnče i trajne, retko polu-trajne, drugi ovakve zadatke vide kao privremene inpatriatske zadatke. U svakom slučaju, transfer znanja je dvosmeran, a mogu ih obavljati osobe koje su stalno angažovane u MNCs, kao i one koje mogu biti izvan kompanije i biti angažovane za obavljanje samo tih zadataka. Prenos znanja i informacija između centrale i podružnica doprinosi većoj povezanosti i usklađenosti istih. Inpatrijati takođe poseduju potrebna socijalna znanja kako bi mogli efikasno da komuniciraju sa zaposlenima u podružnici i kako bi uskladili norme, kulturu, znanja i ciljeve MNCs u zemlji domaćinu. Isto tako doprinose da se kompleksne ili specifične situacije zemlje domaćina podružnice razumevaju u sedištu kompanije, što je potrebno kako bi se donosile što ispravnije odluke i sprovodio bolji mehanizam kontrole. Stoga zadržavanje inpatrijata u MNCs predstavlja veoma važnu dimenziju konkrentnog međunarodnog zadatka (Borici (Begani), Albana, Borici, Ardita, Dergjini, Arjola. 2013).

Kao što je rečeno, u proteklih nekoliko decenija MNCs su imale fokus na osoblju i transfer znanja ka zavisnim društvima, slale su državljane iz sedišta kompanije ka podružnicama u inostranstvu. Time se dopunjavalo njihovo lokalno i specifično znanje. Ovaj sada tradicionalni pristup, MNCs su počele da dopunjavaju transferom državljana zemlje domaćina gde je podružnica - inpatrijata, nastojeći da se što bolje upozna s lokalnim kulturama. Inpatrijati prenose važne informacije iz svjih lokalnih kultura, ali pomažu da se u prenosi korporativna kultura štaba i prenosi korporativna rutina u podružnice. Oni prenose nova stečena znanja u svoje matične jedinice; prvo, kako je znanje ukorenjeno u pojedincima, svaki prenos znanja podleže individualnim tokovima, a kretanje osoblja u MNCs su ključni za prenos takvih znanja.

Drugo, znanje koje se prenosi preko multinacionalnih kompanija, je visoko kontekstualno, specifično i prećutno, ono se ne nalazi u pisanim dokumentima već zahteva lični odnos i kontakt, specifičnu adaptaciju kako bi se stvorio kontekst u kome primalac kome se prenosi smisao tog znanja može da ga razume. Kroz ovaj i ovakav prenos znanja preko međunarodnih zadataka, velika pažnja se poklanja primaocima te vrste znanja. Razlog za to je stvaranje zajedničke korporativne prakse i rutine kako bi se povećale šanse za opstanak podružnice (Reiche, Sebastian, Kraimer, Maria, Harzing, Anne-Wil. 2007-2008).

Ilustracija 1. Uloga inpatrijata u industriji hrane i pića

Dati primer u oblasti industrije hrane i pića ilustruje ulogu inpatrijata. Naime, ulaganje u istraživanje i razvoj glavnog proizvoda je priznati izvor konkurentne prednosti, a samim tim profitabilnosti i rasta. Iako se industrija hrane i pića vidi kao nisko tehnološki opremljena, to je oblast koja ima veoma veliki obim prodaje proizvoda. Ovo poslednje obavezuje na stvaranje sve kvalitetnijih proizvoda zbog zadovoljenja potreba potrošača i rast tražnje određenih proizvoda. Kako su podružnice važni delovi globalnih kompanija, proces adaptacije između sedišta kompanije i podružnica za inpatrijate postaje sve značajniji. Njihov zadatak je da upravljaju strateškim ljudskim rsursima koji su raznovrsni i multikulturalni, ali i da upravljaju znanjima, ukusima, željama potrošača. Potrebno je usvajati inovacije i upravljati njima, ali i isklađivati ih sa tekućim poslovanjem. Posmatrano kroz to, uočava se najbitnija karakteristika, a to je da su inpatrijati izvor znanja – oni su dragoceni izvor međunarodnog ljudskog kapitala u MNCs i predstavljaju izvor znanja koje je vezano za lokalno tržište, poslovnu praksu, kulturne preferencije. Oni direktno komuniciraju sa lokalnim radnicima, upoznati su sa lokalni zakonima, normama, praksom i običajima. Velike globalne kompanije osvajajući udaljena i velika tržišta, na primer Indije, Brazila, Kine, često se suočavaju sa nedostatkom znanja vezanim za socijalnu kulturnu i institucionalnu sredinu uočavajući velike praznine u znanju, te im je otežan ulazak na konkretno tržište, kao što je otežano upravljanje lokalnim poslovnim aktivnostima. Što je veća udaljenost tržišta matične zemlje i zemlje domaćina, i što je kulturna razlika veća, to je veća i uloga i značaj inpatrijata. Naravno, i dalje ostaju važni i ekspatrijati kao oni koji pomažu da se izvrši transfer znanja, iz sedišta kompanije u podružnicu, da se što bolje apsorbuju organizaciona znanja iz matične firme, a samim tim poveća i učinak. Upravo dvosmerni transfer znanja kroz inpatrijate i ekspatrijate pomaže kompanijama da razviju takve radne odnose koji su puni poverenja, kako bi mogle da se izvrše korporativne strategije. Cilj je ostvariti fukcionalnost - staviti prave ljude sa pravim veštinama na pravo mesto, kao i ostvariti vitalnost – posvećenost rukovodilaca da identifikuju i rade na razvoju aktuelnih i budućih lidera kompanije. Neravnoteža u ponudi i potražnji ekspatrijat i inpatrijata, kao i nedostatak znanja u zemljama u razvoju, otežavaju odabir kandidata za ove dve kategorije međunarodnog menadžmenta. Osim toga, starenje stanovništva u razvijenim ekonomijama, ali i nedostatak kompetencija i motivacije ljudskog kapitala za inostrane zadatke učinili su ekspatrijate i inpatrijate oskudnim resursom u MNCs. (Azar, Goudarz. 2012)

Zadaci inpatrijata su tako osmišljeni da pomogunu da se nauči o sedištu organizacione kulture i načinu poslovanja, te to prenese u podružnicu kada se vrate u lokalnu kulturu i upravljaju lokalnim operacijama. Svrha inpatrijatske pokretljivosti je razvojna. Govoreći o inpatrijatima kao „menadžerima“ ili „liderima“ sugeriše se da se taj transfer događa na nivou menadžmenta. Sugeriše se na privremenu prirodu ovih zadataka koja je korisna i za štab i za podružnicu, ali kasnije, oni mogu da se razviju u trajnije postavljenje. Evropske i američke

MNCs nameravaju u budućnosti pored ekspatrijata, da povećaju učešće inpatrijata u svojim podružnicama. Motivi sa inpatriatizacijom su potkrepljeni postojanjem nekoliko razloga: prvo, rastu poslovne mogućnosti u zemljama u razvoju i novih ekonomija, a rastući problemi dualne karijere se usložnjavaju s nastupom na tržištima tih zemalja; drugo, proširujući svoje poslovne opracije u zemlje u razvoju MNCs suočavaju se sa socijalnim, kulturnim, institucionalnim i ekonomsim razlikama koje mogu sprečavati uspešan ulazak na tržište, kao i efektivno upravljanje lokalnim poslovnim aktivnostima koje može biti otežano; i treće, druženje inpatrijata u štabu je više neformalo i predstavlja suptilan mehanizam kontrole zavisnih preduzeća. Uloga inpatrijata jeste da pomažu MNCs da vrše društvenu kontrolu prilikom upravljanja štabom i lokalnim podružnicama.

Korporativni motivi za angažovanje inpatriata su: prvo, inpatriati treba da olakšaju uspešno usklađivanje globalnog i lokalniog pristupa upravljanja MNCs. U skladu sa tim, ovaj prenos znanja potiče na individualnom nivou, inpatrijati deluju kao pošiljaoci znanja u organizaciji. Drugo, inpatriati su motivisani razvojnim svrhama, u tom smislu im se omogućavaju poslovna socijalizacija i specifične obuke u firmi, da bi ih pripremili za buduće zadatke upravljanja u MNCs. Ovaj drugi motiv takođe podrazumeva elemente prenosa znanja ali i inpatriate kao primaoce znanja ukorenjenog u organizaciji. Ovaj i ovakav razvojni mehanizam može se smatrati kao način povećanja zaposlenih „nadležnosti" koji, zauzvrat, pruža veću fleksibilnost ljudskih resursa potrebnu globalnom poslovnom okruženju. Vrlo je verovatno da će MNCs imati najviše koristi od ove dve usmerene razmene znanja jer transfer inpatriata omogućava da oni naknadno mogu vršiti difuziju znanja tokom zadatka na druge MNCs jedinice (Reiche, Sebastian, Kraimer, Maria, Harzing, Anne-Wil. 2007-2008).

ZAKLJUČAK

Evidentno je da je broj internacionalnih kompanija u konstantnom porastu, ali sa početkom XXI veka primećeno je da raste broj globalnih kompanija. Iz tih razloga, ekspatriati i inpatriati predstavljaju strateški izvor ljudskog kapitala za strane podružnice i njihovu funkcionalnost i efikasnost. Pravi odabir i zadržavanje ove vrste zaposlenih veoma je kompleksno i zahteva punu posvećenost menadžmenta ljudskih resursa. Obavljanje inostranih zadataka podložnije je stresu, te je ekspatrijatima i inpatrijatima potrebna velika podrška u samoj kompaniji, ali i podrška porodice. Dok ekspatrijati pripadaju etnocentričnom tipu zaposlenih, dotle se inpatrijati mogu svrtati u policentrični i geocentrični tip zaposlenih. Uzimajućii u obzir sve navedeno, do samo pre nekoliko decenija glavni izazov bilo je svrstavanje ludskih resursa u domaći okvir, međutim, za budućnost će biti važnije kako prilagodini menadžment ljudskih resursa novim međunarodnim poslovnim i menadžment- marketinškim orijentacijama.

LITERATURA

1. Azar, Goudarz. 2012. „Inpatriates and Expatriates: Sources of Strategic Human Capital for Multinational Food and Beverage Firms“, International Food and Agribusiness Management Review, Volume 15 Special Issue A, In: Global Networks, Global Perspectives and Global Talent, Discussions on the Development of Human Capital in Agribusiness;
2. Borici (Begani), Albana, Borici, Ardita, Dergjini, Arjola. 2013. „Inpatriates (HCNs or TCNs) as an Alternative for The Establishment of Communication Channels Between The Headquarters and The Subsidiaries of MNCs“ European Scientific Journal, April, edition Vol. 9, No.10 ISSN: 1857 – 7881 (Print) e - ISSN 1857- 7431 219, p. 219-233;
3. Dessler, Gary. 2007. Osnovi menadžmenta ljudskih resursa, Data status, Beograd;
4. Dowling, P. J., Welch, D. E., Schuler, R. S. 1999. International Human Resource Management, Management People in Multinational Context, 3rd Edition, South Western College Publishing, OH;
5. Festing, Marion. 1997. „International Human Resource Management Strategies in Multinational Corporations: theoretical assumptions and empirical evidence from German firms“,, Management International Review, Vol 37, No. 1, (Special Issue), p. 43-63;
6. Gregersen, B, Hall, Morrison, J. Allen, Black, J. Stewart. 1998. „Developing leaders for the global frontier“, Sloan Management Review, Vol. 40, No. 1 (Fall), p. 21-32;
7. Ivancevic, M. J. & Konopaske, R. 2013. Human resource management, McGraw - Hill International Education;
8. Maksimović, Marijana. 2004. Upravljanje ljudskim resursima u međunarodnom poslovanju, IEN, Beograd;
9. Reiche, Sebastian, Kraimer, Maria, Harzing, Anne-Wil. 2007-2008. „Inpatriates as Agents of Cross-Unit Knowledge Flows in Multiantional Corporations“ Version August 208,To be published in Sparrow, P.R. (ed.) Handbook of International HR Research: Integrating People, Process and Context. Oxford: Blackwell;
10. Yasin, Rofcanin, H. Pinar Imer and Mattzhew Zingoni, 2014. „Global trends in international human resource management“, In: International Human Resources Management, Editet by Mustaffa F. Ozbilgin, Dimitra Groutsis and William S. Harvey, Cambridge University Press;
11. Wayne, F. Casio. 1992. Managing Human Resources, Productivity, Quality of Work Life Profits, McGrow-Hill, Inc.

Zorica Mršević[1]

RODNI ASPEKT SAVREMENIH MIGRACIJA

Apstrakt

U radu se analizira pojava feminizacije migracija, položaj legalnih i ilegalnih migrantkinja, radni uslovi u kojima se nalaze, rodno specifični uslovi azila, izbeglice i žene u nedavnom izbegličkom talasu koji dolazi u Evropu. U svetskim migracijama poslednjih godina je sve više žena kako onih koje žive same, tako i udatih, i često sa boljim obrazovanjem od muškaraca, koje su same otišle u druge zemlje u potrazi za poslom. Među njima su studentkinje univerziteta, akivistkinje različitih društvenih pokreta, poslovne žene, radne migrantkinje. Povećava se i broj žena koje su trafikovane u industriju pružanja seksualnih usluga, one koje se izvoze kao pogodne supruge u programima ugovorenih brakova i one eksploatisane kao nelegalne radnice u domaćinstvima bez pravne ili socijalne zaštite. Mnoge beže od ratova, konflikata i nasilja, ali i tradicionalnih rodnih uloga koji ženama nameću niz ograničenja i nemogućnost slobodnog izbora. Rad u domaćinstvu, generalno, pojavljuje se kao često jedina mogućnost rada za migrantkinje, koliko povoljna (obezbeđuje kakav takav izvor prihoda), toliko i nepovoljna, jer se odvija u sektoru koji karakteriše nedostatak prava i oskudna ekonomska i društvena pokretljivost. Posebno se analizira situacija admolescentkinja i mladih žena.

Ključne reči: *Žene u migracijama, ilegalne migrantkinje, socijalna i građanska prava migrantkinja, rodno specifični uslovi za dobijanje azila, žene u izbeglištvu*

GENDER ASPECTS OF CONTEMPORARY MIGRATIONS

Abstract

The paper analyzes feminisation of migration, the situation of legal and undocumented women migrants, their working conditions, gender-specific asilym regulation, women in recent refugee waves coming to Europe. More women are recorded in recente years international migration, some of them who live alone, some married, sometimes better educated than men, some who went to other countries in search for work. Among them are female students of universities, activists of different social movements, business women, female labor migrants. Increased is the number of women who are trafficked into sex industry, who are exported as a suitable wifes within programs of arranged marriages and those exploited as undocumented workers in households deprived of legal and social protection. Many are fleeing from wars, conflicts and violence, as well as traditional gender roles that impose to women number of restrictions and the impossibility of free choice. The work in the household, in general, appears as often the only possibility for female migrants, which is partly good as being a source of some income. But it is also unfavorable, as it takes place in a sector that is characterized by a lack of rights and poor economic and social mobility. In particular,the paper analyzes the situation adolescent and young women.

Key Words: *Women in migration, undocumented female migrants, social and civil rights of female migrants, gender-specific conditions for asylum, refugee women*

1 Naučna savetnica, Institut društvenih nauka u Beogradu

UVOD

U uslovima masovne mobilnosti, neoliberalne države širom sveta su pooštrile kontrolu granica, i time otežale velikim delovima globalne populacije da legalno uđu ili ostanu u njihovim državama. Rasno obeleženi građani/ke globalnog "juga" su u naročito nepovoljnom položaju, sasvim različito tretirani od građana/ki Evropske unije, koji imaju privilegiju zajedničkih prava na kretanje i rad u čitavoj EU, ali i od onih iz zemalja suseda EU koji takođe imaju određene, pravno zasnovane statuse u pogledu mogućnosti rada u EU.[2] U dodatku tome, države koje su sprovele neo-liberalne politike, uvele su veliki broj novih imigracionih inkriminacija i otvorile mrežu imigracionih prihvatnih centara. Pojačana kontrola granica povezana sa instrumentima krivičnog pravosuđa, sve više preoblikuje i sam koncept državljanstva. Ne-državljani/ke sada podležu znatno povećanom nadzoru, preprekama i intervencijma, dok građani/ke sve češće moraju dokazivati svoju podobnost u uslovima povećane zaštite bezbednosti. Ovakve promene su naročito primetne u odnosu na nebelačke, manjinske etničke zajednice, koje su od skora podvrgnute novim oblicima policijskih intervencija u potrazi za osumnjičenim teroristima, nedokumentovanim tražiocima azila i ilegalnim radnicima/ama. Za ove zajednice, dugotrajni, ranije postojeći, kao i skorašnji javni strah od "unutrašnjeg neprijatelja" se prepliće i pojačava strahovima od "spoljnjih pretnji". Sve to dovodi u pitanje pripadnost i stečena prava čak i dugogodišnjih, potpuno legalnih rezidenata/kinja i EU građana/ki koji su često izloženi agresivnim policijskim praksama, čime su implicitno i eksplicitno označavani kao nepripadajući, nezaslužni i čak, potencijalno opasni. (Bosworth: 2014)

MIGRANTKINJE

Svetske migracije stalno menjaju svoju prirodu, pravce kretanja, kompoziciju, destinacije i strategije, što prevashodno uslovljeno strukturalnim karakteristikama svetskih ekonomija. Broj migrantkinja je između 1965. i 1990. godine, u čitavom svetu konstantno rastao vidljivo brže u odnosu na broj migranata, i u najznačajnijim prijemnim državama, idustrijalizovanim, kao i onima u razvoju (Chammartin & Moreno-Fontes). Dok je još tokom 1970-tih godina tipičan većinski profil osoba koje migriraju bio muškarac - hranilac porodice, od ranih 1980-tih se povećava broj žena, kako onih koje žive same, tako i udatih, i često sa boljim obrazovanjem od muškaraca, koje su same otišle u druge zemlje u potrazi za poslom (Kabeer: 2003). Štaviše, ukoliko se zvanični i nezvanični tokovi migracija prikažu po rodu, broj i udeo žena je verovatno veći u poređenju sa tokovima muških radnih migranata. Trend iz osamdesetih nastavljen je i u devedesetim kada je broj migrantkinja koje dolaze iz mnogih, različitih razloga povećan širom sveta i porastao je sa 75 miliona 1990. godine na 111 miliona 2013. godine (UNDESA: 2013).

I primeri konkretnih zemalja pripadaju istim trendovima, pa se tako od 2000. godine, postojeći obrazac emigracije npr. iz Alžira u Francusku prilično promenio (Hocine: 2011). Uz tradicionalnu emigraciju intelektualaca i studenata, sada je povećana emirgacija žena: žene čine 42% od 4,5 miliona ljudi rođenih u Alžiru koji danas borave u Francuskoj. Feminizacija migracije u alžirskom kontekstu može se objasniti promenom konfiguracije pokretljivosti, koja više nije podstaknuta striktno ekonomskim razlozima, već takođe odražava i želju za ostvarivanjem drugih ciljeva u kontekstu društvene pokretljivosti i kulturoloških i ekonomskih

2 Evropska politika prema susedima omogućuje određene privilegije za građane npr. Ukrajine, Alžira i Moldavije, da rade u Poljskoj, Francuskoj, Španiji. Italija i Poljska primaju veći broj žena od muških migrantskih radnika, dok ih Španija i Francuska primaju u znatnoj meri (Oso & Ribas Mateos: 2013)

transnacionalnih interkonekcija. I u drugim kontekstima uočeno je da razlozi migracije mogu ići i dalje od jednostavne potrebe za zaposlenjem, već reflektuju i potrebu da se ispune različiti projekti. Primeri su studentkinje univerziteta koje u povećanom broju učestvuju u naučnim mrežama, aktivistkinje udruženja civilnog društva koje učestvuju u Evro-Mediteranskoj saradnji, ali i poslovne žene angažovane u transnacionalnim trgovinskim krugovima, kao što su *trabendo*, popularno nazvane "*biznasiates*", odnosno "biznisvumenke (preduzetnice)" (Marchetti, Salih: 2015)

Vrste i obrasci migracije žena su izuzetno heterogeni. Žene migriraju radi ponovnog ujedinjenja porodice, kao pojedinke, da bi nastavile studiranje, ili kao aktivne učesnice razmene i kao radne migrantkinje, pri čemu se povećava i broj žena koje su trafikovane u industriju pružanja seksualnih usluga, one koje se izvoze kao pogodne supruge u programima ugovorenih brakova i one eksploatisane kao nelegalne radnice u domaćinstvima bez pravne ili socijalne zaštite (Kofman: 2000), Takođe, i žene beže od ratova, nasilja i konflikata kao izbeglice, često prelazeći granice EU u uslovima opasnim po život, koji su za mnoge od njih fatalni.[3] Ova heterogenost, među ostalim faktorima, čini veoma teškim postizanje jedinstvenih ili monolitnih zaključaka o osnažujućoj, obeshrabrujućoj, eksploatatorskoj ili kriminogenoj prirodi migracije žena.

Razlike koje postoje između migratornih obrazaca muškaraca i žena ne mogu se uvek razumeti kao rezultat individualnog izbora koji počiva na racionalnoj ekonomskoj kalkulaciji, a koja se dešava nezavisno od strukturalnih faktora. Rodno-obeležene norme, međunarodni odnosi, kulturološki i religijski pritisci oblikuju, ometaju ili sprečavaju subjektivnosti pojedinaca/ki i sposobnost sprovođenja njihovi izbora.

NELEGALNE MIGRANTKINJE (ASKOLA, 2010)

U odnosu na muškarce mogućnost žena da legalno migriraju u većini država je ograničenija. Kada se organizuju legalni, zvanični procesi zapošljavanja, oni su često usmereni na radnike u građevinarstvu i poljoprivredne radnike[4] (tako je, npr. SAD 1999. godine primila samo 1.6% žena kao legalnu radnu snagu: 32, 372 poljoprivrednih muških radnika i samo 534 medicinskih sestara). Nemačka je isto dobar primer migracionih politika koje odgovaraju muškarcima; sva četiri legalna načina migracije u svrhu traženja zaposlenja karakteriše dominacija muškaraca: 1) zaposlenje po projektima u građevinskoj industriji 2) ugovori o privremenom radu gostujućih radnika; 3) sezonski radnici u poljoprivredi, šumarstvu, građevinarstvu i vinogradima, i 4) radnici koji svakodnevno putuju (commuters) a žive do 50 kilometara od nemačke granice (80% su muškarci).

Migracione politike zapadno-evropskih zemalja zaista nisu otvoreno rodno pristrasne. Ali vrste poslova gde postoji potražnja za migrantkinjama radnicama, često odražava tradicionalne uloge žene i rodne stereotipe. Potražnja je uglavnom povećana za medicinskim sestrama, za poslove čišćenja u hotelima i restoranima, seksualnom radu i naročito radu u domaćinstvu, npr. rad u domaćinstvu (*domestic service*) je jedna od najvažnijih kategorija zaposlenja migrantkinja iz jugo-istočne Azije u Zalivske države.

3 Iako postoji vrlo rasprostranjena svest da su žene i deca među mnogim onima koji gube živote orelazeći Sredozemno more kao i oni koji idu preko istočnih granica EUa, ne postoje nigde zajednički zbirni podaci o njihovom broju http://frontex.europa.eu/publications/.

4 Izuzetak od ovog pravila su Zalivske države, gde je rad u domaćinstvu priznat kao neophodan, plus Malezija, Singapur, Hong Kong i Tajvan, pa time raste i broj legalnih migrantkinja..

Pored legalnih, vidljivih tokova, mnoge nelegalne migrantkinje (*undocumented women*) iz brojnih zemalja u razvoju borave i nevidljivo rade u domaćinstvima srednje i više srednje klase. Žene trpe usled ekonomskih i strukturalnih nedostataka i u zemljama porekla i u zemljama destinacije. Njihov rad je veoma izolovan, loše novčano nagrađen i društveno stigmatiziran, što ih sprečava da postanu akteri ekonomskog života, bilo u zemljama porekla ili zemljama destinacije (Franz: 2003). To je takođe razlog što migrantkinje ne mogu ispuniti svoje težnje u pogledu tržišne afirmacije i kapitalizacije svog ranije stečenog obrazovanja i verifikacije svog prethodnog radnog iskustva koje su donele iz zemalja porekla, a što rezultira postepenim gubljenjem stečenih znanja i veština. Rad u domaćinstvu, generalno, pojavljuje se kao često jedina mogućnost rada za migrantkinje, koliko povoljna (obezbeđuje kakav takav izvor prihoda), toliko i nepovoljna, jer se odvija u sektoru koji karakteriše nedostatak prava i oskudna ekonomska i društvena pokretljivost.

U isto vreme, sve veća kapitalistička glad za povećamnim profitima putam smanjenja troškova, povećala je potražnju za jeftinim nelegalnim radnicima (*undocumented workers)* u industrijalizovanim zemljama. Povećano je zapošljavanje nelegalnih migrantkinja i migranata jer prihvataju niže nadnice i lošije uslove rada koje bi lokalno stanovništvo odbilo. Štaviše, u nekim sektorima poput proizvodnje i usluga, nelegalne radnice imaju čak prednost u odnosu na nelegalne radnike: poslodavci više vole baš da zaposle žene, jer njima lakše upravljaju, manje ih plaćaju i lakše otpuštaju i od domaće ženske radne snage i od (ilegalne) migrantske muške radne snage. U kom god sektoru da rade one su sve smeštene duž kontinuuma ilegalnosti, ekspoatacije i nevidljivosti.

Važni akteri eksploatacije migrantskih radnica su legalni i nelegalni posrednici i agenti (u zemljama koje šalju migrante i u zemljama koje ih primaju) koji su profitno ugrađeni u sam proces organizovanja ovih migracija. Jedan od najgorih slučajeva je kada su žene i devojčice prisiljenje protiv svoje volje da se bave prostitucijom. Određen broj prijemnih zemalja su nametnule razne zabrane i restrikcije migraciji žena kako bi ih "sprečile/spasle" da padnu u ruke trgovaca ljudima i krijumčara. Međutim, restriktivna regulativa a često i sam takav proces vodi u još veću ilegalu, jer prisiljava migrantkinje u još ranjiviju poziciju, povećavajući njihovu potrebu za "posrednicima" koji bi im pomogli da tajno migriraju (Piper: 2008).

Kao rezultat rodno stereotipnih javnih politika koje regulišu migratorne tokove u EU, kao i niza drugih strukturalnih rodno obojenih barijera, migrantkinje retko pripadaju kategoriji ekonomski uspešnih radno angažovanih migranata, onih koji šalju kući novčane doznake, omogućavaju radno anagažovanje drugima, ili onih preduzetnika koji olakšavaju/organizuju prekograničnu trgovinu, a na kraju ni u kategoriju kulturoloških medijatora koji podstiču kulturne programe ili poslovne inovacije među svojim kolegama/inicama članovima/icama dijaspore. (Marchetti, Salih: 2015)

ADOLESCENTKINJE I MLADE ŽENE MIGRANTKINJE

Kao posebno ugrožena grupa žena u migraciji mogu se izdvojiti adolescentkinje i mlade žene koje su takođe važne, mada suviše često previđani deo fenomena migracija. Predstavljaju oko polovine svih migranata svoje starosne grupe i čine oko 5% ukupne globalne populacije migranata (Cortina, Taran and Raphael: 2014). Za njih se veruje da predstavljaju veći deo onih koje su trafikovane u svrhu seksualne eksploatacije i prinudnog rada. Adolescentkinje i mlade žene migriraju u svim oblicima migracija – radne migracije, ponovnog okupljanja porodica, ali i stvaranja novih porodice, kao i žrtve prinudne migracije. Takođe, one su značajan deo porodica koje su od strane roditelja migranata i supružnika ostavljene u zemljama porekla. Među njima se mogu uočiti nekoliko konstantno prisutnih grupa: 1) one koje migriraju sa

članovima porodice, 2) one koje same migriraju, 3) one koje su rođene u zemljama destinacije, i 4) one koje žive u zemljama porekla nakon što jedno ili oboje roditelja migrira.

Adolescentkinje i mlade žene migrantkinje često se susreću sa trostrukom diskriminacijom – kao žene, kao mlade osobe i kao migrantske došljakinje. U mnogim slučajevima, diskriminacija po osnovu roda je sama po sebi razlog usled kojeg migriraju – ili da pobegnu od tradicionalnih rodno zasnovanih ograničenja svoje slobode, od rodno zasnovanog nasilja ili da jednostavno potraže bolji život u drugim zemljama. Ove mlade žene se sreću sa značajnim izazovima i diskriminacijom, ali u isto vreme imaju nove mogućnosti koje rezultiraju iz migracije. Za mnoge od njih, migracija je oslobađajuće iskustvo, pa se može govoriti i o uticaju migracija na promenu njihove rodne uloge, naročito kada mogu da koriste povećane mogućnosti obrazovanja u zemljama destinacije. Takođe, time što primaju novčanu pomoć od strane nove zemlje, ili što su u njoj hraniteljke porodice, mogu biti u stanju da određuju na koji način će se trošiti njihova sopstvena finansijska sredstva ili da samostalno rukovode čitavim domaćinstvom. Mogu uživati veća prava i ličnu slobodu (iako ovo u velikoj meri zavisi gde migriraju i pod kojim uslovima).

No, za mnoge druge, migracija je izvor nasilja i ugrožavanja njihovih života. Migrantske rute, naročito za one koji se kreću na nelegalan način, mogu biti opasne po adolescentkinje i mlade žene koje se suočavaju sa velikim potencijalom seksualnog nasilja. Jedan od mogućih scenarija je i da se zaposle u ilegalnoj proizvodnji (unregulated industries) koje vode malo računa o njihovoj dobrobiti. Bez obzira da li su ostavljene (od strane svojih porodica ili supružnika ili same migriraju, mogu provesti duge vremenske periode daleko od svojih porodica. U nekim slučajevima, član porodice koji je migrirao, može da se nikada ne vrati. Tipični su i događaji kao rani brakovi, trudnoće i prekidi trudnoća, i razni oblici seksualnog i fizičkog nasilja, koji mogu podriti njihovo zdravlje i sigurnost.

Vlasti zemalja primaoca migranata *(host governments)* moraju uspostaviti mehanizme monitoringa, koji bi posebno osigurali da mlade osobe dobijaju maksimalnu korist od migracije, da nisu eksploatisane, ni izložene nasilju. Kako bi očuvale prava mladih, javne politike zemalja primaoca treba da definišu rodno osetljive smernice za uspostavljanje pripravništva, stručnog obrazovanja i stažiranja koje je primenljivo u različitim društveno-kulturnim kontekstima (Martin: 2014).

ŽENE IZBEGLICE

Žene su ranjivije od muškaraca, pa se kao elementi rodnog aspekta migracija moraju sagledati kakvim oblicima diskriminacije su izloženi, koje se vrste zlostavljanja i eksploatacije žena javljaju i kako mogu da se smanje. Žene su ranjivije od muškaraca u pogledu seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja od strane oružanih snaga, graničara, zaposlenih u izbegličkim kampovima. Žene često nemaju pristup zdravstvenim resursima, trpe zdravstvene tegobe, neuhranjene su, između ostalog i zbog postojanja prakse da se hrana distribuira muškim glavama domaćinstava. Ta iskustva imaju jasne implikacije na žensko fizičko i mentalno zdravlje. Takođe žene se u kampovima susreću sa novim rodnim ulogama. Žene koje nisu same, izložene su stresu muških članova porodice, usled čega doživljavaju porodične sukobe i domaće nasilje u svojim izbegličkim porodicama. Žene koje su same nemaju socijalnu podršku i to im otežava pristup osnovnim životnim resursima.

Prema podacima UNHCR-a, žene čine skoro petinu (17%) svih tražilaca azila koji pristižu u Srbiju i Makedoniju (UN Women: 2016). Međutim, prema skorijem izveštaju UN Women, koji se usredsređuje na rodnu perspektivu, specifične potrebe i osetljivosti žena izbeglica retko se uzimaju u obzir prilikom planiranja i implementacije humanitarnog odgovora na izbegličku

krizu. Žene i devojčice koje putuju po Zapadnom Balkanu imaju posebne potrebe, prioritete i prava na zaštitu dostojanstva koja nisu gotovo nigde u potpunosti uzeta u obzir. Specifični izazovi sa kojima se suočavaju ženske izbeglice su psihosocijalni stres i traume, zdravstvene komplikacije, fizičke povrede, rizik od eksploatacije i rodno zasnovanog nasilja od strane pripadnika sopstvenih zajednica, pripadnika zajednica kroz čiju teritoriju prolaze, pa i službenih lica sa kojima se susreću. Svest o tim opasnostima prevazilazi potrebe davanje ženama higijenskog pribora i odeće, pružanje usluga vezanih za seksualno i reproduktivno zdravlje i obezbeđivanje specijalnih skloništa za žene sa bebama.

Svetska zdravstvena organizacija navodi da su stope nasilja 4 do 10 puta veće među osobama sa invaliditetom nego među osobama bez invaliditeta, što ukazuje na povećanu vulnerabilnost svih onih koji su fizički i socijalno slabiji. Konsultacije sa osobama sa invaliditetom koje je sprovela Ženska komisija za izbeglice u sedam zemalja ukazuju da žene i devojke sa invaliditetom u konfliktnim i postkonfliktnim okruženjima mogu biti posebno osetljive na rodno zasnovano nasilje (Women's Refugee Commission: 2012). Međutim, one nemaju isti pristup prevenciji i programima zaštite kao drugi članovi zajednice. Planiranje humanitarnih akcija još uvek nije dovoljno prilagođen posebnim okolnostima devojaka i žena, tek je potrebno da se uspostave ciljane usluge usmerene na žene i devojčice, koje bi podrazumevale dodatnu zaštitu, prevenciju rodno zasnovanog nasilja, savetovanje i psihosocijalnu podršku, uspostavljanje posebnih prostora samo za žene, prikupljanje detaljnih podataka i pružanje zdravstvenih usluga u tranzitnim i prihvatnim centrima.

Ono što predstavlja najveći problem ženama u izbeglištvu je nepoznavanje jezika, nedostatak finansija, socijalne podrške, pristupa sredstvima koja obezbedjuju vladine agencije i socijalne službe. Većina žena je nezaposlena i ograničeni prihodi i nemogućnost pronalaska posla predstavljaju veliki problem za čitave porodice. Nemanje srodnika i prijatelja je takodje veliki problem za žene, jer ne dobijaju nikakvu psihološku i emotivnu podršku koja im je preko potrebna. Pristup zdravstvenim resursima, lekarima, posebno ženama lekarima i nedostatak brige za sebe, jer su tradicionalno, na prvom mestu članovi porodice i deca, je takodje veliki problem. Procedura oko dobijajanja dokumenata je takođe stresna i komplikovana za žene, jer im niko ne pomaže u razumevanju i snalaženju sa papirima, pri čemu žene nemaju nikakvo pravo preimućstva u rešavanju tih problema. Najveće prepreke doživljavaju kod pronalaska smeštaja i transporta, i to najviše iz finansijskih razloga. Siromaštvo je povezano sa rizikom od oboljevanja mentalnog i fizičkog, i odraslih i dece. Često postoji i pritisak muževa da ostanu nezaposlene i kada bi mogle da rade i time eventualno poboljšaju svoj materijalni položaj, što je takođe veliki stres za njih, kao i izolacija i nemogućnost izlaska iz izbegličkog okruženja (Deacon: 2009).

Dok su većina krijumčarenih izbeglica muškarci i neće se uvek smatrati žrtvama, veliki broj mladih izbeglica ili dece koje završe kao žrtve prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili prisile, definitivno spadaju u kategoriju žrtava trgovine ljudima. Poslovi za koje deca, žene i muškarci mogu biti žrtve trafikinga (trgovine ljudima), mogu uključivati rad na gradilištu, u malim prodavnicama, ribolovu, fabrikama obuće, plantažama i u domaćinstvu. Pa ipak, većina trafikovanih žrtava će biti transportovane u druge zemlje ili udaljene regione u svrhu seksualne eksploatacije. Za mnoge žene u izbeglištvu, seksualni rad postaje jedan od nekolicine stalnih izvora radnih mesta, bilo da to žele ili su na to primorane, usled još jednog stereotipa pripisanog ženama – da njihova "prirodna uloga" i jeste pružaju seksualno zadovoljstvo.

Trafiking je jedan od najgorih oblika radne eksploatacije i kao takav predstavlja grubo kršenje ljudskih prava i osnovnih principa MOR-a. Trafiking svodi žene i decu na komercijalnu robu korišćenu za unutrašnju trgovinu i za izvoz. Osobe koje se bave trgovinom ljudima zadovoljavaju postojeću visoku potražnju za migrantskim radom u nekim sektorima ekonomije, sa jedne strane, i sužavaju legalne tokove migracija u većini zemalja, sa druge strane. Kako žene imaju manje šanse od muškaraca da legalno imigriraju, one su i relativno više izložene diskriminaciji, zloupotrebi i nasilju.

ŽENE I AZIL

Uprkos povećanom učešću žena u migratornim tokovima, one su i dalje retko i pravno prepoznate među tražiocima azila kao posebna grupa koja trpi posebne vrste nasilja i diskriminacije. Azil je oblik oslobađanje od deportacije koji se bazira na diskrecionom pravu odlučivanja o licima koja mogu da dokažu da imaju "osnovani strah" od progona zbog svoje rase, vere, nacionalnosti, političkog mišljenja ili pripadnosti određenoj društvenoj grupi. To znači da moraju ubediti one vlasti koje o tome odlučuju, da postoji "razumna mogućnost" da će biti proganjani zbog jednog od ovih razloga ako bi bili vraćeni u svoje zemlje. Njihovi progonitelji mogu biti ili vlada ili nedržavni akteri koje vlada "ne može ili ne želi da kontroliše." Ni Konvencija UNa iz 1951. o statusu izbeglica, ni njen Protokol iz 1967. godine, niti Zakon SAD o izbeglicama iz 1980. godine nisu uzeli u obzir posebna iskustva žena. Pol jednostavno, dugo vremena nije bio među zaštićenim razlozima u njihovim odredbama.

Tek je slučaj Kasinga (1996), devojke iz Togoa koja je dobila azil u SAD zbog prakse genitalnog sakaćenja u toj zemlji, postao precendent koji je otvorio je vrata drugim zahtevima za azil koji uključuju posebne povrede sa kojima se suočavaju žene i devojke u svojim domovima i zajednicama, kao što su prinudni brak, ubistva iz časti i seksualno nasilje. Taj slučaj, kao i slučaj Alvarado (2014) kojim je priznato porodično naslje kao osnova za traženje azila, dovelo je američku Vladu da prizna da nasilje može biti osnova za azil, ali tek posle više od decenije sudskih procesa i nastojanja na pravima žena. Suštinski problem je bila pravna definicija zaštićene grupe, do čega se došlo tek u slučaju Alvarado, gde se došlo do definicije "udate žene u Gvatemali koje nisu u stanju da napusti bračni odnos". Tek tako definisana društvena grupa zadovoljila je zahteve nepromenljivost, socijalne različitosti i posebnosti. Pol je nepromenljiva karakteristika i bračno stanje bi moglo da bude nepromenljiva karakteristika ako žena nije bila u stanju da napusti brak, pa je grupa priznata kao grupa koja je u društvu obeležena antagonizirajućim, violentnim muškim mačizmom i nasiljem u porodici. Ta revolucionarna odluka je bila doneta kasno za neke, ali baš u pravom trenutku za mnoge žene i decu Centralne Amerike koji su prešli Rio Grande ranije te godine, tražeći azil u SAD nakon što su pobegli od sveprisutnosti društvenog i nasilje u porodici (Gilbert: 2015).

Osim trenutnih rodno osetljivih odgovora na potrebe migrantkinja, potrebni su i programi za njihovu integraciju u društva prijema. U situaciji kada Evropa ključa od mržnje, netolerancije, histeričnih odbrambenih gestova, neprihvatanja drugih, lančanih reakcija smanjivanja ljudskih prava, zapenušenih desnih vlada na vlasti i duboko ukorenjene medijske moralne arbitrarnosti (Tanjug: 2016), ostaje malo mesta da se povede računa o zaštiti migrantkinja od nasilja unutar sopstvenih zajednica, nasilja vidžilantskih grupa u zemljama tranzicije i njihovih policijskih i pograničnih vlasti. Sa rodno senzitivnog stanovišta (Slapšak: 2016), predlaže se osnivanje ženske policije za dežuranje i čuvanje mesta visokog rizika seksualne nadmoći i ponižavanja žena; više organizovanog obrazovanja i olakšanja života priseljenicima. Potrebna je planska emancipacija žena iz drugačijih kultura, a ne plitko poštovanje zahteva njihovih nekadašnjih društava.

ZAKLJUČAK

Feminizacija međunarodne migracije će se nastaviti, zajedno sa ogromnim talasom koji već godinu dana zapljuskuje Evropu zbog građanskog rata u Siriji (Ostrand: 2015), ali i pošto je potražnja tržišta radne snage za migrantkinjama u zemljama uvoznicama rada često veća, nego potražnja za muškarcima. Pa ipak, veliki udeo ove feminizacije ostaje nedokumentovan. Uopšte nije ni najmanje sigurno da će povećano učešće žena u međunarodnoj migraciji mnogima od njih obezbediti pristojnu zaradu, dobre uslove rada, neophodnu obuhvaćenost socijalnim osiguranjem, i radno-pravnu zaštitu u celini. Stoga je važno da se više pažnje posveti radnopravnom položaju rastućeg broja migrantkinja radnica. Položaj migrantkinja odražava istovremene, kompleksne nejednakosti koje se odnose na rasnu i klasnu pripadnost i državljanstvo što se sve prepliće sa rodnom pripadnošću. Jasno je da imigracioni status obuhvata i diskiminaciju i nejednakost, i to ne samo u ekstremnim slučajevima rodne ekspolatacije kao u slučaju trafikinga jer se migrantkinje koje sada prelaze granice potencijalno nalaze na putu ukrštanja različitih vrsta diskriminacija.

Da bi globalni razvoj bio uspešan, mora u najboljoj meri iskoristiti potencijal migrantkinja, i na migraciju se mora gledati kao na jedno od najznačajnijih sredstava od dostizanja ove svrhe. Pa ipak, jasno je da će biti potrebna specifična institucionalna pomoć na nacionalnom, kao i na regionalnom i međunarodnom nivou, kako bi se ostvario ovaj cilj.

Iskustva i potrebe žena u migracijama su kvalitativno različite onih koje imaju muškarci u istoj situaciji. Međutim, žensko iskustvo je dugo bilo zapostavljeno u korist muškocentrične paradigme koja rukovodi rešavanjem problema izbeglica iz ratom zahvaćenih područja. Nalazi otkrivaju uticaj sociodemografskih karakteristika na iskustvo preseljenja i potrebe za osnovnim resursima, čije zadovoljavanje može olakšati proces migriranja i umanjiti rodno razlike. Uprkos svim teškoćama i izazovima, ipak, za mnoge žene, migracija predstavlja pozitivno iskustvo s obzirom na činjenicu da time što postaju glavne hraniteljke porodice, dobijaju i istaknutu odluku pri donošenju odluka vezanih za porodicu. Uprkos preprekama migracije pružaju nove obrazovne i radne mogućnosti i finansijsku nezavisnost (Siobhán: 2014).

Međutim, pored tih poboljšanja žene trpe i negativne posledice i izložene su rizicima, poput nedostatka informacija za rešavanje migrantskog statusa, procedure prijavljivanja i mogućnosti zapošljavanja. Nemaju znanje o svojim pravima a nisu ni organizovane. U većini zemalja u koje emigriraju, žene ne ostvaruju svoju građanska i ljudska prava, što znači kada su eksploatisane i zlostavljane, ne dobijaju zaštitu, odgovarajući pravni tretman i sudski sistem ih ne prepoznaje kao ravnopravne građanke (Kawar: 2004). One nemaju često ni elementarni *know-how*, mogućnosti da pokriju troškove, i usled toga zapadaju u rizične i situacije gde bivaju zloupotrebljene, eksploatisane i podrvgnute nelegalnim poslovima. Migrantkinje imaju ograničene mogućnosti zapošljavanja i koncentrisane su samo na određenim poslovima (domaći servis – kućne pomoćnice, bejbisiterke, negovateljice, spremačice). Ne mogu da napreduju i rade poslove koji su ispod njihovih kvalifikacija (često imaju i više obrazovanje). Migrantkinje, češće nego migranti, imaju ograničen pristup društvenim mrežama, informacijama, ostaju izolovane od društvenih tokova, češće su primorane da prihvataju poslove u sivoj ekonomiji, ilegalnom sektoru, primaju manje plate nego što je to regulisano za ostale građane, nemaju pravo na socijalno i zdravstveno osiguranje, rade na poslovima koje predominantno karakteriše privremenost, teški uslovi rada i slaba pravna zaštita. Ostaju ponekada celog svog života, daleko od toga da ikada postanu potencionalno ravnopravne građanke u zemljama destinacije, naprotiv, ograničene najčešće na neizvesne periode boravka, nevidljivost, i na to da budu na marginama socijalnih i građanskih prava.

LITERATURA

1. AlJazeera Balkans, 2016, Italija: Povećan broj maloljetnih migrantkinja koje rade kao prostitutke, *AlJazeera*, 26 februar. http://balkans.aljazeera.net/video/italija-povecan-broj-maloljetnih-migrantkinja-koje-rade-kao-prostitutke Pristupljeno 6 marta 2016.
2. Askola, Hedi, 2010, 'Illegal migrants', Gender and Vulnerability: The case of EU's Returns Directive, *Feminist Legal Studies*, Vol. 18, p. 159, Faculty of Law, Monash University, Australia, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1948830, 12. april 2016. godine.
3. Bosworth, Mary; Kellezi, Blerina, 2014, Citizenship and belonging in a women's immigration detention centre, in Philips, C. and Webster, C. (Eds.) *New Directions in Race and Ethnicity*, Abingdon: Routledge, http://irep.ntu.ac.uk/26167/1/PubSub 2764_Kellezi.pdf, 12. april.
4. Chammartin & Moreno-Fontes Gloria, The feminization of international migration, International Migration Programme, Internationl Labour Organization (ILO), dostupno na, http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/AFBE56C70CCE41DFC22579A70031B56A/$file/feminization_of_migration.pdf pristupljeno 20. aprila.
5. Deacon Zermarie and Sullivan Cris , 2009, Responding to the Complex and Gendered Needs of Refugee Women, *Affilia* 24; 272 http://aff.sagepub.com/cgi/content/abstract/24/3/272 Pristupljeno 6 marta 2016.
6. Franz Barbara, 2003, "Bosnian Refugee Women in (Re)Settlement: Gender Relations and Social Mobility", in *Feminist Review*, Vol. 73, No. 1 (January 2003), p. 86-103.
7. Fronex Europa, 2016, http://frontex.europa.eu/publications/ Pristupljeno 6 marta 2016.
8. Gilbert Lauren, 2015, *Asylum, Gender-Based*, ENCYCLOPEDIA OF LATINOS & LATINAS IN CONTEMPORARY POLITICS, LAW, & SOCIAL MOVEMENTS
9. Hocine Labdelaoui, 2011, "Genre et migration, en Algérie", in *CARIM Notes d'analyse et de synthèse*, No. 2011/12 http://cadmus.eui.eu//handle/1814/15597).
10. Kabeer Naila, 2003, *Gender Mainstreaming in Poverty Eradication and the Millennium Development Goals. A Handbook for Policy-makers and Other Stakeholders*, London and Ottawa, Commonwealth Secretariat and International Development Research Centre (IDRC) http://www.idrc.ca/EN/Resources/Publications/Pages/IDRCBookDetails.aspx?PublicationID=229. Pristupljeno 6 marta 2016.
11. Kawar Mary, 2004, Gender and Migration: Why are Women more Vulnerable? *Femmes en mouvement*. no.10. 73. http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/genre/shared/Genre_docs/2865_Actes2004/10-m.kawar.pdf Pristupljeno 6 marta 2016.
12. Kofman Eleonore, et al., 2000, *Gender and International Migration in Europe: Employment, Welfare and Politics*, London and New York, Routledge.
13. Cortina Jeronimo, Taran Patrick and Raphael Alison, 2014, Migration and Youth: Challenges and Opportunities" Edited by on behalf of the Global Migration Group, UNICEF"), dostupne na linku http://resourcecentre.savethechildren.se/sites/default/files/documents/migration-and-youth_challenges-and-opportunities_eng.pdf; pristupljeno 14. aprila.

14. Martin, Susan, 2014, Adolescent and Young Women Migrants, (Chapter 4 in the "Migration and Youth: Challenges and Opportunities", edited by Cortina, Jeronimo; Taran, Patrick; and Raphael, Alison; on behalf of the Global Migration Group), UNICEF, http://www.globalmigrationgroup.org/sites/default/files/7._Chapter_4.pdf, pristupljeno 12. aprila.
15. Marchetti Sabrina, Salih Ruba, 2015, Gender and Mobility across Southern and Eastern European Borders: "Double Standards" and the Ambiguities of European Neighbourhood Policy 139-163
In: *Changing Migration Patterns in the Mediterranean*, Ed Lorenzo Kamel
Instituto Affari Internazionali, Roma
http://www.iai.it/sites/default/files/iairp_22.pdf, pristupljeno 16. aprila.
16. Oso Laura and Ribas Mateos Natalia (eds.), 2013, *The International Handbook on Gender, Migration and Transnationalism. Global and Development Perspectives*, Cheltenham, Edward Elgar
17. Ostrand Nicole, 2015, The Syrian Refugee Crisis: A Comparison of Responses by Germany, Sweden, the United Kingdom, and the United States, *Journal of migration and social security by the Center for Migration Studies of New York.*Volume 3 Number 3 (2015): 255-279
18. Piper Nicol, 2008, Feminisation of Migration and the Social Dimensions of Development: the Asian case', *Third World Quarterly*, 29, 1287.
19. Siobhán Mullally, 2014, Migration, Gender, and the Limits of Rights
In: *Ruth Rubio-Marín (Ed), Human Rights and Immigration, Pp. 145-176. (Oxford University Press)*
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2574197 Pristupljeno 6 marta 2016.
20. Slapšak Svetlana, 2016, Seks i železnička stanica, *Peščanik*, 17. januar.
http://pescanik.net/seks-i-zeleznicka-stanica/ Pristupljeno 6 marta 2016.
21. Tanjug, 2016, Kol: Evropa ne može da postane domovina migranata, *Politika*, 17.04.
http://www.politika.rs/scc/clanak/353253/Kol-Evropa-ne-moze-da-postane-domovina-migranata Pristupljeno 20 aprila 2016.
22. UNDESA, *Trends in International Migrant Stock: The 2013 Revision - Migrants by Age and Sex* (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2013), United Nations, December 2013,
http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/migration/migrant-stock-age-2013.pdf) Pristupljeno 6 marta 2016.
23. UN Women, 2016, Gender assessment of the refugee and migration crisis in Serbia and FYR Macedonia, Europe and Central Asial Regional Office, Istanbul, Turkey January 2016
http://www2.unwomen.org/ /media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/serbia/gender%20assessment%20of%20the%20refugee%20and%20migration%20crisis%20in%20serbia.pdf?v=1&d=20160112T163308 Pristupljeno 20 aprila 2016.
24. UNHCR, 2016, UNHCR ZABRINUT ZBOG PORASTA BROJA IZBEGLICA I TRAŽILACA AZILA NA GRANICAMA I POVEĆANJA NJIHOVIH PATNJI
Ženeva, 23. februar 2016. godine
http://www.unhcr.rs/dokumenti/saopstenja-za-medije/unhcr-zabrinut-zbog-porasta-broja-izbeglica.html Pristupljeno 20 aprila 2016.

25. Women's refugee Commission, 2012, Gender-Based Violence Among Displaced Women and Girls with Disabilities: Findings From Field Visit. Rodno zasnovano nasilje nad raseljenim ženama i devojkama sa invaliditetom: nalazi terenskog istraživanja. Iz kruga, Novi Sad. http://zena.invalidnost.net/index.php/sekcije/nasilje-i-diskriminacija/470-rodno-zasnovano-nasilje-nad-raseljenim-zenama-i-devojkama-sa-invaliditetom-nalazi-terenskog-istrazivanja Pristupljeno 20 aprila 2016.

Spasoje Tuševljak[1]

KAKO NERAZVIJENE ZEMLJE (NE)MOGU KONTROLISATI SEOBU KAPITALA I LJUDI

-šta (ne)čine Bosna i Hercegovina i Republika Srpska a morale bi-

Apstrakt

Da li je ekonomija pitanje izbora i slobode ili prinuda i neminovna borba za oskudne resurse!? Organizacija za očuvanje održivosti ili tehnika maksimalizacije korisnosti!? Sve to i sve nepomenuto!?

Šta je civilizacija doprinela ekonomiji, a šta ekonomija civilizaciji!? Koliko je ekonomska nauka danas uticajna i da li je odgovorna za sve probleme savremenog svijeta!?

Ili je pretenciozno "progutala žabu" neshvatajući da je odnos prirode i društva prevashodno determinisan ideološkim, institucionalnim i organizacionim propozicijama (pa tek potom i ekonomskim!?) koje, sa većom ili manjom mjerom slobode i prinude, dejstvuju na pojedince i kolektivitete na način koji djelotvornost ekonomskih dogmi i generisanih upravljačkih mehanizama čini upitnim i neizvjesnim, danas i u perspektivi!?

S druge strane nerijetko se zanemaruje da se i slobode i prinuda legitimizuju kao preferirani mehanizmi za ostvarenje ekonomskih interesa, što u uslovima diverzititeta, konfliktnosti i volatilnosti prirodnih i društvenih odnosa komplikuje formulisanje hijerarhije ciljeva i cilj(a)ne dobrobiti, ne samo u dugom roku, nego i trenutno; za pojedince, kolektivitete i civilizaciju.

Može li ekonomska nauka zadržati i/ili unaprijediti efikasnost i efektivnost ako ne problematizuje ideološke i filozofske postamente savremenog svijeta i ne preispita i redefiniše polazna načela slobode i konkurencije,te strukturnih i generisanih rizika!?

Značaj političke filozofije kao misaonog okvira za formulisanje bilo koje ideološke paradigme koja doprinosi razjašnjenju ove i drugih nedoumica, se uvećavao razvojem civilizacije.

To posebno dolazi do izražaja u liberalnim društvima koja karakteriše sloboda ideološke konkurencije, gdje se funkcionalnost takvih društava upravo izvodi i legitimizuje iz kontinuelne sposobnosti obnavljanja i održanja konkurencije u ideološkom i svakom drugom domenu!?

U realizaciji ovih ideja posebnu ulogu i odgovornosti imaju političke i akademske elite kako bi se došlo do rješenja koja djelotvorno harmonizuju divergentne interese.

S druge strane, pojedinci, porodice i kolektiviteti traže za sebe i svoje malo dvorište održivost, stabilnost i perspektivu, što je prevashodno uslovljeno ekonomskim položajem i mogućnostima, odnosno potrebnom i dovoljnom raspoloživošću kapitala i zaposlenosti koja se "lokalno" realizuje saglasno ekonomskim interesima i prema standardima globalne konkurentnosti!?

Kako u takvim okolnostima obezbijediti poželjnu mobilnost, koncentraciju i raspoloživost faktora proizvodnje; znanja, rada i kapitala za ostvarenje održivog razvoja, ili će seobe ključnih faktora ka poželjnijim destinacijama obesmisliti i onemogućiti realizaciju autohtonih napora!?

Mogu li male otvorene ekonomije kao što je Bosna i Hercegovina odgovoriti na ove izazove u okolnostima nesklada doktrinarnih propozicija i upravljačkih mehanizama i mogućnosti!?

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, institucionalni seting, seobe, kapital, budžet, dug*

1 Univerzitet u Istočnom Sarajevu

HOW UNDERDEVELOPED COUNTRIES CAN(NOT) CONTROL MOVEMENT OF CAPITAL AND PEOPLE
- What Bosnia and Herzegovina and Repulic of Srpska are(not) doing but should have -

Abstract

Is the economy an issue of choice and freedom or coercion and inevitable fight for scarce resources!? Organisation for maintenance of sustainability or a technique for maximisation of usefulness!? All of these and all other unmentioned!?

What has civilisation brought to the economy, and what the economy to civilisation!? How influential is the economic science today and is it responsible for all the problems of contemporary world!?

Or has it pretentiously "swallowed the frog" not understanding that the relation between nature and society has mainly been determined by ideological, institutional and organisational propositions (and then by economic!?), which, with more or less measure of freedom and coercion, affect individuals and collectivises on the way that efficiency of economic dogmas and generated managerial mechanism makes questionable and uncertain, today and in the perspective!?

On the other hand, seldom it has been neglected that fact that both freedoms and coercion have been legitimised as preferred mechanisms for accomplishment of economic interests, which in circumstances of diversities, conflicts and volatilities of natural and social relationships have complicated formulation of hierarchy of aims and aimed benefits, not only in the long run, but also currently; for individuals, collectivises and civilisation.

May the economic science keep and/or improve efficiency and effectiveness if it has not problematise ideological and philosophical fundaments of contemporary world and re-examine and redefine initial principles of freedom and competition, and structural and generated risks!?

The importance of political philosophy as thoughtful framework for formulation of all the ideological paradigms that contributed to clarification of this and other dilemmas has increased by development of civilisation.

This particularly has been accentuated in liberal societies which are characterised by freedom of ideological competition, where functionality of these societies have exactly been drawn and legitimised from continual ability of regeneration and maintenance of competition in ideological and all other domain!?

In realisation of these ideas a special role and responsibility lies with political and academic elites in order to reach solutions that efficiently harmonise divergent interests.

On the other hand, individuals, families and collectivises search for themselves a small yard of sustainability, stability and perspectives, which has mainly been conditioned by position and possibilities, apropos by needed and sufficient availability of capital and employment, which are being realised "locally" according to economic interests and standards of global competition!?

How, in such circumstances, to provide desirable mobility, concentration and availability of production factors; knowledge, work and capital for realisation of sustainable development, or would the movement of the key factors towards desirable destinations preclude realisation of autochthon efforts!?

May small and open economies such as Bosnia and Herzegovina answer to these challenges in circumstances of disproportion of doctrinaire propositions and managerial mechanisms and possibilities!?

***Key words**: Bosna i Hercegovina, institutional seting,migration,capital,budget,debt*

UVOD

Da li je ekonomija pitanje izbora i slobode ili prinuda i neminovna borba za oskudne resurse!? Organizacija za očuvanje održivosti ili tehnika maksimalizacije korisnosti!? Sve to i sve nepomenuto!?

Šta je civilizacija doprinela ekonomiji, a šta ekonomija civilizaciji!? Koliko je ekonomska nauka danas uticajna i da li je odgovorna za sve probleme savremenog svijeta!?

Ili je pretenciozno "progutala žabu" neshvatajući da je odnos prirode i društva prevashodno determinisan ideološkim, institucionalnim i organizacionim propozicijama(pa tek potom i ekonomskim!?) koje, sa većom ili manjom mjerom slobode i prinude, dejstvuju na pojedince i kolektivitete na način koji djelotvornost ekonomskih dogmi i generisanih upravljačkih mehanizama čini upitnim i neizvjesnim, danas i u perspektivi!?

S druge strane nerijetko se zanemaruje da se i slobode i prinuda legitimizuju kao preferirani mehanizmi za ostvarenje ekonomskih interesa, što u uslovima diverzititeta, konfliktnosti i volatilnosti prirodnih i društvenih odnosa komplikuje formulisanje hijerarhije ciljeva i cilj(a)ne dobrobiti, ne samo u dugom roku, nego i trenutno; za pojedince, kolektivitete i civilizaciju.

U takvim okolnostima forsirano samoljublje i nekritčka apologetska privrženost univerzalizaciji ekonomskih spoznaja, u cjelini ili fragmentarno, ograničava mogućnosti ekonomske nauke da jasnije sagleda dejstva legitimnih i/ili nelegitimnih mehanizama slobode i prinude na ekonomske zakonitosti i domete preferiranih dogmi i propozicija.

Pretencioznost koja adresira profit kao neupitno primarni(skoro isključivi) cilj i tržište, kao neupitno najefektniji mehanizam za ostvarenje tog cilja, ne može izbjeći suočavanje sa empirijskim okolnostima koje jasno ukazuju da, ne samo prirodni, nego i društveni fenomeni imaju mnogo kompleksnija značenja i implikacije nego što ih preferirani "ekonomistički" pristupi i ideologije mogu da interpretiraju!?

Istraživanje prirodnih i tehničkih fenomena značajno je doprinijelo razvoju ekonomije , s tim da narastajući društveni konflikti i kontraverze traže nova ideološka i doktrinarna preispitivanja za balansiranje koegzistencije i održivost prirode i civilizacije!?

Može li ekonomska nauka zadržati i/ili unaprijediti efikasnost i efektivnost ako ne problematizuje ideološke i filozofske postamente savremenog svijeta i ne preispita i redefiniše polazna načela slobode i konkurencije,te strukturnih i generisanih rizika!?

Značaj političke filozofije kao misaonog okvira za formulisanje bilo koje ideološke paradigme koja doprinosi razjašnjenju ove i drugih nedoumica, se uvećavao razvojem civilizacije.

To posebno dolazi do izražaja u liberalnim društvima koja karakteriše sloboda ideološke konkurencije, gdje se funkcionalnost takvih društava upravo izvodi i legitimizuje iz kontinuelne sposobnosti obnavljanja i održanja konkurencije u ideološkom i svakom drugom domenu!?

Načelo slobode je nezamislivo bez liberalnih i demokratskih društava zasnovanih na konkurenciji (jednake mogućnosti za sve), što bi, ***sui generis***, trebalo primarno da znači postojanje neograničavanog ideološkog i filozofskog pluralizma i konkurencije u formulisanju i realizaciji društvenog i ekonomskog odnosa!?

S druge strane, slobode, ali i konkurencija, nerijetko su limitirani etabliranim strukturama moći i mehanizmima prinude koji društveni i ekonomski odnos pozicioniraju ne u interesu većine, nego u interesu moćnih i bogatih koji su, ***de facto*** "zanemarljiva" manjina, što derogira demokratska načela kao temelj ustrojstva liberalnih društava!? Kako odgovoriti na posljedice koje "prirodna lutrija" (većina civilizacije je "manje sposobna" od efikasne "manjine", i uz to rodjena u siromašnim zemljama) situira u predvorje slobode i konkurencije, odnosno kako se zaštiti od rizika nestabilnosti a da se ne ugroze osnovne postavke o neprikosnovenoj efikasnosti ideologije liberalizma!?

Da li subvencije kao proklamovani mehanizam zaštite od neželjenog ishoda problematizuju konzistentnost liberalne ideologije činjenicom da bi bogata i sposobna "manjina" trebalo da

kompenzuje nedovoljno efikasnu siromašnu "većinu" neovisno od sopstvene volje i interesa, što otvara i brojna druga pitanja(kako, u kom okviru i obimu) uključivo i pitanja efikasnosti i optimalne alokacije resursa, kako god tumačenje izabrali!?

U kojoj mjeri "prirodna lutrija" u domenu rasporeda resursa legitimiše pravo "uskraćenih" na participaciju kroz mehanizme slobode i/ili mehanizme prinude, i kako teorija i praksa međunarodnih odnosa danas institucionalno i van institucionalno doprinosi (ne)stabilnosti država, institucija, poslovnih entiteta i građana!?

Ova, kao i brojna nepostavljena pitanja, nisu svakako samo ekonomska!?

S druge strane, pojedinci, porodice i kolektiviteti traže za sebe i svoje malo dvorište održivost, stabilnost i perspektivu, što je prevashodno uslovljeno ekonomskim položajem i mogućnostima, odnosno potrebnom i dovoljnom raspoloživošću kapitala i zaposlenosti koja se "lokalno" realizuje saglasno ekonomskim interesima i prema načelu globalne konkurentnosti!?

Kako u takvim okolnostima obezbijediti poželjnu mobilnost, koncentraciju i raspoloživost faktora proizvodnje; znanja, rada i kapitala za ostvarenje održivog razvoja, ili će seobe ključnih faktora ka poželjnijim destinacijama obesmisliti i onemogućiti realizaciju autohtonih napora!?

Mogu li male otvorene ekonomije kao što je Bosna i Hercegovina odgovoriti na ove izazove u okolnostima nesklada doktrinarnih propozicija i upravljačkih mehanizama i mogućnosti!?

1. POLITIČKI I INSTITUCIONALNI IZAZOVI KOJE (NI)JE TEŠKO RIJEŠITI

Svijet se nije promijenio kao što se nije promijenio ni položaj, mogućnosti i uticaj malih i nerazvijenih zemalja u međunarodnim odnosima.

Promijenili su se samo mehanizmi i efikasnost uticaja i sve se sofisticirano ubrzalo; pritisci, realizacija interesa i moći, mehanizmi kontrole ciljnih performansi u monetarnoj i finansijskoj sferi, upotrebi strateških resursa, naoružanja i vojne sile.

U tom kontekstu trebalo bi sagledadavati poziciju malih država i otvorenih ekonomija kao što su Bosna i Hercegovina i Republika Srpska s ciljem da se dođe do konsenzusa o vitalnim interesima i strategiji njihove realizacije oslanjanjem prevashodno na sopstvene materijalne i ljudske resurse.

Osnovna pretpostavka za formulisnje ovakvog pristupa je politička stabilnost što u Bosni i Hercegovini nije moguće postići bez saglasnosti ključnih političkih aktera i respektovanja legitimnih interesa entiteta i konstitutivnih naroda u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine.

S druge strane mehanizmi međunarodnog političkog prisustva, definisani Dejtonskim mirovnim sporazumom i Bonskim ovlaštenjima, funkcionišu kao neproduktivno partnerstvo i/ili starateljstvo bez efektivne odgovornosti što prouzrokuje više štete nego koristi političkoj stabilnosti i društvenom razvoju Bosne i Hercegovine!?

Model međunarodnog prisustva u značajnoj mjeri ograničava funkcionalnost demokratskog mehanizma i djelotvornost institucija Republike Srpske i Bosne i Hercegovine.

U takvom kontekstu politički faktori u Bosni i Hercegovini su u značajnoj mjeri limitirani da autohtono i autentično formulišu mehanizme funkcionisanja i preuzmu odgovornost za njihovu realizaciju.

U uslovima ograničenog državnog i monetarnog suvereniteta u Bosni i Hercegovini se ne uspijeva da postigne konsenzus oko najvažnijih pitanja opstanka i funkcionisanja države iz razloga što aktuelni mehanizam međunarodnog prisustva voluntaristički nameće politička i institucionalna rješenja uz selektivno favorizovanje političkih "miljenika",kršenje Ustava i zanemarivanje legitimnih interesa ključnih političkih faktora i konstitutivnih cjelina.

U deklarativne proklamacije o partnerstvu u funkciji napretka Bosne i Hercegovine malo ko više vjeruje, čak ni višedecenijski politički "miljenici"(sa i bez navodnika),jer se politički i

suštinski aktuelni mehanizam međunarodnog prisustva sve više manifestuje kao starateljstvo bez transparentne odgovornosti,čime je samo sebi postalo svrha.

Takve okolnosti imaju negativne implikacije na političku stabilnost i održivost Bosne i Hercegovine, ali i pogubno dejstvo na poslovni ambijent i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine.

Nametanje rješenja kojima se bez saglasnosti svih relevantnih političkih faktora u Bosni i Hercegovini derogira položaj entiteta i interesi konstitutivnih naroda ima nesagledivo negativne posljedice na političku stabilnost, ekonomski položaj i perspektive razvoja.

S druge strane, ključni međunarodni faktori nisu se potrudili da se reformiše mehanizam međunarodnog prisustva(OHR i CURRENCY BOARD) na način koji bi omogućio narodima i ključnim političkim faktorima u Bosni i Hercegovini da preuzmu odgovornost za sopstveni razvoj.

Pri svemu tome u odsustvu fundamentalnih istraživanja nema sistemske saradnje političkih faktora i akademske zajednice pa ni korištenja znanja u rješavanju kompleksnih društvenih i ekonomskih problema.

Apostrofiramo dio paradigmičnih aspekata, kontraverzi i izazova u političkoj i ekonomskoj sferi s kojima se u uslovima globalizacije susreću Bosna i Hercegovina i Republika Srpska!?

Bosna i Hercegovina se bori sa brojnim izazovima, unutrašnjim i spoljnim koji su izuzetno kompleksni , nažalost tako i toliko da se primarno nameću politički problemi što u uslovima krize stvara utisak da na taj način ključni unutrašnji i spoljni faktori izbjegavaju suočavanje sa teško rješivim problemima u ekonomskoj i socijalnoj strukturi društva!?

U tom kontekstu doktrinarni pristupi politici kao "još jednom tržištu" nalaze paradigmične ilustruje i nerijetko zabrinjavajuće potvrde u realnosti Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, kao da su kreirani na tim iskustvima, a nisu!?.

Naime, apologetika perfektnih tržišta Čikaške škole prenijela se u drugoj polovini prošlog vijeka na političku ravan na način da jeDžordž Štigler (***George Stigler***)[2] napravio analogije "savršenog tržišta" Čikaške škole sa političkim mehanizmom i institucijama tvrdnjom da je:

1. Politika samo još jedno tržište, koje se sastoji od kupaca i prodavaca zakonodavstva, i
2. Sve vladine institucije dugog vijeka su nesporno efikasne, jer su opstale u dugom vremenskom periodu.

Ove propozicije je bez reserve prihvatio još jedan referentan pripadnik Čikaške škole, Donald Vitmen[3] (***Donald Wittman)*** koji ide čak i dalje, nazivajući demokratsku državu bezgrešnom uz tvrdnju da demokratska vlada savršeno promoviše blagostanje svih građana.

Pretjerivanja Štiglera i Vitmena idu tako daleko da su Tomasa Dilorenca (Thomas DiLorenzo)[4] navela na tvrdnju da "slobodno tržište možda nikada neće dostići ideal savršene konkurencije, ali demokratska vlada, prema ovoj dvojici je Pareto optimalna".

Štigler-Vitmenova teorija "uvijek efikasne vlade", pretpostavlja da je "političko" tržište slično slobodnom privatnom tržištu, tako da zakoni koji važe za privatno tržište, analogno važe i za politiku, što implicira efikasnost političkih nomenklatura u demokratskim društvima.

---

2 George Stigler, "Law or Economics?" Journal of Law and Economics 35 (October 1992), pp. 455–68

3 Donald Wittman, The Myth of Democratic Failure (Chicago: University of Chicago Press, 1995

4 Tomas Dilorenco (Thomas Di Lorenzo) je profesor ekonomije na Selingerovoj školi biznisa i menadžmenta na Lojola koledžu (Merilend) - prilog:Džordž Štigler i mit o efikasnoj vladi-http://katalaksija.com/2004/08/25/.

To bi značilo da demokratske vlade slijede svoje ciljeve efikasno kao što je slučaj sa biznismenima u svakom privatnom poslu.

Ovakve simplifikacije su svakako pogrešne jer zanemaruju da ne postoji analogija barem u sledećim aspektima:

-Prvo, agencijski problem za koji ni privatni biznis nema dovoljno djelotvorne odgovore je u političkoj ravni mnogo kompleksnije situiran, kao i moralni hazard, čime se odnos birača i političke nomenklature ne može identifikovati kao odnos principala i agenta.

Uz to interakcije, efekti i valorizacija, motivisanje i sankcionisanje se ne sagledavaju po pravilu individualno i promptno,odnosno u razumnim rokovima što takve vrste analogija i poistovjećivanja "političkih" i ekonomskih tržišta i mehanizama čini besmislenim.

-Drugo, postoji nepremostiva razlika u konceptu, mehanizmima i vrednovanju između menadžmenta u biznisu i birokratskih uprava bilo kog nivoa vlasti.

Čak je i Mizes[5] pisao da ne postoje mehanizmi po kojima bi se valorizovao doprinos vladinih institucija u ostvarenju nekog cilja, zbog toga što se ne može izraziti tržišna vrijednost bilo koje vladine agencije (ne može se kupiti ili prodati), a ne postoji ni bilansiranje rezultata , prihoda i rashoda na način kako se ove komponente uspjeha iskazuju u privrednim društvima (bilans uspjeha).

Ne samo Mizes, nego i Jozef Šumpeter je, prije više od 60 godina, primijetio da:

"Ono sa čime smo suočeni u analizama političkih procesa uglavnom nije prirodna, već veštački napravljena volja... Pošto je to tako, volja naroda je proizvod, a ne pokretačka snaga političkog procesa"[6].

Pored toga Štigler-Vitmenove propozicije su, kao i kod efikasnih poslovnih(i finansijskih) tržišta, uspostavljene na pretpostavkama savršene informisanosti birača(!?), a birači su u stvarnom svijetu, u najvećoj mjeri, neinformisani o tome šta politička nomenklatura na vlasti zaista namjerava. Da stvari budu još i gore, najveći dio onoga što birači stvarno "znaju" je propaganda koja se neprekidno emituje od strane vlasti!!!?

Tako je "raspoloženje naroda" u mnogo većoj mjeri proizvod orkestrirane propagande vlasti nego što je rezultat racionalnih pogleda i efektivnog sagledavanja korisnosti za pojedince i/ili društvene grupe tako da činjenice po ovom pitanju stoje mnogo lošije nego što je i genijalni Šumpeter to mogao da objasni!? Shodno tome, Štiglerova bazična propozicija da vlada vjerno reaguje na želje "društva", počiva na veoma slabim temeljima.Apostrofirani eseji uglednih autora i empirijska iskustva u najrazvijenijoj zemlji zapadne demokratije djeluju zabrinjavajuće tim više ako se povuku analogije sa "mladim" demokratijama tranzicijskih zemalja kakva je Bosna i Hercegovina i/ili države u okruženju bez izgrađenih institucija, izgrađenih mehanizama kontrole vlasti i konzistentnih politika sposobnih da formulišu djelotvorne strategije za valorizaciju domicilnih materijalnih i ljudskih resursa.

U takvim okolnostima teza Freda Mekčesnija[7] (McChesney), da je veliki dio savremenih demokratskih vlasti, u suštini reket, zvuči prepoznatljivo i zastrašujuće!?.

Mekčesni navodi veliki broj primjera prijetnji od strane političara (predloženim zakonima i regulativom), da će konfiskovati bogatstvo raznih pojedinaca i grupa osim ukoliko oni (političari) ne dobiju isplate i mito u formi priloga za kampanju i drugih usluga.

---

5 Ludwig von Mises, Human Action: A Treatise on Economics, scholar's ed. (Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1998), p. 305.

6 Joseph Schumpeter, Capitalism, Socialism, and Democracy (New York: Harper & Row, 1950), p. 263.

7 Fred McChesney, Money for Nothing (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1997).

”Isplate političarima su česte” piše Mekčesni[8], ”ne iz političkih razloga, već da bi se izbjegla..., diskvalifikacija, koja je dio sistema političke iznude”.

S druge strane Hans Herman Hope eksplicitno ističe i upozorava:”Demokratija osigurava da će se samo opasni ljudi pozicionirati u vrhove vlasti”.

Takvi ljudi ne razmišljaju da bi trebalo da rade u interesu opšteg dobra, agencijski problem je izražen u najgoroj mogućoj formi, kao i moralni hazard na način da najviši dužnosnici nerijetko ispoljavaju bahatost, elementarno neznanje, nekulturu, neetičnost, sklonost lažima, manipulaciji i prevarama, što je ispod nivoa najlošijih pojedinaca iz marginalnih grupa biračkog tijela.

Opasni su i iz razloga što su se u aparatu političkih stranaka i vlasti “izvještili” u manipulacijama, spinovanju i pravljenju koruptivnih mehanizama i mreža za rastakanje pravnog i ekonomoskog poretka i bića države i naroda, zarad sopstvene koristi i koristi “paralelnih” nelegalnih struktura koje nadziru.

U takvom mehanizmu “savršeno” funkcioniše koncept pozicione rente na svim nivoima piramide vlasti na način da se moć vladanja iz legalnih struktura premješta u ilegalne, “paralelne” mreže.

Tako poziciona renta postaje sve više prisutna u demokratijama malih nerazvijenih država na način da sve više i više ljudi nastoji da ovlada političkim vještinama i statusom kako bi prigrabili pogodnosti koje iz tog proizilaze, ubijeđeni argumentovano da je to za njih i nihove porodice mnogo isplativije nego da razvijaju kompetencije i postanu produktivni građani.

Na taj način broj onih koji parazitiraju raste u odnosu na broj kompetentnih tehnokrata, intelektualaca, zanatlija i proizvođača, što posljedično dovodi do toga da nacionalno bogatsvo bude manje nego što bi inače bilo.Te okolnosti kontinuelno dejstvuju na pojačavanje pritiska za rast društvenih fondova za subvencionisanje, što dinamizira loše tendencije, u prvom redu:

1. pasivizaciju radno sposobne populacije,
2. seobe i migracije elitnog ljudskog potencilala-odliv mozgova,
3. rast budžetskog deficita,
4. rast zaduživanja za potrošnju, i
5. eskalaciju korupcije

I sam Hope apostrofira suštinu ovog neprijatnog fenomena sa kojim se nedovoljno uspješno bore i najrazvijenije zemlje svijeta:

”Svaka distribucija bogatstva u okviru društva implicira da će primalac pomoći stajati ekonomski bolje iako nije proizveo bolje ili više dobara ili usluga, dok će ostali stajati gore, iako nisu proizveli kvalitativno ili kvantitativno manje. Neproizvodnja, proizvodnja stvari koje nemaju vrednost za kupce, ili netačno predviđanje budućnosti i buduće tražnje za nekim proizvodom postaju sve više atraktivni... u poređenju sa proizvodnjom nečeg vrijednog ili tačnog predviđanja buduće tražnje. Posljedično... biće sve više i više ljudi koji će proizvoditi manje, i sve manje ljudi koji će proizvoditi više i predviđati dobro”[9].

U takvim okolnostima demokratija nije društveni odnos koji generiše ambijent za slobodno ispoljavanje kreativnih sposobnosti pojedinca i kolektiviteta, nego mehanizam za evaziju odgovornosti što političkim elitama otvara prostor da društvenim poslovima i resursima upravljaju na način suprotan javnom interesu.

Da bi se održale na vlasti političke elite pribjegavaju nekontrolisanom zaduživanju za pokriće deficita i servisiranje socijalnog mira uz širok repertoar manipulacije javnošću,

8 Fred McChesney, Money for Nothing (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1997)p.2.

9 Hans-Hermann Hoppe: Democracy—The God that Failed ,New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 2001 p.32

uključivo i tabloidna spinovanja i marginalizaciju oponenata fabrikovanjem korupcionaških i veleizdajničkih afera.

Pri tome galopirajući rast zaduženosti i rast nezaposlenosti pojačavaju pritisak na fondove za subvencionisanje a tereti otplate ruiniraju budžet države i građana.

Mogu li Republika Srpska i Bosna i Hercegovina djelotvorno odgovoriti na ove izazove!?

2. EKONOMSKI IZAZOVI I DEJSTVA NA SEOBE KAPITALA I LJUDI

Kada bi politički i institucionalni izazovi bili jedini lakše bi se našla rješenja, barem za probleme u privrednoj i finansijskoj sferi.

Naravno, za razvoj institucija najodgovorniji su domicilni politički faktori, ali za stanje u Bosni i Hercegovini.odgovornost snose i međunarodni faktori koji češće nastupaju kao arbitar a institucionalno bi trebalo da se pozicioniraju kao partner a dijeom i kao staratelj održivosti mira i dejtonskim ustavom inaugurisanog institucionalnog setinga!?

Uz sve to okolnosti Bosne i Hercegovine i Republike Srpske su dodatno otežane posljedicama rata, razaranjem materijalnih dobara, velikim ljudskim gubicima(oko 105.000 žrtava)[10], značajnim migracijama tokom rata i nakon rata. Po obimu emigracije u odnosu na ukupan broj stanovnika Bosna i Hercegovina je prema procjenama Svjetske banke na drugom mjestu u Evropi(Albanija na prvom) sa 1.471.594 emigranta, što čini 38,9% ukupne populacije, u čemu emigranti sa visokim obrazovanjem učestvuju sa 23,9%.[11]

Pored navedenog na ekonomski položaj su u značajnoj mjeri, kao i kod drugih tranzicionih zemalja, uticala i nesnalaženja u privatizaciji i izgradnji institucionalnog setinga, što je dovelo do pada zaposlenosti, rasta duga i pada kredibiliteta institucija, kao i pada povjerenja u sopstvene mogućnosti.

Takve okolnosti su u sve većoj mjeri uticale na zanemarivanje sopstvenih ljudskih i materijalnih resursa uz apologetsko glorifikovanje značaja stranog kapitala, investicija i tržišta, a sve bez sofisticiranog plana podešavanja domicilnih performansi za djelotvorna partnerstva u političkom i ekonomskom domenu.

Takve okolnosti su povećale rizike u cjelini, a posebno neizvjesnosti posla i egzistencije što je dodatno generisalo seobe kapitala i ljudi.

Rast rizika i pad kamatnih stopa na štednju u uslovima nerazvijenih finansijskih tržišta podstiče građane na tezaurisanje ušteđevina a investiture i preduzetnike na selenje kapitala.

Od 2007 godine[12] kamate na štednju su pale 4 do 8 puta, kamate na plasmane privredi samo 20-30%, a kamate na plasmane stanovništvu neznatno ili nimalo tako da se struktura plasmana banaka iz godine u godinu pomjera prema stanovništvu (i državi), dok kreditiranje privrede stagnira.

Na taj način se dohoci prelijevaju prema bankarskom sektoru prekomjerno , a uz to banke nisu ni zainteresovane za dokapitalizacije iz razloga što su u mogućnosti da se pozajmljuju u inostranstvu "kad treba i koliko treba"(!?).

---

10 "Demografska služba Tužilaštva u Hagu došla je nakon 12 godina prikupljanja podataka da su u BiH od 1992. do 1995. godine život izgubile 104.732 osobe.Do ovog broja se došlo zbrajanjem broja poginulih - 89.186 i neprebrojanih, odnosno nestalih kojih je prema proceni iz Haga 15.546"-Izvor:Večernje novosti online, Beograd, 30. Mart 2011.

11 Migracije iz Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu,Institut za društvena istraživanja, Biblioteka Naučni projekti Knjiga VII,Sarajevo, 2013

12 prema podacima iz godišnjih izvještaja Centralne banke Bosne i Hercegovine

S druge strane, nepovoljan kontekst za konsolidaciju i oporavak privrede u značajnoj mjeri je generisan nefunkcionalnim sistemskim rješenjima, nedjelotvornom političkom moći i odsustvom strateškog pristupa upravljanju što se ispoljava:

1. Neadekvatnim institucionalnim kontekstom koga prevashodno karakterišu odsustvo punog državnog i monetarnog suvereniteta,
2. Pomanjkanjem političkog kapaciteta da se izgradi funkcionalan institucionalni seting,
3. Limitiranim mogućnostima za vođenje ekonomskih politika u uslovima mehanizma "currency board",
4. Potkapitalizovanošću banaka,
5. Dominacijom finansijskog sektora, skupom cijenom kapitala i rokovima finansiranja koji nisu usklađeni s karakterom poslovnih poduhvata čime se ruinira konkurentnost i finansijska stabilnost poslovnih entiteta,
6. Seobom kapitala, i
7. Seobom stanovništva, posebno visokostručnih kadrova i zanatlija.

Problem je tim složeniji što sve navedeno ima kompleksne korelacije i dejstva na finansijsku, privrednu i društvenu strukturu i zavređuje seriozna empirijska istraživanja. Ovom prilikom ćemo apostrofirati samo dio pitanja koja bi trebalo prioritetno rješavati kako bi se stvorili uslovi za pacifikaciju kriza u finansijskoj, privrednoj, socijalnoj i političkoj sferi.

Da bi se došlo do uslova za formulisanje strategija konsolidacije i održivog rasta neophodna je politička stabilnost, što znači da domicilni politički faktori moraju postići konsenzus o mehanizmima funkcionisanja Bosne i Hercegovine a to neminovno podrazumijeva i redefinisanje prisustva OHR-a na način da se Bosni i Hercegovini vrati politički i monetarni suverenitet u potpunosti.

Tek u takvim okolnostima stvorili bi se uslovi za reafirmaciju sopstvenih materijalnih i ljudskih resursa na način da znanje i entuzijazam ljudi dobiju neometane mogućnosti da se ostvare. Takav ambijent nije lako kreirati iz brojnih razloga, ali je nesporno da nema uspjeha bez znanja, entuzijazma i posvećenosti!?

Kao što je nesporno da nema uspjeha bez funkcionalne društvene, timske i individualne organizacije!?

U svemu dobrome što želimo postići najvažniji su ljudi, humani kapital i znanje koji u značajnoj mjeri uvijek moguda kompenzuju pomanjkanje finansijskog kapitala koji neinventivni kreatori politika najčešće adresiraju kao nepremostivo ograničavajući faktor razvoja.

Naravno, zbog političke i ekonomske nestabilnosti globalni institucionalni seting nameće malim i nerazvijenim državama rigidne kriterije za očuvanje finansijske stabilnosti što posljedično generiše robusne imobilizacije kroz devizne i zlatne reserve koje se čuvaju u stabilnim , najrazvijenijim zemljama svijeta. Ovaj mehanizam predstavlja najobimniji vid "seobe" kapitala nerazvijenih nestabilnih država a samim tim i najskuplju cijenu obezbjeđenja od rizika nestabilnosti.

Kad u tom kontekstu posmatramo promjene ključnih performansi Bosne i Hercegovine(BDP, dug, devizne rezerve, inodoznake) u periodu 2000-2014. godine dolazimo do paradigmičnih indikacija da rast Duga ne generiše rast BDP-a, kao što je intrigantno i pitanje da li se i u kojoj mjeri Dug koristi za rast Deviznih rezervi, tim prije kad se uporede troškovi duga i prihodi od deviznih rezervi gde se "makaze cijena" kapitala kreću od 30 do 50 puta "u korist" duga!?

Svakako ne manje intrigantne su i indikacije o kretanju ino doznaka i rezervi , kao i njihova komparacija sa Republikom Srbijom.

Ti podaci ilustrativno upućuju na izuzetne koristi koje iseljeničke zemlje imaju od seoba ne samo kroz smanjenje pritiska na zaposlenost, nego i kroz nemjerljiv doprinos uravnoteženju platno bilansne pozicijei smanjenju pritiska na socijalne fondove i budžet.

Tabela 1. Zaduženost Bosne i Hercegovine prema kriterijumima Svjetske banke (u milionima KM)

Godina	Ukupan spoljni dug	Promjena duga	Nominalni BDP-tekuće cijene	Realni BDP-stopa rasta u %	Izvoz roba i usluga	Promjena izvoza	Dug/BDP	Dug/Izvoz
2000	4.055	8,27%	10.713	5,5%	3.104	40,66%	***37,85%***	***130,62%***
2001	4.221	4,09%	11.599	4,5%	3.311	6,64%	***36,39%***	***127,50%***
2002	4.290	1,63%	12.829	5,5%	3.139	-5,18%	***33,44%***	***136,66%***
2003	4.014	-6,43%	14.505	3,0%	3.507	11,71%	***27,67%***	***114,47%***
2004	4.032	0,45%	15.796	6,3%	4.303	22,71%	***25,53%***	***93,70%***
2005	4.338	7,59%	17.148	3,9%	5.538	28,70%	***25,30%***	***78,33%***
2006	4.071	-6,15%	19.567	5,7%	7.019	26,74%	***20,81%***	***58,00%***
2007	3.961	-2,70%	22.065	6,0%	7.944	13,18%	***17,95%***	***49,86%***
2008	4.240	7,04%	24.984	5,6%	6.557	-17,46%	***16,97%***	***64,66%***
2009	5.234	23,44%	24.307	-2,7%	5.530	-15,66%	***21,53%***	***94,65%***
2010	6.284	20,06%	24.879	0,8%	7.096	28,32%	***25,26%***	***88,56%***
2011	6.660	5,98%	25.772	1,0%	8.222	15,87%	***25,84%***	***81,00%***
2012	7.131	7,07%	25.734	-1,2%	7.858	-4,43%	***27,71%***	***90,75%***
2013	7.404	3,83%	26.282	1,6%	8.380	6,64%	***28,17%***	***88,35%***
2014	8.218	10,99%	26.934	0,0%	8.680	3,58%	***30,51%***	***94,68%***

Iako Bosna i Hercegovina, kao i Republika Srpska po kriterijima Svjetske banke ne spadaju u visoko zadužene zemlje, seriozno sagledavanje političkih, institucionalnih i ekonomskih performansi postojeći nivo duga i ukupan kontekst prije će adresirati kao stanje koje je zabrinjavajuće nego kao poziciju koja kreatorima politika može uliti nadu i izvjesnost u uspjeh.

Sve okolnosti ukazuju da su neophodna ozbiljna prethodna razjašnjenja i promjene u pristupu rješavanja problema, pri čemu bi trebalo kreirati uslove da se svi ključni činioci predano posvete poslu shodno svojim nadležnostima definisanim Dejtonskim mirovnim ugovorom i Ustavom Bosne i Hercegovine.

To svakako podrazumijeva preispitivanje modela međunarodnog prisustva kroz instituciju Visokog predstavnika (OHR), kako bi se funkcionalno valorizovala odgovornost i nadležnosti ključnih domicilnih faktora.

Bosna i Hercegovina nije jedina decentralizovana država u svijetu, da bi se ta okolnost instrumentalizovala kao ključni razlog neefikasnosti i nefunkcionalnosti!?

Ako posmatramo korelacije Duga i BDP-a možemo zaključiti da rast duga ima negativno dejstvo na BDP što je ilustativno pokazano na **Slici 1.** za period 1997-2014 godine.

Slika 1: Dinamika rasta javnog duga i BDP-a (u %)

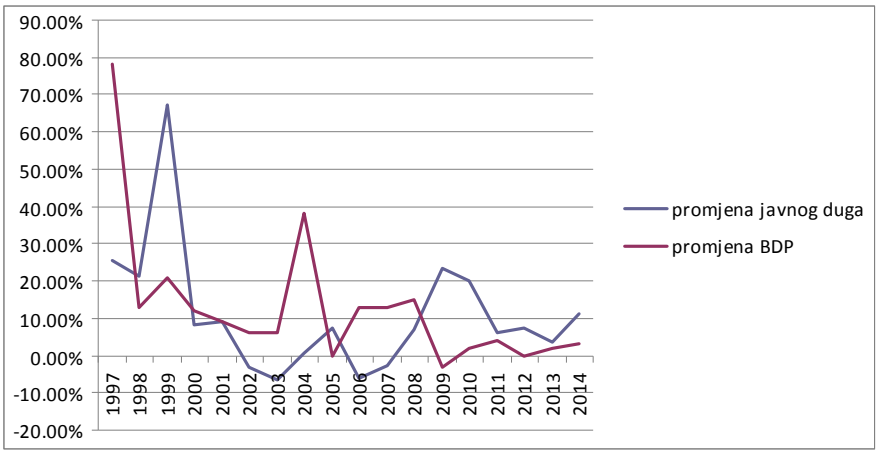

U slučaju Bosne i Hercegovine, javni dug je u značajnom obimu nastao kao posljedica deficita u državnom budžetu i vanjskoj trgovini zemlje, tako da će u kreiranju djelotvorne strategije upravljanja dugom biti neophodno ograničiti zaduživanja za potrošnju i preferirati ulaganja u one sektore privrede koji će značajno doprinijeti rastu konkurentnosti, zaposlenosti i izvoza, pa samim tim i smanjenju deficita budžeta i platnog bilansa.Ne manje su zanimljive indikacije o kretanju ino doznaka i deviznih rezervi kao i poređenja Bosne i Hercegovine i Srbije.u tom kontekstu.

Tabela 2. Doznake u Republici Srbiji i Bosni i Hercegovini (1998-2014) u milionima

Godina	**Doznake u Srbiji***	**Doznake u Bosni i Hercegovini**
1998		2047.75
1999		1903.44
2000		1607.28
2001	1,168.00	1524.92
2002	1,484.00	1525.77
2003	1,780.00	1749.03
2004	2,520.00	2072.04
2005	2,904.00	2037.73
2006	3,023.00	2148.94
2007	3764.73	2686.42
2008	3544.49	2717.66
2009	4648.13	2127.03
2010	4117.63	1822.30
2011	3960.17	1958.23
2012	3548.64	1845.72
2013	4025.18	1946.64
2014	3695.92	2086.01

Izvor: World bank, WDI, April 2016.

*Za Republiku Srbiju za period od 2001-2006 date procjene, a za period 2007-2014. je izvor: World bank, WDI,2016.

Slika 2. Doznake u Republici Srbiji i Bosni i Hercegovini(1998-2014) u milionima

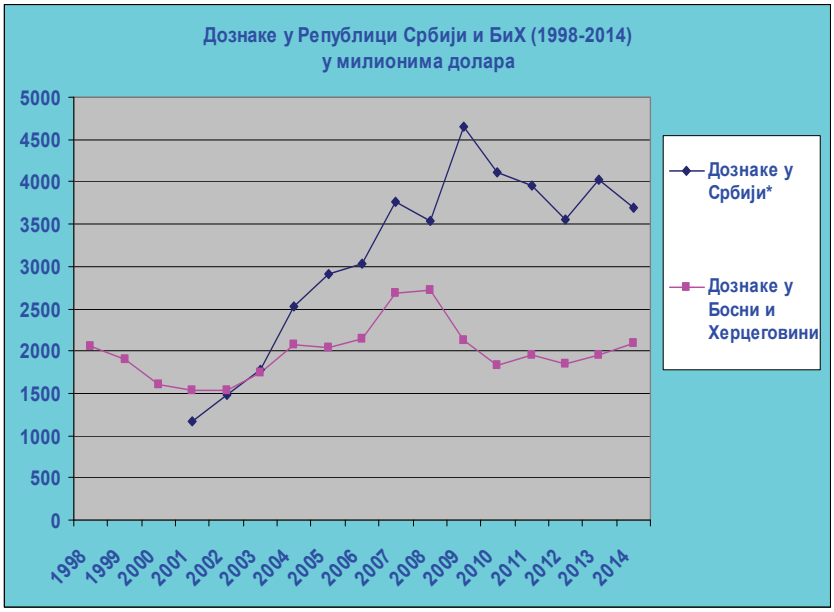

Izvor: World bank, WDI, April 2016.

Tabela 3. Bruto devizne rezerve CB BiH (2000-2015), u milionima KM

Godina	Bruto devizne rezerve CB BiH u milionima KM
2000	1027.5
2001	2708.4
2002.	2484.1
2003.	2792.9
2004.	3479.0
2005.	4224.5
2006.	5451.7
2007.	6698.5
2008.	6295.7
2009.	6212.1
2010.	6457.7
2011.	6423.6
2012.	6508.6
2013.	7068.3
2014.	7825.6
2015.	8606.3

Izvor: CB Bosne i Hercegovine, godišnji izvještaji

Slika 3. Bruto devizne rezerve CB Bosne i Hercegovine (2000-2015) u milionima KM

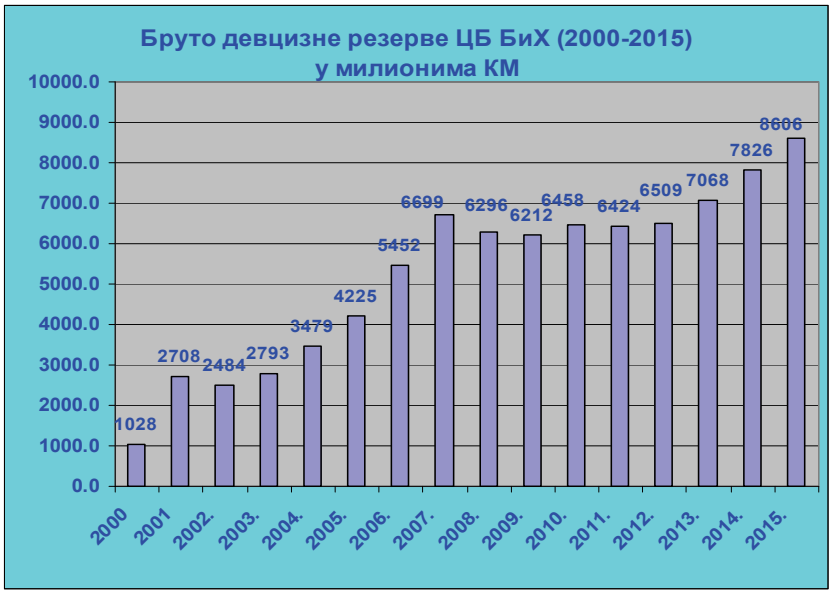

Izvor: CB Bosne i Hercegovine, godišnji izvještaji

Tabela 4. Devizne rezerve Republike Srbije (2000-2016) u milionima evra

	Devizne rezerve Narodne banke Srbije	**Devizne rezerve banaka**	**Devizne rezerve - ukupno**
2000*	486.9	339.7	826.6
2001*	1,031.6	564.3	1,595.9
2002.	2,185.8	677.7	2,863.5
2003.	2,835.5	668.8	3,504.2
2004.	3,103.7	594.6	3,698.3
2005.	4,921.3	547.5	5,468.8
2006.	9,020.0	518.3	9,538.3
2007.	9,633.6	1,221.8	10,855.3
2008.	8,161.8	919.7	9,081.5
2009.	10,601.9	1,424.9	12,026.8
2010.	10,001.6	1,684.3	11,685.9
2011.	12,058.2	809.1	12,867.3
2012.	10,914.7	1,057.3	11,972.0
2013.	11,188.8	913.2	12,102.0
2014.	9,907.2	1,735.3	11,642.5
2015.	10,378.0	1,435.3	11,813.2
2016/март	9,500.9	1,614.8	11,115.7

Izvor: zvanično objavljeni podaci NBS

*Obračunato na bazi kursa $ i evra krajem 2000. i 2001. godine

Slika 4. Devizne rezerve Srbije (2000-2016) u milionima evra

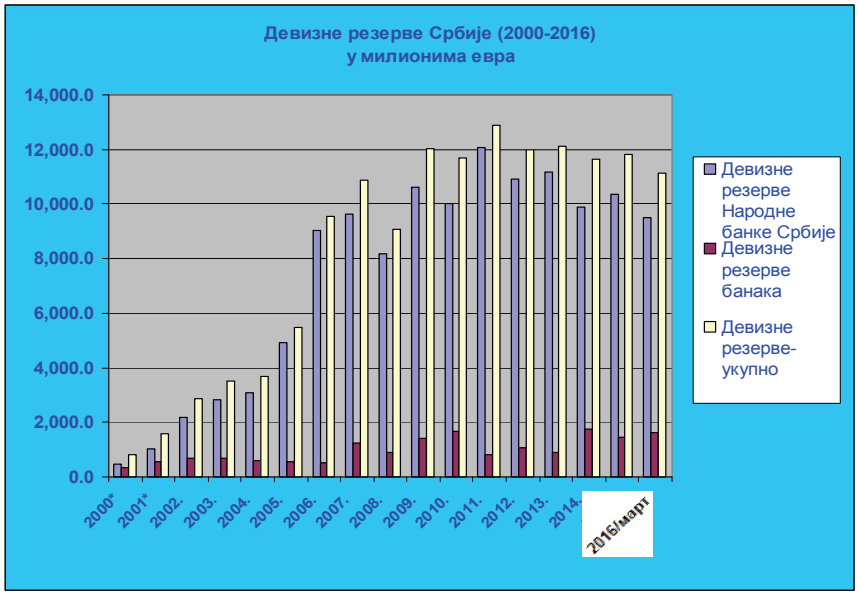

Izvor: zvanično objavljeni podaci NBS

Ako poredimo kretanja ino doznaka i deviznih rezervi uočljiva je stagnacija deviznog priliva u Bosni i Hercegovini poslije krize 2007-2008 godine i značajan rast deviznog priliva po ovom osnovu u Srbiji , s tim da Bosna i Hercegovina bilježi kontinuelan rast deviznih rezervi a Srbija ima određenu stagnaciju u periodu od izbijanja krize.

Svakako je zanimljiva i činjenica da bi devizne reserve Bosne i Hercegovine mogle uskoro dosegnuti nivo Duga ukoliko dosadašnji odnos rasta deviznih rezervi i Duga ostane nepromijenjen, dok je kod Srbije taj odnos mnogo nepovoljniji jer je Dug veći od deviznih rezervi za više od 7 puta!!?

U svakom slučaju kontinuelnost i nivo inodoznaka značajno doprinose i Srbiji i Bosni i Hercegovini u uravnoteženju platno bilansne pozicije, tim prije što rast direktnih stranih investicija nije na očekivanom i željenom nivou.

Indikacije o kretanju ino doznaka nesporno ukazuju i na finansijske koristi seoba u kratkom i srednjem roku, s tim da bi bilo izuzetno korisno da se formulišu strategije za uključivanje dijaspore u investicionom domenu što je preduslov za generisanje višestrukih efekata u dugom roku.

REZIME

Seobe kapitala i ljudi nesporno dinamiziraju privredni razvoj i razvoj civilizacije u cjelini.

Kako su seobe najizraženije u konfliktnim i postokonfliktnim društvima istraživanjem ovog fenomena može da doprinese relativizaciji posljedica u ekonomskooj, socijalnoj, demografskooj i političkoj sferi.

U tom kontekstu posmatrano Bosna i Hercegovina i Republika Srpska ne poklanjaju dovoljno pažnje ovom fenomenu, iako se mora konstatovati da su uloženi značajni politički, ekonomski, pa čak i "marketinški" napori da se podstakne povratak raseljenih.

U prilog tome da nisu učinjeni dovoljni napori govori i činjenica da se iseljavanje nastavilo i poslije okončanja rata, prevashodno zbog odsustva ekonomske i egzistencijalne perspective, ali i zbog nedovoljne političke stabilnosti.

Da bi se stvari promijenile neophodna je politička stabilnost i redefinisanje mehanizma međunarodnog prisustva(OHR) u mjeri koja će Bosni i Hercegovini delegirati mogućnosti da autohtono upravlja sopstvenim političkim, ekonomskim i finansijskim izazovima aktivnim učešćem svih relevantnih domicilnih faktora , u skladu sa nadležnostima i odgovornostima.

To je polazna pretpostavka za reafirmaciju sopstvenih materijalnih i ljudskih resursa i izgradnju demokratskih institucija bez čega nema ni ekonomske ni političke stabilnosti!?

Bez tih uslova nema ni kreativne valorizacije potencijala iseljeničke populacije, kao ni održivog povratka!?

LITERATURA

1. Aristotel, Politika, 1. knjiga, BIGZ, Beograd, 1984,
2. Karl E. Case/ Ray C. Fair: Principles of Economics, Prentice-Hall International, Inc., New Jersey, 1989,
3. James D. Davidson/ Lord William Rees-Mogg: The Sovereign Individual, Simon&Schuster, New York, 1997,
4. Ekonomisti nobelovci 1990-2003, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004,
5. John K. Galbraith: Ekonomija u perspektivi, Mate, Zagreb, 1995,
6. A. Gray: "The Development of Economic Doctrine", London, Logmans, Green, 1948,
7. Jovan B. Dušanić: Bećarska ekonomija,Beogradska poslovna škola,Beograd,2008,
8. DŽ.M.Kejnz: Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca, Službeni glasnik, Beograd, 2013,
9. LJ. Madžar: Antiliberalizam u 22 slike, Službeni glasnik, Beograd, 2012,
10. S.Maksimović, Mikroekonomija, Consseco institut, Beograd, 2002,
11. N.Gregory Mankju: Principi ekonomije, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004,
12. Frederic S. Mishkin: Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta, Data status, Beograd,2006,
13. John Rawls: A Theory of Justice, Cambridge, Mass. : The Belknap Press of Harvard University Press, 1999.,
14. John Rawls: Politički liberalizam, Zagreb: KruZak, 2000., i
15. John Rawls: Pravo naroda, Zagreb: KruZak, 2004.
16. Ljubomir Madžar: Antiliberalizam u 22 slike, Službeni glasnik, Beograd, 2012.
17. Jovan B. Dušanić: Bećarska ekonomija,Beogradska poslovna škola,Beograd,2008.
18. Hasan Hadžiomerović: Suverenitet i razvoj, Pregled, Sarajevo,1983, 73(10):965-973
19. Hasan Hadžiomerović: Suverenitet republika i problemi privrednog razvoja Jugoslavije,Ekonomski glasnik, Sarajevo br.1/1982,
20. George Stigler, "Law or Economics?" Journal of Law and Economics 35 (October 1992),
21. Donald Wittman, The Myth of Democratic Failure (Chicago: University of Chicago Press, 1995

22. Tomas Dilorenco (Thomas Di Lorenzo) je profesor ekonomije na Selingerovoj školi biznisa i menadžmenta na Lojola koledžu (Merilend) - prilog:Džordž Štigler i mit o efikasnoj vladi-http://katalaksija.com/2004/08/25/.
23. Ludwig von Mises, Human Action: A Treatise on Economics, scholar's ed. (Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1998),
24. Joseph Schumpeter, Capitalism, Socialism, and Democracy (New York: Harper & Row, 1950), p. 263.
25. Fred McChesney, Money for Nothing (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1997).
26. Hans-Hermann Hoppe: Democracy—The God that Failed ,New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 2001 p.32
27. Toma Piketi: Kapital u XXI veku, Akademska knjiga, Novi Sad, 2015
28. Migracije iz Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu,Institut za društvena istraživanja, Biblioteka Naučni projekti Knjiga VII Migracije iz Bosne i Hercegovine,Sarajevo, 2013
29. Migracije u funkciji razvoja, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH,Sarajevo 2015 Publikacija je objavljena uz podršku Ambasade Švicarske i Razvojnog programa Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini

Zoran Lutovac[1]

EVROPSKA UNIJA I MIGRANTSKA KRIZA

Apstrakt

Predmet ovog rada je migrantska kriza, sagledana iz perspektive transformacije modernih, razvijenih zemalja EU u postmoderne države i posmatrana u kontekstu Evropske unije kao vrednosne unije. Postmoderna politička zajednica, odnosno postnacionalna država počiva na promenama koje su vidljive u razvijenim zemljama Zapada, pa i u njihovom manje razvijenom susedstvu, promenama koje podrazumevaju evoluciju u načinu shvatanja političke zajednice, delovanja unutar nje i razumevanja vrednosti na kojima bi ona trebalo da počiva. Policentrična struktura vlasti zamenjuje nekada suvereni centar nacionalne države; na jednoj strani jačaju procesi decentralizacije i regionalizacije, dok se na drugoj, deo suvereniteta prenosi na nadnacionalne tvorevine, poput EU.

Evropska unija se u kontekstu migrantske krize suočila sa nekoliko testova, pre svega sa onim vrednosnim i funkcionalnim, i to naročito u institucionalnom i ekonomskom smislu. Pokazalo se da su propisi, principi, pa i vrednosti Evropske unije nejaki u sukobu sa pojedinačnim interesima država članica. Istovremeno, to je prilika da se unutar EU naprave korekcije i pomaci u regulisanju međusobnih odnosa država članica i njihovog odnosa prema Uniji. Praksa, odnosno sučeljavanje sa konkretnim izazovima, predstavlja najbolji način da Evropska unija kritički sagleda sebe iznutra, kao i svoju ulogu na globalnoj političkoj sceni.

Ključne reči: *migrantska kriza, Evropska unija, vrednosti, funkcionalnost.*

THE EUROPEAN UNION AND THE MIGRANT CRISIS

Abstract

The subject of this paper is the study of the migrant crisis viewed from the perspective of the transformation of modern, developed EU countries into post-modern states and observed in the context of the European Union as a union of values. Postmodern political community, or post-national state, is based on the changes that are visible in the developed countries of the West, and even in their less developed neighborhood, changes which include the evolution in the way of understanding the political community, acting within it and the understanding of the values that it should be built upon.

Polycentric government structure replaces the former sovereign center of the nation-state, strengthen the process of decentralization and regionalization on the one hand, while on the other hand, part of the sovereignty is transfered to supranational formations, such as the EU.

In the context of migrant crisis, EU faced several tests, above all, the value and functionality ones, particularly in institutional and economic terms. It turned out that the rules, principles and values of the European Union are weak where conflicting individual interests of the Member States. At the same time, it is an opportunity to make some corrections and improvements within the EU relating regulation of relations between Member States among themselves and their attitudes towards the Union. The practice and dealing with the specific challenges is the best way for the European Union to critically examine itself and its role on the global political scene.

Key words: *Migrant Crisis, the European Union, Values, Functionality.*

1 Viši naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu

Migrantska (izbeglička) kriza, koja je 2015. godine doživela vrhunac talasom izbeglica iz Sirije, Iraka i Avganistana prema razvijenim zemljama EU, može se posmatrati kroz humanitarni, bezbednosni, ekonomski ili geopolitički aspekt, ali je veoma važno imati u vidu kontekst globalnih promena. Predmet ovog rada je migrantska kriza, sagledana iz perspektive transformacije modernih, razvijenih zemalja EU u postmoderne države i posmatrana u kontekstu Evropske unije kao vrednosne unije

U ovom radu, pojam migrantska kriza odnosi se na masivan talas kretanja stanovništva, pre svega iz Sirije, Iraka, Avganistana , a potom i iz zemalja severne Afrike, ka razvijenim zemljama Evrope, koji je izazvao najpre administrativne, finansijske, a potom i političke probleme tranzitnim zemljama i državama njihovog konačnog izbora. To masovno kretanje različitih grupa ljudi označava se pojmom mešoviti migracijski tokovi. Pod terminom „mešoviti migracijski tokovi" u ovom radu podrazumevaju se kretanja preko međunarodnih granica koja čine osobe motivisane različitim razlozima, koje su se na pokret odlučile u različitim okolnostima i to bez važećih dokumenata i ne ispunjavajući druge zakonske uslove za boravak na teritoriji države kroz koju se kreću. Ta kretanja obuhvataju iregularna/nedozvoljena migratorna kretanja različitih skupina ljudi: izbeglica, tražilaca azila, ekonomskih migranata, žrtava trgovine ljudima, krijumčarenih migranata i drugih ranjivih kategorija ljudi, uključujući žene, decu i maloletnike bez pratnje. Među najbrojnijima u migracionoj krizi, koja je eskalirala tokom 2015. godine, ubedljivo su dominirale izbeglice iz ratom zahvaćenih područja, zatim izbeglice iz država nedemokratskih režima u kojima su proganjani, a tek potom siromašni koje pokreće pitanje gole egzistencije, te ekonomski migranti u potrazi za boljim životom.

MIGRANTSKA KRIZA U KONTEKSTU TRANSFORMACIJE MODERNIH U POSTMODERNE RAZVIJENE DRŽAVE EU

Živimo u vreme snažnog tehnološkog razvoja i sve bržeg multiplikovanja znanja[2], ali istovremeno, i u vreme regionalnih i lokalnih ratova, globalnih sukoba, oskudice u osnovnim životnim namirnicima i nedostupnog obrazovanja za ogroman broj ljudi u velikom broju zemalja. Nejednakost, nasilje, nepravda, potraga za egzistencijalnim opstankom, traganje za boljim životom pokretači su velikih migrantskih (izbegličkih) kretanja ljudi. Razmere tih kretanja postale su vidljivije kada su iz pravca ratom zahvaćenih, siromašnih zemalja krenule kolone ljudi prema susednim zemljama ili ka razvijenim zemljama Zapada u kojima se traži sigurnost i(li) perspektiva normalnog života.

I ranije su razvijene zemlje Zapadne Evrope bile suočavane sa prilivom migranata, ali danas ne samo što je u pitanju priliv velikog broja izbeglica i ekonomskih migranata, nego su i same te države i društva postale drukčije. Nekada su ove zemlje prihvatale veliki broj migranata, pre svega ekonomskih, podržavajući sopstvenu ekonomiju, očekujući od pridošlica ili potpunu asimilaciju, ili bespogovorno prihvatanje običaja i zakona i status "gastarbajtera" za sve koji su tražili bolji život u tim zemljama. U međuvremenu, mnogo toga se promenilo. Stvorene su ili se stvaraju postmoderne višekulturne zajednice u kojima senzitivnost za posebne regionalne, nacionalne, kulturne ili verske identitete dobija sve više prostora. Zahtevi za javnim priznanjem grupnih prava i razlika postaju deo političkog identiteta ovih zemalja. Asimilacija je ranije bila neka vrsta nagrade za one koji su se uklopili u društvo, dok su oni koji su insistirali na

2 Francuski filozof, politički i ekonomski teoretičar procenjuje da se dostupno znanje udvostručuje svakih sedam godina, a predviđa da bi se 2030. moglo udvostručavati na svaka 72 dana. Atali, Žak, Kratka istorija budućnosti, prevod s francuskog Bojan Savić Ostojić, Arhipelag, Beograd 2010, str. 130.

sopstvenim običajima i odbijali da prihvate novi identitet bili u najboljem slučaju "tolerisani" i tretirani kao sugrađani sa privremenim boravkom.

Proces globalizacije uticao je vidno na transformaciju klasične moderne nacionalne države u postnacionalnu državu koju sve više odlikuju razni oblici samouprave (self-rule) i deljenja vlasti (shared-rule) unutar političke zajednice.[3] Postmoderna politička zajednica, odnosno postnacionalna država počiva na promenama koje su vidljive u razvijenim zemljama Zapada, pa i u njihovom susedstvu, i koje podrazumevaju promene u načinu shvatanja političke zajednice, delovanja unutar nje i razumevanja vrednosti na kojima bi trebalo da počiva.[4] Policentrična struktura vlasti zamenjuje nekada suvereni centar nacionalne države, jačaju procesi decentralizacije i regionalizacije, na jednoj strani, dok se na drugoj strani, deo suvereniteta prenosi na nadnacionalne tvorevine, poput EU. Staranje o opštoj bezbednosti, borba protiv terorizma i organizovanog kriminala ograničavaju, takođe, suverenost država, baš kao i briga za ljudska prava. U ekonomskoj sferi odavno su relativizovane granice nacionalnih država.

Strah od priliva migranata u zemljama tranzita i zemljama krajnjeg odredišnog cilja postaje sve izraženiji bez obzira na podizanje standarda u politički prihvatljivom govoru među političarima, te većeg prisustva NVO i medija koji promovišu toleranciju. Ukupno uzev, danas je zahvaljujući odgovornim medijima i većem broj senzibilisanih političara odnos prema "drugima" daleko bolji nego što je bio nekada, ali isto tako, zahvaljujući tehnološkom napretku, mnogo je lakše menjati stvari i u negativnom smeru pod uticajem nekih "događaja okidača" kakav je velika migrantska kriza 2015. godine. Strah od drugačijeg i netrpeljivost prema "drugome" imaju i političku upotrebnu vrednost naročito u kriznim situacijama, a izgrađeni mehanizmi *politike priznanja*, koji u redovnom stanju imaju ulogu homogenizacije društva, u kriznim situacijama izazivaju strah i podozrenje. Veliki priliv izbeglica i migranata u društvu koje je konstituisano i institucionalizovano tako da priznaje, uvažava i garantuje različitosti - kod dela pripadnika domaćeg stanovništva izaziva strah, naročito ako je on javno podstican, da će se menjati kulturni temelji zajednice, način života i da će u perspektivi kulturni obrazac pridošlica prevladati.

U zemljama razvijenog Zapada na delu je produbljivanje demokratije[5], koja podrazumeva devoluciju moći, sve izraženiju transparentnost u političkom delovanju, sve veće prisustvo civilnog društva u političkoj sferi i snaženje građanske političke kulture. Međutim, i društveni pokreti su veoma heterogeni. Primer migrantske krize pokazuje kako jedan deo društva reaguje sa brigom, solidarnošću prema migrantima, dok drugi deo društva tu brigu iskazuje za opstanak i budućnost zajednice u kojoj živi, iskazujući strahove, frustracije i protivljenje politici prihvata izbeglica. Sudar otvorenosti i zatvorenosti vidljiv je unutar društava zemalja koje primaju izbegice, i između njih i izbeglica koje dolaze iz drukčijih društava, političkih zajednica i kulturnih sredina u širem smislu.

Neki su smelo rekli da je talas izbeglica posledica sukoba civilizacija, dok su drugi ukazivali da bi to mogao biti tek uvod u širi sukob civilizacija. Tek, masovnost izbegličkog talasa, u najmanju ruku, proizveo je *susret civilizacija* u nepovoljnim okolnostima: preko oružja,

3 Elazar, Daniel Judah, Exploring Federalism, Univerity of Alabama Press, Tuscalosa, Alabama, 1991, pp.38-64.

4 "Dakle, epohalno se transformiše mononukleusna, apsorbtivna, homogenizujuća, centralistička suverena moderna država, i menja svoj identitet, pretvarajući se u postmodernu višekulturnu političku zajednicu teritorijalno i funkcionalno disperzirane vlasti". Vujačić, Ilija, "Identitet i politika", u: Ustavi u vremenu krize: Postjugoslovenska perspektiva, ur. Milan Podunavac i Biljana Đorđević, Fakultet političkih nauka, Udruženje za političke nauke Srbije, Beograd, 2014, str. 316.

5 Gidens govori o "demokratizovanju demokratije" iznad, kao i ispod nivoa države. Gidens, Entoni, Odbegli svet, Stubovi kulture, Beograd, 2005, str. 92.

podsticanja i učestvovanja u sukobima u zemljama predmodernih država i talasom izbeglica, koji je, iniciran tim sukobima, izazvao veliki priliv izbeglica u zemlje koje su sukob podsticale ili podržavale. Sve u svemu, izbeglice su došle iz predmodernih država u postmoderne države i to je bio susret različitih svetova u političkom i kulturnom smislu. Ipak, shvatanje postmodernosti i postdemokratije[6] nije jednoznačno interpretirano, niti su procesi u zemljama postedemokratije jednosmerni: na jednoj strani, ukazuje se na potrebu da se demokratija širi, pre svega na prostoru ljudskih prava, kontrole politike i finansijskog kapitala, te mogućnosti participacije građana, ukazuje se na to da usled ekonomske evolucije "kapitalizam postaje neukrotiv za demokratiju", da je balans između njih narušen, da se reinterpretiraju demokratske ideje i načela jednakosti i slobode u smeru njihove redukcije, što nije u opštem interesu. Dakle, i u doba tzv. postdemokratije govori se o manjku demokratije, "krizi demokratije", što je večita inspiracija za teoretičare.[7] Na drugoj strani, postoje oni koji ukazuju na probleme "viška demokratije" i na potrebu ograničavanja područja širenja demokratije. Strah od viška demokratije nezgrapno se formuliše kroz porast upornog osećaja da se "nad demokratijom gubi vlast" i da, što je politički sistem demokratičniji, veće su unutrašnje pretnje.[8] U tom smislu o "demokratskoj preopterećenosti" govori Hantington koji smatra da bi poremećaj ravnoteže između demokratije i tržišta trebalo rešavati "većim stepenom umerenosti u demokratiji" kroz "ograničavanje polja demokratije"[9]

Različita teorijska gledišta imaju svoj odraz i u svakodnevnom životu nadahnjujući različite ideološke škole, političke grupacije, društvene grupe, javne politike i same građane koji se ne identifikuju sa bilo kojim političkim i društvenim grupama. Činjenica je da su u novijoj političkoj istoriji (posle Drugog svetskog rata) postojale, ili su kao takve predstavljane, "više sile" koje su ograničavale prostor demokratiji: od hladnog rata, preko dominacije tržišta, opasnosti od terorizma do nekontrolisanog priliva migranata.

EU se u kontekstu migrantske krize suočila sa nekoliko testova, a pre svega sa vrednosnim i funkcionalnim, posebno u institucionalnom i ekonomskom smislu. Primer Nemačke, pri tome, vrlo je slikovit, jer iskazuje mnoštvo različitih vrednosnih i političkih doživljaja.[10] Različito viđenje migrantske krize primetno je i u odnosu Bavarske i centralne države, koji se odrazio i na odnose sestrinskih stranaka CDU i CSU, potom i u zaoštrenijoj retorici stranaka krajnje

6 O različitim shvatanjima postdemokratije videti: Kursar, Tonči; Vukojević, Iva, "Varijante postdemokracije", Političke perspektive, br.1/2013, Fakultet političkih nauka – Udruženje za političke nauke Srbije, Beograd/ Fakultet političkih znanosti, Zagreb, str.23-38

7 O krizi demokratije i odnosu demokratije i kapitalizma, o neukrotivosti kapitalizma pisao je još Hans Kelzen pedesetih godina 20.veka ukazujući gotovo na iste uzroke krize demokratije kakvi se navode za doba postdemokratije. Kelsen, Hans, Obrana demokratije, Naklada Breza, Zagreb, 2012.

8 Crozier, Michel J.; Huntington, Samuel P.; Watanuki, Joji, Kriza demokracije i participacija: izvještaj Trilateralne komisije, Globus, Zagreb, 1982, str.18-19.

9 Hantington u tom smislu pominje Afroamerikance koji svojim zahtevima preopterećuju demokratiju, upućujući ih na "više samokontrole". Isto, str.103-104.

10 Prema rezultatima ankete kompanije Ernst&Jang (EY) u Nemačkoj, mala i srednja preduzeća (MSP), koja su najčešće porodične firme i čine kičmu nemačke privrede, navode manjak kvalifikovanih radnika kao najurgentniji problem, a većina njih je spremna da zaposli izbeglice. Dve trećine nemačkih firmi smatra da je teško regrutovati kvalifikovane radnike, a 49 odsto anketiranih MSP-a procenjuje da taj nedostatak negativno utiče na njihove prihode. U celoj zemlji, prema proračunima kompanija, nedostaje 326.000 radnika, što za posledicu ima podbačaj godišnjih prihoda za 45,9 milijardi evra (50 milijardi dolara), navodi se u studiji EY. Više od polovine, odnosno 55 odsto firmi obuhvaćenih anketom, predvidelo je da će dolazak izbeglica pomoći da se taj nedostatak ublaži, a 85 procenata je izrazilo spremnost da zaposli migrante. U Nemačku je 2015. godine stiglo približno 1,1 milion tražilaca azila. Stručnjaci veruju da će njihov priliv doprineti rastu domaće tražnje na kratak rok, ali da će dugoročne ekonomske posledice zavisiti od brzine i efikasnosti integracije izbeglica u tržište rada. Videti: http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2016&mm=01&dd=26&nav_id=1089579

desnice i levice. Različiti društveni pokreti izražavali su svoja suprotstavljena stanovišta u institucijama, ali i na ulicama. Nemačka se suočila i sa različitim stavovima, pa i sa otporom unutar EU. Kancelarka Merkel svoju "politiku otvorenosti" platila je padom popularnosti, a njena stranka lošim rezultatima na pokrajinskim izborima.[11]

Treći talas demokratizacije (Hantington)[12] koji je obuhvatio nekadašnje zemlje komunističke ideologije praćen je procesom transformacije državnog real-socijalizma u nacionalne države. Zemlje bivše SFRJ su se u svojoj transformaciji kretale iz višenacionalne jednopartijske države komunističke ideologije i "samoupravnog društva", utemeljenog na bratstvu i jedinstvu - ka uspostavljanju nacionalnih država. Boravak u takvoj višenacionalnoj zajednici federalnog tipa, a potom i raspad takve zajednice, ogrezle u međunacionalnim sukobima, te kasnija podređenost Briselu u očekivanju integracija u EU – uticala je na to da se u zemljama bivše SFRJ, pre svega Makedoniji, Srbiji, Hrvatskoj, pa i Sloveniji, sa više "razumevanja" prišlo migrantskom problemu, nego što je to bilo u zemljama bivšeg Istočnog bloka. Naime, u tim zemljama, najpre u Mađarskoj, a potom i u drugim državama istočne Evrope, još u ranoj fazi izbegličke krize pojavo se jak politički otpor prema migrantima, toliko jak, da su se donosile unilateralne odluke i ignorisala činjenica pripadnosti nadnacionalnoj političkoj zajednici - EU.

MIGRANTSKA KRIZA U KONTEKSTU EVROPSKE UNIJE KAO VREDNOSNE UNIJE

Evropska unija počiva na zajedničkim vrednostima i sve više insistira na tome, tako da kodifikacija vrednosti na kojima se EU temelji predstavlja važan deo procesa političke integracije unutar EU i procesa integracije novih država u EU.[13] Kao što je ustav pojedinačnih država i vrednosti na kojima se zasniva važan za homogenizovanje sopstvene političke zajednice, tako su i vrednosti na kojima počiva EU, kao nadnacionalna država, važan za stvaranje privrženosti članica prema njoj. Kako je proces integracija unutar EU odmicao, tako su vrednosti zauzimale sve značajnije mesto u tom procesu: od preambule u Ugovoru iz Mastrihta, preko delimičnog normiranja u nekadašnjem članu 6, st.1 Ugovora u Amsterdamu do Ugovora u Lisabonu koji je "dodatno ojačao vrednosnu dimenziju EU i u čl.2 utemeljio EU kao vrednosnu uniju".[14]

Član 2 Ugovora o EU, iako se oslanja na tekst ranije važećeg čl. 6, st.1 Ugovora o EU, donosi ipak nešto novo i u simboličkom i u sadržinskom smislu: po prvi put se koristi termin "vrednosti" (eng. values, nem. Werte) umesto ranije korišćenog termina "principi" (eng. principles, nem. Grundsätze). Kroz vrednosti koje se tiču poštovanja ljudskog dostojanstva, jednakosti i poštovanja prava pripadnika manjina – proširen je katalog vrednosti na koje se poziva EU. Tako, uz slobodu, demokratiju, vladavinu prava i poštovanje ljudskih prava, novooznačene vrednosti predstavljaju vrednosni temelj EU i svake države članice i država koje su na putu ka EU.

11 Videti:http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=03&dd=13&nav_category=78&nav_id=1107257

12 Hantington, Samjuel, Treći talas, Politička kultura, Zagreb; CID, Podgorica, 2004, str. 18-29.

13 Videti: Lutovac, Zoran, "Evropeizacija nacionalnog identiteta u procesu evropskih integracija Srbije", u zborniku: Nova Evropa i njena periferija, uredili Ilija Vujačić i Nikola Beljinac, Univerzitet u Beogradu-Fakultet političkih nauka/ Udruženje za političke nauke Srbije, Beograd, 2015, str.276.

14 Đorđević, Ljubica. 2014. Evropeizacija ustavne države – država u kontekstu članstva u Evropskoj uniji, Fakultet za evropske pravno-političke studije, Novi Sad, str.23.

Kroz preambulu, preko principa i najzad preko vrednosti formuliše se sve zahtevnije političko opredeljenje za što većom homogenošću ustavno-pravnih principa EU i ustava država članica, odnosno država koje su na putu ka EU. Takva homogenost bi trebalo da ostvaruje nekoliko funkcija: da omogućava lakšu integraciju država članica, učvršćuje osnov legitimacije za EU, izgrađuje evropski identitet i jača funkcionalnost EU. [15] Član 2 Ugovora o Evropskoj uniji podiže standarde tolerantnog, pravednog i solidarnog društva, društva kojeg, između ostalog, odlikuju pluralizam, nediskriminacija i jednakost između žena i muškaraca, i otvara debatu o tome da li se navedena obeležja odnose na društva država članica ili se odnose na "evropsko društvo" u nastajanju.[16] O tome nema potpune saglasnosti, ali i pored toga, značajna je sama po sebi činjenica da je to postalo predmet otvorene rasprave i da se stalno širi prostor za vrednosti, kako u domenu javne debate, tako i u sferi konstituisanja EU, ali i njenih članica, kao i država koje su na putu da to postanu.

Sve u svemu, član 2 Ugovora o EU utvrđuje vrednosti koje su osnovni elementi moderne ustavnosti; one nisu samo proklamacije, nego su u direktnoj vezi sa članstvom u EU i ključne su za prijem novih država u Evropsku uniju. Član 49, st.1 Ugovora o Evropskoj uniji utvrđuje da svaka evropska država koja poštuje vrednosti proklamovane u članu 2 Ugovora o Evropskoj uniji i koja je posvećena njihovom unapređivanju može pretendovati na članstvo u Evropskoj uniji, čime se dejstvo člana 2 Ugovora o EU proširuje i na države koje nisu članice Evropske unije[17] i, u širem civilizacijskom smislu, podiže vrednosne standarde na globalnom planu.

SUDAR NORMATIVNOG I STVARNOG U KONTEKSTU MIGRANTSKE KRIZE

Pored grčke finansijske krize i pitanja ostanka Velike Britanije u Evropskoj uniji, migrantska kriza se pojavljuje kao još jedan važan test funkcionalnosti EU i sprovođenja njenih vrednosnih opredeljenja.[18] Kao *najvažniji specifičan cilj* EU, mnogi političari, ali i teoretičari vide kreiranje područja slobode, bezbednosti i pravde bez unutrašnjih granica, područja u kome se slobodno kretanje lica obezbeđuje merama kontrole spoljnih granica, azila, imigracije, kao i prevencije i borbe protiv kriminala (Član 3, stav 2 Ugovora EU). U tom smislu, Lisabonski ugovor "unosi značajnu promenu u odnosu na svoje ranije verzije (Mastriht, Amsterdam i Nica), jer pomera težište sa ekonomskih ciljeva i jača koncept EU kao političkog projekta. U svrhu ostvarenja ovog cilja, izmenama Ugovora iz Lisabona u UEU su inkorporirane odredbe tzv. trećeg stuba, koji je na taj način *komunitarizovan*".[19] Kao posledica navedenog, jeste i to da se i u ovoj oblasti primenjuje redovna zakonodavna procedura (uz neke izuzetke) u kojoj Komisija ima pravo predlaganja akata koje usvajaju Evropski parlament i Savet EU kvalifikovanom većinom.[20] Ovaj cilj, u svojoj suštini, sadrži temeljne evropske vrednosti, na njima Evropska unija počiva i bez njih ostaje samo prazna normativna ljuštura.

15 Callies, Christian. 2011. "Art.2 EUV", in: Callies, Christian – Ruffert, Mathias, (ed.) EUV/AEUV. Das Verfassungsrecht der Europäischen Union mit Europäischer Grundrechtecharta, Kommentar, 4. Auflage, Muenchen: C.H. Beck, pp.31-32.

16 Ibidem, p.40.

17 "Vrednosti iz člana 2 Ugovora o EU ne obavezuje samo organe EU i države članice EU, već i države koje teže članstvu u EU". Đorđević, Ljubica, navedeno delo, str. 24.

18 Videti: Lutovac, Zoran, navedeno delo, str.278-279.

19 Đorđević, Ljubica, navedeno delo, str. 27.

20 Kaczorowska, Alina, EU Law, London and New York: Routledge, 2011, p.42.

Od posebnog značaja za razumevanje odnosa EU prema migrantskoj krizi jeste poglavlje V Ugovora o EU. Poglavljem V (članovima 67-89) Ugovora o Evropskoj uniji regulisana je oblast slobode, bezbednosti i pravde kroz odsustvo kontrole lica na unutrašnjim granicama i kroz kontrolu spoljnih granica (član 67, st. 2 i član 77 Ugovora o EU). Područje slobode, bezbednosti i pravde manifestuje se i kroz zajedničku politiku koju EU utvrđuje u oblasti azila i migracije (član 67, stav 2, članovi 78 i 79 Ugovora o EU). Međutim, ovo područje, prema članu 4, stav 2 Ugovora EU, još uvek je u najvećoj meri u nadležnosti država članica, jer je predviđeno da one obezbeđuju očuvanje teritorijalnog identiteta, ali i očuvanje nacionalne bezbednosti (ostaje u isključivoj nadležnosti države članice) i održavanje javnog reda i mira. Takođe, član 72 Ugovora o EU propisuje da odredbe koje se tiču područja slobode, bezbednosti i pravde ne utiču na vršenje nadležnosti država članica u oblasti zaštite unutrašnje bezbednosti i održavanja javnog reda. Protokolima 21 i 22 regulisan je poseban status Velike Britanije, Irske i Danske u području slobode, bezbednosti i pravde, jer imaju pravo da u svakom konkretnom slučaju odluče koji akt iz ove oblasti žele da prihvate, pa čak mogu i da se odlučuju za odgovarajuću meru u fazi donošenja odluke- štaviše i kasnije, kada se odluka donese.[21]

Ove odredbe pokazale su svoju snagu u odnosu na Šengenski i Dablinski sporazum, ali i svoje limite na terenu, na primeru izbegličke (migrantske) krize u leto 2015. godine. Naime, ta kriza je pokazala sve slabosti koordinisanog delovanja unutar Evropske unije, do te mere da su se te slabosti osetile i na području osnovnih evropskih vrednosti – društvene solidarnosti i poštovanja ljudskih prava.[22]

ZAVRŠNO RAZMATRANJE

Pokazalo se da su propisi, principi, pa i vrednosti Evropske unije nejaki u sukobu sa pojedinačnim interesima država članica. Istovremeno, to je prilika da se unutar EU naprave korekcije i pomaci u regulisanju međusobnih odnosa država članica i njihovog odnosa prema Uniji. . Praksa, odnosno sučeljavanje sa konkretnim izazovima, predstavlja najbolji način da Evropska unija kritički sagleda sebe iznutra, kao i svoju ulogu na globalnoj političkoj sceni.

Migrantska kriza 2015. godine još jednom je otvorila pitanje funkcionalnosti EU, kao *sui generis* nadnacionalne zajednice država, i pitanje njene uloge na globalnom političkom planu s obzirom da je suočena sa otklanjanjem posledica, a da nije adekvatno uključena u rešavanje problema koji proizvode te posledice.

Tome svakako doprinose «unutrašnji problemi », poput velike finansijske krize 2008, grčke dužničke krize i nedoumica oko toga na koji je način rešavati, što uključuje i mogućnost izlaska Grrčke iz EU (Grexit), pa sve do pregovora sa zvaničnim Londonom o modalitetima specijalnog statusa koji bi sprečio napuštanje EU od strane Velike Britanije (Brexit). Otvorena je javna debata unutar ovih zemalja, ali i u okviru Unije, o tome da li bi ostanak ovih zemalja i pod kojim uslovima, ojačao njihovu funkcionalnost ili funkcionalnost EU. Koliko god zahtevi Grčke i Velike Britanije bili sebični i uskogrudi, svaki na svoj način, toliko bi i potpuno nerazumevanje Brisela i pojedinih država članica moglo biti štetno za EU kao celinu, jer bi u perspektivi oslabio ideju i projekat Evropske unije. Neki od zahteva, poput debirokratizacije administracije,

21 Isto, str. 43.

22 "Zastrašujuće je kako se pod pritiskom izbegličke krize brzo zaboravljaju evropske vrednosti. Ako se uskoro nešto ne preduzme, navala migranata i izbeglica iz evropskog susedstva postaće vrlo brzo teško iskušenje za Evropsku uniju. Više se ne garantuje odnos prema izbeglicama koji bi bio dostojan čoveka... Sve to je gorka stvarnost i nije ni na koji način u vezi sa Evropom solidarnosti i pravde u koju su se svi toliko kleli." http://www.dw.com/sr/evropa-pred-raspadom/a-18688946

stvaranja energetske unije i jačanja tržišne kohezije (Velika Britanija) mogu biti doprinos snaženju kohezije i funkcionalnosti. Međutim, britanski zahtevi se tu ne iscrpljuju, oni se usmeravaju istovremeno i na preuzimanje većeg stepena autonomije, što, ako bude dodeljeno samo Londonu, može izazvati narušavanje i ovoliko dosegnute homogenosti. Zahtevi, pak, proistekli iz grčke krize, koji se tiču uvođenja reda u svet finansijskog kapitala izazivaju veliki otpor, pre svega u Nemačkoj- iz pragmatičnog razloga, zato što ovakav poredak stvari odgovara finansijskom kapitalu te zemlje , ali i Velikoj Britaniji koja se tome protivi iz istih razloga, ali u ime zaštite liberalnih načela.

Odnos prema migrantskoj krizi, bezbednosnim izazovima usled ekspanzije terorističkih akcija i pretnji, kao i odnos prema Grexitu i Bexitu u dobroj meri će pokazati u kom pravcu će se EU kretati: ka daljem jačanju integrativnih institucija i politika, ili ka renacionalizaciji, jačanju država članica u odnosu na Brisel. Da li će prevladati solidarnost i jačanje nadnacionalnih evropskih institucija ili jačanje nacionalnih država i zahteva za posebnim statusom - na to migrantska kriza neće dati odgovor, ali može dati indicije u kom pravcu će se srednjoročno EU kretati.[23]

Migrantska kriza izazvala je sporove među članicama EU o tome na koji način bi trebalo rešavati krizu i kojim instrumentima, što je u Velikoj Britaniji postala jedna od vodećih tema uoči referenduma o izlasku (ostanku) u EU. Pored humanitarnih i bezbednosnih izazova, pitanja mesta i uloge EU na globalnom planu, migrantska kriza otvorila je i pitanje demografskih perspektiva i ekonomskih pogodnosti, koje sa sobom može doneti veliki migrantski talas (procene su da je dolazak većeg broja migranata doprineo rastu BDP u Nemačkoj). Masovni priliv izbeglica iz Azije i Afrike u Evropu ukazuje na istorijske razmere demografskih pomeranja i moguće globalne posledice, ali zemlje članice EU problem posmatraju i iz sopstvenog, nacionalnog ugla. Otuda debate i protesti povodom narušavanja etničke slike, ali i debate o dobroj strani priliva migranata iz ekonomskih razloga.

Nemačka nije jedina koja na priliv izbeglica gleda pragmatično, iz ekonomskog ugla, ali i u kontekstu činjenice starenja stanovništva u Evropi, pa i celome svetu. Pad nataliteta i produžetak životnog veka obeležiće razdoblje koje sledi. Francuski filozof, politički i ekonomski teoretičar i futurolog, Žak Atali smatra da ako se nastave aktuelne tendencije, životni vek će se u razvijenim zemljama povećati za 3,7 godina kod muškaraca i 3 godine kod žena u 2025, a onda će se približiti pragu od sto godina. Njegova predviđanja su da će broj starijih od 65 godina u to vreme biti u Francuskoj 33%, te da će u nekim zemljama biti osetno smanjenje stanovništva (Italiji 22%, a u Bugarskoj i više od 30%).[24] On smatra da će težina finansiranja penzija aktivima biti sve neizdrživija, jer u Evropi 2009. godine svaki aktiv finansira četvrtinu penzije, a u 2025. bi to moglo da bude i više od polovine. Da bi se održao aktuelni udeo aktiva po penzioneru, prema Ataliju, trebalo bi povećati ili poreze ili natalitet ili imigraciju: " zemlje koje budu odbijale strance doživeće pad stanovništva. One koje ih budu prihvatile doživeće promenu stanovništva".[25] Ne ulazeći u preciznost ovakvih predviđanja, polazeći samo od navedenih

23 Procene raznih naučnih i istraživačkih institucija, političara, privrednika i finansijskih eksperata su različite u pogledu eventualnih posledica koje bi mogao izazvati masovni priliv migranata, odnosno zatvaranje granica u Evropi. Jedna od prognoza je da bi ponovno uspostavljanje kontrola granica u Evropi koštalo EU 100 milijardi evra godišnje. Samo za Nemačku šteta bi mogla do 2025. godine biti do 235 milijardi evra. Na drugoj strani, postoje procene koje navode da bi u najgorem slučaju taj iznos bio 15 milijardi za Nemačku na godišnjem nivou, što bi uticalo da svaki građanin Nemačke bude 182 evra siromašniji na godišnjem nivou i da je jeftinije zatvoriti granice nego dozvoliti masovni priliv migranata. Videti detaljnije: http://www.welt.de/wirtschaft/article153131073/Massenzuwanderung-ist-viel-teurer-als-Grenzkontrollen.html

24 Isto, str.116-117.

25 Isto, str.117

analitičkih pozicija i trendova, može se reći da multidisciplinarno suočavanje sa kontrolisanim migrantskim prilivom može biti win-win opcija i za migrante i za zemlje EU koje su spremne da ih prihvate. Stvar je stratega i efikasnosti glavnih aktera da tokove tih kretanja obuzdaju i usmere u poželjnom pravcu.

Odnos prema migrantima jeste lakmus papir koji testira u praksi funkcionisanje proklamovanih vrednosti i ciljeva EU, ali i funkcionalnost Unije, njenu političku snagu i relevantnost u međunarodnim odnosima. Način na koji će se zemlje EU i Unija kao celina suočiti sa ovom krizom pokazaće snagu, ali i slabosti i otvoriti perspektive za njihovo otklanjanje. Apsorpciju velikog priliva migranata moraće da prati i efikasno upravljanje ekonomskim tokovima, ali i upravljanje etničkom i nacionalnom raznolikošću putem interkulturalizma, odnosno integrativnog multikulturalizma.

LITERATURA

1. Atali, Žak, *Kratka istorija budućnosti*, prevod s francuskog Bojan Savić Ostojić, Arhipelag, Beograd 2010.
2. Callies, Christian. 2011. "Art.2 EUV", in: Callies, Christian – Ruffert, Mathias, (ed.) *EUV/AEUV. Das Verfassungsrecht der Europäischen Union mit Europäischer Grundrechtecharta, Kommentar*, 4. Auflage, Muenchen: C.H. Beck.
3. Crozier, Michel J.; Huntington, Samuel P.; Watanuki, Joji, Kriza demokracije i participacija: izvještaj Trilateralne komisije, Globus, Zagreb, 1982.
4. Đorđević, Ljubica. 2014. *Evropeizacija ustavne države – država u kontekstu članstva u Evropskoj uniji*, Fakultet za evropske pravno-političke studije, Novi Sad.
5. Elazar, Daniel Judah, *Exploring Federalism*, Univerity of Alabama Press, Tuscalosa, Alabama, 1991.
6. Gidens, Entoni, *Odbegli svet*, Stubovi kulture, Beograd, 2005.
7. Hantington, Samjuel, *Treći talas*, Politička kultura, Zagreb; CID, Podgorica, 2004.
8. Kaczorowska, Alina, *EU Law*, London and New York: Routledge, 2011.
9. Kelsen, Hans, *Obrana demokratije*, Naklada Breza, Zagreb, 2012.
10. Kursar, Tonči; Vukojević, Iva, "Varijante postdemokracije", *Političke perspektive*, br.1/2013, Fakulte političkih nauka – Udruženje za političke nauke Srbije, Beograd/ Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
11. Lutovac, Zoran, "Evropeizacija nacionalnog identiteta u procesu evropskih integracija Srbije", u zborniku: *Nova Evropa i njena periferija*, uredili Ilija Vujačić i Nikola Beljinac, Univerzitet u Beogradu-Fakultet političkih nauka/ Udruženje za političke nauke Srbije, Beograd.
12. Treaty Of Lisbon, Amending The Treaty On European Union And Treaty Establishing The European Community (2007/C 306/01), *Official Journal of the European Union*, Volume 50, 17. December 2007, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN
13. Vujačić, Ilija, "Identitet i politika", u: *Ustavi u vremenu krize: Postjugoslovenska perspektiva*, ur. Milan Podunavac i Biljana Đorđević, Fakultet političkih nauka, Udrženje za političke nauke Srbije, Beograd, 2014.

Milika Mirković[1]

UTICAJ SEOBA NA USPJEH JEVREJA

Abstract

Tokom 4000. godine, Jevreji su doživjeli različita iskustva živjeći u izgnanstvu u raznim zemljama, usponima i padovima. Svoj opstanak i napredak su ostvarili zahvaljujući preduzetničkom duhu koji je duboko ukorijenjen u njihov sistem vrijednosti. Jedna od karakteristika života Jevreja su stalne migracije. Ukoliko se sagleda jevrejska istorija, većina Jevreja je više od tri četvrtine vremena od kad postoji kao narod, živjela van zemlje koju su doživljavali kao svoju. Kako je stalno seljenje doprinosilo razvoju načina razmišljanja i posmatranja svijeta oko sebe, cilj ovog rada je da analizira i predstavi ulogu seoba na prosperitet i uspjeh Jevreja. U radu se detaljnije istražuju migracije, njihov uticaj na uspjeh i prosperitet Jevreja, kao i okolnosti koje su dovele do seljenja. Pretpostavka od koje se polazi je da seobe igraju značajnu ulogu na uspjeh Jevreja i za razvoj njihovog načina razmišljanja i sistema vrijednosti.

Ključne riječi: *seobe, Jevreji, prosperitet, način razmišljanja;*

Apstract

During the 4000 years, the Jews have had different experiences living in exile in various countries having their ups and downs. Its survival and progress are achieved due to the entrepreneurial spirit that is deeply ingrained in their system of values. One of the characteristics of Jews are migrations. If we look at Jewish history, most of the Jews has lived outside the country that are perceived as their own during more than three-quarters of their lives. As migrations contributed to development of their way of thinking and observing the reality, the aim of this paper is to analyze and present the role of migrations to the prosperity and success of the Jews. In this paper migrations and their impact on the success and prosperity of the Jews is analyzed, as well as the circumstances that led to the occurrence of migration. The assumption in the paper is that migration plays an important role for the success of Jews and shaping their way of thinking and their value system.

Key words: *Migrations, Jews, prosperity, way of thinking;*

UVOD

Kroz dugu istoriju, Jevreji su uprkos teškoćama života u izgnanstvu u raznim zemljama, progonima i stradanjima, opstali. Oni su posljednji antički narod koji je opstao ne mijenjajući svoju religiju, zadržavši istorijsku uspomenu koja doseže do davnih vremena. Za Jevreje se može reći da su jedan od najupornijih naroda u istoriji.

Takođe, Jevreji su pokazali i jak nagon za seljenjem, a time i hrabrost i vještinu napredovanja i „presađivanja korjena". Većina Jevreja je više od tri četvrtine vremena od kad postoji kao narod, živjela u dijaspori. Sličan trend je i danas prisutan. Kada su se Jevreji raselili po cijelom svijetu, stalna teritorija je prestala karakterisati Jevreje. Međutim, religija i kulturne tradicije i dalje su ostale crte koje su spajale Jevreje na svim mjestima u kojima su živjeli.

Danas u svijetu živi oko 14 miliona Jevreja, čineći 0,2% ukupne svjetske populacije. Sagledavajući statistiku uočljiva je disproporcija u uspjehu jevrejskog stanovništva u odnosu na

1 Milika Mirković, Univerzitet Donja Gorica, Fakultet za međunarodnu ekonomiju, finansije i biznis i Institut za strateške studije i projekcije

ostale narode. Naime, od ukupnoj broja dobitnika Nobelovih nagrada u svim oblastima, njih 22% je jevrejskog porijekla, dok je 38% Jevreja dobilo Nobelovu nagradu u oblasti ekonomije[2]. Pored ovog, prema Forbsovoj listi, jedanaest od 50 najbogatijih ljudi na svijetu su Jevreji (ili 22%). Takođe, pet Jevreja je svrstano među petnaest najbogatijih ljudi na svijetu (ili 33,3%)[3]. Postavlja se pitanje: šta je u osnovi uspjeha Jevreja? Pored brojih faktora, u prvom redu treba uzeti u obzir judaizam koji oblikuje način ponašanja i razmišljanja Jevreja. Takođe, jedan od činilaca koji je uticao na prosperitet Jevreja su migracije i stalno seljenje. Upravo, u ovom radu ću predstaviti ulogu seoba za prosperitet i uspjeh Jevreja. U prvom dijelu je predstavljena istoriju seoba Jevreja. Drugi dio prikazuje prirodu i ulogu seoba, dok treći dio rada prikazuje vezu između seoba i uspjeha Jevreja.

1. ISTORIJA SEOBA JEVREJA

Mesopotamija predstavlja kolijevku Jevreja. Po narodnom predanju, jevrejski praotac Avaram, početkom II milenijuma prije naše ere je došao u „Obećanu zemlju" iz starovavilonskog grada Ura, na donjem toku rijeke Eufrat. Na tom istom prostoru, u trećem milenijumu prije nove ere pojavila su se nomadska plemena Akadi, semitskog govora, koja su pokorila sumerske starosjedioce. Krajem trećeg milenijuma prije nove ere u akadsko-sumersko carstvo prodrla su nova ratoborna plemena, s istoka (Elamiti), a sa zapada semitska plemena (Amoriti). Amoriti su se naselili u tadašnjem malom mjestu Vavilonu, u dolini Eufrata, koji je oko 2100 godina prije nove ere postao prijestonica Hamurabija, osnivača starog vavilonskog carstva. Na osnovu arheoloških otkrića, pretpostavlja se da su amoritska plemena bila iskonski preci Jevreja. Stari Vavilonci, Asirci, Jevreji, Persijanci i ostali narodi koji su se kasnije smjenjivali na širokom prostoru Mesopotamije, Sirije i Palestine, gradili su i stvarali na razvijenoj kulturnoj i tehničkoj civilizaciji Sumera.[4]

Po izlasku iz Egipta, Jevreji su se nastanili u Kanan. Prema biblijskim izvorima, nakon vladavine sudija Izrael je postao monarhija. Prvi kralj je bio Saul, čiji je naslednik bio David, a onda Davidov sin Salomon. Davidova monarhija je obuhvatala teritoriju koju su naseljavala izraelska plemena i okolinu. Prijestonica kraljevine bio je Jerusalim u kojem je Salomon podigao Hram. Nakon Salomonove smrti, ova monarhija je podijeljena na sjevernoizraelsko kraljevstvo, Izrael i južnoizraelsko kraljevstvo, Juda. Izraelsko kraljevstvo je nestalo 722. godine prije naše ere, nakon što ga je osvojila Asirija, a dvanaest izraelskih plemena su deportovana i nastanjena u drugim zemljama. Kraljevina Juda je opstajala još 132 godine, ali je 586. godine napao vavilonski kralj Nabukodonesor, uništio jerusalimski hram i poveo veliki dio stanovništva u Vaviloniju.

Od kraja petog vijeka, kada je Vavilon osvojen, Jevreji su migrirali ka svim krajevima svijeta. Kasnije, u 13. vijeku nastali su novi talasi seljenja iz Engleske, Francuske i Njemačke ka Pirinesjkom poluostrvu, gdje su već postojele jevrejske zajednice koje su činili Jevreji iz Paplestine i Vavilona i dijelom iz zemalja Istočne Evrope. Tokom srednjeg vijeka Jevreji su proganjani, tako da su Španija i Portugalija na jednoj i Rusija i Poljska na drugoj strani bili dva velika centra koja su Jevreji naseljavali. Međutim, iseljavanje i iz ovih krajeva je nastavljeno.

2 http://www.jinfo.org/

3 Forbsova svjetska lista milijardera 2016: http://www.forbes.com/billionaires/list/

4 Šobajić Vojmir (1982), Jevrejstvo i Izrael, Zavod za unapreduvanje na stopanstvoto vo SRM „Samoupravna praktika", Skopje, str. 22.

Danas, najveći broj Jevreja živi u Izraelu (43%)[5], dok je u Sjevernoj i Južnoj Americi nastanjeno 45% Jevreja. U Evropi ih je oko 10%, a oko 2% u drugm zemljama Azije, Africi i Australiji.

2. PRIRODA U ULOGA SEOBA

Jedna od karakteristika života Jevreja su su stalne migracije. Stalno seljenje je doprinosilo razvoju načina razmišljanja i posmatranja svijeta oko sebe. Izgnanstvo je osnovni pojam za sve Jevreje. „Za veći dio zajednice se može reći da je tokom svoje duge istorije živio u izgnanstvu posle uništenja Solomonovog hrama 586. godine."[6] Nomadski etos kod Jevreja je izveden od Avrama kome je Bog rekao, kad je napuštao grad Ur: *„Idi iz zemlje svoje i od roda svojega u zemlju koju ću ti ja pokazati! I učiniću od tebe velik narod koji će biti blagosloven među narodima svijeta"*[7]. Sposobnost da budu u pokretu i da ne budu vezani sa vlasništvom nad zemljom je visoko vrednovana osobina. Takav način života je imao neizmjeran uticaj na ekonomiju. Prije svega, takvo društvo živi u mnogo više povezanijim odnosima, gdje je bilo bez sumnje da svako zajednički zavisi jedno od drugog. Takođe, njihovo lutanje značilo je da ne mogu imati više nego što mogu nositi. Isto tako, seljenjem Jevreji su stupali u kontakt sa različitim kulturama i narodima, i živjeli u različitim društvenim okolnostima što je uticalo na razvijanje sposobnosti prilagođavanja promjenama i opstanku u različitim uslovima.

Seobe Jevreja se mogu posmatrati iz dva ugla. U prvom redu su progoni i prisilno napuštanje određenih sredina. S druge strane, treba uzeti u obzir i dobrovoljno iseljavanje i migriranje proisteklo usljed ekonomskih razloga.

Tokom istorije, Jevreji su često bili proganjani. Položaj Jevreja u određenoj sredini u dijaspori prvenstveno je zavisio od privredne uloge koju su igrali u toj sredini. A pošto ta uloga nije zavisila od njih nego od istorijskih snaga koje su bile jače od njih, oni su veoma često bili proganjani, zlostavljani, uništavani. Njihov položaj je najčešće bio povoljan kada su u privrednom sistemu jedne zemlje imali ulogu koja je pokretala naprijed privredne snage, napredak te zemlje, kao na primer u prvoj fazi feudalizma u zapadnoj Evropi, u Španiji, u modernom liberalnom kapitalizmu.

Dobrovoljen migracije se mogu vezati za gen koji Jevreji nose da su u stalnoj potrazi za novim. Jedna od važnih karakteristika koja je „vukla" Jevreje naprijed je institucija „Izabranog naroda" i potrega za „Obećanom zemljom". Upravo, to je bio izvor energije i volje za traženjem boljih uslova života i što je davalo pokretačku snagu da napušte jedno i nasele drugo mjesto. Stvaranje mita da su superiorniji u odnosu na ostale narode na planeti je imalo povoljan uticaj na razvijanje preduzetničke kulture. Takođe, vjerovanje u „zemlju kojom teče med i mlijeko" je davalo duhovnu snagu, vjeru i nadu svima Jevrejima koji su živjeli u dijaspori da opstanu i napreduju i da će se jednog dana vratiti u „Obećanu zemlju".

Sa druge strane, seobe Jevreja su bile i posljedica ekonomskih razloga. Prije svega rast stanovništva u pojedinim sredinama je uzokovao veću tražnju za hranom koja se nije mogla zadovoljiti raspoloživim srdstvima i iz postojećih izvora. U tom slučaju su ljudi birali da li da se zadovolje manjim udijelima u ukupnim sredstvima ili će emigrirati i tražiti povoljnije uslove života. Jedna od karakteristika Jevreja, koja je bila „usađena" u njihov karakter je seljenje i

5 Od 1950. godine, na snazi je Zakon povratka (chok ha-švut) koji omogućava svakom licu sa jevrejskim porijeklom da preseli u Izrael i stekne državljanstvo. S tim u vezi zabilježeni su veliki talasi doseljenika u Izrael.

6 Lavinija, Kan-Šebork Dan (2012), Kratka istorija judaizma, Utopija, Beograd, str. 45.

7 Knjiga Postanka 17:8, knjiga Izlaska 6:4

traženje perspektivnijih sredina za život. Na primjer, Jevreji su zbog rasta populacije napuštili Palestinu, za razliku od Hindusa koji su se zadovoljavali manjim porcijama pirinča umjesto rizikovanja i traganja za boljim uslovima života[8].

Migranti su manje odbojni na rizik, samim tim što odlukom da napušte jednu i odu u drugu zemlju povlači i rizik da li će uspjeti i da li će se uklopiti u novu sredinu. Prije svega, suočavaju se sa različitim kulturološkim i jezičkim preprekama. Međutim, „Imigranti nemaju ništa protiv da počnu ponovo od nule. Oni po definiciji vole da rizikuju"[9]. *„Ako ste u Francuskoj i potičete iz veoma ugledne porodice i radite na primjer u jednoj uglednoj farmaceutskoj kompaniji i imate veliku kancelariju, beneficije i sekretaricu, da li bi ste sve to napuštili i sve rizikovali da napravite nešto novo? Ne biste. Isuviše ste komotni. Ali ako ste postali tek imigrant i siromašni ste, ili ste nekada bili bogati, ali je vašoj porodici to bogatstvo oduzeto, onda imate podsticaj. Ne vidite šta imate da izgubite; vidite samo šta bi ste mogli da dobijete. To je stav koji je zastupljen među izraelskim stanovnicima".*[10]

3. USPJEH JEVREJA I SEOBE

S obzirom na česte progone i seobe, većina Jevreja je živjela van rodne zajednice, tako da su se morali snalaziti u tuđinskoj sredini. S tim u vezi, visoka pokretljivost Jevreja je imala različite efekte na njihov život i prosperitet.

Iseljavanja Jevreja iz Egipta pored oslobađanja od ropstva predstavlja veoma važan korak u njihovoj istoriji. To je period kad su Jevreji dobili prve zakone morala i vjere – Mojsijeve zaposvijesti. Na taj način se može okarakterisati da se jedna dezorjentisana i neorganizovana masa, koja je provela duži niz godina u ropstu, uvodi u red i jednu organizovanu skupinu ljudi sa pravilima ponašanja koja su uređivala sve sfere života i koje su stavljene u centar duhovnog i materijalnog života. Deset zapovijesti su odigrale značajnu ulogu stavaranja društveno-etičkih normi koje su određivale stil života i način razmišljanja. Ne ubijati, ne krasti, ne varati, ne oteti od drugih ono što je njihovo, poštovati oca i majku, odmarati se jedan dan u sedmici, ne klanjati se kamenim i drvenim idolima, već vjerovati u jednog boga koji vodi jevrejski narod.[11] Takođe, Mojsijev doprinos je to što je uspio da objasni narodu da je bolje ostati gladan i slobodan, nego rob i imati „besplatnu" hranu. Ako se uzme u obzir „besplatan ručak" možemo biti sigurni da je jevrejski narod prevaren da su oni dobijali besplatan ručak u Egiptu i niko nije shvatao da ih je besplatan ručak koštao njihove slobode, njihovog cijelog opstanka. *„A svjetina što bješe među njima, bješe vrlo lakoma, te i sinovi Izrailjevi stadoše plakati govoreći: A ko će nas nahraniti mesa? Opomenusomo se riba što jedasmo u Misiru zabadava, i krastavaca i dinja i luka crnoga i bijeloga. A sada posahnu duša naša, nema ništa osim mane pred očima našim"*[12].

Migracije su uticale na veću povezanost i solidarnost između Jevreja. Tako su u srednjem vijeku, Jevreji živjeli kao manjina u skoro svim evropskim zemljama. Živjeli su ne miješajući se sa okolnim stanovništvom u zasebnim kvartovima, odnosno „jevrejskoj ulici" ili „jevrejskoj četvrti". U takvim uslovima života, razvijala se i veća povezanost između njih i blagonaklonost odnosa između članova zajednice. Grupišući se u posebne ulice, Jevreji su se, sa jedne strane

8 Sombart Werner (2001) The Jews and Modern Capitalism, Batoche Books Limtied, Canada, str. 208.

9 Senor Dan, Singer Sol (2011), Nacija u usponu, priča o izraelskom ekonomskom čudu, Klub Plus, Beograd, str.113.

10 Ibid. str.119.

11 Dubnov Simon (1982), Kratka istorija jevrejskog naroda, Savez jevrejskih opština Jugoslavije Beograd, str. 14.

12 Biblija ili Sveto pismo Starog i Novog zavjeta (2008), Stari zavjet preveo Đura Daničić, Novi zavjet preveo Vuk Stefanović Karažić, Preporod, Beograd (str. 137, Četvrta Mojsijeva knjiga, 11.4-6)

štitili od spoljnih uticaja i neprijateljskog okruženja sa druge strane, i razvijali osjećaj potrebe da žive u zajednici sa tijesnom vezom sa sinagogom, ješivama, rabinima i drugim članovima. To dalje stvara osnov za razvijanje socijalne empatije. Upravo, socijalna empatija pruža okvir za uspješnije socijalne politike koje se bave razlikom i podržavaju društvenu i ekonomsku pravdu za sve ljude.

Jedan veoma važan segment uspjeha Jevreja je okrenutost obrazovanju. Naime, Jevreji su još od najstarijih vremena imali pozitivan stav prema obrazovanju. Zahvaljujući tome su u društvu zauzimali visoke pozicije, jer u odnosu na ostale narode i ostale religije, obrazovanje je bilo obavezno. Okrenutost obrazovanju i time sticanju komparativne prednosti u odnosu na ostale narode se dijelom može povezati sa migracijama. Naime, kako su se Jevreji selili, bilo usljed prinude ili dobrovoljno, orjentisanost na materijalno bogatstvo u smislu ulaganja u zemljište i nekretnine je bilo malo zastupljeno. Ovo iz razloga što će vezivanje za zemljište smanjivati nagon za seljenjem. Kako bi se lakše kretali iz jednog u drugo mjesto, Jevreji su shvatili da u drugoj sredini mogu opstati jedino ako su napredniji od tamošnjeg stanovništva. Za razliku od drugih naroda, Jevreji su bili pismeni i angažovani u „urbana zanimanja", a manje u poljoprivredu. Isto tako, u poljoprivredi je zastupljen visok stepen tradicije, tj. vezivanje za oređene rezultate iz prošlosti i načine proizvodnje. U takvim uslovima, smanjuju se preduzetnički naboj i preduzetnički poduhvati. Sa druge strane, migriranjem u gradove Jevreji su bili prinuđeni da svaki novi poduhvat rješavaju na novi način, jer se nijesu mogli vezivati za određene rezultate iz prošlosti samo zato što su ranije dali povoljne ishode.

U zemljama koje su naseljavali, Jevreji su predstavljali dinamički impuls za privredu. Kako su se stalno selili, živjeli su u atmosferi intelektualne tolerancije. Živjeći u teškim okolnostima, Jevreji su razvili sistem premještanja bogatstva na sigurnija područja. Dodatno, zahvaljujući razvijenim sposobnostima preživljavanja u različitim uslovima usljed migriranja i susretanja sa različitim kulturama, privrednim prilikama i stanovništvom, Jevreji su uvijek raspolagali kapitalom koji im je obezbjeđivao izlaz iz kriznih perioda. Pored ovoga, Jevreji su razvili osjećaj za inovacije. U odnosu na druge narode, uvijek su bili korak ispred. Zahvaljujući judaizmu, koji u sebi ima ukorijenjenu ideju napretka i orjentisanost ka viziji, brzo su reagovali na promjene. Ukorijenjen racionalan i praktičan pristup životu i rukovođenje logikom razuma, je Jevrejima olakšao snalaženje u privrednom rastu u 16. vijeku: finansirali su otkriće Amerike, gradili fabrike u kolonijama, kolonizovali Braziliju, izgradili su šećernu industriju na Barbadosu u Jamajci, vodili svjetsku trgovinu draguljima, osnovali berzu, psotavili temelje razvoju osiguranja, bili stručnjaci kolonizacije i predstavljali ključni faktor kolonizacijskog procesa u Poljskoj, Ukrajini i Litvaniji[13].

Jedna od posljedica migracija i visoke mobilnosti Jevreja je mreža koju su činili Jevreji u različitim krajevima svijeta. Bili su svjesni koliko je važna saradnja i informacija u poslovanju. Tako su, na primjer, u doba industrijske revolucije, jevrejske porodične trgovinske mreže postojale već dvije hiljade godina. Njihova prednost se sastojala od toga što su znali hebrejski kao zajednički jezik, a i jezik sredine u kojoj su živjeli.Na taj način su mogli nesmetano da komuniciraju i sarađuju na bilo kom dijelu svijeta. Takođe, pokretljivost Jevreja je uticala i na njihovo shvatanje svijeta kao jedno veliko tržište ukazujući tako na „brisanje" granica. Za narod koji je od ranog srednjeg vijeka trgovao sa Sumatrom ili Kinom nije bilo teško da smatra čitav svijet svojom domovinom. Kao posljedica ovakvog shvatanja i doživljaja stvarnosti, imali su veliki uticaj na razvoj trgovine.

13 Blechová Čelebić Lenka (2015), Predavanja u sklopu predmeta „Jevrejska kultura", decembar 2015, Univerzitet Donja Gorica

Migracije utiču kako na zajednicu tako i na pojedinca. Prije svega, promjena mjesta življenja može uticati na unapređenjene identiteta pojedinca time što će migrirajući dolaziti u kontakt sa većim brojem drugih Jevreja, kao i drugih naroda i time imati više mogućnosti za bolji život. Jevreji su dolazili u kontakt sa različitim kulturama, razmjenjivali ideje sa različitim narodima i centrima iz manje ili više udaljenih područja. Takođe, mobilnost može uticati na na razvoj nacionalne jevrejske zajednice, koju karakteriše veća disperzivnost i veća razmjena između različitih sredina. Upravo je veća raširenost Jevreja po čitavom svijetu uticala na stvaranje mreže između njih koja je dalje uticala i na stvaranje većeg broja šansi.

Seleći se iz jednog u drugi kraj, Jevreji su svoje zakone i pravila prilagođavali novim životnim uslovima i sredinama. Tako, navike i običaji nijesu u svim pojedinostima bili svugdje jednaki, ali se uglavnom može reći da su Jevreji, gdje god su se nalazili, živjeli svojim sopstvenim životom prilagođavajući svoje nacionalne i duhovne potrebe ustavima života koji se odvijao oko njih[14]. Proces prilagođavanjanja sredinama u koja su se nalazili je imao uticaja i na jezik. Naime, Jevreji su naseljavajući nove sredine učili i služili se jezikom zemlje u kojoj su se nalazili. To je uticalo da se zajednički jezik teško održi. Međutim, Jevreji su književne sastava pisali na hebrejskom jeziku, pa je govorni jezik hebreizovan. Upravo ova izgradnja sopstvenog jezika je pomogla da se održe kao zajednica i da se odbrane od sjedinjavanja u sredine u kojima su živjeli.

ZAKLJUČAK

Seobe predstavljaju jednu od glavnih karakteristika života Jevreja. Stalno seljenje je doprinosilo razvoju preduzetničkog duha, načina razmišljanja i posmatranja svijeta oko sebe. U izgnanstvu su vjerska načela Jevreja došla do izražaja, tako da neprekidna borba za slobodu im nije donijela nezavisnost za kojom su žudjeli, ali ih je učinila duhovno jakim. Nagon za seljenjem se može objasniti društvenim uslovima u kojima su živjeli. Tako, živjeći u stalnoj borbi za opstana u različitim zemljama, izdvojeni od okoline i u većini slučajeva neprijateljskim okruženjem, migracije se mogu okarakterisati kao reakcija na izolaciju. Takođe, ukorijenjena ideja napretka ih je vukla da stalno tragaju za novim izazovima i poduhvatima, ne mireći se sa okolnostima. Migriranje iz jednog kraja u drugi, je imaolo veliki uticaj na jevrejski način razmišljanja i sistem vrijednosti, a dalje i na njihov uspjeh. „Izraelci su više nego bilo koji drugi narod apstrahovali etiku globalnog tumaranja iz strasti[15]“ Taj nagon za migracijama je i dan danas veoma izražen, što dodatno upućuje na Crnjanskog koji je u „Seobama“ istakao: „Bilo je seoba i biće ih vječno, kao i porođaja, koja će se nastavljati. Ima seoba. Smrti nema!“

14 Dubnov Simon (1982), Kratka istorija jevrejskog naroda, Savez jevrejskih opština Jugoslavije Beograd, str. 75.

15 Senor Dan, Singer Sol (2011), Nacija u usponu, priča o izraelskom ekonomskom čudu, Klub Plus, Beograd

LITERATURA

1. Biblija (2000), Glas Mira, Beograd, (prevod: Đuro Daničić)
2. Blechová Čelebić Lenka (2015), Predavanja u sklopu predmeta „Jevrejska kultura“, decembar 2015, Univerzitet Donja Gorica
3. Brekman RabinLevi, Džafi Sem (2011) Jevrejska tajna poslovnig uspjeha, Centar za kulturu Mladenovac, Mladenovac
4. Dubnov Simon (1982), Kratka istorija jevresjskog naroda, Savez jevereskih opština Jugoslavije, Beograd
5. Durant (1966) Story of civilization, Simon and Schuster, New York
6. Gartner P. L. (2001), History of the Jews in Modern Times, Oxford University Press, New York
7. Goldberg D.Dž, Rejner Dž.D. (2003) Jevreji istorija i religija, Beograd
8. Ilijev Jovan, Korjeni naše civilizacije – jevrejski pogled na svijet, Članci - Nauka i Biblija
9. Johnson, P (1988) A history of Jews, Harper Collins, London
10. Katić Nebojša (2006), Pouke jevrejske istorije, dnevnik “Politika”, Beograd
11. Krivaček Pol (2010) Vavilon - Mesopotamiija i rađanje civilizaije, Marso, Beograd
12. Lavinija, Kan-Šebork Dan (2012), Kratka istorija judaizma, Utopija, Beograd
13. Milin Dragan (1994), Starozavetna istorija, Biblioteka Matice srpske, Novi Sad
14. Rajt R. (2007), Kratka istorija napretka, Geopolitika, Beograd
15. Schama Simon (2013) The story of Jews, Finding the Words, 1000BCE-1492CE, The Bodley Head, Great Britain
16. Sedlacek T. (2011) Economics of Good and Evil, Oxford University Press, New York
17. Senor Dan, Singer Sol (2011), Nacija u usponu, priča o izraelskom ekonomskom čudu, Klub Plus, Beograd
18. Sombart Werner (2001) The Jews and Modern Capitalism, Batoche Books Limtied, Canada)
19. Šobajic M. Vojmir (1982), Jevrejstvo i Izrael, Zavod za unapreduvanje na stopanstvoto vo SRM „Samoupravna praktika“, Skopje
20. Talmud (1989), Narodna knjiga Beograd (prevod: Eugen Verber)
21. Vukotić Veselin (2013): Antropologija stvaranja, CID, Podgorica, 2013

Dejan S. Miletić[1]
Hatidže Beriša[2]
Emina Jermić Marković[3]

KRATAK ISTORIJSKI PREGLED UTICAJA MIGRACIJA NA PROCES GLOBALIZACIJE

Apstrakt

Globalizacija je društvrni fenomen planetarnog opsega koji označava jačanje mđuzavisnosti društvenih subjekata na planetarnom nivou, podstaknutih, pre svega, tehnološkim i ekonomskim razvojem, ali i masovnim migracijama stanovništva. Lako se uočava kroz istoriju da su migracije stanovništva važan faktor uobličavanja sveta u pravcu uspostavljanja globalnog društva. Bez obzira na istoriju migracija i njihovu neminovnost, većina država u koje emigranti odlaze, nisu blagonaklone ka velikim prilivima stanovništva iz drugih država. Ipak, migracije stanovništva će nastaviti da budu važan i nezaustavljiv element globalnog života usled različitih „push" i „pull" faktora, pri čemu ekonomske nejednakosti dominiraju među njima.

Ključne reči: *migracija, globalizacija, push, pull, ekonomska nejednakost.*

A BRIEF HISTORICAL REVIEW OF THE IMPACT OF MIGRATION ON THE PROCESS OF GLOBALIZATION

Abstract

Globalization is a societal phenomenon of planetary range that marks the strengthening of interdependence of social actors on a global level, generated primarily by technological and economic development, and mass migration. It is easy to see through history that the migration of the population is an important factor which is shaping the world in the direction of establishing a global society. Regardless of the history of migration and its inevitability, most of the countries in which emigrants are going, do not take kindly to large population inflows from other countries. However, population migration will continue to be an important and unstoppable element of global life due to various "push" and "pull" factors, where economic inequality dominates among them.

Key words: *migration, globalization, push, pull, economic inequality*

1. UVOD

Živimo u svetu visoke dinamike promena što dovodi do mnogih teško predvidivih društvenih procesa. Jedan od termina koji obeležava ove promene u poslednjih četvrt veka je proces globalizacija. Radi se o društvenom fenomenu koji označava jačanje mđuzavisnosti svih društvenih subjekata na planetarnom nivou, podstaknutih, pre svega, tehnološkim i

1 Vanredni professor ekonomije, Univerzitetu Union – „Nikola Tesla", predsednik Centra za proučavanje globalizacije (CGS), e-mail: dejan969@gmail.com.

2 Docent, Univerzitet odbrane u Beogradu, Vojna akademija, e-mail: hatidza.berisa@mod.gov.rs.

3 Magistar, doktorski kandidat, Centar za proučavanje globalizacije (CGS), e-mail: eminajeremic@gmail.com.

ekonomskim razvojem, ali i masovnim migracijama stanovništva. Tokom ovog procesa, koji je inteziviran od rušenja blokovske podele u zadnjoj dekadi XX veka, došlo je do novog talasa emigracija stanovništva. Dok je evidentno da je tokom globalizacije dolazilo do smanjivanja barijera u ekonomskoj sferi, dotle se uočava negativan trend u kome se države najčešće opiru primeni afirmativne regulatorne politike kada se radi o međunarodnom kretanju ljudi. U tom smislu je indikativan izveštaj Svetske banke pod nazivom, "Globalizacija, rast i siromaštvo", koji navodi da, „dok su države imale želju da promovišu integrisana tržišta kroz liberalizaciju trgovine i investiranja, one su se uglavnom protivile liberalizaciji emigracionih politike". Mnoge su se države opredelile da sačuvaju opsežne zakonske prepreke sa namerom da se spreče stranci koji traže posao ili azil. U stvari, emigracione politike širom sveta postaju sve strožija kako vlade pokušavaju da smanje ekonomske, kulturne i sigurnosne uticaje velikih migracija među narodima.

Uprkos nepostojanju želje vlada da liberalizuju svoje emigracione politike, broj ljudi koji žive izvan svoje zemlje porekla porastao je sa 120 miliona u 1990. godini na procenjenih 215 miliona u 2012. godini (World Bank, 2012), što je oko 3,05 posto svetske populacije.

Studija sprovedena od strane Gallup Anketa u preko 135 zemalja, 2009. godine, otkriva da 16 posto svetske populacije odraslih želi da se trajno preseli u drugu državu, ako bi imali priliku. Međutim, čini se da se ti brojevi razlikuju od regije do regije. Prema rađenim anketama u periodu od 2007. - 2009. godine, 38 posto podsaharske Afrike želi da se iseli, dok samo 10 posto azijata želi trajno da napustiti svoju domovinu. SAD su najpoželjnija destinacija kao država, prema tim anketama (Espisova, Ray, 2009).

2. KRATKA ISTORIJA MIGRACIJA

Kada govorimo o globalizaciji, odnosno njenom istorijskom razvoju, primećujemo dva preovlađujuća pristupa. Jedan je onaj koji globalizaciju vezuje za početak ljudske zajednice i doživljava je kao prirodnu i spontanu težnju čovečanstva ka ujedinjenju svega poznatog. Smatra se da je želja da se svet globalizuje, stara koliko i ljudska misao. Drugi pristup je onaj koji globalizaciju prepoznaje sa pojavom industrijske revolucije i razvoja kapitalizma. Teško je odbaciti bilo koji od ova dva pristupa, ali ćemo zbog preglednosti našeg rada prihvatiti ovaj drugi, pri čemu ne smatramo da je to naša poslednja reč o ovom problemu. U tom smislu smo izvršili podelu na tri osnovna perioda: rani period globalizacije od 1850. i 1914.; posle II Svetskog rata; i savremeni period od rušenja blokovske podele do danas.

2.1. Migracija u ranom periodu globalizacije

Najnovija era masovnog dobrovoljnih migracija bila je između 1850. i 1914. kada je milion ljudi godišnje krenulo u „novi svet" na prelazu iz 20. veka. Izveštaj Svetske banke, „Međunarodna migracija i globalni ekonomska red", procjenjuje da je 10 posto svetske populacije migriralo u tom vremenskom periodu, dok je migracija do sirijske krize bila oko tri posto. Ubrzani napredak, pad troškova prevoza u odnosu na plate, uz smanjeni rizik, pomogli su da se olakša ovo doba masovne migracije. Na samom početku ovog perioda države su razvile formalizovan i regulatorni sistem kontrola kroz pasoše i vize za kontrolu protoka ljudi preko državnih granica.

Efekti ranog perioda migracija se mogu videti u strukturi stanovništva mnogih zemalja zapadne hemisfere. U drugom delu 19. veka, na primer, gotovo 15 posto populacije SAD je rodjeno u inostranstvu, s velikom većinom tih useljenika koji su došli iz Europe. Najbrojniji su bili irski i italijanski imigranti, pa zatim ruski i istočnoevropski Jevreji, Česi, Slovaci, Poljaci i

Nemci. Većina trenutnih građana SAD koji su došli iz Evrope, rezultat su tog perioda migracija (O'Rourke, 2001).

U isto vreme kada je evropska emigracija rasla tokom 19. veka, došlo je do priliva kineskih i japanskih useljenika koji u velikom broju dolaze na zapadnu obalu SAD-a, kao i na Havaje (Richin, 1972). Međutim, nagli rast azijske imigracije u SAD je brzo zaustavljen restriktivnom imigrantskom politikom (Daniels 1999).

Pored toga, ubrzani razvoj zemalja kao što su Argentina, Brazil i Čile je izazvao veliki priliv španskih i portugalskih doseljenika u Južnu Ameriku. Ovo je bilo moguće zbog prethodnih kolonijalnih veza između njihovih zemalja. Međutim, pored toga je došlo i do priliva izbeglice iz Nemačke, Velike Britanije, Italije, Poljske, Kine i Japana, što je bio ne baš očekivani fenomen za to vreme (O'Rourke, 2001).

Ovaj talas useljavanja u „Novi svet" je rezultirao negativnom reakcijom u odnosu na migrante. U SAD-a, imigranata su okrivljavani za kriminal, bolesti i jačanja siromaštva u urbanim centrima na severoistoku i srednjem zapadu. Pored toga, imigranti su sačinjavali veliku i nestabilnu populacionu grupu koja je izgledala kao tempirana bomba za eventualne socijalne sukobe.

Grupe koje su pozivale na svetsku socijalističku revoluciju su nalazile podršku među siromašnim doseljenicima, a neki od njih su pak bili istaknuti članovi i vođe pojedinih sindikata. Na to se često gledalo kao na potencijalne izvore otpora američkom kapitalizmu koji je dolazio od strane socijalističkih protivnika. To sve je išlo dotle da je 1919. i 1920. godine, glavni američki državni tužilac A. Mitchell Palmer pokrenuo brojne sudske postupke vezane za emigrante, koji su se nazivali "Palmerove racije". Njihov rezultat je bio proterivanje na hiljade navodnih komunističkih agitatora (Daniels 2002).

U isto vrijeme, azijski imigranti su gledani sa sumnjom i neskrivenim rasizmom. U 1878. godini Vrhovni sud SAD je presudio da je kineskim imigrantima zabranjeno da postanu naturalizovani američki građani. Godine 1882., Kongres SAD je doneo „Zakon o isključenju Kineza", koji je zabranjivao kineskim radnicima dolazak u SAD-u narednih deset godina; kasnije je zakon izmijenjen tko da se zabranjuju gotovo sve kineske imigracije. Takva situacija je trajala sve do sredine 1900-ih. Slično tome, Japanska imigracija je ograničena tzv. „Džentlmenskim sporazumom", donetim 1907. godine, između Vlade Japana i SAD. Na kraju krajeva, gotovo sva azijska imigracija je bila zakonski zabranjen od 1917 (Daniels 2002). Do 1924. godine, "nepoželjne" Evropske migracije iz južne i istočne Europe također su oštro smanjene kroz implementaciju novog sistema kvota koje su uvele stroga ograničenja na godišnjem nivou. (Daniels 2002).

Ovakav odnos prema imigraciji i globalna depresija od 1930-ih, uticale su na značajno smanjenje migracija prema Americi. Čak i kada su Drugi svetski rat i Holokaust bili na vidiku, a jevreji masovno pokušavali da pobegnu iz Nemačke i Austrije, nisu lako dobijali ulaz u druge države. Na Evian konferenciji u Francuskoj, koja se održala 1938., delegati iz više desetina zemalja su odbile zahtev za povećanje kvota za prihvatanje jevreja koji beže od progona, izuzev Dominikanske Republike, koja se ponudila da primi bilo koji broj izbeglica (Laffer, 2011).

2.2. Migracije posle Drugoga svetskog rata

Kako su se zemlje Evrope oporavljale od posledica Drugog svetskog rata, tako su ponovno postajale privlačno odredište za potencijalne migrante. Budući da je za obnovu porušenih gradova Evrope nedostajalo radne snage, pojedine države su širom otvorile svoje države za imigracioni priliv. Kasnije, tokom posleratnog perioda, tehnološka poboljšanja u transportu, kako u drumskom, tako i u vazdušnom, zanačajno su smanjile troškove migracije. Iseljavanje iz

zemalja u razvoju u zapadne zemlje ubrzano je jačalo kako su prihodi u zemljama u razvoju rasli do nivoa da je migracija bila lako izvedljiva. Nažalost, ekonomski posmatrano on nije bio dovoljan da bi se ona usporila.

Turski imigranti u Nemačkoj, formirali su jednu od najuočljivijih grupa migranata u posleratnom periodu. Ti imigranti su došli u Nemačku kao "gastarbaiteri", tokom 1950-ih i 1960-ih do upotpune posleratnu potrebu ove zemlje za radnom snagom. Međutim, nemačka vlada nikada nije razmišljala o tome da ti imigranti ostanu za stalno u Nemačkoj, pa im nije odobreno državljanstvo ili potpuna integracija u nemačko društvo, što je rezultiralo društvenim sukobom koji je trajao sve do danas. Od 2006. godine, oko 22 posto turskih građana koji žive u Nemačka još uvijek nemaju nemačko državljanstvo, uprkos tome što su rođeni tamo (Turci u Nemačkoj, 2006). Godine 2000., prošao je zakon koji garantuje državljanstvo deci stranaca koji su rođeni u Nemačkoj. Međutim, ovaj zakon ne dozvoljava Turcima da imaju dvojno državljanstvo, što je sa drge strane dovelo do drštvenih tenzija i nezadovoljstva među njima (Today's Zaman, 2012).

Isto tako, tokom posleratnog perioda mnogi radnici iz bivših kolonija evropskih sila emigrirali su putem Europe sa namerom da dođu do posla. Te grupe migranata su uključivale indijce, pakistance, koji su se preselili u Englesku, zatim vijetnamce, kambodžance, alžirce, tunižane, marokance i ostale afrikance koji su migrirali u Francusku.

Kao što su ljudi počeli seliti iz postkolonijalnih zemalja u Europi, prethodni šablon migracije koji se odvijao tokom kolonijalnog perioda je obrnut. To je dovelo do velikih društvenih i demografskih promena u evropskim zemljama koje su doživljavale efekte rastućih multikulturalnih društava. U isto vrijeme, stroge prepreke za useljavanje u SAD-a rođenih mimo Zakona o nacionalnim kvotama, iz 1924. godine, su smanjeni kako se kretalo ka sredini dvadesetog veka. Međutim, nova migracija u SAD-u nije došao iz Evrope, aveć prvenstveno iz Latinske Amerike i Azije (Daniels 2002).

2.3. Migracija danas

Savremeni obrasci migracije odražavaju svetske ekonomske trendove. Na primer, tokom poslednjih trideset godina Kineski radnici se postepeno premeštaju iz kopnene regije ka primorskim gradovima u potrazi za poslom i novih ekonomskih mogućnosti koje nisu dostupne u ruralnim područjima Kine. Unutrašnje kineske migracije sada čine oko jedne trećine svih domaćih migranata širom sveta, čiji broj dostiže cifru od gotovo 230 miliona ljudi (The Economist 2012). Ovi migracioni trendovi su uglavnom nastali kao odgovor na talas međunarodnih kapitalnih investicija i jačanja proizvodnje u Kini, poznatoj kao mesto jeftine radne snage i zemljišta. Istovremeno, kineska emigracija stalno je rasla od 1970-ih, što je često dovodilo do odlaska bogatih i kvalifikovanih radnika koje su tražili zaposlenja kao stručnjaci u Severnoj Americi i Europi. Od tih Kineza koji se smatraju "pritokama", urađeno je istraživanje koje je pokazalo da bi 74,9% njih želelo da pošalje svoju djecu u inostrane škole. Kineska emigracija takođe uključuje nisko kvalifikovanu radnu snagu, koja može da koristi nedozvoljena sredstva prilikom emigracije (Song, 2013.).

Isto tako, tokom poslednjih tridesetak godina, migracija radne snage iz Latinske Amerike (posebno iz Meksika) u SAD-e je značajno porasla. Veliki deo ovog rastućeg migracionog toka nije ni registrovan, što predstavlja rezultat oštre imigracione politike, odnosno želje za ograničavanjem imigracione stope, pa stoga imamo veliki broj ilegalnih emigranata. Kao posledicu ovog trenda imamo veliki otpor prema imigrantima iz Latinske Amerike u SAD-u, što je dovelo do dodatnog jačanja granične kontrole između SAD-a i Mexika, uključujući i izgradnju fizičkih zidova na mestima gde su registrovani pojačani ilegalni ulasci. Međutim, svi

ovi napori nisu značajno smanjili broj ljudi koji ilegalno ulaze u SAD. Podaci iz 2009. godine ukazuju da je neprijavljenih imigranata bilo blizu 11 milijuna američkih stanovnika, a taj broj se neprestano povećava (Andreas 2009.).

Interesantno je primetiti da su neki emigracioni obrasci iz Latinske Amerike promenjeni u godinama posle ekonomske recesije, što može da bude odgovor na manje mogućnosti za zapošljavanje u SAD-u. To potvrđuje i podatak da je u 2011. Godini, zabeležena najniža stopa hapšenja na granici SAD-Mexico zbog nelegalnog prelaska, od 1972. Osim toga, nakon perioda recesije zapaža se više migracija u Latinskoj Americi, i to ne nužno usmerena prema SAD. Meksikanci su sada pojačali migraciju unutar Meksika, radije nego što prelaze granice prema SAD-a. Istovremeno, emigracione struje iz drugih zemalja Latinske Amerike, kao što su Bolivija, Paragvaj i Peru, sada se sve više kreću prema Argentini, Brazilu i Čileu (Cave, 2012).

Važno je naglasiti, da se stanje sa emigracijom značajno usložnjava u Evropi poslednjih godina. Španija predstavlja zanimljiv primer; broj stanovnika Španije rođenih u inostranstvu povećan je za gotovo 5 miliona ljudi između 2000. i 2009. godine, i beleži raste sa manje od četiri procenta na gotovo četrnaest procenta ukupnog stanovništva (Arango, 2013). Kao i imigracija u SAD-a, španska imigracija je u velikoj meri pokrenuta potragom za poslom i boljim standardom. To su uglavnom ljudi koji dolaze iz područja u Severnoj Africi, Latinskoj Americi i Europe. Sa druge strane, Francuska se suočava sa visokim otporom prema imigraciji u posljednjih nekoliko godina. Bivši predsednik Nicolas Sarkozy je pokrenuo vrlo restriktivnu politiku useljavanja tokom svog mandata (koji je završio 2012. godini). Samo tokom 2011. godine, Francuska je deportovala gotovo 33.000 neprijavljenih imigranata, što predstavlja povećanje od 17 procenta u odnosu na 2010. Dok se desnica u Francuskoj izborila za dodatna ograničenja za legalne emigrante. (The Guardian, 2012.)

Prema Međunarodnoj organizaciji za migracije, ukupan broj migranata širom sveta povećao se u desetogodišnjem periodu, sa 150 miliona u 2000. na 214 miliona u 2010. To znači da je 2010. godine 3,1 posto svetskog stanovništva otpadalo na emigrante. Udeo emigranata u ukupnim promenama stanovništva znatno zavisi od zemlje koja se ispituje. Katar (87%) i Ujedinjeni Arapski Emirati (70%) imaju visok nivo međunarodnih emigranata koji žive u svojim opštinama. S druge strane, Indonezija (0,1%) i Indija (4%) imaju vrlo male populacije međunarodnih migranata, u odnosu na broj stanovništva.

Izveštaj Human Development Report-a za 2009. beleži da se velika većina emigranata kreće unutar, a ne između država. Od onih koji prelaze državne granice, 37% njih se preseli iz zemalja u razvoju u razvijene zemlje. Daleko više međunarodnih migranata, (60%) prelazi u zemljame istog nivoa razvoj. Samo 3% međunarodnih emigranata se seli iz razvijenih zemalja u zemlje u razvoju. Ovi brojevi pokazuju da je dilema o migracijama između razvijenih i zemalja u razvoju možda prenaglašena, jer se često ignoriše fenomene unutrašnje migracije i migracija između zemalja sličnog razvoja.

Na kraju ovog podpoglavlja bismo se osvrnuli na poslednji veliki talas izbeglica koji se slio u Evropu. Radi se o građanskom ratu u Siriji, koji je započeo u proljeće 2011. godine, a predstavlja ekstremni primer odnosa između unutrašnjeg nasilja i emigracije izbeglica. Rat se sve vreme do danas, karakteriše stravičnim nasiljem između vladinih snaga i pobunjeničke grupe koja pokušava da svrgne aktuelni režim Assada, što je rezultiralo u više od 80.000 smrtnih slučajeva, samo tokom prvih nekoliko godina), kao i opsežnih kršenja ljudskih prava i izvršenje masovnih zločina. (Abedine et al, 2013). Kao posledica pogoršanih uslova života u Siriji, koji uključuju navodne uporabe hemijskog oružja, mučenja, civilne masakre itd, sirijski građani su masovno bežali. Od početka 2013. godine, više od četiri miliona Sirijaca je interno raseljeno, a više od 1,5 miliona je napustilo svoju zemlju. Ovi brojevi su drastično porasli tokom

vremena kako su se okolnosti pogoršavale.Interesantan je podatak da je samo u prvih pet meseci 2013. godine, pobeglo preko milion stanovnika Sirije. (Abidine et al, 2013) Dobar deo ovih izbeglica našao je svoje utočište u Evropi, dok se drugi deo zadržao u Turskoj. Problemi koji su nastali poslednjim prilivom stanovništva Sirije u EU još uvek nisu rešeni, iako je uspostavljena saglasnost da se njihov dolazk u buduće mora zaustaviti. Budućnost ovog konflikta će odrediti i uspešnost napora u zaustavljanju njihove migracije ka Evropi. Njihov slučaj je stoga i najočigledniji primer jednog od uzroka migracija.

3. ZAŠTO SE EMIGRACIJA UOPŠTE DEŠAVA?

Sociolozi su dugo analizirali migracije u pokušaju da odrede šta ih to sve pokreće, ili preciznije šta privlači/pokreće/tera ljude da menjaju svoje mesto prebivališta. U tom smislu su razvili određeni model koji se u literaturi često može naći kao „push-pul" model. Ovaj model razlikuje „push" (bukvalan prevod ove engleske reči bi bio – gurati) činioce koji pokreću ljude da napuste svoje domove, od „pull" (bukvalan prevod ove engleske reči bi bio – vući) činioca koji privlače emigrante. „Push" činioci se javljaju unutar država iz kojih dolazi emigranti, a „pull" u u državama u koje emigranti dolaze.

„Push" faktori su negativni aspekti zemalja porekla, dok su „pull" faktori pozitivni aspekti zemlje primaoca. U stvari, ova dva, na prvi pogled, različita faktora su u stvari dve strane iste medalje. U realnosti, emigranat ne nalazi samo nedostatke u mestu svog boravka (push faktor), već očekuje i konkretnu ozbiljnu korist od preseljenja (pull faktor); inače taj potez ne bi bio dovoljno koristan.

„Push" faktori se pojavljuju u mnogim oblicima. Ponekad oni dovode do toga da ljudi imaju osećaj da su bez izbora i da im ne ostaje ništa drugo nego da napuste svoju zemlju rođenja. Navešćemo tri grupe problema koji pokreću ljude na iseljavanje iz svoje matične zemlje: siromaštvo i nedostatak zaposlenja u matičnoj zemlji; rat, izražena politička i/ili religijska netrpeljivost, kao i različiti oblici kršenja ljudskih prava i slobode; i elementarne nepogode i zagađenja životnog okruženja. Sa druge strane imamo „pull" faktore koji su odgovorni za krajnju destinaciju emigranata. Pozitivni aspekti kod nekih zemalja služe kako bi se privuklo više emigranata od drugih. Navešćemo samo tri primarna „push" faktora: visok standard života, kao i visokogsocijalnog osiguranja i plata; potreba za radnom snagom kod onih država koje imaju negativan prirodni priraštaj i/ili ubrzani privredni rast; političke i religijske slobode, kao i visoka tolerantnost prema ljudskim posebnostima.

Osim toga, primećeno je i više nejasnih faktora, koji se često nazivaju „network", odnosno mrežn faktori, koji mogu da olakšavaju (podstiču) ili odvraćaju od migracija. Kao što je spomenuto gore, mrežni faktori uključuju troškove putovanja, jednostavnost komunikacije i međunarodne poslovne trendove. Ti činioci se ne odnose na određenu zemlju, ali još uvek imaju dubok utjecaj na međunarodne migracije.

4. ZAKLJUČAK

Razne razlozi leže iza migracija stanovništva. Ljudi mogu da emigriraju u cilju poboljšanja ekonomske situacije, ili da pobegnu od ograničenja ljudskih prava, političkog progona i/ili ekološke katastrofe. Uobičajeno je da se ovi razlozi svrstavaju u dve kategorije, tzv.: „push"/oni koji guraju i „pull"/oni koji vuku. Globalizacija je uvela, na neki način, i treću grupu faktora koju bismo mogli da nazovemo "network"/mrežni faktor, koji podrazumeva slobodan protok informacija, poboljšanu globalnu komunikaciju i brže i niže cene prevoza. Dok ovi mrežni činioci nisu direktan uzrok migracija, oni su ipak oni koji to olakšavaju i podržavaju.

Jednako kako podstiče migraciju, globalizacija također vrši kompenzaciju. Na primer, kako preduzeća rastu i postaju više globalna, ona često premeštaju svoju proizvodnju u zemlje u razvoju gde su troškovi rada niži. Ovaj transfer poslova iz razvijenih zemalja ka onim u razvoju ublažava određene ekonomske činioce koji dovode do migracije. Drugim rečima, u globalnoj ekonomiji poslovi se mogu kretati ka potencijalnim migrantima umesto da se migranti kreću ka potencijalnim radnim mestima.

Uticaji migracije su složeni, nose sa sobom i prednosti i nedostatke. Migracija dovodi do obezbeđivanja niskih troškova rada za zemlje domaćine, dok doznake koje dolaze od radnika iseljenika mogu biti važan izvor prihoda za njihovu matičnu državu. Sa druge strane, emigracija može podsticati odbojnost i strah prema došljacima u zemljama koje ih primaju, kao što su emigranti diskriminisani, na način da im se snižavaju plate, kao i da ih povezuju sa kriminalom, i sličnim negativnim društvenim delovanjima. Za ekonomije onih država iz kojih ljudi emigriraju, dolazi do gubitka mladog, radno sposobnog, dobro obrazovanog i na drugi način ekonomski veoma vrednog dela stanovništva.

Ovo naše istraživanje je suštinski zamišljeno kao pomoć u razumevanju uzroka migracija, raspodelu naknada i načina na koji se pojedine zemlje i međunarodna zajednica bave tim važnim izazovom. Stiče se utisak da će problemi migracije stanovništva predstavljati sve veći izazov u vremenu koje dolazi, jer čovečanstvo nije našlo odgovor na globalizaciju i postepeno uspostavljanje globalnog društva. Biće potrebno daleko više napora ka uspostavljanju ekonomske ravnoteže u svetu, ali i pravde i pravičnosti u odnosu kako prema pojedincima, tako i prema državama. Poslednji je trenutak da se ujedine globalni napori i uspostavi trajan svetski poredak koji će doneti mir i dalji prosperitet čovečanstvu.

LITERATURA

1. Andreas, P. (2000). Border Games: Policing the U.S.-Mexico Divide. Ithaca:Cornell UP
2. Arango, J. (2013). Exceptional in Europe?Spain's Experience with Immigration and Integration.Migration Policy Institute
3. Cave, D. (2012, January 5). Migrants' New Paths Reshaping Latin America.The New York Times.
   Preuzeto sa: http://www.nytimes.com/2012/01/06/world/americas/migrants-new-paths-reshaping-latin-america.html?_r=1&hp
4. Daniels, R. (1999). Immigration in the Gilded Age: Change or Continuity? OAH Magazine of History 13.4, p. 21-25.
5. Daniels, R. (2002). Coming to America: A History of Immigration and Ethnicity in American Life, 2nd Edition.Princeton,NJ: HarperCollins Publishers.
6. Espisova, N, Ray, J. (2009, November 2). 700 Million Worldwide Desire to Migrate Permanently. Gallup World.
   Preuzeto sa: http://www.gallup.com/poll/124028/700-Million-Worldwide-Desire-Migrate-Permanently.aspx
7. Willsher, K. (2012, April 19.) Immigration at forefront of French election campaign.The Guardian. Preuzeto sa: http://www.guardian.co.uk/world/french-election-blog-2012/2012/apr/19/immigration-forefront-french-election
8. Rischin, M. (1972). Immigration, Migration, and Minorities in California: A Reassessment. Pacific Historical Review 41.1, p. 71-90.
9. Song, S. (2013). Escape From China: One-Fifth Of Affluent Chinese Plan To Emigrate. International Business Times.

Preuzeto sa: http://www.ibtimes.com/escape-china-one-fifth-affluent-chinese-plan-emigrate-1242501#
10. The World Bank (September 2011). Migration and Remittances. Preuzeto sa: http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:20648762 menuPK:34480 pagePK:64257043 piPK:437376 theSitePK:4607,00.html
11. Taran, Patrick (2012, June 22). Ratifications of International Instruments on Migration/Migrant Rights. Retrieved from: http://www.december18.net/sites/default/files/ratifications.pdf
12. Turks in Germany start petition for right to hold dual citizenship (2012, March 2). Today's Zaman. Preuzeto sa: http://www.sundayszaman.com/sunday/newsDetail_getNewsById.action?newsId=273085
13. Turks in Germany (2006, September 7). The Journal of Turkish Weekly. Preuzeto sa: http://www.turkishweekly.net/article/146/turks-in-germany.html
14. United Nations Development Programme.Human Development Report 2009. Preuzeto sa: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2009_EN_Complete.pdf
15. United Nations High Commissioner for Refugees (2011, April1). States Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol. Preuzeto sa: http://www.unhcr.org/3b73b0d63.html
16. We like to move it move it: The impact of Chinese migration (2012, February 25). The Economist. Preuzeto sa: http://www.economist.com/node/21548277
17. Welcome Home (2012, February 25). The Economist. Preuzeto sa: http://www.economist.com/node/21548273

Nada G. Novaković[1]

MIGRANTI I TRŽIŠTE RADA

Apstrakt

Savremene migracije predstavljaju jednu od najznačajnijih društvenih pojava koje su determinisane procesima globalizacije, regionalizacije i (dez)integracije nacionalnih država, društvenih entiteta i (ne)voljnim odlukama grupa i pojedinaca. Njihovo dublje razumevanje zahteva interdisciplinaran pristup, a sociološki je samo jedan od njih. To podrazumeva opis, pojašnjenje i analizu najvažnijih društvenih faktora koji pokreću migracije, njihove karakteristike, dinamiku i brojne socijalne, ekonomske, demografske, kulturne i političke posledice. U radu se istražuju najvažniji društveni uzroci nastajanja savremenih migracija pod uticajima globalizacije i svetske ekonomske krize. Analiziraju se najbitnije karakteristike tržišta rada i migracione politike država u koje se migranti doseljavaju. Posebno se izdvajaju najvažniji faktori koji utiču na položaj migranata na fleksibilnom tržištu rada Evrope, njihova ekonomska i socijalna prava i ukupan društveni položaj.

Ključne reči: *migranti, tržište rada, politika zapošljavanja, sloboda kretanja*

MIGRANTS AND THE LABOUR MARKET

Abstract

Contemporary Migration represent one of the most significant social phenomena that are determined by the processes of globalization, regionalization and (dis) integration of national government, social entities and (non) voluntary decisions of groups and individuals. Their deeper understanding requires an interdisciplinary approach, a sociological is just one of them. This includes a description, an explanation and analysis of the most important social factors that drive migration, their characteristics, dynamics and a number of social, economic, demographic, cultural and political consequences. This paper examines the most important social causes of contemporary migration under the influence of globalization and the global economic crisis. It analyzes the most important features of the labor market and migration policies of the countries to which migrants are settled. Especially interesting are the most important factors affecting the situation of migrants in the flexible labor market of Europe, their economic and social rights and the overall social situation.

Key words: *migrants, labor market, employment policy, freedom of movement*

UVOD

Migracije stranih radnika ili ekonomske migracije su predmet istraživanja mnogih naučnih disciplina, a sociologija se usmearava na traganje za njihovim globalnim, lokalnim i pojedinačnim uzrocima. Ona nastoji da opiše, analizira i objasni najvažnije tendencije u promenama karakteristika ekonomskih migracija i naznači njihove najbitnije posledice.

1 naucni saradnik Instituta drustvenih nauka u Beogradu. Tekst je rezultat rada na projektu „Strukturne društvene i istorijske promene srpskog društva u kontekstu evropskih integracija i globalizacije" (broj 179039), koji finansira Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, 2011-2014.

Savremene migracije uopšte se razlikuju u odnosu na migracije iz druge polovine 20. veka. One su posebne po svojoj dinamici, obimu, načinu reagovanja najrazvijenih država i odnosu vlasti i stanovništva prema njima. Reč je o transnacionalnim i transkontinentalnim seljenjima stanovništva, značajnim delom nasilno izazvanih od strane najmoćnijih geostrateških faktora. U nauci i javnosti sve je prisutnije gledište da su ekonomske nejednakosti povezane sa savremenim migracijama, koje na razne načine doprinose i promenama na tržištu rada. Stoga je ovo istraživanje usmereno na karakteristike evropskog tržišta rada i položaj stranih radnika na njemu.

Za uključivanje (ne)regularnih migranata u javnu i neformalnu ekonomiju važne su politike zapošljavanja, zarada, radne i pravne zaštite, ali i sistem zdravstvene, socijalne zaštite i politika obrazovanja. One se razlikuju u pojedinim zemljama, ali sa globalnom ekonomskom krizom su sve u znaku smanjenja prava, zarada i drugih primanja. To posebno pogađa strane radnike, čiji ekonomski položaj je marginalan i nesiguran. Tome značajno doprinose i reakcije vlasti i građana zemalja kroz koje se migranti kreću i u koje se useljavaju. Istraživanje pomenutih pitanja o ekonomskim migrantima se analiziraju sa stanovišta teorije svetskog sistema, koju je u svojim radovima više razvio nemački sociolog Imanuela Volerštejn (Imanuel Volerstejn)[2].

O UZROCIMA SAVREMENIH MIGRACIJA

Postoji mnoštvo pristupa i teorija o uzrocima, dinamici, oblicima i vrstama migracija. Oni su ukazali na kompleksnost migracija kao pojave, čije proučavanje i objašnjenje zahteva i interdiscipninaran pristup. U radu je analiza usmerana na međunarodne migracije, koje su u aktuelnoj migrantskoj krizi poprimile i transkontinentalni karakter. Selenje stanovništva je postalo masovno, brzo i ima dalekosežne posledice po zemlje iz kojih se iseljavaju i u koje se useljavaju. U centru sociološke analize je istraživanje ekonomskih migranata na tržištu razvijenih zemalja Evrope i onih koje su na njenoj periferiji. Ove druge su na „balkanskoj ruti“, slabih ekonomija, visoke nezaposlenosti, siromaštva i zaduženosti. Takav njihov položaj u raspodeli ekonomske i društvene moći u regionu i svetu determiniše i njihov odnos prema migracijama i politike prema migrantima na tržištu rada. Dosadašnja istraživanja migracija u svetu, od strane autora iz različitih disciplina, nisu dovela do jedinstvenih opštih teorija i zaključaka o uzrocima i posledicama seljenja stanovništva. Štaviše, sociologija migracija je daleko manje razvijena nego što su demografija, ekonomija i istorija. Aktuelne migracije su nametnule potrebu saradnje pomenutih nauka i sa antropologijom, politikologijom, filozofijom, kulturologijom i drugim naučnim disciplinama koje se bave migracijama.

Ovde će se samo u najopštijim crtama ukazati na najvažnije globalne faktore savremenih migracija, čiji poseban tip čine migracije radnika. Po svom značaju izdvajaju se procesi globalizacije, svetska ekonomska kriza, promena geopolitičke mape sveta i rast ekonomskih i društvenih nejednakosti. Značaj ovih globalnih faktora je važan, ali na migracije utiču i faktori na mezo i mikro nivou. U prvom slučaju su promene u demografskoj, ekonomskoj i socijalnoj strukturi na lokalnom i nacionalnom nivou koje podstiču migracije ili prostorno kretanje stanovništva. U drugom slučaju su odluke pojedinca (i domaćinstva) da migriraju u druge zemlje i na druge kontinente. Prema oceni istraživača na teorijskom i empirijskom planu retka su slaganja autora o vezi između migracija i tržišta rada.[3] Sociološka analiza je usmerena na najbitnije posledice radnih migracija u zemljama porekla i doseljena radnika. One su značajno

2 I. Volerstin, Posle liberalizma, „Službeni list“, Beograd, 2005.

3 M. Paneva, „Utjecaj migracija na europsko tržište rada“, Ekonomska misao i praksa, god XX(2012), 3, str. 335-362.

šire od promena na tržištu rada, ali i takve mogu da nagoveste osnovni pravac promena u položaju radnih migranata na fleksibilnom tržištu rada. Sve to se posmatra u kontekstu evropskih i širih integracija i delovanja globalne ekonomske krize.

Prema mišljenju Jovana B. Dušanića uzroci sadašnje globalne krize su dublji i sistemski. Oni sežu u 30-te godine prošlog veka.To je kriza kapitalizma američkog tipa. Velike nejednakosti u raspodeli bogatsva nisu posledice krize, ali su u njoj došle do izražaja. Kriza nije samo ekonomska, već i moralna. Od ukupnog bogatstva sveta 0,7 % svetske odrasle populacije poseduje 41% svetskog bogatstva. Svega 3% bogatstva pripada dnu piramide ili 68,7% svetskog odrslog stanovništva. Pri tome navodi niske godišnje stope rasta svetske ekonomije, koje su 1970-ih bile 2,4%, u 80-im 1,4% i u 90-im 1,1% [4]. Slične stavove izneo je i Slobodan Komazec. Naglasio je opadale rasta privreda zemalja Zapada, koje su 2011.godine bile 1,0%, u 2012. godini 0,5%, a sledeće svega 0,3%.[5]

Globalan pristup u istraživanju dohodnih nejednakosti zastupljen je u radovima Branka Milanovića. On je istakao da su ekonomske nejednakosti porasle na globalnom nivou i da su one jedan od uzroka svetske ekonomske krize. Osvrnuo se i na probleme migracija, a u sklopu istraživanja nejednakosti u dohotku između pojedinaca. S tim u vezi je koristio dva faktora: mesto rođenja pojedinca i dohodnu klasu roditelja. Zaključio je sledeće:"Ovi faktori pokrivaju više od 80 odsto dohotka pojedinca. Preostalih 20 i manje odsto može se objasniti faktorima nad kojima čovek nema kontrolu (pol, starost, rasa, sreća), ali i nekima nad kojima ima, kao što su zalaganje i naporan rad"[6] (str. 106.). Kasnije je ovim ekonomskim nejednakostima, ali i demografskim promenama u svetu, ukazao na uzroke aktuelne migrantske krize.

Treći važan uzrok migrantske krize predstavlja geopolitički faktor. To je pojava višepolarnog sveta. Umesto nadmoći jednog vojnog, ekonomskog i političkog centra (SAD) pojavilo se više drugih centara moći. Oni se međusobno sukobljavaju i svoje interese štite i unapređuju, pored ostaloga, i vojnim intervencijama, ali i „posredničkim ratovima". Najčešći i najžešći sukobi su na područjima gde se oni graniče, a koja imaju strateški značaj za ovladavanje sirovinama, putevima transporta roba (posebno energenata) i jeftinom radnom snagom. Na taj način utiču i na svoje regionalne saveznike, ali i nameću „demokratiju", kroz raznobojne „revolucije" i „proleća"[7]. Ideologija o zaštiti ljudskih prava i demokratije služi da sve to zamagli i opravda. Na nižem nivou posmatranja uzroci krize su i demografske promene. Na jednoj strani je izrazit rast stanovništva (kao u Južnoj i podsaharskoj Africi), a na drugoj depopulacija i starenje stanovništva. Ovo poslednje je karakteristično za većinu razvijenih članica EU. Oni su i glavno odredište migranata, među kojima su i radni migranti.

MESTO MIGRANATA NA FLEKSIBILNOM TRŽIŠTU RADA

Fleksibilno tržište rada je tekovina novije faze kapitalizma. Ono je jedan od stubova globalizovane ekonomije. U njegovoj osnovi su postulati da će lakše otpuštanje radnika, zapošljavanje na atipične radne odnose i vreme doprineti rastu ekonomije i blagostanju društva. Ovo podrazumeva, pored ostaloga, da je na taj način povećana produktivnost rada, ali i lakše traženje novog posla. U suštini, takav model tržišta rada podrazumeva da je pojedinac u

4 Jovan B. Dušanić, „Neoliberlizam i preraspodela bogatsva", Nacionalni interes,God. X, vol 19 (2014),br. 1, str. 171 i 148.

5 S. Komazec, Slom finansijske imperije i nove strategije finansijskog kapitala, Beograd, 2014, str. 4.

6 B. Milanović, Bogataši i siromasi. Kratka i neobična istoriaj globalne nejednakosti, JP Službeni glasnik, beograd, 2012, str. 106.

7 V. konatar, Naličje „Arapskog proleća", Kultura polisa, 2014, br. 25, str. 261-278.

stanju da nakon gubitka jednog zaposlenja u kratkom roku nađe drugo. U stvarnosti fleksibilno radno zakonodavstvo i radni odnosi njime regulisani najviše odgovara visoko razvijenim kapitalističkim društvima, sa niskom stopom nezaposlenosti, jakim sindikalnim organizacijama i izdašnim državnim fondovima za obezbeđenje materijalne i druge sigurnosti radnika koji ostaju bez posla. U suprotnom, kad su privrede nerazvijene, inustrijski odnosi neregulisani, visoka stopa nezaposlenosti i relativno skromna državna sredstva za pomoć za vreme nezaposlenosti, ovo proizvodi nove nejednakosti i konkurenciju među radnom snagom.

Fleksibilno tržište je proizvod globalizacije ekonomije, a snažno pomognuto i olakšano IT i modernim komunikacijama. Zahvaljujući njima globalna ekonomija može da funkcioniše čitavih 24 h, tj. da se sve veća masa radnika zaposli na razne oblike radnih odnosa, koji nisu rad na neodređeno i puno radno vreme. Poseban doprinos rastu produktivnosti i profita multinacionalnih kompanija donela je strategija izmeštanja poslova u zemlje u kojima je radna snaga jeftina, manje sindikalno zaštićena i spremna da odgovori zahtevima poslodavca (tzv. outsourcing). Sve to vodi većoj eksploataciji radnika na polu/periferiji kapitalističkog sistema, a eksploziji zarada top-menadžera i višim zaradama radnika u zemljama iz kojih potiču multinacionalne kompanije. Fleksibilni radni odnosi su stvavrnost i u zemljama Zapada, a nametnuti su izmenama radnog zakonodavstva. Otpori tim reformama bili su masovni i česti, ali bez većih uspeha.

Najjveća posledica fleksibinih radnih odnosa jeste značajno smanjenje broja zaposlenih sa punim radnim vremenom i na neodređeno vreme. U usponu je zapošljavanje na atipične radne ugovor ei radno vreme. Među njima ističu se: rad na određeno vreme, poslovi sa skraćenim radnim vremenom, rad na daljinu, rad na ugovor za sezonske i povremene poslove i dr. U starim članicama EU ovo je pravno dosta uređeno, a i sindikati su jači nego u zemljama u tranziciji. U oba slučaja postoje i privatne agencije za iznajmljivanje radnika drugim poslodavcima. Na taj način ukinuto je i dostignuće kapitalizma da je radnik slobodan da sa poslodavcem ugovara uslove rada, radno vreme i visinu najamnine. Sada je sve prepušteno odnosu poslodavca i pojedinca, uz povlačenje države iz tih procesa. Ukratko rečeno, pojačana eksploatacija zaposlenih najamnih radnika i službenika postoji i u centru kapitalističkog sistema. Dolaskom migranata situacija na tržištu rada se dodatno komplikuje.

Rad u formalnoj ili javnoj ekonomiji je pravilo za većinu radne snage. Sa svetskom krizom sve je prisutnija i aktivnost u neformalnoj ili sivoj ekonomiji. Ona je sfera rada u kojoj radnici primaju niže zarade, nemaju siguran posao, sindikalno su sasvim nezaštićeni i obavljaju poslove za koje su plaćeni toliko da ne mogu da dostojanstveno da žive. Najamnine su u velikom broju slučajeva ispod visine koja omogućava egzistenciju radnika i njegov porodice.

Ulazak migranata na tržište rada je dodatni faktor konkurencije, obaranja nadnica, a rasta profita za poslodavce.Ako je reč o legalnom migrantu onda je njegova zaštita veća, nego kada dođe neregularni migrant. U oba slučaja mesto u podeli rada i na tržištu radne snage zavisi i od kvalifikacija. Za tržište rada u sredinama destinacije zanimljiva je relativno manja grupacija ekonomskih migranata, sa visokim obrazovanjem i posebnim stručnim veštinama. Neki od njih dobro poznaju strane jezike, poseduju informacije o tržištu tada i načinu života ljudi u sredinama u kojima bi da žive i rade. Mnogo veća je grupacija ekonomskih migranata koja nema tražene i visoke kvalifikacije. Reč je o priučenim i manje obrazovanim radnicima, najčešće mlađim i u najboljoj radnoj i životnoj dobi. To ih kandiduje za najniža radna mesta na fleksibilnom tržištu rada u neformalnoj ili sivoj ekonomiji.

Marginalan položaj na tržištu rada je više pravilnost nego izuzetak za većinu ekonomskih migranata. Njihove zarade, uslovi rada, radno vreme i sve što znače socijalna i ekonomska prava su lošiji nego domaće radne snage. Radno i socijalno zakonodavstvo im nije nenaklonjeno, a

migranti ga retko poznaju. Čak i da ih zakonodavstvo štiti strani radnici nisu u prilici da to iskoriste. Posebno je teška radnopravna zaštita u sredinama u kojima je visoka konkurencija na tržištu rada, a sindikati i sudstvo nemaju interesa da ih štite. Retki su slučajevi da strane radnike štite domaće institucije i organizacije. To je moguće samo u slučaju velikih sindikata i državnih organa zainteresovanih za očuvanje pravne države.[8] Posebno su u teškom položaju migranti u sivoj ekonomiji. Oni obavljaju 3D poslove (ili teške, slabo plaćene i prljave). Istraživanja o položaju radnih migranata u zemljama Skandinavije su dokazala da su strani radnici potrebni tim društvima i da su u procesima globalizacije sasvim uklopljeni u potrebe domaćeg tržišta rada.[9]

EKONOMSKI MIGRANTI I PROCESI ASIMILACIJE, INTEGRACIJE I DEPORTACIJE

Politike prema migrantima, posebno ekonomskim, u svetu su različite. One najviše zavise od nacionalne države. To je slučaj kada je reč i o većim regionalnim zajednicama, kakva je EU. To je pitanje na kome se mogu sagledati najveće „pukotine" u politici, tj.odnos između interesa na nižem i najvišem nivou EU . U prvom slučaju se države zalažu da zaštite sopstvene nacionalne i uže lokalne interese, kao što je tržište rada i socijalna davanja. Tu je i rizik po bezbeednost građana i države i (ne)opravdan strah od etničkih, kulturni i religijskih promena koje donose stranci. U drugom slučaju se brane osnovne vrednosti na kojima je zasnovana EU, ali se one tumače shodno trenutku i interesima najmoćnijih njenih članica. Sve to otkriva deficite ove zajednice, od političkih, institucionalnih do bezbednosnih i humanitarnih. Ovo ima za rezultat različite politike prema stranim radnicima, koje su često nesaglasne osnovnim principima funkcionisanja EU, a prilagođene potrebama pojedinih država. U tom sukobu nacionalnih i zajedničkih interesa dešavaju se i promene na tržištu rada i odnosu prema ekonomskim migrantima.

Na osnovu istraživanja o ekonomskim migrantima u razvijenim kapitalističkim društvima pre početka 21. veka može se zaključiti da su oni značajan faktor promena i razvoja ekonomija imigracionih država. Zemlje iz kojih su dolazili nisu bile sasvim siromašne, već one u kojima je ubrzan razvoj (Despić).[10] Veličina migracija, brzina kretanja, prostor s kojeg se kreću i na koji žele da imigriraju su daleko veći nego što je to bio slučaj s kraja prošlog veka. To značajno unosi i promene u veličinu grupacije ekonomskih migranata. S jedne strane oni dolaze iz ratom zahvaćenih područja. S druge su migranti koji stižu u Evropu iz država koje nisu u ratu, ali emigracijom nastoje da poprave svoj materijalni i ukupan položaj. Po svojoj socijalnoj, kvalifikacionoj strukturi, društvenim vrednostima i načinu života oni su raznolika grupacija. Njihov materijalni položaj zavisi od konkurencije na tržištu rada, od radnog i socijalnog zakonodavstva konkretne zemlje u koju su došli, načina na koji su to učinili (legalno ili neregularno)[11] i podrške tzv.„migrantskih mreža".[12] Često su aktuelne političke prilike u novim

8 Nemački savez sindikata je otvorio savetovališta za ilegalne migrante. Vidi:""Njemačka: Izrabljivanje gasterbajtera iz istočne Evrope", 29.12. 2012. http://www.economy.rs/vesti/20566/Nemacka--Izrabljivanje-gastarbajtera-iz-istocne-Evrope.html (pristupljeno 10. 03. 2013.)

9 A. Renovčević, „Radna migracija ilegalnih imigranata u zemljama razvijenog severa", Sociologija, vol. LV (2013), no. 2, str. 316..

10 J. Predojević-Despić, „Ka razumevanju determinanti međunarodnih migracija danas – teorijska perspektiva", Stanovništvo, vol. 48 (2010), br. 1, str. 41.

11 Najčešće se koristi termin legalan ili regularan ulazak u neku zemlju. To j migrant koji se doselio zbog rada, školovanja ili zbog spajanja porodica.(Vidi. S. Cvejić, M. Babović, Migracioni tokovi u zemljama Zapadnog balkana: tranzit,

sredinama nepovoljne za dolazak i ostanak stranih radnika. O tome svedoče brojni protesti građana i konzervativnih društvenih pokreta, koji u migrantima vide opasnost.

Odnos prema migrantima, među kojima su i ekonomski migranti, je veoma različit. Najrazvijenije zemlje EU su svoju politiku prijema značajno menjale i prilagođavale novim uslovima. Pređen je put od politike stroge kontrole ekonomskih migracija do današnje politike „otvorenih vrata".[13] Prva je karakterisala politiku većine zemalja EU pre aktuelnog talasa migracija sa Bliskog Istoka, iz Afrike i Azije. Druga je postala dominantna za najrazvijeniju njenu članicu, tj.za Nemačku. Takve kakve su potvrđuju raznovrsnost i konfliktnost interesa i politika prema migrantima i dokaz su odsustva ozbiljne strategije EU prema migracijama.[14] Konkretne politike pojedinih zemalja su nastajale i menjale se tokom vremena, ali su više vodile računa o sopstvenim tržištima rada nego o zajedničkim smernicama, odlukama i interesima zajednice kao celine. Što je zemlja više na marginama raspodele ekonomske, političke i vojne moći to je i njena politika prema ekonomskim migrantima manje samostalna i zavisnija je od odluka najrazvijenijih i najmoćnijih država. Tome se pridružuje i geopolitički položaj, koji je u ranijim analizama migracija često bio zanemaren. Problemi sa kojima se sreću najnerazvijenije i najzaduženije članice EU ali i one izvan nje, potvrđuju stav da nema jedinstvene politike, a da dominiraju interesi najmoćnijih. Najveću cenu migrantske krize platiće stanovništvo perifernih i najsiromašnijih država.

Prostorna i socijalna segregacija migranata, među kojima su i ekonomski migranti, je odavno stvarnost u najvećim gradovima razvijenih kapitalističkih zemalja. Ona ne znači samo segregaciju po mestu stanovanja već i političku i socijalnu izolaciju stranaca. Postoje čitavi „zabranjeni kvartovi", u kojima je višestruko veća stopa nezaposlenosti, kriminala, nasilja i niske obrazovanosti i političke participacije stanovništva. Kada se to udruži sa verskim i kulturnim obeležjima migranata onda su stvaraju uslovi za pojavu sve češćih pobuna, protesta i sukoba sa organima javnog reda i domaćeg stanovništva. I bez tih eksplozivnih izliva nezadovoljstva položaj migranata je sve lošiji, usled produbljivanja ekonomske krize i porasta ksenofobije i desničarskih pokret i političkih stranaka. Oni u strancima vide pretnju po svoje mesto na tržištu rada, ali i ugrožavanje društvenih vrednosti za čije očuvanje se zalažu.

Politička isključenost ekonomskih migranata u sredinama u kojima rade je sistemski determinisana. Ona je na nacionalnom i lokalnom nivou dopunjena i posebnim politikama i pravilima ponašanja, koja idu u pravcu radne i socijalne integracije, preko asimilacije do readmisije i deportacije u zemlje porekla[15]. Ovo uopšte nije specifičnost Evrope, već je zastupljeno i u drugim delovima sveta. Mnogo ranije podignute su ograde i zidovi na granici SAD_a i Meksika (1994. godine), između Izraela i Egipta, a nedavno i žičane ograde između zemalja na „balkanskoj ruti" migranata. Sve to nije sprečilo dolazak ilegalih radnika, bez kojih

polazište i odredište, International Organisation for Migration, Beograd, 2014, 76.). Za one migrante koji to ne poštuju kaže se da je neregularan migrant (ponekad i ilegalan).

12 J. Predojević-Despić, „Migrantske mreže: Nezaobilazna perspektiva u proučavanju savremenih međunarodnih migracija", Sociološki pregled, vol. XLII(2009), no. 2, 209-221, a ovo jeje 209; J. Predojević_ Despić, G. Penev, „Ko su i gde idu građani Srbije u inostranstvu po zemljama", Nacionalni interes, god. VIII, vol. 1 (2012) , broj 3, 209-221, a ovde je 361.

13 V. Minhau, „Evropa ulazi u doba dezintegracije", 10. 03. 2016, http://www.nspm.rs/savremeni-svet/evropa-ulazi-u-doba-dezintegracije.html?alphabet=l pristupljeno 15. 05. 2015.)

14 B. Milanović, „Rešenje za migrantsku krizu u Evropi", 04. 07. 2015., http://pescanik.net/resenje-za-migrantsku-krizu-u-evropi/(pristupljeno 21. 02. 2016.)

15 D. Vuković je pojasnila da je readmisija povratak migranata koji su privremeno imali zaštitu. Oni se vraćaju dobrovoljno ili nasilno deportuju u zemlju porekla. Vidi: „Readmisija i upravljanje migracijama", Godišnjak 2009, FPN, str. 569.

ekonomija pomenutih država ne bih funkcionisala na način kakav je danas. U pomenutim slučajevima i rasni element je obeležo odnos prema migrantima. Na taj način ekonomski i drugi interesi su samo zamagljeni. Današnje sve strožije mere prema migrantima u EU su slične onima koje se u preduzimale SAD. Naime, većina restriktivnih mera prema migrantima je usmerena na potencijalne ilegalne ekonomske migrante i tražioce azila. Oni su najčešće suvišni i zato ih države odbacuju i vraćaju u zemlje iz kojih su stigli ili su poreklom iz njih. U SAD je početkom aprila 2014. godine bilo protesta u 40 gradova. Povod je bila to što je Obama naredio deportovanje dva miliona migranata. Većina ih je prešla ilegalno granicu sa meksikom, ili su osuđivani za prestupe. Migraciona politika Sad-a je restriktivna. U aktuelnoj migrantskoj krizi SAD se izjsnio da ne želi da primi više od 50.000 izbeglica u naretnih pet godina. Pominjanje ovog podatka ima smisla u kontekstu sagledavanja ponapšanja jednog od najvažnijih faktora koji je proizveo i podstakao migrantsku krizu, a Evropi i drugima ostavio da se bore sa njenim posledicama.

Ukupan društveni položaj većine stranih radnika je nesiguran.[16] Oni su često žrtve ispoljavanja netrpeljivosti domaćeg stanovništva, otvorenih pretnji i ugrožavanja ekonomskih i drugih prava. Mnogi su nepoželjni u novim sredinama i protiv njih domaće stanovništvo javno demonstrira. Strani radnici se suočavaju sa urušavanjem ne samo evropskih vrednosti (jednakost, pravda i solidarnost) već i civilizacijskih vrednosti. Među njima najugroženije je pravo na život, rad od koga se dostojanstveno živi i sloboda kretanja. Na to često skreću pažnju međunarodne humnitarne organizacije, a retko institucije odlučivanja na nivou EU. Mere i preporuke koje preduzimaju centralne političke institucije EU više su smernice za nacionalne države, nego obaveza i efikasna sredstva odlučivanja i upravljanja. Migranstka kriza je na poseban način razotkrila sve institucionalne, političke, ekonomske, moralne i kulturološke „pukotine“ EU i interese regionalnih i nacionalnih faktora. Sudbina većine migranata zavisi od odnosa moći najvažnijih geopolitičkih igrača, pa tek od konkretnih politika zapošljavanja, socijalnih davanja i politike azila. Sa svoje strane migranti unose značajne promene u sredine u koje su se doselilii, počev od tržišta rada do političke, demografske, socijalne, etničke i verske strukture društva.

ZAKLJUČAK

U tekstu su navedeni najvažniji globalni uzroci savremenih migracija. Ukazano je na neoliberalni tip globalizacije kapitalističkog sistema, u kojoj razvijene zemlje nameće svoje interese, zakone i društvene vrednosti manje razvijenim društvima na polu/periferiji To je posebno važno za tržište rada, na koje pristižu savremeni migranti sa Bliskog Istoka, iz Azije, severne i južne Afrike. Migracije stranih radnika i ostalih građana su podstaknute rastom ekonomskih i društvenih nejednakosti i sukobima interesa najvećih vojnih, ekonomskih i geopolitičkih igrača. Većina ih migrira ka Evropi, a cilj su razvijene članice EU. Na fleksibilnom tržištu rada ekonomski migranti zauzimaju marginalan položaj, sa uskraćenim brojnim socijalnim,ekonomskim i ljudskim pravima. Politika država imigracije prema najstručnijim radnicima je politika privlačenja, a prema najbrojnijim i manjestručnim migrantima je više restriktivna. Obe kategorije radnika su na fleksibilnom tržištu rada više komplementarne domaćim radnicima nego su im ozbiljna konkurencija. Njihovo uključivanje na evropsko tržište rada zavisi i od načina na koji su došli (legalni i neregularni). U uslovima globalne ekonomske

16 Zanimljiva je knjiga D. Antonijević o identitetu gasterbajtera. Stranac ovde, stranac tamo: Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gasterbajtera, Srpski genealoški centar, Beograd, 2013

krize radni migranti imaju marginalan položaj u podeli rada, nesigurne poslove, niske zarade i izrazito su eksploatisani u (ne)formalnoj ekonomiji. Posledica toga je socijalna i prostorna segregacija, udružena sa etničkom, kulturnom, rasnom i verskom pripadnosti. Značajan broj migranata uopšte je izložen procesima asimilacije, a često i nasilne deportacije u zemlje porekla. Ukratko rečeno, savremene međunarodne migracije (seljenje radnika su njihov sastavni deo) doprinose dugoročnim promenama u gotovo svim sferama života društava emigracije i imigracije.

LITERATURA

1. Antonijević, D. Stranac ovde, stranac tamo: Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gasterbajtera, Srpski genealoški centar, Beograd, 2013.
2. Cvejić, S, M. Babović, Migracioni tokovi u zemljama Zapadnog balkana: tranzit, polazište i odredište, International Organisation for Migration, Beograd, 2014, 76.).
3. Dušanić, B. J.„Neoliberlizam i preraspodela bogatsva“, Nacionalni interes,God. X, vol 19 (2014), br. 1, 135-171
4. Komazec, S. Slom finansijske imperije i nove strategije finansijskog kapitala, Beograd, 2014.
5. Konatar, V. Naličje „Arapskog proleća“, Kultura polisa, 2014, br. 25, 261-278.
6. Milanović, B. Bogataši i siromasi. Kratka i neobična istoriaj globalne nejednakosti, JP Službeni glasnik, Beograd, 2012.
7. Minhau, V. „Evropa ulazi u doba dezintegracije“, 10. 03. 2016, http://www.nspm.rs/savremeni-svet/evropa-ulazi-u-doba-dezintegracije.html?alphabet=l pristupljeno 15. 05. 2015.)
8. Milanović, B. „Rešenje za migrantsku krizu u Evropi“, 04. 07. 2015., http://pescanik.net/resenje-za-migrantsku-krizu-u-evropi/(pristupljeno 21. 02. 2016.)
9. “Njemačka: Izrabljivanje gasterbajtera iz istočne Evrope“, 29.12. 2012. http://www.economy.rs/vesti/20566/Nemacka--Izrabljivanje-gastarbajtera-iz-istocne-Evrope.html (pristupljeno 10. 03. 2013.)
10. Paneva, M. „Utjecaj migracija na europsko tržište rada“, Ekonomska misao i praksa, god XX (2012), 3, 335-362.
11. Predojević-Despić, J. „Ka razumevanju determinanti međunarodnih migracija danas – teorijska perspektiva“, Stanovništvo, vol. 48 (2010), br. 1, . 25-48.
12. Predojević-Despić, J. „Migrantske mreže: Nezaobilazna perspektiva u proučavanju savremenih međunarodnih migracija“, Sociološki pregled, vol. XLII(2009), no. 2, 209-221.
13. Predojević- Despić, J. G. Penev, „Ko su i gde idu građani Srbije u inostranstvu po zemljama“, Nacionalni interes, god. VIII, vol. 1 (2012) , broj 3, 209-221,
14. Volerstin, Posle liberalizma, „Službeni list“, Beograd, 2005.).

Jelena Zvizdojević[1]

POLJOPRIVREDA I STANOVNIŠTVO KROZ POLJOPRIVREDNE REVOLUCIJE

Apstrakt

Neolitska - poljoprivredna revolucija je ključna prekretnica ne samo razvoja poljoprivrede, već i razvoja društva. Ova revolucija je rezultat proizvoda niz manjih promjena koje su se izdešavale tokom vremena, kao što su vladanje vatrom, prelazak sa sirovog na kuvano meso, odnosno pronalazak posuđa, novi vidovi organizacije lovstva i sl.

U doba prije nastanka poljoprivrede, ishrana čovjeka bazirala se sakupljanju biljaka-plodova, lovu i ribolovu. Klimatske promjene uticale su na promjenu flore i faune, a to je dalje uticalo na migracije životinje. Prateći lanac prehrane, i kretanje životinja, kretao se i čovjek. Preokret od sakupljanja plodova i lovljenja životinja u poljoprivredu (uzgajanja stoke i zasađivanja biljaka) je vjerovatno jedna od najmoćnijih i najuticajnijih promjena u ljudskoj istoriji. Ta promjena, odnosno preokret proizveo je višak hrane, što je dalje uticalo da se određeni dio društva počne baviti i drugim djelatnostima, osim poljoprivredom. Sve je to uticalo i na razvoj, kao i na dalje migracije stanovništva.

Ključne riječi: *neolit, revolucija, poljoprivreda, društvo*

AGRICULTURE AND POPULATION THROUGH AGRICULTURAL REVOLUTION

Abstract

Neolithic - agricultural revolution is a key milestone not only the development of agriculture, but also the development of the society. This revolution is the result of the product range of smaller changes that has happened over time, such as control of fire, the transition from raw to cooked meat and finding new dishes, new forms of organization of hunting, ect.

In the era before the emergence of agriculture, human nutrition was based on the collection of plants-fruits, hunting and fishing. Climate change affected the change in flora and fauna, and it is further affected the migration of animals. Following the food chain and animal movement, man moved. Reversal of collecting fruits and hunting of animals in agriculture (livestock and planting plants) is probably one of the most powerful and influential change in human history. These changes, or upheaval produced a surplus of food, which is still influenced to a certain part of society to begin engage in other activities, except agriculture. All this influenced the development and the migration of the population.

Key words: *neolithic, revolution, agriculture, society*

1 Autor: mr Jelena Zvizdojević, Zavod za statistiku Crne Gore (Monstat); Fakultet za međunarodnu ekonomiju, finansije i biznis, Doktorske studije „Međunarodna ekonomija“, Univerzitet Donja Gorica (UDG), Podgorica, jelena.zvizdojevic@monstat.org, jelena.zvizdojevic@udg.edu.me

UVOD

Istorija poljoprivrede, odigrala je značajnu ulogu u istoriji čovječanstva i njegovom razvoju. Pronalazak poljoprivrede omogućio je nastanak današnje civilizacije.

Čuveni futurolog, Alvin Tofler[2], u svom djelu „Treći talas" ističe da su tokom istorije ljudsko društvo zahvatila tri talasa civilizacije:

1. Poljoprivredna revolucija,
2. Industrijska revolucija, i
3. Naučno-tehnološka revolucija.

Ljudska vrsta je, po Tofleru, do danas doživjela dva velika talasa promjena, a svaki od njih je zbrisao prethodne kulture ili civilizacije i umjesto njih donio načine života nezamislive za ranije žitelje. Prvom talasu promjena - poljoprivrednoj revoluciji - bile su potrebne hiljade godina da se iscrpi. Drugom talasu - usponu industrijske civilizacije - trebalo je samo tri stotine godina. Danas je istorija još ubrzanija, tako da će treći talas vjerovatno prohujati kroz istoriju i okončati se za nekoliko decenija. Stoga ćemo mi, koji smo se u ovom eksplozivnom trenutku zadesili na planeti, još za života osjetiti svu silinu udara trećeg talasa.[3]
Treći talas još uvijek traje, i svakako je uticao i na promjene u poljoprivredi tokom njenog dugog razvoja. U poslednjih 150 godina dogodilo se nekoliko tehničko-tehnoloških revolucija, koje su bitno oblikovale poljoprivredu.

Međutim, pitanje je „Odakle je sve počelo?".

Prva poljoprivredna revolucija desila se prije više hiljada godina (prije skoro 11.000 godina) – Neolitska poljoprivredna revolucija. Šta je sa njom počelo? Poljoprivreda? Šta su uzroci pojave ove revolucije? Zašto se ona uopšte desila?

Korijen poljoprivrednih revolucija nalazi se na kraju paleolitika. Od tada kreće razvoj poljoprivrede, ubrzan razvoj društva, i njegovo kretanje. Ako bi se postavilo pitanje koja je revolucija donijela najveći preokret u razvoju društva, zasigurno je to neolitska revolucija. Iz tog razloga, cilj ovog rada je da prvenstveno analizira uzroke i posljedice neolitske revolucije (kao i revolucija koje su se kasnije dogodile u poljoprivredi) na poljoprivredu i društvo.

Rad se sastoji iz tri dijela. U prvom dijelu rada, analizirana su prva kretanja čovjeka, razlozi, odnosno uzroci kretanja, i posljedice istih. Takođe, u ovom dijelu rada dat je i kratak osvrt na najvažnije izume paleolitskog čovjeka. Centralno mjesto u ovom radu, zauzima prva poljoprivredna revolucija - neolitska revolucija, koja je analizirana u drugom dijelu rada, zajedno sa uzrocima nastanka, kretanjima čovjeka, odnosno stanovništva. Treći dio rada, daje kratak osvrt na ostale revolucije koje su se desile i imale bitan uticaj na razvoj poljoprivrede, i promjene u društvu.

1. PRVA KRETANJA I IZUMI ČOVJEKA

Većina naučnika je saglasna da je prvo ljudsko biće (moderni ljudi) na zemlji, homo sapiens nastao prije oko 200.000 godina, u istočnoj Africi, tlo današnje Etiopije, o čemu svjedoče paleontološki i arheološki nalazi. Naime, ni jedan homo sapiens stariji od 200.000 godina do

2 AlvinToffler, američki profesor sociologije budućnosti, discipline koju je utemeljio na njujorškoj New School for Social Research.

3 Izvor: Toffler, Alvin (1983): „Treći talas", Zenit, Beograd, Jugoslavija, str. 28.

sada nije pronađen nigdje izvan Afrike.[4] To znači da svih 7 milijardi ljudi danas imaju samo jednu stvarnu domovinu, a to su etiopska brda. Sa ovog mjesta, prije nekih 150.000 godina kreće prva seoba, koja se grana na tri grupe koje se šire cijelom Afrikom. Zatim se prije oko 80.000 godina, napušta afrički kontinent i naseljava se Evroazija i Australija. Prije oko 15.000 godina, osvaja se Amerika, a prije oko 1.000 godina i sva udaljena pacifička ostrva.[5]

Kretanje ljudi, posmatrajući razvoj cjelokupnog živog svijeta, nije ni najmanje neobična pojava. Istorijski gledano, razlozi seoba su različiti. Naime, na prva kretanja uticale su klimatske promjene, koje su za posljedicu imale ne samo promjene staništa biljaka i životinja, već i njihovo nestajanje. Lovci-sakupljači kretali su se za izvorom ishrane, za manje oštrim zimama, a kasnije za plodnim tlom. Generalno posmatrajući, osnovni uzrok svih seoba, odnosno migracija je potraga za boljim i sigurnijim životom. Ljudi su živjeli u malim grupama (hordama), uglavnom u prirodnim skloništima-pećinama. U toku tog dugog perioda, ljudi su živjeli od lova, ribolova i sakupljanja biljaka, odnosno plodova. Kada bi ponestalo divljači, horda se selila u potrazi za životinjama, ali najčešće u okviru iste geografske oblasti. Dakle, ljudi su svoje potrebe zadovoljavali iz prirode (meso od ulovljene divljači, ulovljena riba i plodovi sakupljeni iz prirode), tako da se takav vid privrede može nazvati lovačko-sakupljačka. Zbog potrebe lova, tadašnji lovci veoma dobro su poznavali životni ciklus i ponašanje životinja. Naime, oni su znali koje životinje treba loviti u većim, a koje u manjim grupama (što govori i o sposobnostima organizacije u tom periodu). Takođe, znali su da ne treba ubijati ženke i mladunčad, i koliko je vremena i prostora potrebno potrošiti i proći da bi se zadovoljile potrebe za hranom za određeni period. Morali su pratiti kretanja životinja i za njima ići. Pretpostavlja se da je uzrok kretanja životinja, kao i nestanak pojedinih biljnih kultura, iznenadno zahlađenje i globalna promjena klime. Tako su i nastale prve seobe. Kada je klima počela da se poboljšava, broj stanovnika se počeo povećavati i oni su se više i kretali. Ljudi su, bez znanja geografije, prelazili sa jednog na drugi kontinent (prije oko 80.000 godina naseljava se Azija). „Tako je prelazak iz Afrike u Aziju podrazumijevao hodanje, jer nivo mora je tada bio oko 70 metara niži nego danas."[6] Još jedna velika struja migracija desila se prije oko 20.000 godina, kada manja grupa lovaca, preko istočne Azije dolazi do Arktika. U tom dobu, nivo mora je bio za 300 metara niži, i preko „prirodno ledenog mosta", ulazi prvi čovjek na Američki kontinent.

Što se tiče upotrebe oružja i oruđa, paleolitski čovjek je bio usmjeren na prirodne resurse, tj. uglavnom na ono što bi pronašao u prirodi (kamen i drvo) uz neznatnu obradu.

Otkriće vatre i izrada primitivnih oruđa bili su prva tehnološka postignuća homo sapiensa, i to je najveći događaj prije nastanka poljoprivrede. U prehrambenom smislu, pronalazak vatre, značio je prelazak sa sirovog na kuvano i pečeno. U socijalnom smislu, ognjište postaje socijalna institucija; dolazi do novih podjela radova, odnosno obaveza (sakupljanje drva, održavanje vatre, izrada posuda za kuvanje, kuvanje i sl.). Pretpostavlja se da je i sa pronalaskom vatre, došla do izražaja podjela posla među polovima – da žena bude zadužena za kuvanje i prehranu porodice, ili tadašnje grupe.

Na kraju paleolitika, prema procjenama, populacija homo sapiensa na zemlji je iznosila između 10.000 i 20.000 stanovnika, i bio je razvijen veliki broj oruđa pomoću kojih je usavršen lov, sakupljanje i ribolov. Logično, uslijedio je dalji razvoj društva, odnosno prelazak sa lovca-sakupljača na poljoprivrednika.

---

4 Samo jedan nalaz u Izraelu, star 450.000 godina bi se mogao uzeti kao pokazatelj koji obara ovu teoriju, ali se većina naučnika slaže da je riječ o kostima neandertalaca, a ne o kostima prvih ljudi.

5 Izvor: Slobodan Bubnjević (2012): „Seoba koja traje", http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1063492

6 Izvor: Stojković Biljana (2015): „Kratka lekcija o migracijama"

2. NEOLITSKA REVOLUCIJA - PRVA POLJOPRIVREDNA REVOLUCIJA

Početak obrade zemlje i pripitomljavanje životinja doveli su do prve velike promjene društva. Prije otprilike 11.000 godina, tj. u neolitu (mlađe kameno doba), ljudi otkrivaju ono što se danas naziva poljoprivredom i na zemlji počinje poljoprivredna revolucija. Uspon poljoprivrede bio prva prekretnica u razvoju čovječanstva.

Postoje različite hipoteze, o tome kako je nastala poljoprivreda, ali opšte usvojena hipoteza jeste da je došlo do poboljšanja klimatskih uslova, povećanja broja stanovnika i povećanja potreba istih, koje se više nijesu mogle zadovoljiti lovom i sakupljanjem.[7] Do tada lovci sakupljači su koristili kao hranu, pored mesa i ribe, i plodove i sjeme divljih biljaka, a od neolitske revolucije počinje obrada zemlje, i nastavlja se izrada posuđa za kuvanje i čuvanje hrane i sl. Čovjek je da bi sačuvao hranu (najčešće onu koju sakupi) što duže, zatrpavao hranu u zemlju (trapovi). Nakon nekog vremena, sjeme koje je bilo u trapovima je proklijalo i izraslo iz zemlje. Tako je otkrivena zemljoradnja i to najprije u Mezopotamiji.

Naravno, to je dovelo i do ostavljanja-skladištenja dijela onoga što su prikupili, kako bi imali hrane i u vrijeme kad ju je teško pronaći. Nakon dugo vremena lovci-sakupljači su počeli sa sijanjem dijela prikupljenog i proklijanog divljeg sjemena, što je kasnije dovelo do sledećeg koraka - odabiranja divljeg sjemena koje je imalo bolja svojstva, u smislu većeg prinosa ili lakše žetve.[8] Nov način života, zahtijevao je novo specifično oruđe za ubiranje i mljevenje sjemenki (žitarica). Od dva komada kamena napravljen je mlin u kome su se mljela sjemena, a nakon mlina sagrađeni su primitivni silosi za spremanje žitarica tokom loših sezona i zime. Prve sorte pšenice javljaju se prije oko 9500 godina p.n.e., a grašak, raž, lan prije oko 9000 godina p.n.e. Što se tiče domaćih životinja, koza je pripitomljena prije 9500 godina, svinja 9200, ovca 9000. govedo prije 8400 godina.[9]

Kako je stanovništvo neprestano raslo, nastala je potreba za „osvajanjem" novog plodnog tla. Iz naselja su se odvajale manje skupine stanovnika, koja bi na primjerenoj udaljenosti u prašumi prvo osnivala privremeno, a zatim stalno novo naselje. Oko tog novog naselja sjekla se šuma i obrađivalo novo zemljište. Time se na površinama starog (matičnog) naselja smanjivao pritisak, osvajale se nove površine i stvarali se dodatni uslovi za nastavak demografskog rasta.[10] Neolitski poljoprivrednik je bio vezan za zemlju, prvenstveno u pogledu sigurnosti prehrane kroz „čekanje" povraćaja uloženog sjemena. Ta nova veza sa zemljom u neolitskom periodu učinila je vlasništvo jednom veoma važnom institucijom. Vlasništvo je u početku pripadalo zajednici, da bi kasnije ono prešlo na grupe koje su se odvajale, a zatim na samo poljoprivredno domaćinstvo. Vlasništvo se nasleđivalo po ženskoj liniji, sve do pronalaska pluga. Naime, do upotrebe pluga, zemlja se obrađivala motikom, što su najčešće radile žene. Međutim, za korišćenje pluga bila je potrebna veća snaga, i ulogu poljoprivrednika preuzima muškarac. Takođe, žena se smatra i zaslužnom za početak poljoprivrede, zbog aktivnosti sakupljanja hrane.

---

7 Postojala je i hipoteza „teorija oaze", po kojoj je na početku neolitskog perioda klima postajala sušnija, pa su ljudi iz tog razloga bili prisiljeni da se naseljavaju u oazama, gdje su u bliskom dodiru sa životinjama počeli ih pripitomljavati i uzgajati. A takođe, zbog ograničenog radijusa kretanja počeli su sa sadnjom biljaka. Međutim, kasnije je ova hipoteza odbačena, jer su istraživanja pokazala da se sušno doba nije ni desilo.

8 Izvor: D. Lajović, V. Vulić (2010): „Tehnologija i inovacije", Ekonomski fakultet Podgorica, str. 17

9 Izvor: Defilippis Josip (2005): „Poljoprivreda i razvoj", str. 15

10 Izvor: Defilippis Josip (2005): „Poljoprivreda i razvoj", str. 20

Sistem uzgoja i nastanjivanja na posječenim šumama, najduže je trajao i bio je najrasprostranjeniji.[11] Međutim, kako je zemlja gubila plodnost, i kako se klima mijenjala, tražila su se nova mjesta plodnog zemljišta, čime su nastavljene seobe stanovništva. Najčešća mjesta koja su „zauzimana" su doline rijeka, gdje je zemljište bilo plodno i dovoljno vlažno. Naseljavanjem rječnih dolina, počinju da se razvijaju prvi sistemi za navodnjavanje, kako bi se proširile površine za obrađivanje. Zahvaljujući plodnom zemljištu i sistemu za navodnjavanje, prinosi u poljoprivredi su naglo rasli, i pored žitarica počinje sa razvojem i vinogradarstvo. Tako je, na primjer, sistem za navodnjavanje bio postavljen cijelom dužinom rijeke Nil, i sastojao se od kratkih kanala. Na taj način je svako selo imalo svoj sistem, i bilo je ekonomski samostalno što se tiče poljoprivredne proizvodnje. Važno je napomenuti, da su ulaganja bila mala. Naime, poljoprivrednici su bacali sjeme po plodnoj zemlji (najčešće je stoka svojim papcima sjeme zatrpala u zemlju), sistem za navodnjavanje je već bio uspostavljen, i za nekoliko mjeseci poljoprivrednici su „ubirali" svoje prinose.

Seobe stanovništva, odnosno širenje neolitika (razvoj poljoprivrede) iz Azije, oko 6000. godine ide ka sjevernoj Grčkoj i Balkanu, pa uz Dunav dalje Evropom. Drugi krak širenja neolitske revolucije krenuo je iz istočnog Sredozemlja, preko Male Azije, Tesalije i Grčke, zatim preko Makedonije ka srednjoj i Zapadnoj Evropi.[12]

Prelazak sa lovačko-sakupljačke djelatnosti na poljoprivredu, uslovio je i stvaranje trajnih naselja – sela na određenoj teritoriji, odnosno plodnoj zemlji. Pod selom se u neolitiku podrazumijevao skup domaćinstava koja imaju zajednički mlin, štale, bunar, sistem za navodnjavanje, a koje je okruživao odbrambeni zid ili kanali napunjeni vodom. Uporedo sa razvojem sela, razvijala su se i oruđa (motika, plug), kao i druge djelatnosti (kuvanje, šivenje, izrada grnčarije i drugog posuđa). Takođe, vremenom su se stekla znanja i oko „iscrpljenosti" zemljišta, potrebe „odmaranja zemljišta", đubrenja zemljišta i sl., koja su omogućila veće prinose i bolje planiranje. Dalje je to vodilo prvim podjelama rada, stvaranju tržišne ekonomije, razvoj kulture, potom centralizaciji uprave. Neolitske promjene nijesu se svuda odvijale istovremeno, što se zaključuje i iz dosadašnjeg teksta, pa samim tim ni kraj neolitika nije se desio u isto vrijeme. I nakon neolitske revolucije, dešavale su se i dešavaju promjene u poljoprivredi, društvu, nastavljeno je kretanje stanovništva, međutim, ono što je „donijela" neolitska revolucija, dalo je osnov za sve dalje.

3. OSTALE REVOLUCIJE U POLJOPRIVREDI

Svako doba i nakon neolita, vodilo je određenim promjenama u poljoprivredi. Međutim, istraživanja pokazuju da je npr. 1700. godine, 80% engleskog stanovništva živjelo direktno od poljoprivrede, a da je 1800. godine taj procenat pao na 40%. Uzrok smanjenja jeste modernizacija poljoprivrede – povećanje poljoprivrednih prinosa, uz manje uloženog rada. Naime, od neolitske revolucije, pa sve do XIV vijeka, poljoprivredna proizvodnja se nije znatno mijenjala. Zato se od 1750. godine govori o novoj poljoprivrednoj revoluciji, koja je stvorila i uslove za početak industrijske revolucije. Njen početak varira od zemlje do zemlje: u Britaniji 1690-1700; Francuskoj 1750-1790; USA 1760-1770; Švajcarskoj 1780-1790; Njemačkoj i Danskoj 1790-1800; Austriji, Italiji i Švedskoj 1820-1830; Rusiji i Španiji 1860 – 1870. Razvoj u poljoprivredi povezan je sa rastom produktivnosti, a rast produktivnosti povezan je i sa nestankom feudalnog sistema. Produktivnost je porasla za 50% tokom 1800-1850; 100% tokom

11 Krčenje šuma predstavljao je dalji razvoj, odnosno napredovanje poljoprivrede kao privredne grane

12 Izvor: Defilippis Josip (2005): „Poljoprivreda i razvoj", str. 27 i 28

1850-1910; i približno 200% tokom 1910-1960 i oko 300% tokom 1960-1990. Povezujući sa produktivnošću, razvoj poljoprivrede može se podijeliti u 4 faze: [13]

- Prva faza, period od 1750. do 1850. godine
- Druga faza, period od 1850. do 1914. godine
- Treća faza, period od 1914. do 1950. godine
- Četvrta faza, period od 1950. do 2000. Godine

Od 2000. godine može se govoriti o petoj fazi razvoja poljoprivrede.

Svaka faza razvoja poljoprivrede nosi različite karakteristike. Prvu fazu razvoja karakterišu tehničke i institucionalne promjene, koje su dovele do povećanja investicija u poljoprivredni sektor[14], a zatim i do povezivanja seljaka sa tržištem. Drugu fazu karakteriše integracija urbanog i ruralnog, kao i povezivanje zemalja putem trgovine, investicija i migracija. Tokom druge faze poljoprivredni razvoj povlači sa sobom razvoj industrije, prvenstveno kroz višak radne snage, koji je nastao zahvaljujući primjeni tehničkih inovacija. Dalje povezivanje poljoprivrede i industrije, tokom druge faze stimulisalo je budući ekonomski razvoj. U ovoj fazi, poljoprivreda postaje više zavisna od ostatka ekonomije, i povećava se dio inputa koji dolaze izvan poljoprivrede. Tokom treće faze, dolazi do naglog smanjenja broja poljoprivrednika, deficita hrane, fluktuacije cijena hrane i po prvi put uvodi se intervenciona poljoprivredna politika. Četvrtu fazu karakteriše smanjenje ne samo broja poljoprivrednika, već i smanjenje broja farmi, kao i smanjenje udjela potrošnje hrane u ukupnoj potrošnji. U ovoj fazi, odnosno periodu, farme postaju veće i više specijalizovane za određeni vid poljoprivredne proizvodnje. Udio potrošnje hrane u ukupnoj potrošnji, 2000. godine iznosio je oko 12%.

Poljoprivredne revolucije, „asfaltirale“ su i put industrijalizaciji i ostalim revolucijama (koje su imale uticaja na sve privredne grane, a posebno na poljoprivredu) kao što su:

- zelena revolucija, koja je započeta 1950-ih godina primjenom mineralnih đubriva i drugih hemijskih inputa, kao osnova transformacije poljoprivrede
- biološka revolucija, vezuje se za razvoj biotehnologije
- nova tehnološka revolucija oličena u kompjuterizaciji i informatizaciji.

Ono što poljoprivredu prati od njenog nastanka pa do danas, bez obzira na sve inovacije i pokušaje zaštite, jesu negativne posljedice intezivne obrade zemlje, iscrpljivanja zemljišta i njegova erozija, a sve u cilju povećanja prinosa, uz smanjenje troškova ulaganja. Tako, navodnjavanjem zemljišta, u cilju povećanja prinosa, vremenom se dovodi do zaslanjivanja zemljišta i opadanja prinosa. Međutim, obradivog i plodnog zemljišta ima mnogo manje, nego što je bilo u periodu neolitika, a plodno zemljište je skoro neobnovljiv resurs. Naime, za obnavljanje plodnog površinskog sloja zemlje potrebno je između 150 i 500 godina. I ako nas ne zadesi prije neka druga nesreća, problem degradacije oranica i ubrzana erozija, vjerovatno će odrediti sudbinu moderne civilizacije.[15]

13 Izvor: Soren Kjeldsen-Kragh, str. 255 (poglavlje 9.3 The different stages of agricultural development)

14 „Investicije i institucionalne promjene dešavale su se unutar same poljoprivrede, kao sektora. Većina proizvodnje koja se stvarala ponovo se ulagala unutar poljoprivrede. Ostatak proizvodnje se dalje distribuirao ka tekstilnoj industriji i proizvodnji čelika.“ (Soren Kjeldsen-Kragh, str. 259)

15 Izvor: Montgomery, R. David (2007): “The Erosion of Civilizations”, University California Press

ZAKLJUČAK

Neolitska revolucija „stvorila“ je poljoprivredu, poljoprivrednika – čovjeka koji radi. I ona predstavlja i kulturnu evoluciju. Do tada čovjek je lovio i sakupljao. Od neolitske revolucije, čovjek počinje da obrađuje zemlju, uzgaja stoku, gradi sela, pravi sisteme za navodnjavanje, uči se poznavanju prirode, uloge vode, đubriva, načina čuvanja hrane, korišćenja stoke za obradu zemlje i sl. Traganje za boljom zemljom, uslovilo je nagla kretanja poljoprivrednika. Međutim, seobe ne kreću od neolitika. One su krenule mnogo prije, a uslovljene su bile prvenstveno promjenom klime, koja je uslovila nestajanje pojedinih biljnih kultura, kao i kretanjem životinja, a što je tadašnjem lovcu-sakupljaču bilo od krucijalnog značaja za opstanak.

Pronalazak poljoprivrede, prije više od deset hiljada godina, omogućio je nastanak današnje civilizacije. Razvoj poljoprivrede pratio je razvoj društva, kao i povećanje broja stanovnika, i sve intezivnije korišćenje zemlje. Domestifikacija životinja i selekcija biljnih vrsta omogućili su proizvodnju viška hrane. Stvaranje viška, odnosno rezervi hrane, omogućilo je ljudima da se počnu baviti i nekim drugim zanimanjima, što je doprinijelo dalje nastanku sela, razvoju drugih privrednih grana i nastanku drevnih gradova. Sve to uslovilo je dalji razvoj društva i seobe stanovništa, koje traju i danas.

LITERATURA:

1. Bradley Bruce, Dennis Stanford (2004): „The North Atlantic ice-edge corridor: a possible Palaeolithic route to the New World“, World Archaeology, br. 4, str. 459–478.
2. Bubnjević Slobodan (2012): „Seoba koja traje“ http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1063492
3. Dan Senor i Sol Singer (2011): „Nacija u usponu, priča o izraelskom ekonomskom čudu“, Klub Plus, Beograd
4. Defilippis Josip (2005): „Poljoprivreda i razvoj“, Sveučilište u Splitu, Školska knjiga d.d., Zagreb
5. Diao Xinshen, Hazell Peter, Resnick Danielle and Thurlow James (2007): “The Role of Agriculture in Development - Implications for Sub-Saharan Africa”, Research report 153, INTERNATIONAL FOOD POLICY RESEARCH INSTITUTE (IFPRI), Washington, D.C., www.ifpri.org
6. Dragica G. Božić, Natalija Lj. Bogdanov, Miladin M. Ševarlić (2011) „Ekonomika poljoprivrede“, Narodna biblioteka Srbije, Beograd
7. Heršak, Emil (2000): "Iz etničke prapovijesti Evroazije – Altajci, kineski izvori i Turanija", Migracijske teme, sv. 16, br. 4, str. 359–392.
8. Heršak, Emil (2004): „Drevne seobe“, Zagreb: Školske knjiga, 2005.
9. Karl Kaucki (1953): „Agrarno pitanje – pregled tendencija savremene poljoprivrede i agrarna politika socijaldemokratije“, Kultura, Beograd
10. Kjeldsen-Kragh Soren (2007): „The role of agriculture in Economic development – the lessons of history“, Copenhagen Business School Press
11. Lajović Dragan, Vulić Vladimir (2010): „Tehnologija i inovacije“, Ekonomski fakultet Podgorica
12. Leslie Page Moch: „Internal migration before and during the Industrial Revolution: the case of France and Germany“, East Lansing, Michigan
13. Montgomery, R. David (2007): „The Erosion of Civilizations”, University California Press

14. Rouse, Irving Benjamin (1986): „Migrations in Prehistory“, New Haven: Yale University Press
15. Stojković Biljana (2015): „Kratka lekcija o migracijama“, http://pescanik.net/kratka-lekcija-o-migracijama/
16. Toffler, Alvin (1983): „Treći talas“, Zenit, Beograd, Jugoslavija
17. Zvizdojević Jelena (2014): „Uloga poljoprivrede u razvoju ekonomije“, Univerzitet Donja Gorica, Podgorica
18. Zvizdojević Jelena (2015): „Doprinos poljoprivrede ekonomskom razvoju – kvantitativna analiza“, Univerzitet Donja Gorica, Podgorica

Milica Daković Tadić

RAZVOJ OPŠTE METODOLOŠKE PLATFORME VEZE POSLOVNOG RAČUNOVODSTVA I NACIONALNOG RAČUNOVODSTVA

Apstrakt

Cilj ovog preglednog rada su opšta metodološka i terminološka usaglašavanja poslovnih računa preduzeća ka računima računima nacionalnog računovodstva u kontekstu razvoja opšte metodološke platforme veze „dva računovodstva". Informacije iz poslovnog računovodstva grupišu se u određene ekonomske kategorije u skladu sa Međunarodnim računovodstvenim standardima/Međunarodnim standardima finansijskog izvještavanja na bazi kojih se dobijaju ekonomski računi preduzeća. Ekonomski računi preduzeća su važan korak u metodološkom postupku izrade nacionalnih računa u skladu sa međunarodnom metodologijom Sistema nacionalnih računa.

Ključne riječi: *poslovno računovodstvo, nacionalno računovodstvo, ekonomski računi preduzeća, metodološka platforma*

Abstract

The aim of this review are general methodological and terminological harmonization between the business accounts of the company to the national accounts. Information from the business accounting grouped in certain economic categories in accordance with International Accounting Standards / International Financial Reporting Standards on the basis of which receive economic accounts of enterprises. Economic accounts of enterprises are an important step in the methodological process of developing national accounts in accordance with the international methodology for national accounts.

Key words: *business accounting, national accounting, economic accounts of enterprises, methodology platform*

UVOD

Metodološki postupak u izradi nacionalnih računa polazi od računovodstva pojedinačnih institucionalnih jedinica. Transakcije koje se dešavaju među ovim jedinicama u privredi ili u okviru jednog sektora evidentiraju se u računovodstvu svakog poslovnog subjekta. Proces evidentiranja poslovnih transakcija regulisan je računovodstvenim principima, Međunarodnim računovodstvenim standardima (MRS), Međunarodnim standardima finansijskog izvještavanja (MSFI) i zakonskom regulativom. Finalni proizvod procesa evidentiranja, sistematizovanja, klasifikovanja računovodstvenih informacija o poslovanju preduzeća, u određenom obračunskom periodu su finansijski izvještaji (biznis, poslovni, računovodstveni računi). Osnovni finansijski izvještaji su: bilans stanja, bilans uspjeha, izvještaj o novčanim tokovima, izvještaj o promjenama na kapitalu, i napomene uz finansijske izvještaje. Potpuni niz finansijskih izvješaja u skladu sa MRS 1 Prezentacija finansisjkih izvještaja čine: Izvještaj o finansijskoj poziciji na kraju perioda; Izvještaj o ukupnom rezultatu za period; Izvještaj o promjenama na kapitalu za period; Izvještaj o tokovima gotovine za period i Napomene koje čine kratak pregled značajnih računovodstvenih politika i druga objašnjenja i Izvještaj o finansijskoj poziciji na početku najranijeg uporednog perioda kada entitet primjenjuje

računovodstvenu politiku retrospektivno ili vrši retrospektivno prepravljanje stavki u finansijskim izvještajima, ili kada reklasifikuje stavke u finansijskim izvještajima. Osnovni ekonomski računi su: račun proizvodnje i dodatne vrijednosti, račun raspodjele i račun štednje-investicija. Informacije iz biznis računa grupišu se u određene ekonomske kategorije na bazi kojih se dobijaju ekonomski računi preduzeća. Ekonomski računi preduzeća su važan korak u metodološkom postupku izrade nacionalnih računa u skladu sa međunarodnom metodologijom SNA (Sistem nacionalnih računa). Ekonomski računi preduzeća predstavljaju statističko-konceptualnu osnovu za sastavljanje nacionalnih računa, a njihova osnovna svrha jeste pregrupisavanje stavki iz računovodstvenih dokumenata preduzeća u ekonomske kategorije koje su sastavni dio nacionalnih računa. Cilj ovog preglednog rada jeste da se izloži osnovni metodološki postupak kako se od poslovnih računa dobijaju ekonomski računi preduzeća koji čine statističku bazu za izradu nacionalnih računa. Problem rada, u širem kontekstu, ogleda se u nastojanju da se ukaže na konceptualni i metodološki aspekt veze poslovnog računovodstva i nacionalnog računovodstva. Kao metodološka osnova prikaza Sistema nacionalnih računa poslužila je metodologija Ujedinjenih nacija.

OPŠTI METODOLOŠKI POSTUPAK IZRADE PLATFORME I STRUKTURE RAČUNA NACIONALNOG RAČUNOVODSTVA NA BAZI POSLOVNIH RAČUNA PREMA METODOLOGIJI UN

Društveno računovodstvo posmatra privredu jedne zemlje kao sistem makroekonomskih aktivnosti u kojem se ukupna proizvodnja neprestano povezuje i smjenjuje sa ukupnom potrošnjom. Statističko praćenje ovih aktivnosti reflektuje se u ekonomskim transakcijama između ekonomskih subjekata. Ekonomske transakcije, koje imaju za rezultat vrijednosnu promjenu na sredstvima i njihovim izvorima, evidentiraju se na računovodstvenim računima privrednih subjekata, u skladu sa principima dvojnog knjigovodstva. Dodatna načela i pravila evidentiranja transakcija definisana su Međunarodnim standardima finansijskog izvještavanja (MSFI) i Međunarodnim računovodstvenim standardima (MRS). Finalni produkt ovog procesa su poslovni računi preduzeća tj. finansijski izvještaji koji prikazuju finansijski položaj i poslovanje preduzeća u određenom obračunskom periodu (poslovna godina ili kalendarska godina). U isto vrijeme Sistem nacionalnih računa (SNA), prikazuje i klasifikuje ekonomske transakcije između ovih subjekata. Transakcije pojedinih subjekata grupišu se u sintetičke kategorije–makroekonomske agregate. Osnovna funkcija nacionalnih računa ili makroekonomskih agregata je da prikaže šta se dešava u ekonomiji jedne zemlje u određenom periodu (poslovna godina ili kalendarska godina). Sistem nacionalnih računa je metodološki standard za izradu nacionalnih računa i ima veliki uticaj na dalji razvoj statistike[1].Metodološki postupak sastavljanja nacionalnih računa podrazumijeva sastavljanje ekonomskih računa preduzeća. Ekonomski računi preduzeća sastavljaju se na bazi zvaničnih finansijskih izvještaja tj. biznis računa. Različitost metodoloških koncepata u sastavljanju biznis računa (na bazi MRS/MSFI) i nacionalnih računa (bazirani na SNA konceptu) ukazuju na postojanje sledećih činjenica: i) ekonomski računi preduzeća ne mogu se sastaviti prostim zbirom odgovarajućih bilansnih pozicija finansijskih izvještaja preduzeća; ii) između biznis računa i nacionalnih računa ne postoji konceptualna i praktična kompatibilnost; iii) metodologija obuhvatanja i evidentiranja poslovnih transakcija u biznis računima razlikuje se od metodologije koja se

1 Baćović, M., (2003), „Sistem nacionalnih računa“, ISSP, Podgorica, str. 22.

koristi u izradi nacionalnih računa; iv) kompilacija ekonomskih računa zahtijeva prethodna prilagođavanja pojedinih bilansnih pozicija biznis računa preduzeća.[2] Finansijski izvještaji su osnovni izvor informacija o poslovanju ekonomskih entiteta. Informacije iz finansijskih izvještaja su javno dostupne i na osnovu njih se dobijaju makropodaci koji su dio makroekonomske statistike i koja služi kako za orjentaciju ekonomske politike zemlje, tako i za stvaranje percepcija o nivou i razvijenosti jednog zaokruženog ekonomskog sistema. Sa tog stanovišta, funkcionisanje neke cjeline, sistema, podrazumijeva koherentno djelovanje kompozicija, elemenata tog sistema. Svi ti elementi i njihovi međusobni odnosi počivaju na određenim zakonima i principima. Tok metodološkog postupka u konstrukciji nacionalnih računa ogleda su u sledećoj relaciji: poslovni računi – ekonomski računi preduzeća – ekonomski računi sektora – nacionalni računi. Osnovna računovodstvena dokumenta koja služe za sastavljanje ekonomskih računa preduzeća su: bilans stanja, bilans uspjeha i računa promjena finansijskog položaja.[3] Finansijski izvještaji odslikavaju finansijske efekte transakcija i drugih događaja na način što ih grupišu u šire grupe prema njihovim ekonomskim karakteristikama. Bilans stanja jeste finansijski izvještaj koji pokazuje finansijski položaj preduzeća na dan. Osnovni elementi bilansa stanja su: imovina preduzeća, obaveze ili dugovi preduzeća i kapital. Prezentacija ovih elemenata u bilansu stanja uključuje i proces podklasifikacije. Imovina i obaveze se mogu klasifikovati po svojoj prirodi ili funkciji u poslove nekog preduzeća. Prezentovanje informacija na neki od ovih načina ima za cilj da korisnicima pruži adekvatnu informacionu osnovu u njihovom procesu donošenja ekonomskih odluka. Imovina nekog preduzeća rezultat je prošlih ekonomskih transakcija ili drugih prošlih događaja. Buduća ekonomska korist, kao osnovna karakteristika imovine, ogleda se u njenom potencijalnom doprinosu da proizvede robe i/ili usluge koje mogu zadovoljite želje i potrebe kupaca. Sa druge strane, imovina je potencijal da se direktno ili indirektno doprinese prilivu gotovine i gotovinskih ekvivalenata u preduzeće. Kako bi se određena bilansna pozicija priznala kao imovina potrebno je da zadovolji elementarna dva uslova koja se odnose na to da postoji vjerovatnoća da će se buduće ekonomske koristi u vezi sa tom stavkom ulivati ili odlivati iz preduzeća i da se vrijednost stavke može pouzdano izmjeriti. Obaveze su dugovanja preduzeća i rezultat su prošlih transakcija ili drugih prošlih događaja. Jedan od osnovnih elemenata definicije obaveze je da se očekuje da će za rezultat za njeno izmirenje preduzeće imati odliv resursa. Osnovni elementi definicije obaveza ujedno podrazumijevaju i osnovni uslov da se određena stavka u bilansu stanja prizna kao obaveza uz dopunu da se iznos za izmirenje može pouzdano odmjeriti. Iznos kojim je kapital prikazan u bilansu stanja zavisi od odmjeravanja imovine i obaveza preduzeća. Kapital se definiše kao preostalo učešće u imovini preduzeća nakon odbijanja svih njegovih obaveza. Podklasifikacija kapitala na neraspoređenu dobit i rezerve može biti značajna za korisnike finansijskih informacija na bazi finansijskih izvještaja preduzeća u cilju donošenja ekonomskih odluka. Bilans uspjeha kao finansijski izvještaj pokazuje profitabilnost poslovnog subjekta u obračunskom periodu. Elementi koji se direktno odnose na odmjeravanje poslovnog rezultata, dobiti ili gubitka, su prihodi i rashodi. Prihodi se u bilansu uspjeha priznaju kada nastanu povećanja (buduće) ekonomske koristi tokom

2 Vukotić, V., (2001), „Makroekonomski računi i modeli", CID Podgorica, str. 164. Postavljenje tvrdnje izvedene su iz 5.1.3.2. Ekonomski računi preduzeća. Profesor Vukotić u ovoj knjizi shematski prikazuje tok konstrukcije nacionalnih računa na bazi ekonomskih računa sektora tj. ekonomskih računa preduzeća čiju osnovu čine računovodstveni računi dobijeni kao finalni proizvod finansijskog izvještavanja poslovnog računovodstva.

3 Shematski prikaz metodološkog postupka u izradi nacionalnih računa u četiri koraka može se naći kod Vukotić, V., n.d., str. 163 i Miljković, D., „Od poslovnih do nacionalnih (makroekonomskih) računa prema metodologiji Ujedinjenih nacija" – metodološke studije, rasprave i dokumentacija, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1994, str. 20.

obračunskog perioda. Pomenute koristi mogu biti u obliku priliva ili povećanja sredstava (imovine) ili smanjenja obaveza koja imaju za rezultat porast kapitala.[4] Rashodi se priznaju u bilansu uspjeha kada nastanu smanjenja (buduće) ekonomske koristi tokom obračunskog perioda u obliku odliva ili umanjivanja imovine ili nastanak obaveza. Obaveze koje nastanu imaju za rezultat smanjenje kapitala koje ne predstavlja smanjenje po osnovu raspodjela učesnicima u kapitalu. Račun promjene finansijskog položaja koji se koristi u metodološkom postupku izrade nacionalnih računa na bazi poslovnih računa, povezuje izvjesne transakcije iz bilansa uspjeha i bilansa stanja i pokazuje efekte poslovanja preduzeća na njegovu likvidnost[5]. Dakle, računi preduzeća služe za pregrupisavanje stavki iz finansijskih izvještaja preduzeća u ekonomske kategorije sadržane u nacionalnim računima. Osnovni ekonomski računi su: Račun proizvodnje i dodatne vrijednosti, Račun raspodjele i Račun štednje - investicija. Korišćenje poslovnih računa za potrebe nacionalnih računa podrazumijeva kompilaciju ekonomskih računa. Ekonomski računi su „međukorak" od biznis do nacionalnih računa. Sastavljanje ekonomskih računa podrazumijeva postojanje određenih jasnih metodoloških koraka koji su razvijeni od strane razvijenih ekonomija. Prvi korak metodološkog pristupa problemu u istraživanju konceptualne i praktične veze biznis računa i nacionalnih računa odnosi se na obradu i analizu formata finansijskog izvještavanja za potrebe sastavljanja nacionalnih računa. U svim zemljama zakon nalaže legalnim poslovnim entitetima da prikažu sadržaj biznis računa u formama sa različitim stepenima standardizacije koji se dostavljaju poreskim organima sa jedne strane i za potrebe javnog informisanja sa druge strane. Ove forme u grubim crtama prate ili Anglo-Američke (Australija, Britanija, Kanada SAD) ili Njemačko-Francuske (u mnogim zemljama EU) tradicije. Forme biznis računa naročito prikazi prihoda i troškova Anglo-Američke tradicije su dosta različite od Njemačko-Francuske tradicije.

U Njemačko-Francuskoj tradiciji izrada zajedničkih računovodstvenih standarda koji se primjenjuju u kompanijama, naročito za javno informisanje, umnogome olakšava korišćenje kompanijskih računa u obuhvatanju nacionalnih računa. Njemačko-Francuski format obazbjeđuje ekonomske informacije koje se bolje uklapaju u zahtjeve nacionalnih računa, naročito trošak dobara i usluga korišćenih u proizvodnji i trošak zaposlenih. Redoslijed prikazivanja bilansnih pozicija u kontekstu Njemačko-Francuskiog formata obazbjeđuje ekonomske informacije o prohodima, tj, prodaji ili prometu, zatim Povećanje zaliha gotovih proizvodai nedovršene proizvodnje, Rad obavljen i kapitalizovan za sopstvenu upotrebu, Drugi operativni prihodi, Dohodak od investicija (kamata, dividende), Vanredni prihod, Rashodi, troškovi, Smanjenje zaliha gotovih proizvoda i nedovršene proizvodnje, Utrošene sirovine i materijal, Troškovi zaposlenih, Ostali operativni rashodi, Troškovi kamata, Porez na profit iz redovnih poslovnih aktivnosti, Profit iz redovnih aktivnosti poslije oporezivanja, Vanredni troškovi, Porezi na profit vanrednih aktivnosti, Profit finansijske godine. Dalje, može se primjetiti da su u kontekstu Anglo-Američkog formata prvo prikazani prihodi od prodaje kojim se suočavaju troškovi prodaj i izračunava brito brofit. Bilansne pozivcije koje zatim slijede su: Opšti administrativni rashodi, Rashodi prodaje i distribusije, Operativni hodohak (profit), Dohodak od investicija (neto kamata, dividende), Ostali neto dohoci, Neto dohodak (profit) od redovnih poslovnih aktivnosti, Oporezivanje redovnog dohotka (profita), Neto dohodak (profit)

4 Okvir za sastavlljanje i prezentaciju finansijskih izvještaja. Okvir IASB je odobren od strane Odbora IASC u aprilu 1989. godine za objavljivanje u julu 1989 i usvojen od strane IASB u aprilu 2001. god. Okvir iznosi koncepte koji leže u osnovi sastavljanja i prezentacije finansijskih izvještaja za eksterne korisnike. U skladu sa konceptima datim u Okviru porast kapitala u ovom kontestu podrazumijeva porast kapitala koji ne predstavlja porast po osnovu doprinosa učesnika u kapitalu, paragraf 65-68.

5 Vukotić, V., n.d., str. 166.

redovnih aktivnosti nakon oporezivanja, Vanredni neto dohodak (profit) nakon oporezivanja. Anglo-Američki opšti format, iako koristan za analizu funkcionalnih troškova za potrebe kompanije, skrivaju informacije koje zahtjevaju nacionalni računi iza funkcionalnih pojmova npr. prodaja, administrativni troškovi koji uključuju troškove zaposlenih, troškove usluga, amortizacija opreme i zgrada. U obje tradicije, vandredni prihodi i troškovi su odvojeni od redovnih poslovnih prihoda i troškova. Sa metodološkog stanovišta, dosadašnja istraživanja na temu veze poslovnog i nacionalnog računovodstva ukazuju na postojanje konceptualnih razlika između biznis računa i nacionalnih računa. Njihovo povezivanje zahtijeva značajna prilagođavanja. Nakon analize formata finansijskog izvještavanja, pristupa se metodološkom koraku koji se odnosi na analizu finansijskih izvještaja. Analiza podrazumijeva prevashodno razumijevanje osnovnih bilansnih pozicija i načina priznavanja i objelodanjivanja bilansnih pozicija pojedinačno u skladu sa Međunarodnim računovodstvenim standardima tj. Međunarodnim standardima finansijskog izvještavanja. Zatim se pripremaju računi[6] koji prate generalni koncept i format SNA. Pomenuti računi su sastavljeni bez prethodnih prilagođavanja i spremni su za dalja usaglašavanja prema SNA.

Metodološki koraci u sastavljanju SNA računa na bazi biznis računa u u osnovi podrazumijeva tri faze: i) prikupljanje osnovne računovodstvene dokumentacije tj. finansijskih izvještaja preduzeća; ii) izradu ekonomskih računa preduzeća i ekonomskih računa sektora; iii) izradu nacionalnih računa. Statistička osnova za izradu nacionalnih računa su osnovni ekonomski računi. U skladu sa ciljem ovog preglednog rada u ovom dijelu rada će biti opisani metodološki koraci koji se odnose na sastavljanje osnovnih ekonomskih računa: Račun proizvodnje i dodatne vrijednosti, Račun raspodjele, Račun štednje i investicija. Osnovni metodološki princip koji će biti osnova za ispunjenje cilja rada u ovom dijelu jeste da se računi iz poslovnog i nacionalnog računovodstva prikažu kao dvostrani prikaz prema osnovnim pravilima koja važe za sve račune u računovodstvu i sastoje se od lijeve i desne strane. U skladu sa osnovnim pravilima[7] u izradi računa desnu stranu čine izvori sredstava[8] dok lijeva strana prikazuje upotrebu sredstava[9]. Svaki račun sadrži i bilansnu poziciju koja predstvalja razliku (stanje ili saldo) između desne i lijeve strane. Ova bilansna pozicija zatvara račun na lijevoj strani i prenosi se kao početna stavka na desnu stranu sledećeg računa. Račun proizvodnje i dodatne vrijednosti zasniva se na finansijskom izvještaju, Bilans uspjeha[10]. Odnosi se na proizvodnju preduzeća odnosno doprinos preduzeća u odnosu na ukupnu vrijednost proizvodnje u obračunskom periodu. Reorganizacija bilansnih pozicija Bilansa uspjeha ima za cilj da na desnoj strani računa dobije dodatnu vrijednost preduzeća. U tom cilju na strani ukupnih prihoda izvršena je reklasifikacija stavki prihoda jer ukupne prihode ne čine samo prihodi od prodaje proizvoda ili usluga, već i ostali prihodi od primljenih kamata i dividendi i dobici (umanjeni za gubitke) od prodaje osnovnih sredstava i hartija od vrijednosti. Dalje, prodaje tekućeg obračunskog perioda nijesu jednake bruto proizvodnji u tekućem periodu jer

6 Preporuka UN na bazi istraživanja veze poslovnog i nacionalnog računovodstva ukazuje da biznis analitičari, korisnici koji su odgovorni za koncepcije poslovnih politika na svim nivoima, mogu ove račune smatrati značajnim i korisnim za finansijsku racio analizu pojedinačnih ekonomskih aktivnosti. To su računi koji mogu biti značajni i pružiti informacije fondovima za investiranje, na primjer informacije o akumuliranoj amortizaciji, trendu neto kapitala, zaduživanjima i slično.

7 Republika Srbija Republički zavod za statistiku, (2008), „Sistem nacionalnih računa Republike Srbije 1997-2006“, Beograd, str. 30

8 Odnosno transakcije koje uvećavaju ekonomske vrijednosti jedinica ili sektora.

9 I Povezana je sa transakcijama koje koje smanjuju ekonomske vrijednosti jedinica ili sektora.

10 Naziv ovog izvještaja koji se može naći u literaturi još je i Račun dohotka.

preduzeće može imati prodaju zaliha u tekućem obračunskom periodu koje su proizvedene u prethodnom obračunskom periodu (zalihe materijala, zalihe nedovršene proizvodnje i zalihe gotovih proizvoda). To dalje podrazumijeva da je desnu stranu prikazanog računa koja se odnosi na ukupne prihode, potrebno korigovati i dodati poziciju koja se odnosi na Promjene u zalihama nedovršene proizvodnje i gotovih proizvoda. Sa operativno tehničkog stanovišta da bi se došlo do pozicije Promjene u zalihama nedovršene proizvodnje i gotovih proizvoda potrebno je sa lijeve strane računa oduzeti početne i krajnje zalihe i poziciju koja se odnosi na utrošene sirovine i materijal. Troškovi prodatih roba i usluga korigovani za početne i krajnje zalihe kao finalna pozicija odnosi se na trošak roba i usluga koji su prodati u tekućem obračunskom periodu. Sa stanovišta veze poslovnog i nacionalnog računovodstva korak reklasifikacije bilansnih pozicija ima za cilj da se u Bilansu uspjeha odvoje svi troškvi tekućeg perioda koji se direktno odnose na prodaju tekućeg perioda, tj. koji su direktno vezani za prodaje iz osnovne djelatnosti preduzeća. Istovremeno desna strana se koriguje za promjene u zalihama nedovršene i gotove proizvodnje čime se sada na desnoj strani dobija bruto proizvodnja. Oduzimanjem pozicije koja se odnosi na utrošene sirovine i materijal i sa desne strane računa bilansa uspjeha pretvara desnu stranu u dodatnu vrijednost preduzeća[11]. Bruto dodatnu vrijednost čini razliku ukupne proizvodnje i međufazne potrošnje. Amortizacija kao netipičan trošak u poslovnom računovodstvu sa stanovišta veze sa nacionalnim računovodstvo tretira se na isti način tj. kao obračunska kategorija. Samim tim, amortizacija ne ulazi u trošak međufazne potrošnje. U nacionalnom računovodstvu Bilansna stavka može da se javlja u bruto ili neto vrijednosti. Razlika između ove dvije vrijednosti je u amortizaciji odnosno potrošnji osnovnih sredstava. Druga komponenta ovog metodološkog koraka je uspostaviti kompatibilnost bilansnih pozicija Neto dohodak/Dobit prije oporezivanja i profita tj. dobiti preduzeća koji potiče iz proizvodnje. Dobit preduzeća koja potiče iz proizvodnje isključuje primljene dividende i dobiti (umanjene za gubitke) od prodaje osnovnih sredstava i hartija od vrijednosti. Opisani metodološki postupak dovodi do Računa proizvodnje i dodatne vrijednosti. Račun proizvodnje i dodatne vrijednosti pokazuje doprinos preduzeća u tekućoj proizvodnji i plaćanje dohotka za tu proizvodnju. Od bruto proizvodnje oduzeto je sve što je kupljeno od drugih za ostvarenje iste proizvodnje. Ovaj račun obuhvata i primarnu raspodjelu dohotka i to zaposlenima (trošak zarade zaposlenih), državi (posredni porezi) i kapitalu[12] (plaćene kamate i profit).[13] Za dobijanje Računa raspodjele potrebno je najprije stavke iz dvostranog prikaza

11 Metodološki koraci i pojašnjenja koja su data u okviru ovog metodološkog pristupa oslanjaju se na literaturu Miljković, D., n.d., str. 17-28 i na istraživanje Unated Nations, n.d., str. 43-74

12 U smislu poslovnog računovodstva :imovini (aktivi) preduzeća.

13 U cilju klasifikacije bilansnih pozicija za potrebe sastavljanja nacionlnih računa, najznačajnije SNA kategorije su:

Output je SNA koncept koji uključuje primarni i sekundarni output. Proizvodnja se najjednostavnije objašnjava kao ekonomska aktivnost u kojoj proizvodjači koriste input-e kako bi stvarali output-e. Sa stanovišta SNA koncepta potrebno je precizno definisati šta se smatra inputom i šta outputom. Ekonomska analiza je koncentrisana na output koji se isporučuje drugim institucionalnim jedinicama ili se proizvodi za potrebe drugih institucionalnih jeidnica. Koncept proizvodnje bazira se na nivou preduzeća.

Medjufazna potrošnja sastoji se od proizvoda ili usluga koji se koriste kao inputi u proizvodnom procesu, osim fiksnog kapitala koji se tretira kao amortizacija

Zarade zaposlenih koji uključuju zarade, plate i ostala primanja koja su „work related".

Amortizacija (potrošnja fiksnog kapitala)

Ostali porezi koji nastaju u procesu proizvodnje koji uključuju razna plaćanja koja se odnose na imovinu

Tekući transferi koji uključuju dobrovoljne priloge, premije osiguranja, penale i kazne.

Kapitalni transferi se odnose na donacije opreme kompanijama, donaciju za kupovinu opreme i slično.

Prihod od imovine uključuje kamate, dividende i sl.

Bilansa uspjeha koje se odnose na poslovni rezulatat učiniti konceptualno kompatibilnim sa pozicijama poslovnog rezultata u Računu proizvodnje. Pozivajući se na Tabelu 3, poziciju Neto dohodak/Dobit prije oporezivanja potrebno je učiniti kompatibilnom sa pozicijom Profit u Računu proizvodnje i dodatne vrijednosti. Dakle, potrebno je stavke koje se odnose na obračun profita u Bilansu uspjeha preurediti u dvostranom prikazu računa profita i na desnoj strani kao izvor sredstava nalazi se Neto dohodak prije oporezivanja. Bilansne pozicije: Porez na dohodak preduzeća, Plaćene dividende i Neraspodjeljeni profit nalaze na lijevoj strani kao upotreba[14]. Račun raspodjele se dobija tako što se prikazani Račun profita izmijeni. Izmjene koje slijede imaju za cilj da se ovaj račun dovede u sklad sa profitom definisanim u računu proizvodnje. U skladu sa tim bilanse pozicije Primljene dividende i Dobici (umanjeni za gubitke) od prodaje osnovnih sredstava i hartija od vrijednosti oduzeti su sa obje strane računa. Poslije ovih korekcija definisana je nova rezidualna stavka i to Neraspodjeljeni profit. U skladu sa osnovnim pravilima u izradi računa svaki račun sadrži i bilansnu poziciju koja predstavlja razliku (stanje ili saldo) između desne i lijeve strane. Ova bilansna pozicija zatvara račun na lijevoj strani i prenosi se kao početna stavka na desnu stranu sledećeg računa. Bilansna stavka Neraspodjeljeni profit prenosi se kao početna stavka na strani Izvora Računa štednje-investicija. U računu raspodjele prikazuje se dalja raspodjela dohotka u vidu profita: i) dio odlazi državi (direktni porezi); ii) dio dioničarima (dividende); iii) neraspodjeljeni profit ostaje u preduzeću kao štednja (akumulacija). Nova rezidulana vrijednost može biti upotrijebljena za nove investicije i otplatu prispjelih obaveza.

Za dobijanje Računa štednje–investicija koristi se sličan postupak koji je prikazan za dobijenje Računa proizvodnje i dodatne vrijednosti i Računa raspodjele. Za dobijanje Računa štednje-investicija dokumentaciona osnova su dva finansijska izvještaja iz poslovnog računovodstva i to Bilans stanja sredstava (kapitala) i Račun promjena finansijskog položaja preduzeća[15]. Prikaz metodološkog postupka na ovaj način podrazumijeva uprošćeno prikazivanje koje će izostaviti neke detalje ali istovremeno omogućiti da se sa računovodstvenih termina i računa pređe na terminologiju i koncept nacionalnih računa.Račun promjena u finansijskom položaju preduzeća pokazuje efekte poslovanja preuduzeća na njegovu likvidnost. Osnovna jednakost u ovom računu je da su „promjene preduzeća u obrtnom kapitalu jednake promjenama u tekućoj imovini umanjene za promjene u tekućim potraživanjima“[16]. Daljim njihovim kombinovanjem dobija se preuređeni i promjenjeni Bilans stanja kao međukorak do Računa štednje-investicija. Da bi se dobio Račun štednje-investicija potrebno je uraditi metodološke postupke na računu Promjene u bilansu stanja sredstava koji će nas dovesti do stavke Neraspodjeljeni profit. Neraspodjeljeni profit je dio profita koji ostaje preduzeću i predstavlja štednju, a na lijevoj strani treda da se nađu stavke koje se odnose na upotrebu štednje u obliku investicija. Štednje i investicije definisane su u bruto iznosu, što podrazumijeva da se u računu u Promjene bilansu stanja sredstava sa obje strane dodaje Amortizacija. Takav postupak doveo je da se potire iznos Amortizacije sa lijeve strane i dolazi se

---

Revalorizacija se odnosi na kapitalne dobiti ili gubitke, otpis zaliha, zarade od kapitala i sl.

Ostale promjene u obimu prirodnih resursa.

14 Sa stanovišta poslovnog računovodstva, profit (dobit nakon oporezivanja) se u skladu sa poslovnom politikom preduzeća može raspodjeliti na dividende, nerasporedjenu dobit, rezerve, bonuse menadžmentu.

15 Račun promjena finansijskog položaja preduzeća odnosi se na likvidnost preduzeća i u procesu finansijskog izvještavanja najbliži je Izvještaju o novčanim tokovima za period.

16 Miljković, D., n.d., str. 17. U terminima poslovnog računovodstva ekvivalentna jednakost je u definiciji neto odbrtnog fonda koji predstavlja razliku tekuće imovine i tekućih obaveza.

do bruto štednje sa desne strane računa. Stavka neraspodjeljeni profit kao kategorija koja treba biti kompatibilna stavci u Računu raspodjele ne sadrži Dobitke/(umanjene za gubitke) po osnovu prodaje osnovnih sredstava i hartija od vrijednosti, te se ta stavka oduzima i sa lijeve i sa desne strane računa Promjene u bilansu stanja sredstava. Stavke sa desne strane računa Promjene u bilansu stanja sredstava koje se odnose na finansiranje pojedinih oblika imovine bilo tekuće ili finansijske ili na finansiranje osnovnih sredstava treba prebaciti sa lijeve strane istog računa kako bi se dobio pregled upotrebe štednje. Dakle, stavke Kupovine zgrada, opreme i zemljišta umanjenu za prodaje zgrada opreme i zemljišta ukazuju na promjene na osnovnim sredstvima i one će se naći na lijevoj strani Računa štednje-investicija. Promjene u zalihama će se naći kao konačna bilansna pozicija na lijevoj strani računa Računa štednje-investicija. Stavke o promjenama u tekućoj finansijskoj imovini o kupovinama i prodajama hartija od vrijednosti su preformulisane na lijevoj strani računa Promjene u bilansu stanja sredstava se dođe do stavke koja se odnosi na Promjene u tekućoj finansijskoj imovini. Neto nabavke finansijske imovine[17] u Računu štednje-investicija je bilansna pozicija do koje se dolazi kada se stavke koje se odnose na potraživanja povjerilaca oduzmu sa obje strane računa Promjene u bilansu stanja sredstava. Na taj način na desnoj strani Računa štednje-investicija ne postoji ta stavka ali se nalazi kao negativna pozicija Neto porast potraživanja povjerilaca sa lijeve strane. Na isti način se tretiraju i stavke Emisija obveznica i dioničarskog kapitala, koja će na lijevoj strani Računa štednje-investicija biti pozitivna i i Povlačenje obveznica i dioničarskog kapitala koja će na lijevoj strani istog računa biti negativna. Obzirom da se se potire u prethodnom koraku, ovih bilansnih pozicija na desnoj strani Računa štednje-investicija neće biti. Prethodno opisani metodološki koraci imali su za cilj da desnu stranu računa Promjene u bilansu stanja sredstava „očiste“ do pozicije Nerasporedjeni profit. Nakon ovih metodoloških koraka, Račun štednje-investicija prikazan je u narednom dvostranom tabelarnom prikazu. Račun štednje-investicija pokazuje u kom obliku je ostvarena štednja i kako je upotrijebljena.

Prikazan metodološki postupak dobijanja ekonomskih računa preduzeća i to Račun proizvodnje i dodatne vrijednosti, Račun raspodjele i Račun štednje-investicija čine osnovu za izradu ekonomskih računa sektora: privrede, domaćinstava, države i inostranstva. Računi sektora preduzeća dobijaju se iz odgovarajućih računa za svako pojedinačno preuzeća. Posije toga se formiraju računi za druge vrste ekonomskih jedinica, transaktora. Struktura njihovih računa prati strukturu tri računa za sektor privrede koji su u ovom radu opisani sa stanovišta procesa dobijanja tih računa. Zajedno, računi sektora sačinjavaju sistem računa zasnovan na principu dvojnog knjigovodstva. U takvom sistemu, upotreba prikazana u računu za jedan sektor istovremeno je izvor sredstava u računu drugog sektora. U zbirnom računu jedna se stavka može pojaviti dva puta, „po jednom na obje strane računa ili dva puta na istoj strani računa, ali sa suprotnim znakom“[18].

ZAKLJUČAK

Svrha finansijskog izvještavanja je da prezentira informacije o: i) finansijskoj situaciji poslovnog subjekta (što se iskazuje kroz bilans stanja i izvještaj o promjenama na kapitalu); ii) uspješnosti poslovanja poslovnog subjekta (što se iskazuje kroz bilans uspjeha i izvještaj o promjenama na kapitalu); gotovinskim tokovima poslovnog subjekta (što se iskazuje kroz

17 Pozicija Neto nabavke finansijske imovine sastoji se od promjena u tekućoj finansijskoj imovini koja se uvećava kupovinom hartija od vrijednosti i smanjuje prodajom hartija od vrijednosti.

18 Miljković, D., n.d., str. 29

izvještaj o tokovima gotovine). U finansijskim izvještajima se nalaze informacije o imovini, obavezama, kapitalu, prihodima i rashodima, rezultatu poslovanja i tokovima gotovine. Finansijske informacije se dopunjuju i zaokružuju sa dodatnim informacijama sadržanim u napomenama uz finansijske izvještaje. Obračunski period za koji su preduzeća zakonom obavezna da dostavljaju finansisjke izvještaje je jedna godina. Cilj ovog preglednog rada je da se opišu metodološki koraci koji se odnose na sastavljanje osnovnih ekonomskih računa preduzeća na bazi finansijskih izvještaja koje proizvodi poslovno računovodstvo. Osnovni metodološki postupak od poslovnih računa preduzeća do ekonomskih računa preduzeća jeste da se najprije izvrši reklasifikacija bilansnih pozicija u „međuračune" koji su bliski ekonomskim računima preduzeća i dalje izvrše potrebna prilagođavanja bilansnih pozicija „međuračuna" i učiniti ih kompatibilnim sa ekonomskim računima preduzeća. Sa opšteg metodološkog aspekta sastavljanja ekonomskih računa preduzeća na bazi poslovnih računa osnovni zaključci su da se u procesu polazi od poslovnih računa preduzeća koji se reorganizuju u dvostranim prikazima u formi koja je bliža nacionalnim računima. Zatim se dalje preraspoređivanje bilansnih stavki u poslovnim računima vodi osnovnom metodološkom jednakosti koja je u biti nacionalnih računa, a to je da je ukupna ponuda dobara i usluga koja se sastoji od domaće proizvodnje i uvoza jednaka ukupnoj upotrebi dobara i usluga koju čine: međufazna potrošnja, finalna potrošnja, bruto investicije i izvoz.

LITERATURA

1. Alexander D., Nobes C., (2010): Financijsko računovodstvo: međunarodni uvod, Četvrto izdanje, MATE i Zagrebačka škola ekonomije i menadženta.
2. Baćovic, M., (2003), „Sistem nacioalnih računa", ISSP, Podgorica
3. Commission of the European Communities, (2009): Communication from the Commision to the Council and the European Parliament, GDP and Beyond, Measuring progress in a changing world, Brussels, COM 433 final
4. European Commission (2011):"Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the European statistical programme 2013-2017", Brussels, COM 928
5. Grđić, G., (1976), „Makroekonomski bilansi: Njihova geneza i evolucija", Savremena administracija i Institut za ekonomska istraživanja, Beograd
6. IFAC (2005): International Public Sector Accounting Standards (IPSASs) and Statistical Basesnof Financilan Reportig: An analysis of Differences an Recomendations for Convergence, Research Report, ISBN 1-931949-40-9
7. Institutet Bational de la Statistique et des Etudes Economiques, (2011): „Recomendations of the Stiglitz-Sen-Fitoussi Report: A few illustrations", april, G 2011/07
8. Jergenson, D., Landefeld, S., (2010), „A New Architecture The U.S. National Accounts: A Reply to Andre Vanoli", Review of Income and Wealth, Series 56, Number 4, December 2010
9. Kitaljević B., (1979): Statistika narodnog dohotka i privrednih bilansa, Drugo dopunjeno izdanje, Viša škola za primjenjenu informatiku i statistiku, Odsek za statistiku.
10. Kitaljević B., (1969), Sistem društvenih računa Jugoslavije i njihova evolucija, Ekonomski institut, Zagreb
11. Meigs R., F., Meigs, W., B., (1999), „Računovostvo: Temelj poslovnog odlučivanja", MATE, Zagreb

12. Međunarodni standardi finansijskog izvještavanja (2009), IFAC
13. Miljković D. (1994), Od poslovnih ka nacionalnim računima, SZS, Beograd
14. OECD-WTO: Trade In Value-Added: Concepts, Methodologies And Challenges (Joint OECD-WTO Note)
15. Ohmae, K., (2007), „Nova globalna pozornica, Izazovi i prilike u svijetu bez granica", MATE, Zagrebačak Škola ekonomije i menadžmenta
16. Okvir za sastavlljanje i prezentaciju finansijskih izvještaja, Odbor za međunarodne računovodstvene standarde (IASB)
17. Republika Srbija Republički zavod za statistiku, (2008), „Sistem nacionalnih računa Republike Srbije 1997-2006", Beograd.
18. Unated Nations, (2000), „Links Betveen Business Accounting and Ational Accounting, Studies in Methods: Handbook of National Accounting, Department of Economic and Social Affairs, Statistic Division, Series F, No. 76
19. Vanoli, A., (2010), „Is National Accounting Accounting? National Accounting between Accounting, Statistics and Economics", Compatibilités, 1.
20. Vasiljević K., (1965): Teorija i analiza bilansa, Četvrto dopunjeno i prerađeno izdanje, Savremena administracija, Beograd
21. Vukotić, V., (2001), „Makroekonomski računi i modeli", CID Podgorica, str. 1121
22. MRS – Međunarodni računovodstveni standard 1: Prezentacija finansijskih izvještaja
23. MSFI - Međunrodni standardi finansijskog izvještavanja;
24. Vukotić, V., (2006), „Opasne riječi", CID Podgorica
25. Vukotić, V., „Ekonomske slobode nova ekonomska paradigma", Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Odor za društvene nauke, Okrugli sto: Ekonomske slobode i razvoj Crne Gore.
26. Vukotić, V., (2011), „Istorija budućnosti", CID Podgorica, mediasystem
27. http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/rissue.asp?rID=5
28. www.ifac.org
29. http://epp.eurostat.ec.europa.eu
30. http://www.aicpa.org

Dušan Mojić[1]

SEOBE MLADIH IZ SRBIJE POČETKOM TREĆEG MILENIJUMA[2]

Apstrakt

U radu se analiziraju seobe mladih iz Srbije početkom trećeg milenijuma i njihove posledice po ukupne razvojne potencijale srpske privrede i društva u celini. Razmišljanje i delanje velikog dela mladih u pravcu trajnog napuštanja zemlje odlika je celokupnog perioda postsocijalističke transformacije našeg društva. Navedeni procesi objašnjavaju se nedostatkom legitimnosti društvenog poretka u Srbiji iz perspektive mladih i nemogućnošću njihove socijalne integracije. Ključni razlog gubljenja vere u legitimnost pronalazi se u kulturnim normama i vrednostima koje poslednjih decenija umesto modernih meritokratskih principa društvenog uspona (zasnovanih na obrazovanju) favorizuju predmoderne redistributivne obrasce.

Ključne reči: *Srbija, mladi, seobe, društveni poredak, legitimitet, obrazovanje*

YOUTH MIGRATIONS FROM SERBIA AT THE BEGINNING OF THIRD MILLENNIUM

Abstract

Youth migrations from Serbia at the beginning of third millennium have been analyzed in the paper, as well as its consequences for overall development potentials for Serbian economy and society in general. Thinking and acting towards emigration of the great proportion of youth has been the feature of the whole period of postsocialist transformation in our society. These processes are mainly explained by the lack of legitimacy of social order in Serbia from the perspective of young people and their impossibility for social integration. Key reason for losing faith in legitimacy has been found in cultural norms and values in the last decades, favoring pre-modern redistributive patterns instead meritocratic principles of social promotion (based on education).

Key words: *Serbia, youth, migrations, social order, legitimacy, education*

UVOD

Malo je tema o kojima se toliko (sa pravom) govori u našoj javnosti (kako naučnoj i stručnoj, tako i široj) kao što je tema odlaska mladih i „odliva mozgova“ iz naše zemlje poslednjih decenija. U takvim istupanjima se najčešće ovi procesi dovode u vezu sa značajno umanjenim razvojnim potencijalima naše privrede i društva u celini. Za ilustraciju pomenutog navešćemo samo nekoliko primera javnog istupanja pripadnika akademske i sportske elite poslednjih meseci.

---

1 Vanredni profesor, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

2 Tekst je nastao kao rezultat rada na projektu „Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri“, br. 179035, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Sredinom marta ove godine u javnosti je bilo veoma zapaženo istupanje Predsednika SANU, profesora Medicinskog fakulteta u Beogradu Vladimira Kostića. Prema njegovim rečima, Srbija je ušla u jednu vrstu uživanja u talogu i estetiku beznađa koja se pojavljuje u medijima i široj javnosti. Izneo je podatak da je broj visokoobrazovanih osoba koje su napustile zemlju porastao jedanaest puta za poslednjih deset godina. Stepen povratništva je relativno nizak. Prema njegovom (i ne samo njegovom) mišljenju, razvoj zavisi prvenstveno od mladih i generacija koje dolaze i koje će, slikovito rečeno, „da zarađuju nama za penzije" (Srbija uživa u talogu u kojem se našla, 2016). Profesor Kostić ukazuje i na to da Srbiji preti ozbiljan nedostatak visokoobrazovanih osoba, što će imati ozbiljne posledice po razvoj naše privrede i celokupnog društva.

Prema dekanu Ekonomskog fakulteta, među studentima omiljenom profesoru Branislavu Boričiću, „odliv mozgova" je trenutno naš najveći problem i njegovo rešenje predstavlja glavni preduslov stabilnog privrednog rasta. „Što pre to shvatimo, to bolje po nas. Nažalost, rešavanje tog problema nije politički privlačno jer bi njegovo čak i ekspresno rešenje počelo da daje vidljive rezultate tek nakon 10-15 godina" (Široko obrazovanje je neophodno za ovako malo tržište rada, 2016).

Nešto slikovitije pojavu objašnjavaju naši nekadašnji vrhunski sportisti. Javno se oglašavajući porukom svojim kćerima da više ne može da ih laže i da bi trebalo da idu iz Srbije, bivši vaterpolista, reprezentativac i osvajač velikog broja medalja na najvećim svetskim i evropskim takmičenjima Danilo Ikodinović rekao je sledeće: „Stalno im pričam kako treba da odu odavde. Ovde neke velike perspektive, nažalost, nema. Najviše bih voleo da mogu da im kažem 'ostanite ovde, učite škole, imaćete posao, ceniće se vaš rad i trud'. Ipak, ne mogu da ih lažem. Teško mi je što ih tako savetujem, jezive su to stvari, evo, dok pričam, stoji mi knedla u grlu. Međutim, ne mogu da budem takav egoista i da im kažem: 'Ostanite ovde da bi tata mogao da vas pomazi. Ne, bre, idite, borite se, pa će tata, ako bude imao love, doći kod vas.' Ovde niko nema odgovornost jer, šta god da uradiš, trebalo bi da snosiš posledice za to, ali kod nas to ne postoji" (Stvarno nas prave ludima, 2016).

Drugi naš proslavljeni bivši (košarkaški) reprezentativac Žarko Paspalj, inače Potpredsednik Olimpijskog komiteta Srbije, složio se sa Ikodinovićem: „S jedne strane, kad su u pitanju osobe koje su ti važne u životu, moraš da budeš pragmatičan. Uz svu našu želju da ovde bude bolje, to se ne dešava. Pa ako želim da zaštitim dete, da pronađem bilo koji način da ga pošaljem negde gde će imati mogućnost da napravi nešto od svog života, zašto da ne ode! Ono što je Dača rekao je u redu. Biće još više kad jednog dana budu mogli da se vrate, da žive s nama i da se ostvare. Do tada, neka svi idu napolje! Pa kad im gospoda omoguće dobro školstvo, zdravstvo, posao, da onda njihovi talenti i kvaliteti dođu do izražaja i da tako pomognu državu" (Ovde bi i normalan poludeo, 2016).

Navedeni primeri samo su ilustracija važnosti pojma sociološke imaginacije čuvenog američkog sociologa Rajta Milsa (*C. Wright Mills*). Naime, pomenuta sociološka imaginacija omogućava nam da shvatimo kako su mnogi događaji koji se odnose samo na nekog pojedinca suštinski odraz mnogo širih pojava (Gidens, 2007: 4). U ovom slučaju, individualne odluke svakog pojedinca koji je u dilemi otići ili ostati u Srbiji dobijaju širi društveni kontekst u kojem se naše društvo nalazi više od dve i po decenije. Sa tim je u vezi i izbor osnovnog pojma koji u velikoj meri objašnjava i društvenu pojavu koja se istražuje. Umesto relativno neutralnog termina migracije, u radu smo posegnuli za pojmom seoba mladih, upravo imajući u vidu razmere pojave i njenu relativnu dugotrajnost, kao i pogubnost po ukupne razvojne mogućnosti našeg društva u celini. Naravno, kada je reč o teorijskom objašnjenju koristiće se u literaturi

uobičajeni izraz migracije, dok će se u objašnjenju razmišljanja i delanja mladih u Srbiji o odlasku, shodno ranije navedenom, primeniti pojam seobe.

TEORIJSKA OBJAŠNJENJA

Migracije se najčešće određuju kao „oblik prostorne pokretljivosti između jednog geografskog dela i drugog, podrazumevajući trajnu promenu mesta stanovanja" (Determinants and Consequences of Population Trends, 1973: 173). Đurđev (2001: 91) smatra da migraciona kretanja nastaju prvenstveno zbog nejednakog nivoa ekonomskog razvoja različitih društava (nastalog prvenstveno kao posledica razlika u potencijalima prirode i stanovništva). Na te razlike se nadovezuju i vremenom razvijene razlike u pogledu institucija, tradicija i kulturnih obrazaca.

No, autor s pravom ističe da je svaki akt slobodne migracije posledica pojedinačne odluke i motivisan određenim razlogom ili skupom razloga. Istraživanje migracija zasniva se, u principu, na premisi da svako migraciono kretanje ili odlazak u drugu zajednicu predstavlja ili odgovor na neku izraženu potrebu za koju osoba smatra da je ne može zadovoljiti u sadašnjem mestu boravka ili beg iz situacije koja je iz nekog razloga postala neželjena, neprijatna ili nepodnošljiva. U ovoj situaciji mogu se prepoznati pozitivni i negativni aspekt. Migracija se može desiti u potrazi za prilikom da se poboljšaju uslovi nečijeg života. U ovom slučaju zajednica opredeljenja vrši „privlačenje" migranta. No, migracija se može odigrati kao beg od neželjenih društvenih ili privrednih prilika (odbijajući faktori iz trenutne zajednice). Razlikovanje dve vrste navedenih činilaca predstavlja osnovu poznate „*push-pull*" teorije (Bogue, 1969: 753). Naravno, u svakom migracionom „slučaju" moguće je delovanje (uključujući i interakciju) i jednih i drugih činilaca.

Pomenuti autor ističe sledeće odbijajuće (*push*) činioce:

1. *Opadanje prirodnog bogatstva* ili njegove cene, smanjenje potražnje za određenim proizvodom ili uslugama određene industrije; iscrpljenost rudnika, šumskih bogatstava ili poljoprivrednih resursa.
2. *Gubitak posla* usled otpuštanja zbog nestručnosti ili opadanje potrebe za određenom strukom ili zbog mehanizacije i automatizacije operacija koje su ranije izvođene uz radno intenzivne procese.
3. *Ugnjetački ili represivan diskriminatorski tretman* zbog politike, religije, etničkog porekla, ili bilo koje druge pripadnosti pojedinca.
4. *Otuđenje* od zajednice jer se pojedinac više ne slaže sa preovlađujućim verovanjima, običajima ili načinom ponašanja – ili u svojoj porodici ili u široj zajednici.
5. *Odlazak* iz zajednice zbog toga što ona pruža malo ili nimalo mogućnosti za lični razvoj: zaposlenje ili brak.
6. *Odlazak* iz zajednice zbog katastrofa: poplava, požar, rat, suša, zemljotres ili epidemija.

Najvažniji privlačeći (*pull*) faktori su sledeći:

1. *Bolje mogućnosti za zapošljavanje* pojedinca u svojoj struci ili za ulazak u željenu struku.
2. *Mogućnosti sticanja većeg dohotka*.
3. *Prilika za sticanje željene specijalizacije ili obuke*, na primer, mogućnost fakultetskog obrazovanja.
4. *Pogodnosti koje pružaju okolina i životni uslovi*: klima, stanovanje, škole i druge institucionalne mogućnosti.
5. *Zavisnost* – pokretljivost srodnika ili partnera, poput kretanja za hraniocem ili partnerom/supružnikom.
6. *Primamljivost novih ili drugačijih aktivnosti, okoline ili ljudi* (Bogue, 1969: 754).

Imajući u vidu cilj ovoga rada, važno je ukazati na selektivnost migracija kao njihovu važnu odliku (Bobić, 2007; Wertheimer-Baletić, 1982; 1999). Naime, uz pretpostavku slobodnog kretanja stanovništva između područja porekla i odredišta migracija, postoji u području porekla određena autoselekcija migranata iz ukupnog stanovništva prema sledećim obeležjima: starost, pol, bračno stanje, obrazovanje, delatnost, zanimanje, dohodak, itd. (Wertheimer-Baletić, 1999: 306). Pogotovo je važno istaći da se najjača statistička veza pokazuje između starosti i odluke o iseljavanju (Bobić, 2007: 108). Naime, među migrantima preovlađuju oni starosti od dvadeset do četrdeset godina. Navedena činjenica može se objasniti, s jedne strane, stvarnim mogućnostima koje proizlaze iz ove životne dobi (bolja fizička kondicija i opšte zdravstveno stanje, preduzetnost, inicijativnost, kreativnost, sposobnost prilagođavanja, itd.) a, sa druge strane, odlikama potražnje za radnom snagom (mlađe osobe, boljeg fizičkog i zdravstvenog stanja, određenog zanimanja, itd.). Dakle, činjenica da u seobama preovladava mlađe stanovništvo odraz je ekonomske racionalnosti samih migranata, ali i strukture potražnje za radom (Wertheimer-Baletić, 1999: 307).

Mlađi ljudi su mobilniji, sa ekonomskog stanovišta, iz dva razloga (Pavlov, 2009: 21). Oni imaju bolje izglede na tržištu rada u zemljama destinacije, pošto su spremni da rade manje plaćene poslove i poslove ispod svog obrazovnog nivoa, uglavnom u uslužnim delatnostima. Drugi ekonomski razlog proizlazi iz teorije o ljudskom kapitalu, koja ukazuje na bolji povrat ulaganja u migracije za mlade ljude. Stariji ljudi imaju manje podsticaja da migriraju, budući da je „period otplate duga" za njihova ulaganja kraći. Najzad, socioekonomski modeli ukazuju na veći stepen nezadovoljstva mladih postojećim okolnostima u zemlji porekla, koji u kombinaciji sa višim nivoom aspiracija dovodi do snažnog osećanja relativne deprivacije i frustriranosti.

SOCIO-KULTURNI KONTEKST SEOBA MLADIH IZ SRBIJE U PERIODU POSTSOCIJALISTIČKE TRANSFORMACIJE

Kao objašnjenje manje-više konstantnog pomišljanja velikog broja mladih na trajno napuštanje Srbije najčešće se pominju tegobe postsocijalističke transformacije. No, potrebno je podsetiti i na činjenicu da emigracija mladih iz Srbije (posebno visokoobrazovanih) predstavlja deo šireg burnog demografskog razvoja u državama Centralne i Istočne Evrope na kraju dvadesetog veka (Bobić, 2004: 351).

Kada je reč o seobama mladih iz Srbije tokom 1990ih godina, najčešće se dovode u vezu stanje „razorenog društva" Srbije (Bolčić, 1993) i navedena razmišljanja ili delanja. Pomenuto stanje rezultat je blokirane postsocijalističke transformacije u Srbiji (Lazić, Cvejić, 2004), ali i krvavog raspada i građanskog rata na tlu bivše Jugoslavije. Među ključne odlike društva Srbije u navedenom periodu navode se odlaganje privatizacije društvenih i državnih preduzeća, uspostavljanje autokratske političko-državne vlasti nad „slabim društvom", potisnutost civilnog društva, itd. Imajući u vidu navedene okolnosti, jasno je da je društveni poredak u Srbiji 1990ih, pogotovo u očima mladih u potpunosti izgubio legitimitet, a time znatno povećao udeo onih koji su se odlučili na odlazak iz Srbije.

Kada je reč o položaju mladih u periodu odblokirane postsocijalističke transformacije (period nakon 2000. godine), oni su nesumnjivo ubrajani u potencijalno ključne dobitnike ovog procesa. Obrazovaniji, spremniji na prostornu pokretljivost i skloniji preuzimanju rizika tržišne privrede, nesumnjivo su i sami to očekivali. No, već prvo veće istraživanje (Mihailović, 2004) pokazalo je da mladi ocenjuju da promene nisu ni dovoljno široke ni dovoljno temeljne da bi povratile njihovu uverenje u legitimnost društvenog poretka.

Političke promene nakon 2000. godine nesumnjivo su podigla očekivanja mladih kada je reč o poboljšanju njihovog položaja u srpskom društvu. Obrazovanje je trebalo da bude ključni činilac tog poboljšanja. U tom pogledu se razlikuju percepcije i preferencije mladih, a moguća napetost između njih je jedna od ključnih prepreka njihove integracije u društveni poredak. Naime, ako postoji značajna razlika između načina na koji mladi vide stvarne i poželjne faktore društvenog uspona u Srbiji danas, onda se može reći da je njihova integracija neuspešna, što na duži rok nesumnjivo dramatično smanjuje razvojne potencijale našeg društva u celini. Drugim rečima, postavlja se pitanje da li su gotovo dvovekovni redistributivni predmoderni kulturni obrasci opstali (ili čak osnažili) i u vreme postsocijalističke transformacije ili je obrazovanje kao odlučujući moderni faktor društvenog uspona konačno dobilo na značaju?

Naglasak u ovom radu je na istraživanju razmišljanja i delanja mladih u pravcu emigracije kao pokazatelju njihovog nepoverenja u legitimnost postsocijalističkog poretka u Srbiji, a time i nedovoljnoj integraciji u društvo (tj. želji da se integrišu u drugo društvo). Prema *Sociološkom rečniku* legitimitet predstavlja „osobinu, tj. svojstvo vlasti, koja označava da je potčinjeni prihvataju s izričitom ili prećutnom saglasnošću, smatrajući je ispravnom ili pravomernom" (Nedović, 2007: 283). Dirkem (*Durkheim*) je u svojim radovima pisao o činiocima uspostavljanja društvenog poretka i društvenim posledicama urušavanja tog poretka, smatrajući obrazovanje ključnim za razvoj društva (Wagenaar, 2007: 313). Obrazovanje predstavlja područje društvenog života mladih u kojem oni najviše stvaraju društvene biografije i stiču svoj najvažniji individualni resurs ili kapital. Zato se može s pravom smatrati da legitimitet društvenog poretka iz ugla mladih u najvećoj meri zavisi od njihove percepcije obrazovanja kao ključnog sredstva društvene integracije i društvenog uspona u nekom društvenom poretku.

Iako sve od početka 1990ih godina pa do danas u Srbiji gotovo konstantno polovina mladih pomišlja na emigraciju (ili dela u tom pravcu), nepoverenje u legitimnost društvenog poretka ima različite osnove u periodu blokirane (od 1990. do 2000. godine) i periodu odblokirane postsocijalističke transformacije (od 2000. godine do danas). Naime, dok je u prvom periodu osnov delegitimizacije poretka jasna (i fizička) ugroženost/žrtvovanje mladih i odsustvo svake perspektive, mladi nakon političkih promena 2000. godine gube uverenje da će (uprkos činjenici da predstavljaju najobrazovaniji deo stanovništva u Srbiji) zaista biti dobitnici procesa transformacije.

SEOBE MLADIH I LEGITIMNOST DRUŠTVENOG PORETKA U SRBIJI

Šire istraživanje (Mojić, Petrović, 2013) iz kojeg izdvajamo rezultate relevantne za temu ovog napisa obavljeno je na uzorku od 1627 mladih ispitanika starosti od 19 do 35 godina (kohorte 19-20, 24-25, 29-30 i 34-35 godina) od februara do maja 2011. godine. Sam uzorak je bio višestruko stratifikovan (po teritorijalnom principu i po pomenutim starosnim kohortama). Osnovni teritorijalni stratumi su bili Centralna Srbija, Vojvodina i Beograd (Stanojević, 2012: 45).

Rezultati istraživanja su pokazali da više od polovine ispitanika (53.6%) razmišlja o odlasku u inostranstvo, tj. ima emigraciona razmišljanja, dok 46.4% mladih ne razmišlja o tome ili ne želi da napusti Srbiju. Najjači prediktor razmišljanja o odlasku u inostranstvo predstavlja prethodno iskustvo sa migracijama, pa ispitanici koji su imali prethodno iskustvo sa migracijama češće razmišljaju o odlasku u inostranstvo. Dalje, podaci pokazuju da značajan deterministički uticaj na migraciona razmišljanja ima i bračni status ispitanika ($p=0.029$): dok postoji razlika u razmišljanju o odlasku u inostranstvo između onih koji žive sa partnerom, ali nisu venčani i onih koji su u braku, ne postoji statistički značajna razlika između ispitanika koji su neoženjeni ili razvedeni i ispitanika koji su u braku. Pokazuje se da je verovatnoća da

ispitanici koji žive zajedno sa partnerom, ali nisu venčani nameravaju da odu u inostranstvo dva puta veća u odnosu na ispitanike koji su u braku. Efekat mesta stanovanja takođe ima statistički značajan uticaj na razmišljanje ispitanika o napuštanju Srbije (p=0.011). Vrednost standardizovanog koeficijenta B od 0.298 pokazuje da stanovnici grada češće razmišljaju o napuštanju zemlje od ispitanika iz seoskih područja.

Značajan faktor diferencijacije ispitanika u pogledu razmišljanja o odlasku u inostranstvo predstavlja, očekivano, i socijalno zadovoljstvo ispitanika. Verovatnoća da će ispitanici koji su nezadovoljni svojim dosadašnjim životom razmišljati o odlasku u inostranstvo je 1.5 put veća u odnosu na ispitanike koji su pokazali zadovoljstvo svojim dosadašnjim životom. Prediktori koji su još pokazali statistički značajan uticaj na razmišljanje ispitanika o odlasku u inostranstvo su radni status ispitanika, kao i to da li ispitanici imaju decu ili ne. U slučaju radnog statusa ispitanika, pokazuje se da nezaposleni češće razmišljaju o odlasku u inostranstvo nego zaposleni ispitanici. S druge strane, ne postoji razlika u razmišljanju o napuštanju zemlje između mladih koji su trenutno na školovanju i mladih koji su zaposleni. Dalje, ispitanici bez dece češće imaju planove o odlasku u inostranstvo, nego ispitanici sa decom.

Kada je reč o povezanosti prethodnog iskustva sa migracijama i realizaciji migracionih razmišljanja, daleko više ispitanika koji imaju prethodno iskustvo preduzelo je konkretne korake (razlika između onih koji imaju i koji nemaju prethodno iskustvo sa migracijama je oko 30 procentnih poena). Dalje, kada posmatramo uticaj bračnog statusa ispitanika, najveći je procenat onih koji su preduzeli konkretne korake među ispitanicima koji su razvedeni; gotovo 60% ispitanika koji imaju migraciona razmišljanja preduzelo je neke konkretne korake nasuprot manje od jedne trećine ispitanika koji su u braku. Najzad, nešto slabija, mada statistički značajna veza utvrđena je između obrazovanja ispitanika i realizacije migracionih razmišljanja. Očekivano, najveći postotak ispitanika koji su preduzeli konkretne korake je među ispitanicima sa visokim obrazovanjem i studentima (gotovo jedna polovina) dok je nešto manji među ispitanicima sa srednjom školom.

Može se reći da su rezultati istraživanja jasno pokazali da široka rasprostranjenost emigracionih razmišljanja i delanja (više od polovine mladih iz istraživanja) predstavlja izraz nepoverenja mladih u legitimnost društvenog poretka i njihovu neuspešnu integraciju u naše društvo. Naime, ubedljivo najjači prediktor razmišljanja o odlasku u inostranstvo predstavlja prethodno iskustvo sa migracijama, što svedoči o nepoverenju u legitimnost našeg poretka („*push*" činilac) i uverenosti u lakšu integraciju u neko drugo društvo, zasnovanoj na sopstvenom iskustvu („*pull*" faktor).

Sve manja uverenost mladih u Srbiji da je obrazovanje zaista relevantan činilac društvenog uspona (Mojić, 2012) verovatno je suštinski osnov delegitimizacije poretka u percepciji obrazovanijih mladih i ključni „okidač" za odlučivanje na konkretne korake u pravcu trajnog napuštanja zemlje. Ovi rezultati su u skladu i sa nalazima drugih autora. Prema Pavlov (2009: 30), „prvenstvena motivacija za emigriranje iz Srbije jesu dva potisna faktora prisutna u zemlji – individualna i društvena loša ekonomska situacija i neorganizovan i nestabilan društveni poredak. U inostranstvu se vidi bolja perspektiva..." Imajući u vidu tegobne tranzicije mladih (pogotovo obrazovno-radne) u kontekstu još tegobnije postsocijalističke transformacije društva Srbije (naročito poslednjih godina), ne čudi sumnja u mogućnost njihove integracije u naše društvo i široko rasprostranjeno pomišljanje i delanje u pravcu njegovog trajnog napuštanja.

U prethodnom delu rada je ukazano na vrednosno-normativnu osnovu društvenog poretka koji predstavlja ključni razlog razmišljanja i delanja mladih u pravcu seoba iz Srbije. Često se isticalo da je naša kultura još uvek pretežno predindustrijska po svom karakteru (Obradović, 1982). Takve kulture su zasnovane na implicitnoj i podsvesnoj pretpostavci o ograničenom

dobru (Foster, 1965). Navedena pretpostavka, kao što ističe ovaj američki antropolog, podrazumeva da članovi seljačkih zajednica sagledavaju svoju društvenu, ekonomsku i prirodnu okolinu, tj. njihovo celokupno okruženje, kao celinu u kojoj sve bitna materijalna ali i nematerijalna „dobra" poput zemlje, bogatstva, zdravlja, prijateljstva, ljubavi, časti, statusa, ugleda, moći, uticaja i sigurnosti, postoje u ograničenim „količinama". No, ne samo da je količina tih „dobrih stvari" uvek ograničena, već član takvih zajednica ne vidi neposrednog načina da tu količinu poveća. Iz toga sledi da pojedinac ili porodica može popraviti svoju poziciju jedino na račun drugih (Foster, 1965: 296-297).

Županov se sa razlogom poziva na narodnu mudrost u objašnjenju navedenih kulturnih vrednosti i normi: „Ili, kao što kaže naša narodna izreka: Ako jednom ne omrkne, drugom na svane" (Županov, 1987: 47). On s razlogom pretpostavlja da je egalitarizam povezan sa perspektivom ograničenog dobra, potkrepljujući argumentaciju činjenicom da su seljačke zajednice izraženo egalitarne. Ipak, iako ideja ograničenog dobra potiče iz takvih zajednica, ona ne nestaje njihovim raspadom u procesu brze industrijalizacije (kakva je nesumnjivo bila i jugoslovenska nakon Drugog svetskog rata). „Golem transfer stanovništva sa sela u gradove u prvom periodu industrijalizacije prenosi tu ideju u industriju, administraciju i druge urbane aktivnosti" (Županov, 1987: 47).

Navedena „redistributivna norma" predstavlja jednu od glavnih prepreka društvenom usponu mladih (i vrednovanju obrazovanja kao legitimnog načina za taj društveni uspon). Umesto meritokratije (zasnovane na obrazovanju, znanju, veštinama i napornom radu) preraspodela je kulturno favorizovana u Srbiji gotovo dva veka. Navedeni predmoderni kulturni obrazac je posebno nepovoljan za mlade ljude, pretežno tržišno i moderno usmerene, i koji se oslanjaju na obrazovanje i naporan rad kao ključne kanala uspona na stratifikacionoj lestvici današnje Srbije.

ZAKLJUČAK

Analiza javnih istupa pripadnika srpske akademske i sportske elite, kao i novija istraživanja orijentacija mladih pokazala su da se sa pravom može govoriti o seobama mladih iz Srbije. Pri tome se misli kako na delanje tako možda i više na razmišljanje u tom pravcu, a sve zbog nedostatka uverenja mladih u legitimnost društvenog poretka. No, istine radi, nisu retka ni razmišljanja o povoljnim uticajima „odliva mozgova" na zemlju porekla. Govoreći o katastrofalnim posledicama odliva mozgova kao mitu, ekonomista Goran Nikolić smatra da su, pre svega, preterane procene da je reč o više stotina hiljada obrazovanih pojedinaca koji su napustili Srbiju poslednjih decenija (Nikolić, 2016: 30). Dalje, nove studije, smatra autor, pokazuju da odliv mozgova ima i blagotvorne posledice na zemlju porekla putem tzv. doznaka, povratka migranata i etno-investicija. Takođe se tvrdi da obrazovani migranti putem pomenutih doznaka u zemlju porekla pošalju višestruki iznos u odnosu na onaj koji je država uložila u njihovo školovanje. Zaključujući, Nikolić smatra da velika emigracija poslednjih decenija na pomenute načine omogućava našim građanima da imaju životni standard znatno iznad realnih mogućnosti.

No, navedena argumentacija nas ponovo dovodi do pitanja legitimnosti društvenog poretka i redistribucije umesto meritokratije kao njegovog ključnog načela. Može se reći da se čak i na ovaj način omogućava osnaživanje i obnavljanje postojećeg poretka umesto suštinske društvene promene i prelaska iz predmodernog u moderni kulturni obrazac. Odlazak mladih i obrazovanih u „beli svet" koji funkcioniše po drugim merilima da bi kod nas sve „ostalo po starom" još jedna je potvrda vrlo malih izgleda za suštinski privredni, kulturni i društveni razvoj našeg društva.

No, sociološka imaginacija nas primorava da sagledamo i argumente koji se u javnosti navode u prilog ostanka u našoj zemlji. Tako, na konstataciju novinara da je mogao da živi gde je hteo ali da se odlučio za Srbiju Žarko Paspalj ističe: „Nisam mogao da dočekam trenutak da se vratim. Normalno, imao sam želju da počnem neki posao, ali nije išlo. Najverovatnije mojom krivicom, nisam bio iskusan. Međutim, Beograd mi je drag, ima potencijal da bude jedan od najboljih gradova u Evropi. Eto, i Danilović je to uradio, i Divac je pokušao. Ljudi vole da budu sa svojima" (Ovde bi i normalan poludeo, 2016).

O tome da „ljudi vole da budu sa svojima" ili nostalgiji piše i jedan od naših najboljih novinara Branko Rosić, na osnovu razgovora sa nekoliko povratnika. Jedan od njih, Petar Knežević, smatra da su kod nas još uvek dostupne neke stvari koje su na Zapadu luksuz i rezervisane samo za izuzetno bogate (navodeći primer posedovanja vikendica). On takođe pominje i mogućnost da se za dvesta dinara gledaju kvalitetni filmovi u Kinoteci i vrhunska evropska košarka, takođe za vrlo pristojnu cenu (Rosić, 2016: 30). No, već pominjana sociološka imaginacija navodi nas na zaključak da je reč o pojedinačnim percepcijama koje, nažalost, odudaraju od širih orijentacija mladih u Srbiji danas. Nostalgija, Kinoteka i poneka vrhunska sportska priredba (dve poslednje mogućnosti ionako dostupne uglavnom samo mladima iz Beograda) preslaba su protivteža raširenog i dubokog uverenja velike većine mladih da društveni poredak kod nas počiva na (iz njihovog ugla gledano) pogrešnim i antirazvojnim načelima.

LITERATURA

1. Bobić M. 2004. Domaćinstva Srbije na početku trećeg milenijuma – socio-demografska analiza. *Sociologija*, God. 46, Br. 4, str. 348-372.
2. Bobić M. 2007. *Demografija i sociologija – veza ili sinteza.* Beograd: Službeni glasnik.
3. Bogue D. J. 1969. *Principles of Demography.* New York: John Wiley and Sons.
4. Bolčić S. 1993. Sociologija i jugoslovenska svakodnevica početkom devedesetih. *Sociološki pregled*, God. 27, Br. 1-4, str. 27-37.
5. Determinants and Consequences of Population Trends. 1973. *Population Studies*, No. 50, New York: United Nations.
6. Đurđev B. 2001. *Osnovne tehnike u demografiji.* Novi Sad: Zmaj; Beograd: Društvo demografa Jugoslavije.
7. Foster G. M. 1965. Peasant Society and the Image of Limited Good. *American Anthropologist*, Vol. 67, No. 2, pp. 293-315.
8. Gidens E. 2007. *Sociologija.* Beograd: Ekonomski fakultet.
9. Lazić M., Cvejić S. 2004. Promene društvene strukture u Srbiji: slučaj blokirane postsocijalističke transformacije. U: A. Milić (Urednica) *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa: svakodnevica Srbije na početku trećeg milenijuma.* Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, str. 39-70.
10. Mojić D. 2012. Means of Getting Ahead in Post-socialist Serbia: Perceptions and Preferences of Young People. *Sociologija*, Vol. 54, No. 2, pp. 303-314.
11. Mojić D., Petrović I. 2013. Mladi i legitimnost društvenog poretka u Srbiji: razmišljanja i delanja u pravcu emigracije. Sociologija, God. 55, Br. 3, str. 229-244.
12. Nedović S. 2007. Legitimitet. U: Mimica A., Bogdanović M. (Priredili) *Sociološki rečnik.* Beograd: Zavod za udžbenike.
13. Nikolić G. 2016. 11 najvećih srpskih ekonomskih mitova. 2016. *Original magazin*, Br. 7 (april).

14. Obradović J. (Urednik) 1982. *Psihologija i sociologija organizacije*. Zagreb: Školska knjiga.
15. Ovde bi i normalan poludeo. 2016. *Kurir*, 7. februar.
16. Pavlov T. 2009. *Migracioni potencijal Srbije*. Beograd: Grupa 484.
17. Mihailović S. 2004. Oduzimanje budućnosti: Omladina Srbije u vodama tranzicije. U: S. Mihailović (urednik). *Mladi zagubljeni u tranziciji*. Beograd: Centar za proučavanje alternativa, str. 17-38.
18. Rosić B. 2016. Zašto da danas ne odete iz Srbije? *Nedeljnik*, 11. februar.
19. *Srbija uživa u talogu u kojem se našla*. 2016. http://rs.n1info.com/a141780/Vesti/Vladimir-Kostic-o-obrazovanju-i-ekonomiji.html. Stranica posećena 12. aprila.
20. Stanojević D. 2012. Metodologija istraživanja, plan i karakteristike uzorka. U: *Mladi – naša sadašnjost: istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, str. 43-51.
21. Stvarno nas prave ludima. 2016. *Newsweek*, 1. februar. http://www.newsweek.rs/srbija/69417-intervju-danilo-ikodinovic-stvarno-nas-prave-ludima-foto.html?page=2. Stranica posećena 3. aprila.
22. Široko obrazovanje je neophodno za ovako malo tržište rada. 2016. *Original magazin*, Br. 7 (april).
23. Wagenaar T. 2007. The Sociology of Education. In: Bryant C. D., Peck D. L. (Eds.) *21st Century Sociology: A Reference Handbook*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, pp. 311-318.
24. Wertheimer-Baletić A. 1982. *Demografija: stanovništvo i ekonomski razvitak*. Zagreb: Informator.
25. Wertheimer-Baletić A. 1999. *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: MATE. Pavlov T. 2009. *Migracioni potencijal Srbije*. Beograd: Grupa 484.
26. Županov J. 1987. *Sociologija i samoupravljanje*. Zagreb: Školska knjiga.

Lidija Madžar [1]

EKONOMSKI EFEKTI MIGRACIJE RADA U ERI GLOBALIZACIJE

Apstrakt

Međunarodna migracija, kao fenomen savremenog procesa globalizacije, utiče na priliv deviznih doznaka, privredni rast i na smanjenje siromaštva. Stoga se međunarodno kretanje radne snage javlja kao značajna komponenta procesa globalizacije i razvoja, posebno u manje razvijenim zemljama. U radu se najpre polazi od uzajamne veze između međunarodne migracije i razvoja, uz konstataciju da nerazvijenost podstiče ekonomsku migraciju. Rad se ujedno bavi i uticajem migracije na siromaštvo i dohodovnu nejednakost. U radu se razmatra i značaj mreža međunarodne migracije koje umnogome opredeljuju savremene obrasce migratornih kretanja. Daje se i analiza faktora koji imaju poseban uticaj na pokretljivost savremenih dijaspora. Rad se dalje bavi ulogom globalnih gradova u razvoju savremenih dijaspora kao svojevrsnih spona kosmopolitizma, kolektivne solidarnosti i tolerancije. Jake dijaspore se danas smatraju ključnim faktorom uspeha u globalnoj privredi. U radu se dalje razmatra uloga međunarodne migracije u prevazilaženju tržišnih nesavršenosti, uz zaključak da su njeni domeni na ovom polju krajnje ograničeni. Naposletku su analizirani lokalni i globalni aspekti migracije iz kojih proizilazi značaj inkluzije i integracije imigranata i izbeglica u privredu i društvo zemlje domaćina. Analizirani su i društveni, ekonomski, pravni, kulturni i obrazovni aspekti višedimenzionalnog problema integracije imigranata.

Ključne reči: *međunarodna migracija, međunarodno kretanje rada, razvoj, devizne doznake, siromaštvo, dohodovna nejednakost, globalne dijaspore, globalni gradovi, tržišne nesavršenosti, javne politike integracije*

ECONOMIC EFFECTS OF LABOR MIGRATION IN THE PERIOD OF GLOBALIZATION

Abstract

International migration, as a phenomenon of the globalization process, affects the foreign remittances inflow, economic growth and poverty reduction. Therefore, the international labor movement emerges as a significant component of globalization and development, particularly in less developed countries. The paper begins with a mutual relationship between international migration and development, noting that the underdevelopment encourages labor migration. The paper is also concerned with the impact of migration on poverty and income inequality. The paper also considers the importance of international migration networks, which largely determine the contemporary patterns of migratory movements. The text also gives an analysis of the factors that have a special impact on contemporary Diaspora mobility. The paper is still dealing with the role of global cities in the development of modern Diaspora, which is a nexus of cosmopolitanism, solidarity and tolerance. Today strong Diasporas are considered as a key factor of success in the global economy. The paper further discusses the role of international migration in market imperfections overcoming, concluding that its domain in this field is limited. Finally, in this paper are analyzed the local and global aspects of migration process. These aspects indicate the importance of immigrants and refugees inclusion and integration into the host economy and society. The text also deals

1 Profesor Visoke poslovne škole strukovnih studija u Novom Sadu, lidija.madzar.vps@sbb.rs

with the social, economic, legal, cultural and educational aspects of the multidimensional problem of immigrants' integration.

Key words: *international migration, international movement of labor, economic development, foreign remittances, poverty, income inequality, global Diasporas, global cities, market imperfections, integration policy*

UVOD

Premda migracija nije nov fenomen, sa procesom globalizacije došlo je do njenog ubrzavanja i usložnjavanja. Izuzetno intenzivne ekonomske, političke i kulturne veze među zemljama danas oblikuju formu migracija na globalnom planu. Procenjuje se da je 1990. godine u svetu bilo više od 80 miliona migranata, od kojih su 20 miliona činile izbeglice. Taj broj ostao je relativno nepromenjen i do samog početka XXI veka, kada su usledila velika migraciona kretanja, što je navelo izvesne naučnike da ovaj vek označe *vekom migracija* (Giddens 2003, str. 274). Imigracija, u sadejstvu sa emigracijom, kreira globalne obrasce kretanja, povezujući zemlje porekla sa zemljama odredišta. Međunarodne migracije doprinose kulturnoj i etničkoj raznolikosti u mnogim zemljama, oblikujući demografske, ekonomske i društvene promene. Intenzivan tok globalnih migracija u poslednje tri decenije odrazio se i na sâm proces useljavanja, utičući istovremeno i na preispitivanje stavova o nacionalnoj pripadnosti i o problemima državljanstva.[2] Problem međunarodne migracije, kao bitnog faktora kreiranja politike rada, migracione i drugih politika širom sveta, postao je još izraženiji u poslednjih desetak godina. Značaj globalne migracije ispoljava se kroz njen uticaj na priliv deviznih doznaka, privredni rast i na smanjenje siromaštva. Mnoge su se zemlje, u poslednjih nekoliko godina, suočile sa povećanim prilivom deviznih doznaka migranata, iz čega proizilazi da su privredni rast i smanjenje siromaštva u mnogim zemljama time uslovljeni (World Bank).

Međunarodno kretanje rada predstavlja značajnu komponentu procesa globalizacije i privrednog razvoja, posebno u manje razvijenim zemljama. Ukupan broj međunarodnih migranata, uključujući i lica koja imaju prebivalište u zemljama u kojima nisu rođena, u poslednjih 40 godina je linearno rastao sa procenjenih 76 miliona 1965. godine na 188 miliona u 2005. godini (Taylor 2006, str. 1). Sa druge strane, Ujedinjene nacije su procenile da je 2013. godine bilo oko 232 miliona međunarodnih migranata, od kojih su skoro polovinu činile žene. Posmatrano kroz istoriju razvoja čovečanstva, danas je sve više i više ljudi u pokretu, čime je i broj globalnih migranata doživeo svoj istorijski maksimum (UNDP). U manje razvijenim zemljama emigracije, problem migracija istovremeno pobuđuje nadu, ali i zabrinutost jer ova populacija, pre svega, obuhvata milione visokoobrazovanih ljudi koji produbljuju nedostatak ljudskog kapitala. Pored obrazovane, migrantsku populaciju čine i značajni tokovi niskokvalifikovane radne snage čija su primanja i produktivnost daleko veća u inostranstvu nego što je to slučaj sa zemljama porekla. Uz očigledne nedostatke, međunarodna migracija se karakteriše i koristima od kojih su najvidljivije one koje se javljaju u vidu priliva deviznih doznaka.

MEĐUNARODNA MIGRACIJA, ZAGONETKE RAZVOJA I NERAZVIJENOST

Novija istraživanja upućuju na zaključak da između migracije i razvoja postoji uzročno-posledična veza: dok razvoj oblikuje migraciju, ona povratno utiče na razvoj na često

2 U radu se ne razmatraju problemi i efekti najnovijeg talasa ratom indukovanih migracija ka evropskim zemljama jer je ova pojava potpuno nova i do sada sasvim neistražena.

iznenađujući i istraživačima još uvek nedovoljno poznat način. Ova oblast obiluje paradoksima i zagonetkama. Nema sumnje u to da gubitak ljudskog kapitala usled emigracije ima negativni uticaj na razvoj oblasti koje migranti napuštaju. U svetlu brojnih dilema u vezi sa tim da li i na koji način migracija utiče na razvoj, treba uzeti u obzir i činjenicu da nerazvijenost takođe podstiče ekonomsku migraciju. Naime, nisu česti slučajevi u kojima migranti napuštaju razvijene privrede sa dinamičkim centrima zapošljavanja. Ako bi postojala veza između migracije i nerazvijenosti, ona bi se ogledala u tome što bi gubitak kvalitetnih pojedinaca usled migratornih trendova nedvosmisleno usporavao razvoj zemlje. Konačno, migranti napuštaju nerazvijene zemlje jer više u njima ne nalaze svoju perspektivu. Sve navedeno upućuje na zaključak da je u problematici međunarodnih migracija često teško odvojiti uzroke od posledica.

U ovom kontekstu ima smisla postaviti i pitanje načina na koji međunarodna migracija utiče na siromaštvo i nejednakosti u raspodeli dohotka, kao na najvažnije pokazatelje životnog standarda u zemljama emigracije. Novija istraživanja upućuju na često suprotstavljene zaključke o dejstvu deviznih doznaka na dohodovnu nejednakost u ovim zemljama, od rasta siromaštva i dohodovne nejednakosti pa sve do izjednačavanja u dohotku (Taylor 2006, str. 5). Jednostavno objašnjenje opisanih neslaganja među istraživačima *leži* u činjenici da migranti prvenstveno šalju doznake onim domaćinstvima iz kojih potiču – obično višem srednjem sloju u skali raspodele dohotka, što se direkno odražava na rast dohodne nejednakosti, a samim tim i siromaštva. Međutim, dugoročno posmatrano, sa rastom mogućnosti pristupa međunarodnim *mrežama* migracije i za najsiromašnije pojedince, dolazi do postepene nivelacije u dohotku zemalja. Dakle, ako bi se i najsiromašnija domaćinstva konačno uključila u međunarodne tokove i *mreže* migracije, novčane doznake bi nesumnjivo doprinele smanjenju siromaštva i nejednakosti u tim regionima.

MREŽE MEĐUNARODNE MIGRACIJE

Odluke o međunarodnoj migraciji su, poput mnogih drugih životnih odluka, uslovljene ponašanjem pojedinaca. Najvažniji faktor koji podstiče globalnu migraciju odnosi se na tzv. *mreže* migracije ili globalne dijaspore, odnosno na razvijanje i održavanje odnosa sa onima koji su već emigrirali – obično članovima porodice, susedima i prijateljima u inostranstvu. Ova populacija predstavlja važan izvor informacija o načinu migriranja, o traženja posla, putevima migracije, visini očekivanih zarada, kao i o troškovima i rizicima migracije. Uobičajno je da tzv. *pioniri* migracije (tj. stari članovi dijaspora) tek pristiglim migrantima pružaju pomoć u novcu, udomljavanju, ishrani i traženju posla. Sa ove tačke gledišta porodične *mreže* migracije doprinose smanjuju ekonomskih troškova i rizika.

Proučavanje globalnih dijaspora predstavlja još jedan od načina proučavanja obrazaca migracije. Dijaspora se, kao skup pripadnika jednog naroda koji žive odvojeno od *matice*, odnosi na grupe etničkog stanovništva iz iste domovine, često raseljene pod prinudom ili traumatskim okolnostima poput progona i nasilja. Iako su članovi dijaspore, po definiciji, *raspršeni* po celom svetu, ono što ih povezuje jeste zajednička istorija, kolektivno sećanje na zemlju porekla i zajednički etnički identitet koji se *neguje* i održava (Giddens 2003, str. 276). Kako se dijaspore permanentno osnivaju i obnavljaju, u osnovi njihovog postojanja je razvojni proces iniciran bilo burnim događajima, bilo suptilnijim promenama u zemljama emigracije, odredišta i centrima religijske moći. Migranti mogu naseljavati jedno ili veći broj odredišta. Oni se takođe mogu nastanjivati na izvesnim mestima, krenuti dalje ili se mogu pregrupisavati. Novi *talasi* migracije mogu nesumnjivo uticati na promenu preovlađujućeg karaktera posmatrane dijaspore. Drugim rečima, dijaspore se mogu stvarati i ponovno oblikovati. U *globalnoj eri* sva

pomenuta obeležja dijaspora nužno dobijaju na značaju. Robin Cohen naglašava četiri pojave koje imaju poseban uticaj na mobilizaciju, odnosno pokretljivost savremenih dijaspora (Cohen 2008, str. 141):

1. *Globalizovana privreda* koja uslovljava intenzivniju povezanost, širenje i rast preduzeća i rast novih stručnih i menadžerskih kadrova čime se menjaju i stvaraju nove mogućnosti za dijaspore;
2. *Novi obrasci međunarodne migracije* koji podstiču rad na određeno vreme pod ugovorom (odnosno ograničene ugovorne odnose), porodične posete, povremene boravke u inostranstvu i dozvoljeni boravak kao suprotnost stalnom nastanjivanju i uzimanju državljanstva odredišne zemlje;
3. *Prihvatanje filozofije kosmopolitizma* u mnogim *globalnim gradovima*, a kao posledica multiplikacije i intenziviranja transakcija i interakcija između različitih naroda i pripadnika manjinskih etničkih grupa i
4. *Oživljavanje religije kao središta društvene kohezije* kroz širenje i translokaciju dovodeći do razvoja raznolikih religija koje su na različite i složene načine povezane sa fenomenom dijaspore.

Uprkos povećanoj mobilnosti ljudi u globalnoj eri, nijedna zemlja prijema ne *gleda* blagonaklono na masovnu imigraciju. Pripadnici savremenih dijaspora imaju nesumnjive koristi od migracije poslovnih ljudi koja predstavlja *labaviju* formu u odnosu na fenomen porodične migracije. Uprkos strogim zakonima i zvaničnim kontrolama imigracije, beleži se obiman i brz razvoj *migratorne industrije* koja podrazumeva angažman privatnih advokata, turističkih agencija, regrutera, organizatora, brokera i drugih aktera. Ulazna ograničenja su takođe dovela do razvoja cikličnog modela emigracije i povratka (odnosno *došljaštva*) koji je danas posebno zastupljen u kineskoj, meksičkoj, dominikanskoj i italijanskoj dijaspori. Savremena globalna migracija je dodatno podstaknuta globalnim komunikacijama i revolucijom u saobraćaju i u informaciono-komunikacionim tehnologijama, a u skladu sa potrebama savremenih država za privlačenjem stranih investicija, jačom pravnom zaštitom manjina u zemljama prijema i u skladu sa prilagodljivom tradicijom samog *došljaštva*.

KOSMOPOLITIZAM, GLOBALNI GRADOVI I ULOGA DIJASPORA

Globalne promene u finansijskim uslugama, industrijskim pogonima i drugim sastavnim elementima svetske privrede nameću potrebu za definisanjem *mreže* obrazaca globalne moći u kojoj posebno dolazi do izražaja uloga savremenih *globalnih gradova*. Iako ne predstavljaju jedine faktore, odluke transnacionalnih kompanija (TNK) o lokacijama poslovanja jesu bitan pokretač ovih procesa. Naime, pitanje raspoređivanja njihovih korporativnih sedišta je od posebnog značaja jer se radi o mestima na kojima se donose najznačajnije korporativne odluke o investiranju i dezinvestiranju. Pri tome, oglašavanje i kupovina finansijskih, pravnih i političkih usluga utiču na dalju koncentraciju moći u nekim *globalnim gradovima* (Cohen 2008, str. 146).

Promena konture globalnog prostora i uspostavljanje novih veza između *globalnih gradova* ide u prilog savremenim dijasporama čije članove odlikuje izuzetna prostorna, profesionalna i društvena pokretljivost. Migranti su skloniji većoj međunarodnoj mobilnosti i češćoj promeni mesta rada i boravka. Dok je svojevremeno kosmopolitski duh migranata *padao u oči*, danas u eri globalizacije poznavanje stranih jezika, poznavanje drugih kultura i uspostavljanje veza sa dugim zemljama čine mnoge članove savremenih dijaspora visoko konkurentnim na međunarodnom tržištu rada, usluga i kapitala. Ovo se posebno odnosi na *globalne gradove* u

kojima savremeni migranti, nezavisno od toga da li se radi o kvalifikovanoj ili nekvalifikovanoj radnoj snazi, vidno ugrožavaju svoju konkurenciju.

SAVREMENE DIJASPORE KAO MODERNE *SPONE*

Dijaspore danas figuriraju kao *spone* između posebnog i opšteg. One takođe imaju i posredničku ulogu u trgovini i administraciji, a dale su i značajan doprinos razvoju inovativnih ekonomskih veština. Mnogi njihovi članovi, zbog dobre intuicije i *umeća preživljavanja*, imaju sposobnost da prepoznaju vrednosti koje dele sa drugim društvenim grupama, ali i društvenu praksu i kulturne norme koje mogu ugroziti većinu stanovništva. Pored izuzetnih dostignuća u oblastima trgovine i finansija, dijaspore su danas intenzivno zastupljene i u umetnosti, na filmu, u medijima i u industriji zabave. Njihovo obrazovanje, samosvest i obaveštenost dostigli su *prag* kosmopolitizma i humanizma. S druge strane su tradicionalne kulturne vrednosti, koje podržavaju solidarnost, obrazovanje i prosvetljenje, opstale u stalnom napretku ovih zajednica.

Spoj kosmopolitizma, kolektivne solidarnosti i tolerancije za migrante predstavlja važan faktor uspeha u mnogim poslovnim poduhvatima. Traume i iskustva iz izgnanstva, problematičnost odnosa sa kulturom i društvenim miljeom zemalja domaćina, empatija i visoka emocionalna inteligencija, prilagodljivost, kao i mnogi negativni aspekti progona doprineli su velikom uspehu članova savremenih dijaspora, posebno u preduzetništvu i u oblastima ljudskih prava i socijalne pravde. Stoga se jake dijaspore danas smatraju ključnim faktorom uspeha u globalnoj privredi. S druge strane, jasno je da ne beleže sve dijaspore podjednake uspehe u preduzetništvu. Ekonomski uspešne i jake dijaspore karakterišu se a) snažnim identitetom, b) povoljnom profesionalnom orijentacijom i c) strašću za sticanjem novih znanja (Cohen 2008, str. 149).

MEĐUNARODNA MIGRACIJA I TRŽIŠNE NESAVRŠENOSTI

Pored toga što uzrokuje priliv novčanih doznaka, međunarodna migracija pomaže domaćinstvima i u prevazilaženju izvesnih ograničenja sa kojima se suočavaju u odsustvu elementarnih funkcija tržišta u zemljama domicila. U protekle dve decenije ekonomisti, koji se bave problemima razvoja, su usmeravali pažnju na analizu tržišnih nesavršenosti, uključujući i analizu efekata 1) odsustva tržišta kredita i osiguranja, 2) visokih transakcionih troškova na tržištima faktora i autputa, kao i 3) ograničenog pristupa informacijama usled slabih komunikacija i loše saobraćajne infrastrukture (Taylor 2006, str. 7). Naime, dok u slabije razvijenim zemljama banke obično ne odobravaju kredite malim poljoprivrednicima, većina stanovništva nema pristup formalnom sistemu osiguranja. Nerazvijene zemlje se, sa druge strane, gotovo redovno karakterišu slabom marketing infrastrukturom i visokim transakcionim troškovima. Međunarodna migracija može da doprinese rešavanju nekih od pomenutih problema. Kao što je već rečeno, tržišni nedostaci mogu predstavljati ozbiljan motiv za iseljenje u inostranstvo. Oni takođe proizvode nove načine uticaja migracije i doznaka na proizvodnju, prihod i troškove u zemljama emigracije. Nova istraživanja otkrivaju i složenost karaktera savremenih migracija koje mogu pomoći domaćinstvima u prevazilaženju tržišnih nesavršenosti. Međunarodna migracija je popularnija od unutrašnje migracije, pre svega jer se javlja kao višestruko veći izvor novčanog prihoda od unutrašnje migracije. Stoga Teylor ističe da je svako domaćinstvo, čiji članovi žive i rade u inostranstvu, na neki način osigurano samim činom prijema novčanih doznaka (Taylor 2006, str. 8). Međunarodna migracija ipak ne može pomoći u prevazilaženju svih tržišnih nesavršenosti. U uslovima nerazvijenog tržišta rada i nemogućnosti plaćanja supstitutivnih faktora (na primer angažovane radne snage) može doći

do pada proizvodnje, posebno u domaćinstvima čiji su članovi emigrirali u daleke zemlje. Za razliku od njih, zbog svoje geografske blizine se unutrašnji migranti mogu lakše vratiti kućama i doprineti svojim radom na gazdinstvu. Konačno, mnogobrojne studije upućuju na zaključak da u kratkom roku u domaćinstvima emigracije međunarodna migracija smanjuje proizvodnju usled gubitka *porodičnog rada*, dok se u dugom roku beleži pozitivan efekat zbog novih investicija koje ovaj fenomen može da obezbedi.

MIGRACIJE KAO GLOBALNA POJAVA I LOKALNI PROBLEM

Migracija, kao globalni fenomen, prožima sve aspekte društva. Sa razvojem novih tehnologija i saobraćajne infrastrukture došlo je do promena u obrascima i oblicima migracije. Na taj način je i sâma migracija postala raznovrsna spajajući ljude iz raznih zemalja i kultura sa tradicionalno popularnim gradovima, ali i sa mnogim drugim odredištima. U proteklim decenijama migranti su doprineli rastu i razvoju mnogih gradova širom sveta. Oni se nastanjuju u urbanim sredinama *vođeni* mogućnostima stanovanja i zapošljavanja, kao i perspektivom u funkcionalnim zajednicama. Brz rast stanovništva i koncentracija različitih kulturnih, društvenih i verskih grupa predstavljaju izazov lokalnim vlastima u pogledu infrastrukture, resursa i društvene kohezije. Konkretnije, lokalne vlasti imaju obavezu da razviju strategije koje bi im obezbedile odgovarajući smeštaj, poslove, pristup obrazovnim, zdravstvenim i socijalnim sistema, kao i dobre odnose sa lokalnim stanovništvom.[3]

Ove intenzivne promene moraju biti vođene iznutra kako bi rast angažmana pojedinaca bio u funkciji opšteg društvenog blagostanja. Uključivanjem imigranata u život zajednice, zasnovan na kulturnoj raznolikosti i poštovanju ljudskih prava, gradovi mogu da definišu svoje dugoročne ciljeve kako bi se povećala društvena kohezija i potpomogao održivi urbani razvoj. Međutim, izvesni izveštaji ukazuju na čestu nepripremljenost gradova na rastuću interakciju između pomenutih aspekata urbanih sredina. Iako su političke i naučne rasprave o integraciji migranata na lokalnom nivou još uvek *sveže*, one su navele mnoge opštine na usvajanje pragmatičnih rešenja. Naposletku, premda su neki od mehanizama za integraciju migranata razvijani na višim instancama (nacionalnom, regionalnom ili međunarodnom nivou), integracija se u najvećoj meri dešava na lokanom nivou. Izostanak efikasne nacionalne politike primorava lokalne vlasti na istovremenu primenu tradicionalnih i inovativnih rešenja, što može rezultovati primenom *ad hoc* politika u različitim domenima lokalne nadležnosti (Juzwiak 2014, str. 5). U globalnim gradovima posebna pažnja se posvećuje integraciji migranata na lokalnom nivou. Usled ekspanzije korporativnih sedišta, međunarodnih finansija i srodnih komercijalnih aktivnosti dolazi do pojave brojnih poslovnih mogućnosti. U ovom smislu imigranti predstavljaju značajan izvor ponude rada u globalnim gradovima.

JAVNE POLITIKE INTEGRACIJE

Argument u koris integracije kreće se u pravcu teze da bi imigranti i izbeglice, realizacijom svojih potencijala, trebalo da doprinesu boljitku zemlje domaćina. Inkluzija i integracija, kao kritični faktori razvoja savremenog čovečanstva, pozitivno utiču na pojedince, njihove porodice i privredu odredišnih zemalja. Štaviše, priroda i intenzitet integracije direktno su uslovljeni

3 Pomenuto je utoliko važnije ukoliko se uzme u obzir da je rastući udeo migranata u Sidneju (Australija) i Montrealu (Kanada) nakon Drugog svetskog rata izazvao zabrinutost u vezi sa uticajem migracije na infrastrukturu gradova i potražnju za stambenim prostorom.

priznavanjem statusa i prava imigranata. Uspešna integracija bi, pre svega, trebalo da reši pitanje pravnog statusa migranata, ali i da ih podstakne na ostvarivanje njihovih prava, doprinošenje razvoju društva i na rast produktivnosti. Imajući u vidu da je kulturna raznolikost od suštinskog značaja za unapređenje kreativnosti, ona jača društvenu koheziju, doprinosi boljim odnosima između kultura i potpomaže uspostavljanju međunarodnog mira i bezbednosti. Stoga je, sa ciljem obezbeđivanja stabilnosti društva, poželjno izbegavati njihovu marginalizaciju i isključenje.

Integracija je izuzetno složna pojava kojoj se može pristupiti na razne načine. Uprkos nedostatku jedinstvenog akademskog stava o zahtevima procesa integracije migranata i izbeglica, u literaturi postoji opšta saglasnost o njihovoj integraciji kao višedimenzionalnom problemu. U tom smislu se ističe uloga društvenog aspekta integracije (porodičnog života, okupljanja u zajednici, moguće diskriminacije, prava na rad i sl.), uključujući i obezbeđivanje nesmetanog pristupa uslugama, socijalnoj pomoći i obrazovanju. Naglašava se i uloga ekonomske dimenzije integracije poput uključivanja na tržište rada, jednakih mogućnosti zapošljavanja i doprinosa migranata razvoju lokalne privrede (Gambetta 2010, str.1). Nije redak slučaj da se u literaturi razmatra i značaj sublimiranog društveno-ekonomskog aspekta ovog problema. Rinus Penninx ističe ulogu društveno-ekonomske dimenzije koja se odnosi na socijalna i ekonomska prava stanovnika, nezavisno od njihove nacionalnosti, i koja obuhvata industrijska prava, prava koja se odnose na pristup tržištu rada, pristup programima obuke, naknade za slučaj nezaposlenosti i druga socijalna izdvajanja poput socijalnog stanovanja, socijalne pomoći, zdravstvenog osiguranja i dr (Penninx 2005, str. 139). Takođe se zapaža i značaj pravnog statusa migranata i njihovih političkih prava, uz naglasak na potrebu za uspostavljanjem lokalnih savetodavnih odbora i kancelarija za poslove sa imigrantima. Pomenuta tela predstavljaju ključni preduslov za unapređenje komunikacije i učešća imigranata u gradovima. Konačno, priznavanje i očuvanje kulturne raznolikosti, podrška kulturnim aktivnostima, podsticanje saradnje između različitih kultura, odsustvo diskriminacije, uloga medija, rešavanje stambenog pitanja, poznavanje jezika sredine i uklanjanje jezičkih prepreka spadaju u značajne faktore svake uspešne integracije (Juzwiak 2014, str 8).

ZAKLJUČAK

Druga polovina XX veka ostaće zapamćena po značajnim promenama u prirodi i obimu migracije na globalnom planu. Dok tradicionalne zemlje imigracije poput evropskih zemalja i Sjedinjenih Država i dalje predstavljaju glavno područje prijema, došlo je do značajnih promena u zemljama emigracije. Za razliku od nekadašnjih evropskih zemalja, danas su zemalje Južne Amerike i Azije najzastupljenije u slanju migranata. Istovremeno su mnoga društva u Evropi *doživela* transformaciju usled intenzivnog, dugog i složenog imigrcionog iskustva, naročito u periodu nakon Drugog svetskog rata. Konačno, proširenje Evropske unije, u sadejstvu sa rastućim trendom migracije u svetu, postavilo je problem migracije na prioritetno mesto u Evropskoj agendi. Takođe su i karakteristike migracionih tokova postale raznovrsnije. Privremene migracije radnika, posebno visokokvalifikovanih pojedinaca, dobijaju na sve većem značaju. Sa druge strane beleži se smanjenje značaja tradicionalnih *mreža* migranata. Restriktivna politika migracije prema tražiocima azila, izbeglicama i nekvalifikovanim radnicima uticala je na rast obima nezakonite imigracije i trgovine ljudima.

Dominantno pitanje u debatama vezanim za trenutni *talas* globalne migracije odnosi se na prirodu ekonomskih efekata za zemlje prijema. Međutim, pošto još uvek ne postoji dublje razumevanje uzroka i posledica masovne migracije, ne postoji ni mogućnost preciznijeg

predviđanja njenog budućeg kretanja. Imigracija je na taj način prerasla u jednu od najšarenolikijih pojava koja podrazumeva i potrebu za preduzimanjem novih istraživačkih napora. Pored više miliona izbeglih lica koja beže od sukoba i progona, postoji i veliki broj ljudi u pokretu – ekonomskih migranata koji tragaju za boljim životom, ekonomskim mogućnostima i poslovima. Ekonomska migracija, uslovljena tražnjom za jeftinom radnom snagom, često se pogrešno predstavlja kao nepoželjno breme. Ovim se zanemaruje činjenica da, zajedno sa globalizacijom, migracija takođe *nosi* značajne razvojne mogućnosti, pre svega u vidu investicija i novčanih doznaka. Stoga ona može samo predstavljati podsticaj za razvoj savremenog čovečanstva. Integrisanjem održivih politika migracije u nacionalne razvojne planove može se uticati na smanjenje nejednakosti, obezbeđivanje radnih mesta i na pružanje doprinosa privrednom rastu.

LITERATURA

1. Cohen, Robin, (2008), Global Diasporas – An Introduction, second edition, Routledge, London
2. Gambetta, Ricardo, Gedrimaite, Zivile, (2010), Municipal Innovations in Immigrant Integration – 20 Cities, 20 Good Practices, National League of Cities, Washington DC
3. Giddens, Anthony, (2003), Sociologija, četvrto izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd
4. Juzwiak, Teressa, McGregor, Elaine, Siegel, Melissa, (2014), Migrant and Refugee Integration in Global Cities, The Hague Process on Refugees and Migration, Maastricht
5. Penninx, Rinus, (2005), "Integration of migrants: Economic, Social, Cultural and Political Dimensions", The New Demographic Regime: Population Challengs and Policy Responces, United Nations, New York and Geneva
6. Taylor, Edward, J., (2006), International Migration and Economic Development, International Symposium on International Migration and Development, United Nations Secretariat, Turin
7. UNDP, Migration, refugees and displacement, dostupno na internet sajtu http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/sustainable-development/development-planning-and-inclusive-sustainable-growth/migration-refugees-and-displacement.html
8. World Bank, Migration and Development in ECA Region, dostupno na internet sajtu http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/0,,contentMDK:23089474 pagePK:146736 piPK:146830 theSitePK:258599,00.html

Биљана Продовић Милојковић[1]
Бојан Продовић[2]

ПОВЕЗАНОСТ ИЛЕГАЛНЕ ИМИГРАЦИЈЕ И ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

Апстракт

Иако су у људском веку миграције одавнина познате, ништа мање видљиве и постојане нису ни имигрантске криминалне групе чији је утицај, нажалост, познат деценијама (у Ирској, Италији, Русији, Украјини, Куби, Вијетнаму, и готово читавој Европи).

Основна намера аутора је да покуша да објасни узајамну повезаност имиграције и организованог криминала у Европи. Наиме, као циљ којим се у раду руководе јесте трагање ка одговорима: а) зашто се имигранти доводе у везу са организованим криминалом; б) какви су социјални и економски проблеми имиграната, и читавог друштва, полазећи, пре свега, од социолошких анализа профила имиграната (које карактерише јака радна етика, али са врло прикривеном непознатом каријером) па све до психолошких и економских аргумената (трошкова за не/организовани криминал - крађа, кривичне завере, прање новца, убиства, проституције, дистрибуције дроге), свега онога што прети сигурности читавој Европи.

На основу горе наведене анализе аутори постављају врло комплексно питање колико нам узајамна повезаност имиграције и организованог криминала говори о изградњи државе, њене економске стабилности, друштвене контроле и саме изградње социјалних идентитета, а све то на основу објављених чињеничних информација о актуелним криминалним дешавањима у Европи током сеоба са Истока, како би указали на постојеће и потенцијалне геополитичке, економске, социјалне и многе друге проблеме.

Кључне речи: *Миграције, имигранти, организовани криминал, Европа.*

CONNECTION OF ILLEGAL MIGRATION AND ORGANIZED CRIME

Abstract

Although the human century migration from ancient times known nothing less visible and persistent are neither immigrant crime group whose influence, unfortunately, known for decades (in Ireland, Italy, Russia, Ukraine, Cuba, Vietnam, and almost all of Europe). The main intention of the author is to try to explain the interconnectedness of immigration and organized crime in Europe.

Specifically, the goal of which is to manage the work did a search to the answers: a) why immigrants linked to organized crime; b) what are the social and economic problems of immigrants, and society, based primarily on the sociological analysis of the profile of immigrants (which is characterized by a strong work ethic, but with very covert unknown career) to the psychological and economic reasons (cost of no/organized crime - theft, criminal conspiracy, money laundering, murder, prostitution, drug distribution), all that threatens security throughout Europe.

1 Институт за политичке студије, Београд / Institute of Political Studies, Belgrade

2 Џон Незбит, Београд / John Naisbitt, Belgrade

Based on the above analysis, the authors establish a very complex issue of how much correlation immigration and organized crime are the building of the country, its economic stability, and social control of the construction of social identities, all made based on factual information about actual crime events in Europe during the migration from the East, to point out the existing and potential geopolitical, economic, social and many other problems.

Keywords: *Migration, immigration, organized crime, Europe.*

УВОДНА РАЗМАТРАЊА: ПРОБЛЕМАТИЗАЦИЈА ПРЕДМЕТА ИСТРАЖИВАЊА

Неупуштајући се у опширније и детаљније опсервације *појма имиграција*, у наставку ће бити дате само неколико теоријских дефиниција овог појма. Наиме, имиграција је процес досељавања становништва на неки простор, узрокован његовим одређеним, за становништво привлачним факторима, управо супротно значењу појма емиграција [10][3].

Значајно је навести да се код имиграције разликује: а) *легална имиграција* (која подразумева досељавање становништва у складу с правним прописима или с пристанком државе на чију територију имигранти долазе), од *илегалне имиграције* (код које се досељавање становништва сматра кршењем правних прописа, односно противно вољи органа државе на чију се територију долази). Илегална имиграција, подразумева кретање које се врши ван регулаторних слања земаља, транзита и земље домаћина, и могу се, још, дефинисати као миграције људи преко државних граница, којима се крше имиграциони закони. Реч је, пре свега, о економским миграцијама, које настају у савременом глобалном поретку, као резултат потражње за јефтином радном снагом и рестриктивних (или непостојећих) имиграционих политика земаља дестинације (Renovčević, 2013: 299). Разлика између илегалних и легалних миграција скоро да и не постоје, посебно у погледу мотива, а темељна и основна разлика је у томе што су легалне допуштене, а илегалне не. Под *илегалним уласком* подразумева се прелазак државне границе без придржавања и поштовања неопходних услова за легалан улаз у земљу пријема. Међународна организација за миграције (IOM) дефинише *илегалног имигранта* као особу која због неовлашћеног уласка, кршења услова уласка или због истека визе, нема легалан статус у земљи транзита или дестинације[4]. Оно о чему је посебно писала Ања Реновчевић говори о томе да се илегалне имиграције могу одредити и као кретање узроковано захтевима (глобалног) тржишта рада и унутрашњих карактеристика економске структуре развијених земаља – потражње за јефтином, лако експлоатисаном имигрантском радном снагом (опширније видети у: Renovčević, 2013).

3 Имиграције у Европи имају дужу историју, још од почетка индустријализације. Тридесетих година 20. века доминирало је, претежно преокеанско, исељавање из Европе. Између 1815. и 1939. иселило се преко 50 милиона Европљана у преокеанским земљама, међу њима готово 30 милиона у САД. У исто време мигрирало је више стотина хиљада пољских и украјинских радника према Немачкој, Француској и Великој Британији. Квантитативно најзначајније савремене миграције у Европи проузроковане су ратовима, протеривањима, етничким чишћењима и пресељењима етничких група након Првог и Другог светског рата. Од 1918. до 1950. године овај облик миграција у Европи укључује више од 20 милиона људи. Тек након 1950-их радне миграције и спајање породица постају доминантан облик миграција у Европи, са назнаком да политички индуциране миграције, присилне и принудне миграције нису изгубиле на значају (поготову у периоду између 1991-1995. године, и ове данас).

4 Називају се другачије и мигрант кландестин, илегалан, без документације или емигрант у неисправном стању.

Нерегуларне, односно незаконите миграције далеко је теже пратити, па се доступни подаци сматрају више проценом него поузданом сликом о обиму и карактеристикама ових миграција. Према критеријуму значаја илегалних миграција издвајају се опредељујући фактори који детерминишу њен настанак и даљи развој (географски фактори, економски фактори, политички фактори и социјални фактори), где сваки појединачно непосредно утиче на феномен илегалног кријумчарења људи (опширније у: Arabi, 2015). Често покретаче миграција (легалних и илегалних), обликују социо-економски и политички фактори (међународни и грађански конфликти, ратови, економске кризе, климатске непогоде и слично). Иако постоји одређени стереотип и уопштено схватање о константном и растућем приливу имиграната из сиромашних земаља у развијене земље, чињеница је да је таква врста покретљивости доступна ограниченом броју људи, онима са одређеним социјалним и финансијским капиталом (Kastels, Miler, 2009)[5].

Оно што обележава ову деценију везано је за највећу *избегличку миграшску кризу* још од Другог светског рата[6]. Реч је наиме о по/кретању ојађених колона избеглица са Севера Африке, Блиског истока и централне Азије према Европској унији у нади да ће тамо пронаћи уточиште и спасити живу главу, па чак и по цени губитка свега што су годинама стварали (губитка не само у материјалном и духовном животу својих завичаја, већ и властитог културног и верског идентитета). Доспевши у ситуацију мигрирања, индивидуе и групе, постају носиоци структура на тај начин што, осим физичког помака, предузимају и нове интеракцијске системе који су јој понуђени преко симболичких система мигрантског колективитета или имигрантског друштва (Šabani, Kovačević, 2013: 57). На овој равни могуће је разликовати успешног и неуспешног мигранта, с обзиром да је он нужно у окружењу које треба савладати[7]. Наиме, кретање становништа из једног у друго окружење може да изазове појаву криминалног понашања, изазвано како културним тако и обичајним нормама и моралима. Другим речима појединац одлази из свог окружења где је моралне и културне стандарде прихватио, и долази у нову средину у којој се сусреће са новим начином понашања. С обзиром да се њихов утицај огледа и у сусрету и мешању различитих културних стандарда, управо из тог разлога сматра се да миграција може довести до појаве кризе личности, јер долази до сукоба старог и новог система вредности (почев од проблема са адаптацијом, лошим стамбеним условима, незапосленошћу, што доводи до криминалног понашања) о чему ће тек бити речи.

5 Мали број миграната данас у свету потиче из економски најсиромашнијих земаља, док су међу најбројнијима мигранти из земаља које су у интензивном процесу економског развитка или економски релативно богатих земаља Азије и Латинске Америке (Predojević-Despić, 2010: 41).

6 Према Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања кроз Србију је прошло 700. 000 избеглица током прошле године, што јасно упућује на значај овог проблема.

7 Проучавајући миграције Западне Босне у односу према Словенији Силва Межнарић уочио је шест типова трансформације група у друштву пријема (Словеније). Опширније о томе видети у: Šabani, Kovačević, 2013: 57).

Слика 1. – Главне руте кретања мигранта/тражилаца азила до Србије

Извор: APC/CZA, 2013.

Пре него што се упустимо у детаљнију анализу предмета истраживања, од значаја је истаћи посебност географског положаја и добре прометне повезаности с различитим деловима континента и наше земље. Миграцијски валови (а посебно избеглички – од 1989–1995. године, а нарочито ови данас), поставили су миграције у средиште јавних и политичких дискусија унутар ЕУ. При томе су страхови становника ЕУ утицали на реакције политичара и новинара што је многе ауторе навело да Европу описују као «белу тврђаву» (Chesnais, 1995, Ruffin, 1993). Када је реч о нашој земљи, Република Србија се налази на једном од главних смерова међународних миграција у Европи, на тзв. Балканској рути, те стога наша земља има улогу важне транзитне земље за незаконите миграцијске токове из Југоисточне Европе, Блиског истока, и Средишње Азије, са све већом сигурношћу да ће се и у будућим раздобљима повећати број незаконитих мигранта којима ће наша држава бити транзитна тачка на њиховом путу у све богатије и развијеније земље Западне Европе (попут Немачке, Аустрије и Италије) Главне дестинације за имигранте уопште, па тако и илегалне, су Сједињене Америчке Државе и земље Европске уније[8].

8 Према подацима које нуди Pew Hispanic Center (наведено према: www.pewhispanic.org), илегални имигранти у САД чине 28% укупног становништва рођеног у иностранству, а 3,7% укупне популације. У САД је 2011. године живело 11,2 милиона илегалних имигранта. Према процени за 2002. годину у петнаест земаља Европске уније је живело између 3,1 и 5,3 милиона илегалних имигранта, што је чинило између 0,8% и 1,4% укупног становништва. Процена за 2005. годину, за двадесет пет земаља износила је између 2,4 и 5,4 милиона, а за 2008. годину у двадесет седам земаља Европске уније је живело између 1,9 и 3,8 милиона илегалних имигранта (између 0,39% и 0,77% укупног становништва), (Blomfield, Morehouse, 2011). Поредећи резултате ЕУ15, види се да се број илегалних имигранта смањивао, а не растао. Године 2005. тај број износи између 2,2 и 4,8 милиона (између 0,58% и 1,23% укупног становништва), а 2008. године износи између 1,8 и 3,3 милиона (између 0,46% и 0,83% укупног становништва).

Слика 2. Главни миграцијски правци према Европи

Извор: [3]

Отуд очекивања многих теоретичара да ће наша држава све чешће бити земља одредишта како законитих, тако и незаконитих мигранта[9]. Наведену причу потврђује податак да се у Србији (без КиМ) повећава број имигранта (како повратника – који у све масовнијем броју пристижу по основу Споразума о реадмисији или тражилаца азила, који су углавном у транзиту ка земљама ЕУ односно Запада), те је с тога, наша земља, на жалост, означена као тзв. *критична тачка Европе* у погледу ирегуларних мигранта, укључујући и жртве кријумчарења жена и деце (Bobić, 2013: 99)[10].

Како је у центру наше анализе значај илегалне имиграције, треба навести да она данас представља велики политички, економски, геополитички, социјални проблем, из кога се рачва још низ истих. Са овим проблемом суочене су многе земље Европе, па и Србија као капија Истока и Запада, кроз коју транзитира велики број мигранта. С обзиром да претходних анализа релевантних за објект истраживања у ужем смислу није било, аутори свој рад базирају на резултатима анализе и компилације појединих стучних текстова, медијских чланака и интернетских извора.

9 Највећу главобољу граничној полицији задају илегални мигранти, будући да је од почетка ове године три и по пута више особа него прошле, покушало да се илегално преко територије Србије домогне Европе. Класичном рутом из Грчке, преко Македоније они улазе на територију наше земље, одакле „коридором 10" иду на север ка граници са Мађарском или „коридором 7" ка Хрватској. Крајња дестинација и једнима и другима јесу земље централне Европе. Наш хендикеп је што ми имамо „кућу на путу". Ми смо транзитна земља, а не земља дестинација. Да би избегли прекршајну и кривичну одговорност, илегални мигранти након пресретања полиције, изражавају намеру да траже азил и на тај начин улазе у процедуру на територији Србије, која им онда служи као прво велико одмориште ка њиховом крајњем путу у земље ЕУ.

10 Број избеглица, тражитеља азила и интерно расељених особа широм света је, први пута након Другог светског рата, премашио 50 милиона људи, према УНХЦР-овом годишњем Извештају о глобалним трендовима из 2014. године.

ПОВЕЗАНОСТ ИМИГРАЦИЈЕ СА МЕЂУНАРОДНИМ КРИМИНАЛОМ

Пре терористичких напада 11. 09. 2001. године аргументација о ризицима који су пратили илегалне миграције углавном се сводила на економске и друштвене и на бригу због буџетских издвајања. Међутим, од 2001. године на овамо, примарна постаје безбедносна агенда и истицање везе између тероризма, трговине људима, шверца мигрантима и других облика транснационалног организованог криминала. Посебну пажњу ваља посветити томе како регулисати и контролисати миграцијске притиске на ЕУ, поготово незаконите миграције, а уз то и заштиту људских права угрожених миграната, а да се притом не нарушавају унутрашња сигурност и институти које су изградиле чланице ЕУ-а.

Криза која потреса државе Европе и немогућност да донесу јединствену стратегију у борби са таласом избеглица са Истока, и ратом захваћених подручја Азије, Блиског Истока и Африке саме за себе говоре о озбиљности овог проблема[11]. Управо велик прилив незаконитих миграната у богатије земље, независно од предузетих мера и правних ограничења, придонео је томе да то питање, као и питање надзора границе, доспе у жариште националних интереса појединих држава, те се питање унутрашње сигурности неке државе често повезује с незаконитим миграцијама, то јест, с приливом незаконитих имиграната у богате земље (Gosh, 1998)[12]. Управо последњи догађаји на тзв. балканској рути указују на девијације у смислу поштовања међународних стандарда, као и начела поступања према избеглицама у различитим земљама пријема или проласка кроз одређену земљу до изабране дестинације. Избеглице се сусрећу са различитим баријерама, почевши од њиховог третмана и положаја, као и ситуација у којима се ова популација налази као жртава сплета околности на свом путу. У датој ситуацији њихов положај се злоупотребљава од стране многих криминалних групација које делују у земљама проласка, па се тиме поштовање њихових темељних права (као што су право на живот, заштита од тортуре, забрана злоупотребе у сврху присилног рада и довођења у положај сличан ропству, те читав спектар других права и слобода), доводи у питање.

Посебно се мора нагласити какво је расположење оставило њихово присуство. Дакле, масовни прилив странаца у нашој земљи (пре свега када је реч о прихватним центрима – Бањи Ковиљачи, Боговађи, Обреновцу) изазвао је масовно узнемирење грађана у овим срединама. У домаћим медијима се често преносе слике ових „непожељних странаца“ (како угрожавању имовине и безбедност становништва; како су мештани изложени силовању, пљачки, нападима, упадима у поседе, прање новца, шверца дроге, организованог криминала, тероризма, проституције, убиства; суочавању са чудним (некултурним,

11 Тако се Србија током 2013. али и током последњих година, суочава са све већом и перманентном азилантском кризом, јер се енормно повећава број тражилаца заштите међу транзитним, интерконтиненталним имигрантима (претежно из Сирије, Еритреје, Сомалије, Афганистана, Алжира, итд, од само 77 лица у 2008. до читавих 4.000 крајем 2013). Податак преузет из Центра за заштиту и помоћ тражиоцима азила, на бази документације МУП-а.

12 Бивши председник САД-а Бил Клинтон је низ случајева кријумчарења кинеских миграната бродовима у САД у лето 1993. године повезао са претњом националне сигурности, а следеће је године масовни егзодус хаићанских избеглица и њихову сталну претњу стабилности регије и контроли њихових граница навео као примарни разлог за америчку акцију. Посебан се проблем појавио када се незаконите мигранте почело повезивати с казненим делима организованог криминала и терористичких аката у Њу Јорку, Мадриду, Лондону итд (Dragović, 2012: 13). Извештај заступника Европског парламента Клаудиа Фава [Fava] пред Одбором за цивилна права, правосуђе и унутрашње послове "Europe to penalise employers of illegal immigrants", усвојено 21. јануара 2009. године. Сажетак на: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=en&type=IM-PRESS&reference=20090120IPR46696 (приступљено 9. јануара 2011). V. i Europe's Borders, The Economist од 16. октобра 1999: "Према проценама директора ИЦМПД-а (International Centre for Migration Policy Development in Vienna) рачуна се да се сваке године у Европу кријумчари 400.000 људи" (Dragović, 2012: 14).

нецивилизованим, па и виолентним) понашањима ових имиграната, међу којима је већина тамнопута, говоре неразумљивим језицима, другачије је вере, навика, обичаја; али ипак све то без релевантних доказа, сем у појединачним случајевима (CZA/APC, 2013). С друге стране, често су, управо, имигранти ти који су опљачкани, преварени, преморени, исцрпљени, гладни, боси, животно угрожени.

Културна и идентитетска дистанца уз непознавање језика додатно маргинализује имигранте, отежавајући њихов положај, а олакшавајући експлоатацију у било ком облику. Како истиче М. Мороквашић, у развијеним земљама, нарочито у западној Европи, «постоји страх од дестабилизације тржишта рада кроз масовни долазак јефтине радне снаге из нових земаља, као и кроз пораст илегалних кретања...» (Мороквашић, 2003)[13]. Као још једна од карактеристика имиграната је и њихова просторна сегрегација. Наиме, глобални градови су сачињени од "просторно конзистентних, а социјално искључивих група и функција које, једне преко пута других, живе у све непријатнијој тензији" (Kastels, 2005: 193). Они концентришу највећи број имиграната и грађана етничких мањина, концентришу различитост.

Осим евидентирања података које је мигрант дао о себи и околностима свог доласка, посебно су значајни вербални и невербални индикатори тзв. симптоматска слика лица – која може указивати на категорију миграната и његову припадност некој од посебно рањивих категорија (нпр. на жртву или извршиоца кривичног дела трговине људима, односно кријумчарења миграната). Основи симптоматске слике лица су психолошке и физиолошке компоненте људске личности, односно реаговање организма на стресне ситуације и страх. Манифестују се као убрзано дисање, бледило, појачано знојење, сушење уста, укоченост мишића, дрхтање, нервоза, колутање очима, проширење зеница, учестали покрети руку и ногу, карактеристичне промене боје гласа, и слично.

С обзиром да се процес илегалних миграција може посматрати и кроз однос основних елемената и насталих последица, које чине: фактори бављења илегалним кријумчарењем људи; последице бављења илегалним кријумчарењем људи; као и све већим криминалним радњама. Управо је присутност великог броја имиграната[14] наметнуо потребу за поновним промишљањем начина на који се спољне границе заједнице могу најбоље штитити од транснационалног криминала, незаконитих миграција, кријумчарења људи и робе, злоупотребе састава азила, али и претњи повезаних с тероризмом (Marenin, 2010, Anderson, Арар, 2002: 6), што је све навело земље ЕУ да активније надзиру своје границе, како би се тиме обезбедила већа сигурност[15].

Наиме, многи аналитичари полазе од тога да је феномен миграције повезан са феноменом криминалитета[16], која се у последње време јавља у већој и забрињавајућој

13 Илегални имигрант, у земљу дестинације, у великом броју случајева обавља послове који се налазе на дну хијерархије, са најнижом зарадом и врло лошим условима рада, чији се рад најчешће обавља у сивој зони економије, на нерегулисаном тржишту рада, изван институција и контроле, на врло несигурном и нестабилном послу.

14 Иако нема тачних података, према проценама Еуропола у ЕУ годишње успе ући од 400.000 до 500.000 незаконитих миграната, а претпоставља се да од 4,5 до 8 милиона незаконитих миграната ради у грађевинарству, пољопривреди, хотелима и другим секторима у ЕУ.

15 Сврха шенгенских споразума (уведених 1995. године), као основе свих каснијих докумената на европском нивоу није била само укидање унутрашње граничне контроле, него и стварање бољих услова за контролу спољашњих граница, све јачу и одлучнију борбу против прекограничног криминала и сузбијање незаконитих миграција (Occhipinti, 2004).

16 Криминалитет је друштвена појава под којом се подразумева укупност кривичних дела на одређеном простору за одређено време. Поред правне, постоји и социолошка дефиниција криминалитета, под којом се обухватају сва човекова понашања која представљају одступања од прихватљивих културних и обичајних норми понашања.

форми, и као таква доводи до повећања степена забринутости код грађана (с обзиром да се повећава осећај угрожености и страха, како за себе, тако и за своју породицу).

На европском плану 2014. година донела је два неславна рекорда: чак 165.000 људи је покушало да пређе Средоземно море и тако дође до неке од земаља ЕУ, а чак 3.000 људи је смртно настрадало у тим покушајима. Гранична полиција је у првих девет месеци ове године поднела 105 кривичних пријава за трговину људима, против 210 учинилаца од којих су 204 мушкарца и шест жена. Кријумчарена је 781 особа, а највећи број њих био је из Авганистана (222), Пакистана (156), Туниса (78), са КиМ (100), из Палестине (58) и Либије (28). Особе против којих су поднете кривичне пријаве углавном су превозници, таксисти, који у аутомобилима, комбијима, камионима и аутобусима, у дуплом дну превозе сакривене људе. За услугу превоза од Прешева до Суботице илегални мигранти плаћају око 500 евра, до Београда око 300, а до западне Србије око 250 евра. Гранична полиција само од почетка ове године открила више од 5.500 страних држављана у покушају илегалног преласка преко наше земље. Најновији подаци МУП-а Србије јасно показују да се број илегалних миграната затечених на територији Србије рапидно повећава. Полиција је за првих десет месеци ове године регистровала 6.156 илегалних миграната, што је на месечном нивоу око 615 особа. Поређења ради, у целој 2008. години била су регистрована 764 илегална мигранта. Полиција илегалне мигранте, појединачно или у групама, открива и у возилима јавног превоза, у такси возилима, на аутобуским и железничким станицама, али и у напуштеним објектима где чекају везу за даље кријумчарење. Приликом затицања илегалних миграната, нађене су географске карте, мапе и скице Србије, као и земаља у окружењу. Већина миграната имала је и мобилне телефоне, којима су остваривали контакте с кријумчарима из више држава (статистика и подаци узети из чланка политике - [7]). Код појединих су нађена и путна документа издата у Грчкој, као и фалсификована лична документа земаља ЕУ. Полиција је налазила и друге предмете, као и новац националних земаља, што је указивало на путеве, односно канале којима они долазе у Србију[17].

ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ КАО НАЧИН ДОЛАЖЕЊА ДО ЖЕЉЕНЕ ДЕСТИНАЦИЈЕ

Према *Националној стратегији за борбу против организованог криминала*[18] међу бројним факторима који погодују развоју организованог криминала у Републици Србији, како по врсти, тако и по интензитету посебно се истиче значај и утицај миграционе кризе (Национална стратегија за борбу против организованог криминала, 2009).

Миграција, као један од социлошких фактора, који утиче на криминалитет, је проблематика која је заступљена у више земаља света. Као доказ тога наведена су бројна

Упркос подељености ових двеју дефиниција, између њих постоји јака међусобна веза, с обзиром да је криминалитет истовремено и правна и социолошка категорија, ослањајући се једна на другу.

17 За илегалне миграције држављана афро-азијских земаља типична је злоупотреба права на азил, уз евидентан проблем утврђивања правог идентитета и држављанства ових особа. Модус илегалног пребацивања злоупотребом права на азил углавном се састоји у подношењу захтева за азил приликом откривања на територији Србије. Врло брзо, после тога, не чекајући да се захтев реши они настављају даљи пут у намери да се пребаце у неку од земаља ЕУ.

18 Организовани криминал је заједничко криминално деловање којег карактерише планирани и контролисани ток збивања. Историјски гледано, организовани криминал је настао у Италији, а у САД-у своју пуну афирмацију. Више је разлога зашто се организовани криминал највише развио у тој земљи, а пре свега економска, комуникацијска, културна, етничка и политичка структура земље (Purpose, 2005).

истраживања, која потрђују проблематику ове теме. То се односи на чињеницу да мигранти долазе из разних крајева широм света, углавном сумњивог порекла, изазивајући међу домаћим становништвом велику забринутост широм целог света (посебно међу Американцима и Европљанима), сматрајући их одговорним за бројне друштвене невоље (од ситног криминала до тероризма)[19].

У прилог наведеној причи је запажање италијанског социјалног економисте Лорета Наполеона који истиче да се запажено повећање стопе криминала у Италији (на основу извештаја из прошле године) повезује са великим приливом легалних и илегалних миграната. Овај аналитичар наводи да су неки припадници кинеске, албанске и других дијаспора у Италији умешане у велики број криминалних активности (укључујући трговину људима, кријумчарење дрогом и оружјем, проституцију, прање новца и издавање лажних докумената).

У зависности од разлога за миграцију можемо говорити о *неорганизованом* или *организованом криминалу*. Наиме, уколико су разлози одласка из земље економске природе, у нади да ће се материјално обезбедити и тиме решити своје проблеме, многи трагају за легалним пословима, како би то и остварили. Међутим, реткима то пође за руком, па већина бива приморана да из егзистенцијалних разлога посежа ка илегалним пословима, и тиме бива изложена бројним „замкама“ (било да је реч о непровереним огласима за посао, било да је реч о препорукама неких познаника), након чега, после краћег времена, и сами постају жртве на разне начине. Управо се овај тип тзв. *неорганизованог криминала* разликује од *организованог криминала*, с обзиром да је то криминал мотивисан очајањем појединца. Наиме, како разлог за одлазак из земље може бити и друге природе (на пример, криминалитет), многи одлазе из своје земље, с обзиром да немају више начина да се баве "својим" послом, па у нади да га могу проширити тј. развити у другој земљи одлазе и са собом носе проблеме. Доласком у нову земљу, тј. државу настављају да проширују свој криминал, што за последицу управо има организован криминал[20].

Наравно, неспорна је чињеница да и домаћи становници могу да се баве криминалитетом, али ипак већи је проценат миграната него домаћег становништа који то обављају.

Према извештају ЕУРОПОЛ-а о организованом криминалу, објављеном у октобру 2005. године, илегалне миграције се не смањују. Напротив, присутно је још веће консолидовање група које се баве организованим криминалом, а које сада контролишу цео процес – од земље порекла до земље дестинације. Сада када се појачавају мере на спречавању илегалних миграција и појачавају граничне контроле, једина могућност која остаје илегалним мигрантима је да до жељене дестинације дођу преко канала организованог криминала.

19 С друге стране, а нимало занемарљиве су и прогнозе многих аналитичара који износе да мигранти не почине више кривичних дела него домаће становништво.

20 Организовани криминал представља најсложенију и најопаснију врсту криминала у сваком друштву и једну од највећих претњи савременом човечанству. Република Србија је одлучна у намери да, стратешким приступом и уз помоћ међународне заједнице, развије националне капацитете и потенцијале за ефикасну борбу против свих облика организованог криминала, а посебно против различитих облика корупативног повезивања и утицаја његових носилаца у структурама државне власти (Национална стратегија за борбу против организованог криминала, 2009).

Слика 3. Европски путеви кријумчарења дроге

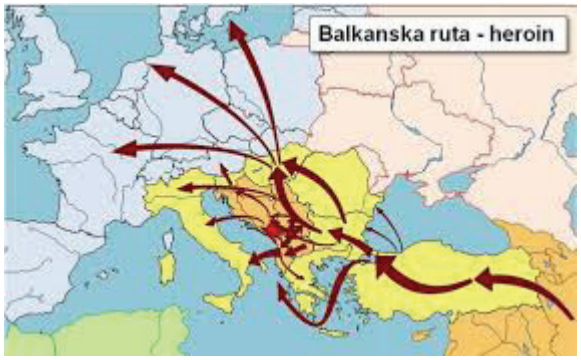

Извор: [6].

У својим анализама Синиша Малешевић истиче резултате нових истраживања (насталих при крају прве деценије 21. века), да деловањем у групи појединац превазилази своје страхове и несигурности, јер се у појединачном смислу појављује као крхко и врло имплузивно биће. Такво биће је спремно на себичност и на солидарност (Malešević, 2011: 13). Та истраживања говоре о томе да се људи ретко одлучују као појединци на насиље, те да оно у таквом случају када се догоди траје кратак период[21].

Неспорно је да је огромна количина насиља почињена широм света, од средине прошлог века па све до данас, како у име „демократије", тако и у име „људских права". Међутим, поставља се питање да ли се и колико насиља и данас врше у име „људских права"? Историја показује да су вођени тзв. „превентивни ратови" са циљем „ширења демократије". То нам је добро познато и дан данас, по валу избеглица над којима је учињено насиље у њиховој земљи, на путу до Запада, при чему се испољавање насиља над њима ту не зауставља, већ се наставља и на њиховом даљем путу. Какво је дејство насиља – добро или

21 Двадесети век се, упркос бројним другачијим нагађањима, може означити веком насиља, и то насиља свих врста, а разноврсне су и последице које је оно за собом оставило – од људских жртава до материјалног разарања и деградирања животне средине. Растућа употреба насиља, међутим, обележава и прва десетлећа 21. века. Оно је данас узрок и инструмент угрожавања основних права, слобода и сигурности људи, али и државних суверенитета, територијалних интегритета, па и опстанка читавих држава.

лоше (сматрајући га неуспешним моделом борбе), песимисти полазе од тога да кажу да теорију ненасиља нуде белци – црнцима (или обратно); богати – сиромашнима (или обратно); капиталисти радницима (или обратно); моћни – слабијима (или обратно); владајуће елите – подчињенима (или обратно). Насиље других не би требало бити изговор за властито насиље, писао је Еразмо[22].

Истовремено, примећује се да се кроз илегалне миграције остварује мањи профит него кроз трговину наркотицима, али и да је ризик пословања знатно мањи. Најновији тренд је увећање учешћа жена починилаца које много лакше задобијају поверење потенцијалних жртава. Криминалне групе немају скрупула[23] у експлоатисању деце, од продаје, због илегалног усвајања, до принуде над њима да се баве просјачењем, принудним радом, проституцијом, кријумчарењем[24].

У Конвенцији Уједињених нација против организованог криминала кријумчарење људима (мигрантима) се дефинише као "обезбеђивање нелегалног уласка у државу потписницу лица које није њен држављанин или лица са сталним боравком, а у циљу стицања, на непосредан или посредан начин, финансијске или друге материјалне користи", при чему нелегални улазак означава "прелазак граница без испуњења потребних захтева за легалан улазак у државу примаоца" (наведено према [2], Šabani, Kovačević, 2013: 59). Већину земаља у окружењу погађа висока густина насељености, лоши услови за живот, висока стопа незапослености и нестабилна политичка ситуација. Због тога, већина емиграната долази из суседних земаља и окупља се на посебним местима, како би образовали специјалне мреже за кријумчарење, којима управљају особе из Египта, Судана, Марока и Туниса, Либије. Активност мрежа за кријумчарење људи превазилази трансфер између континената и држава. Почели су да се склапају стратешки савези са партнерима из криминалних организација које се налазе ван државних граница. Данас је бављење кријумчарењем људи законом кажњив злочин. Ова врста кривичног дела оставља озбиљне и дубоке последице по једно друштво. Кроз истраживање друштвене стварности, последице се могу одредити и према појединцу и према друштву, почев од одсуства позитивног осећаја одговорности појединца према самом себи, према својој породици и према друштву. Непоштовање закона и система вредности од стране припадника мреже за кријумчарење људи оптерећује друштво, утиче на његов напредак, развој и омета његов ток. Последице бављења кријумчарењем, на нивоу читавог друштва, постају видљиве у свим сегментима (првенствено се односи на повећање стопе делинквенције и криминалног понашања, тероризма, коришћења наркотика, злочина, крађе, оружане пљачке, фалсификовања и корупције)[25].

Поред кријумчарења људи, проституција је безбедносна појава чије се значење најчешће пермутује са значењем појаве трговине људима тако што се између тих двеју појава ставља знак једнакости, односно тако што се жртве трговине људима сматрају

22 Заборавља се да насиље не сме бити одговор ни на шта. Нити на ружну реч, нити погрешно и неспретно интерпретиран став, а нити ни на неку непромишљену акцију појединца или групе. Разлог за насиље не постоји и оно никада није оправдано.

23 При том, наводи се, криминалне групе су повећале професионализам, логистику и ефикасност.

24 Кријумчарење представља посредничку делатност којом се олакшава илегалан улазак у земљу преко границе, уз сагласност лица која су предмет-објект кријумчарења. Један од савремених облика кријумчарења јесте и кријумчарење људи.

25 Присуство осећаја отуђења и губитка културног идентитета, као резултата тешкоће прилагођавања новом друштву, показале су студије које се баве илегалним миграцијама и тешкоћама интеграције, а посебно студије Хамида Ал-Хашимија (Al-Hašimi, 2006) и Мухамеда Рамадана (Ramadan, 2009).

проституткама[26]. Значај разликовања проституције од трговине људима није ни мало мањи од значаја разликовања кријумчарења људи од трговине људима. Оправдање је у чињеници да је у пракси проституција најзаступљенији облик сексуалног вида експлоатације уопште експлоатације жртава трговине људима (Šabani, Kovačević, 2013: 61). Трговина људима није могућа без организованог криминала[27].

Последице суочавања са организованим криминалом, и мигрантима који га изазивају, не само да ометају демократски развој једног друштва, већ директно дестабилизују привреду и успоравају привредни, технолошки и друштвени развој једне земље. У контексту разумевања илегалне имиграције у савременом друштву, неопходно је говорити о процесу економске глобализације и глобализације уопште, о новој интернационалној подели рада, слабљењу државе благостања и стварању подвојеног тржишта рада[28]. На светском плану долази до промена у сфери економије, политике и културе и до стварања нових веза и канала, независних од просторности и националних држава. Земље које примају мигранте се суочавају са проблемима који се огледају у реструктурирању привреде, што доводи до пораста друштвених тензија и званичног затварања граница те земље за миграције[29].

Нема сумње да организовани међуграничи криминал, незаконите миграције[30] и учешће на страним ратиштима (узнемиравајуће тенденције повратка на западни Балкан оних који су ратовали на страним ратиштима у Сирији и Ираку), као и покушаји врбовања младих за екстремне идеологије – као посебно занимљива проблематика, остају изазови за сигурност на Балкану. Колико је актуелна и значајна ова тема говори и изјава шефице дипломатије која је изразила личну зебњу да уколико се не разреши на одговарајући начин ова криза изазвана великим миграционим токовима могла представљати и опасан изазов за унутрашњост ЕУ. Уколико се уплив илегалних имиграната у Србију настави истом мером, то ће касније довести до нарушавања стабилности и безбедности. Због тога многи сматрају да присутност илегалне имиграције у нашој земљи озбиљно може да наруши безбедност и стабилност друштва.

---

26 Овде посебно треба споменути појаву "Тахаруша" (taharrush) – бруталне арапске „игре"" коју играју групе младих мушкараца око једне жене (врста групног силовања, тј. врста ритуализованог сексуалног насиља), што представља директну везу између пораста силовања у Шведској и имиграције (статистички подаци то и потврђују, с обзиром да је у Шведској полицији 1975. године било пријављено 421 силовања, а 2014. године – 6620. Управо су радиостаница Granskning Sverige и лист Aftonposten наговестили да су силоватељи углавном са Блиског истока и Африке (предњаче они пореклом из Сомалије). Но, овај се проблем до сада није истраживао. Од 2000. године има само једно истраживање на тему насиља имиграната, које је урадила Ана-Кристина Хцел са универзитета Карлштада. Према њеним подацима, 2002. године 85 одсто осуђених на две године затвора за силовање били су имигранти или деца имиграната пореклом из муслиманских држава.

27 Године 2004. забележене су 403 жртве трговине људима у циљу сексуалне експлоатације, а 189 у циљу радне експлоатације. До 2007. године број забележених радно експлоатисаних жртава се више него удвостручио (500), док је број жртава сексуалне експлоатације порастао на 584, показујући да тренд трговине и кријумчарења људи, нарочито мушкараца, ради радне експлоатације значајно расте (ILO, 2009).

28 Усељеници без обзира јесу ли тражитељи азила, етнички усељеници или припадници породичних миграната посматрају се, пре свега, као конкуренти на тржишту рада или као додатно оптерећење за државу благостања.

29 Најаве да би се могао забранити улазак миграната, а део чак и врати назад из Немачке, Аустрије, Словеније и Србије суочава се са озбиљним последицама. Посебно је опасна могућност да би за хиљаде људи, који се домогну европског тла, Србија могла да буде последња дестинација. У том контексту је неопходно сачинити свеобухватан план мера које би се примењивале у случају одлуке наших суседа да затворе границе „хиљаду километара дугој избегличкој рути". У том случају би се и наша земља, у очувању својих државних интереса, морала понашати као суседне земље, упркос чињеници да су у првом налету избеглица Срби показали изузетно солидаран став и жељу да се несрећним људима помогне.

30 Илегална имиграција оставља негативне последице по све земље које су јој циљ, с обзиром да су оне данас повезане са значајним порастом стопе злочина, тероризма, а у крајњем и ширења заразних болести.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА:

Занимљиво питање које заокупља пажњу многим истраживачима везано је за то како је Европа одговорила на један од највећих изазова у својој историји. Наиме, историјски, САД и ЕУ су се на различите начине развијале и настале су у различитом контексту, те су и њихови приступи миграцијама у одређеној мери различити. У САД је имиграција у највећој мери схваћена као питање националног интереса и као таквој јој се прилази са аспекта искоришћавања њених потенцијала, минимизације негативних ефеката и максимизације бенефита по државу. То је федерација настала масовном имиграцијом, те је као таква дуг период имала отворене границе, без посебне државне интервенције. О миграционој политици у овој земљи се може говорити тек од почетка XX века, док је у земљама Европе она одувек постојала и била веома рестриктивна. Супротно САД, став према миграцијама и политика која се последично осмишљава у ЕУ налаже контролу, рестрикције и ставља нагласак пре свега на спречавање прекомерних кретања (Niessen, Schibel, 2003).

Будући да Западни Балкан представља један од важних путева илегалне имиграције ка Западној Европи, као и да грађани држава овог региона и даље живе испод просечног европског стандарда, за ЕУ је од изузетне важности то да се у овим државама визна политика, политика азила и миграција и контрола граница ускладе са европским потребама. Такође, Западни Балкан је унутар ЕУ секуритизован као регион у коме су разгранате мреже организованог криминала. Како би се искоренило кривично дело илегалних миграција, пресецање њихових извора и укидање помоћи починиоцима, надлежне власти треба да се позабаве њиховом превенцијом и сузбијањем. Казне треба да буду у складу са тежином негативних дела и њиховим последицама по појединца, друштво и државу[31].

Проблем илегалних миграција је већ дужи низ година присутан у односима Републике Србије (претходне СРЈ и СЦГ) и ЕУ. Будући да се Република Србија већ граничи са три земље – чланице ЕУ, од којих једна припада Шенген зони, а имајући у виду скоро приступање ЕУ и других земаља у окружењу, од изузетног је значаја доношење стратегије супротстављања илегалним миграцијама уз увођење стандарда у наведену област, а који ће бити компатибилни решењима присутним у региону и самој ЕУ.

31 Законом (број 19), о борби против илегалних миграција предвиђене су кривичне санкције које се могу изрећи лицима оптуженим за кријумчарење људи. Тако је у члану 3 закона, прописана новчана казна не мања од хиљаду и не већа од три хиљаде динара за сваког ко је радио са илегалним мигрантима. Чланом 4, прописана је затворска казна у трајању не дужем од годину дана и новчана казна не мања од пет хиљада и не већа од десет хиљада динара за сваког ко, зарад материјалне или нематеријалне добити, за себе или друге, на посредан или непосредан начин, почини дело које се сматра илегалном миграцијом. Затворска казна не мања од пет година и новчана казна не мања од петнаест хиљада динара и не већа од тридесет хиљада динара, прописане су у случају да се докаже да је починилац при извршавању кривичног дела био део организоване банде за кријумчарење миграната. Ова казна се удвостручава уколико је оптуженом, директно или индиректно, био поверен посао чувања или надзирања граничних прелаза, осталих прелаза, лука или граница. Чланом 5, прописана је казна затвора и новчана казна која није мања од двадесет хиљада, нити већа од педесет хиљада динара, уколико је приликом трансфера илегалних миграната унутар или ван земље дошло до трајног инвалидитета неке од особа. Уколико приликом тога дође до нечије смрти, то ће се казнити доживотном казном затвора (Đurić, 2007: 27).

Слика 4. Западнобалкански избеглички правац пре затварања Мађарске границе са Србијом

Извор: [8].

С обзиром да се последњих година земље чланице баш и не сналазе у борби против незаконитих миграција, у ситуацији су да „комбинују мере на европском нивоу" (Trauner, Kruse, 2008), те су у међувремену уведене и друге мере контроле засноване на напретку технологије, појачаној сарадњи полиција, размени информација и стварању заједничких база података (Bigo, Guild, 2005), чиме се потврђује поставка да се сигурност настоји постићи деловањем на разним подручјима (Buzan, 2007).

У овом процесу негативно је то што се одређени сигурносни поремећај може искористити као алиби за политичко обрачунавање са европским институцијама или с другом земљом, при чему се посебно мисли на незаконите миграције које поједине политичке структуре сматрају великом сигурносном претњом, заборављајући да без миграција нема развоја, посебно у Европи која бележи сталан пад наталитета. Потпуно је јасно да су незаконите миграције и кријумчарење особа велика друштвена опасност која угрожава цели систем сигурности, јер се уз њих везују разни облици више или мање друштвено опасних кажњивих радњи – од мањих прекршаја, преко могућих зараза од разних болести, до тешких казнених дела која чине сами имигранти, али и моћне злочиначке организације. Међутим, треба имати у виду, да мигранти нису криминалци, а у сузбијању незаконитих миграција треба деловати много шире, посебно према кријумчарима (Dragović, 2012: 15). Ипак, треба знати да контрола миграција није могућа, јер су миграције логична последица глобалних токова и промена. Хеин де Хас [Haas] примећује, ако миграциона политика није у складу са реалношћу економије, резултат је илегална имиграција (de Has: 2007: 51). Велики је успех што је то препознало и европско законодавство. Проблематично је што Европа, односно земље чланице, не могу примерено одговорити у случајевима великог прилива миграната и што нема довољно капацитета за то, посебно на истуреним граничним подручјима[32].

Наравно сведоци смо и присутности радикалнијих мера против илегалних улазака мигртаната. Пример за ово је, давно постављен, бетонски зид који је подигнут дуж границе између Мексика и САД, како би физички спречио илегалне имигранте да уђу на територију САД. Иницијатива за изградњу овог зида је покренута 2005. године, да би до 2010. године био изграђен 3 141 километар зида. Као радикална метода, изградња зида је наишла на многе критике пре свега на рачун делотворности, с обзиром на то да илегални уласци нису

32 Као што су то потврдили догађаји на Малти и Лампедузи.

спречени већ су само отежани (Renovčević, 2013: 313). Слично је и са данашњом борбом против избегличке кризе, у коме је Мађарска поставила бодљикаве жице на граници са Србијом, с обзиром да је Мађарска постала једна од главних транзитних земаља Европске уније за мигранте који желе у Аустрију или Немачку [5]. Поред ових радикалних мера, присутне су, и морају постојати, ојачане мере контроле на границама у циљу спречавања илегалних улазака, транзита и боравка у државама ЕУ, употпуњене мерама полицијске контроле унутар својих територија, у циљу откривања и разбијања мрежа шверцера и трговаца људима, у складу са одговарајућим међународним инструментима, укључујући и оне које се односе на људска права[33]. Посебна пажња треба да буде усмерена на борбу против свих облика недозвољене трговине, борбу против трговине људима, дроге и оружја.

Поред тога Стратегијом супротстављања илегалним миграцијама у Републици Србији за период 2009–2014. године уведен је Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола („Службени лист СРЈ – Међународни уговори", број 6/01), усвојене у Палерму 2000. године, са пратећим протоколима, и то: Протоколом за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом и Протоколом против кријумчарења миграната копном морем и ваздухом („Службени гласник РС", бр. 55/05, 71/05)[34]. На свим државним органима је да се суоче са овим феноменом и предузму озбиљне мере предострожности, с обзиром да се на овај феномен не треба гледати само из перспективе безбедности, већ треба обухватити и другу димензију, окрећући се ка разматрању његовог решења, јер је ово и људски и друштвени проблем.

Тешко је проценити стабилност или будући развој кретања људи у Југоисточној Европи. Стиче се утисак да ће решавање проблема миграната зависити од Процеса стабилизације и придруживања и чланства држава Југоисточне европе у Европској унији. Регион Југоисточне Европе ће бити извор миграција све док постоји велики јаз између степена економске развијености Европске уније и региона [9].

Феномен миграцијске кризе у Србији свакако спада међу најважније друштвено-политичке догађаје 2015. године. Преусмеравањем миграцијског правца западнобалка-нске руте Србија се нашла пред великим изазовом. У конзервативнијем делу јавности криза је перципирана као опасан догађај који може нарушити постојеће вредности и стабилност националног идентитета нашег друштва. Међутим, за сада, нема бојазности од нових таласа миграционе кризе, с обзиром да су мигранти, не само по питању Србије већ и земље региона, редом заобилазе друштва са економском нестабилношћу и једини циљ су им развијене земље Северне и Западне Европе (и Аустрија), у првом реду Немачка. С обзиром да је Србија држава која има ограничене капацитете за легалан смештај илегалних миграната који најчешће захтевају азил како би избегли кривичну одговорност, ипак се овим проблемом мора додатно позабавити наредних година, пре свега из разлога економске и политичке нестабилности земаља Блиског истока и тежње њихових држављана да се домогну бољег живота у некој од земаља ЕУ.

33 Један од начина у остваривању међународне сарадње у циљу сузбијања илегалних миграција и кријумчарења људи јесу споразуми о реадмисији о прихвату држављана трећих земаља, потписани с Хрватском, Мађарском и Македонијом. Међутим, што се Македоније тиче још није могућа његова реализација, јер се чека имплементација Протокола о реадмисији, којим ће детаљније бити дефинисан споразум у смислу места, времена и неопходних доказа за враћање миграната (преузето из интервјуа начелника Управе граничне полиције Ненада Бановића – [8].

34 У току 2006. године против страних држављана поднето је 1.188 кривичних пријава, док је због учињених прекршаја поднето 5.789 захтева за покретање прекршајног поступка. Сличан тренд одржао се и током 2007. године.

Када би којим случајем Карл Маркс [Marx], Мартин Хеидегер [Heidegger] и Џон-Паул Сартр [Sartre], ускрснули на почетку 21. века, богатог митовима о слободи и хуманизму, носећи собом дела Fruhschriften, Uber den Humanismus и Les Chemins de la libertee, били би сасвим сигурно огорчени властитим појмовима и пројекцијама будућности. Стварност на Земљи је много тежа! На жалост! У нашој стварности повећан је јаз између великих и малих, пребогатих и пресиромашних, духовно одраслих и духовно недораслих и слично; те што је ралица оштрија, то је трагедија малих народа и култура већа.

Преко мртвих људи и преко мртвих култура се не долази до цивилизације. Морамо бити свесни тога.

ЛИТЕРАТУРА

1. Anderson, M., Apap, J. (2002). Striking a Balance between Freedom, Security and Justice in an Enlarged European Union. Bruxelles: Centre for European Policy Studies.
2. Al-Hašimi, H. (2006). Al-muhadžirin al-'arab wa iškalija al-indimadž al-idžtima'i fi al-buldan al-garbija, al-muhadžirin al-'iraqijun fi holanda numudadžan, Fakultet društvenih nauka, Univerzitet u Tunisu, Madžalla al-'ulum al-insanija, 4 (30).
3. APC/CZA (2013). Tražioci azila u Srbiji i srpski tražioci azila u Evropi. Uporedna analiza profila, potreba i sistema podrške, Beograd: SDC.
4. Arabi, F. A. I. (2015): Ilegalne migracije stanovništva u Libiji, PRAVO – teorija i praksa, Broj 4–6, 61-74.
5. Bigo, D., Guild, E. (2005). Controlling Frontiers: Free Movement into and within Europe. London: Ashgate Pub.
6. Bobić, M. (2013): Imigracija u Srbiji: stanje i perspektive, tolerancija i integracija, Demography, vol. X, 99-115.
7. Buzan, B. (2007). People, States & Fear. Colchester: ECPR Pres.
8. Gosh, B. (1998). Social and Economic Consequences of Irregular Migration. Izlaganje na konfereciji u Beču 25-27. studenoga 1998.
9. Dragović, F. (2012): "Kako čuvati europske granice", Političke analize, br. 2, 12-16.
10. De Haas, H. (2007), The myth of invasion; Irregular migration from West Africa to the Maghreb and the European Union, International Migration Institute, Oxford.
11. Đurić, A. (2007): Preteče kriminalnih motiva, Pravo - teorija i praksa 24 (7-8).
12. Kastels, M. (2005), "Evropski gradovi, informaciono društvo i globalna ekonomija", u: Petrović, M. i Vujović, S. (2005), Urbana sociologija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
13. Castles, S., Miller, M. (2009), The Age of Migration, Palgrave Macmillan, Basingstoke, England.
14. CZA/APC (2013). Tražioci azila i iregularni migranti u Srbiji, fenomen, potrebe, problemi, očekivanja, profil, http://www.apccza.org/images/publikacije/CZA%20brosura%20Profil%20Trazioci%20azila%202012-2013.pdf.
15. ILO, (2009), The cost of coercion, ILO, Geneva.
16. Malešević, S. (2011): Sociologija rata i nasilja, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
17. Marenin, O. (2010). Challenges for Integrated Border Management in the European Union. Ženeva. Centre for Democratic Control of Armed Forces. Occasional paper br. 17.
18. Morehouse, C., Blomfield, M. (2011), Irregular Migration in Europe, Migration Policy Institute, Washington, DC.

19. Мороквашић, М. (2003): Миграције у Европи: Забринутост поводом проширења Европске уније на исток, Становништво, бр.1–4. стр. 131–145
20. Национална стратегија за борбу против организованог криминала (2009), Службени Гласник РС", бр. 23/09 („Службени гласник РС", бр. 55/05, 71/05-исправка, 101/07 и 65/08).
21. „Службени гласник РС", бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07 и 65/08.
22. Niessen, J., Schibel, Y. (2003), EU and US approaches to the management of immigration; Comparative perspectives, Migration Policy Group, Brussels.
23. Occhipinti, J. D. (2004). Justice and Home Aff airs. U: Nugent, N. (ur.). European Union Enlargement. London: Palgrave Macmillan.
24. Predojević-Despić, J. (2010), "Ka razumevanju determinanti međunarodnih migracija danas – teorijska perspektiva", Stanovništvo, Vol. 48, br. 1.
25. Ramadan, M. (2009). Al-hidžra al-sirija fi al-mudžtama' al-džazairi: ab'aduha wa 'alaqatuha bi al-igtirab al-idžtima i empirijska studija, časopis „Madžalla 'ulum insanija", sedma godina: broj 43: jesen.
26. Renovčević, A. (2013): Radna eksploatacija ilegalnih imigranata u zemljama razvijenog Severa, Sociologija, Vol. LV, N° 2, 299-316.
27. The 2005 Trafficking in Persons (TIP) Report: Its Purpose, (2005). Trafficking in person report released by the office to monitor and combat trafficking in persons (Trends in Organized Crime / Vol. 9, No. 1, Fall 2005), str. 55-62.
28. Trauner F., Kruse I. (2008). Visa Facilitation and Readmission Agreements: Implementing a New EU Security Approach in the Neighbourhood. CEPS Working Document br. 290.
29. Šabani, A., Kovačević, G. (2013): O organskoj vezi siromaštva, migracija i trgovine ljudima, Kriminalističke teme, br. 3-4, 53-66.

Веб портал:

1. http://slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tabid/66/articleType/ArticleView/articleId/272782/ Default.aspx (последња посета: 16. 04. 2016. у 23:18).
2. tuzilastvorz.org.rs – (последња посета: 21. 04. 2016. у 15:36).
3. https://cdn-images-1.medium.com/max/2000/1*MSRw8YN9aq7buYu4xZGpWg.png.
4. http://www.grreporter.info/en/sites/default/files/1-msrw8yn9aq7buyu4xzgpwg.png.
5. http://www.vecernji.hr/tag/izbjeglicka-kriza-276630, 6.1.2016.
6. http://portalanalitika.me/clanak/102733/arhiv.
7. http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Ilegalni-migranti-preko-Srbije-putuju-ka-Evropi. sr.html.
8. http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Azilanti-i-ilegalni-migranti/Srbija-stanica-na-putu-ka-boljem-zivotu.lt.htmlijski.
9. http://www.bimun-unaserbia.org/sr/?q=node/91.
10. https://sr.wikipedia.org/sr.

*Marija Orlandić**

SEOBE – POTRAGA ZA RESURSIMA

Apstrakt

Ljudska istorija se ne može posmatrati u vakumu. Sva dešavanja na Zemlji zapravo su rezultat djelovanja fizičkih, hemijskih i bioloških procesa. Raznovrsna naučna istraživanja sve jasnije pokazuju da život na zemlji i sva ljudska društva zavise od međusobnih ravnoteža među njima. „Tokom ljudske istorije najvažniji zadatak je bio pronalaženje načina da se u različitim ekosistemima koje je čovjek nastanio dođe do resursa za održavanje života – hrane, odjeće, zaklona, energije i drugih dobara!"[1] Da li su resursi bili gravni pokretači seoba tokom istorije? Kako pokušati dati odgovor na goredefinisani problem? Ovaj istraživački rad obuhvatiće, istorijski prikaz korišćenja resursa i kako traženje novog dovodilo do kretanja stanovništva iz jednog mjesta u drugo.

Ključne riječi: *čovjek, istorija, resursi, procesi, seobe*

Abstract

The history of human kind cannot be viewed in a vacuum. All events on Earth are actually the result of different processes: physical, chemical and biological. Diverse scientific studies have clearly shown that all life on earth and all human societies depend on mutual balancing among them. "Throughout human history, the most important task of human beings was to find ways to live in different ecosystems. Finding resources to keep them alive - food, clothes, shelter, energy, were the key duty of all kinds." Is the search for resources the main reason of migration through history? How to answer the above-defined question? This paper will focus on historical development of usage of resources and will point out how has the pursuit of new ones lead the population movements from one place do another.

Key words: *homo, history, resources, processes, migration*

UVOD

Gdje je nastao naš prapredak? Na kom tlu je živio? Da li je to bilo plodno tle ili pustinja? Da li je upravo naseljavanje različitih djelova svijeta bilo potraga za što boljim uslovima života, odnosno korisnim resursima koji će mu omogućiti opstanak? Kako su prvi ljudi objašnjavali pojam resursa? "Čitava ljudska istorija je zapravo pronalaženje načina da se u različitim ekosistemima koje je čovjek nastanio dođe do resursa za održanje života – hrane, odjeće, zaklona, energije i drugih dobara."[2] Afrika je bilo mjesto nastanka života, gdje je pračovjek rastao, borio se i razvijao. Borba je trajala milionima godina, sve dok nije razvio vezu između mozga i ruke, pa zatim krenuo na put. Opredmetio svoje znanje i počeo da istražuje, kako da se prehrani i da preživi. Taj unutrašnji nagon tjerao ga je na akciju i pokret. Upravo sa Afričkog tla, naš prapredak je započeo seobu, onu koja traje i dan danas. To je neizbježni momenat svakog čoveka kroz čitavu istoriju ljudskog roda. Sedam milijardi ljudi na planeti ima samo jednu

* Univerzitet Donja Gorica, Fakultet za međunarodnu ekonomiju finansije i biznis, Fakultet za informacione sisteme i tehnologije (marija.orlandic@udg.edu.me)

1 Ponting, Klajv (2009) Ekološka istorija svijeta, Odiseja, Beograd, str. 27

2 Ponting, Klajv (2009) Ekološka istorija svijeta, Odiseja, Beograd, str. 27

stvarnu domovinu, Etiopiju. Hipoteza koja se postavlja u ovom radu je da li je potraga za resursima glavni pokretač svih seoba od nastanka prvih naših predaka pa sve do danas?

1. NAPUŠTANJE AFRIKE

Život na Zemlji nije nastao sa njenim nastankom. Zemlja je nastala prije četiri i po milijarde godina, a tek nakon pola milijarde godina kasnije na planeti se pojavio život.[3] Prvo su to bili jednoćelijski organizmi da bi u naredne četri milijarde godina život postajao sve složeniji, raznovrsniji i domišljatiji. *Homo erectus* - "uspravni čovjek" - "čovjek na nogama", naš daleki rođak - uzor današnjeg čovjeka pojavio se prije otprilike oko milion godina. "Skočio je sa drveta na zemlju i iš ao od jednog do drugog drveta na kome je vidio plodove... Da se ne bi penjao, uspeo se na zadnje noge... Simbol ličnog dostignuća... Počinje razvoj pojedinca."[4] Razvoj čovjeka počinje traganjem za resursima. Kako je počeo koristiti bogatstva prirode za zadovoljenje ličnih potreba započeo je i svoj lični razvoj. Arheološki i paleontološki nalazi pokazuju da anatomski moderan čovek, *Homo sapiens*, nastaje u istočnoj Africi prije oko 200.000 godina. Ostali hominidi iz roda *Homo*, kao i svi pripadnici evolutivno starijih vrsta, prije toga su takođe milionima godina trčali unaokolo po afričkim savanama.[5] Seoba našeg prapretka počinje upravo sa kretanjem *Homo erectusa* iz Afrike preko Evroazije prije oko 1,75 miliona godina. Nalazi pokazuju da je *Homo sapiens* bio rasporostanjen po cijeloj Africi prije oko 150.000 godina.[6] Nijedan *Homo sapiens* stariji od 200.000 godina do sada nije pronađen nigdje izvan Afrike, osim u Izraelu star 450.000 godina, ali naučnici smatraju da su ti nalazi zapravo kosti neandertalca, a ne prvih ljudi.[7] Pračovjek svoju seobu iz Etiopije započnje u tri pravca prije 70.000 godina. Tada počinje njegovo nastanjivanje širom Evrope prije oko 40.000, Azije prije 70.000, Australije prije otprilike 50.000 godina prije nove ere, a dok se seoba u Ameriku desila prije 20.000 do 15.000 godina. Istraživanja pokazuju da je prije 2.000 godina, većina pacifičkih ostrva bila kolonizovana.

Slika: *Homo sapiens osvaja planetu*

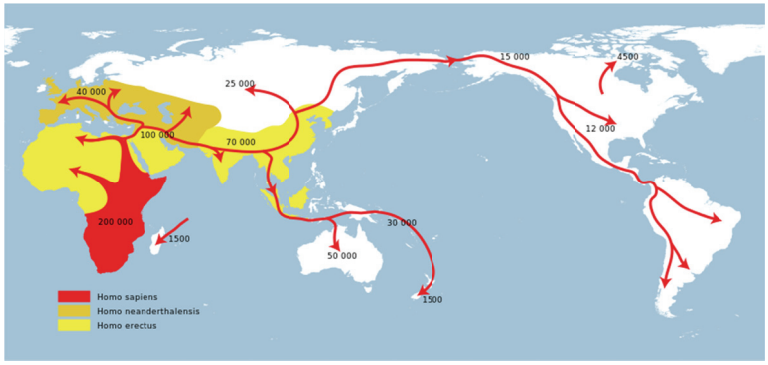

Izvor: Harari, Yuval Noah (2012), Sapiens- kratka povijest čovječanstva, Fokus komunikacije, Zagreb, str. 25

3 Vukotić, Veselin (2012) Antropologija stvaranja, CID, Podgorica, str. 3.

4 Vukotić, Veselin (2015) Hodogram, UDG, Donja Gorica

5 Harari, Yuval Noah (2012), Sapiens- kratka povijest čovječanstva, Fokus komunikacije, Zagreb, str. 14

6 Ibid, str.16

7 Bubnjević, Slobodan (19. jula 2014), Seoba koja traje, Novinski časopis Vreme, br. 1124

Precima čovjeka Afrika je očigledno bila dovoljna. Ona je bila njihov dom, njihovo mjesto gdje će rasti i razvijati se milionima godina sve dok im mozak nije postao dovoljno velik. Međutim, razvojem mozga, opstanak postaje jedino moguć ako ima dovoljno resursa koji će omogućiti opstanak. Povećenje broja stanovnika, pravi pritisak na postojeće resurse i on započinje seobu- od plodnih riječnih dolina pa sve do najviših planinskih vrhova, gradeći naseobine i na najnegostoljubivijim mjestima kao što su užarene pustinje i ledena prostranstva na sjeveru. U potrazi za boljim uslovima života, čovjek se prilagođava prirodi, ali i prirodu prilagođava sebi.

2. RESURSI – OD PALEOLITA DO DANAS

Priroda se razvijala i razvija spontano kao i čovjek u sadejstvu sa njom. Razvijajući svoje potrebe, čovjek je razvijao i mijenjao način svog života. Glad je bila pokretačka snaga čovjeka, tokom čitave istorije. Glad oličena u hrani, resursima, bogatvu, unutrašnjim zadovoljstvom... Svaki period ljudske istorije odlikovali su i različiti pogledi na prirodu i resurse kojima ona obiluje. "Arheologija je možda najbolje oruđe koje imamo za odlučivanje o budućnosti,.. jer nam pruža dubok uvid u smjer i zamah našeg puta kroz vrijeme: šta smo, odakle potičemo i stoga, kuda ćemo se najvjerovatnije zaputiti."[8]

2.1. Paleolitsko doba

Odvajanje *Sapiensa* od prirode i biologije jeste početak istorije. Najveći izum ovog perioda bila je poljoprivreda, koja je omogućila stvaranje viška hrane. Poljoprivredna revolucija je prva velika tranzicija i najznačajniji događaj u ljudskoj istoriji.[9] To je bila priprema plodnog tla za pojavu civilizacije. Žene su počele da obrađuju zemlju i pripitomljavaju životinje. Dok su muškarci bili ti koji su išli u lov, žene su počele sa obradom zemljišta i sadnjom oko pećina, ali i sa pripitovljavanjem životinja. To je bio početak sjedilačkog načina života, vezanog za jedno mjesto, koje je preuzelo primat dotadašnjem nomadskom načinu, odnosno stalnom seljenju. To je bio period matrijarhata, odnosno vlasti žena. Muškarci u tom periodu sve manje idu u lov, a sve više ostaju kod kuće i obrađuju zemljište, nije bilo potrebe za lovom kad su životinje počele biti uzgajane oko "kuće". Počinje rast nataliteta. Rast nataliteta je doveo do potrebe za većom količinom hrane da se porodica prehrani. Prirodni uslovi odnosno plodno tle, postaje uslov koji je omogućio stvaranje viška hrane. Životna sredina, odnosno pogodni resursi, dostupnost vode i plodno tle, uslovili su nastanak civilizacije. "Zbog sve većih prinosa, zbog unaprijeđenog i efikasnog rada u poljoprivredi, višak hrane omogućavao da se jedan broj ljudi ne bavi poljoprivredom. Bave se drugim poslovima (sveštenici, birokrate, zanatlije, ratnici) time dolazi do prilika za nove pronalaske i za usavršavanje postojećih tehnologija. Rađaju se prve veće nejednakosti u ljudskom društvu, koje će se sve do danas uvećavati."[10]

Prve civilizacije su nastale na plodnom tlu. Prirodni resurs – zemljište bio je jedan od glavnih preduslova rađanja prvih civilizacija. Plodno tle rijeka Eufrata i Tigra bilo sjedište razvoja prve civilizacije, Sumera prije otprilike 5000. godina prije nove ere. Stalnim seljenjem naši preci su primijetili da plodno tle pogoduje usjevima, pa prestaju sa nomadskim načinom života i nastanjuju obale rijeka i razvijaju poljoprivredu. Nomadski način života i stalno

8 Rajt, Ronald (2007), Kratka istorija napretka, Geopolitika, Beograd, str. 27

9 Ibid, str.16

10 Vukotić, Veselin (2015) Hodogram, UDG, Donja Gorica

seljenje, pronalaskom poljoprivrede biva zamijenjeno sjedilačkim načinom. Prve civilizacije upravo, metodom pokušaja i pogrešaka pronalaze vatru, a vrlo brzo i opeku, koja postaje osnov zidanja kuća. Oskudnost u kamenoj i drvenoj građi u Mesopotamiji upravo je vodilo novom pronalasku opeki.

Vidjevši da plodno tle pogoduje poljoprivredi, vrlo brzo obala rijeke Nil postaje naseljena, te se tu upravo razvija, prije oko 3.500 godina prije nove ere, druga civilizacija Egipat. Glavni resurs i ove civilizacije je bilo plodno zemljište pored Nila koje je donosilo visoke prinose hrane a time omogućavalo stvaranje zaliha istih i višak slobodnog vremena za ostale djelatnosti čovjeka. Predvidljive poplave i kontrolisanije navodnjavanja plodne doline proizvelo je višak usjeva, koji su pokretali društveni razvoj i kulturu. "Razvijaju se prve misli. Razvija se ljudski duh... Izdvaja se jedan sloj ljudi koji je više znao i mislio, sloj koji je čuvao misli svih. Bili su to sveštenici. Sveštenici su bili glavni ideolozi sve dok se nijesu pojavili grčki filozofi i univerzitetski profesori mnogo kasnije (Bolonja, prvi univerzitet, 1088)."[11] Egipatski vladari su bili ti koji su nametnuli različite poreze svom narodu. Budući da u to doba nije bilo nikakvog poznatog oblika valute, porezi su plaćani "u naturi" (robom ili radom). Pod rukovodstvom vezira, državni službenici su prikupljali poreze, koordinisali projekte navodnjavanja radi poboljšanja prinosa usjeva, prikupljali seljake da rade na izgradnji projekata i osnovali pravosudni sistema za održavanje reda i mira. Zbog sve veće važnosti centralizovane administracije nastala je nova klasa obrazovanih pisara i funkcionera koji su dobijali imanja od faraona kao platu za svoje usluge. Faraoni su takođe darovali zemljište hramovima kako bi ove institucije imale sredstava da obožavaju faraone posle njihovih smrti. Svaki od faraona u želji da uveća oblasti kojima upravlja, slao je vojsku u osvajanje novih područja koje je kasnije naseljavao robovima. Stanovništvo je migiralo i selilo se u različite djelove tadašnjih država u cilju kako zadovoljenja vladara, tako i sopstvene koristi da bi obezbijedili sredstva za preživljavanje.

Međutim kao i većina starih civilizacija, usljed prevelike birokratizacije smanjivala se vlast faraona i civilizacija se polako gasila. Jedna civilizacija bila je mijenjana drugom, sa upotrebom novog resursa, nastaje i novi oblik organzacije života.

2.2. Antičko doba

Istorijski nalazi pokazuju da su se Grci krećući prema jugu, doselili na grčko poluostrvo u nekoliko talasa pred kraj 3000.-te godine prije nove ere. Posljednja navala je bila navala Dorana od 1600. do oko 1100. prije nove ere. To je doba mikenske Grčke, a poznato je po vladavini kralja Agamemnona i ratovima protiv Troje, što je prikazano u Homerovim epovima.[12] Rodovsko uređenje, zasnovano na principu krvnog srodstva, nije moglo izdržati konkurenciju povećanih imovinskih posjeda koji su nastali usled razvoja trgovine i zanatstva i usljed zamaha kolonizacije u antičkom periodu. Ta kolonizacija proširila je životni prostor Helena i dovela ih u dodir sa mnogim narodima koji su naseljavali obale Sredozemnog mora. Razvili su brodogradnju, trgovinu i zanatstvo, time je omogućeno stvaranje novog društvenog sloja imućnih trgovaca i zanatlija, koji se već uveliko koristili robovskom radnom snagom. Robovi su bili ti koji su radili i „proizvodili hranu" a „filozofi" oni koji su svoju dokolicu koristili za „umni rad". Bogatstvo Atine je privlačilo mnoge talentovane ljude iz svih dijelova Grčke, te je stvorilo bogati besposleni sloj koji su postali zaštitnici umjetnosti. Atinska država je podupirala i nauku i

11 Ibidem

12 Homer (grč. Ὅμηρος/Hómēros) je bio legendarni grčki pjesnik, za kojega se ne zna tačno kada je živio, pretpostavlja se u 7. i 8. prije nove ere, jer su tada dovršeni njegovi epovi Ilijada i Odiseja.

umjetnost, a naročito arhitekturu. Atina je postala centar grčke književnosti, filozofije. Taj period je bio zametak razvoja moderne Zapadne civilizacije koja počiva upravo na filozofiji antičkog perioda. Način života helenskog čovjeka, dok je još živio u plemensko-rodovskim grupama, bio je mitološki. Svijet bogova i polubogova, koji je nastanjivao prirodu ovoga čoveka, odgovarao je tadašnjem stepenu kulturnog i društvenog razvitka, ali je kolonizacija uskoro proširila duhovne vidike Helena. Ona ih je dovela u dodir s istočnjačkim civilizacijama i delujući zajedno s društveno-ekonomskim promjenama u grčkim polisima, izazvala postepeno napuštanje mitološkog načina mišljenja. To je bio period stvaranja polisa, preteče današnjih velikih gradova a rodovske zajednice su bile zamijenjene tadašnjim modernim gradovima.

2.3. Rimsko doba

Velika seoba potresla je Rimsko carstvo 375. godine naše ere. Seobu su predvodili Huni, tursko-mongolsko pleme, koje je sa svojom velikom vojskom stiglo sve do Rima. Mnoga druga plemena su pojačala napade na Rim i srušila njegovo zapadno carstvo. Franci, Goti, Vandali i druga plemena podelili su teritorije Zapadnog rimskog carstva. Velika seoba naroda počela je u prvoj polovini IV vijeka i trajala je od druge polovine IV vijeka do druge polovine VI vijeka.[13] Navedeni istorijski podaci su oni koje u većini istorijografskih knjiga možemo naći. Međutim, pitanje koje se nameće jeste zašto je došlo do Velike seobe naroda. Koji su to razlozi koji su naveli ostala plemena da napadnu dotadašnje moćno Rismko carstvo. Kao ni mnoge druge istorijske činjenice nijesu imale samo jedan uzrok. U tim seobama važnu ulogu imali su, pored drugih faktora: velika pomjeranja drugih naroda, gustina naseljenosti prapostojbine i način privređivanja koji je tražio pomjeranja na nove teritorije, zatim, razvoj materijalne kulture, a u vezi s tim vjerovatno i izvjesne promjene u društvenoj strukturi. Ovo su samo neki od razloga ne samo seobe i napada plemena na Rimsko carstvo, već i kasnije seoba Slovena i naseljavanje Balkanskog poluostrva.

Pritisak porasta broja stanovnika iziskivao je pronalazak kako novih oruđa tako i novih prostora, ili osvajanje i otimanje od prvobitnih vlasnika ili stanovnika.

2.4. Srednjevjekovni period

Period srednjeg vijeka mnogi nazivaju mračnim periodom i periodom stagnacije ljudske civilizacije. Da li srednji vijek može da se posmatra na taj način? U tom periodu bili su ne samo veliki pronalasci već i začeci mnogih nauka. To je bio period vladavine crkve i crkvenog učenja., krstaških pohoda, osvajanja, prvih kolonija... Krstaški pohodi su imali duboke političke, ekonomske i socijalne efekte, neki učinci se osjećaju i u današnje vrijeme. Nerijetko zbog sukoba među samim hrišćanskim zemljama, krstaški pohodi su imali sasvim drugi cilj, osim onog pojavnog oslobođenje Hristovog groba u Jerusalimu. To je bila borba za resurse, moć i prevlast, nove velike posjede, oslobođenje od lične zavisnost za seljake, plijen koji su donosile pljačke... Krstaški ratovi su donijeli slabljenje vjere u Boga i papu, pojavu Jeretika i sukob sa islamom. Nakon krstaških ratova oživjelo je bankarstvo, razvili su se gradovi i trgovina. Konačno, desio se prvi pad Carigrada i nastale su veze Evrope i Bliskog istoka tj. miješanje običaja i kultura različitih naroda...

Srednji vijek karakteriše i nov način proizvodnje. Za raziku od antičkog perioda u kome su robovi bili glavna radna snaga, u srednjem vijeku njih zamjenjuju zavisni seljaci ili kmetovi. Bez

13 Heršak, Emil (2004), Drevne seobe, Školska knjiga, Zagreb;

sredstava za proizvodnju, antički robovi radili su pod krutom kontrolom i prinudom. Zato robovi nisu bili stimulisani za rad. Nasuprot do kraja obespravljenim robovima, zavisni seljaci ili kmetovi bili su zainteresovaniji za proizvodnju. Oni su, istina, bili potčinjeni feudalnom gospodaru ili vlastelinu, ali njihov položaj bio je osjetno povoljniji od položaja robova. Zavisni seljaci nisu radili samo za gospodara, već i za svoju porodicu. Dok su robovlasnički društveni odnosi sputavali i kočili proizvodnju, slobodan rad je omogućio unaprijeđenje proizvodnje. "Međutim, seljak je živio na prostoru sela iz kog se slabo kretao i njegov sistem života je bio određen prirodnim ciklusima, danu, noći, godišnjim dobima i prirodnim vremenskim prilikama. U socijološkom pogledu, njegova pozicija se teško mijenjala, seljakov sin je bio seljak kao nijegov otac, kultura, običaji i tradicija bili su određeni mitološkim obrisima religije."[14] Ljudi u gradovima su imali sličnu percepciju po pitanju prirode, da oni ne mogu uticati na nju već da joj se moraju prilagoditi i pokoriti.

2.5. Industrijska epoha

Prvi rodonačelnici naučnog metoda, bili su i nosioci nove energije i misli koja se razvila u XVIII i XIX vijeku. Na plodnom tlu njihovih ideja došlo je do razvoja novog modernog pogleda na prirodu i resurse. Srednji vijek bio je vijek feudalizma i period bez slobodnog tržišta, smjenom ovog sistema u XVIII vijeku stvara se novi sistem vrijednosti- kapitalizam. Do kraja XVII vijeka osnovno oruđe za rad je bio ručni alat koga je pokretala ljudska radna snaga. "Industrijska revolucija započinje onda kada mašina alatljika izvrši operacije koje je do tada radnik obavljao. Sada stroj, od kojeg i polazi industrijska revolucija, zamjenjuje radnika koji rukuje jednim alatom, odnosno mehanizmom koji u istom momentu radi s masom istovjetnih ili sličnih alata, a kretanje prima makar i od jedne jedine pogonske snage."[15] Industrijska revolucija je započela u drugoj polovini XVIII vijeka u tekstilnoj industriji u Velikoj Britaniji, prije svega zahvaljujući razvoju prirodnih nauka, a zatim Vatovom otkriću parne mašine (1769) i mehaničkog razboja (1785).

Čovjek postaje nosilac razvoja i sve je njemu podređeno, više nije crkva ta koja propisuje kako treba živjeti, već slobodan pojedinac po svojoj mjeri kreira svoje postupke, a samim tim se i mijenja odnos prema prirodi i resursima koje ona nudi. Jedan od prvih zagovornika koji je smatrao da prirodu treba u potpunosti podrediti čovjeku bio je Džon Lok.[16] Ljudi su „gospodari i vlasnici prirode", priroda mora biti „osvojena" i „protiv nje se mora boriti" i „iznad nje izdići", ljudi moraju postati "potpuno oslobođeni robovanja prirodi" i mogu "gomilati onoliko trajnih vrijednosti koliko žele". Lokova filozofija društvenog i državnog poretka proglašava "smrt prirodi". "Od doba prosvetiteljstva pa sve do današnjih dana, čovjek je u traženju značenja i svrhe života sveden na hedonističke aktivnosti proizvodnje i trošenja. Čovjekove potrebe i težnje, njegovi snovi i želje, sve je to određeno trci za vlastitim materijalnim napretkom."[17]

Industrijska civilizacija se razlikuje od ranijih civilizacija. Drevna Kina, Mesopotamija, Grčka, Rim, bile su regionalne i domet njihovog uticaja je bio ograničen na jedan dio svijeta. Glavni resurs koji su koristile te civilizacije bile su voda i vjetar, dok je industrijska civilizacija

14 Ibid. str. 21

15 Marks Karl (1947), Kapital, t. I, Kultura, Zagreb, str. 299, 318-319.

16 Džon Lok (1632-1704) je predstavnik empirizma. Njegova teorija jeste da da u osnovu ljudskog razuma stavlja i iskustvo ili ideje osjećaja i reflekse, pa se smatra osnivačem spoznajne teorije. Lok smatra da svo znanje potiče iz iskustva, jer je naša duša po rođenju "tabula rasa" (prazna ploča).

17 J. Rifkin, op. cit., str. 29, 32.

globalna i koristi neorganske izvore energije koji su modernoj industriji omogućili i dali moć koju nijesu poznavale ranije tehnologije. U industrijskom periodu čovjek se nije uspio prilagoditi prirodi nego, u skladu sa konceptom mehanicističke paradigme, prirodu pokorava, instrumentalizuje, eksploatiše i uništava.[18] "Industrijsko društvo nije regenerativno već „degenerativno društvo" koje dovodi do ekoloških problema i ekološke krize."[19] U industrijskoj epohi dolazi do velikih migracija seljaka u gradove, tzv. urbanizacije. Atraktivnost života u gradovima, bolji izgledi za zaradu i školovanje djece, odvlače sa zemlje sve veći broj seoskog življa. Industrijska revolucija je imala i svoje naličje. U nemogućnosti da sebi obezbijede kvalitetne uslove stanovanja i života, ljudi su bili prinuđeni da žive u sirotinjskim naseljima, dok su u fabrikama radili u veoma teškim i nepodnošjivim uslovima, i krajnje neuslovnim prilikama: sa radnim danom do 14 i više sati, uključujući i nedjelju. Međutim, i pored navedenih uslova života i rada i danas smo svjedoci, velikih seoba u gradove.

2.6. Informatička epoha

Upravo na osnovama industrijske civilizacije i postulatima koje je ona postavila dolazi do razvoja drugačija nova civilizacija koja je zasnovana na informaciji odnosno čovjeku, kao glavnom resursu. Stalna težnja za zadovoljavanjem stalno narastajućih potreba čovječanstva, za većim životnim standardom i profitabilnim ekonomskim razvojem, doprinjela je kako razvoju tako i mnogobrojnim problemima. "Sve seobe u istoriji nastale su zbog opadajućih prinosa: povećan pritisak stanovništva na ograničene prirodne resurse."[20] Tokom perioda od XII do XIX vijeka smatralo se da je priroda beskonačno data na neograničenu upotrebu čovjeku i da se povećanjem čovjekove moći nad prirodom smanjuje „ne civilizovanost" prirode. Međutim, takav stav kasnije je imao za posljedicu niz implikacija. Iako je na kraju XX vijeka priroda izgledala velika, ipak se shvatilo da se ona može razoriti, pritiskom na jedno dugme „tastera".

Danas se čovek seli sam. Iz nekog manjeg grada u veći grad, iz nekog sela u grad. To nije samo promjena mesta prebivališta, već i seoba u neki drugi duh i neku drugu tradiciju. Takav čovek u novoj sredini ima jako mali kontakt sa svojom tradicijom, i vremenom ta nova sredina mu menja duh. Kada nepoznata sredina potpuno promjeni čoveka, onda ta sredina više nije niti nova niti nepoznata. Čovek tako izvrši unutrašnju seobu. Iz početne tačke (duh rodnog mjesta) i krajnje tačke (duh nove sredine), čovek je izvršio jednu od najvećih seoba. Ponekad se potpuno uklopi u novu sredinu i skoro zaboravi svoje rodno mesto i njene običaje. Izvrši tzv. unutrašnju, ličnu seobu. Upravo je to odlika seobe ljudi u današnjem, globalizovanom svijetu. Promjena sebe, unutar sebe.

ZAKLJUČAK

Hipoteza koja je postavljena na početku ovog rada da su resursi jedan od pokretača svih seoba u ljudskoj istorija. Seobe su stalne i nikad se ne završavaju. "Seoba koja traje još se nije završila. U neprekidnom kretanju, pojedine genetičke grupe se, gonjene uvijek istim motivom koji pokreće sve seobe do danas – potragom za boljim, sigurnijim i izdašnijim svjetovima – vraćaju u djelove svijeta iz kojih su potekle, dok neke nove grupe osvajaju sasvim nova

18 U osnovi mehanicističkog pogleda na svijet nalazi se težnja za apsolutnim vladanjem nad prirodom koja je posljedica dominacije „racionalnog" i „instrumentalnog" odnosa prema prirodi kao pukom objektu djelovanja nauke i tehnologije.

19 Ibid. str. 76.

20 Reinert, Erik (2008), Globalna ekonomija- Kako su bogati postali bogati i zašto siromašni postaju siromašniji? Čigoja, Beograd, str. 37

područja."[21] Da li je subina čovjeka da se vrati selu, svojoj prapostojbini i sebi ili mu je jedina šansa da razmjeni resurse sa drugim planetama kako piše Stiv Hoking.[22] „Zemlja je pokrivena „tankom opnom koja se zove život".[23] U okviru te tanke opne zajedno koegzistiraju biljke, životinje, mikroorganizmi i ljudska vrsta. Ali, upravo zbog velikog demografskog rasta ljudske vrste, kao i njenih proizvodnih i tehnoloških aktivnosti, taj tanki osjetljivi omotač života je u – opasnosti."[24]

LITERATURA

1. Atali, Žak (2008), *Kratka povijest budućnosti*, Meandar media, Zagreb;
2. Barbier, Edward (2007), *Natural resources and Economic development*, Cambridge, New York;
3. Berđajev, Nikolaj (2001), *Filosofija nejednakosti*, Brimo, Beograd;
4. Bubnjević, Slobodan (19. jul 2012), *Seoba koja traje*, Novinski časopis Vreme, br. 119
5. Crnjanski, Miloš (2015), *Seobe*, Laguna, Beograd;
6. Ćulahović, Besim (2002), *Tehnološki razvoj i okolina (ekologija)*, II knjiga, Ekonomski fakultet, Sarajevo;
7. Ćulahović, Besim (2008), *Ekonomija svijeta – trendovi, rast i razvoj*, Ekonomski fakultet, Sarajevo;
8. Defo, Danijel(2008), *Robinson Kruso*, Branislav G. Romčević, Beograd;
9. Durez, Colin (2009), *AD 33 – godina koja je primijenila svijet*, Lijevak, Zagreb;
10. Goodstein, Eban (2003), *Ekonomika i okoliš*, Mate, Zagreb;
11. Harari, J.H (2014), *Sapiens - kratka istorija ljudskoga roda*, Biblioner, Beograd;
12. Hariss, M. Jonatan (2009), *Ekonomija životne sredine i prirodnih resursa*, Data Status, Beograd;
13. Heršak, Emil (2004), *Drevne seobe*, Školska knjiga, Zagreb;
14. Hoking Stiven i Mlodinov Leonard (2011), *Velika zamisao*, Alnari, Beograd;
15. Humbolt, Vilhem (1991), *Ideje za pokušaj određivanja djelotvornosti države*, Dobra vest, Novi Sad;
16. Kaldun, Ibn (1982), *Muqqadima*, Izdavačka djelatnost, Sarajevo;
17. Kenichi, Omahe (2007), *Nova globalna pozornica*, MATE, Zagreb;
18. Klajv, Ponting (2009), *Ekološka istorija svijeta*, Odiseja, Beograd;
19. Klaus, Vaclav (2010), *Plava planeta u zelenim okovima*, CID, Podgorica;
20. Krivaček, Pol (2010), *Vavilon – Mesopotamija i rađanje civilizacije*, Marso, Beograd;
21. Kun, Tomas (1974), *Struktura naučnih revolucija*, Nolit, Beograd;
22. Lendis, Dejvid (2004), *Bogatstvo i siromaštvo nacija, Zašto su jedni bogati a drugi siromašni?* Stubovi kulture, Beograd;
23. Marks, Karl (1947), *Kapital*, t. I, Kultura, Zagreb;
24. Newth, Erik (2003), *Kratka povijest budućnosti*, Mozaik knjiga, Zagreb;
25. Rajt, Ronald (2007), *Kratka istorija napretka*, Geopolitika, Beograd;

21 Bubnjević, Slobodan (19. jula 2014) Seoba koja traje, Novinski časopis Vreme, br. 1124

22 Hoking Stiven i Mlodinov Leonard (2011), Velika zamisao, Alnari, Beograd

23 Kovačević, Irina (2012) Moderni pogled na svijet i ekološka kriza, Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka, str. 109.

24 Kenedi, Pol (1997) Priprema za dvadeset prvi vek, Službeni glasnik, Beograd, str. 37.

26. Reinert, Erik (2008), *Globalna ekonomija- Kako su bogati postali bogati i zašto siromašni postaju siromašniji?* Čigoja, Beograd;
27. Reinert, Erik (2009), *Spontani haos- ekonomija u doba vukova*, Čigoja, Beograd;
28. Vukotić, Veselin (2006), *Psihofilozofija biznisa*, CID, Podgorica;
29. Vukotić, Veselin (2011), *Istorija budućnosti*, CID, Podgorica;
30. Vukotić, Veselin (2012), *Antropologija stvaranja*, CID, Podgorica;
31. Vukotić, Veselin (2015), *Razmišljajući hodogram*, UDG, Donja Gorica;

Ivana Božić Miljković[1]

EKONOMSKE POSLEDICE MIGRACIJA VISOKOOBRAZOVANE RADNE SNAGE NA PRIMERU ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA

Apstrakt

Geopolitički termin „zapadni Balkan" sinonim je za pet zemalja južne Evrope, čije su zajedničke karakteristike: dugotrajan proces tranzicije, brojne posledice po ekonomiju i društvo koje iz tog procesa proizilaze i težnja svake od njih ka članstvu u Evropskoj uniji. I pored toga što „staž" ovih zemalja u procesu tranzicije prelazi četvrt veka, njihovi problemi ostali su suštinski isti, a pod uticajem političkih, društvenih i ekonomskih promena unutar ovih zemalja i u njihovom eksternom okruženju, neki od njih su postali kompleksniji i izraženiji. Jedan od takvih problema jeste dugotrajan i kontinuiran odliv stručne i visokoobrazovane radne snage. Ovaj problem je uslovljen visokom nezaposlenošću, niskim životnim standardom i nepovoljnim uslovima za usavršavanje i razvoj karijere u zemljama zapadnog Balkana. Sa druge strane, odliv visokoobrazovane radne snage, dugoročno posmatrano, negativno utiče na oblikovanje i kvalitet budućeg ekonomskog i društvenog razvoja matičnih zemalja. Zadatak ovog rada je da, na osnovu analiza dosadašnjih migracija visokoobrazovane radne snage i nivoa ekonomskog razvoja zemalja zapadnog Balkana, izvrši procenu ove vrste migracionih kretanja u budućnosti i iznese preporuke šta činiti da se ovi trendovi, kao i njihove ekonomske posledice, ako ne zaustave, onda makar ublaže.

Ključne reči: *visokoobrazovana radna snaga, migracije, zapadni Balkan, tranzicija*

ECONOMIC CONSEQUENCES OF HIGHLY EDUCATION LABOR FORCE MIGRATION ON THE EXAMPLE OF WESTERN BALKANS

Abstract

The geopolitical term "Western Balkan" is the synonym for the five countries of the South Europe which common features are: long lasting transition process, numerous consequences referring to economy and society which arise from this process and tendency of each of them to membership into European union. Nevertheless the transition process of these countries "experience" exceeds a quarter of a century, their problems have actually remained the same, and under the influence of political, social and economic changes within these countries and in their external surrounding, some of them have become more complex and more prominent. One of such problems is the long lasting and continuous out flow of professional and highly educated labor force. This problem is caused by the high rate of unemployment, low living standard and unfavorable conditions for improvement and carrier development in the Western Balkan countries. On the other hand, outflow of highly educated labor force, in the long run, negatively influences the formation and quality of the future economic and social development of home countries. The aim of this article is to, upon previous migrations analysis of highly educated labor force and level of economic development of the Western Balkan countries, estimates this migration movement types in the future and present recommendations for the activities in order to mitigate if not stop these trends and their economic consequences.

Key words: *highly educated labor force, migrations, Western Balkan, transition*

1 Univerzitet Union, Beograd, Fakultet za pravne i poslovne studije „dr Lazar Vrkatić" Novi Sad

UVOD

Slobodno kretanje radne snage predstavlja integralni deo procesa globalizacije i jedan od elemenata na kome se zasniva regionalno povezivanje zemalja. Velike i intenzivne promene u kretanju radne snage, u periodu od '90-tih godina prošlog veka do danas bile su uslovljene promenama u samom procesu globalizacije. Sve dublja ekonomska polarizacija sveta na bogate i siromašne i brz razvoj informacionih tehnologija, usmeravale su tokove migracija i identifikovale sve njihove prednosti, probleme i izazove, kako sa aspekta zemalja porekla, tako i sa aspekta zemalja krajnjeg odredišta. Kada se radi o problemima i izazovima migracija radne snage, sa njima se, na području Evrope, sa najviše posledica suočavaju zemlje zapadnog Balkana. Veliki odliv radne snage iz ovih zemalja koji traje koliko i proces njihove tranzicije, rezultat je političkog i ekonomskog nasleđa i njihove društveno-ekonomske degradacije koja se odvija poslednjih par decenija. Poseban problem ovoj grupi zemalja predstavljaju migracije stručnog i visokoobrazovanog stanovništva, koje su, sa jedne strane uslovljene nizom ekonomskih faktora, a sa druge strane, u velikoj meri opredeljuju kvalitet njihovog budućeg ekonomskog i društvenog razvoja. Migracije visokoobrazovane radne snage (tzv. „odliv mozgova") negativno utiču na ekonomsku strukturu domaćeg stanovništva, smanjujući u njoj učešće kadrova školovanih za rad u naučno-istraživačkim institucijama, prosveti, zdravstvu, kulturi i umetnosti i sektoru visokih tehnologija. Tako modifikovana ekonomska struktura stanovništva ne obezbeđuje uslove za dugoročni ekonomski rast, negativno utiče na životni standard i kvalitet života stanovništva i podstiče dalje migracije ka razvijenijim i ekonomski prosperitetnijim zemljama.

1. DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE ZAPADNOG BALKANA

U istorijskom razvoju, geografski položaj zemalja koje se nalaze na prostoru današnjeg zapadnog Balkana u velikoj meri je određivao, a i danas određuje, njihove demografske tokove i trasira put njihovog ekonomskog razvoja. Savremeni društveno-ekonomski problemi sa kojima se susreću zemlje zapadnog Balkana imaju korene u događajima iz poslednje decenije prošlog veka, koji su državama bivše Jugoslavije obezbedili željenu samostalnost, a čitav ovaj sub region postavili u jednu sasvim novu geopolitičku poziciju opterećenu brojnim problemima, nestabilnošću i krajnje neizvesnom ekonomskom budućnošću.[2]

U prethodnih četvrt veka, koliko u ovim zemljama traje period tranzicije, učinjen je značajan napredak u njihovom približavanju Evropskoj uniji u pogledu postizanja veće političke stabilnosti, izgradnje institucija i preoblikovanja društvenih sistema. U pogledu ekonomske razvijenosti, ove zemlje se i dalje nalaze na periferiji moderne Evrope, opterećene brojnim problemima koji se ogledaju u makroekonomskoj nestabilnosti, rastućoj nezaposlenosti i padu životnog standarda stanovništva. Njihov zajednički problem jeste kontinuirano demografsko pražnjenje koje je posebno izraženo u poslednje dve decenije. Ovaj demografski trend u skladu je sa demografskim kretanjima u širem regionu, a uslovljen je prirodnom depopulacijom,

2 Uvažavajući termin zapadni Balkan, kao geopolitički pojam koji se odnosi na mali broj zemalja u tranziciji sa prostora južne Evrope, može se reći da su početkom ovog veka u njegovom sastavu bile Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Srbija i Crna Gora i Makedonija. Priključenjem Hrvatske EU 2013. godine, došlo je do prekrajanja mape zapadnog Balkana, tako da u njen sastav sada ulaze preostale četiri zemlje sa prostora bivše SFRJ i Albanija. Ovoj grupi zemalja treba dodati i Kosovo i Metohiju čiji je parlament 17. Februara 2008. godine jednostrano proglasio nezavisnost. S obzirom na ograničenu dostupnost podataka o migracijama, ekonomskim i demografskim pokazateljima Kosova i Metohije, može postojati problem statističkog i analitičkog istraživanja ovih pojava i procesa u okviru ovog rada, tako da će oni biti obrađeni u meri u kojoj bude dostupna istraživačka građa.

starenjem stanovništva i masovnim migracijama radno sposobnog stanovništva, koje u zemljama zapadne Evrope, SAD-u, Kanadi i Australiji nalazi priliku za ekonomski stabilniju sadašnjost i prosperitetniju budućnost. U posebno nezavidnoj situaciji su Albanija, Bosna i Hercegovina i Srbija u kojima je broj stanovnika između dva popisa smanjen za više stotina hiljada.

U negativnim demografskim trendovima posebna pažnja je usmerena na porast broja stanovnika koji motivisani ekonomskim i obrazovnim mogućnostima koje se pružaju u inostranstvu, odlučuju da napuste matične države. Ovakva vrsta migracija u zemljama zapadnog Balkana ima svoju dugu istoriju, a u nekim periodima, politička situacija bila je njihov glavni pokretač. Političke bure i tranzicioni procesi, u skoro svim balkanskim zemljama u poslednje dve decenije, uslovili su snažan emigracioni talas koji se nadovezao na emigracioni tok sa Balkana koji traje još od XIX veka. Samo na prostoru bivše Jugoslavije u to vreme svoje domove je napustilo više od dva miliona ljudi, od čega je najviše izbeglica i prinudno raseljenih.[3] U periodu od '90-tih godina prošlog veka do danas, procesima migracija je „zapadnobalkanska" dijaspora višestruko uvećana, podmlađena i strukturno promenjena u korist mladih i obrazovanih ljudi.[4] Sa ekonomskog aspekta, ta dijaspora ima dvostruki efekat. Pre svega, ona predstavlja razvojni faktor matičnih zemalja i to: kroz razvoj spoljne trgovine između njih i zemalja razvijenog dela sveta u kojima se najveći deo te dijaspore nalazi ili razvijanjem drugih oblika saradnje u oblasti ekonomije, kulture, obrazovanja i dr.[5] Sa druge strane, negativni efekat migracija ogleda se u tzv. „eroziji" domaćeg razvojnog potencijala zasnovanog na činjenici da emigriraju uglavnom mladi obrazovani ljudi u čije su obrazovanje matične zemlje uložile velika sredstva.

2. STANJE EKONOMIJA ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA

Na prostoru zapadnog Balkana se, već četvrt veka odvijaju intenzivni procesi tranzicije i modernizacije sa ciljem da se zemlje sa tog prostora približe standardima ekonomski razvijenog dela Evrope. Ti procesi imaju političku, ekonomsku, društvenu i kulturnu dimenziju i uslovljeni su istorijskim nasleđem zemalja zapadnog Balkana, političkim odnosima između njih, uticajima iz međunarodnog okruženja i razvojnim potencijalima kojima raspolažu. Sa stanovišta stepena ekonomske razvijenosti i ekonomskih karakteristika koje su njime kreirane, sve zemlje zapadnog Balkana nalaze se u grupi zemalja u razvoju, odnosno pripadaju evropskoj grupi ekonomski najnerazvijenijih zemalja. Proces tranzicije koji je u svima njima još uvek aktuelan, nije bitnije uticao na ubrzanje njihovog ekonomskog razvoja, niti je promenio njihovu poziciju u Evropi. Uzroci takvog stanja i trendova su vrlo različiti: počev od onih koji su vezani za njihove unutrašnje probleme, unutarregionalne odnose između samih zemalja zapadnog Balkana, do onih koji imaju presudnu ulogu u političkom i ekonomskom pozicioniranju zemalja u međunarodnim odnosima.

---

3 Kiossev, Aleksandar (2003): Mračna intimnost: mape, identiteti, činovi i identifikacije, u: Balkan kao metafora: između globalizacije i fragmentacije, Beogradski krug, Beograd, str. 217.

4 „Balkan (i u okviru njega zapadni Balkan) je migraciono područje, što će reći da izvozi ljude." Gligorov, Vladimir (2004): Budućnost zakasnele integracije, u: Balkan kao evropski region, priredio Jovan Teokarević, Institut za evropske studije, Beograd, str. 128.

5 Zemlje zapadnog Balkana bi se u građenju ekonomskih odnosa sa svojom dijasporom mogle rukovoditi primerom Grčke i Turske, koje svoju dijasporu stavljaju u funkciju svog bržeg ekonomskog razvoja. Devizni transferi dijaspore matičnim zemljama, priliv stranih investicija, kupovina robe iz zemlje porekla i slično, znatno su doprineli unapređenju njihovih ekonomija.

Posledice usporenog privrednog razvoja najvidljivije su na tržištu rada, a ogledaju se u permanentno visokim stopama nezaposlenosti i, u gotovo svim zemljama zapadnog Balkana, u rastućem udelu visokoobrazovanih u ukupnoj nezaposlenosti. U periodu nakon svetske ekonomske krize, rastuća nezaposlenost je postala problem i izazov za sve zemlje sveta. Negativne efekte te krize osetile su i zemlje zapadnog Balkana, u kojima je usled slabih razvojnih rezultata, u proteklih četvrt veka, broj izgubljenih radnih mesta bio neuporedivo veći od broja novootvorenih.

Tabela1: Odabrani makroekonomski pokazatelji stepena razvijenosti zemalja zapadnog Balkana

	Albanija		**Bosna i Hercegovina**		**Makedonija**		**Crna Gora**		**Srbija**	
	2008.	**2014.**	**2008.**	**2014.**	**2008.**	**2014.**	**2008.**	**2014.**	**2008.**	**2014.**
BDP (u mil $- tekuće cene)	12.881	13.221	18.712	18.286	9.910	11.324	4.520	4.588	49.260	43.866
BDP per capita (u $)	4.371	4.564	4.873	4.790	4.821	6.456	7.326	7.378	6.702	6.153
Stopa nezaposlenosti	13,2	13,3	23,9	27,9	33,8	27,9	16,8	19,1	13,6	22,2
Učešće visokoobrazovanih u ukupnom broju nezaposlenih	15,1	15,3	4,8	9,1	9,8	16,6	8,5	13,5	-	17,7
Prosečna neto zarada u eur	316	330	354	422	300	365	389	482	421	361
Inflacija (u %)	3,4	1,6	7,4	-0,9	8,3	-0,3	8,8	-0,7	12,4	2,1
Udeo siromašnih u ukupnoj populaciji (u %)	12,4	14,3	18,2	17,9	26,8	26,2	4,9	11,3	-	24,6
Udeo stanovništva koje živi sa prihodima manjim od 2$ dnevno (u %)	0,4	1,1	0,2	0,1	2,7	1,3	1,3	1,7	0,1	0,1

Izvor: http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators i nacionalni zavodi za statistiku pristupljeno: april/2016. god

Navedeni podaci pružaju jasniji uvid u suštinu problema i procesa demografskog pražnjenja subregiona zapadnog Balkana. Visoke stope nezaposlenosti i rastuće učešće visokoobrazovane radne snage u ukupnom broju nezaposlenih, u periodu od početka svetske ekonomske krize do 2014. godine, opravdavaju činjenicu da mladi ljudi, posebno diplomirani stručnjaci iz raznih oblasti, mogućnosti za izgradnju i razvoj karijere sve više traže i nalaze van matičnih zemalja. Podaci o prosečnim platama, govore o tome da je konkurentska prednost svih zemalja zapadnog Balkana jeftina, a stručna radna snaga. Bez obzira na činjenicu da su u posmatranom periodu prosečne neto zarade u svim zemljama osim Srbije zabeležile povećanje (u Albaniji za 4,3%, u Bosni i Hercegovini za 16%, Makedoniji za 17,7% i Crnoj Gori za 19,2%), one ne pokrivaju troškove života prosečnog domaćinstva. Posebno je poražavajuća činjenica da raste udeo siromašnih u ukupnom broju stanovnika, i da postoji (a u nekim zemljama u posmatranom

periodu beleži rast) kategorija stanovništva čiji prihodi iznose manje od 2$ dnevno.[6] U ovakvom ekonomskom okruženju, čije je obeležje nizak životni standard i gde su dugogodišnje čekanje posla i produžena zavisnost od roditelja postali uobičajena pojava, javlja se otpor mladih visokoobrazovanih ljudi ovom, ekonomski iniciranom zastoju u sprovođenju životnih planova kao što su stvaranje i proširenje porodice. Taj otpor ogleda se u sve masovnijim ekonomskim migracijama, koje su, osim nemogućnošću zaposlenja i življenja od svog rada, motivisani i činjenicom da stečeno znanje i radne sposobnosti devalviraju vremenom ukoliko se ne primenjuju.[7]

Za svaku od država zapadnog Balkana, odlazak visokoobrazovanih kadrova je gubitak ljudskog kapitala koji se ne može nadoknaditi u kratkom vremenskom periodu. Naravno da države, bile one razvijene ili u razvoju, nemaju mehanizme kojima bi na direktan način sprečavale odliv mozgova. One na različite načine nastoje da poboljšaju kvalitet svojih ekonomija i podstaknu privredni razvoj, zapošljavanje i izvoz. Razvijenije države raznim fiskalnim stimulacijama i subvencijama podstiču samozapošljavanje visokoobrazovanih kadrova, jačajući na taj način sektor malih i srednjih preduzeća. Zemlje zapadnog Balkana, nastoje da, pravilnim vođenjem investicione politike, stimulišu ekonomski razvoj, stvore perspektivniji poslovni ambijent i poboljšaju uslove za bolji životni standard stanovništva. Kao razvojno zavisne od priliva inostranog kapitala, one ulažu velike napore na stvaranju povoljnih uslova za privlačenje stranih direktnih investicija. Međutim, pitanje je u kojoj meri pogoni velikih inostranih kompanija koji se otvaraju u ovim zemljama, mogu da apsorbuju domaće visokoobrazovane kadrove i u kojoj meri mogu da im pruže adekvatne uslove rada i šanse za napredovanje i primenu teoretski stečenih znanja.

3. EFEKTI INVESTICIONE POLITIKE NA SMANJENJE ODLIVA VISOKOOBRAZOVANE RADNE SNAGE IZ ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA

Sve zemlje zapadnog Balkana su, početkom ’90-tih godina bile zahvaćene procesom deindustrijalizacije, što je za posledicu imalo gašenje velikog broja fabrika koje su zapošljavale i po više desetina hiljada radnika. Dugotrajna deindustrijalizacija definisala je privrede ovih zemalja kao uvozno zavisne, posebno kada se radi o industrijskim proizvodima, sofisticiranim uslugama i novim tehnologijama. Nedostatak domaće akumulacije, uslovio je i drugu vrstu uvozne zavisnosti – od stranog kapitala. Za kratko vreme, privredni razvoj ovih zemalja bio je uslovljen prilivom stranih direktnih investicija, a takav trend je i danas aktuelan. Suprotno očekivanjima, razvojne i na njima zasnovane investicione politike koje su tokom perioda tranzicije vođene u zemljama zapadnog Balkana, ni u jednoj od njih nisu dale očekivane ekonomske efekte, a posebno nije bilo vidljivijih efekata na planu smanjenja nezaposlenosti visokoobrazovane radne snage i poboljšanja životnog standarda stanovništva. Jedna od posledica takvog stanja su i intenzivne migracije stanovništva sa ovog područja ka razvijenim

6 Sve do nedavno, termin “siromaštvo” korišćen je u kontekstu isticanja nedovoljnosti prihoda za nabavku minimalne korpe roba i usluga. Danas, u kontekstu globalizacije, termin siromaštvo tretira se kao višedimenzionalni fenomen koji, pored nedovoljnih prihoda za zadovoljenje životnih potreba, podrazumeva i nemogućnost zapošljavanja, neodgovarajuće stambene uslove i neadekvatan pristup socijalnoj zaštiti, zdravstvenim, obrazovnim i komunalnim uslugama. Chossudovsky, M. (2010), The Globalization of Poverty and the New World Order, Artist, Belgrade, pp. 56

7 Božić Miljković, I. (2014), Društveno-ekonomski aspekti nezaposlenosti mladih u Srbiji, tematski broj: Zapošljavanje i privredni razvoj Srbije, godina XIX, br. 2-3, str. 291-302, Društvo ekonomista Beograda, Beograd, jun-oktobar 2014

delovima Evrope i sveta, a posebno migracije onog njegovog obrazovanijeg dela, što na matične države ostavlja dalekosežne posledice.

Tabela 2: Priliv SDI i broj nezaposlenih u zemljama zapadnog Balkana u periodu od 2000. do 2014. godine

Priliv SDI (u mil. $)								
	2000.	2002.	2004.	2006.	2008.	2010.	2012.	2014.
Albanija	144	135	346	324	974	1.051	855	1.093
BiH	146	265	511	555	1.002	406	351	564
Makedonija	0	0	324	433	586	213	143	348
Srbija*	52	563	1.077	5.248	4.509	2.171	1.593	2.196
Crna Gora	-	-	-	-	960	760	620	497
Broj nezaposlenih (u 000)								
	2000.	2002.	2004.	2006.	2008.	2010.	2012.	2014.
Albanija	215	172	157	150	141	144	143	142
BiH	428	456	467	515	483	516	538	557
Makedonija	324	263	309	321	310	300	293	269
Srbija*	426	460	665	693	445	569	701	778
Crna Gora	-	-	-	-	33	32	31	35

* Napomena: Podaci od 2000. do 2006. godine odnose se na državnu zajednicu Srbiju i Crnu Goru

Izvor: Nacionalni zavodi za statistiku: http://www.instat.gov.al;http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/ Public/PageView.aspx?pKey=2; http://www.stat.gov.mk/; http://www.bhas.ba/; http://www.monstat.org/cg/; Podaci o prilivu SDI: UNCTAD FDI database: http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96740 pristupljeno: april/2016. god.

Očigledno je da priliv stranih direktnih investicija u zemlje zapadnog Balkana u posmatranom periodu, nije imao značajnije efekte na smanjenje nezaposlenosti. Blagi pozitivan pomak vidljiv je u Albaniji, u poslednjih nekoliko godina i u Srbiji i Bosni i Hercegovini u periodu od 2006. do 2008. godine, kada je priliv investicija u tim zemljama bio najveći. Međutim, mnogi faktori, su uticali da takav pozitivan trend bude prisutan na kratak rok i da, zbog toga izostanu veći pozitivni efekti na zaposlenost i privredni razvoj. Jedan od tih faktora je i svetska ekonomska kriza čija je posledica smanjenje investicione aktivnosti u svetskim razmerama, što je posebno negativno uticalo na privrede zemalja zapadnog Balkana i sličnih zemalja, čiji se razvoj temelji na uvozu stranog kapitala. Odsustvo većeg efekta stranih direktnih investicija na zaposlenost, posledica je i strukture ukupnih stranih investicija. U toj strukturi, daleko veće učešće imaju brownfield investicije koje zahtevaju racionalizaciju poslovanja i po osnovu iste dovode do gašenja radnih mesta, od greenfield investicija koje predstavljaju oaze zapošljavanja radne snage, često u velikom broju i različitih nivoa kvalifikacija.

4. ODLAZAK VISOKOOBRAZOVANIH KADROVA: EKONOMSKE POSLEDICE PO ZAPADNI BALKAN

Osnovna funkcija savremenog sistema obrazovanja jeste da proizvede kadrove koji će svojim znanjem i sposobnostima usmeravati dalji razvoj nauke i tehnologije, ali i učiniti da aktuelna dostignuća iz različitih oblasti budu transparentna i u funkciji bržeg privrednog razvoja i kvalitetnijeg života ljudi. U tome je odgovornost države da stanovništvu omogući savremeno i kvalitetno obrazovanje i da stvori ambijent u kome bi to znanje u budućnosti dalo svoje najbolje efekte. Međutim, sposobnosti država, u pružanju uslova za primenu stečenih teorijskih znanja, uslovljene su brojnim političkim, ekonomskim i društvenim faktorima.8 Kao posledica toga, javlja se podela na one zemlje koje nevoljno pristaju da izvoze stručne i visokoobrazovane kadrove i one koje takve kadrove spremno dočekuju, nudeći im neuporedivo veće zarade i bolje uslove rada od onih koje imaju u matičnoj zemlji. Zemlje zapadnog Balkana pripadaju prvoj grupi zemalja i kod njih je „odliv mozgova" problem koji ima dugu istoriju i nesagledive konsekvence na njihov ekonomski i društveni razvoj. Složenost i višedimenzionalnost tog problema determinisana je: *Prvo*, političkom situacijom u zemljama bivše Jugoslavije, kako '90-tih godina prošlog veka kada je ekonomski rast bio onemogućen političkim sukobima, sankcijama i NATO agresijom, tako i u prvoj deceniji ovog veka kada je politička (stranačka) pripadnost, pri zapošljavanju vrednovana ispred znanja i sposobnosti; *Drugo*, proces tranzicije, posebno deindustrijalizacija i stihijska privatizacija koje su sprovedene u svim zemljama zapadnog Balkana, imale su za posledicu gašenje velikog broja radnih mesta i porast broja nezaposlenih koji su u novostvorenim tržišnim privredama izgubili šansu da rade i žive od svog rada. *Treće*, proces tranzicije je zemljama zapadnog Balkana nametnuo i reformu sistema obrazovanja. Pri tome se nije vodilo računa da taj sistem bude usklađen sa potrebama njihovih tržišta rada, što za posledicu ima visoku nezaposlenost i armiju visokokvalifikovanih kadrova u čije su obrazovanje uložena značajna sredstva, a čije znanje, usled nemogućnosti primene, devalvira vremenom. *Četvrto*, višedecenijsko stagniranje ekonomija zemalja zapadnog Balkana, doprinelo je produbljivanju tehnološkog jaza između njih i razvijenih zemalja. U takvim nepropulzivnim ekonomijama, stečena znanja i veštine mogu imati ograničenu primenu, što limitira i mogućnosti stručnog usavršavanja i napredovanja visokokvalifikovanih kadrova. Posledica svega navedenog je kontinuiran odliv stručne i visokoobrazovane radne snage iz zemalja zapadnog Balkana u one države koje pružaju mogućnosti za zaposlenje, dobru zaradu i profesionalno napredovanje. Tako se u veku „društva znanja", produbljuje i podstiče proces ekonomskog i društvenog raslojavanja: na jednoj strani ostaju i slabe, ekonomski siromašne zemlje koje izvoze ljudski kapital, a sa druge strane jačaju ekonomski razvijene i stabilne privrede u kojima je uvezeno znanje (naročito iz oblasti elektronike, informacionih tehnologija i prirodnih nauka) generator privrednog razvoja, ali i koje nalaze način da to znanje cene i stimulišu.[9]

8 Ukoliko se razlike u privrednoj razvijenosti, tehnološkoj opremljenosti i političkoj moći produbе između bogatih i siromašnih zemalja i delova sveta, nema sumnje da će i obrazovanje slediti podele o kojima je reč. Avramović, Z. (2012), „Odliv mozgova" iz Srbije – jedno lice globalizacije obrazovanja?, Sociološki pregled, vol. XLVI, po. 2, str. 192.

9 Kompletnu sliku položaja zemalja zapadnog Balkana u ovoj podeli pruža najnoviji The Global Competitiveness Report 2015-2016, Svetskog ekonomskog foruma. U grupi od 140 analiziranih zemalja, prema sposobnosti zemlje da privuče talentovane ljude Albanija se nalazi na 123. mestu, Bosna i Hercegovina (137), Makedonija (133), Crna Gora (103). Prema sposobnosti zemlje da zadrži talentovane i visokoobrazovane ljude, Albanija se nalazi na 109. mestu, Bosna i Hercegovina (136), Makedonija (129), Crna Gora (92). Prema analizi ovih parametara, u najnepovoljnijoj situaciji je Srbija koja se po sposobnosti da privuče talentovane ljude nalazi na pretposlednjem 139. mestu, a po sposobnosti da ih zadrži na poslednjem 140. mestu. WEF, The Global Competitiveness Report, 2015-2016, str. 92-315

Ekonomske posledice ovakvih kretanja i trendova po zapadni Balkan su dugotrajne i višestruke. Pre svega, u matičnim državama dolazi do smanjenja nivoa ljudskog kapitala i do smanjenja plata nekvalifikovanih radnika.[10] Jeftina radna snaga, na taj način, postaje njihova glavna konkurentska prednost, pogotovu kada se radi o privlačenju stranih direktnih investicija. Međutim, migracija visokostručnih ljudi može, takođe, i negativno uticati na priliv investicionog kapitala.[11]Odlaskom visokoobrazovanih ljudi, slabi i inovacioni kapacitet privreda zemalja zapadnog Balkana. Gubitkom velikog broja stručnjaka (posebno iz sfere nauke i tehnologije), ove zemlje, prinudno odstupaju od savremenog koncepta razvoja koji se temelji na znanju i inovacijama. Posledice toga su niska konkurentnost domaće proizvodnje, nedovoljan rast BDP-a, rastući spoljnotrgovinski deficit i zavisnost privreda od uvoza znanja i tehnologija iz inostranstva.

UMESTO ZAKLJUČKA

Moć država zapadnog Balkana u sprečavanju odliva mozgova, nije velika. Iz ekonomskih razloga, one nisu u stanju da mladim, visokoobrazovanim ljudima, pruže uslove rada kakvi im se nude u inostranstvu. Međutim, neki potezi se ipak mogu preduzeti da bi se ublažile štetne posledice i ovaj negativni trend preokrenuo u razvojnu šansu. Na primer, one mogu: razvijati sistem stipendiranja, obezbediti posebne stimulacije najboljim učenicima i studentima prilikom njihovog zapošljavanja, obezbediti uslove za zapošljavanje povratnika iz inostranstva i stvarati im uslove rada koji bi bili adekvatni onima koje su imali u inostranstvu. To rešenje nije lako i zahteva puno vremena i mnogo brži tempo ekonomskog razvoja i modernizacije privrede od onog koji je u zemljama zapadnog Balkana u ovom trenutku realno izvodljiv. Adekvatnije rešenje, čiji bi efekti takođe bili vidljivi u budućnosti, jeste povezivanje njihovih visokoobrazovanih kadrova u dijaspori sa potencijalima domaćih privreda i domaćih tržišta. Kreiranjem funkcionalnih sistema upravljanja migracijama u svim zemljama zapadnog Balkana, može se pružiti mogućnost uspešnim predstavnicima visokoobrazovane dijaspore, da svoje znanje i kapital ulože u privredu matične zemlje, da na njenom tržištu zarađuju i da raspolažu ostvarenim profitom, a istovremeno zapošljavaju njene kadrove. Na taj način bi negativne ekonomske posledice uslovljene odlivom visokoobrazovane radne snage bile ublažene, a istovremeno bi se unapredila poslovna klima i stvorila osnova za brže i uspešnije okončanje procesa tranzicije.

10 Usher, D. (1977) „Public Poverty and the Effects of Migration Upon Other Residents of the Migrants, Countries of Originand Destination“, Journal of Political Economy, Vol. 85, No. 5, pp.1001-1020.

11 „Ona može uticati na strane direktne investicije pošto će kompanije uzimati u obzir stručnost i dostupnost lokalnog personala. Moguće je da ih odvrati od investiranja u tu zemlju, ako je ta zemlja izgubila svoje najkvalifikovanije ljude.“ Grečić, V. (2010.), Srpska naučna dijaspora, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 208.

LITERATURA:

1. Avramović, Z. (2012), „Odliv mozgova“ iz Srbije – jedno lice globalizacije obrazovanja?, Sociološki pregled, vol. XLVI, po. 2, str. 189-202
2. Božić Miljković, I. (2014), Društveno-ekonomski aspekti nezaposlenosti mladih u Srbiji, tematski broj: Zapošljavanje i privredni razvoj Srbije, godina XIX, br. 2-3, str. 291-302, Društvo ekonomista Beograda, Beograd, jun-oktobar 2014
3. Chossudovsky, M. (2010), The Globalization of Poverty and the New World Order, Artist, Belgrade
4. Gligorov, V. (2004): **Budućnost zakasnele integracije**, u: ***Balkan kao evropski region***, priredio Jovan Teokarević, *Institut za evropske studije*, Beograd
5. Grečić, V. (2010.), Srpska naučna dijaspora, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
6. Kiossev, A. (2003): **Mračna intimnost: mape, identiteti, činovi i identifikacije**, u: ***Balkan kao metafora: između globalizacije i fragmentacije***, Beogradski krug, Beograd.
7. Usher, D. (1977) „Public Poverty and the Effects of Migration Upon Other Residents of the Migrants, Countries of Originand Destination“, Journal of Political Economy, Vol. 85, No. 5, pp.1001-1020.
8. WEF, The Global Competitiveness Report, 2015-2016, str. 92-315

Jelena Predojević-Despić[*]
Goran Penev[*]

EMIGRACIONI TOKOVI IZ SRBIJE I ULOGA MIGRANTSKIH MREŽA: IZGLEDI ZA BUDUĆNOST

Apstrakt

Cilj rada je da se na osnovu analize podataka o građanima Srbije na radu ili boravku u inostranstvu ukaže na značaj proučavanja migracija u okviru migracionih sistema, i uloge migrantskih mreža, kao osnove za razumevanje njihovih tokova i obima. Posmatrane su promene između 1991. i 2011. godine, i to na osnovu rezultata popisa stanovništva Srbije obavljenih u tom periodu.

Rezultati analize, kao i očekivanja teoretičara migracija o proširivanju aktivnosti migrantskih mreža, omogućavaju da se sagleda potencijal migrantskih mreža koji mogu da imaju u daljim emigracionim kretanjima iz Srbije. S tim u vezi, posmotrano iz transnacionalne perspektive, treba ubrzano razvijati i potencijal migrantskih mreža za povezivanje Srbije, kao zemlje porekla, i zemalja prijema, u cilju iskorišćenja ljudskog, socijalnog, finansijskog kapitala emigranata za razvitak Srbije.

Ključne reči: *Srbija, emigracija, emigracione zone, migrantske mreže*

EMIGRATION FROM SERBIA AND THE ROLE OF MIGRANT NETWORKS: FUTURE PROSPECTS

Abstract

The aim of the paper is to highlight the importance of studying migration within the migration systems and the role of migrant networks, as the basis for understanding migration volume and features. We analyzed the data on the Serbian population working and residing abroad and examined changes between 1991 and 2011, based on the Serbian census data conducted during this period.

The results of the analysis, as well as expectations of migration scholars on expanding the activities of migrant networks, enable us to perceive the potential of migrant networks in further emigration flows from Serbia. Therefore, considering migration from the transnational perspective, it is important to rapidly develop the potential of migrant networks that can link Serbia, as a country of origin, and different receiving countries, with the aim of utilizing human, social, financial capital of emigrants for the development of Serbia.

Keywords: *Serbia, emigration, emigration zones, migrant networks*

Izmenjena politička karta Evrope i sveta nakon rušenja Berlinskog zida, neraskidivo povezana sa burnim ekonomskim promenama i efektima procesa globalizacije, tokovima međunarodnog kapitala, tehnološkog napretka, uz unapređenje saobraćajne infrastrukture, razvoj telekomunikacija i transportnih sredstava, informatičku revoluciju, rezultirala je tzv.

[*] Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd

globalnom erom migracija (Castles, Miller, 2008). Smatra se da je Evropa došla do novog migracionog zaokreta. Obim migracionih kretanja je značajno uvećan, potražnja za visokoobrzazovanom i specijalizovanom radnom snagom je u značajnom porastu, a trajno naseljavanje, kao najrasprostranjeniji imigracioni obrazac ustupa mesto modelima privremenih i cirkularnih migracija. Sve veći broj migranata se usmerava ka životu u dve ili više država paralelno, što umnogome vodi ka razvitku mnogostrukih vidova transnacionalnih migracija. Takođe, u savremenim uslovima „globalne epohe" (Castles, Miller, 2008) otvaraju se i nove mogućnosti za nove i efikasnije načine povezivanja dijaspore sa zemljama porekla. Međutim, porast i usložnjavanje prikrivenih, nelegalnih oblika migracija predstavlja teško rešiv problem za sve veći broj ekonomski razvijenih zemalja.

Kako će se migracioni tokovi dalje razvijati i mogu li se predviđati? Koji činioci predstavljaju težište prilikom donošenja odluke o migriranju? Da li će se visokoobrazovani kadrovi i u budućnosti u najvećoj meri usmeravati ka ekonomski razvijenom Severu? Mogu li se predvideti buduće potrebe na tržištima rada za specifičnim vrstama rada i da li će se produbljivati polarizacija potreba za radonom snagom, i rasti potražnja za visokoobrazovanim i stručnim kadrom? Na koji način usaglasiti razvojne politike zemalja i globalne migracione trendove i kako iskoristiti njihov potencijal, naročito u zemljama u razvoju? Kako da države upravljaju migracijama, odgovore na potrebe za stranom radnom snagom i stvore uslove za njenu integraciju u novoj sredini? To su samo neka od najvažnijih pitanja na koja dosadašnja istraživanja za sada nemaju adekvatne odgovore (Portes, 1997; De Haas, 2005; 2014).

Savremene međunarodne migracije uglavnom se analiziraju iz perspektive zemalja destinacije. Istraživanja u čijem su fokusu zemlje porekla značajno su manje zastupljena, a naročito ona koja istovremeno obrađuju oba aspekta. Ujedno, očigledan je nedostatak pouzdanih i javnosti dostupnih informacija koje sadrže podatke o migracionim tokovima između zemalja porekla i zemalja prijema, o teritorijalnom poreklu i demografskoj strukturi migranata, što onemogućava detaljniju analizu. Ni Srbija, iako ima dugogodišnju emigracionu tradiciju, još uvek nema zadovoljavajuće statističke podatke o međunarodnim migracijama. Raspoloživi podaci su skromni i u najvećoj meri se zasnivaju na malobrojinim ekspertskim procenama, ili anketama koje su za ciljnu grupu uglavnom imale zaposlene u naučnim ili istraživačko-razvojnim centrima u Srbiji, i najčešće su se odnosile na istraživanja emigracionih namera. S obzirom da direktna evidencija emigranata nije obavezna, podaci o migracionim tokovima nisu pouzdani. Naime, podaci popisa stanovništva koji se odnose na državljane Srbije koji rade ili borave u inostranstvu, bez obzira na relativno veliki neobuhvat, predstavljaju glavni izvor statističkih informacija o karakteristikama srpske emigracije, i praktično jedini izvor informacija o njihovom teritorijalnom poreklu i socio-demografskim karakteristikama.

Stoga, cilj rada je da se na osnovu analize podataka popisa stanovništva Srbije iz 1991, 2002. i 2011. godine ukaže na potrebu kompleksnijeg proučavanja migracija i to kako iz perspektive zemalja porekla, tako iz perspektive zemalja prijema.

SISTEMSKI PRISTUP U PROUČAVANJU MEĐUNARODNIH MIGRACIJA I ULOGA MIGRANTSKIH MREŽA

Jedan od razloga neadekvatnog teorijskog odgovora na migracione izazove je i što se najveći broj istraživanja u oblasti migracija fokusira na zemalje prijema. Iako nastali kao pokušaj prevazilaženja rastućih tenzija usled imigracionog pritiska kojem su izložene ekonomski najrazvijenije zemlje sveta, istraživački pristupi koji promene u prostornoj pokretljivosti stanovništva proučavaju samo s kraja migracionog procesa, tj. samo kao proizvod globalnog

društvenoekonomskog konteksta, ne mogu dovesti do pozitivnih pomaka. Zato se savremene međunarodne migracije sve više izučavaju kao društveni proces – kroz sistemski, odnosno relacioni pristup i dinamičku perspektivu proučavanja: od prepoznavanja, detaljnog razmatranja složenih i promenljivih vidova međunarodnih migracija, do analize stanja društva u zemljama porekla i destinacije koja značajno utiču na migracije i mobilnost stanovništva (Kritz, Zlotnik, 1992). U tom pogledu, posebno je postalo aktuelno izučavanje društvenih, odnosno, migrantskih mreža (Predojević-Despić, 2009) koje kroz povezivanje heterogenih struktura dijaspore otvaraju mogućnosti i za povezivanje migracija i društvenog razvoja zemalja porekla.

Migrantske mreže se formiraju na osnovu različitih oblika povezanosti, odnosno, mreže veza. Istraživanja sprovedena među različitim populacijama širom sveta pokazala su da postoje kvalitativne razlike u tipovima društvenih veza koje se formiraju među različitim socijalnim i ekonomskim slojevima stanovništva. Među visokoobrazovanim migrantima obično se formiraju mreže zasnovane na tzv. slabim vezama, koje uglavnom čine kolege, poznanici i prijatelji, i većinom se koriste za potrebe pronalaženja posla, stručno usavršavanje, vođenje ili proširenje poslovne delatnosti. S obzirom da su visokoobrazovani u isto vreme uključeni u više različitih mreža, „snaga slabih veza" leži upravo u međusobnom presecanju i dodirivanju različitih društvenih mreža (Granovetter, 1973), odnosno, mogućnosti da se na neposredan ili posredan način dođe do potrebnih kontakata i ostvarenja cilja. S druge strane, niskokvalifikovani radnici se u migracionom procesu uglavnom oslanjaju na rođačke, odnosno, jake veze. One nisu razgranate kao "slabe" veze, ali je njihova snaga u većoj emocionalnoj bliskosti, posvećenosti, kao i recipročnoj odgovornosti.

Smatra se da je značaj povezanosti, odnosno ljudskog posredovanja, u migracionom procesu veliki (Boyd, 1989; Fawcett, 1989). Izučavajući migracije kroz takav - dinamički pristup, na migracije se manje gleda kao na proizvod odnosa između ponude i potražnje na tržištu radne snage, a više kao na izraz globalne dinamike nastale ljudskom interakcijom. Informišući pojedince o mogućnostima za migriranje, mreže ih i "čine migrantima". Prema tome, mreže nisu samo instrument, već sastavni deo i determinanta migracionog procesa (Meyer, 2001).

Poslednju deceniju 20. veka obeležilo je značajno razvijanje transnacionalnih pristupa migracijama koji naglašavaju odnose koje migranti održavaju sa svojim porodicama, zajednicama, tradicijama koje se nalaze preko granica države u koju su se odselili. Transnacionalizam je u svom začetku definisan kao proces kojim migranti kroz svoje dnevne aktivnosti obrazuju, oblikuju i održavaju raznolike socijalne, ekonomske i političke odnose koji spajaju društva iz kojih su potekli i ona u kojima su nastanjeni, i kroz koja stvaraju transnacionalno društveno polje koje prelazi nacionalne granice (Basch, Glick-Schiller, Szanton-Blanc, 1994). Smatra se da to nije nova teorija migracija, već nova perspektiva proučavanja, odnosno, "optički" instrument koji omogućava uvid u rastući intenzitet i obim cirkularnih kretanja ljudi, roba, informacija i simbola iniciranih međunarodnim radnim migracijama (Çaglar, 2001). Transnacionalne veze utiču na migrante i tako što se kroz njihove aktivnosti formira, razvija i prenosi kolektivni identitet, što može da ima velikog značaja i na formiranje kulturnog identiteta druge generacije migranata (Vertovec, 2001). Na taj način transnacionalne veze mogu postati i transgeneracijske (De Haas, 2005), čime se podvlači i uloga dijaspore kao važnog činioca u okviru savremenih migracionih tokova i veza sa zemljama porekla.

EMIGRACIONI TOKOVI IZ SRBIJE U SVETLU MIGRANTSKIH MREŽA

Odlazak građana Srbije iz zemlje je od prvog velikog emigracionog talasa koji je započeo u drugoj polovini 1960-ih godina bio je neujednačen s obzirom na starost, pol, obrazovanje, zanimanje, ekonomsku aktivnost, tip naselja, etničku pripadnost migranata. Od početka su

postojale izrazite razlike i s obzirom na regionalno poreklo lica koja su proteklih pola veka učestvovala u emigracionim tokovima stanovništva Srbije. Ali, regionalne razlike su bile prisutne i s obzirom na zemlje prijema, i to kako u pogledu intenziteta imigracije iz Srbije, tako i strukturi migranata. Razlozi su mnogobrojni, počev od ekonomskih, demografskih, socijalnih, etnokulturnih, ili pak geografskih, a nalaze se istovremeno u Srbiji, kao zemlji porekla, i u zemljama destinacije.

Sredinom 1960-ih masovni odlazak na rad u inostranstvo iz tadašnje Jugoslavije je najpre otpočeo iz najrazvijenijih republika, Slovenije i Hrvatske, a nešto kasnije i iz ostalih federalnih jedinica. Što se tiče Srbije, rezultati Popisa iz 1971. godine potvrđuju da je prvi emigracioni tok bio najintenzivniji iz Vojvodine, zatim iz Centralne Srbije, a da je najumereniji bio na Kosovu i Metohiiji (Penev, 1984). Vojvodina je 1971. godine sa preko 70 hiljada lica na radu ili boravku u inostranstvu ili sa 3,5 % ukupnog stanovništva imala za preko 40 % veći procentni udeo u ukupnom stanovništvu nego Centralna Srbija (2,5 %).[1] Na ta dva područja su se u nardne dve decenije odvijale suprine promene u broju građana Srbije u inostranstvu. U Centralnoj Srbiji je broj lica na radu ili boravku van zemlje kontinuirano povećavan, dok je u Vojvodini on kontinuirano opadao (tabela 1). U Centralnoj Srbiji je i tokom 1990-ih nastavljeno intenzivno opovećanje broja stanovnila na radu ili boravku u insotranstvu, ali je povećanje iznova registrovano i u Vojvodini. Međutim, rezultati su u 2002. godini, u poređenju s početnom 1971, bili drastično drugačiji. U Centralnoj Srbiji je broj lica u inostranstvu, kao i njihov udeo u ukupnom stanovništvu, bio više nego udvostručen, dok se u Vojvodini njihov broj izjednačio s onim iz 1971 (po 71 hiljada), ali je udeo u ukupnom stanovništvu bio neznatno manji (3,4 % prema 3,6 %).

Tabela 1. Građani Srbije na radu ili boravku u inostranstvu, 1971, 1981, 1991, 2002. i 2011.

Popis	Srbija			Centralna Srbija			Vojvodina		
	Ukupno stanovn. (zemlja + ino.)	U inostranstvu		Ukupno stanovn. (zemlja + ino.)	U inostranstvu		Ukupno stanovn. (zemlja + ino.)	U inostranstvu	
		broj stanovn.	udeo u ukup. (%)		broj stanovn.	udeo u ukup. (%)		broj stanovn.	udeo u ukup. (%)
1971	7202915	203981	2,8	5250355	133389	2,5	1952560	70592	3,6
1981	7729246	269012	3,5	5694464	203421	3,6	2034782	65591	3,2
1991	7822795	273817	3,5	5808906	226295	3,9	2013889	47522	2,4
2002	7893125	414839	5,3	5794346	344151	5,9	2098779	70688	3,4
2011	7470798	313411	4,2	5496368	263083	4,8	1974430	50328	2,5

Izvor: Izračunato od strane autora na osnovu podataka popisa stanovništva Srbije.

Napomena 1: Podaci za stanovništvo u inostranstvu se odnose na ukupan broj lica bez obzira na dužinu boravka.

Napomena 2: Podaci za 1991. uključuju i podatke zvaničnih procena broja građana Srbije na radu ili boravku u inostranstvu za opštine Bujanovac i Preševo.

Napomena 3: Podaci za 2011. uključuju samo popisano stanovništvo opština Bujanovac i Preševo.

1 U Vojvodini su te godine lica na radu ili boravku u inostranstvu učestvovala s gotovo dvostruko većim udelom u ukupnom stranovništvu nego što je to bio slučaj u drugoj, mnogo manje razvijenoj pokrajini Kosovu i Metohija (3,5 % prema 1,9 %).

Rezultati Popisa iz 2011. ukazuju da je broj lica u inostranstvu smanjen na oba spomenuta velika područja Srbije. Ono je bilo relativno izraženije u Vojvodini, i to kako prema vrednosti negativne stope rasta (u Centralnoj Srbiji je smanjenje iznosilo 23,5%, a u Vojvodini 28,8%) tako i prema smanjenju udela u ukupnom stanovništvu (tabela 1).

Regionalne razlike su još naglašenije na nižim teritorijalno-administrativnim nivoima. Upravo na opštinskom nivou mogu se veoma jasno sagledati sve različitosti demografskog i ekonomskog razvitka, kao i heterogenost etnosocijalne strukture stanovništva (Penev, Predojevic-Despić 2012). To se odnosi na emigracione tokove, naročito u toku poslednja dva međupopisna perioda, tj. nakon raspada bivše Jugoslavije, kada su političke i ekonomske krize, kao i dugogodišnji ratni sukobi ostavili teške posledice u celoj zemlji, a produbili regionalne razlike.

Pored većih gradskih sredina, od ukupno 18 opština iz kojih potiče više od 50% lica u inostranstvu 2011, čak 10 sačinjavaju populaciono manje opštine sa ukupnim brojem lica u zemlji i inostranstvu ispod 40 hiljada (od čega su 4 vrlo male - sa ispod 20 hiljada stanovnika). To su uglavnom opštine iz Braničevskog, Pomoravskog, Podunavskog i Borskog okruga, kao i sandžačka opština Novi Pazar. To su uglavnom tipično emigracione opštine koje već decenijama imaju natprosečno visoke udele stanovništva u inostranstvu (Penev, Predojević-Despić, 2012). Takođe, kvantifikovanjem relativnog numeričkog značaja posmatranog emigracionog kontingenta, iskazanog preko tzv. koeficijenta participacije stanovništva u inostranstvu (KPI),[2] za te opštine uglavnom se dobijaju vrlo visoke vrednosti tog pokazatelja (preko 5, a u dve opštine i preko 10 u 2011. godini). Istovremeno, veoma je veliki broj opština sa zanemarljivo malim udelom lica u inostranstvu u ukupnom broju stanovnika tih opština. U Srbiji je 2011. godine bilo više od 50 opština čije su vrednosti KPI za 50 % niži od proseka za Srbiju (1,0).

ZONE IZRAZITE EMIGRACIJE

U Srbiji se na osnovu koncentracije stanovništva u inostranstvu, kao i prema procentnom učešću lica na radu ili boravku u inostranstvu u ukupnom stanovništvu (u zemlji i inostranstvu), jasno uočava nekoliko zona izrazite emigracije. Najstarija emigraciona zona (u daljem tekstu Zona 1), koja je počela da se formira još u vreme prvog velikog emigracionog talasa u drugoj polovini 1960-ih, nalazi se u centralnoistočnoj Srbiji. Lica iz tih krajeva iseljavala su se uglavnom ka zapadnoevropskim zemljama. Zona 1 obuhvata teritoriju 14 opština u tri administrativna okruga (sve opštine Braničevskog i Borskog okruga, i opštine Despotovac i Svilajnac koje pripadaju Pomoravskom okrugu). U njima se broj stanovnika u inostranstvu kontinuirano povećavao sve do početka 2000-ih. U poslednjem međupopisnom razdoblju registrovano je smanjenje broja lica u inostranstvu (za 6,0 %), ali je ono bilo sporije od smanjenja u ostalim područjima, odnosno, mnogo sporije od proseka za Srbiju (za 24,4 %). Na razmere i numerički značaj emigracionog kontingenta iz Zone 1, upućuju i rezultati Popisa iz 2011 (Predojević-Despić, Penev, 2014), prema kojima od 18 opština sa najvećim brojem lica u inostranstvu, čak 10 je pripadalo centralnoistočnoj emigracionoj zoni. Čak svaki četvrti državljanin Srbije u inostranstvu (26 %) poreklom je iz Zone 1, dok je istovremeno njeno stanovništvo učestvovalo sa svega 5 % u ukupnom (uobičajenom) stanovništvu Srbije. Najveći broj lica u inostranstvu iz ove zone potiče iz opštine Negotin (12,7 hiljada 2011. godine), koja je i

2 Vrednost KPI predstavlja odnos udela broja lica u inostranstvu posmatrnog područja (npr., opštine) u ukupnom broju lica u inostranstvu (npr., u Srbiji) i udela stanovništva u zemlji tog područja u ukupnom stanovništvu u zemlji.

u ranijim popisima imala najveći broj lica u inostranstvu u okviru Zone 1. Takođe, Negotin je 2011. bio druga opština u Srbiji prema brojnosti emigracionog kontingenta, i to odmah iza 10 beogradskih opština posmatranih zajedno.

Karta 1. Udeo lica na radu ili boravku u inostranstvu u ukupnom stanovništvu. Srbija, 1991, 2002. i 2011 (po opštinama)

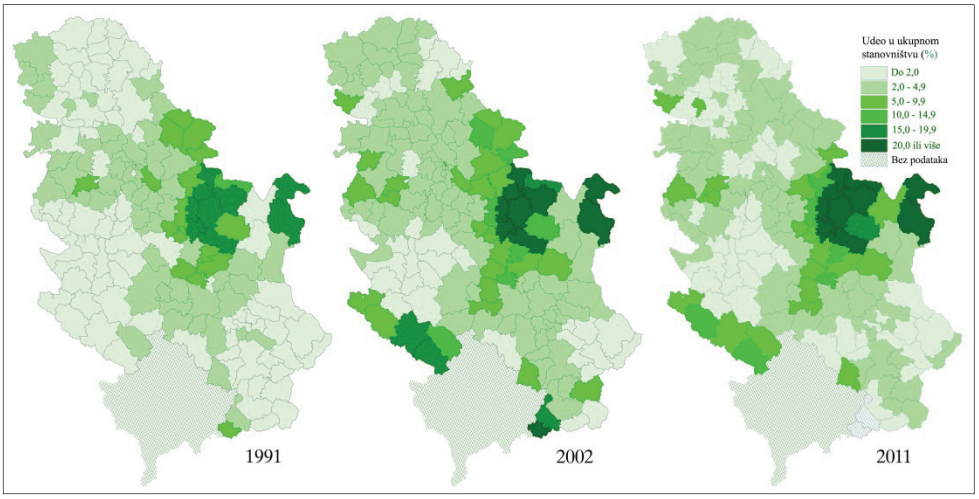

Najveći broj opština iz najstarije emigracione zone Srbije prema podacima poslednja tri popisa imao je barem dvostruko veće učešće stanovništva u inostranstvu od proseka za Srbiju. Popisom iz 2011. godine registrovano je najveće procentno učešće emigracionog kontingenta (karta 1), kada je skoro svaki peti stanovnik (18,7 %) te zone boravio u inostranstvu (vrednost KPI iznosila je 5,3 – tabela 2). Tamo se nalaze i opštine sa rekordno visokim udelima lica u inostranstvu u ukupnom stanovništvu opštine, čak i preko 30 % u 2011. (tri susedne opštine – Žabari, Kučevo i Malo Crniće), koje ujedno imaju i veoma visoke vrednosti KPI – čak i preko 10 (karta 2). Ove tri populaciono male opštine imaju manje od 38 hiljada stanovnika, što čini svega 0,5 % ukupnog stanovnika, dok sa druge strane, iz ovih opština ukupno u inostranstvu boravi više od 17 hiljada lica, što čini čak 5,5 % ukupnog emigracionog kontingenta Srbije.

Tabela 2. Stanovništvo Srbije u zemlji i inostranstvu u tri "vruće" zone emigracije, 1991-2011.

Zona / opština	U zemlji	U inostran.		KPI	U zemlji	U inostran.		KPI	U zemlji	U inostran.		KPI
	broj stanovnika		%		broj stanovnika		%		broj stanovnika		%	
	1991				2002				2011			
Srbija	7548978	273817	3,5	1,0	7477974	414839	5,3	1,0	7157387	313411	4,2	1,0
Zona 1	430005	69210	13,9	4,4	395834	86748	18,0	4,0	351532	81516	18,8	5,3
Bor	59330	570	1,0	0,3	55695	1445	2,5	0,5	48502	1018	2,1	0,5
Despotovac	27649	6220	18,4	6,2	25463	7392	22,5	5,2	23065	5840	20,2	5,8
Golubac	10614	1899	15,2	4,9	9857	2218	18,4	4,1	8288	2007	19,5	5,5
Kladovo	25835	6046	19,0	6,5	23483	7750	24,8	5,9	20355	6746	24,9	7,6
Kučevo	21168	4481	17,5	5,8	18609	6267	25,2	6,1	15404	6824	30,7	10,1
Majdanpek	26868	510	1,9	0,5	23579	1288	5,2	1,0	18549	1117	5,7	1,4
M. Crniće	15477	4463	22,4	8,0	13709	5074	27,0	6,7	11247	5519	32,9	11,2
Negotin	48906	10653	17,9	6,0	43162	14217	24,8	5,9	36627	12763	25,8	8,0
Petrovac	36926	9488	20,4	7,1	34221	11485	25,1	6,0	30752	10386	25,2	7,7
Požarevac	77234	7444	8,8	2,7	74555	8542	10,3	2,1	74638	8764	10,5	2,7
Svilajnac	26119	7017	21,2	7,4	25355	7742	23,4	5,5	23252	6913	22,9	6,8
V. Gradište	22431	4743	17,5	5,8	20489	5854	22,2	5,2	17459	5839	25,1	7,6
Žabari	14975	4372	22,6	8,0	12931	5308	29,1	7,4	10987	4933	31,0	10,3
Žagubica	16473	1304	7,3	2,2	14726	2166	12,8	2,7	12407	2847	18,7	5,2
Zona 2	230617	5420	2,3	0,6	214550	30968	12,6	2,6	218464	24232	10,0	2,5
N. Pazar	82381	2868	3,4	1,0	85700	10560	11,0	2,2	99186	9925	9,1	2,3
Priboj	35394	557	1,5	0,4	30241	3417	10,2	2,0	26805	2448	8,4	2,1
Prijepolje	46031	494	1,1	0,3	40962	4709	10,3	2,1	36430	4560	11,1	2,9
Sjenica	32973	708	2,1	0,6	27834	5935	17,6	3,8	25899	2751	9,6	2,4
Tutin	33838	793	2,3	0,6	29813	6347	17,6	3,8	30144	4548	13,1	3,4
Zona 3	82826	5355	6,1	1,8	77775	23371	23,1	5,4	...	...	...	...
Bujanovac	46740	2498	5,1	1,5	43105	10380	19,4	4,3	...	...	...	...
Preševo	36086	2857	7,3	2,2	34670	12991	27,3	6,8	...	...	...	...

Izvor: Kao za Tabelu 1

Napomena 1: Za sve godine podaci se odnose na ukupan broj lica na radu ili boravku u inostranstvu (bez obzira na dužinu boravka).

Napomena 2: Podaci za 1991. uključuju i zvanične procene broja lica na radu ili boravku u inostranstvu u opštinama Bujanovac i Preševo.

Napomena 3: Podaci za opštine Bujanovac i Preševo koji se odnose na 2011. godinu nisu prikazani jer su nepotpuni zbog bojkota Popisa od strene stanovništva albanske nacionalnosti.

Napomena 4: Podaci za Požarevac koji se odnose na 2011. godinu uključuju i podatke za novoformiranu opštinu Kostolac.

Prema rezultatima popisa iz 2002. i 2011. godine, u grupu opština s najvećim udelom lica na radu ili boravku u inostranstvu ušlo je i pet sandžačkih opština Priboj, Prijepolje, Sjenica, Novi Pazar i Tutin (Zona 2). Za razliku od Zone 1, spomenute sandžačke opštine su 1991. godine imale nizak ili umereno visok udeo lica u inostranstvu (karta 1). Naglo povećanje broja lica u inostranstvu u ovoj emigracionoj zoni vezuje se za krizu i ratove nakon raspada bivše Jugoslavije, za jačanje međuetničkih tenzija i veliku ekonomsku krizu koja je zahvatila celu Srbiju, a posebno neke njene periferne delove. Za ove opštine, posmatrane sumarno, karakteristično je da je većinsko stanovništvo bošnjačko/muslimanske etničke pripadnosti, tj. islamske veroispovesti. Treba naglasiti da je u opštinama koje su svrstane u Zonu 2, učešće najbrojnije etničke grupe veće u ukupnom emigrantskom nego ukupnom stanovništvu opština.

Karta 2. Koeficijent participacije stanovništva u inostranstvu (KPI). Srbija, 1991, 2002. i 2011 (po opštinama)

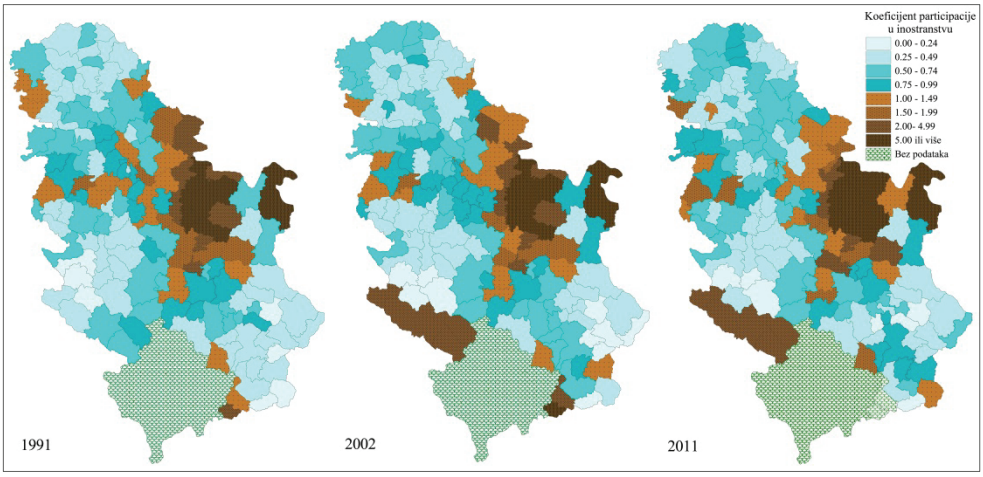

Podaci popisa iz 2002. i 2011. upućuju da je u Zoni 2 u pogledu kretanja broja lica u inostranstvu došlo do potpunog preokreta. Naime, između 1991. i 2002. broj lica u inostranstvu povećan je za gotovo 6 puta (sa 5,4 na 31,0 hiljadu), a njihov udeo u ukupnom stanovništvu Zone 2 povećan je sa 2,3 % na 12,6 %. Između 2002. i 2011. dolazi do značajnog smanjenja broja lica u inostranstvu (za 21,8 %, tj. sveden je na 24,3 hiljade). Iako je je smanjenje tog emigracionog kontingenta nešto manje nego na nivou Srbije, ono je je značajno veće u odnosu na Zonu 1. To se delimično može objasniti specifičnim karakterom emigracionih trendova sa ovih prostora tokom 1990-ih i ranih 2000-ih, i prevazilaženjem uzroka emigracije, s jedne strane, kao i smanjinih mogućnosti dobijanja boravišnih i radnih dozvola u zapadnoevropskim zemljama, s druge strane. Uz to, u međupopisnom periodu 2002-2011. registrovan je i proces povratnih migracija na osnovu sporazuma o readmisiji. Ujedno, pretpostavlja se da je popisni obuhvat lica u inostranstvu iz ovog područja nešto manji nego u Zoni 1.

Pored dva navedena područja izrazite emigracije (zone 1 i 2), u Popisu iz 2011. nije registrovano nijedno drugo područje naglašene emigracije koje bi moglo da se okarakteriše kao "vruća" emigraciona zona. Ipak, treba naglasiti da se može izdvojiti i treća emigraciona zona koju čine dve opštine na jugu Srbije (Bujanovac i Preševo) s sa albanskom etničkom većinom. Zona 3 je prema podacima popisa iz 2002, kao i ranijih popisa, po najvažnijim karakteristikama stanovništva u inostranstvu slična Zoni 1 (Penev, Predojević-Despić, 2012). Međutim, usled

masovnog bojkota Popisa iz 2011. stanovništva albanske nacionalne pripadnosti u tim opštinama, nisu raspoloži podaci o brojnosti i karakteristikama lica na radu ili boravku u inostranstvu koji potiču s tog područja.

ZEMLJE PRIJEMA

Nemačka i Austrija predstavljaju dve najvažnije zemlje prijema stanovništva Srbije u inostranstvu, i to od prvog emigracionog talasa u 1960-im, do poslednjeg popisa iz 2011. Vremenom je njihova atraktivnost gubila na značaju, međutim, u te dve države registrovan je najveći broj *gastarbajtera* iz Srbije u svim popisima. I dok je 1981. čak 60 % lica iz Srbije radilo ili boravilo u Nemačkoj i Austriji, 2011. udeo u te dve zemlje smanjen je na 40 %. Istovremeno je značajno uvećan udeo drugih država destinacije, kao što su Švajcarska, a u poslednje dve decenije Italija.

U najvećem broju opština, Nemačka je u vreme svih popisa od 1971. do 2011. bila zemlja destinacije koja je primila najveći broj emigranata, a one su prostorno distribuirane po celoj Srbiji. Međutim, iz popisa u popis sve su malobrojnije opštine iz kojih je većina emigranata na radu ili boravku u toj zemlji (96 opština u 1991. i "svega" 63 opštine u 2011).

Austrija je druga *top* desinaciona zemlja (45 opština u 2011). Te opštine su prostorno uglavnom locirane u centralnom delu Srbije (karta 3). Slično je i sa opštinama u kojima je Švajcarska zemlja s najvećim brojem lica na radu ili boravku u inostranstvu. One su uglavnom locirane u Raškom i Pomoravskom okrugu.

Posmatrano po zonama, manje je izražena heterogenost distribucije lica u inostranstvu po zemljama destinacije, kao i razlika u strukturi emigranata po zemljama u odnosu na dužinu boravka u inostranstvu. U obe zone je različita zemlja sa najvećim brojem emigranata iz tog područja. U vreme popisa iz 2011. iz Zone 1 najviše građana Srbije je bilo radu/boravku u Austriji (43 %), a iz Zone 2 u Nemačkoj (46 %) (Predojević-Despić, Penev, 2014). Ako se po zemljama prijema sagleda samo distribucija emigranata koji su u inostranstvu deset i manje godina, tada se ona bitno ne razlikuje od distribucije ukupnog broja emigranata iz pomenute zone. To govori da i novi migranti u najvećem broju odlaze tamo gde već imaju formirane migrantske mreže koje čine njihovi rođaci, prijatelji, odnosno, pripadnici sličnih društvenih grupa. Slična situacija registrovana je i u popisu iz 2002. godine, s tim što je za emigrante iz Zoni 2 nešto smanjena atraktivnost Nemačke (za 8 procentnih poena), dok je vidno porasla "popularnost" emigriranja ka Bosni i Hercegovini (10 %). U Zoni 1 je u odnosu na 2002. nastavljen trend povećanja broja i udela lica koja borave u Italiji (sa 9 % u 2002. na 12 % u 2011), a vidno smanjenje u Nemačkoj (sa 13 % u 2002. na 10 % u 2011), koja je sa trećeg u 2002. godini pala 2011. na peto mesto liste *top* destinacija lica iz Zone 1.

Karta 3.
Opštine u kojima emigranti u Nemačkoj, Austriji ili Švajcarskoj čine većinu lica u inostranstvu. Srbija, 1991, 2002. i 2011.

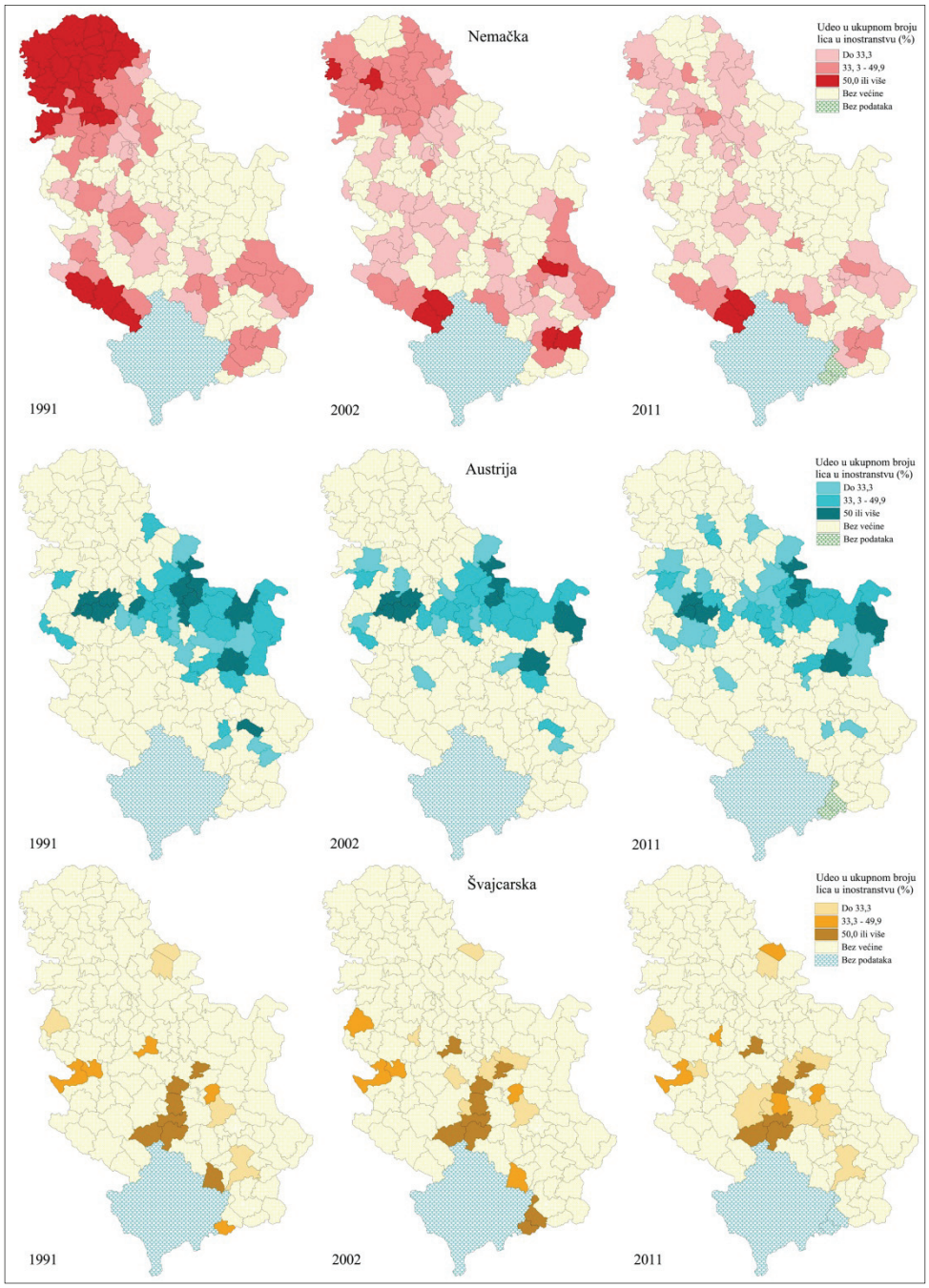

ETNIČKA PRIPADNOST

Etnička struktura lica u inostranstvu je, kao i na nivou cele Srbije, i u zonama izrazite emigracije dominantno determinisana etničkom strukturom ukupnog stanovništva. Takođe, struktura emigranata po nacionalnosti bitno zavisi i od tzv. sklonosti ka migriranju pripadnika etničkih zajednica, što se najbolje pokazali rezultati popisa iz 2002 (Predojević-Despić, Penev, 2012). Posmatrano po zonama, podaci popisa iz 2011. ukazuju da je trend etničke diferenciranosti emigranata nastavljen i u međupopisnom periodu 2002-2011, i to ne samo po udelima pojedinih nacionalnosti u ukupnom emigrantskom kontingentu, već i po brojnosti. Te godine su u Zoni 1, među licima u inostranstvu, najbrojniji bili Srbi (59%), dok je u Zoni 2 najviše Bošnjaka/Muslimana (86%). U obe zone stanovnici te dve nacionalnosti čine izrazitu apsolutnu većinu i u ukupnom uobičajnom stanovništvu. Slično situaciji registrovanoj popisom iz 2002, u Zoni 2 se i 2011. uočava da je udeo pripadnika većinske nacionalnosti Bošnjaka/Muslimana manji kod stanovništva u zemlji (80 %), nego kod stanovništva u inostranstvu (86 %), dok je udeo Srba u ukupnom broju lica u inostranstvu iz Zone 2 znatno manji (7%) od udela iste nacionalnosti u ukupnom uobičajeno prisutnom stanovništvu tog područja (28 %). Što se tiče Zone 1, u 2011. godini je među pripadnicima njenog emigracionog kontingenta registrovan veliki broj lica nepoznate nacionalnosti (čak 20,2 hiljade ili 25 %), kao i lica koja se nisu nacionalno izjasnila (6,6 hiljada ili 8 %). To predstavlja veliku razliku u odnosu na stanje iz 2002. godine, kada je registrovan njihov značajno manji broj (10 hiljada) i udeo (11 %) u ukupnom emigracionom kontingentu iz Zone 1. S obzirom da su u Popisu 2011. godine članovi domaćinstva u zemlji bili jedini izvor informacija o licima na radu ili boravku u inostranstvu, moguće je da su oni izbegavali da daju informacije o nacionalnom identitetu emigranata, s obzirom da se prvenstveno radi o ličnom osećaju pripadnosti određenoj etničkoj zajednici.

EMIGRACIONI TOKOVI IZ SRBIJE: IZGLEDI ZA BUDUĆNOST

U Srbiji su veoma izražene teritorijalne razlike u pogledu udela lica na radu ili boravku u inostranstvu. One su ustanovljene već popisnim rezultatima iz 1971. godine, a potvrđivane su svakim narednim popisom. Razlike su izražene na nižem teritorijalnim nivou, i vremenom su se povećavale. Prema koncentraciji stanovništva u inostranstvu, kao i prema njihovom procentnom učešću u ukupnom stanovništvu (u zemlji i inostranstvu) izdvajaju se tri zone izrazite emigracije.

Rezultati analize ukazuju da se u proteklih nekoliko decenija na određenim područjima Srbije snažno razvijaju migracione veze s najvažnijim evropskim imigracionim zemljama, što je rezultiralo značajnim lančanim migracijama, naročito ka Nemačkoj, Austriji, Švajcarskoj, a u novije vreme i Italiji, kao sve značajnijoj novoj zemlji destinacije za emigrante iz Srbije. Za sve zone emigracije je karakteristično da se zemlje destinacije ne razlikuju s obzirom na dužinu boravka u inostranstvu, što ukazuje da novi migranti uglavnom odlaze tamo gde su već formirane migrantske mreže. Intenziviranje iseljavanja stanovništva iz jugozapadnih delova Centralne Srbije koje je registrovano tokom 1990-ih, značajno je uticalo i na promenu etničke strukture stanovništva na radu ili boravku u inostranstvu, a manifestovala se prvenstveno kroz smanjenje udela Srba i značajno povećanje udela, pre svega, Bošnjaka/Muslimana i Albanaca. Analiza potvrđuje da su broj i struktura građana Srbije u inostranstvu, iako determinisani demografskim karakteristikama stanovništva, kao i opštom situacijom u zemlji, bili bitno uslovljeni opštim socioekonomskim i političkim prilikama u zemljama destinacije, zatim

merama njihovih imigracionih politika, ali i efikasnošću delovanja uspostavljenih migracionih veza kako u Srbiji, tako i u zemljama prijema.

S obzirom da savremene međunarodne migracije čine neizostavan deo globalizacijskih procesa, u narednih deceniju-dve vrlo je izvesno da će doći do ubrzanog razvitka procesa poznatog kao globalizacija migracija, koji podrazumeva značajno ubrzavanje migracionih kretanja, kao i umnožavanje migracionih obrazaca, rast broja migranata, feminizaciju migracija, diferencijaciju ekonomskog, socijalnog i kulturnog porekla migranata, deteritorijalizaciju kulturnih zajednica u svetu, kao i mnogostruke vidove pripadnosti dijaspori (Papastergiadis, 2000). Stoga, kroz praćenje migracionih procesa i sagledavanje brojnih socijalnih, ekonomskih, i političkih implikacija dosadašnjih emigracionih trendova iz Srbije, otvaraju se i nove mogućnosti za efikasnije načine povezivanja heterogenih struktura dijaspore sa zemljama porekla, i iskorišćenju ljudskog, socijalnog, finansijskog kapitala emigranata za ekonomski razvitak Srbije.

LITERATURA

1. Basch, L.G., Glick-Schiller, N. & Szanton-Blanc, C. (1994). Nations Unbound: Transnational Projects, Post-Colonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States. Langhorne, PA: Gordon and Breach.
2. Boyd, M. (1989). Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas. International Migration Review, 23(3), 638-670.
3. Castles, S. & M.J. Miller, M.J. (2008). The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World (4th Edition). Basingstoke - New York: Palgrave-Macmillan and Guilford.
4. Çaglar, A. (2001) Constraining Metaphors and the Transnationalisation of Spaces in Berlin. Journal of Ethnic and Migration Studies, 27(4), 601-613.
5. De Haas, H. (2005). International Migration, Remittances and Development: Myths and Facts. Third World Quarterly, 26 (8), 1269-1284.
6. De Haas, H. (2014). Migration Theory. Quo Vadis? IMI Working Papers Series, No. 100.
7. Fawcett, J.T. (1989). Networks, Linkages and Migration Systems. International Migration Review, 23(3), 671-680.
8. Granovetter, M.S. (1973). The Strength of Weak Ties. American Journal of Sociology, 78(6).
9. Kritz, M.M. & Zlotnik, H. (1992) Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies. In M.M. Kritz (Ed.) International Migration Systems. A global Approach. Oxford: Claredon Press, 1-18.
10. Meyer, J.-B. (2001). Network Approach versus Brain Drain: Lessons from the Diaspora. International Migration, 39(5), 91-110.
11. Papastergiadis, N. (2000). The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialization and Hibridity. Cambridge: Polity Press.
12. Penev, G. (1984). Ekonomske strukture stanovništva. Stanovništvo SR Srbije prema popisu od 31. marta 1981. Beograd: Republički zavod za statistiku SR Srbije - Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, 107-147.
13. Penev, G. & Predojević-Despić, J. (2012). Prostorni aspekti emigracije iz Srbije. Tri 'vruće' emigracione zone. Stanovništvo, 50 (2), 35-64.
14. Portes, A. (1997). Immigration Theory For a New Century: Some Problems and Opportunities. International Migration Review, 31(4), 799-825.

15. Predojević-Despić, J. (2009). Migrantske mreže: nezaobilazna perspektiva u proučavanju savremenih medjunarodnih migracija. Sociološki pregled, 43 (2), 209-229.
16. Predojević-Despić, J. & Penev, G. (2014) Emigration zones in Serbia: 2011 Census results. Zborik Matice srpske za društvene nauke, 148/2014.
17. Vertovec, S. (2007). Migrant Transnationalism and Modes of Transformation. In A. Portes & J. De Wind (Eds.) Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives. New York - Oxford: Berghahn Books, 149-180.

*Jadranka Glomazić**

UTICAJ INFORMATIČKE REVOLUCIJE I SEOBA NA POSLOVANJE KOMPANIJA

Apstrakt

Još sredinom 19. vijeka Marks i Engels su pisali da će potreba stalnog širenja tržišta svojih proizvoda i usluga "natjerati buržoaziju da ide preko cijele planete", kako bi se nastanili svuda i uspostavili vezu cijelim svijetom. Dakle, oni su samo predvidjeli i očekivali nešto čemu je najviše doprinijela informatička revolucija. Promjene do kojih je dovela informatička revolucija i koje su prouzrokovale nastanak nove ere informatičkog društva i napuštanje ere industrijskog društva, se smatraju promjenama koje se dešavaju najbrže do sada i koje su najviše uticale na čovječanstvo. S tim u vezi informatička revolucija je doprinijela i nastanku promjena u poslovanju kompanija, koje sada posluju u uslovima koje diktira jedinstveno tržište cijele Planete. S druge strane, seobe naroda, koji nepovratno napuštaju jednu teritoriju i naseljavaju drugu u uslovima globalizacije svijeta, mogu dovesti do promjena u načinu poslovanja kompanija. Prije svega, ovo iz razloga što seobe naroda znače i seobu njihovog kvalitativnog nasljeđa.

***Ključne riječi**: informatička revolucija, seobe, globalizacija, kompanije, uslovi poslovanja*

MIGRANTS AND THE LABOUR MARKET

Abstract

In the middle 19th century, Marx and Engels wrote that the need for constant expansion of the market of their products and services to force the bourgeoisie to go over the whole planet, how would accommodate everywhere and make the connection the entire world. Therefore, they are only predicted and expecting something that has mostly contributed the informational revolution. The changes brought about by the informational revolution has caused the emergence of a new era of information society and leave the era of industrial society, are considered the changes that occurring faster than ever and are most influenced humanity. In this regard, the informational revolution has contributed to the occurrence of changes in the operations of companies that are now operating in the conditions dictated by the single market all over the planet. On the other hand, the migration of peoples, which irreversibly leave some territory and inhabited the another in terms of globalization, can lead to changes in method operations of companies. First of all, this is the reason that the migration of peoples mean a migration their qualitative heritage.

***Key words**: informational revolution, migration, globalization, companies, business conditions*

UVOD

U radu se polazi od pretpostavke da informatička revolucija i seobe u datim uslovima utiču na način poslovanja kompanija. U svrhu dokazivanja ove pretpostavke rad je koncipiran u tri cijeline. U prvom dijelu se pošlo od objašnjenja nastanka informatičke revolucije, odnosno od

* Univerzitet Donja Gorica - UDG, Podgorica

predstavljanja promjena koje su je izazvale. Takođe, ovdje se možemo upoznati i sa poljedicama do kojih je dovela informatička revolucija. Drugi dio rada se bavi uticajem koji inforatička revolucija ima na poslovanje kompanija. Odnosno, kako kompanije posluju u uslovima sve lakše dostupnosti različitih faktora proizvodnje, kao i mogućnošću lakšeg i bržeg pronalaženja kupca svojih proizvoda i usluga, a sve na jedinstvenom svjetskom tržištu. U trećem dijelo ovog rada su predstavljene seobe i njihov uticaj na poslovanje kompanija u uslovima koje je obezbijedila informatička revolucija. Ovaj uticaj se posmatra sa dva spekta. Prvi je da seobe znače i novu radnu snagu na novoj teritoriji, dok se drugi odnosi na to da li nova radna snaga sa drugačijim kvalitativnim nasljeđem utiče na poslovanje kompanija.

POSLJEDICE INFORMATIČKE REVOLUCIJE

Od Velikog praska pa do danas, svijet je bio izložen stalnim promjenama. One koje su se desile krajem 20. vijeka vezuju se za informatičku revoluciju i predstavlaju prelazak iz ere industrijskog u eru informatičkog društva. Promjene koje su dovele do informatičke revolucije Alvin Tofler, u knjizi *Treći talas* (1983), naziva trećim talasom promjena[1]. Ovaj talas promjena, prema Tofleru, je doveo do rasturanja porodica, uzdrmao je privredu, paralizovao političke sisteme i doveo do rušenja vrijednosti. Odnosno, kako ističe Tofler, donosi novi način života, izvlači nas iz standardizacije, sinhronizacije, centralizacije i koncentracije energije, novca i moći, tj. donosi nove zakone ponašanja, nove poglede na svijet i sebi svojstveno tretiranje vremena i prostora.

Prelazak u eru informacija i komunikacija doveo je do promjena u svim sferama života, na način i sa posljedicama koje do sada nijesu zabilježene. Najznačajnije su svakako promjene tehnoekonomskih paradigmi i nastanak nove ekonomske realnosti koju nazivamo globalna ekonomija. Smatra se da je 1985. bila godina u kojoj se svijet počeo mijenjati. Mnogi autori ovu godinu nazivaju godinom Bill Gatesa, pa tako Kenichi Ohame, u knjizi *Nova Globalna pozornica, izazovi i prilike u svijetu bez granica* (2007), posmatra vrijeme prije i poslije 1985. godine kao eru prije i poslije Bill Gatesa. Ovo iz razloga što je 1985. godine Gates lansirao prvu verziju novog operativnog sistema Windows, koju smatramo ključnom kompjuterskom platformom globalnog doba. Ova platforma nam je omogućala bržu i efikasniju komunikaciju sa cijelim svijetom, te tako danas funkcionišemo u svijetu u kojem nam ljudi, proizvodi i lokacije postaju sve bliži, svijetu koji je sve više međuzavisan, u kojem smo sve otvoreniji i u kojem su granice između pojedinih država sve slabije izražene. Dakle, "svi smo igrači na globalnoj pozornici i svi osjećamo njene učinke"[2]. Ohame je posmatrao promjene koje su globalni tokovi izazvali kod četiri najbitnija faktora poslovanja: komunikacija, kapital, korporacije i potrošači, koje je nazvao četiri C[3] i zaključio da je svijet već postao mjesto bez granica. Internet, kao jedne od najvažnijih platformi globalnog doba, učinio je komunikaciju bržom i jednostavnijom i omogućio da za nju svijet nema granica. Kapital, takođe, koristi prednosti svijeta bez granica u kojem mu je omogućeno kretanje iz jedne zemlje u drugu, sa jednog kontinenta na drugi, sa jednog na drugi kraj svijeta. Što se tiče korporacija, globalni tokovi su im pružili mogućnost da postanu dio ekonomije u svijetu bez granica. Neke su postale njen dio, tako što su se oslobodile "oklopa"

1 Prema Tofleru, prvi talas promjena je izazvao poljoprivrednu revoluciju i trajao je hiljadama godina, drugi talas je doveo do industrijske revolucije i trajao je oko tri stotine godina, dok će ovaj treći talas proletjeti veoma brzo i trajaće svega nekoliko decenija.

2 Ohmae, Kenichi (2007) Nova globalna pozornica, izazovi i prilike u svijetu bez granica, MATE, Zagreb, str. 6

3 Faktore je nazvao četiri C po početnim slovima engleskih naziva svakog faktora: communication, caoital, corporations, consumers.

svojih država. Riječ je o kompanijama koje su dio ili gro svojih poslova izmjestile na jednu ili više lokacija u svijetu. Tko su različite platforme globalnog doba, izazvane informatičkom revolucijom, omogućile potrošačima da kupuju proizvode mnogih kompanija koje se nalaze na raznim lokacijama širom svijeta, a savremeni načini komuniciranja im pomaže da odluke o kupovini donose lakše i brže.

Dakle, informatička revolucija je dovela do promjena koje su globalizovale našu realnost, pa se smatra da je danas "teško naći išta u svijetu nedodirnuto globalizacijom"[4]. Globalni tokovi koji su učinili svijet otvorenim, međuzavisnim i ujedinjenim u globalnoj ekonomiji bez granica, koja mijenja način i uslove poslovanja u odnosu na one koji su bili prije nastupanja informatičke ere. Naime, prije promjena koje su dovele do globalizacije, ekonomija je bila vezana za pojedine države i svi poslovi su bili skoncentrisani na rezultate koji su bili važni u okvirima državnih granica. Može se reći da su ekonomije funkcionisale u zatvorenim sistemima u odnosu na one koji postoje danas. U takvim sistemima, nacionalne ekonomije su uticale na ekonomske politike pojedinih zemalja. Nasuprot tome, današnja ekonomija se odvija na globalnom nivou i njeni akteri teže da ostvare rezultate koji su konkurentni na svjetskom tržištu, a ne samo na tržištima pojedinih zemalja. Domaće ekonomije su otvorene i pod uticajem spoljašnjeg svijeta, tako da se sve više oslobađaju nacionalnih atributa. Prema tome, globalizaciju karakteriše jačanje ekonomskih međuzavisnosti i stvaranje mogućnosti kako velikim tako i manjim kompanijama za takmičenje na svjetskom tržištu. Otežavajuća okolnost za poslovanje u globalnim uslovima je visok stepen neizvjesnoti, koji nije bio karakterističan za privredni ambijent koji je prethodio globalizaciji.

INFORMATIČKA REVOLUCIJA I POSLOVANJE KOMPANIJA

Informatička revolucija je uzrokovala promjene u raznim sferama, pa time i značajne promjene u uslovima proslovanja kompanija. Erik Rejnert u svojoj knjizi *Spontani haos: ekonomija u doba vukova*, ove promjene vidi kao promjenu tehno-ekonomskih paradigmi koju karakteriše napuštanje perioda industralizacije ili tzv. "fordističke masovne proizvodnje" i prelazak u euru informacija i komunikacija. Rejnert tako smatra da nastanak nove paradigme ne znači da ćemo cijeli dan provoditi na Internetu, nego ćemo i dalje kupovati odjeću i jesti pice. Ono što se mijenja jeste način na koji će se pice proizvoditi i prodavati. Uspon informatičkog društva i sve lakša i brža dostupnost velike količine informacija doprinijeli su da teritorijalna udaljenost između pojedinaca, a samim tim i kompanija, bude beznačajna.

Kako je nemoguće ograničiti razmjenu informacija, tako novo informatičko društvo doprinosi nestajanju granica i poslovanju u globalnim uslovima. Imajući ovo u vidu, kompanije počinju da se bore za tržište i da se prilagođavaju poslovanju koje diktiraju globalni uslovi. Dakle, savremeni uslovi polovanja, koji su nastali informatičkom revolucijom, podrazumjevaju oštru konkurenciju na tržištu, brz tehnološki razvoj, nove informacione tehnologije i poslovanje u globalizovanom svijetu. Ovakvi uslovi poslovanja su proširili poslovne mogućnosti kompnija umogućavajućim konkurentsku borbu sa kompnijama cijelog svijeta, prošireno tržište nabavke neophodnih resursa, kao i šire tržište na kojem prodaju svoje proizvode.

Cilj poslovanja svake kompanije je da svoje proizvode i usluge prodaje po što većoj cijeni, uz što manje troškove potrebne za njihovo stvaranje. Iz tog razloga kompanije nastoje da proizvode i usluge plasiraju na tržištima koja će prihvatiti veću prodajnu cijenu, a istovremeno

4 http://elektronickeknjige.com/knjiga/simlesa-drazen/cetvrti-svjetski-rat/cetvrti-svjetski-rat-br-globalni-napad-na-zivot/

pronalaze tržišta na kojima će faktore proizvodnje nabaviti po što nižim cijenama. U globalnim uslovima poslovanja, svjetsko tržište je lakše dostupno nego ranije. Tako su globalni tokovi doprinijeli da kompanije ne moraju da posluju samo u granicama jedne zemlje, već to mogu da čine i u drugim zemljama. S druge strane, informatička revolucija je omogućila kompanijama da svoje poslovanje raširе po cijelom svijetu, a da ga ne vezuju za neku tertoriju.

U prvom slučaju su nastale mnoge multinacionalne kompanije koje svoj kapital prenose iz zemlje u zemlju i nastoje da postignu konkurentsku prednost na svjetskom tržištu. Drugim riječima, one koriste sve prednosti geografskog područja na kome posluju, odnosno na kojem su izmjestile svoje poslove. Kako kompanije izmještaju svoje poslovanje i na koji način biraju nove lokacije? Prije svega, nastoje da svoje proizvode i usluge proizvedu uz što manje troškove, a da pri tom ne naruše njihov kvalitet. Iz tog razloga, one će svoje poslove eksternalizovati u okruženja koja omogućuju proizvodnju istog kvaliteta proizvoda i usluge kao što bi to bilo u matičnom okruženju, ali uz što je moguće niže troškove. Kako troškovi proizvodnje obično čine najveći dio njihove cijene koštanja, kompanije obično izmještaju svoje proizvodne pogone. Međutim, danas se sve više eksternalizuji i druge poslovne funkcije, a ne samo proizvodnja, kao i one koje su vezane za uslužnu djelatnost.

Koje lokacije su najprivlačnije multinacionalnim kompanijama? Nastankom globalnih promjena na svjetskom nivou, od kraja 20. vijeka, vidljivo je da mnoge svjetske kompanije svoje poslove izmještaju u azijske zemlje, kao područja jeftinih resursa, prije svega radne snage. Tako Mostrous, Gue i Martchev ističu da je "Azija postala neophodan dio složene globalne ekonomije. Ona zadovoljava potražnju svjetskog finansijskog sistema za izvorom jeftinog rada za razvijene privrede"[5]. Ovi autori smatraju da će Azija postati lider globalnog ekonomskog rasta, dok Zapad ulazi u ciklus ograničenog rasta.[6] Od azijskih zemalja Kina se izdvojila kao najprivlačnija teritorija na kojoj kompanije izmještaju svoje poslovanje. Kompanije su birale teritoriju Kine koja je nudila jeftinu radnu snagu, kao najvažniji input posebno u procesu proizvodnje. Na taj način su izbjegavale lokacije sa tradicionalno skupom radnom snagom ili lokacije na kojima su procesi proizvodnje automatizovani i skuplji. Imajući ovo u vidu, smatralo se da je jeftina radna snaga opredjeljujući razlog zbog kojeg kompanije izmještaju svoje poslove u zemlje sa jeftinom radnom snagom. Međutim, to nije presudan faktor kod donošenja odluke o eksternizaciji poslova na druge teritorije. Kako je već pomenuto, kompanije traže i one teritorie sa niskom cijenom ostalih resorsa neophodnih za njihovo poslovanje. Iakaoeksternalizacija poslova nije isključivo vezana za azijske zemlje, ovaj kontinet je područje za kojim već dugo vlada najveće interesovanje. Kako je pomenuto, dominantnu ulogu ima Kina, a smatra se da će Indija, na dugi rok, preuzeti tu ulogu iz dva razloga. Prvo, Indija je zemlja koja je najbliža zapadnim idejama i institucijama, pa se bi mogla biti privlačna zapadnom kapitalu. Drugo, Indija postaje područje koje je sve interesantnije za kompanije iz uslužne djelatnosti, dok je proizvodnja manje zastupljena nego u Kini. Indiju karakteriše slabo razvijena infrastruktura, visoki porezi i nešto veći troškovi rada, pa proizvodna preduzeća radije ostaju u Kini. Međutim, kompanije koje se bave uslugama svoje poslove eksternalizuju u Indiju, čija je prednost visokoobrazovna populacija. Indijski stručnjaci, odnosno visokokvalifikovana radna snaga, mogu se angažovati po cijenama koje su niske prema zapadnim standardima.

---

5 Mostrous, Yiannin G; Gue, Elliott H; Martchev, Ivan D (2009), Putem svile do bogatstva", MATE, Zagreb, str.7

6 Autori objašnjavaju da se kroz istoriju pokazalo kako je promjena svjetskog ekonomskog vođstva konstantna. Tako su tokom 14. i 15. vijeka Italijani imali vođstvo (Venecija, Đnova, Firenca), a nakon toga su uslijedile Španija i Portugalija. U 16. vijeku dominaciju preuzima Amsterdam kao središte svjetskog bankarstva i trgovine. U 18. vijeku sa industrijskom revolucijom vođstvo preuzima London, dok se nakon toga moć preselila u SAD.

S druge strane, kompnije izmještaju poslove tražeći one teritorije na kojima će svoje proizvode i usluge prodavati uspješnije, odnosno na kojima će imati mogućnosti da ostavre veću zaradu. U ovom slučaju će se, prije svega, odlučivati za zemlje čiji je poreski sistem povoljan za poslovanje, odnosno čije su poreske stope niže, kako bi imali što manje izdatke i tako ostvarile veću zaradu. Imajući ovo u vidu, kao i činjenicu da se uslovima nastalim nakon informatičke revolucije granice između država brišu i ništa ne može zaustaviti kompanije da svoje poslove lociraju na teritorije onih zemalja koje su obezbijedile najpovoljnije uslove poslovanja. Takođe, otvorenost i dostupnost svijeta omogućila je pojedincima da sve više putuju van teritorije svoje zemlje i kupuju proizvode i usluge po povoljnijim cijenama, nego što bi to mogli na domaćem tržištu. Tako, za kompanije koje su izmjestile poslove na određenu teritoriju, kupci ne moraju biti samo oni koji su fizički na datoj teritoriji, već i svi ostali kojima je data teritorija dostupna.

Isto tako, ulovi poslovanja koji koje je uzrokovala informatička revolucija omogućuju kompanijama da proizvode prodaju širom svijeta, a da ne moraju sve ili dio svojih poslova izmjestiti na te teritorije. U ovom slučaju kupci, putem onlajn kupovine, kupuju željene proizvode od kompanije koja ih nudi po najpovoljnim cijena. Najveći doprinos ovakovom načinu kupovine je dao internet, kao jedna od najvažnijih tehnoloških platformi nastalih nakon informatičke revolucije. Kupcima je omogućeno da kupuju proizvode od svih onlajn prodavača i upoređuju cijene po kojma svako od njih nudi dati proizvod. Pored interneta, za poslovanje u uslovima nastalim nakon informatičke revolucije, veliki doprios daju i druge tehnološke platforme. Prije svega, po Ohami to su sljedeće platfore: (1) platforma platnh kartica, koje omogućavaju negotovinska plaćanja i plaćanja onlajn trgovina; (2) ATM platforma, platforme banaka koje omogućavaju njenim klijentima da novac podižu na svim lokacijama širom svijta, a daleko od svojih banaka; (3) GPS platforma koju čine sistemi za globalno pozicioniranje i lociranje.

SEOBE I POSLOVANJE KOMPANIJA

Seobe naroda, kao nepovratno kretanje, odnosno napuštanje jedne teritorije i traganje za nepoznatom, su stalno prisutne u istoriji čovječansta. Narod napušta svoja staništa zbog nesreće, nemogućnosti ili nemoći da dalje ostane tu. Ono što je uzrokovalo njihovu seobu nijesu individualni razlozi i odluke, već je to potreba većine tog naroda. Napuštaju teritoriju na kojoj su živjeli i odlaze tražeći sreću u tzv. "obećanoj zemlji", u kojoj očekuju utočište, mir i obilje koje nijesu imali tamo odakle kreću. Seobom na drugo mjesto iza sebe ostavljaju pustoš, ali i mogućnost i šansu drugima, kako onima koji su ostali, tako i onima koji će doći. S druge strane, dolazeći na dugu teritoriji očekuju boljitak, nove mogućnosti i šanse, riječju, novi život. Seobe naroda imaju za posljedicu značajne promjene, kako na teritoriji koju napuštaju, tako i na teritoriji na koju dolaze. Ove promjene su posljedica svega onogo što sa sobom odnose i donose, prije svega misli se na njihovo kvalitativno nasljeđe. "Svaki serum je globulicid za crvena krvna zrnca drugih vrsta. Tako je i svaka civilizacija (i religija kao njeno snažno uporište) smrtonosna za druge rase."[7] Otvorenost svijeta u uslovima globalizacije, prouzrokovana informatičkom revolucijom, čini seobe drugačijim u odnosu na one u ranijim uslovima. Odnosno, globalni uslovi omogućavaju narodima lakše seobe i brži nalazak teritorije koja će im pružiti bolje utočište.

7 Vajt, Kenet (1994), Nomadski duh, Centar za geopoetiku, Beograd, str. 192

Imajući ovo u vidu, da li i kako seobe mogu uticati na poslovanje u kompanijama? Uticaj seoba na poslovanje kompanija u uslovima nastalim nakon informatičke revolucije se može posmatrati na dva nivoa. Prvo, to je uticaj seoba na dostupnost radne snage, dok je drugi nivo kvalitativni uticaj na uslove i način poslovanja kompanija.

U prvom slučaju seobe i dolazak na novu teritoriju znači da će određeni broj ljudi trebati posao, odnosno da će morati učestvovati u poslovnim procesima na novoj teritoriji. Da li će u ovom slučaju kompanije i dalje izmještati dio svojih poslova u potrazi za jeftinijim resursima, prije svega radnom snagom? Da li seobe dovode ljude koji su spremni da rade za nižu platu ili će očekivati iznos koji je na nivou koji dobija lokalno stanovništvo? Bez obzira koji je odgovor na ova pitanja, evidntno je da će doći do promjena u poslovanju kompanija. Ako seobe dovedu novo stanovništvo na teritoriju u kojoj su neke kompanije izmjestile poslovanje na teritorije sa jeftinom radnom snagom, može se očekivati da će kompanije "vratiti" poslove na matičnu teritoriju, u slučaju ako su troškovi zapošljavanja novopristiglih ljudi niži od onih koji su nastajali kada su kompanije eksternizovale svoje poslove. Odnosno, ovo u slučaju kada su seobom datu teritoriju naselili ljudi koji su spremni da rade za niže plate od lokalnog stanovništva. Da li su oni spremni ili ne na niže plate zavisi od toga koliko lošeg su ostavili na teritoriji koju su napustili i koliko boljitka očekuju od obećane zemlje. U slučaju da su seobom naseljene teritorije u kojima kompanije ne izmještaju svoje poslove ili je mali broj takvih, one su kroz nove ljude dobile širi izbor kadra za upošljavanje u svojim biznisima. Sve ovo će uticati, kako na promjene u poslovanju kompanija, tako i na njihove rezultate poslovanja.

Drugi nivo promjena u poslovanju kompanija, koje mogu biti uslovljene seobama, se odnose na promjene samog načina poslovanja. Naime, kompanije će u svoje poslovanje uvoditi i zapošljavati ljude koji dolaze sa drugih teritorija i koji se razlikuju od lokalnog stanovništva. Odnosno, u kompaniji će sada biti ljudi koji su sa sobom donijeli drugačiju kulturu, religiju, način razmišljanja, pa i nove ideje. Ovo takođe može doprinijeti promjenama u poslovanju kompanija, a i njihovim rezultatima. Prije svega, mješanjem različitih kvalitativnih karakteristika ljudi, kako onih koji su tu bili, tako i onih novih, promijeniće cijelu atmoferu u poslovanju kompanija.

ZAKLJUČAK

Nalazi do kojih se došlo ovim radom potvrđuju pretpostavku od koje se pošlo, a to je da informatička revolucija i seobe u datim uslovima utiču na način poslovanja kompanija. Naime, radom se pokazalo da je informatička revolucija dovela do takvih promjena koje su znatno izmijenile i način poslovanja kompanija. Ova revolucija je u potpunosti promijenila uslove poslovanja kompanija, ali i dovela do sve veće neizvjesnoti i mogućnosti svakodnevng dešavanja neočekivanih događaja. Imajući ovo u vidu, kompanije moraju sve brže da se prilagođavaju ovakivim uslovima i da budu spremne na neočekivane situacije.

Otvorenost svijeta i misaono brisanje granica među državama, nastalo nakon informatičke revolucije, olakšalo je kretanje ljudi, kako pojedinačno, tako i u vidu seoba. Danas smo svjedoci kretanja ljudi kojima se traži obećana zemlja na Evropskom kontinentu, a napušta Bliski Istok. Da li je Evropa spremna na to? Da li je moguće zaustaviti ove seobe i postaviti granice u svijetu u kojem se granice same po sebi brišu? Da li smo svjesni promjena koje će se desiti na teritorijama koje nasale ljudi koji su pošli u potragu za boljitkom? Da li smo zaboravili na seobe ljudi koje su se desile u našem bliskom okruženu nakon 90. godina prošlog vijeka? Kretanje stanovništva i njihovu namjeru za pronalaženje boljih uslova života je bilo teško zaustaviti kroz cijelu istoriju čovječanstva. Da li je to moguće danas u uslovima promjene percepcije vremena i sve veće blizine najdaljih teritorija?

"Svako pitanje i svaka neizvjesnost dostižu svoj vrhunac kada skrenemo sa obilježenog puta na mapi... i odvažno krenemo u zone bjelina. (Viktor Segalen)"[8]

LITERATURA

1. Canton, James (2009) Ekstremna budućnost: najznačajnije tendencije koje će promeniti svet u narednih pet, deset i dvadeset godina, Clio, Beograd
2. Carroll, K. William (2010) The Making of a Transnational Capitalist Class: Corporate Power in the 21st Century, Zed Books, London
3. Crnjanski, Miloš (1990) Seobe, Nolit, Beograd
4. Gorupić, Drago (1973) Poslovna politika preduzeća - I i II dio, Visoka škola za vanjsku trgovinu i Ekonomski institut, Zagreb
5. Harford, Tim (2006) Ekonomist na tajnom zadatku, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
6. Hazlitt, Henry (1998) Ekonomija u jednoj lekciji, Global Book, Novi Sad
7. Hsu, Ronald (2001) Ethnic Europe: Mobility, Identity and Conflict in a Clobalized World, Stanford University Press, Stanford, California
8. Humbolt, Vilhem fon (1991) Ideje za pokušaj određivanja granica djelotvornosti države, Dobra vest, Novi Sad
9. Kimura, Fukunari (2005) The Globalisation of Production Networks: a view from Asia, OECD
10. Mostrous, Yiannin G; Gue, Elliott H; Martchev, Ivan D (2009), Putem svile do bogatstva", MATE, Zagreb
11. Ohmae, Kenichi (1995) The End of National State: The Rise of Regional Economies, Free Press Paperbacks, New York
12. Ohmae, Kenichi (2007) Nova globalna pozornica, izazovi i prilike u svijetu bez granica, MATE, Zagreb
13. Rivoli, Pietra (2008) Putovanje jedne majice globalnom ekonomijom, VBZ, Zagreb
14. Taleb, Nasim Nikolas (2010) Crni labud: uticaj krajnje nevjerovatnih zbivanja, Heliks, Smederevo
15. Tanzi, Vito (2000) Globalization and the Future of Social Protection, IMF
16. Tofler, Alvin (1983) Treći talas (I,II), Jugoslavija i Prosveta, Beograd
17. Vajt, Kenet (1994), Nomadski duh, Centar za geopoetiku, Beograd
18. Vukotić, Veselin (2011) Istorija budućnosti, CID, Podgorica; Mediasystem, Podgorica
19. http://elektronickeknjige.com/knjiga/simlesa-drazen/cetvrti-svjetski-rat/cetvrti-svjetski-rat-br-globalni-napad-na-zivot/

8 Isto, 191

Ivana Ostojić
Predrag Petrović
Jelena Zvezdanović Lobanova [1]

EKONOMSKI EFEKTI IZBEGLIČKE KRIZE

Apstrakt

U radu će se analizirati ekonomski efekti izbegličke krize. Prijem sirijskih izbeglica u zemlje okruženja u velikoj meri utiče na ekonomske performanse zemalja koje im pružaju utočište, a koje se mogu sagledati kroz osnovne ekonomske indikatore kao što su stopa rasta BDP-a, stopa nezaposlenosti, cena rada, cene nekretnina, stopa inflacije i sl. Biće predstavljene zemlje u kojima je koncentrisan najveći broj sirijskih izbeglica, finansijska sredstva koja su potrebna za njihovo trenutno zbrinjavanje, kao i finansijska sredstva za pomoć očekivanom broju izbeglica do kraja naredne godine. Poseban osvrt će biti napravljen na uslove za život i rad izbeglica u susednim zemljama, kao i na njihov pristup zdravstvenom, obrazovnom i socijalnom sistemu zaštite. U radu se analizira i na koji način migranti utiču na tržište rada zemlje u kojoj borave. Posebno će biti istaknut problem migranata u Evropi.

Ključne reči: *ekonomija, izbeglice, kriza, plate, BDP, Evropska unija*

ECONOMIC EFFECTS OF REFUGEE CRISIS

Abstract

This paper will analyze the economic effects of the refugee crisis. Admission of Syrian refugees into neighboring countries largely affects the economic performances of that countries, which can be seen through the basic economic indicators such as the GDP growth rate, unemployment rate, labor costs, real estate prices, the inflation rate and the like. This paper will analyze the countries with the largest number of Syrian refugees, the financial resources needed for their current care as well as the financial resources needed for taking care of expected number of refugees by the end of 2017. A special emphasis will be made on the conditions for life and work of refugees in neighboring countries, as well as their access to health, education and social protection system. The paper also analyzes how migrants can affect the labor market of the country in which they reside. Special attention will be paid to Europe migrants.

Key words: *economy, refugees, crisis, wages, GDP, the European Union*

UVOD

Izbeglice predstavljaju veliki socijalni, ekonomski i kulturni izazov za svaku sredinu. Istraživanja su pokazala da ukoliko je zemlja u koju izbeglice pristižu ekonomski razvijenija i stabilnija, izbeglice se lakše prilagođavaju novoj sredini i izazivaju manje nevolja kod svog domaćina.[2]

---

1 Institut društvenih nauka, Centar za ekonomska istraživanja

Rad je deo istraživanja na projektu: III 47010 „Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup“ koji je finansiran od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

2 Tripković Gordana., (2005), „Izbeglice-socijalni i kulturni izazov“, Sociološki pregled, XXXIX (1), str. 33-45.

Licima koja su raseljena je pruženo utočište u mnogim zemljama okruženja. Zemlje koje broje najviše izbeglica su Turska, Irak, Liban, Egipat i Jordan. Kreirane su strategije kako bi se izbeglice što lakše integrisale u zemlje prijema i kako bi se pružila neophodna finansijska pomoć zemljama prijema. Među stanovništvom Evropske unije postoje različiti stavovi o stepenu otvorenosti prema migrantima zbog kulturoloških i verskih razlika. Može se konstatovati da situacija u Evropi po pitanju izbeglica postaje iz dana u dan sve ozbiljnija.

Migrantska kriza izaziva značajne ekonomske efekte u Evropi. Ti efekti se ogledaju u osnovnim ekonomskim pokazateljima tih zemalja, kao što su: stopa rasta BDP-a, stopa nezaposlenosti, cena rada, cene zakupa, cene osnovnih prehrambenih proizvoda i sl. S druge strane, migranti vrše pritisak i na obrazovni i zdravstveni sistem, kao i na tržište rada pomenutih zemalja. O tome u kojoj meri su ekonomije zemalja prijema sirijskih izbeglica opterećene teretom imigracije, biće više reči u nastavku teksta.

PRIJEM I POMOĆ IZBEGLICAMA U ZEMLJAMA OKRUŽENJA

Izbeglice su nakon ratnih sukoba u Siriji pronašle utočište u mnogim susednim zemljama kao što su Turska, Liban, Irak, Egipat i Jordan. Ako posmatramo podatke iz Tabele 1. (Regional Strategic Overview, Regional Refugee & Resilience Plan 2016-2017) najveći broj izbeglica je zastupljen u Turskoj (preko 2 miliona), zatim sledi Liban (preko milion), dok se na trećem mestu prema broju primljenih izbeglica nalazi Jordan (više od 600 000). Najbogatije zemlje na Bliskom istoku (Saudijska Arabija, Kuvajt, Emirati, Katar) znatno su manje otvorene za izbeglice nego prethodno pomenute manje bogate zemlje.

Ako podatke o broju registrovanih izbeglica po zemljama stavimo u odnos sa ukupnom populacijom koja je zastupljena u pomenutim zemljama, možemo videti da u Libanu izbeglice čine čak 25% ukupne populacije. Taj procenat je visok i u Jordanu i iznosi približno 10% populacije. U Turskoj izbeglice čine 2,5%, a u Iraku 0,65% ukupne populacije.

Tabela 1. Prikaz trenutno aktuelnog broja registrovanih izbeglica iz Sirije i projekcije za budućnost

Zemlja	Broj registrovanih izbeglica (30.11.2015)	%	Procene ukupnog broja registrovanih izbeglica	Procena broja registrovanih izbeglica do decembra 2016.**
EU	1 900 000	0,37		
Egipat	127 681	0,15	260 000	107 000
Irak	244 765	0,65	250 000	250 000
Jordan	633 644	10	1 400 000	630 000
Liban	1 075 637*	25	1 500 000	950 000
Turska	2 181 293	2,5	2 750 000	2 750 000
Ukupno	4 289 792		6 160 000	4 687 000

Izvor: 3RP Regional Progress Report 2016-2017, (Regional Refugee & Resilience Plan), In Response to the Syria Crisis, Regional Strategic Overview

* Nije uključeno 75 000 izbeglica iz Palestine u Libanu, kao ni 42 189 palestinskih izbeglica iz Sirije koje su prihvaćene kroz program LCRP (Lebanon Crisis Response Plan)

**Podatak predstavlja projekciju Vlade Ujedinjenih Nacija (UN)

Evropska unija je primila do kraja 2015. godine 1,9 miliona izbeglica što ne predstavlja čak ni 1% ukupne populacije. Možemo videti da postoje kapaciteti za prijem daleko većeg broja izbeglica. Ostale zemlje koje su manje od Evropske unije su pružile utočište značajnom broju sirijskih izbeglica. Ukoliko bi sledila samo primer Turske, koja je primila oko 2 miliona izbeglica koje predstavljaju 2,5% ukupnog broja stanovnika, tada bi Evropska unija trebalo da pruži utočište za čak 13 miliona migranata, što je daleko više od 1,9 miliona, koliko trenutno broji. [3]

U poslednjih godinu dana broj registrovanih sirijskih izbeglica u Turskoj, Egiptu, Jordanu, Libanu i Iraku je povećan za više od milion. Porast broja registrovanih izbeglica u odnosu na podatke od pre nekoliko godina je značajno povećan. Prateći trend rasta broja izbeglica, očekuje se da će njihov broj do decembra 2016. iznositi 4,7 miliona, dok se očekuje da će ukupan broj registrovanih izbeglica porasti sa trenutnih 4,2 miliona na 6,2 miliona, što pokazuje Tabela 1. Najveći porast broja izbeglica se očekuje u Turskoj (2,7 miliona), Libanu (1,5 miliona) i Jordanu (1,4 miliona).

Grafikon 1. Prosečni mesečni porast broja registrovanih izbeglica iz Sirije u zemlje u okruženju, 2013-2015.

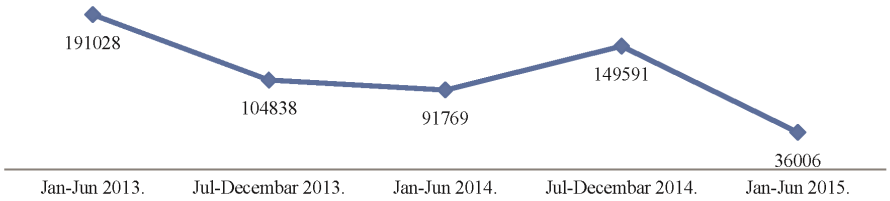

Izvor: 3RP Regional Progress Report 2015-2016. (Regional Refugee & Resilience plan), In Response to the Syria Crisis

U Tabeli 2. se mogu sagledati iznosi neophodnih finansijskih sredstava koje bi pomenute zemlje trebalo da izdvoje kako bi se pružila pomoć kako postojećem, tako i očekivanom porastu broja izbeglica u narednoj godini. Očekuje se da će najviše finansijskih sredstava biti potrebno da obezbede Turska, Liban i Jordan kako bi zbrinule izbeglice čiji se prijem očekuje naredne godine.

Tabela 2. Finansisjka sredstva koja zemlje treba da izdvoje za zbrinjavanje izbeglica, 2016-2017. u $

Zemlja	2016.	2017.
Egipat	96 154 698	146 578 016
Irak	202 814 506	254 648 402
Jordan	837 558 333	1 644 342 371
Liban	1 398 559 362	*
Turska	606 529 468	791 155 277

Izvor: 3RP Regional Progress Report 2016-2017, (Regional Refugee & Resilience Plan), In Response to the Syria Crisis, Regional Strategic Overview

3 Calì Massimiliano and Sekkarie Samia, "Much ado about nothing? The economic impact of refugee 'invasions'", September 2015. http://www.brookings.edu/blogs/future-development/posts/2015/09/16-economic-impact-refugees-cali

*Liban još nije predvideo budžet za 2017.

Mnoge zemlje su do sada već uložile značajna finansijska sredstva kako bi pomogle zbrinjavanju sirijskih izbeglica koje su pronašle utočište u zemljama prijema (Tabela 3), dok su mnoge zemlje izdvojile sredstava za direktnu pomoć Siriji (Grafikon 2). Može se primetiti da su do sada najveću pomoć pružile SAD, Nemačka, Kanada, EU i Japan i to kako zemljama prijema izbeglica (Egipat, Jordan, Irak, Liban i Turska), tako i direktno Siriji.

Tabela 3. Finansijska pomoć pružena zemljama sa najvećim prilivom Sirijskih izbeglica, 2016. u $

Zemlja donator	*Finansijska sredstva u $*
USA	148 943 023
Nemačka	67 613 513
Kanada	56 137 725
EU	37 150 041
Japan	31 675 161
Norveška	18 746 724
Francuska	12 471 655
Saudijska Arabija	5 213 125
Finska	396 3760
Švedska	3 061 100
Holandija	4 395 604
Australija	3541076
Švajcarska	2 006 018
Island	2 400 000
Španija	1 282 126
Kuvajt	1 000 000
Katar	496 164
Češka	202 508
Lihtenštajn	99 206
Estonija	83 799
Letonija	54 825
Monako	32 787
Litvanija	21 978

Izvor: UNHCR, Syria Situation 2016, Regional Refugee and Resilience Plan (3RP) and Humanitarion Response Plan (HRP)[4], 26. april 2016.

4 Humanitarion Response Plan (HRP) je kreiran od strane UN sa ciljem da pruži podršku progonjenim licima, da im omogući humanitarnu pomoć, da štiti njihova prava i da zastupa njihove interese.

Prema raspoloživim podacima, od 2011. godine u proseku 50 sirijskih porodica je bilo raseljeno svakoga dana u svakom satu. Tempo raseljavanja i dalje ostaje nemilosrdan. Više od 1,2 miliona ljudi je raseljeno samo tokom ove godine i to po drugi ili treći put. Veliki broj civila rizikuje svoje živote samo da bi se uspeli da stignu do Evrope. Procenuje se da je potrebno obezbediti humanitarnu pomoć za još 13,5 miliona ljudi u Siriji, uključujući 6 miliona dece.[5]

Grafikon 2. Finansijska sredstva u $ koja zemlje izdvajaju za pomoć Siriji putem HRP (Humanitarian Response Plan), 2016.

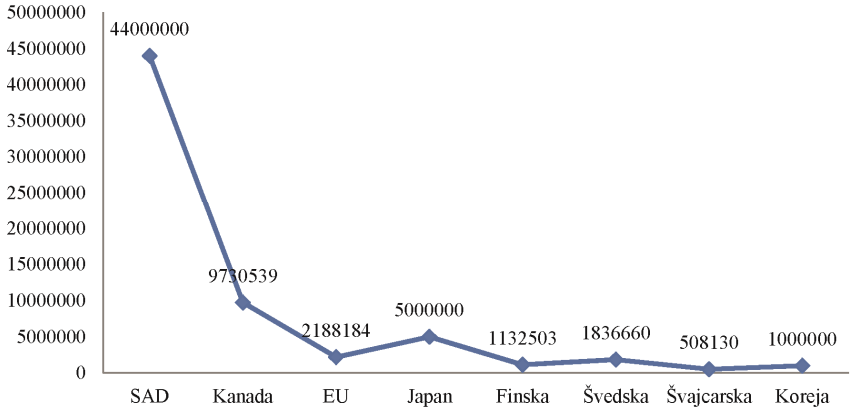

Izvor: UNHCR, Syria Situation 2016, Regional Refugee and Resilience Plan (3RP) and Humanitarion Response Plan (HRP), 26. april 2016.

Trebalo bi omogućiti da izbeglice budu što bolje bile integrisane i prihvaćene u države u kojima su pronašle utočište. To svakako podrazumeva da mogu da pronađu zaposlenje i da ne zavise od humanitarne pomoći već da svojim radom mogu da obezbede neophodna finansijska sredstva za normalan i pristojan život. Na ovaj način je ostvarena prednost i za izbeglice i za zemlju domaćina. Izbeglicama bi se vratilo dostojanstvo i samopouzdanje, postale bi društveno korisne i bile bi lišene osećaja da neprekidno zavise od nečije milostinje i dobre volje, dok bi države imale koristi od radno aktivnih migranata.[6]

Moramo se složiti da ova prethodna ideja predstavlja dobro rešenje, ali koje se ne može uvek ispuniti u praksi. Jako je teško uključiti toliko veliki broj ljudi u jednu državu i učiniti da se oni osećaju kao da nisu stranci i građani drugog reda. Ako uzmemo za primer Tursku, u njoj veliki broj izbeglica nema pristup tržištu rada, sistemu obrazovanja i sl. Podaci govore da postoji čak skoro 400 000 sirijske dece koja borave u Turskoj, a koja nisu uključena u sistem obrazovanja, dok veliki broj radno sposobnih migranata mora da prihvata i nedovoljno plaćene poslove kako bi obezbedili egzistenciju svoje porodice. U Libanu je zastupljeno preko 285 000 dece koja ne pohađaju školu, dok je ta situacija nešto povoljnija u Jordanu i Egiptu. Ono što je sigurno, trenutno u pomenutim zemljama živi više od 750 000 sirijske dece koja nemaju pristup obrazovanju i koja samim tim neće imati priliku da postanu obrazovana i kvalifikovana

5 Humanitarion Response Plan (HRP), Syrian Arabic Republic, Overview of the Crisis, Januar-December 2016.

6 Bernt Bratsberg, Oddbjørn Raaum and Knut Røed "Immigrants, Labour Market Performance and Social Insurance" The Economic Journal, 124 (November), pp. 644–683.

lica, što nikako ne može biti povoljno ni po njih, a ni po državu za koju će svakako predstavljati samo ekonomski teret.[7]

Grafikon 3. Sirijska deca školskog uzrasta koja pohađaju školu i deca koja nisu uključena u sistem obrazovanja, 2015.

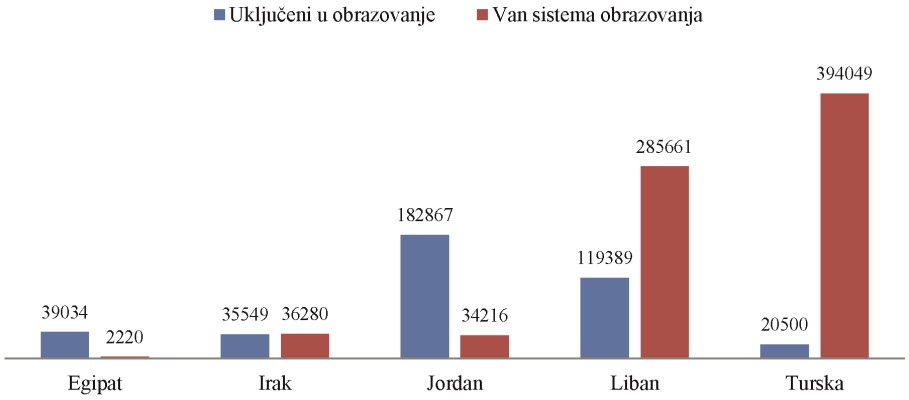

Izvor: 3RP Regional Progress Report 2015-2016, (Regional Refugee & Resilience plan), In Response to the Syria Crisis, Education

Kada je reč o pristupu izbeglica zdravstvenoj zaštiti, možemo konstatovati da su zemlje prijema uložile značajna finansijska sredstva kako bi ih integrisale u javne zadravstvene sisteme i obezbedile kvalitetnu zdravstvenu zaštitu. Međutim, značajan deo finansijskih sredstava i dalje nedostaje. Kada je reč o Egiptu, trenutno je obezbeđena četvrtina potrebnih finansijskih sredstava, u Iraku svega 12%, u Jordanu 64%, u Libanu 72% , dok je u Turskoj trenutno raspoloživo 38% neophodnih finansijskih sredstava za zdravstvenu zaštitu izbeglica, što nam pokazuje Grafikon 4. U pomenutim zemljama sredstva obezbeđuju Ministarstva zdravlja, agencije Ujedinjenih nacija i nevladine organizacije. Veliki je pritisak na sisteme javnog zdravlja u pomenutim zemljama, koji se ogleda u prevelikom broju pacijenata, preopterećenim zdravstvenim radnicima i nestašicama lekova i opreme. U novembru 2014. godine, vlada Jordana je donela odluku da Sirijcima, koji su do tog trenutka tretirani kao osiguranici Jordana kojima je vlada pokrivala značajan deo troškova zdravstvene zaštite, obračunava iste naknade za zdravstvene usluge kao zdravstveno neosiguranim licima. To je svakako negativno uticalo na njihov pristup zdravstvenom sistemu Jordana.[8]

7 3RP Regional Progress Report 2015-2016, (Regional Refugee & Resilience plan), In Response to the Syria Crisis

8 3RP Regional Progress Report 2016-2017, (Regional Refugee & Resilience Plan), In Response to the Syria Crisis, Regional Strategic Overview, Health and Nutrition

Grafikon 4. Ukupno potrebna i sredstva kojima trenutno raspolažu zemlje prijema u mil $ za obezbeđenje zdravstvene zaštite izbeglica, 2015.

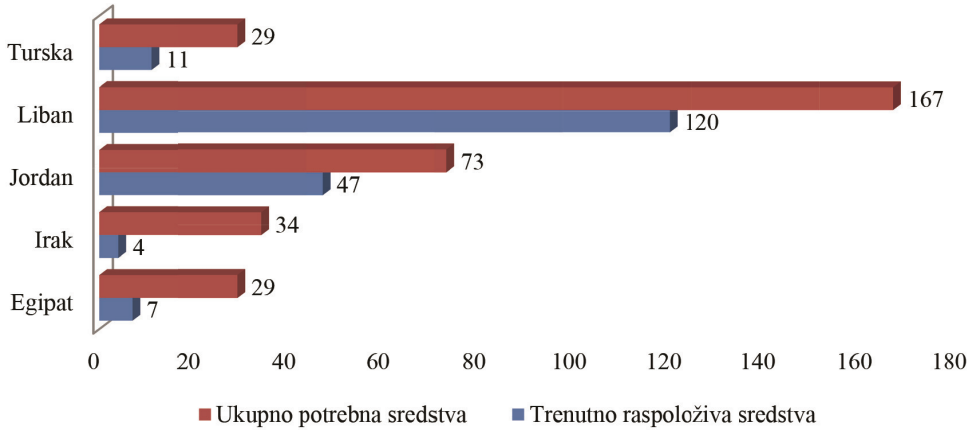

Izvor: 3RP Regional Progress Report 2015-2016, (Regional Refugee & Resilience plan), In Response to the Syria Crisis, Health and Nutrition

Među državama Evropske unije bi trebalo da postoji adekvatna raspodela izbeglica. Takođe, Eropa treba da prihvati i da bude spremna da će u budućnosti i dalje biti zemlja koja je krajnji cilj za ogroman broj izbeglica iz Afrike i da oni neće mariti ni za sopstveni život samo da bi uspeli da dođu do nje i pokušaju da pronađu spas od progona. To nameće ekonomska nejednakost jer se siromašno stanovništvo seli u zemlje koje im omogućavaju bolje uslove za život i rad.

UTICAJ PRILIVA IZBEGLICA NA EKONOMIJE SUSEDNIH ZEMALJA

Prijem sirijskih izbeglica u susedne zemlje svakako utiče na osnovne ekonomske indikatore Turske, Jordana, Egipta, Libana i Iraka. Interesantno je to da se na prvi pogled može doneti zaključak da su ti uticaji prevashodno negativni. Međutim, podaci koji slede, a koji su predstavljeni u dokumentima Svetske banke, mogu nas navesti na drugačija razmišljanja.

Grafikon 5. Stopa rasta BDP-a Libana, 2011-2018, u %

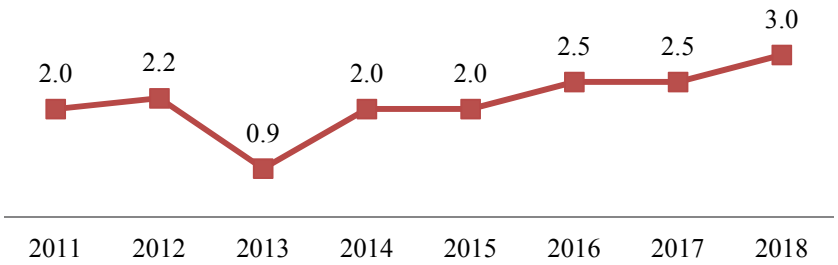

Izvor: World Bank, Global Economic Prospects, Spillovers amid WeakGrowth, January 2016.

Kada je u pitanju o stopa rasta BDP-a Libana, možemo konstatovati da je ova stopa prošle godine iznosila 2%, dok se za 2016. godinu očekuje rast od 2,5%, da bi 2018. godine stopa rasta BDP-a, prema projekcijama Svetske banke, trebalo da iznosi čak 3%.[9] Izbeglice su predstavljale važan izvor tražnje za libanskim proizvodima i uslugama, koji je bio finansiran njihovim prihodima od rada i štednjom, finansijskim sredstvima dobijenim od rođaka iz inostranstva, kao i sredstvima međunarodne pomoći. Istraživanja su pokazala da je porast izbeglica od 1% doprineo rastu izvoza usluga Libana za 1,5%. Značajan deo troškova prijema izbeglica u Libanu je pokriven iz stranih donacija, dok se rat u Siriji najnepovoljnije odrazio na prihode od turizma Libana.[10]

Grafikon 6. Stopa rasta BDP-a Jordana, 2011-2018, u %

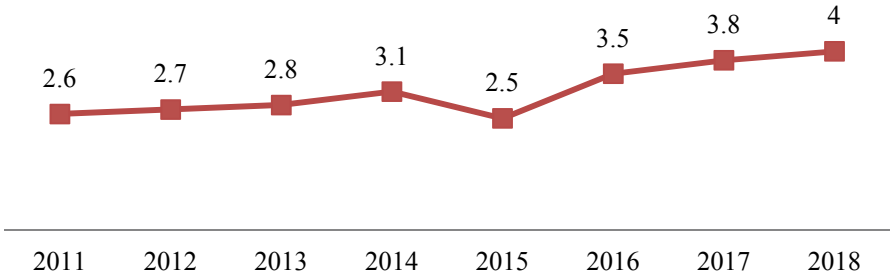

Izvor: World Bank, Global Economic Prospects, Spillovers amid WeakGrowth, January 2016.

I pored toga što se broj izbeglica brzo povećava i dostiže čak 10% ukupnog stanovništva, Jordan takođe beleži značajne stope rasta BDP-a. Za ovu godinu se očekuje rast od 3,5%, a za 2018. godinu rast od 4% BDP-a. Za Irak se prognozira stopa rasta od čak 6,5% u 2018. godini.[11]

Grafikon 7. Stopa rasta BDP-a Turske, 2012-2018, u %

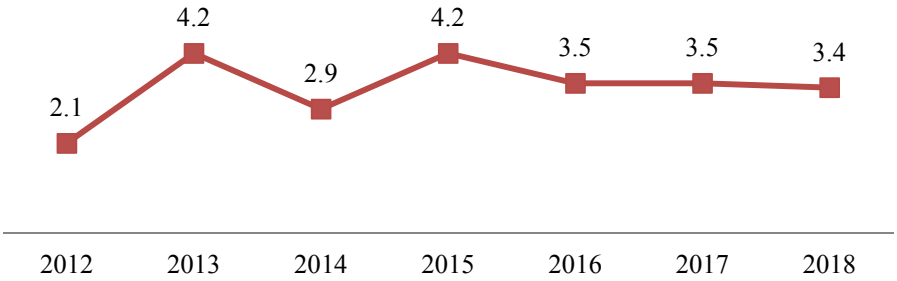

Izvor: World Bank, Global Economic Prospects, Spillovers amid WeakGrowth, January 2016.

9 World Bank, Global Economic Prospects, Spillovers amid WeakGrowth, January 2016, p. 131.

10 UNHCR, Impact of Humanitarian Aid on Lebanese Economy, 2015.

11 World Bank, Global Economic Prospects, Spillovers amid WeakGrowth, January 2016, p. 131.

Interesantno je i pomenuti slučaj Turske koja je prošle godine zabeležila stopu rasta BDP-a od preko 4%. Za naredne godine se prognozira neznatan pad ove stope (3,5%).[12] Turska je do sada uložila značajna finansijska sredstva kako bi obezbedila zbrinjavanje izbeglica, čak 5,37 milijardi evra. Međutim, ta velika izdvajanja nisu ni u jednom trenutku dovela u pitanje njenu fiskalnu stabilnost.[13] To se može i očekivati, s obzirom na to da njen godišnji BDP iznosi preko 798 milijardi $. S toga, ovo izdvajanje za izbeglice predstavlja svega 0,7% godišnjeg BDP-a Turske.[14]

Još jedna tema koja se nužno nameće u vezi sa prilivom izbeglica, naročito u Evropi, jeste uticaj izbeglica na zaposlenost i cenu rada. Postoje razna mišljenja da će izbeglice negativno uticati na tržište rada zemlje u kojoj borave jer će povećati konkurenciju, oboriti cenu rada i onemogućiti zapošljavanje lokalnog stanovništva, koje će u takvim okolnostima biti u nezavidnom položaju. Međutim, podaci kojima raspolažemo iz „Izveštaja o efektu sirijskih izbeglica na Tursku" nas navode da kreiramo drugačiju sliku o ovom problemu. U istraživanju koje je sprovedeno u Turskoj se ističe da većina izbeglica iz Sirije predstavlja nekvalifikovanu radnu snagu, koja ne poseduje dozvole za rad, kao i honorarne radnike. Međutim, njihovo prisustvo je generisalo neka nova radna mesta i dovelo do porasta prosečnih plata turskih radnika. Takođe, dosta njih se dodatno obrazuje kako bi na taj način steklo mogućnost ostvarenja većih zarada kada se budu našli ponovo na tržištu rada. Mladi zaposleni migranti će popunjavati svojim doprinosima penzione fondove zemlje u kojoj rade. Isto tako, ne spadaju svi migranti u kategoriju neobrazovanih i nekvalifikovanih radnika koji samo obavljaju poslove koje lokalno stanovništvo ne želi. Mnogi sirijski trgovci su preselili svoje poslove u gradove Turske i tako podstakli lokalnu ekonomiju. [15]

Jedan od najvidljivijih efekata priliva stanovništva jeste rast cena zakupa. Ovo povećanje predstavlja dobitak za vlasnike stanova jer rast tražnje za smeštajnim kapacitetima utiče na rast cena zakupa. S druge strane, priliv izbeglica utiče i na povećanje troškova života, usled rasta cene osnovnih prehrambenih proizvoda. U nekim turskim gradovima se to ogleda kroz iznadprosečne stope inflacije. Takođe, ono što se u turskim istraživanjima ističe kao propust jeste neiskorišćena mogućnost privlaćenja sirijskih investicija u Tursku. Oko 25 milijardi dolara je transferisano u Evropu kroz kiparske banke. S druge strane, sirijska preduzeća koja su preseljena u Tursku su doprinela ostvarenju značajnih pozitivnih efekata na tursku trgovinu kroz plasiranje proizvoda na tržište Bliskog istoka sa kojima sirijski preduzetnici imaju dugoročnu uspešnu poslovnu saradnju. Na taj način su zahvaljujući protoku radne snage iz Sirije stvorili poslovni ambijent koji je privukao nove investitore.[16]

Izbeglice ostvaruju uticaj na lokalnu ekonomiju i kroz otvaranje prodajnih objekata sa nacionalnim proizvodima koji su prevashodno namenjeni zadovoljenju njihovih potreba. Iako na prvi pogled može delovati kao pozitivan efekat na lokalnu ekonomiju, realnost je da je reč uglavnom o ilegalnim preduzećima. Na taj način stvaraju se uslovi za nelojalnu konkurenciju koji rezultira velikim brojem sporova između turskih i sirijskih vlasnika preduzeća.[17]

---

12 Isto, p.92.

13 World Bank, Data, GDP at market prices (current US$), Turkey http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD

14 Calì Massimiliano and Sekkarie Samia, "Much ado about nothing? The economic impact of refugee 'invasions'", September 2015. http://www.brookings.edu/blogs/future-development/posts/2015/09/16-economic-impact-refugees-cali

15 ORSAM, "Effects of the Syrian Refugees on Turkey", Report No.195, 2015.

16 Isto

17 Isto

I pored studija koje govore u prilog tome da su negativne posledice po domaće radnike usled priliva izbeglica male, to ne znači da ih uopšte nema. U svakom slučaju, bilo da se ti efekti mogu okarakterisati kao pozitivni ili kao negativni, oni nisu preterano veliki. Međutim, mnogi stručnjaci dele mišljenje da na „migraciju treba primenjivati iste principe koji se primenjuju na trgovinu. Slobodnoj trgovini se ne protivimo čak ni kad ima negativne posledice po neke domaće proizvođače".[18]

Kada je reč o SAD, istaknuti ekonomista Džefri Saks ističe da bi SAD trebalo znatno više da se angažuju po pitanju rešavanja izbegličke krize smatrajući da su značajno i doprinele istoj. Tim povodom ističe da je ovo "još jedan primer kojim se potvrđuje da nije dobra ideja da spoljne sile pokušavaju da odlučuju o vladi jedne druge države".[19]

UMESTO ZAKLJUČKA

Izbeglička kriza ima veliki društveni i ekonomski uticaj na zemlje prijema izbeglica i stvara pritisak na nacionalni zdravstveni, ekonomski, obrazovni sistem. Značajna finansijska sredstva se izdvajaju kako bi se izbeglice što bolje snašle u novom okruženju, ali su i dalje njihove mogućnosti za život, rad, obrazovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu u zemljama u kojima su pronašli utočište u određenoj meri ograničene.

Stanovništvo zemalja prijema je suočeno sa strahom da će izbeglice nepovoljno uticati na zaposlenost i izazvati pad cene rada jer među njima dominiraju neobrazovani radnici. Ipak, iskustva zemalja su pokazala da se zapravo na taj način popunjava tražnja za nekvalifikovanim radnicima. S druge strane, mnogi migranti su obrazovani i stručni i svoje kompanije sele u zemlje u kojima borave i time podstiču rast tražnje za lokalnim kompanijama i proizvodima. Takođe, zemlje prijema izbeglica beleže visoke stope rasta BDP-a i projekcije ovih stopa za naredne godine su takođe na zavidnom nivou.

Kada je u pitanju Evropa i njen odnos prema izbeglicama, može se konstatovati da je jedan od glavnih razloga straha stanovništva usled dolaska sve većeg broja migranata njihova kuturološka i verska različitost. Naravno da priliv izbeglica predstavlja veliki poduhvat i izazov za zemlju prijema. Međutim, iskustva susednih zemalja poput Turske, Libana, Jordana, Iraka i Egipta govore u prilog tome da ne postoje nepremostive političke, ekonomske, socijalne barijere koje bi stale na put moralnoj obavezi da se pruži pomoć progonjenim licima koja su raseljena zbog ratnih sukoba u svojoj domovini. Uz odgovarajuću strategiju, zemlje Evrope bi mogle da prihvate značajno veći broj izbeglica nego što je to trenutno stanje.

18 Pritchett Lant, "Let Their People Come: Breaking the Gridlock on Global Labor Mobility", Center for Global development, 2016.

19 DŽefri Saks, "SAD su prouzrokovale izbegličku krizu, posledice pokušaja svrgavanja Asada su stravične", 2016.

LITERATURA

1. Bernt Bratsberg, Oddbjørn Raaum and Knut Røed "Immigrants, Labour Market Performance and Social Insurance" The Economic Journal, 124 (November), pp. 644–683.
2. Calì Massimiliano and Sekkarie Samia, "Much ado about nothing? The economic impact of refugee 'invasions'", September 2015.
3. Džefri Saks, "SAD su prouzrokovale izbegličku krizu, posledice pokušaja svrgavanja Asada su stravične", 2016.
4. Humanitarion Response Plan (HRP), Syrian Arabic Republic, Overview of the Crisis, Januar-December 2016.
5. OECD, Economy, Turkey - Economic forecast summary, November 2015. http://www.oecd.org/economy/turkey-economic-forecast-summary.htm
6. ORSAM, "Effects of the Syrian Refugees on Turkey, Report No.195, 2015.
7. Pritchett Lant, "Let Their People Come: Breaking the Gridlock on Global Labor Mobility", Center for Global Development, 2016.
8. 3RP Regional Progress Report 2015-2016, (Regional Refugee & Resilience plan), In Response to the Syria Crisis
9. 3RP Regional Progress Report 2016-2017, (Regional Refugee & Resilience Plan), In response to the Syria crisis, Regional Strategic Overview
10. The World Bank, GDP at market prices (current US$), 2016.
11. The World Bank, Lebanon Economy Improving, 2017.
12. Tripković Gordana, (2005), „Izbeglice-socijalni i kulturni izazov", Sociološki pregled, XXXIX (1), str. 33-45.
13. UNHCR, Syrian Refugees, http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php
14. UNHCR, Impact of Humanitarian Aid on Lebanese Economy, 2015.
15. UNHCR, Syria Situation 2016, Regional Refugee and Resilience Plan (3RP) and Humanitarion Response Plan (HRP), 26. april 2016.
16. World Bank, Global Economic Prospects, Spillovers amid WeakGrowth, January 2016.

Vladimir Marinković[1]

SEOBE I POLITIKA I POLITIKA SEOBA

Apstrakt

Dvadeseti i početak dvadesetprvog veka obeležila izuzetna dinamika seoba, uslovljenih političkim, ekonomskim, socijalnim, kulturološkim i drugim razlozima. Mada će istorija, kao učiteljica života dati o svemu tome svoj konačni sud, na prvi pogled izbijaju u prvi plan negativni aspekti i u celini negativna strana seoba. Upravo u trenutku kada nastaje ovaj tekst, svet je suočen sa seobom koja će biti zapisana na najmračnijim stranicama istorije ljudskog roda. S druge strane, ne mogu se osporiti i brojni pozitivni procesi seoba, koji su bili u funkciji stvaranja novih i unapredjivanja postojećih kulturnih i društvenih vrednosti. Zato nije moguće objektivno i celovito prosudjivati o istorijskom, civilizacijskom, kulturološkom i individualnom smislu i dometima seoba, ako se istovremeno ne sagledavaju pozitivne i negativne strane. To znači da se o seobama kao istorijskom i civilizacijskom procesu danas ne može prosudjivati samo na osnovu aktuelnih negativnih, antihumanističkih procesa na tom planu. Analiza seoba u savremenom dobu zbog toga mora imati u vidu da seobe imaju dva pokretačka izvora – jedan se nalazi u aktuelnim društvenim procesima u celini, a drugi u autonomnoj energiji svake individue u seobama.

Ključne reči i izrazi: *migracije, istorija, ljudska prava, tradicionalna društva, nomadski način života, politika*

FINANCIAL ASPECTS OF MIGRANT CRISIS

Abstract

The twentieth and beginning of the twenty-first century have been marked by extraordinary dynamics of migration, caused by political, economic, social, cultural and other reasons. Although history, as a life's teacher, will give its final judgment about it, at first glance we see the negative aspects and negative sides of migrations. At the moment we write this text, the world is faced with the migration which will be written on the darkest pages of history of the human race. On the other hand, we cannot diminish numerous positive processes of migrations, like creating new and upgrading existing cultural and social values. Therefore, it is not possible to judge objectively and comprehensively about the historical, civilizational, cultural and individual meaning and range of migrations, if we don't take into account both positive and negative sides. This means that migrations as historical and civilizational process today cannot be judged only on the basis of current negative, antihumanitarian processes in this area. Analysis of migration in modern times must consider that migrations have two driving sources - one is in the current social processes in general, and the other in the autonomous energy of each individual in migrations.

Key words: *migrations, history, human rights, traditional society, nomad way of life, politics*

1 Visoka strukovna škola za preduzetništvo, Beograd

UVODNE NAPOMENE

Jedan od junaka Tolkinovog[2] romana „Gospodar prstenova“, u trenutku kada se suočava sa premoći mračnih sila i njihovom armijom Orkama, zabrinut za budućnost ljudske rase kaže – Svet se promenio, približava se kraj sveta ljudi. Nešto kasnije, posle ogorčenih borbi sa silama zla, koje su u odredjenom momentu bile veoma blizu toga da unište ljudski rod, kada su se okolnosti promenile, jedan od junaka romana konstatuje da ljudska civilizacija ima budućnost. Ljudska rasa je opstala, odgovarajući na brojne izazove koje je pred njih stavljala istorija.

Medjutim, okolnosti su se promenile, ali to nije najvažnije. Važnija od samih promena, ne sporeći naravno njihov značaj i pokretačku razvojnu snagu jeste činjenica sve veće dinamike ovih promena, kao da promene čiji smo savremenici i tvorci gledamo na nekom filmu, čije se trake ubrzano okreću. To, neizbežno otežava razumevanje ovih promena, njihovih uzroka i posledica, našu ulogu i uticaj u tim promenama, kao i definisanje stavova o ovim promenama, kao osnove naših ličnih i društvenih strategija.

Promene čiji smo savremenici, neizbežno podrazumevaju i promene u sistemu ličnih i društvenih vrednosti, u načinu života, u medjusobnoj komunikaciji. Sve je očiglednije da mnogi nesporazumi i konflikti na svim nivoima proističu iz činjenice da ljudi pod istim rečima podrazumevaju različite pojmove. Vreme i društvene okolnosti u kojima živimo zbog toga nalažu izuzetno složen i osetljiv, po svojoj prirodi protivurečan i konfliktan zadatak redefinisanja pojmova.

Jedan od pojmova koji se takodje nalazi pred izazovima redefinisanja, a koji je predmet ovog rade jesu – seobe. Potvrdu takvog stava nalazim i u ličnom iskustvu – u činjenici da prvi put pišem o seobama. Otuda se nužno nameću dva pitanja, kao polazna osnova za ovaj rad – prvo pitanje šta su to seobe, kako ih i na osnovu čega definišemo, kakav je istorijski tok njihovog razvoja, šta utiče na promenu suštinskih odrednica seoba, i drugo pitanje u kakvom odnosu stoje seobe u odnosu na druge društvene pojave i odnose, kako i u kojoj meri seobe utiču na tok društvenih zbivanja.

Ono što čini „diferentiu specificu“ seoba u odnosu na druga društvene pojave, jeste njena istoričnost. Naime, suština i ljudski smisao seoba ne može se razumeti bez posmatranja i analize seoba kroz vremensku dimenziju, kroz kretanje ljudske civilizacije kroz vreme, jer seobe jesu, u krajnjoj liniji istovremeno kretanje civilizacije kroz vremensku i prostornu dimenziju.

To je od posebne važnosti za suštinsko razumevanje seoba u savremenom dobu. Naime, naša generacija suočena je sa specifičnim iskustvom o prirodi, karakteru, uzrocima i posledicama seoba. Medjutim, to nije ništa novo, Svaka generacija u istoriji ljudskog roda suočavala se sa specifičnostima seoba uslovljenim društvenim okolnostima toga doba. Istovremeno i seobe kao izuzetno složena, dinamična pojava, odnosno društveni proces, predstavljaju veoma pouzdanu sliku vremena u kome su se odvijale. [3]

Pri tome se ima u vidu da je dvadeseti i početak dvadesetprvog veka obeležila izuzetna dinamika seoba, uslovljenih političkim, ekonomskim, socijalnim, kulturološkim i drugim razlozima. Mada će istorija, kao učiteljica života dati o svemu tome svoj konačni sud, na prvi pogled izbijaju u prvi plan negativni aspekti i u celini negativna strana seoba. Upravo u trenutku kada nastaje ovaj tekst, svet je suočen sa seobom koja će biti zapisana na najmračnijim stranicama istorije ljudskog roda. S druge strane, ne mogu se osporiti i brojni pozitivni procesi

2 Tolkin, Dž. : Gospodar prstenova, „Delfi“, Beograd, 2010.

3 Crnjanski, M. : Seobe, „Prosveta“, Beograd, 1962.

seoba, koji su bili u funkciji stvaranja novih i unapredjivanja postojećih kulturnih i društvenih vrednosti. Zato nije moguće objektivno i celovito prosudjivati o istorijskom, civilizacijskom, kulturološkom i individualnom smislu i dometima seoba, ako se istovremeno ne sagledavaju pozitivne i negativne strane. To znači da se o seobama kao istorijskom i civilizacijskom procesu danas ne može prosudjivati samo na osnovu aktuelnih negativnih, antihumanističkih procesa na tom planu. Analiza seoba u savremenom dobu zbog toga mora imati u vidu da seobe imaju dva pokretačka izvora – jedan se nalazi u aktuelnim društvenim procesima u celini, a drugi u autonomnoj energiji svake individue u seobama.

SEOBE U VREMENSKOJ, ISTORIJSKOJ DIMENZIJI

Istorija ljudskog društva je složena, višeslojna, protivurečna, konfliktna, razvojna, promenljiva od surove stvarnosti do optičke varke, jer samo tako posmatrana u mnoštvu i bogatstvu svojih sadržaja, može se shvatiti njen integrativni karakter, njena snaga, njen smisao, spoznati, ili bar naslutiti njene osnovne zakonitosti. Samo takvo posmatranje vodi ka spoznaji njene slojevitosti, pa se tako istorija može posmatrati i proučavati u svojim brojnim sadržajima – kao istorija politike, kao istorija ekonomskih kretanja, kao istorija nauke, kao istorija umetnosti, kao istorija naselja. Takav pristup vodi nas i do saznanja da se istorija ljudskog društva može posmatrati i kao istorija seoba. Istorija nam u tom slučaju, kao učiteljica života daje dokaze o složenosti seoba, o raznolikosti njihovih uzroka i posledica, pojavnih oblika i nivoa, koji mogu biti lokalni, globalni i individualni, upravo zato što sve seobe imaju pokretačku snagu u onim seobama, koje se dogadjaju u svakome od nas pojedinačno, u našim srcama i duši, u našem sistemu vrednosti, u načinu života i odnosu prema životu samom. [4]

Isto tako, proučavanje seoba kao istorijske kategorije, kao društvenog procesa u vremenskoj dimenziji, daje osnova za jedan zaključak od ključne važnosti za razumevanje seoba – a taj zaključak glasi da su seobe ljudska sudbina. Drugim rečima, u istoriji ljudskog društva nema istorijskog perioda, nema naroda, nema pojedinca, koji se nije suočio sa seobama, čija sudbina, invidualna ili društvena nije, na različite načine bila povezana sa seobama.

Pre svega, ona prelomna tačka kada se čovek odvaja od drugih bioloških vrsta, kada postaje svesno, društveno, a to znači i moralno biće, neizbežno sadrži u sebi sposobnost svesnog pristupa prirodi, čiji je čovek sastavni deo, jer je i sam prirodno biće. To, naravno uključuje uočavanje razlika u prirodnom ambijenutu, a time i praktičnog životnog saznanja da svi prirodni ambijenti nisu jednako gostoljubivi za čoveka. Onog momenta kada čovek postajući svesno društveno biće, postaje svestan razlika prirodnog ambijenta sa stanovišta pogodnosti za život, kada na novi, viši, složeniji, konkretni i apstrakti način počinje da vezuje sebe i prirodu, prestaje instinktivno lutanje pokretano nagonom samoodražanja. Počinje svesno traganje čoveka za novim, drugačijim, boljim, počinju seobe.

Nastavak posmatranja kroz istorijsku, vremensku dimenziju potvrdjuje da su seobe bile način života, sudbina čovečanstva u veoma dugom periodu istorije. Reč je o onom periodu istorije, koji se zapravo definiše kao predistorija, kao period u kome ljudi, odnosno njihove društvene zajednice žive nomadskim načinom života. U tom periodu, koji traje hiljadama godina, ljudi nemaju stalne naseobine. Oni se kreću, kako bi se reklo savremenim rečnikom „trbuhom za kruhom“, u potrazi za hranom, pijaćom vodom i svim onim što im je neophodno za život. Da bi zaštitili svoje živote od divljih zveri, drugih životnih opasnosti, da bi se zaštitili od prirodnih nepogoda, ljudi koriste prirodna staništa - pećine, šume, prirodna skloništa, a

4 Šuković, D. : Kultura i socijalni kapital, u Zborniku „Kultura i razvoj“, Institut društvenih nauka, Beograd, 2004.

postepeno počinju da prave šatore i druge rukom stvorene zaklone. Stepen razvoja, nivo znanja ljudi opredeljuje njihov način života. Ljudi se stalno kreću, odnosno ostaju na odredjenoj teritoriji dotle dok na njoj ima hrane, vode, ili dok ih silom ne otera neka jača grupa. Tada nastavljaju traganje za novim teritorijama na na kojima ima hrane – jestivih plodova, divljači, pitke vode i drugih neophodnih uslova za život. Drugim rečima, okolnosti u kojima ljudi žive ne ostavljaju im drugu mogućnost nego stalno kretanje u potrazi za hranom, vodom, smeštajem, sigurnošću, odnosno odredjuju im seobe kao način života.

Naravno, neophodno je pri tome shvatiti suštinsku prirodu ovog kretanja. Nomadski način života, kojim čovek živi većim delom svoje istorije, ne može se posmatrati samo kao puko mehaničko kretanje, kao nasumično lutanje u kome je jedino neizvesnost izvesna. To je traganje za odgovorom na pitanje koje je čovek postavio sebi prvi put kada je, ne samo čulima, nego i umom spoznao zveydano nebo nad nama i moralni zakon u nama.[5]U tom smislu, seobe su kreativno traganje o sebi, sopstvenom identitetu, prepoznavanje sopstvenih strahova i nada, testiranje sposobnosti da se menja svest, da se stvara svet bolji i humaniji od onog u kome trenutno živimo. Ako se u tome uspe, onda se može reći da su ljudi izvržili seobu u taj bolji, humaniji svet. O tome veoma upečtljivo govori sledeća misao Marsela Prusta: „Nije hrabrost samo u tome da se pronadju i osvoje novi kontinenti, nove zemlje, već i sposobnost da se svet oko nas posmatra drugačijim očima.“[6] Medjutim, sve to ne može dovesti u pitanje osnovnu činjenicu – da su seobe način života. Čovek, odnosno te prve, primitivne društvene zajednice traju kroz kretanje, upoznaju prirodu i stalno širi svoje vidike i saznanja, krećući se ka novim, nepoznatim teritorijama.

Ključna promena na planu shvatanja seoba, ali i praktičnog pristupa čoveka seobama kao sastavnom delu ljudskog života, nastala je na jednoj od inače najvećih raskrsnica u istoriji ljudskog društva. Ta raskrsnica je poznata kao početak bavljenja čoveka zemljoradnjom, odnosno prva, društvena podela rada na zemljoradnju i stočarstvo. Pre svega, društvena podela rada je pokrenula ogromnu stvaralačku snagu ljudi u funkciji društvenog progresa. Ali, sa stanovišta teme kojom se bavi ovaj rad, društvena podela rada ima izuzetan, može se slobodno reći, presudan značaj. Zemljoradnja definitivno vezuje čoveka za zemlju koju ob radjuje, i čovek ostaje da živi na jednom mestu. Čovek počinje da stvara stalna naselja – sela i gradove i način života, ali i sistem ličnih i društvenih vrednosti se iz temelja menja. Naravno, kuća, sojenica, koliba, „krov nad glavom“ kako se to simbolično zove, nije samo hrpa složenog gradjevinskog materijala. To je nešto mnogo više i složenije – to je dom, koji je simbol porodične ljubavi, sigurnosti, solidarnosti. [7]

Društvena podela rada na zemljoradnju i stočarstvo, odnosno sposobnost čoveka da obradjuje zemlju i ubira njene plodove, menja u suštini dotadašnji način života. Čovek je i dalje zavistan od prirode. Medjutim, ta zavisnost ima sada drugačiji karakter i smisao. Zavisnost čoveka od prirode u prethodnom, nomadskom načinu života je pasivna, jer čovek ne može da utiče na tok prirodnih zbivanja. On, jednostavno koristi plodove koje mu pruža priroda (jestivo korenje, voće, životinje koje lovi), u zatečenom stanju i nije u mogućnosti da utiče na količinu i kvalitet tih plodova. S druge strane, onda kada je počeo da obradjuje zemlju, čovek je bio u mogućnosti da aktivno utiče na količinu i kvalitet plodova, koje sada on proizvodi, jer količina tih plodova zavisi i od načina kako obradjuje zemlju. Na taj način zavisnost čoveka od ćudi prirode se smanjuje, a povećava se uticaj ljudske aktivnosti, jer sada čovek svojim radom i

5 Kant, I. : Kritika praktičnog uma, „Kultura“, Beograd, 1972.

6 Prust M. : „U traganju za izgubljenim vremenom“, „Paidea“, Beograd, 1987

7 Marinković, D. : Svet rada – stari izazovi u novom dobu, VSSP, Beograd, 2012.

znanjem može povećani količinu proizvoda dobijenih od obrade zemlje,a time unaprediti kvalitet i sigurnost svog života.

Ostajući na jednom mestu, čovek stiče nova znanja, odnosno razvija čitav niz aktivnosti, vezanih za činjenicu mesta stalnog boravka. Ljudi prave kuće, obezbedjuju ih od upada potencijalnih neprijatelja i divljih zveri, štite se od vode i vremenskih nepogoda, grade infrastrukturu naselja, rešavaju zajedničke probleme.

Medjutim, promena načina života, ne znači i kraj seoba. U čoveku, kao svesnom, društvenom, stvaralačkom biću, koji stalno postavlja pitanja, o sebi, o prirodi koja ga okružuje, trajno ostaje težnja za upoznavanjem drugih predela, zemalja, kontinenata, što motiviše čoveka da putuje. Naravno, sastavni deo tih putovanja je traganje za boljim životom, odnosno za mesnom gde će život biti bolji. Tako se u čoveku počinju sukobljavati dva protivurečna osećanja – težnja da stvori dom, koji je mnogo složeniji i zahtevniji od kuće kao mesta stanovanja, osećanje pripadnosti odredjenom mestu, ljubav prema tom komadu zemlje, spremnost da se taj komad zemlje brani i po cenu života, a sa druge strane težnja za promenom, zaputovanjem, za upoznavanjem novih predela, novih ljudi, novih vrednosti i načina života. Taj sukob ostaje trajno prisutan u svakome od nas i od predstavlja pokretačku snagu seoba, ali i opstanka na jednom mestu. Reč je o protivurečnim aspektima ljudske ličnosti. S jedne strane je težnja da se ostane na jednom mestu, što daje osećaj pripadnosti, vezanosti za odredjeno tlo kao izvor života, kao izvor sigurnosti, a sa druge strane je radoznalost, spremnost suočavanja sa novim, drugačijim, neizvesnim. Već na pojavnoj ravni je vidljivo i prepoznatljivo da su ova dva aspekta ljudske ličnosti medjusobno suprotstavljena, da se u odredjenim okolnostima medjusobno isključuju. Ali ta dva aspekta, uvek postoje istovremeno, samo u različitim pojavnim oblicima i intenzitetu, odnosno čine dve strane stvaralačke, razvojne ljudske ličnosti. Takav pristup neizbežno otvara pitanje, koje je istovremeno filozofsko, etičko, razvojno, političko, odnosno obuhvata skoro sve ključne aspekte individue i društva, a ono oglasi koji aspekti i koje društvene okolnosti utiču da u odredjenim periodima istorije, u društvenoj zajednici prevlada jedna od dve suprotstavljane težnje – jedna za trajnim ostajanjem na jednom mestu, na trajnom ljudskom staništu, ili težnja za kretanjem, za traganjem za novim teritorijama, za novim saznanjima, za novim, drugačijim iskustvom. U svakom slučaju, može se tvrditi da seobe predstavljaju onu fazu, odnosno ono društveno stanje u kome je prevladala težnja za kretanjem, za promenom, upoznavanjem novih teritorija, novih ljudi i novih izazova. [8]

Naravno, ne sme se nikako ispustiti iz vida izuzetna složenost, slojevitost i brojni pojavni oblici seoba. Naime, seobe pojedinih društvenih grupa, pa i čitavih naroda, samo su jedan od pojavnih oblika, jedan od nivoa seoba. Subjekt seoba su i porodice, pripadnici pojedinih etničkih grupa koji su izloženi progonu i diskriminaciji, istraživači, pojedinci, što seobe čini kontinuiranim društvenim procesom. U tom smislu, akterima seoba mogu se smatrati mnogi svetski putnici, istraživači, geografi, moreplovci, u traganju za novim zemljama, novim kontinentima, novim prirodnim bogatstvima, kao što su Marko Polo, Hristifor Kolumbo, Magelan i drugi. Upravo se na tom mikro nivou, na primeru tih individualnih i grupnih seoba, vidi sva hrabrost, spremnost na rizik, da bi se upoznale do tada nepoznate zemlje, narodi i civilizacije. Upečatljiv primer takve hrabrosti predstavlja put Hristifora Kolumba, koji je sa tri broda – Nina, Pinta i Santa Marija, krenuo u neizvesnost, sa ciljem da dokaže da je Zemlja okrugla i da će kretanjem na zapad stići na istok – u Indiju. Ova hrabrost je zajednički imenitelj svih seoba u istoriji ljudskog roda.

8 Krivokapić, B.: Enciklopedijski rečnik medjunarodnog prava i medjunarodnih odnosa, "Službeni glasnik", Beograd, 2010.

Medju ključnim odrednicama seoba u veoma dugotrajnom periodu nomadskog života čoveka, posebno mesto pripada sledećoj. Seobe, koje su, zapravo, način života, odlikuje spontanost. Nema planiranja, u onom smislu kako se u savremenom dobu definiše planiranje. Nizak stepena razvoj proizvodnih snaga, koja život u celini, najčešće svodi na borbu za elementarni biološki opstanak, opredeljuje i prirodu i karakter seoba, čija je ključna odrednica takodje borba za opstanak. Seobe su put i način da se čovek održi u surovom prirodnom okruženju. Naravno, seobe u svakom slučaju zadržavaju one karakteristike koje proističu iz činjenice da je njihov kreator i akter – čovek, svesno, društveno biće, što znači da je svaka seoba stvaralački akt ljudskog bića, pojedinačno ili zajedno sa drugima. Medjutim, nomadski način života uslovljavao je da u seobama toga doba dominira spontanost, stihijnost. Pravac kretanja ka novim teritorijama, ka novim lovištima, ka novim izvorima pitke vode odredjivao se instinktivno, sledeći unutrašnje porive u čoveku, subjektivna osećanja i nade da će na novoj teritoriji opstanak biti moguć. Naravno, spontanost i instinktivnost seoba izražava i suštinske osobine ljudske ličnosti toga doba.

POLITIKA SEOBA I SEOBE KAO POLITIKA

Promena načina života koja je nastala društvenom podelom rada, razvojem poljoprivrede, osnivanjem stalnih ljudskih staništa, prestankom nomadskog načina života, neizbežno je uticala i na karakter i suštinske odrednice seoba. Naravno, mnoge odrednice seoba, uključujući tu spontanost, stihijnost, instinktivnost ostaju trajno prisutne kada se seobe posmatraju kroz vremensku dimenziju, što je posebno uočljivo na pojavnoj ravni onda kada se seobama štiti i spasava život, telesni i lični identitet, sloboda, dostojanstvo, odnosno ključne vrednosti ljudskog života.

Medjutim, sama činjenica uspostavljanja stalnih naselja, odnosno trajnih staništa ljudi, uslovljava suštinsku promenu u prirodu seoba. U periodu nomadskog života, seobe su opredeljivali prirodni činioci - pre svega mogućnost da se obezbedi hrana i voda,a naravno i mogućnost odbrane od drugih hordi, odnosno plemena. Sa nastankom novih društvenih okolnosti seobe podrazumevaju donošenje odluke koja nikada kroz istoriju nije bila laka i jednostavna, odluke o napuštanju stalnog staništa i kretanju u nešto, novo, nepoznato, a neretko i opasno.

Život ljudi postao je složeniji, odnosno pred svakim pojedincem i predsvakom društvenom zajednicom otvorio se čitav niz novih pitanja, koja su zahtevala svakodnevne, ali i one druge, koje danas modernim rečnikom zovemo strateške odluke. Pre svega, sa stanovišta upravljanja sopstvenim životima, sopstvenim sudbinama, svakog pojedinca i društvenih zajednica na različitim nivoima, pojavio se jedan novi, drugačiji izazov.[9] Naime, u dugotrajnom periodu nomadskog načina života, nije postojala alternativa, nije postojala mogućnost izbora. Vreme, način i uslovi seoba malo su zavisili od ljudi, a više od faktora na koje ljudi toga doba nisu mogli uopšte, ili su veoma malo mogli da utiču. Može se reći da su se seobe u tom veoma dugom vremenu ljudske istorije u velikoj meri odvijale pod prinudom. Ljudi su dolazili na odredjenu teritoriju, koja je bila nenastanjena, ili su je osvajali od slabije i brojčano manje grupe i ostajali na toj teritoriji sve dok je na njoj bilo uslova za život – hrane, a to znači divljači, jestivih plodova i pitke vode. Kada bi ti resursi bili istrošeni, kada više nije bilo hrane i vode, zajednica koja je živela na toj teritoriji (horda, rod, pleme), nastavljala je kretanje ka novoj teritoriji. To je, jednostavno bilo pitanje biološkog opstanka zajednice.

9 Ruso, Ž.Ž. : Društveni ugovor, „Prosveta“, Beograd, 1949.

U novim društvenim okolnostima kada čovek postaje vezan za zemlju koju obradjuje, seobe, kao traganje za životnim resursima, nisu jedina mogućnost, odnosno uslov biološkog opstanka, jer čovek sada proizvodi hranu, svojim znanjem, sve više unapredjuje svoja znanja, pravi i usavršava sredstva za rad. Sada pitanje seoba postaje pitanje izbora, jer ima alternativu. To znači da svaki pojedinac, odnosno društvena grupa koja živi na odredjenoj teritoriji pravi procenu na osnovu koje odlučuje da ći će ostati na odredjenoj teritoriji, ili će krenuti ka nekoj novoj teritoriji.

Odluka o tome, koja je i dalje sudbinskog karaktera, jer može odlučiti o životu ili smrti odredjene društvene grupe, postala je izuzetno složena, jer je na donošenje takve odluke uticao čitav niz faktora. Odluke o seobama realno je mogla donositi samo društvena zajednica. Individualna odluka o seobi pojedinca, iz bilo kog razloga realno nije bila moguća, iz najmanje dva razloga. Prvi je razlog činjenica da bi napuštanje društvene zajednice od strane pojedinca u najvećem broju slučajeva značilo smrtnu presudu, zato što pojedinac nije bio u stanju da zaštiti svoj život od različitih opasnosti. Drugi je razlog što su većinu stanovništva činili robovi, odnosno kmetovi, koji nisu imali pravo slobodnog kretanja. Ta činjenica je posebno otežavala donošenje odluke o seobi i proces odlučivanja o tom pitanju uvek je bio u većoj ili manjoj meri konfliktan.

Na jednoj strani bio je izuzetno jak argument – zemlja koja se obradjuje i koja daje plodove od kojih čovek živi, koja daje sigurnost, osećaj pripadnosti, osećaj zavičaja, potrebe da se sopstvena zemlja brani, a na drugoj, opasnosti, nasrtaji neprijateljskih grupa, koje nastoje da osvoje odredjenu teritoriju i da se na njoj nasele i koriste njene plodove, ali takodje nada i očekivanje da će nova zemlja biti bogatija, lepša i da će ljudima pružiti bolje uslove za život. Kao igra svetlosti i senki navedeni činioci za i protiv seoba trajno su prisutni kroz istoriju ljudskog društva, kao ključne odrednice istorije seoba. Ove činioci, samo u novim pojavnim oblicima, ali u suštini iste, uočavaju se i u dobu čiji smo savremenici.

Sa razvojem poljoprivrede kao vekovima dominantne privredne delatnosti, osnivanjem stalnih naselja, menja se ne samo način života, već posledično i neizbežno i način upravljanja društvom. Ključna karakteristika tog procesa jeste nastanak politike kao nove društvene delatnosti, čiji je cilj od nastanka do danas usmeravanje svih drugih društvenih delatnosti. Naravno to usmeravanje svih društvenih delatnosti, koje drugim rečima znači upravljanje društvom ostvarivalo se u različitim epohama na različite načine, koji se kreću u rasponu od autokratije do demokratije. Ono što je pri tome od posebnog značaja je činjenica da se definitivno izdvaja grupa ljudi čiji je isključivi zadatak u podeli rada upravljanje javnim poslovima, odnosno vladanje društvom, što ovu društvenu grupu, naravno, dovodi u privilegovanu društvenu poziciju. Promene u načinu upravljanja društvom, nastanak politike i društvene grupe koja u politici, odnosno u procesu odlučivanja ima dominantnu ulogu snažno utiče na tok, dinamiku, masovnost i druge karakteristike seoba. U svakom slučaju nastanak politike donosi još jedan razlog za seobe – nezadovoljstvo stanjem u društvu, nezadovoljstvom kako vladajuća društvena grupa vodi politiku, odnosno upravlja društvom, i nemogućnost, odnosno nedovoljna snaga nezadovoljnih, da se ta situacija promeni.

U svakom slučaju, ono što je zajednički imenitelj svih epoha u istoriji ljudskog društva jeste činjenica da seobe kao činjenica, kao mogućnost izbora, kao pretnja ili kao stvarnost postaju nezaobilazna komponenta političkog života društva. Seobe postaju deo stvarnosti, nekada i svakodnevice velikog broja ljudi, test stanja u jednom društvu, pokazatelj odnosa društvene moći, souočavanja sa prirodnim katastrofama, sa snagom osvajača, ali i suočavanja so sopstvenom snagom grabrošću, nadama, očekivanjima. Seobe postaju značajan deo istorije, ali

ne samo dogadjaj sam za sebe, već proces koji je uslovljen, ali i odslikava sve druge relevantne društvene procese.

Sloj profesionalnih upravljača, naravno, shvata značaj, objektivne domete i smisao seoba. Onda kada je u istorijskom hodu društvo došlo u onu fazu razvoja da je pitanje seoba ili mogućnost trajnog ostanka na odredjenoj teritoriji postalo pitanje izbora, to je istovremeno postalo jedan od važnih predmeta političke borbe. Pri tome su se u različitim društvenim okolnostima ciljevi ovog aspekta političke borbe kretali od ubedjivanja ljudi da ostanu na jednom tlu, do ubedjivanja da to tlo napuste i krenu u neizvesnost seobe. Drugim rečima, seobe su prestale da budu samo traganje za boljim životom, za teritorijama bogatim prirodnim plodovima, vodom i drugim neophodnim za ljudski život, oblik borbe za biološki opstanak, već su postale i sredstvo političke borbe. [10] Seobe u periodu nomadskog načina života su spontane, uslovljene isključivo traganjem za održivim uslovima života. One su, istovremeno i prinudne, ali u egzistencijalnom smislu, jer na seobe ljude prinudjuje samo čijenica da na odredjenoj teritoriji više nema hrane, vode i drugih elementarnih uslova za život. Seobe u periodu kada čovek počinje da se bavi poljoprivredom i osniva stalna naselja nisu spontane, ali jesu prinudne. Medjutim, ta prinuda ima drugi karakter i izvore. Prinudni karakter seoba sada je uslovljen političkim odlukama onih koji imaju političku i vojnu premoć da uskrate elementarne uslove za život stanovništvu odredjene teritorije i da ih tako prinude na seobu. Prinudni karakter seoba iza kojih se nalazi politička moć, odnosno politički interesi onih koji poseduju tu moć manifestuje se na svim nivoima društvenog života. Pri tome, savremeno gradjansko društvo u čijem se epicentru nalazi slobodni gradjanin, sa korpusom ljudskih sloboda i prava, na novi način otvara pitanje definicije, ili tačnije rečeno neophodnost redefinisanja pojma seoba, kao i različitih nivoa seoba. Seobe imaju aktere na lokalnom, nacionalnom i globalnom nivou. Medjutim, postoji u savremenom društvu posebno izražena kategorija individualnih seoba. To je slika i posledica sve veće teritorijalne i socijalne pokretljivosti stanovništva koje omogućava razvoj novih tehnologija, promene u strukturi rada i strukturi radne snage, razvoj sredstava saobraćaja i posebno informatičkih tehnologija, kao i konstantno unapredjivanje korpusa ljudskih sloboda i prava. U tom smislu, može se zaključiti da seobe u savremenom dobu postaju način života, kao što su to bile u periodu rane istorije ljudskog društva koju je obeležio nomadski način života, samo sa novim sadržajima i novim pojavnim oblicima. Ta činjenica, pored ostalog, omogućuje da se u savremenom dobu celovitije i sistematskije uoče prednosti i ograničenja seoba, kao sastavnog dela ukupnih društvenih procesa.

U svakom slučaju, seobe postaju sve složenije i sve protivurečnije, jer se stalno povećava broj činilaca koji utiču na seobe. Isto tako, proširuje se broj društvenih aktera koji utiču na seobe i kroz seobe se zapravo prelamaju društveni konflikti i interesi različitih društvenih grupa. Shvatanje suštine seoba u njihovoj složenosti i sveobuhvatnosti čitavog niza spekata podrazumeva da se podje od najšire definicije seoba – u tom smislu da se pod seobama može shvatiti svaka trajna promena mesta boravka, bez obzira na uzroke i motive. Sledeći korak podrazumeva analizu različitih uzroka i pojavnih oblika seoba. U tom smislu, kao jedan od karakterističnih oblika, odnosno uzroka seoba jeste kažnjavanje, odnosno prinuda na seobu kao kazna. Takva mera seoba kao kazna za sukob sa društvenim zakonima primenjivana je u Staroj Grčkoj i zvala se ostrakizam. Ona se izricala za najteže oblike sukobljavanja sa društvenim normama i podrazumevala je isključivanje onoga koji se ogrešio o društvene zajednice iz društvene zajednice. S jedne strane, osoba koja je osudjena na ostrakizam bila je moralno

10 Gidens, E. : Svet koji nam izmiče, Hrestomatija „Globalizacija –mit ili stvarnost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003.

stigmatizovana, a sa druge strane praktično osudjena na smrt, jer izolovana jednika u prirodi u tom vremenu nije mogla fizički da opstane. Pored ovog faktičkog izgona, kao direktnog drastičnog vida prinudne seobe kroz istoriju su pojedincima izricane kazne koje faktički nisu ostavljale drugu mogućnost do prinudne seobe, jer osudjeni nije mogao da opstane u društvenoj zajednici.

Logično je da je veći deo ovog teksta bio posvećen negativnim pojavnim oblicima seoba, kao slike i posledica nasilja i najgrubljih oblika ugrožavanja ljudskih života, prava i idostojanstva ličnosti. To proističe iz osnovnih ciljeva i zadataka društvene teorije da identifikuje negativne društvene pojave i procese, da ih analizira i da predlaže rešenja koja trajno uklanjaju negativne pojave, ili ih bar svode na manju meru. [11]

Medjutim, seobe imaju i svoju pozitivnu, stvaralačku, razvojnu stranu, koja ne sme biti zapostavljena, ukoliko se želi objektivan, celovit, argumentovan, pristup proučavanju seoba. Sagledavanje pozitivnih, stvaralačkih, razvojnih aspekata seoba ima ima poseban značaj i zbog toga što spoznaja i unapredjivanje pozitivnih efekata seoba predstavlja snažan i efikasan instrument u neutralizaciji pomenutih i drugih negativnih aspekata seoba.

Ono što je zajedničko seobama i sa negativnim i sa pozitivnim predznakom jeste da svaka seoba predstavlja potvrdju hrabrosti, odnosno duševne snage da se savlada strah od nepoznatog, drugačijeg, novog. To istovremeno znači prevladavanje pozitivnih činilaca, odnosno motivacionih faktora – radoznalosti, želje da se upoznaju drugi predeli i ljudi, racionalna hrabrost i optimizam, odnosno vera da će tamo kuda ih seobe vode ljudi živeti bolje. U tom smislu, izmedju ljudi i seoba uspostavlja se trajna, funkcionalna, može se čak reći – organska veza- u kojoj ljudi kreiraju seobe u skladu sa svojim ciljevima, očekivanjima i nadama, ali i seobe modeliraju ljude, njihov sistem vrednosti, odnose prema drugim ljudima i druge ključne karakteristike ljudske ličnosti. Drugim rečima, seoba kao složeni društveni, ali i lični proces, gradi jednu specifičnu psihološku i moralnu strukturu ličnosti.

U svakom slučaju kroz vremensku dimenziju seobe se mogu posmatrati kao stalno sukobljavanje dva osnovnna tipa seoba, onih sa pozitivnim i onih na negatinim predznakom. Medjutim, nije moguće izdvojiti čisti pozitivni i negativni tip seoba, jer u seobama sa dominantnim negativnim predznakom, postoje i pozitivni motivi, jer da nije toga ne bi ni bilo seoba, već bi ljudi na odrednjenom tlu, na kome se već nalaze, čekali bespomoćno svoju zlu sudbinu.

Analiza i pokušaj klasifikacije seoba na one sa pozitivnim i negativim predznakom u istorijskoj dimenziji, takodje nas vodi do argumenata o promenama koje su se dogadjala u prirodi i karakteru seoba kroz istoriju. U tom smislu, već na pojavnoj ravni je vidljivo da se seobe danas u mnogimaspektima, suštinski razlikuju u odnosu na seobe i prethodnim periodima ljudske istorije. Ove razlike su tako značajne da nameću potrebu redefinisanja pojma seoba, ili drugim rečima, otvaraju pitanje šta se danas podrazumeva pod pojmom seoba. Na to su uticali brojni parametri, a pre svega razvoj demokratije i u tom okviru koncepta i prakse ljudskih sloboda i prava, razvoj novih tehnologija, koje su višestruko unapredile stvaralačku moć ljudskog rada, razvoj novih sredstava saobraćaja, informatičkih tehnologija i elektronskih komunikacija, što je u tehničkom pogledu omogućilo neslućeno brz protok informacija i ljudi, a to znači i znanja, različitih društvenih vrednosti, iskustava, kao pokretačkih snaga progresa u savremenom dobu.

Upravo zahvaljujući napred navedenim parametrima, savremeno doba karakteriše sve veća pokretljivost ljudi. To, neizostavno nameće pitanje, šta se danas podrazumeva pod pojmom

11 Hanington, S. : Sukob civilizacija, CID, Podgorica, 2007.

seoba. Tu se nalazi jedna od ključnih razlika izmedju seoba u prethodnim periodima istorije i u savremenom dobu. U većem delu istorije dominirali su ograničavajući činioci seoba, medju kojima posebno treba izdvojiti činjenicu da većina ljudi nije slobodna da se kreće gde želi (robovi i kmetovi), opšte siromaštvo i veoma ograničena transportna sredstva. S druge strane, savremeno doba otvara čitav niz mogućnosti za putovanja, upoznavanje drugih krajeva i zemalja. Sve je dinamičniji transfer znanja i informacija, razvijaju se mogućnosti zapošljavanja, odnosno pokretljivosti radne snage na globalnom nivou, razvijaju se turistička putovanja. Sve ove promene nameću potrebu traganja za odgovorom na pitanje - šta su danas seobe. Logično je da se u seobe ubroj i preseljenje u drugi grad, ili drugu zemlju radi zapošljavanja, porodičnih razloga, ili jednostavno iz želje da se živi u većem gradu, sa boljom komunalnom, obrazovnom i kulturnom infrastrukturom. Za razliku od seoba u prethodnim periodima, u kojima su seobe bile dominantno grupne, savremene seobe, pre svega one sa pozitivnim predznakom, su individualne, ali masovne, jer u njima učestvuju milioni ljudi.

Medjutim, i pored navedenih promena, odnosno razvoja pozitivnih okolnosti za seobe, u celini posmatrano na seobe se (ne računajući ratove i progone) odlučuje relativno mali procenat ljudi. Očigledno je da na izbor izmedju seoba i ostajanja na odredjenom tlu deluju mnogo snažnije oni činioci koji opredeljuju ljude da ostanu na svojim stalnim staništima.

LITERATURA

1. Crnjanski, M.: Seobe, Prosveta, Beograd, 1962.
2. Gidens, E.: Svet koji nam izmiče, Hrestomatija „Globalizacija – mit ili stvarnost“, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003.
3. Hanington, S.: Sukob civilizacija, CID, Podgorica, 2007.
4. Kant, I.: Kritika praktičnog uma, Kultura, Beograd, 1972.
5. Krivokapić, B.: Enciklopedijski rečnik medjunarodnog prava i medjunarodnih odnosa, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
6. Marinković, D.: Svet rada – stari izazovi u novom dobu, VSSP, Beograd, 2012.
7. Ruso, Ž.Ž.: Društveni ugovor, Prosveta, Beograd, 1949.
8. Tolkin, Dž.: Gospodar prstenova, Delfi, Beograd, 2010.
9. Šuković, D.: Kultura i socijalni kapital, u Zborniku „Kultura i razvoj“, Institut društvenih nauka, Beograd, 2004.

Tatjana Stefanović[1]

FINANSIJSKI ASPEKTI MIGRANTSKE KRIZE

Apstrakt

Cilj ovog rada jeste istraživanje finansijskog aspekta aktuelne migrantske krize i njenog mogućeg uticaja na privredna dešavanja u zemljama Evrope.

U prvom delu biće reči o potencijalnom uticaju migrantske krize na budući ekonomski razvoj evropskih privreda. Drugi deo rada baviće se cost-benefit analizom migrantske krize, troškovima, promenama u stopama privrednog rasta i tržištem radne snage.

Konačno, u završnom delu biće analizirane mere ekonomske i imigracione politike koje su zemlje EU preduzele ili se spremaju da preduzmu u cilju ublažavanja posledica aktuelnog kretanja stanovništva ka razvijenim zemljama Evrope.

Ključne reči i izrazi: *ekonomski razvoj, cost – benefit analiza, finansijske mere, upravljanje krizom, tržište radne snage*

FINANCIAL ASPECTS OF MIGRANT CRISIS

Abstract

The purpose of this article is to exemine financial aspects of the latest migrant crisis on economic development of European countries.

In the first section the paper will shed light on possible impact of migrant crisis on economic development in the host countries. Part two will deal with the cost – benefit analysis of migrant crisis: costs, GDP growth, labor market, fiscal impact, etc.

Finally, in the concluding part, a study of up to date and future measures to fight the migrant crisis will be presented.

Key words: *economic development cost - benefit analysis, financial measures, crisis management, labor market*

1. UVOD

Migracija stanovništva čiji su uzrok ratovi ili konflikti predstavlja humanitarnu katastrofu. Broj nevoljno raseljenih lica u svetu u 2014. godini dostigao je 60 miliona što predstavlja istorijski maksimum u poslednjih sedamdeset godina.Od svih raseljenih lica 14,4 miliona imalo je status izbeglica. Ovaj nagli porast lica sa statusom izbeglica (25% više u odnosu na 2013. godinu) rezultat je pretežno gradjanskog rata u Siriji i sukoba na Srednjem istoku. Delovi Afrike i Balkan takodje predstavljaju regione iz kojih dolaze migranti koji dobijaju status izbeglica u Evropi.

1 Naučni saradnik

Svako migratorno kretanje velikih razmera poput ovog aktuelnog u sebi nosi potencijal za izazivanje krize koja osim demografskog (izmena nacionalne, starosne, kvalifikacione i ekonomske strukture stanovništva) ima i svoj socijalni, kulturni, politički i ekonomski aspekt. Politički aspekt migrantske krize u osnovi je dvosmernog karaktera. Politički ili nacionalni sukobi eskaliraju u vojne koji potencijalno dovode do migracija. Migracije s druge strane mogu izazvati političku nestabilnost i pritisak u zemljama tranzita i zemljama koje su krajnje odredište migranata.

Migrantska kriza postala je vrlo osetljivo političko pitanje oko kojeg se vode intenzivne javne i političke rasprave stavljajući u fokus analizu predkriznih slabosti evropskog imigracionog sistema. I pre otpočinjanja migrantske krize pojedine zemlje Evropske unije su na bilo koje medjunaodne migracije velikog obima gledale kao na pretnju svom suverenitetu i nacionalnim i regionalnim granicama. Zbog toga je većina zemalja članica EU na najnovije migracije reagovala pojačavanjem kontrole ilegalnih prelazaka a u nekim slučajevima i legalnih prelazaka. U nekim Evropskim zemljama priliv migranata iz Sirije i sa Srednjeg istoka doprineo je jačanju nacionalističkih i desničarskih snaga.

Ne zanemarajući značaj ostalih aspekata migrantskih kretanja predmet analize biće isključivo ekonomsko - finansijski aspekt aktuelne migrantske krize. Njome će biti obuhvaćena pitanja kratkoročnog makroekonomskog uticaja priliva migranata na zemlje u koje dolaze, kratkoročnog i dugoročnog uticaja na javne prihode i rashode (fiskalni uticaj), pitanja pristupa finansijskim uslugama i integracije u tržište rada, uticaja na GDP i mere ekonomske i migratorne politike koje bi doprinele rešavanju krize.

Aktuelna migratorna kretanja ka zemljama Evropske unije i Evrope kao celine najveća su od drugog svetskog rata. Osim političkog naboja koji stvaraju migranti dolazi i do ekonomskih pritisaka na zemlje imigracije u vidu troškova namenjenih za prihvat, ishranu i smeštaj izbeglica, troškova vezanih za proceduru odobravanja azila, troškova edukacije i troškova integracije kako bi se što brže pristupilo tržištu rada.

Prema procenama Evropske komisije u zemlje Evropske unije će u periodu od 2015. do 2017. godine emigrirati oko 3 miliona ljudi.Ne uzimajući u obzir one koji ne mogu ostvariti prava na azil (oko 1/2 ukupnog broja prema preliminarnim analizama) neto priliv stanovništva po osnovu migratornih kretanja dostigao bi 0,4% trenutne populacije Evropske unije. Pri tome će osnov za političke i ekonomske tenzije biti ne broj migranata već intencija većine da kao zemlje svog krajnjeg odredišta izaberu dve zemlje: Nemačku i Švedsku. Dosadašnji pokušaji EU da ekonomski teret priliva migranata podeli uspostavljanjem kvota bio je ignorisan od strane jednog broja zemalja. Vlade pomenutih zemalja pravdale su se ili da ne mogu da podnesu troškove koje sa sobom nosi priliv migranata ili da ne žele veliki priliv pretežno muslimanskog stanovništva.

Protivnici migracija smatraju da će priliv migranata dovesti do dodatnih pritisaka na javne servise poput zdravstva i obrazovanja kao i na usluge prodaje i iznajmljivanja nekretnina.Oni koji podržavaju masovne migracije stanovništva pozdravljaju pozitivan uticaj koji će migranti u radnom dobu imati na evropsko tržište radne snage. Pristalice migracija takodje tvrde da neto migracija (imigracija minus emigracija) ima više prednosti nego nedostataka kako sa aspekta povećanja poreskih prihoda na srednji i dugi rok tako i sa aspekta povoljne izmene kvalifikacione strukture radne snage, rešavanja problema starenja stanovništva i smanjenja pritiska na penzioni sistem najrazvijenijih evropskih privreda poput Nemačke i Švedske.

2. UTICAJ MIGRANATA NA EKONOMSKI RAZVOJ

U analizi uticaja priliva izbeglica na ekonomiju korisno je osvrnuti se na iskustvo iz prethodnih migratornih talasa. Na kratak rok makroekonomski efekti priliva izbeglica odnose se na neznatno povećanje GDP-ja koji je odraz fiskalne ekspanzije zbog davanja ekonomske pomoći tražiocima azila kao i porasta ponude radne snage migranata koji se uključuju na tržište rada. Ovi efekti najviše su prisutni u državama koje su glavno odredište azilanata (Nemačka, Austrija i Švedska).

U odnosu na bazni nivo (prethodna godina) očekuje se da će GDP zemalja EU u 2015., 2016. i 2017. godini biti povećan za 0,05%, 0,09% i 0,13% respektivno. U prvoj godini uticaj na agregatni autput u celosti bi trebalo da bude rezultat povećanja agregatne tražnje zbog dodatnih državnih rashoda.Porast ponude radne snage koja je rezultat priliva migranata takodje ima pozitivan efekat na GDP ali je pozitivan uticaj postepen i raste tokom vremena. Uticaj pomenutih faktora na GDP zemalja imigracije razlikuje se od zemlje do zemlje reflektujući asimetričnu distribuciju tražilaca azila u odnosu na domaće stanovništvo konkretne zemlje.Analize pokazuju da će do 2017. godine najveći uticaj priliva migranata na rast GDP-ja biti u Austriji (povećanje GDP-ja za 0,5%,), Švedskoj (povećanje GDP-ja za 0,4%) i Nemačkoj (povećanje GDP-ja za 0,3%).

Uticaj priliva migranata na srednjoročni i dugorčni rast najviše zavisi od stepena uspešnosti njihove integracije u tržište rada zemlje u koju emigriraju. Prema nekim procenama ukoliko integracija migranata u tržište rada EU bude uspešna do 2020. godine GDP EU kao celine trebalo bi da po tom osnovu poraste za 0,25% i izmedju 0,5% i 1,1% u tri glavne zemlje imigracije (Austrja, Nemačka i Švedska).

Sve dok zapošljavanje migranata na tržištu rada EU bude otežano ili manje u odnosu na lokalno stanovništvo doprinos rastu GDP-ja zemlje domaćina će biti manji. U tom slučaju nivo GDP-ja per capita (uključujući i izbeglice) u zemljama EU bio bi niži do 2020. godine za 0,4% u odnosu na bazni period (2014. godinu) čemu bi doprinelo i snižavanje zarada zbog povećane ponude radne snage. Realne zarade bi u periodu od 2017. do 2020. godine po tom osnovu mogle opasti za 0,2% u odnosu na baznu godinu.

Ukoliko bi integracija migranata u tržište radne snage EU bila manje uspešna ili sporija pozitivni uticaj na proizvodnju bi se smanjio dok bi u isto vreme javni dug i stopa nezaposlenosti rasle. Medjunarodno iskustvo sa ekonomskim migrantima pokazuje da izbeglice imaju niže zarade i veću stopu nezaposlenosti u odnosno na domaće radno aktivno stanovništvo. Tokom vremena dolazi do konvergencije izmedju visina zarada i stope zaposlenosti azilanata i lokalnog stanovništva što pozitivno utiče na ekonomski razvoj zemalja imigracije.

Postoje tri glavna kratkoročna efekta koje migranti imaju na zemlje u koje emigriraju.

Prvo, rast broja migranata dovodi do porasta socijalnih davanja. Zemlje imigracije moraju organizovati prihvat, smeštaj, ishranu, procedure za traženje azila i edukaciju migranata dok ne postanu produktivni članovi društva.Jedan deo ovih davanja odvija se kroz socijalne transfere koji doprinose porastu javnih rashoda.

Tabela 1 Kombinovani efekti porasta troškova i ponude radne snage sa jednakim kvalifikacijama koje ima i lokalno stanovništvo

Pokazatelj / Godina	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**
Stopa rasta GDP-ja (u %)	0,09	0,21	0,26	0,27	0,26	0,26
Stopa rasta GDP-ja per capita	-0,11	-0,15	-0,06	-0,05	-0,06	-0,06
Zaposlenost	0,06	0,22	0,30	0,31	0,31	0,31
Deficit bilansa tekućih transakcija kao % GDP-ja	-0,01	-0,02	-0,03	-0,03	-0,03	-0,03
Realne zarade	-0,08	-0,20	-0,25	-0,22	-0,18	-0,16
Javni dug kao % GDP-ja	-0,05	-0,08	-0,03	0,01	0,01	-0,02
Deficit (suficit) državnog budžeta kao % GDP-ja	0,00	-0,04	-0,04	0,00	0,03	

Izvor: Rakesh Sharma, www.investopedia.com/articles

Drugo, migranti utiču na promenu lokalnog tržišta rada. Kvalifikovani i obrazovani migranti povećavaju ponudu radne snage i predstavljaju konkurenciju lokalnom radno sposobnom stanovništvu. Ukoliko dodje do zamene domaćeg stanovništva migrantima u odredjenim segmentima tržišta ili zanimanjima može doći do privremenog porasta broja nezaposlenih. Medjutim, tržište rada zemlje domaćina takodje može postati fleksibilno pri čemu zaposleni iz grupe migranata uzimaju poslove koje lokalno stanovništvo izbegava. Suprotno tome u slučaju zemalja sa nepovoljnom starosnom strukturom stanovništva (veliki udeo starog stanovništva) migracije mogu dovesti do povećanja broja stanovništva u radnom dobu što se pozitivno odražava na ekonomiju.

Treće, migranti dovode do porasta agregatne tražnje u zemlji imigracije. Novopridošlo stanovništvo predstavlja potencijalno tržište za nove usluge. Ono može dati dodatni podsticaj ekonomijama zemalja domaćina dovodeći do porasta realnog dohotka i GDP-ja. Ovaj efekat dešava se zbog pomeranja domaće radne snage ka novim vrstama i oblicima poslovanja zbog novonastalih okolnosti i povećane ponude radnika. Analize pokazuju da su migracije ka SAD-u u periodu od 1990. do 2007. godine rezultirale porastom zarade po radniku sa 6.6% na 9.9%.

Efekti aktuelne migrantske krize na privrede evropskih zemalja imigracije tek će se procenjivati. Novembra 2015. godine Evropska komisija je po prvi put pokušala da ozbiljnije kvantificira ekonomske efekte ove seobe stanovništva. Iako još uvek ima pitanja koja čekaju odgovor preliminarne analize govore da će neto uticaj krize na GDP EU biti pozitivan. Ovo će pre svega biti rezultat dodatnog trošenja državnog novca kako bi se apsorbovao priliv migranata. Po ovom osnovu Švedska će u 2016. godini morati da poveća državnu potrošnju za 0,5% GDP-ja. Ostale tranzitne zemlje i zemlje krajnjeg odredišta migranata imaće u proseku povećanje fiskalnih rashoda po osnovu talasa izbeglica od 0,2% GDP-ja. U slučaju da je kvalifikaciona struktura radno sposobnih migranata slična ili bolja od one koju poseduje domaće stanovištvo godišnje povećanje GDP-ja EU u periodu od 2017. do 2020. godine po tom osnovu iznosilo bi 0,25%.

Iako priliv migranata neposedno ili posredno dovodi do promena u svim segmentima ekonomije uticaj na javne finansije (fiskalni uticaj) i tržište rada je najneposredniji. Ove dve oblasti predstavljaju osnovu za transmisioni prenos pozitivnog illi negativnog uticaja imigranata na realni dohodak i agregatni autput zemlje domaćina.

3. UTICAJ MIGRANTSKE KRIZE NA JAVNE FINANSIJE

Procene o fiskalnom uticaju migranata variraju od toga da njiihov priliv dovodi do porasta neto državnih prihoda do toga da prouzrokuje neto državne rashode.

Uticaj priliva migranata na državne prihode i rashode odnosi se pre svega na:

1. povećanje javnih rashoda za zbrinjavanje, prihvat i integraciju izbeglica i obradu zahteva za azil. Na nivou EU obezbedjeni su dodatni fondovi za podršku tranzitnim zemljama i prihvat izbeglica. Nemačka je predvidela u 2016. i 2017. godini izdvajanje dodatnih 0,5% GDP-ja za javne rashode kako bi zbrinula novopridošle izbeglice i integrisala ih u tržište rada. Austrija i Švedska takodje su za 2016. godinu predvidele izdvajanje 0,3% i 0,9% GDP-ja respektivno za iste namene.

2. povećanje javnih rashoda vezanih za edukaciju i prekvalifikaciju i dokvalifikaciju izbeglica

3. povećanje javnih rashoda za ostale vrste socijalnih transfera vezanih za emigrante i one koji su dobili azil

4. povećanje javnih prihoda kroz direktne i indirektne poreze i doprinose koje plaćaju migranti ili poslodavci (porez na potrošnju, porez na dohodak, doprinosi i sl.).

Tabela 2 Javni rashodi vezani za traženje azila u periodu od 2014. – 2016. (kao % GDP-ja)

Zemlja/ Godina	2014	2015	2016
Austrija	0,08	0,16	0,31
Belgija	0,07	0,09	0,11
Hrvatska	0,002	0,09	0,11
Kipar	0,003	0,012	0,012
Češka	0,0	0,00	0,02
Danska	0,24	0,47	0,57
Finska	0,09	0,13	0,37
Francuska	0,05	0,05	0,06
Nemačka	0,08	0,20	0,3
Grčka	n/a	0,17	n/a
Madjarska	0,00	0,1	0,0
Irska	0,03	0,04	0,05
Italija	0,12	0,20	0,24
Luksemburg	0,05	0,09	0,09
Holandija	0,10	0,18	0,23
Srbija	0,00	0,06	0,1
Španija	0,006	0,006	0,3
Švedska	0,3	0,5	1,0
Velika Britanija	0,015	0,016	n/a

Izvor: Procene IMF-a bazirane na zvaničnim izveštajima izabranih zemalja

Uticaj priliva migranata na javne finansije može biti

a) kratkoročan i
b) dugoročan.

a) Kratkoročni troškovi neophodni za zbrinjavanje azilanata mogu biti značajni (humanitarna pomoć radi obezbedjivanja hrane i smeštaja i bazična pomoć u primanjima). Mesečni prihodi koji se obezbedjuju azilantima značajno variraju

izmedju zemalja. Dodatna finansijska podrška potrebna je izbeglicama i prilikom integracije u tržište rada i društvo. Ova vrsta rashoda po pravilu ima pozitivan uticaj na buduće javne prihode ukoliko migranti nadju zaposlenje i time doprinesu stvaranju dohotka u zemljama imigracije.

Prethodne analize o fiskalnom uticaju priliva izbeglica pokazuju da neto direktni fiskalni uticaj zbrinjavanja migranata može biti relativno visok na kratak rok ali da takodje rapidno opada tokom vremena sa odmicanjem procesa integracije u tržište rada.

Kratkoročno povećanje javnih rashoda zbog zbrinjavanja azilanata može u zemljama koje su najatraktivnije imigrantima biti visoko. Prema procenama IMF-a prosečni rashodi budžeta u vezi za traženjem azila u zemljama EU moglli bi porasti u odnosu na 2014. godinu za 0,05% i 0,1% u 2015. i 2016. godini respektivno. Austrija (sa 0,08% i 0,23% GDP-ja), Finska (sa 0,04% i 0,28%), Švedska (sa 0,2% i 0,7% GDP-ja) i Nemačka (sa 0,12% i 0,27% GDP-ja) imaće najveće učešće u pokriću pomenutih troškova EU u 2015. i 2016. godini.Dodatno opterećenje za zemlje imigracije predstavlja činjenica da se mnoge od njih još nisu oporavile od krize javnog duga i konsolidacije svojih fiskalnih pozicija.

Na kratak rok dodatni javni rashodi zbog priliva izbeglica mogu podstaći tražnju. Prema istraživanjima OECD-a iz 2015. godine procenjuje se da bi u zemljama OECD-a u 2016. i 2017. godini dodatni troškovi za obezbedjivanje podrške izbeglicama mogli doprineti rastu tražnje od oko 0,1% do 0,2% GDP-ja.

Za rešavanje krize izbeglica tokom 2015. i 2016. godine Evropska komisija obezbedila je fondove u iznosu od 9,2 milijarde evra.

b) Dugoročni efekti na javne finansije vezani su za kvalitet integracije migranata u tržište rada, upotrebu državnih finansijskih sredstava od strane domaćeg stanovništva i socijalne transfere u vezi sa migrantima.

Neto uticaj migranata na javne finansije na dugi rok zavisi od njihove integracije u tržište radne snage. Procena fiskalnog efekta imigranata zahteva praćenje visine poreza i doprinosa koje azilanti plaćaju državi kao i kvantificiranje vrednosti dobara i usluga koje migranti kupuju na domaćem tržištu. Neto uticaj azilanata na domaće državne prihode i rashode u velikoj meri zavisi od toga koliko se uspešno migranti uklope u društvo i poslovni ambijent, kolika su im primanja i kakva im je sklonost potrošnji. Stepen uspešnosti integracije s druge strane zavisi ne samo od individualnih karakteristika novog stanovništva već i od faze poslovnog ciklusa u kome se zemlja imigracije nalazi.

Priliv migranata na dugi rok može uticati na državne prihode i rashode posredno preko uticaja na trošenje državnih sredstava koje uslovljava domaće stanovništvo. Državni prihodi se mogu smanjiti zbog povećanja stope nezaposlenosti lokalog stanovništva koje je opet prouzrokovano ulaskom migranata na tržište rada i povećanjem konkurencije medju zaposlenima. Državni prihodi se takodje posredno mogu smanjiti zbog smanjenja zarada lokalnog stanovništva koje dovodi do manjeg ukupnog iznosa poreza koji se plaća državi. Ovaj negativni efekat na dugi rok može biti umanjen uključivanjem migranata na tržište rada čime oni počinju da stvaraju novu vrednost i dovode do relativnog porasta dohotka.

Socijalni transferi i sve vrste beneficija koje migranti ostvaruju nakon dolaska u zemlju imigracije takodje mogu značajno uticati na javne finansije na dugi rok. Nakon dolaska u zemlju imigracije azilanti primaju pomoć u vidu smeštja i hrane ali i podršku pri integraciji (časovi jezika i slično). Njima obično nije odmah dopušteno da pristupe tržištu rada. Ovo dovodi do smanjenja niihovog neto fiskalnog doprinosa u odnosu na migrante koji su uključeni u tržište rada. Uključivanjem u proces rada migranti počinju da plaćaju poreze i doprinose pod uslovima koji su vrlo slični onima za lokalno stanovništvo. Zbog toga njihov neto fiskalni

doprinos zavisi od sistema pomoći i transfera kao i sistema poreza i doprinosa koji variraju unutar zemalja imigracije.

Iz ranijih iskustava vezanih za medjunarodne migracije može se izvesti zaključak da je doprinos emigracije javnim prihodima obično mali. Takodje broj emigranata ne utiče značajno na njihov doprinos GDP-u a njihov uticaj zavisi od starosne strukture koja je jedna od ključnih determinanti uticaja migranata na državne prihode i rashode. Na povećanje fiskalnog doprinosa migranata pozitivno utiču i visok novo kvalifikacija kao i dolazak u zemlju emigracije u godinama kada migranti počinju da budu radno sposobni.

4. UTICAJ NA TRŽIŠTE RADA

Uticaj aktuelne migrantske krize na tržište rada odnosi se na potencijalnu izmenu starosne i kvalifikacione strukture stanovništva u zemljama imigracije, ublažavanje efekata starenja stanovništva, povećanje broja radno aktivnog stanovništva, povećanje fleksibilnosti tržišta rada, povećanje stope nezaposlenosti i snižavanje zarada na kratak rok (naročito u zemljama u kojima je problem nezaposlenosti već prisutan).

Inicijalni uticaj većeg broja azilanata na tržište radne snage zavisiće od uspeha azilanata u dobijanju statusa izbeglice, dužine trajanja procesa i procedura za podnošenje zahteva za azil i njihove želje i mogućnosti da se uključe na tržište rada. Ovi faktori značajno variraju od zemlje do zemlje.

Mogućnost promptnog pristupa tržištu radne snage medjutim ne znači neophodno da se tražioci azila odmah zapošljavaju. Imajući u vidu strukturu priliva izbeglica po zemljama porekla, starosnu strukuru, stope učešća ma tržištu radne snage i odloženi efekat ponovnog spajanja razdvojenih porodica kumulativni efekat izbeglica prihvaćenih izmedju januara 2014. i juna 2016. godine u zemljama EU korespondirao bi sa oko 380 000 dodatnih ulazaka na tržište radne snage Evrope do januara 2016. godine i 680 000 do decembra 2016. godine. Po ovom scenariju novouposleni migranti činili bi 0,3% radne snage Evropske ekonomske oblasti (EEA).

U okviru zemallja OECD-a Nemačka je zemlja u kojoj migranti najčešće traže azil pa je projektovani broj novozaposlenih migranata 140 000 do januara 2016. i 290 000 do kraja 2016. godine. Čak i kada bi broj azilanata koji se uključuju na tržište radne snage Evropske ekonomske oblasti bio veći oni ne bi predstavljali više od 0,4% radne snage EEA što može poslužiti kao krajnji okvir za projekciju troškova vezanih za integraciju azilanata u tržište radne snage.

Pozitivan potencijalni uticaj migranata na evropsko tržište rada ograničen je sledećim faktorima:

a) priliv izbeglica ograničen je na pojedine zemlje pri čemu u nekima od njih već postoje visoke stope nezaposlenosti
b) unutar pojedinh zemalja tržište rada može biti visoko koncentrisano na pojedine oblasti sa, u zavisnosti od mera integracije, potencijalno značajnim lokalnim efektima
c) prema iskustvima migranti koji ne dobiju azil trebalo bi da se vrate u svoje matične zemlje. Ukoliko se to ne desi ili se ne desi odmah oni mogu povećati obim neformalnog tržišta rada
d) celokupni ekonomski efekti uticaja migrantske krize u velikoj meri će zavisiti od uspeha integracije migranata u tržište rada na srednji i dugi rok. Nemogućnost pronalaženja zaposlenja povećaće fiskalne izdatke vezane za prihvat i zbrinjavanje izbeglica.

Dijagram 1 *Periodi čekanja na ulazak na tržište rada za tražioce azila u izabranim OECD zemljama u mesecima*

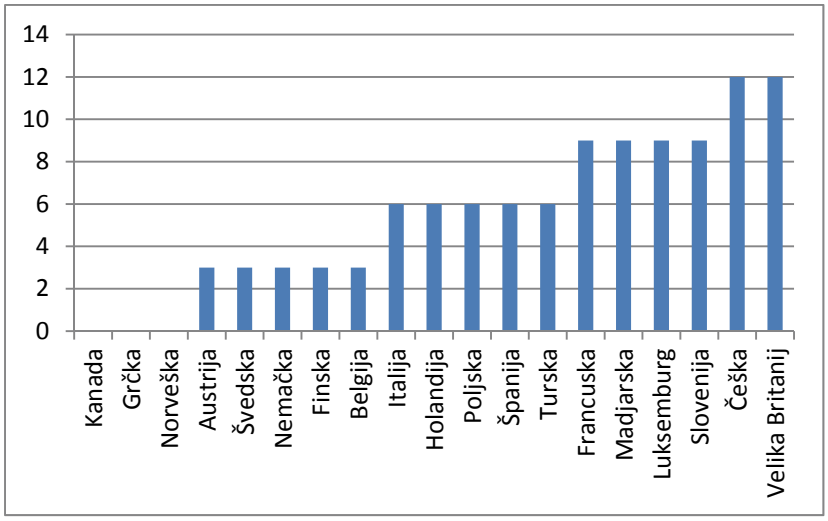

Izvor: OECD Economic Outlook, Vol. 2015, Issue 2

Zbog svega navedenog važno je kreirati transparentnu, koordiniranu i sveobuhvatnu politiku na nivou EU uporedo sa nacionalnim politikama imigracije kako bi se povećala i ubrzala integracija migranata koji dobiju azil u tržište rada.

5. UPRAVLJANJE KRIZOM

Upravljanje migrantskom krizom moguće je ukoliko Evropska unija bude delovala jedinstveno u pravcu njenog saniranja illi dovodjenja na održivi nivo. Dosadašnje analize ukazuju da kriza azilanata za sada nije najbolje koordinirana. Zemlje u koje migranti najčešće dolaze – Nemačka i Švedska krizom uglavnom upravljaju na nacionalnom nivou. U nekim evropskim zemljama priliv izbeglica oživeo je ksenofobiju i politički populizam. Ovo je dovelo do jačanja desničarski nacionalističkih partija naročito u zemljama istočne Evrope. Ukoliko bi se ovakve tendencije proširile na Nemačku, Francusku i još neke zemlje EU moglo bi doći do raspada ionako već ekonomski oslabljene EU.

Upravljanje aktuelnom migrantskom krizom podrazumevalo bi stvaranje dobro regulisanog sistema u tri koraka.

Prvo, trebalo bi identfikovati faktore koji ohrabruju migrante da rizikuju krećući se kopnenim i vodenim putem ka Evropi. Drugi korak jeste provera prava na azil u trenutku kad se tražioci azila još uvek nalaze u zemljama srednjeg Istoka ili u Grčkoj i Italiji koje su prvi punktovi na koje izbeglice stižu na svom putu ka EU. Treće, trebalo bi pronaći i učiniti obaveznim mehanizme koji bi olakšali azilantima da ostanu na za to već unapred označenim mestima dok se njihovo pravo na azil ne odobri.

Što se finansijskog aspekta upravljanja krizom tiče finansijska sredstava EU ne bi trebalo da budu namenjena samo za zbrinjavanje izbeglica već i za pomoć zemljama imigracije u kojima bi azilanti tražili zaposlenje. Primera radi, u toku prve četiri godine konflikta u Siriji sirijske izbeglice u Turskoj nisu mogle dobiti radne dozvole. Sredstva Evropske unije takodje bi mogla

biti namenjenja edukaciji 400 000 dece izbeglica koja se nalaze u Turskoj. Time bi se eventualno smanjio pritisak azilanata na zemlje EU.

Prema nekim mišljenjima upravljanje krizom moglo bi podrazumevati i zahtev da se tražioci azila registruju i smeste u zemljama koje su najbliže njihovim matičnim zemljama (moguće Turskoj, Jordanu ili Libanu). Neki eksperti za pitanja migracija smatraju da bi jedan od mogućih pravaca saniranja krize moglo biti i slanje izbeglica koji u Evropu pristižu morskim putem u jednu od tri pomenute zemlje. Zemljama koje vrše takav prihvat migranata bila bi obezbedjena adekvatna finansijska podrška iz namenskih fondova EU ili drugih finansijskih izvora.

Na nedavno održanom sastanku u Vašingtonu koji je za temu imao rešavanje migrantske krize predsednik Evropske investicione banke Warner Hoyer apelovao je na ministre Vlada, Multilateralnu razvojnu banku i medjunarodne institucije da podrže dugoročne investicije koje bi pomogle u stvaranju radnih mesta i potrebne infrastrukture u regionima zahvaćenim migrantskom krizom. Takodje je upućen predlog da se pokrene nova finansijska inicijativa kako bi se obezbedila sredstva za pomoć srednjem Istoku i severnoj Africi.

6. EKONOMSKE KORISTI I EKONOMSKI TROŠKOVI I PREDLOZI I MERE ZA REŠENJE KRIZE

Pozitivni aspekti migrantske krize mogli bi se u zemljama imigracije transformisati u dugoročnu ekonomsku korist koju donosi jačanje preduzetništva i otvaranje novih radnih mesta. Primeri iz prošlosti kao i primer Amerike kao tradicionalno imigrantske zemlje pokazuju da izbeglički tip migracija često rezultira dugoročno pozitivnim efektima na ekonomiju zemlje domaćina. Meyer na primer ukazuje na ekonomske benefite koje su izbeglice sa Kube donele Americi šezdesetih godina prošlog veka.

Tokovi migracija u zemlje imigracije dovode dve vrste izbeglica: visokokvalifikovane koji mogu osnovati preduzeća ili pokrenuti biznis i one sa niskim stepenom kvalifikacija koji često prihvataju poslove koje domaće stanovništvo ne želi. Ovakva dvojaka kvalifikaciona struktura migranata pruža zemlji imigracije brojne izvore i mogućnosti za veći privredni rast.

Pre nego što integracija migranata počne da daje pozitivne efekte na privredni rast zemlje domaćina, zemlje imigracije se suočavaju sa kratkoročnim a nekad i srednjoročnim troškovima i izazovima koje moraju rešavati. Jedno od pitanja jeste postojanje pravnog aspekta koji se tiče razlikovanja pravih od lažnih azilanata. Takodje, postoje troškovi vezani za pomoć imigrantima u periodu dok ne budu uključeni na tržište rada (u Nemačkoj se po nekom istraživanjima izbeglice ukčjučuju na tržište rada nakon tri godine).

Osnovna vrsta izazova sa rashodne strane jeste procena visine troškiva vezanih za humanitarnu i razvojnu pomoć. Razvojna pomoć u troškove uključuje finansijska sredstva za olakšavanje integracije izbeglica i njihov smeštaj, obrazovanje, profesionalni trening i traženje poslova. Sve dok su u fokusu rešavanja samo kratkoročna pitanja vezana za humanitarnu pomoć postoji opasnost od narasatanja problema na dugi rok usled izostanka integracije i socijalizacije migranata. Ovo ukazuje da se razvojna pitanja izbegličke krize moraju rešavati paralelno sa pružanjem humanitarne pomoći.

Jedno od pitanja vezanih za migrantsku krizu u zemljama imigracije jeste i stepen otvorenosti za migrante. Preterana otvorenost i liberalna imigraciona politika sa sobom nose opasnost od tipa migracija koje ne donose benefite zemlji. S druge strane permanentna bojazan domaćeg stanovništva od dodatnog pritiska na radna mesta i zarade koje sa sobom nosi priliv migranata može dovesti do veće zatvorenosti ili jačanja ekonomskih tenzija unutar zemalja

imigracije. Zbog toga je balansirana i dobro osmišljena imigraciona politika jedan od stubova ekonomske stabilnosti zemalja imigracije.

Predlozi i mere za rešavanje krize odnose se pre svega na garantovanje zajedničkog evropskog koda za azil što podrazumeva da status azilanta bude validan na celoj teritoriji EU a uslovi za dobijanje istog stabilni. Takodje, potrebna je i pravilna i fer raspodela migranata u Evropi što znači da pitanje kvota mora biti prethodno rešeno na zadovoljavajući način.

Evropi je takodje potreban zajednički pristup upravljanju granicama. Za sada je Nemačka jedina zemlja koja je osnovala Fond za hitne slučajeve kako bi pomogla popravljanju situacije sa izbeglicama na grčkim ostrvima. EU kao celina i zemlje članice morale bi postati efikasnije u ovoj oblasti i brzo ponuditi zemljama koje prve prihvataju izbeglice praktičnu i finansijsku pomoć.U isto vreme migrantima se može pomoći samo ukoliko se oni koji ne mogu dobit azil konačno vrate u svoje matične zemlje. Zbog toga readmisija treba da bude jedan od prioriteta. Evropska unija bi trebalo da izdvoji i sredstva za tehničku i finansijsku pomoć u ovoj oblasti. Postojeće inicijative poput olakšavanja dobijanja viza takodje bi trebalo da budu razmotrene.

7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ranija medjunarodna iskustva značajna su u analiziranju mogućih uticaja aktuelne migrantske krize na ekonomiju evropskih zemalja. Priliv azilanata verovatno će uticati na ekspanziju privrede u zemljama imigracije. Na kratak rok dodatni javni rashodi dovešće do povećanja domaće tražnje i GDP-ja mada će po procenama IMF-a taj efekat za zemlje EU biti mali. Očekivani GDP per capita u zemljama imigracije biće manji zbog pritiska koje migranti vrše na zarade i povećanje stope nezaposlenosti. Na dugi rok ekonomski efekti migracija zavisiće od brzine i uspeha integracije novopridošlog stanovništva u tržište rada.

Brzina integracije azilanata u tržište rada ima značajne ekonomske, fiskalne i socijalne efekte. Ona bi takodje mogla minimizirati rizik socijalne ekskluzije novopridošlih azilanata i maksimizirati njihov neto doprinos javnim prihodima na dugi rok. Uspešna integracija mogla bi dovesti do smanjenja javnih rashoda za penzije smanjujući prosečnu starost radno sposobnog stanovništva. U isto vreme politika brze integracije sa sobom nosi i teret povećanja fiskalnih rashoda za obrazovanje i smeštaj azilanata.

Uticaj priliva azilanata na smanjenje mogućnosti domaćeg stanovništva da nadje posao je kratkoročan i neznatan. Kao odovor na povećanje broja radno sposobnog stanovništva zbog priliva migranata može doći i do rasta investicija u pojedinim oblastima privrede.

Mere ekonomske politike mogu pomoći bržoj integraciji azilanata. Iako su ove mere specifične i drugačije za svaku od zemalja imigracije u zavisnosti od njene institucionalne strukture i ekonomske situacije ekonomska teorija i analize prošlih iskustava upućuju da su glavne oblasti ka kojima bi trebalo da budu usmerene mere ekonomske politike regulisanje azila, tržište rada, robno tržište, edukacija migranata i obezbedjivanje smeštaja. Mere ekonosmke politike u oblasti edukacije i smeštaja migranata mogu doprineti ubrzanju integracije azilanata od koje zavisi njihov ekonomski doprinos zemlji imigracije.

Fleksibilnost robnog tržišta takodje može doprineti integraciji migranata. Smanjenje barijera za optočinjanje novih poslova (kroz, na primer pojednostavljenje regulatornih i administrativnih procedura za novootvorena preduzeća), obezbedjenje jednakog pristupa tržištu, poslovima i finansijskim sredstvima i podrška start up kreditima može pomoći novopridošlom ali i domaćem stanovištvu sličnih karakteristika da postanu preduzetnici.

Nedostatak veština u traženju posla i lokalne neformalne mreže predstavljaju dodatne barijere radnoj integraciji migranata. Za otklanjanje navedenih prepreka u efikasne mere prema ranijim iskustvima spadaju privremene državne subvencije poslodavcima koji

zapošljavaju azilante. Medjutim, u sprovodjenju ovih mera ekonomske politike trebalo bi biti oprezan kako bi se izbegao rizik stvaranja dualiteta na tržištu rada koji bi kasnije bilo teško otkloniti. Zemlje imigracije takodje mogu pomoći u smanjenju stope nezaposlenosti emigranata odgovarajućim reformama u oblasti sistema poreza i doprinosa koje bi omogućile veće neto zarade azilanata. Otklanjanje barijera geografskoj mobilnosti migranata unutar zemalja EU moglo bi takodje doprineti njihovoj bržoj integraciji.

LITERATURA

1. Artal-Tur A., Peri G., Requena-Silvent F. (Editors), (2014), ″The Socio -Economic Impact of Migration Flows: Effects on Trade, Remittances, Output and the Labour Market″, Springer International Publishing, Switzerland
2. Asylym Quarterly Report, (2016), Eurostat Statistics Explained, ec.europa.eu
3. Bonulescu-Bogdan N., Fratzke S., (2015), ″Europe´s Migration Crisis in Context: Why Now and What Next?″, www.migrationpolicy.org
4. Beets G.,Willekens F., (2009), ″The Global Economic Crisis and International Migration: an Uncertain Outlook″, Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute, Research Note produced for the European Commission
5. Calamur K., (2015), ″The Economic Impact of the European Refugee Crisis″, www.theathalntic.com
6. Castles S., (2009), ″Migration and the Global Financial Crisis: A Virtual Simposium″, www.age-of-migration.com
7. Chetail V., (2011), ″The European Union and the Challenges of Forced Migration: From Economic Crisis to Protection Crisis″, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, RSCAS Research Project Reports
8. El-Erian A M., (2015), ″The Economics of Europe's Migrant Crisis″, www.bloombergview.com
9. Hear, Van N., (2011), ″Migration Crisis and the Uneasy Dialogue between refugee Research and Policy″, Journal of Refugee Studies, 2011.
10. ″How to solve Europe's Migration Crisis″,(2016), Symposium by POLITICO, www.politico.eu
11. IMF Statistic Department, www.imf.org/external/np/sta
12. International Migration, US Statistic Division
13. Kingsley P., (2015), ″Ten Truths about Europe's Migrant Crisis″, www.theguardian.uk
14. Kollewe J., (2016), ″IMF says Refugee Influx could Provide EU Economic Boost″, www.theguardian.uk
15. Long K., (2013), ″When Refugees stopped being Migrants: Movement, Labour and Humanitarian Protection″, Oxford Journals, Migration Studies, Volume 1, Issue 1, pp. 4-26
16. Martin S., (2015), ″Global Migration Trends and Asylym″, Institut for Study of International Migration, Washington DC, New Issues in Refugee Research, Working Paper No. 41
17. Migration and Citizenship Data, European Commision, Eurostat: Demography, Migration, Projects, ec.eropa.eu
18. OECD (2009), International Migration Outlook, OECD, Paris
19. OECD (2013), ″The Fiscal Impact of Immigration in OECD Countries″, OECD International Migration Outlook 2013

20. OECD (2015), ″Is this Humanitarian Crisis Different?″, OECD Migration Policy Debates, OECD, Paris
21. OECD (2015), OECD Economic Outlook, Vol 2015, Issue 2, OECD Paris
22. Ruist J., (2013), ″The Labor Market Impact of Refugee Immigration in Sweden 1999-2007″, The Stocholm University Linnaeus Center for Integration Studies (SULCIS), WP
23. Ruist J., (2015), ″Refugee Immigration and Public Finances in Sweden″, University of Gothenburg School of Business, Economics ad Law, Working Papers in Economics No. 613
24. Sassen S., (2005), ″Regulating Immigration in a Global Age″,Routledge Taylor & Frances Group, Parallax,2005.,Vol. 11, No. 1, pp. 35-45
25. Sharma R., (2015), ″The Economic Costs of Europe's Migrant Crisis″, www.inwestopedia.com/aticles
26. Ulukaya H., (20169, ″A New Approach on the Refugee Crisis″, World Economic Forum, Global Agenda; Humanitarian Response; Migration, www.weforum.org
27. ″Why Europe is Conflicted Over Immigration?″, (2015), STRATFOR Analysis, www.stratfor.com/analysis
28. Zetter R., (2009), ″Forced Migration in an Era of Global Financial Crisis - What will Happen to Refugees?″, University of Oxford, Refugee Studies Centre
29. Zetter R., (2015), ″Protection in Crisis: Forced Migration and Protection in a Global Era″, Transatlantic Council on Migration, A Project of the Migration Policy Institute

Ana Bošković[1]
Marija Radunović[2]

SEOBE U FUNKCIJI GLOBALNOG RAZVOJA

Apstrakt

Istorija čovječanstva je mnogo puta do danas pokazala da je ljudski faktor, odnosno znanje i razmjena informacija, jedan od temeljnih determinanti razvoja. Ovo je sve više slučaj u svijetu brzih promjena, svijetu globalizacije. Demografske promjene, odnosno kretanje i umrežavanje ljudi jedan su od glavnih načina prenošenja tih znanja. Demografske, promjene koje se danas dešavaju u svijetu, odnosno velike seobe naroda iz siromašnih i zemalja pogođenih ratom usmjerene prvenstveno ka Zapadnoj Evropi, igraće važnu ulogu u oblikovanju svijeta i svjetskih društveno-ekonomskih prilika u budućnosti. Iako se na ovu pojavu u javnosti gleda kao na Evropsku migrantski krizu, ovaj fenomen je permanentnog karatera, te stoga implicira nastanak jedne nove civilizacije. Kako će izgledati svijet budućnosti? Da li je globalizacija nova civilizacija?

Abstract

The history of humanity has many times shown that the human factor, knowledge and information sharing, presents one of the fundamental determinants of development. This is even more the case in a rapidly changing world, a world of globalization. Demographic change - the movement of people and networking, is one of the main ways of transferring the knowledge. Demographic changes that are happening in the world, or the great migration from poor countries affected by war and directed primarily to Western Europe, will play an important role in shaping the world and the global socio-economic situation in the future. Although this phenomenon is referred to as the European migrant crisis in public, this phenomenon is permanent in character, and therefore implies the emergence of a new civilization. How will the future world look like? Is globalization a new civilization?

1. UVOD

Istorija nas uči da svijet ne počinje od nas. U svijetu današnjice, gdje su svi tokovi postavljeni na globalnim osnovama, važno je ukazati na značaj razumijevanja procesa koji su uzrokovali nastanak izuma koje je stvorio čovjek, a koji su odredili izgled današnje civilizacije. Šta će opredijeliti izgled čovječanstva u bliskoj, a šta u daljoj budućnosti? Da li je globalizacija nova civilizacija? Otvorene granice, slobodan protok roba, usluga i ljudi u mnogome je promijenio strukturu razvoja svijeta danas. Čovjek, kao osnovna jedinica društva, zadovoljavajući svoje potrebe i prilagođavanjem svijeta sebi, mijenjao je isti. Potreba je nešto što je u lovačko-sakupljačkoj ekonomiji vukla nomade na kontinuirane selidbe. Potreba je uslovila nastanak poljoprivrede, a potom i nastanak parne mašine. Pojava informatike, odnosno baziranje društva na nematerijalnom- informaciji u mnogome mijenja strukturu stanovništva, odnosno svijeta. Rast populacije uslovio je mnoge promjene. Ipak, postavlja se pitanje, šta je uslovilo rast populacije? Seobe, definisane kao permanentna promjena mjesta boravka, predstavljaju jedan sveobuhvatan process koji sa sobom nosi velike promjene. Suprotno

1 Univerzitet Donja Gorica, Podgorica
2 Univerzitet Donja Gorica, Podgorica

seobama, migracije predstavljaju promjenu boravka na određeni period i kao takve nemaju veliki uticaj na strukturu svjetskog stanovništva. Današnja dešavanja u svijetu, te nagli rast seoba, mnogi autori nazivaju migracijama, što je i razlog da u nastavku ovog rada u navođenju izvoda iz literature biva upotrijebljen takav izraz. Ipak, autori ovog rada čvrsto smatraju da je glavni razlog promjena danas neophodno pripisati upravo *seobama*, tim permanentnim i sveobuhvatnim pokretačima stanovništva i ljudskog razvoja. Kako će izgledati svijet u dalekoj budućnosti? Ono što nas istorija uči jeste da na ovakve promjene nije moguće ostati zatvoren, jer je izbor koji slijedi čovječanstvu- nestati ili opstati. Od samog nastanka, čovjek je mijenjao mjesto boravka uslovljen različitim intencijama i razlozima... Današnja dešavanja u svijetu, previranja na religijskom osnovu, samo su jedan od oblika i uzroka koji su pokrenuli veliki broj seoba u istoriji. Rast i promjene u strukturi populacije doprinijele su razvoju ljudske vrste.

Stoga, osnovna hipoteza ovog rada glasi: Demografski faktori razvoja u mnogome određuju razvoj civilizacije. U svijetu otvorenih granica i velike umreženosti, nova civilizacija je globalizacija. Seobe, kao glavni pokretač umrežavanja- globalizacije, nosioci su razvoja i promjena u svijetu.

Zašto demografija izučava migracije kao poseban segemenat? Na koji način su seobe/migracije izmijenile sliku svijeta? Da li će one doprinijeti ekonomskom razvoju i rastu svijeta? U ovom radu će se kroz pregled istorije pokušati ukazati na značaj uticaja promjena u strukturi stanovništva na razvoj ljudske vrste. Statistička analiza uticaja migracija na produktivnost na primjeru Sjedinjenih Američkih država nastojaće da potvrdi hipotezu da su strukturalne promjene stanovništva od presudnog značaja za rast jedne ekonomije. Konačno, rad pokušava da doprinese shvatanju globalizacije i tekućih procesa sa aspekta otvorenog uma i srca, te poruši zidove među nacijama, religijama, rasama... Pojedinac uvijek mora biti svjestan toga da nije sam, te da jedino u saradnji sa drugima može povući civilizaciju naprijed. Ili, kako to prof. dr Veselin Vukotić u svojoj "knjizi na podu", "Razmišljajućem hodogramu" navodi: "Da li stvarno mislimo da smo toliko svoji, nezavisni u ovom međuzavisnom svijetu? Da li je ova istorijska analogija možda povod za shvatanje da je samo razvoj ljudi, razvoj sposobnosti "domicilnih" ljudi tj. znanja i vještina, te da je sistem vrijednosti prilagođen životu sa drugima i sa prirodom, da je naša kultura shvaćena kao cjelokupnost življenja, uslov opstanka u nadolazećem svijetu (svijetu novih velikih seoba)." Kako izgleda civilizacija budućnosti?

2. DEMOGRAFSKI FAKTORI RAZVOJA LJUDSKE VRSTE

Demografija je nauka koja se bavi izučavanjem kvalitativnih i kvantitativnih promjena u strukturi i kretanju stanovništva. Uvijdjevši da rast populacije dominantno određuje kretanje i razvoj svijeta, čovjek je stvorio potrebu da prati njeno kretanje u cilju boljeg razumijevanja svijeta oko sebe. Osnov svake populacije je čovjek, pa se upravo ljudski resurs pretpostavlja kao okosnica svakog razvoja, tj kao jedna od bazičnih determinanti razvoja ljudske vrste. Kakav je bio uticaj čovjeka na razvoj civilzacija kroz istoriju? Šta je pojedinca/stanovništvo navodilo na promjene u društvu i kako su promjene demografske strukture determinisale razvoj pojedinca? Kako je demografska struktura mijenjala načine na koje je čovjek sebi objašnjavao svijet oko sebe, odnosno učio od svijeta oko sebe?

Od nastanka ljudske vrste do danas, svijet su oblikovali metodi koje je čovjek primjenjivao u pokušajima da preživi i obezbijedi sebi sredstva za život. Najveći dio ljudske istorije čovjek je proveo kao sakupljač-lovac i njegovo mjesto boravka određivala su mjesta bogata hranom, odnosno resursima koji su uspijevali da mu omoguće opstanak na Zemlji. Lovačko-sakupljačka ekonomija je uslovljavala život u malim i pokretljivim grupama. Upravo ovo je bio jedan od najuspješnijih i najprilagodljivijih načina života, pogotovo uzevši u obzir činjenicu da je to

sistem koji je u najmanjem ugrožavao prirodnu okolinu. Dugi niz godina lovačko-sakupljački način života je omogućio pojedincima da naseljavaju različite djelove svijeta. U lovačko-sakupljačkoj ekonomiji pojedinac- nomad, imao je malo imovine i živio je u skladu sa drugima i prirodom. Zbog specifičnog načina života, pojedinci nijesu bili izloženi stalnoj prijetnji glađu. Naime, ovaj način života se mijenjao shodno sezonskoj pristupačnosti različitih vrsta hrane. U cilju obezbjeđivanja egzistencije, lovačko-sakupljačke grupe su se oslanjale na dobro poznavanje svog kraja i na informaciju koje vrste plodova su bile dostupne u kom doba godine. Unutar grupe nije postojao koncept posjedovanja hrane i ona je bila dostupna svima. Zbog nomadskog načina života i veće mobilnosti, hrana nije bivala skladištena. Sakupljanje je bio osnovni način prikupljanja sredstava za život, dok je lov sa sobom uključivao veliki rizik, obzirom da ulov nije uvijek bio zagarantovan. Sakupljački način života završen je onog trenutka kada je pojedinac počeo da prirodu prilagođava sebi, te da kreira vještačke uslove života. Zamijenjen je poljoprivredom 12.000 godina p.n.e. Upravo nastanak poljoprivrede smatra se prvom velikom tranzicijom u istoriji čovječanstva. Nastala iz isključive potrebe za uštedom vremena i energije u pribavljanju plodova prirode za obezbjeđivanje opstanka, poljoprivredna revolucija smatra se prekretnicom u razvoju ljudske vrste, tim prije što je razvoj tehnologije načinio čovjeka jedinom vrstom na svijetu koja može dominirati prirodnim ekosistemima. Poljoprivreda podrazumijeva stvaranje vještačkih staništa za biljke i životinje koje su od važnosti za opstanak čovjeka. Tako, upravo sa nastankom poljoprivrede čovjek počinje da eksploatiše prirodne resurse, uz potrebu da smanji zavisnost od prirodnih ekosistema. Teret koji je ljudska vrsta prebacila na ekosisteme je otežao, pa je u potpunosti mijenjao njihov sistem i način funkcionisanja.

Osim navedenog, razvoj poljoprivrede uticao je na *ekspanzivni rast populacije*. Plodna zemljišta su bila prekomjerno naseljena, pa je poljoprivreda bila odgovor i rješenje na tadašnje probleme rasta broja stanovnika na svijetu. Glavni problem je bio kako prehraniti rastuću populaciju. Upravo tada javlja se povećana proizvodnja, tj *intenzivniji sistem proizvodnje hrane*. Prirodna bogatstva bila su ograničena, pa je ljudska vrsta pronalazila načine kako da prirodu prilagodi sebi. Iako stvorena za zadovoljavanje potreba sve više rastuće populacije, zbog nedovoljno efikasne poljoprivrede svaki čovjek je živio na rubu gladi. Glad i prenaseljenost bile su glavne karakteristike tadašnjeg sistema. Tranzicija sa sakupljanja na proizvodnju hrane rezultirala je čuvanjem hrane od drugih, što je dalje uslovilo nastanak razmjene i novih oblika plaćanja. Bilo je jako teško povećati nivo proizvodnje istom brzinom kojom se povećavao broj stanovnika na planeti Zemlji.

Stoga, odnosi u društvu bili su uslovljeni proizvodnjom hrane. Osim proizvodnje hrane, raspodjela proizvedenog bila je dodatan problem. Postavši jedina vrsta koja uspijeva da prirodu prilagodi sebi, tj jedina vrsta koja ju je mogla eksploatisati, razvoj čovjeka počeo je bivati uslovljen tehnologijom koja je primjenjivana u tom procesu eksploatacije. Industrijskom revolucijom, kada parna mašina postaje nosilac razvoja, naglasak je na masovnoj proizvodnji čiji cilj je bio zadovoljiti potrebe naglo rastuće svjetske populacije. Svi ljudski izumi nastali su kao odgovor na potrebe pojedinaca da opstanu. Rast svjetske populacije uslovio je tehnološki razvoj. Okarakterisan kao mehanicistički, tehnološki razvoj praćen je kvantitativnim pokazateljima, pa je od početka XVIII vijeka čovjek mnogo više bio fokusiran na rast tih pokazatelja koji su bili signal razvoja jednog društva.

Ipak, onoga trenutka kada donosioci ekonomskih odluka shvataju da kvantitativne promjene nijesu nužno praćene kvalitativnim, počinje se razmatrati racionalna upotreba resursa i mijenjati odnos pojedinaca prema razvoju civilizacije. Stanovnici planete Zemlje u svom nastojanju da podstaknu privredni razvoj suočavaju sa ograničenjem koje postavljaju prirodni

resursi iste. Kapaciteti ekološkog sistema su ograničeni, pa je stoga od krucijalne važnosti bilo neophodno početi misliti na buduće generacije i njihove potrebe. Od tog trenutka, koncept održivog razvoja društva je ovojnica svih ekonomskih aktivnosti na Zemlji, obzirom na kompleksnost i multidimenzionalnost ovog pojma. Kao jedan od stubova razvoja svijeta jeste populacija i promjene u strukturi stanovništva. Kako je populaciona struktura opredijelila razvoj civilizacija?

Polazište za pokretanje ideje održivosti svijeta, odnosno održivog razvoja je progresivni rast svjetske populacije. Kao što je navedeno, rast populacije ubrzala je industrijska revolucija. U odnosu na 1750. godinu, kada je svjetska populacija brojala 800 miliona ljudi, danas Zemlju naseljava 7 milijardi i 200 miliona ljudi. Shodno projekcijama divizije zadužene za analizu svjetske populacije Ujedinjenih Nacija, stanovništvo svijeta će u 2050. godini brojati 9 milijardi 725 miliona ljudi, a u 2100. godini, na planeti će živjeti 11 milijardi i 213 miliona ljudi. Upravo različiti oblici društva i sama tehnologija upravljaju odnos pojedinaca prema prirodi i privređivanju, odnosno ekonomiji.

Danas, ljudska populacija uporište traži u svjetskoj privredi. Svjetska privreda bazirana na međunarodnoj trgovini, finansijama, tehnologiji i tokovima proizvodnje umrežava različite krajeve svijeta i samim tim ubrzava proces globalizacije. Uticaj poboljšanja tehnologije i sve veće umreženosti svijeta djeluje na ubrzani rast svjetske privrede – 3-4% godišnje. Brze promjene, otvorene granice i potraga za boljim prilikama jedan su od glavnih razloga promjene demografske strukture stanovništva danas. Migracije, kao jedan od ključnih predmeta izučavanja demografije, u mnogome oblikuju svijet u kom se živi danas. Kako aktuelna dešavanja u svijetu utiču na mijenjanje strukture stanovništva u svijetu i kako takve promjene mijenjaju strukturu razvoja stanovništva? Prema projekcijama Ujedinjenih Nacija, broj stanovnika u Evropi će se smanjiti- do 2100. godine sa 738 na 646 miliona. Populacija u Evropi postaje jedna od najstarijih, sa 24% stanovništva koje ima preko 60 godina. Ipak, ono što je predmet ovog rada jesu migracije stanovništva, koje prema projekcijama Ujedinjenih Nacija, nastavljaju da kontinuirano rastu. Naime, kao što je navedeno u dokumentu "World Population Prospects: The 2015 Revision", migracije pozitivno utiču na socio-ekonomske aspekte društva, ali i na razvoj novih ideja i tehnologija. Evropa i Sjeverna Amerika su dva kontinenta koja privlače najviše migranata, dok je najveći broj pojedinaca koji su spremni da napuste svoju domovinu sa sljedećih iz Afrike, Azije i Latinske Amerike. Šta je glavni razlog njihovih seoba? Kako UN navodi, najveći broj migranata je vođen upravo ekonomskim motivima. U periodu između 2000 i 2015. godine, zemlje sa visokim životnim standardom u prosjeku su primale 4.1 milion migranata godišnje. Stoga, smatra se da će migracije stanovništva doprinijeti rastu populacije u ovim zemljama. U brojkama, 82% rasta populacije će biti određen migracijama stanovništva. Kako će ove demografske promjene uticati na dalji razvoj svijeta?

3. SEOBE XXI VIJEKA

Politička previranja i nasilje u zemljama Bliskog istoka i Afrike, ali i izrazito siromaštvo u pojedinim zemljama same Evrope i južne Azije pokrenula su masova kretanja stanovništva iz ovih zemalja ka zemljama zapadne Evrope. Značajan porast u prilivu migranata počeo je 2011. Godine dolaskom hiljada Tunižana, zatim Libijaca, a najaktuelnije su velike migracije sa bliskog istoka predvođene Sirijcima, Avganistancima i Iračanima. Migracije sa ovih prostora najčešće su izazvane ratovima i protjerivanjima, te je ovdje načešće riječ o političkim izbjeglicama. Najveći broj migranata dolazi upravo iz Sirije, 49%, usljed divljajućeg građanskog rata na teritoriji ove zemlje, započetog još 2011. godine kao protest protiv sirijskog predsjednika Bašar Al Asada. Nasilje i nemiri upravo su i uzrok emigracija iz Avganistana, Iraka, Eritreje...

Međutim, sve veći broj stanovništva bježi od siromaštva i prije će se svrstati u ekonomske migrante. Ovo je slučaj sa migrantima iz Zapadnog Balkana (Kosovo, Albanija, Srbija), zatim Gambije, Nigerije, Bangladeša, Pakistana...

Grafik 1.: Stanovnici zemalja koji najčešće traže azil u zemljama EU

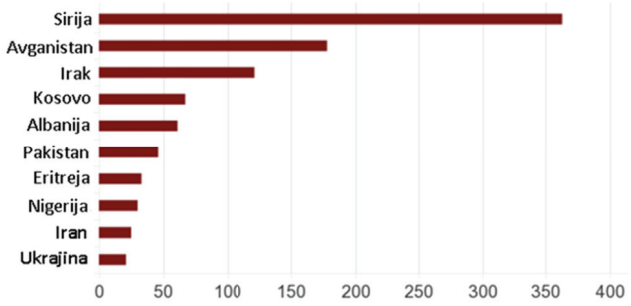

Izvor: EUROSTAT

Prema podacima Eurostata, 1.255.640 ljudi tražilo je azil u nekoj od zemalja Evropske Unije u 2015. godini. Ukoliko se uzmu u obzir i Švajcarska i Finska koje su izvan EU, taj broj se povećava na 1.321.560.

Najveći dio migranata u EU, skoro dvije trećine, odnosi se na Njemačku, Mađarsku, Švedsku i Austriju. Iako je priliv azilanata najeći u Njemačkoj – 441.800 njih, odnosno 35,2% ukupnog broja imigranata, najopterećenije države kada je riječ o odnosu broja imigranata i lokalnog stanovništva su Mađarska i Švedska, sa po 1799 i 1677 azilanata na 100.000 stanovnika, respektivno.

Grafik 2.: Zemlje Evrope u kojima se najčešće traži azil

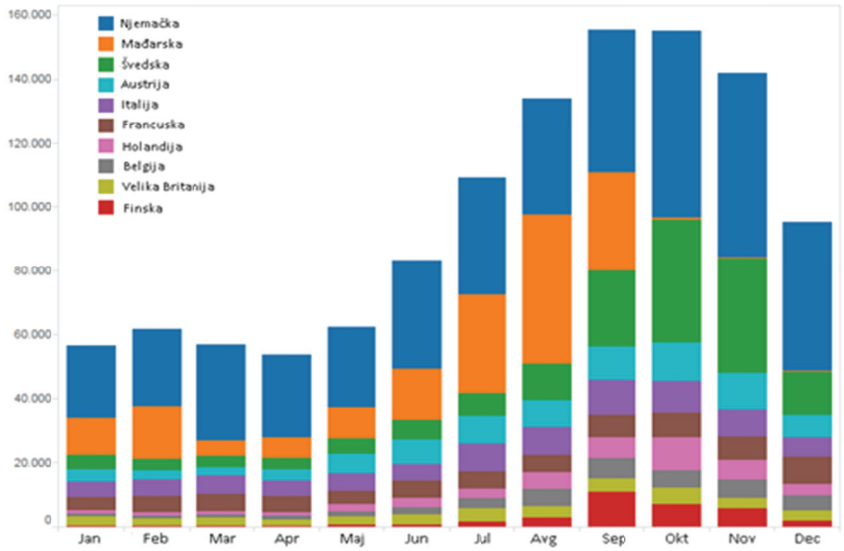

Izvor: EUROSTAT

Ovi prilivi stanovništva u Evropu, *de facto* će uticati na demografsku, ali i socio-ekonomsku strukturu zemalja kroz one vidljive, ali i neke manje očigledne mehanizme. Svijet u kojem živimo se ubrzano i konstantno mijenja, i upravo će te promjene usloviti budući razvoj svake zemlje i regiona ponaosob, odnosno dalji globalni razvoj.

4. MIGRACIJE I PRODUKTIVNOST

Migracije su kroz istoriju igrale važnu ulogu u oblikovanju ljudske istorije, kako u društvenom, kulturnom, tako i u ekonomskom smislu. Migracije sa sobom nose visoke troškove za zemlje u koje se imigranti doseljavanju, i upravo ovo je jedna od ključnih tema u aktuelnim seobama nadolazećim sa bliskog istoka. Prvenstveno, misli se na trošak zbrinjavanja i socijalne pomoći imigrantima. Međutim, ono što pada u sjenku jesu ekonomski benefiti koje država može imati od imigranata. A oni nijesu mali.

Prvenstveno, treba imati u vidu da su ljudi koji odlaze iz svojih domova na drugi kraj svijeta u potrazi za boljim životom ljudi u radno sposobnoj dobi, fizički sposobni, ljudi koji pripadaju srednjem staležu zemalja iz kojih dolaze, obrazovani i sa jedinstvenim setom znanja i vještina. Razlog za to je vrlo jednostavan, put sa Bliskog istoka do zemalja zapadne Evrope košta! Iako to nije očigledno jer ovi ljudi ne putuju vozovima, avionima, automobilima, oni plaćaju velike sume novca organizacijama, najčešće nelegalnim, za transport i priliku da napuste zemlje razorene ratom. Oni preuzimaju veliki rizik i odlaze u nepoznato samo sa onim što nose u džepu i u glavi. Iz ovoga, nameće se i drugi zaključak, a to je da su ljudi koji migriraju najčešće vrlo sposobni i spremni.

Iz svega rečenog proizilazi i zaključak da ovi ljudi ne predstavljaju samo teret, već i veliki potencijal za zemlje u koje migriraju ukoliko se posmatraju kao ptencijalna radna snaga. U vremenu kada se zemlje Evrope sve više suočavaju sa starenjem stanovništva i kada teret penzijskog sistema postaje sve veći za radno sposobno stanovništvo, upravo u ovom prilivu radno sposobnog stanovništva treba vidjeti šansu! Oni ne samo da su radno sposobni već donose sa sobom i specifična znanja i vještine koje mogu podstaći manje razvijene sektore ekonomije. Na ovaj način oni doprinose širenju i prenošenju znanja tzv. know-how-a. Stoga, ukoliko se integrišu u radnu snagu na pravi način, vrlo brzo mogu generisati više fiskanih benefita kroz razne poreze, nego što iziskuju troškova u vidu socijalnih davanja. Konačno, oni će u krajnjem doprinijeti ekonomskom rastu, kao što je bio slučaj više puta u prošlosti. Jedan od najboljih i istorijski najbližih primera jeste imigracija u Sjedinjene Američke države. Samo u posljednjih 10 godina, migranti su doprinijeli sa 47% na povećanje radne snage u SAD.[3]

Nadalje, imigracija stanovništva u SAD je od samog nastanka države imala značajnu ulogu u rastu produktivnosti i povećanju proizvodnje. U prilog ovoj tvrdnji, u nastavku ovog rada, biće prezentirana korelaciona i regresiona analiza između broja imigranata u SAD i BDP-a po glavi stanovnika ove zemlje u posljednjih 45 godina. Naime, korišteni su podaci iz zvaničnih administrativnih izvora američkih državnih agencia o godišnjem broju imigranata i godišnjem BDP-u po glavi stanovnika za period od 1969 do 2014 godine. Analiza je rađena u SPSS statističkom programu.

3 OECD; Migration Policy Debates, May 2014

Na samom početku ispitivanja povezanosti dvije pojave, odrađena je analiza korelacije i dobijeni su sljedeći rezultati:

Correlations

		Immigration	GDP pc
Immigration	Pearson Correlation	1	,704**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	45	45
GDP pc	Pearson Correlation	,704**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	45	46

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Dobijeni rezultati pokazuju da postoji izrazito jaka pozitivna korelacija između broja imigranata i BDP-a po glavi stanovnika od 0,704. Dobijena korelacija značajna je na najvećem nivou od 0.01. Dakle, istraživanje je pokazalo da postoji jaka, i nimalo slučajna, veza između imigracija i rasta produktivnosti. Sljedeći korak u analizi jeste regresiona analiza koja će dati više informacija o samoj vezi između zavisne varijable, u ovom slučaju BDP-a po glavi stanovnika, i nezavisne varijable, odnosno broja imigranata u SAD u posmatranom periodu. Dobijeni su sljedeći rezultati:

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,704[a]	,496	,484	$6,465.833

a. Predictors: (Constant), Number

R na kvadrad, dat u sažetku modela pokazuje da je 49,6% varijacija u zavisnoj varijabli opisan varijacijama u nezavisnoj varijabli. Odnosno, 49,6% promjene u BDP po glavi stanovnika se prema ovom modelu može pripisati imigraciji. Naravno, treba uzeti u obzir da se radi o jednostavnoj regresiji sa samo jednom nezavisom varijablom. Višestruka regresija uzela bi u obzir i druge nezavisne faktore koji mogu uticati na BDP i dala bi preciznijepodatke.

ANOVA[a]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	1767579313,832	1	1767579313,832	42,280	,000[b]
	Residual	1797700811,408	43	41806995,614		
	Total	3565280125,240	44			

a. Dependent Variable: GDP pc
b. Predictors: (Constant), Number

Iz ANOVA tabele, vidi se da je model značajan na nivou od 0.01. Modelom su dobijeni sljedeći koeficijenti:

Coefficients[a]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	22066,824	2478,119		8,905	,000
	Immigration	,019	,003	,704	6,502	,000

a. Dependent Variable: GDP pc

Odnosno, regresiona jednačina se može napisati na sljedeći način:

$$Y = 0{,}019\,X + 22066{,}824$$

Y je zavisna varijabla, odnosno BDP po glavi stanovnika, dok je X nezavisna varijabla – broj imigranata u SAD. U modelu je data i konstanta od 22066,824 koja pokazuje koliki bi bio BDP po glavi stanovnika ukoliko ne bi bilo imigracije prema modelu. Naravno, to bi u realnosti bio slučaj samo kada bi imigracija bila jedini faktor koji utiče na rad BDP-a, što nije slučaj već postoje i borjni drugi faktori.

Prema ovom modelu, jedna dodatna osoba koja imigrira u SAD će izazvati povećanje BDP-a po glavi stanovnika od 1,9% što dokazuje hipotezu ovog istraživanja.da će povećanje imigracije direktno uticati na rast produktivnosti jedne zemlje.

5. ZAKLJUČAK

Svijet XXI vijeka okarakterisan je otvorenošću, međupovezanošću i brzim promjenama. Društveni pejzaž se mijenja iz dana u dan, donoseći nove izazove ali i nove okosnice razvoja u globalnom svijetu. Odjeke promjena sa jednog kraja svijeta moguće je čuti na drugom. Međuzavisnost ljudskih akcija uvijek je određivala kretanaja u svijetu. Seobe preko miliona ljudi iz zemalja pogođenih ratom i nemaštinom, usmjerene ka razvijenim zemljama Zapadne Evrope, jedna su od ključnih promjena sa kojima se svijet suočava i koje će oblikovati socio-ekonomski sistem, prije svega receptivnih zemalja. Iako se ova društvena kretanja često u literaturi i medijima nazivaju migracijama, riječ je o promjenama mnogo većeg i trajnijeg efekta, upravo seobama.

Otvorenost i razmjena informacija, kao ključni principi globalizovanog svijeta, glavni su faktori ubrzanog razvoja tehnologija i proizvodnih procesa. Disperzija znanja, iskustava, ekspertize, jer kao što Hajek kaže znanje postoji samo u veoma rasutom obliku kao lični posjed različitih pojedinaca, stoga je razmjena znanja među tim pojedincima ključna. Kroz istoriju, promjene u strukturi i veličini stanovništva bile su ključni nosioci promjena. Seobe, kao jedan od načina razmjene znanja, upravo iz pomenutih razloga predstavljaju jedan od osnovnih faktora razvoja ljudskog društva. Kakvi će biti efekti tekućih seoba? Ostaje da se vidi. Ono što je zaključak jeste da će aktuelne migracije XXI vijeka nesumnjivo doprinijeti globalnom razvoju i oblikovati buduću istoriju čovječanstva.

LITERATURA

1. Abeles, Mark Antropologija globalizacije, XX vek, Beograd
2. Hayek, Friedrich August, The use of knowledge in society, The American economic review (1945): 519-530.
3. Migration Policy Debates, OECD, May 2014
4. Ponting, Klajv (2009) Ekološka istorija svijeta, Odiseja, Beograd
5. The fiscal impact of immigration in OECD countries, International Migration Outlook 2013, OECD 2013
6. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015) World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance, Tables, Working Paper No. ESA/P/WP.241
7. Vukotić, Veselin (2006) Makroekonomski računi i modeli, CID, Podgorica
8. Vukotić, Veselin (2011) Istorija budućnosti, CID, Podgorica
9. Vukotić, Veselin (2013) Antropologija stvaranja, CID, Podgorica
10. Vukotić, Veselin (2015) Razmišljajući hodogram, UDG, Podgorica
11. Saks, Džefri S. (2014) Doba održivog razvoja, Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj – CIRSD, JP Službeni glasnik, Beograd
12. World Migration Report 2015, International Organization for Migration

Websites:

1. http://ec.europa.eu/eurostat
2. https://www.dhs.gov/immigration-statistics
3. http://www.bea.gov/
4. http://www.un.org/

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA - BEOGRAD
CENTAR ZA EKONOMSKA ISTRAŽIVANJA
Naučni skup "Seobe i razvoj"

Prof. dr Veselin Vukotić, Naučni rukovodilac Skupa

Zašto ova tema Skupa?

Dva su ključna razloga:

1. Istorija sapiensa je istorija seoba;
2. Danas živimo u svijetu novih velikih talasa seoba.

Seobe uvijek utiču na razvoj - kao mjesta odakle se stanovištvo seli tako i na mjesta gdje se doseljava. Razvoj se treba shvatiti, ne samo u ekonomskom smislu, već obuhvatnije: kulturno, politički, etnički, religijski.... Riječju, to su kvalitativne promjene koje se dešavaju usljed seobe stanovništva.

Zašto riječ seobe, a ne migracije?

Možda zbog uticaja romana Miloša Crnjanskog "Seobe", kojeg preporučujemo kao ozbiljnu literaturu za pisanje radova za ovaj skup. U etimološkoj dubini, seobe shvatamo kao sveobuhvatno i nepovratno seljenje naroda i etničkih cjelina, dok pojam migracije mene više asocira na pojedinačne odluke, na mogućnost povratka, na miješanje migranata sa domicilnim stavnovništvom. U svakom slučaju, radovi se mogu odnositi i na migracije, bilo mjesne, lokalne, unutar-državne, regionalne i međudržavne.

Da li je današnji talas sa Bliskog istoka prema Zapadnoj Evropi, migracija ili seoba? Svaki istržaivač može da sam izabere pojam. Ipak, radi se o milionima ljudi, o porodicama, o ljudima koji nikada ne namjeravaju da se vrate... Za mene, to je seoba.

Moguće tematske cjeline:

1. Seobe homo-sapiensa od prije 50.000 godina iz Afrike ("Svi smo iz Etiopije"). Zašto se doseljavanje homo-sapiensa u Australiju, od prije 40.000 godina smatra poduhvatom, najmanje ravnim čovjekovom putu na Mjesec? Kako su seobe homo-sapiensa u predistoriji uticale na ravnotežu između homo-sapiensa i biljnog i životnjskog svijeta? Traženje hrane i novih prostora za lov, dovelo je do širenja homo-sapiensa na planeti Zemlji. Upravo te seobe su "udarile" temelje današnjeg svijeta, iako to "moderni", "gvozdeni čovjek" (tako su stari Grci 2500 godine prije nove ere predvidjeli današnje vrijeme) nerado priznaje... Taj "moderni čovjek" smatra da sa njim sve počinje... Ako počinje, da li će i nestati? "Ako je nešto toliko moderno - u sadašnjosti, toliko superiorno,

da li postoji neka budućnosti, ili je moderna sadašnjost vječna?... Da li prosječni čovjek može zamisliti veću modernost od modernih tekovina? Da zamisli vrijeme kada to nismo bili?

2. Poljoprivredna revolucija (prije 12.000 godina) -zamrzava nomade - vezuje ih za jedno mjesto, makar privremeno! Šta donosi to "zamravanje kretanja", vezanje za zemlju. Dvije su ideje koje je pokrenula poljoprivredna revolucija i koje su i danas u osnovi ove civilizacije:
    1. Proizvodnja viška hrane;
    2. Ideja svojine

Kako je ovo uticalo na "seobu stanovištva" iz proizvodnje kao višoj ljestvici političke moći?

3. Jezik kao dokaz o seobi naroda: Otkud indo-evropski jezici u Zapadnoj Evropi? Istorija Evrope i seobe naroda! Seobe Kelta i današnja kultura Evrope! Seobe u Rimskom carstvu i propast Rimskog carstva! Seobe Vikinga...
4. Seobe Jevreja - od Mesopotamije, do Egipta i seobe kao obećavanoj zemlji... Mojsije... Seobe, pojava proroka i rađanje Isusa hrista... Vaskrsnuće kao seoba duše...
5. Seobe Slovena - posebno naseljavanje Balkana... Da li se istorija može ponoviti? Sloveni su potisnuli Ilire, Tračane, Kelte... Prije svega, zahvaljujući većem natalitetu... Da li je nizak natalitet Slovenskih naroda izazov za seobe naroda ka Balkanu iz visokonaseljenih područja Azije?
6. Zašto Evropljani nijesu naseljavali Aziju? Uvijek je bilo obrnuto: narodi iz Azije su naseljavali Evropu...
7. Seobe Evropljana u Americi... Seobe robova iz Afrike i razvoj SAD...
8. Seobe ekonomija iz Sredozemnog mora na obale Atlantika - razvoj Holandije i Engleske! Što je geneza današnjih izraza: evropsko - atlantske integracije? Da li je u osnovi bilo seljenje stanovništva?... Da li su moguće npr. kinesko-pacifičke integracije? Da li tome vode sve veće seobe sa pacifičkih ostrva ka kontinentu Kine, Hong-Kongu, Maleziji?...
9. Seobe i humanost! Npr. oko 4.000.000 Afrikanaca je nestalo u vodama Altantskog okeana, u toj prinudnoj "seobi robova"... Koliko ih danas nestaje u vodama Sredozemlja?
10. Seobe i kriminal
11. Seobe i miješanje ili sudar kultura.
12. Natalitet, seobe i pojava mase na istorijskoj pozornici - nestanak pojedinca.
13. Seobe selo-grad i uspon industrije... Da li stalno povećavanje gradskog stanovništva predstavlja realnu opasnost za nestanak ove civilizacije? Da li odvajanje čovjeka od prirode vodi ka njegovoj otuđenosti od sopstvene prirode, od te Božije tajne, sakrivene u duši čovjeka... Selo je izvor rijeke života; grad je rijeka života koja se kreće ka ušću!
14. Seobe na Balkanu i unutar Balkana...

15. Današnje seobe sa Bliskog istoka i sudbina Evrope... Da li nekada kolonijalna Evropa, otvorena prema svima, danas, podižući ograde oko svojih granica nije na putu ka velikoj bolesti? Da li će Balkan najviše "platiti" ograđivanje Evrope?
16. Globalizacija i seobe stanovništva... Informatička revolucija i seobe....
17. Seobe i ekonomski razvoj!
18. Seobe i evolucija društva; uticaj na političku konfiguraciju moći!
19. Seobe ka kosmosu... Da li je u pravu Stiv Hoking da ukoliko se Zemlja kao planeta ne otvori, nastanjava svoje stanovništvo u kosmosu, prijeti nam nestanak;
20. Natalitet i seobe: da li postoji azijsko-afrička demografska bomba

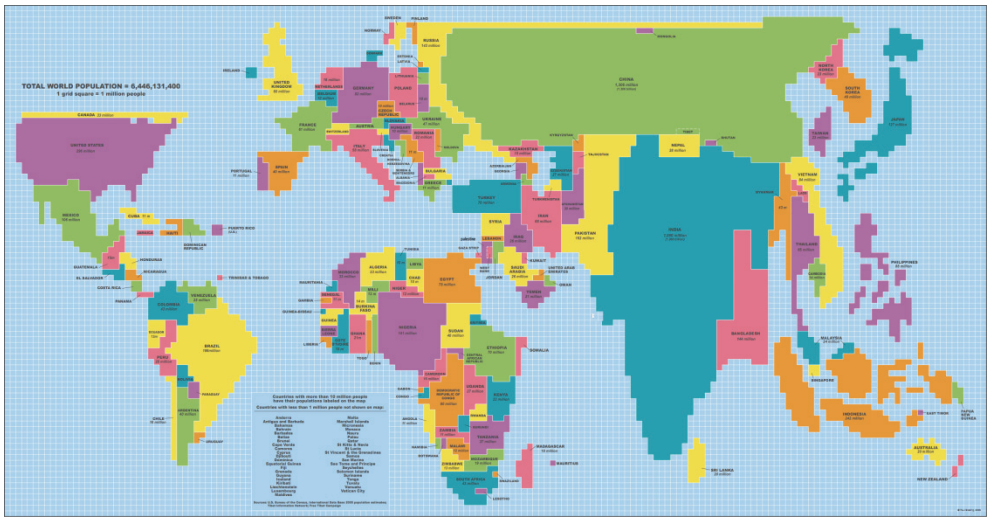

Zašto ovaj prilaz?

1. Istorija je jedina čovjekova realnost... Razumijevanje procesa koji su se dešavali u prošlosti olakšava razumijevanje današnjih procesa i njihovih posljedica... Isto tako, olakšava i predviđanje budućih tokova... Samo razumijevanjem čovjeka, njegovog razvoja i kretanja možemo razumjeti svijet i u sebi i oko sebe!
2. Povećanje interdisciplinarnosti učesnika Skupa - što i jeste jedan od ključnih ciljeva Skupa. Potrebno je veće učešće: istoričara, antropologa, kulturologa, arheologija, sociologa, ekonomista, sociologa religije, filozofa, književnika....
3. Zaintereovani mogu pisati na teme koje nijesu direktno obuhvaćene priloženim temama.